

DE SACRA CORONA REGNI HUNGARIAE

DE KROON VAN HONGARIJE EN DE ONTWIKKELING VAN
VROEGMODERNE NATIONALE IDENTITEIT (1572-1665)

Copyright © 2006 Kees Teszelszky

All Rights Reserved. No part of this book may be reproduced in any form or by any means without the prior written permission of the author.

Omslagontwerp: Daan Eijmaal

Lay-out: Dávid Selmeczi

Druk: Universiteitsdrukkerij Rijksuniversiteit Groningen

RIJKSUNIVERSITEIT GRONINGEN

DE SACRA CORONA REGNI HUNGARIAE

**DE KROON VAN HONGARIJE EN DE ONTWIKKELING VAN
VROEGMODERNE NATIONALE IDENTITEIT (1572-1665)**

Proefschrift

ter verkrijging van het doctoraat in de
Letteren
aan de Rijksuniversiteit Groningen
op gezag van de
Rector Magnificus, dr. F. Zwarts,
in het openbaar te verdedigen op
donderdag 29 juni 2006
om 13:15 uur

door

Roger Cornelis Emil Teszelszky
geboren op 28 april 1972
te Voorburg

Promotores: prof. dr. A.J. Vanderjagt
                                      prof. dr. Á. R. Várkonyi

Beoordelingscommissie: prof. dr. A. Gergely
                                      prof. dr. F. Postma
                                      prof. dr. H. Renner

ISBN: 90-367-2638-7 (gedrukte versie)

ISBN: 90-367-2639-5 (electronische versie)

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	1
Afkortingen	4
Voorwoord	5
Inleiding	7
Hoofdstuk 1. De Hongaarse heilige kroon	10
1.1 <i>Corona regni Hungariae</i>	10
1.1.1 <i>Corona visibilis, corona invisibilis</i> en de cultus van de kroon	10
1.2 De zichtbare kroon van Hongarije en zijn oorsprong	11
1.3 Het ontstaan van de onzichtbare kroon van Hongarije	15
1.3.1 De oorsprong van de koningsmacht in Hongarije	15
1.3.2 Het begin van de ‘traditie van de Stephanuskroon’	18
1.3.3 De Hartvic-legende (± 1100)	20
1.3.4 <i>Sacra Corona</i> (dertiende eeuw)	22
1.3.5 <i>Chronicon pictum</i> (1356)	23
1.3.6 De diefstal van de kroon	25
1.3.7 <i>De corona regni ad Fridericum Caesarem</i> (1463)	26
1.3.8 <i>Rerum Ungaricarum decades</i> (1496/97)	26
1.4 Het onderzoek naar de kroonbetekenis en het natiedenken in Hongarije vanaf de negentiende eeuw	29
1.4.1 De oorsprong van de ‘leer van de heilige kroon’	29
1.4.2 Timon Ákos en de ‘leer van de heilige kroon’	34
1.4.3 Ferenc Eckhart en de weerlegging van de ‘leer van de heilige kroon’	37
1.4.4 László Péter en de ‘leer van de kroon’	45
1.5 Het onderzoek van de ‘leer van de kroon’ in modern perspectief	47
Hoofdstuk 2. Nationale identiteit, natie en de idee van de kroon	48
2.1 Nationalisme, natie en nationale identiteit	48
2.2 De transformatie van de culturele gemeenschap in een politieke gemeenschap	54
2.3 István Werbőczy, <i>natio Hungarica</i> en de traditie van de kroon	57
2.3.1 Politieke achtergrond	57
2.3.2 <i>Tripartitum opus juris consuetudinarii inclyti Regni Hungariae</i> (1517)	58
2.3.3 Werbőczy en de ontwikkeling van een nationale identiteit	61
2.4 De notie van <i>natio</i> in de zestiende eeuw	61
2.4.1 De slag bij Mohács in 1526	61
2.4.2 De kroon als symbool van eenheid van de verdeelde gemeenschap	62
2.5 De ontwikkeling van de politieke gemeenschap na 1526	64
2.5.1 De samenstelling van het <i>regnum</i> als politieke gemeenschap	64
2.5.2 De werking van het <i>regnum</i> als politieke gemeenschap	65
2.5.3 <i>Regnum</i> en <i>natio</i> na 1526	65
Hoofdstuk 3. De opstand van Bocskay, <i>nemzet</i> en de kroon	67
3.1 Inleiding	67
3.2 Politieke achtergrond van de regering van Rudolf van Habsburg	67
3.2.1 De heersersidealen van de Habsburgers	67
3.2.2 De kroning van Rudolf tot koning van Hongarije	68

3.2.3 Het falen van de regering van Rudolf	70
3.3 De verandering van de functie van de kroon	71
3.3.1 Het conflict tussen Rudolf en Illésházy over de aard van de koningsmacht	71
3.3.2 Het gebruik van de kroon in de politieke literatuur tussen 1600 en 1603	75
3.4 De opstand van Bocskay	82
3.4.1 Politieke achtergrond van de opstand	82
3.4.2 De rechtvaardiging van de opstand door het hof van Bocskay	83
3.4.3 De steden als bezit van de kroon	89
3.4.4 <i>Militaris congratulatio comitatus Bihariensis</i> (1605)	95
3.4.5 <i>Qu<a>erelae, excusationes cum protestatione Regni Hungariae praesertim partium superiorum coram Deo et toto orbe Christiano</i> (1605)	101
3.4.6 Oproep aan de landdag van Zevenburgen (1605)	110
3.5 De kroning van Bocskay met de Turkse kroon	111
3.5.1 Het verzoek om een kroon door Bocskay	111
3.5.2 <i>Relatio vel epistolica commemoratio</i> (1605)	113
3.5.3 De receptie van de “weigering van de Turkse kroon”	117
3.6 Het einde van de opstand	121
3.6.1 De Vrede van Wenen (1606)	121
3.6.2 De discussie tussen Bocskay en Illésházy en het testament van Bocskay (1606)	123
3.7 <i>Corona, ‘nemzet’ en regnum</i>	126
Hoofdstuk 4. De machtswisseling in het Habsburgse huis, de kroning van Matthias en de kroon	127
4.1 Inleiding	127
4.2 Het hof van Matthias van Habsburg in Hongarije	130
4.2.1 De vorming van het hof van Matthias	130
4.2.2 De ontwikkeling van de legitimatiestrategie van Matthias	132
4.2.3 Verklaring van Pozsony (1608)	135
4.2.4 Kurzer bericht der fürstl. Dhlt. Erzherzogs Matthiassen ... vber das Vngerische Wesen, cum refutatione objectorum (1608)	136
4.3 De denkbeelden van Illésházy en Berger over de kroon	141
4.3.1 De politieke theorie van Illésházy	141
4.3.2 De overdracht van de kroon van Hongarije (1608)	144
4.3.3 De oratie van Illésházy aan de standen van Hongarije (1608)	148
4.3.4 <i>D.O.M. Jubilaeus de origine, errore et restitutione S. Coronae Hungariae Regni</i> (1608)	150
4.4 De kroning van Matthias tot koning van Hongarije	161
4.4.1 De kroningsceremonie	161
4.4.2 De beschrijving van de kroning door Jessenius (1609)	162
4.5 Matthias en het beeld van de politieke gemeenschap	168
Hoofdstuk 5. De sacrae coronae regni Hungariae ortu, virtute, victoria, fortuna, annos ultra DC clarissimae, brevis commentarius (1613)	169
5.1 Inleiding	169
5.2. Leven, werk en intellectuele achtergrond van Révay	169
5.2.1 Levensloop, studie en loopbaan	169
5.2.2 <i>Proles Hungaricae Palladis</i>	171
5.3 Lipsius en de constructie van een ‘nationale identiteit’	174

5.3.1 Denkbeelden van Lipsius	174
5.3.2 Geschiedenis bij Lipsius	176
5.3.3 Lipsius en nationale identiteit	178
5.3.4 Lipsius en de intellectuele ontwikkeling van Révay	180
5.4 Analyse van het werk over de kroon van Révay	181
5.4.1. Politieke achtergrond	181
5.4.2 Inhoud en structuur	182
5.4.3 De politieke denkbeelden van Lipsius in het werk van Révay	183
5.4.4 Révay en de historische methode van Lipsius	185
5.4.5 Retorische strategie en inleiding	188
5.4.6 Inhoud: de kroon gedurende de Middeleeuwen	190
a. De ondeugden van de koning	193
b. De ideale koning	196
c. Soevereiniteit van de gemeenschap	198
d. Ondeugden van de gemeenschap	201
e. <i>Victoria</i> van de apostolische kroon	203
5.4.7 De kroon na de slag bij Mohács en de <i>Unio christiana</i>	208
a. het lot, het christendom en de kroon	208
b. De band tussen de <i>gens</i> en de kroon	211
c. De Hongaarse en de Duitse kroon	213
d. De politieke betekenis van de kroon voor de rechten van de standen	213
e. De territoriale betekenis van de kroon	214
f. De Hongaarse kroon en de Turkse kroon van Bocskay	216
g. De bewaking van de kroon	216
h. De slag bij Mohács als teken van God	217
i. De deling van Hongarije en de ondeugden van de koningen	218
j. De Habsburgers, Hongarije en de kroon	219
k. De Habsburgers, de politieke gemeenschap en erfopvolging	221
l. De terugkeer van de kroon	222
5.4.8 De kroon in de tijd van koning Matthias II en de beschrijving van de kroon	223
a. De beschrijving van de kroon	223
b. De beschrijving van de overige kroonjuwelen	226
c. De bewaking en de terugkeer van de kroon in relatie tot Matthias	227
d. De oratie aan de Hongaren en de oratie aan kroon, koning en rijk	229
5.5 Révay, het beeld van de kroon en de ontwikkeling van een nationale identiteit	230
5.5.1 De theorie van de kroon en nationale identiteit	230
5.5.2 De receptie van het werk van Révay en nationale identiteit	231
Hoofdstuk 6. De bul van Silvester (1644) en de receptie van de ideeën van Révay over de kroon	235
6.1 Inleiding	235
6.2 Politieke achtergrond van de bul van Silvester	235
6.3 De discussie over de apostoliciteit en de verandering van de legitimerende betekenis van de Hongaarse kroon	239
6.3.1. De wortels van het debat	239
6.3.2 De zienswijze van Pázmány op de betekenis van apostoliciteit	240

6.3.3	<i>De coronis Ungaricis brevis nota</i> (1626)	242
6.3.4	<i>Regiae sanctitatis Illyricanae foecunditas</i> (1630)	247
6.3.5	<i>Annales ecclesiastici regni Hungariae</i> (1644)	251
6.3.6	De receptiegeschiedenis van de bul van Silvester en het werk van Révay in de achttiende eeuw	254
6.4	De bul van Silvester, nationale identiteit en Révay	256
6.4.1	De tweede druk van het werk van Révay (1652)	256
6.4.2	Siralmas, könyörgő levél (1659)	259
6.4.3	De voorstelling van de kroon en de verandering van dit beeld	262
6.4.4	De receptie van Révay en de ontwikkeling van de nationale identiteit	263
	Samenvattende conclusie	265
	English summary	267
	Afbeeldingen	269
	Bibliografie	276

Afkortingen

App.	Sándor Apponyi, <i>Hungarica</i> I-II, III-IV (Boedapest en München, 1900-1927)
Bibl. Pannon.	<i>Pannonhalmi Könyvtár</i> (Bibliotheek van de abdij te Pannonhalma)
CHJ	Sándor Kolosvári en Kelemen Óvári (red.), <i>Corpus Juris Hungarici – Magyar törvénytár. 1608-1657 évi törvénycikkek II</i> (Boedapest, 1900)
EK	<i>Egyetemi Könyvtár</i> (Universiteitsbibliotheek Boedapest)
EOE	Sándor Szilágyi (red.), <i>Erdélyi Országgyűlési Emlékek I-XXI</i> (Boedapest, 1878-1898)
IOPr	Johannes Bocatius, <i>Opera quae exstant omnia: prosaica</i> (Franciscus Csonka red.) (Boedapest, 1992)
IOPo	Johannes Bocatius, <i>Opera quae exstant omnia: poetica</i> I-II (Franciscus Csonka red.) (Boedapest, 1990)
IDO	Péter Kulcsár (red.), <i>Inventarium de operibus litterariis ad res Hungaricas pertinentiis ab initiis usque ad annum 1700</i> (Boedapest, 2003)
ItK	<i>Irodalomtörténeti Közlemények</i> (Boedapest, 1896)
MHH	<i>Monumenta Hungariae Historiae. Diplomataria</i> I-XLI, <i>Scriptores</i> I-XXXVIII (Pest-Boedapest, 1857-1906)
MIE	József Szinnyei, <i>Magyar írók élete és munkái</i> (CD-rom)
MOE	Vilmos Fraknói en Árpád Károlyi (red.), <i>Magyar Országgyűlési Emlékek</i> I-XII (Boedapest, 1874-1917)
MTA	<i>Magyar Tudományos Akadémia</i> (Hongaarse Academie van Wetenschappen)
OSZK	<i>Országos Széchényi Könyvtár</i> (Nationale Bibliotheek Széchényi, Hongarije)
RMK	Károly Szabó en Árpád Hellebrant (red.), <i>Régi magyar könyvtár</i> I-III (Boedapest, 1879-1898)
RMKT	Gyula Bisztray, Tibor Klaniczay, Lajos Nagy en Béla Stoll (red.), <i>Régi Magyar költők tára XVII. század I</i> (Boedapest, 1959)
SNA	<i>Slovenský Národný Archív</i> (Slowaaks Nationaal Archief, Bratislava, Slowakije)
SRH	Emericus Szentpétery e.a. (red.), <i>Scriptores rerum Hungaricum</i> I-II (Boedapest, 1937-1938, 21999)
<i>Tripartitum</i>	Sándor Kolosvári en Kelemen Óvári (red.), <i>Werbőczy István Hármaskönyve</i> (Boedapest, 1897, herdruk 21989)
TT	<i>Történelmi Tár</i> (Boedapest, 1879-1913)

Voorwoord

Een dissertatie vormt de bekroning van een promotieonderzoek. Velen hebben zich ingespannen om dit tot een succes te maken, waarvoor ik uit de grond van mijn hart wil bedanken.

Als eerste wil ik mijn promotor prof. dr. Arjo Vanderjagt noemen, die de taak op zich nam om een onderzoek met een gevoelig Hongaars thema te begeleiden. Hij heeft mij in de afgelopen vier jaar vrij gelaten om het thema naar eigen inzicht uit te werken en tevens veel tijd in het buitenland door te brengen, waar het eigenlijke onderzoek heeft plaatsgevonden. Ook stond hij altijd naast mij en heeft mij van onmisbare wetenschappelijke en persoonlijke steun voorzien. Ik kon altijd op hem rekenen als een goede vriend, ook op de moeilijkste momenten tijdens het promotieonderzoek.

Prof. dr. Ágnes R. Várkonyi is de belangrijkste deskundige in Hongarije op het terrein van de vroegmoderne betekenis van de Hongaarse kroon. Het is voor mij een grote eer om met haar te hebben mogen samenwerken. Onze samenwerking ontstond tijdens een toevallige ontmoeting op een Hongarologisch congres in Finland in augustus 2001 en groeide dankzij haar inspirerende en liefdevolle persoonlijkheid uit tot een warme 'academische familieband'. Haar gastvrijheid en die van haar vriendelijke echtgenoot, prof. dr. Kálmán Ruttkay, heeft mij keer op keer de kracht gegeven om door te gaan met het onderzoek. Ook heeft zij mij geïntroduceerd in de Hongaarse wetenschappelijke wereld en met veel mensen in contact gebracht die mij hebben geholpen, als prof. dr. János M. Bak, prof. dr. Katalin Péter en prof. dr. László Szörényi. Het belangrijkste dat ik van mijn beide promotoren in de afgelopen heb geleerd, is dat familie en onderzoek even belangrijk zijn en dat men van beiden intens moet genieten. Mede dankzij deze goede raad is dit onderzoek daarom succesvol afgerond. Tanárnő, hálásan köszönöm.

Ook wil ik graag de leden van de leescommissie, prof. dr. Hans Renner, prof. dr. András Gergely en prof. dr. Ferenc Postma, bedanken. In het bijzonder ben ik veel dank verschuldigd aan professor Postma, die zich zeer veel moeite heeft getroost om het manuscript van kritiek te voorzien en te verbeteren.

Velen hebben een of meerdere hoofdstukken gelezen en gecorrigeerd. Ik ben dr. Carine van Rhijn, dr. Jolanta Jastrzębska, Stacey Knecht en Eric van der Most zeer verplicht voor hun verbeteringen en waardevolle opmerkingen. Daarnaast wil ik verschillende van mijn collega's van de Oude Boteringestraat 23, dr. Bea Blokhuis, drs. Jetze Touber, prof. dr. Wout van Bekkum en dr. Zweder von Martels, bedanken voor hun enorme hulp, inspiratie en steun. Ook ben ik prof. dr. Cornelius Hasselblatt dank verschuldigd voor de mogelijkheid om colleges Hongaarse geschiedenis te geven aan studenten Finoegristiek.

Onderzoek in het buitenland heeft een zekere charme, maar is niet altijd makkelijk. Bij het onderzoek in Slowakije mocht ik veel steun ondervinden van drs. Maroš Mačuha. Hetzelfde geldt in Hongarije voor dr. Géza Pálffy, die zijn nog niet gepubliceerde onderzoeksresultaten met mij deelde. József Bakos van de Universiteitsbibliotheek van Boedapest, heeft veel moeite verricht om mij grote hoeveelheden bronnen in zeer korte tijd te laten onderzoeken. Prof. dr. János Varga was zo vriendelijk om mij de nalatenschap van prof. dr. Kálmán Benda te laten bestuderen.

Tot slot wil ik Daan Eijmaal bedanken voor de prachtige omslag en zijn hulp bij het omwerken van een handschrift tot een gedrukt boek. Dr. Dávid Selmeczi heeft de moeite genomen om de opmaak te verzorgen, waarvoor mijn dank

Mijn belangrijkste steun en toeverlaat de afgelopen jaren was mijn vrouw, dr. Marika Czibere. Zonder haar waardevolle adviezen, liefdevolle kracht en vertrouwen in de goede afloop was dit boek er niet geweest. Zij, en onze zonen Matyi en Peti, zorgden voor de liefde waarmee ik het enthousiasme voor dit onderzoek tot het einde toe kon behouden. Aan hen draag ik daarom dit boek op.

Groningen, mei 2006

Inleiding

Niemand heeft de macht dan door God, zo schreef de apostel Paulus.¹ De woorden van Paulus werden vanaf de Laat-Antieke periode aangegrepen om het aardse gezag van een bovennatuurlijke rechtvaardiging te voorzien. Deze legitimatie kreeg gestalte in het kroonjuweel en kwam tot uiting in het kroningsritueel. De kroon fungeerde in de Middeleeuwen als het symbool van de goddelijke legitimatie van de aardse vorstenmacht, die tijdens de kroning aan de vorst werd overgedragen. Het kroonjuweel, de koning, de kroning en de hiermee samenhangende politieke en religieuze denkbeelden over macht en gezag in de samenleving vormden vervolgens een dankbaar onderwerp in de beeldende kunst en literatuur, waarmee de rechtvaardiging van de aardse macht in veler betekenissen werd verbeeld.²

In deze studie zal een aantal aspecten van de betekenis van de kroon van Hongarije worden belicht. Dit kroonjuweel werd in het jaar 2000 van het Hongaars Nationaal Museum naar het Hongaarse Parlement in Boedapest verplaatst en heeft een lange en bewogen geschiedenis, die te zien is aan het geschonden uiterlijk (zie afbeelding 1a-b).³ De kroon is samengesteld uit twee afzonderlijke delen. Zij bestaat uit een elfde-eeuwse Griekse diadeem, met daarop vier gebogen banden van Midden- of Zuid-Italiaanse herkomst, die aan de bovenzijde worden verbonden door een plaat met een gebogen kruis. Het onderste deel, ook wel de 'Griekse kroon' genoemd, draagt een aantal fraaie afbeeldingen. Aan de voorzijde troont Christus als Pantocrator, met aan weerszijden de aartsengelen Michaël en Gabriël en de heiligen Georgius, Demetrius, Cosmas en Damianus. Aan de achterzijde zijn platen gemonteerd met de Byzantijnse keizer Michaël Dukas (1071-1078), zijn medekeizer Constantijn (1071-1078) en de Hongaarse koning *Geobitzas* (koning Géza, 1074-1077). Aan de bovenkant is ook een tronende Christusfiguur zichtbaar, met aan de vier kanten acht afbeeldingen van de volgende apostelen: Paulus, Johannes, Petrus, Jacobus, Philippus, Bartholomeus, Andreas en Thomas. Aan de onderzijde van de kroon hangen vijf kettingen. Het gehavende uiterlijk van de kroon is mede het gevolg van de lotgevallen die het voorwerp heeft moeten ondergaan. In de loop der eeuwen is de kroon gestolen, verloren en begraven. Het kroonjuweel raakte onder meer in handen van de Turkse sultan Suleyman de Grote en het werd na 1945 bijna dertig jaar in Fort Knox in de VS bewaard. Uiteindelijk werd de kroon in 1978 weer teruggegeven aan Hongarije, dat toen nog communistisch was.

De oorzaak van dit tumultueuze verleden is dat de Hongaarse kroon niet alleen fungeerde als kroonjuweel tijdens koningskroningen maar ook dat zij, als symbool, aan uiteenlopende politieke en religieuze denkbeelden werd verbonden. In de loop der eeuwen is de kroon een object van verering, legitimeerde een reeks aan ideologieën en fungeerde als afschrikwekkend teken van de ideeën van 'de ander'. De afgelopen vijfhonderd jaar ontstond aldus een enorme hoeveelheid literatuur en beeldmateriaal met het kroonthema en het einde hiervan is nog lang niet in zicht. Belangrijke recente

---

¹ Romeinen 13:1

² Zie onder meer : Joachim Ott, *Krone und Krönung. Der Verheißung und Verleihung von Kronen in der Kunst von der Spätantike bis um 1200 und die geistige Auslegung der Krone* (Mainz, 1998)

³ De meest duidelijke foto's van de kroon zijn te vinden in: Endre Tóth en Károlyi Szélnyi, *A magyar szent korona. Királyok és koronázások* (Boedapest, 2000)

gebeurtenissen met een politieke lading, zoals de terugkeer van de kroon naar Hongarije in 1978, de omwenteling van 1989 en de viering van de stichting van het Hongaarse koninkrijk in 2000 waren opnieuw de aanleiding voor een hernieuwd gebruik van dit symbool. In 2008 zal worden gevierd dat de kroon dertig jaar geleden terugkeerde en wordt bovendien de belangrijke kroning van Matthias II van Habsburg in 1608 herdacht.

De kroon is een gevoelig thema in de wetenschap in het moderne Hongarije, vanwege de band tussen voorwerp, politiek en religie.⁴ Hierdoor is vrijwel geen enkele wetenschapper in Hongarije in staat om op een neutrale wijze tegen dit voorwerp aan te kijken, of heeft de intentie dit te doen. Het gevolg hiervan is dat er maar weinig studies zijn verschenen over de betekenisontwikkeling van de kroon die niet bewust of onbewust ideologisch gekleurd zijn. Werkelijk onafhankelijk (niet-Hongaars) onderzoek naar de kroon en haar betekenis zou tot nieuwe resultaten kunnen leiden, maar is tot nu toe nog maar weinig gedaan. Deze studie hoopt een aanzet hiertoe te zijn.

Het doel van deze studie is de ontwikkeling van een nationale identiteit in het Hongaarse koninkrijk te schetsen aan de hand van de betekenisverandering van de kroon in de vroegmoderne periode. Dit proefschrift is te beschouwen als een voortzetting en een correctie van de studies naar de kroon en de 'szentkorona-tan' (leer van de heilige kroon) van Ferenc Eckhart uit 1941 en László Péter uit 2003. Op grond van hun werk zal worden uitgegaan van de stelling dat deze leer een 'invented tradition' is, omdat deze tot het einde van de achttiende eeuw niet bestond. De kritiek op deze auteurs is dat zij vrijwel geen aandacht hebben besteed aan de belangrijke rol die de kroon speelde in de politieke cultuur van de vroegmoderne periode. In de periode 1572-1665 ontstond een overweldigend aantal visuele en tekstuele bronnen over de kroon, in Hongarije en daarbuiten, van Hongaarse en niet-Hongaarse auteurs, die niet door hen wordt besproken. Bovendien negeren zij het invloedrijke werk uit 1613 van een laathumanistische schrijver over de kroon, Péter Révay.

Een tweede belangrijke bron van inspiratie voor deze studie is het werk van Ágnes R. Várkonyi uit de periode 2000-2005. Zij heeft in een aantal artikelen een uiteenzetting gegeven over de wijze waarop onderzoek naar de kroon en de ontwikkeling van een nationale identiteit zou moeten plaatsvinden. Hierbij wees zij nadrukkelijk op het belang van de denkbeelden van Révay. Dit promotieonderzoek zal de lijnen volgen die door Várkonyi zijn uitgezet. Haar studie zal daarom als kader fungeren van dit proefschrift. Bovendien zullen aan de hand van de constructivistische theorie over nationale identiteit de hypothesen van Várkonyi worden getoetst en verfijnd.

Het onderwerp van deze studie is de ontwikkeling van de kroonbetekenis in de tijd dat er nog geen leer van de kroon was. Omdat de verandering van de betekenis centraal zal staan, zal de analyse beperkt blijven tot de periode 1572-1665, waarbij vooral aandacht zal worden besteed aan de politieke veranderingen in de periode rond 1608. In het bijzonder wordt aandacht geschonken aan het politieke denken van Révay en het ontstaan, de politieke en intellectuele context en de receptiegeschiedenis. Ook zal het gebruik door Révay van de denkbeelden over politiek en geschiedenis van Justus Lipsius worden belicht.

---

⁴ Josef Deér, *Die Heilige Krone Ungarns* (Wenen, 1966) 11-31

Deze studie is verdeeld in zes hoofdstukken. In het eerste wordt ingegaan op de kroon, het Hongaarse koninkrijk en het eerdere onderzoek over dit onderwerp. Het volgende hoofdstuk behandelt de theorieën over de ontwikkeling van nationale identiteit en de geschiedenis van het denken over de kroon. Het derde is een analyse van de verandering van de betekenis van de kroon in de periode 1572-1606. De veranderingen in de cruciale periode 1607-1608 worden in het vierde hoofdstuk behandeld. Hierna zal in het vijfde uitgebreid het ontstaan, de achtergrond en de inhoud van het werk van Révay worden besproken. Tot slot zal in het zesde hoofdstuk de receptiegeschiedenis van Révay's boek aan de orde komen.

Hoofdstuk 1. De Hongaarse heilige kroon

1.1 *Corona regni Hungariae*

1.1.1 *Corona visibilis, corona invisibilis* en de cultus van de kroon

De term ‘Hongaarse heilige kroon’ verwijst in dit onderzoek naar drie concepten van de kroon van Hongarije: de zichtbare kroon, de onzichtbare kroon en de traditie of cultus van de kroon. In het komende gedeelte zal een definitie worden gegeven van deze ideeën, waarna aan de hand van deze omschrijving het ontstaan en de ontwikkeling van de betekenis van de Hongaarse kroon worden beschreven.

In Europa gedurende de Middeleeuwen¹ had de Latijnse term *corona* in een politieke context twee betekenissen, die Ernst Kantorowicz heeft beschreven in zijn studie *The King's Two Bodies*.² De eerste is de *corona visibilis* (zichtbare of tastbare kroon), de tweede de *corona invisibilis* (onzichtbare of ontastbare kroon). De tastbare kroon duidt op een concreet hoofdsieraad van goud in de vorm van een cirkel of een diadeem, dat werd gebruikt tijdens de kroning van een vorst.³ Het tweede verwijst naar de formele koningsmacht die de koning door de genade van God tijdens de kroning ontvangt en die de rechten, plichten en privileges van de koning omvatten die nodig zijn om een politieke gemeenschap te besturen.

De term *corona* had in de politieke context van het middeleeuwse koninkrijk Hongarije een vergelijkbare betekenis met die in de rest van Europa. De eerste was die van een cirkelvorming hoofdsieraad, de tweede duidde de koningsmacht aan. Beide noties worden gebruikt vanaf het ontstaan van het Hongaarse koninkrijk in de elfde eeuw en komen voor in bronnen als heiligenlevens, oorkondes en andere teksten.⁴ Het vroegst bekende gebruik en de vervoeging van deze Latijnse term in de Hongaarse taal als ‘coronaia’ dateert van rond 1350. Hierna ontwikkelde dit woord zich in de loop van de vijftiende eeuw tot ‘korona’.⁵

In dit onderzoek zal, in navolging van Kantorowicz, met de term ‘zichtbare kroon’ of ‘tastbare kroon’ het hoofdsieraad van middeleeuwse oorsprong worden aangeduid, dat eeuwenlang als kroonjuweel van de koningen van Hongarije fungeerde. Het wordt in onze tijd aangeduid als ‘Hongaarse heilige kroon’, ‘heilige kroon van Hongarije’, ‘Hongaarse kroon’ of ‘Stephanuskroon’, met of zonder hoofdletters, afhankelijk van de politieke of religieuze opvattingen van de auteur. In deze studie hebben de gebruikte

---

¹ Met ‘Middeleeuwen’ wordt in deze studie de periode ±500-±1500 aangeduid.

² Ernst Kantorowicz, *The King's Two Bodies: A Study in Mediaeval Political Theology* (Princeton, 1957) 336-337

³ Over de kroningen van de Hongaarse koningen in de Middeleeuwen, zie: Vilmos Fraknói, *A magyar királyválasztások története* (Boedapest, 1921, Máriabesnyő en Gödöllő, 2005) 5-123 (over de koningsverkiezingen), Emma Bartoniek, *A magyar királykoronázások története* (Boedapest, 1938, 1989) 8-67 (goed overzicht van de oudere studies), Erik Fügedi, “Coronation in Medieval Hungary”, in: Erik Fügedi, *Kings, Bishops, Nobles and Burghers in Medieval Hungary* (János M. Bak red. en vert.) (Londen, 1986) 1-189 (Fügedi richt zich met name op het verloop van de kroningen en geeft veel verwijzingen naar middeleeuwse bronnen)

⁴ Zie het overzicht in: Iván Boronkai (red.), *Lexicon Latinitatis Mediaevi Hungariae* III (Boedapest, 1991) 407-408

⁵ Loránd Benkő (red.), *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* II (Boedapest, 1970) 579-580

termen een strikt neutrale betekenis. In deze studie is de ‘onzichtbare’ Hongaarse kroon een uitdrukking die alle politieke ideeën omvat die zijn verbonden met het woord *corona* en die verwijzen naar de koningsmacht die de koning van het koninkrijk Hongarije tijdens de kroning ontving.

Met de term ‘traditie’ of ‘cultus van de heilige Hongaarse kroon’ of ‘legitimerende betekenis van de kroon’ zal de voortdurend veranderende set van politieke en religieuze ideeën worden bedoeld, die werd verbonden met de zichtbare kroon.⁶ Deze cultus komt tot uiting in het predicaat ‘heilig’ van de kroon, in de vermeende band met de heilige koning Stephanus en in de verering als sacraal voorwerp. Volgens Kantorowicz lopen in deze traditie de betekenis van de zichtbare en de onzichtbare kroon in elkaar over: de tastbare kroon heeft de rol van fysieke drager van deze ideeën en ontleent hieraan zijn kracht en mysterie.⁷ De functie van deze ‘cultus van de kroon’ was oorspronkelijk de legitimatie van de koningsmacht (de onzichtbare kroon).

1.2 De zichtbare kroon van Hongarije en zijn oorsprong

Alvorens het ontstaan van het tastbare Hongaarse kroonjuweel kan worden uiteengezet, moet duidelijk zijn welk voorwerp hier wordt bedoeld. Volgens de definitie van de Hongaarse mediëvist János Bak is een kroonjuweel een voorwerp dat gebruikt wordt tijdens een kroning. Onder dat laatste moet een bepaalde symbolische en rituele handeling worden verstaan, die gedurende de Middeleeuwen en het ‘ancien régime’ diende om de koningsmacht te legitimeren en ten toon te spreiden.⁸ Bak verdeelt deze tekenen van de machtsoverdracht in drie groepen: de eerste categorie omvat kroonjuwelen die een rol speelden tijdens een kronings- of inauguratieceremonie, de tweede vormen de representatieve symbolen die werden vastgehouden, gedragen of getoond door de heerser (en die werkelijk bestaan of die alleen op afbeeldingen zichtbaar zijn) en de derde groep bevat de symbolische voorwerpen die verbonden waren met de overleden vorst.⁹

In het Hongaarse koninkrijk kunnen de Hongaarse kroon, de rijksappel, het rijkszwaard, de scepter en de kroningsmantel tot de eerste groep worden gerekend.¹⁰

---

⁶ Ontleend aan László Péter, “The Holy Crown of Hungary, Visible and Invisible”, in: *The Slavonic and East European Review* 81 (Londen, 2003) 8-13

⁷ Ernst Kantorowicz, *The King's Two Bodies* 339-340

⁸ János M. Bak, “Introduction: Coronation Studies – Past, Present, and Future”, in: János M. Bak (red.), *Coronations, Medieval and Early Modern Monarchic Ritual* (Berkeley etc., 1990) 1, 10, noot 1

⁹ János M. Bak, “Magyar királyi jelvények a középkorban”, in: *A hadtörténeti múzeum értésítője* (Acta Musei Militaris in Hungaria) 4 (Boedapest, 2002) 17-21

¹⁰ Éva Kovács en Zsuzsa Lovag, *A magyar korona jelvények* (Boedapest, 1980). Over de rijksappel: János M. Bak, “Der Reichsapfel”, in: Zsuzsa Lovag (red.) *Insignia Regni Hungariae I. Studien zur Machtsymbolik des Mittelalterlichen Ungarn* (Boedapest, 1983) 185-194. Over de scepter: László Gyula, “Adatok a koronázási jogar régészeti megvilágításához”, in: Jusztinián Serédi (red.), *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján* III (Boedapest, 1938, gedeeltelijke herdruk 1988) 517-558, László Gyula, “Über das ungarische Königszepter”, in: Zsuzsa Lovag (red.) *Insignia Regni Hungariae I. Studien zur Machtsymbolik des Mittelalterlichen Ungarn* 179-184. Over de kroningsmantel: Endre Tóth, “Zur Ikonographie des ungarischen Krönungsmantels”, in: *Folia Archaeologica* XXIV (Boedapest, 1973) 219-242. De kroningsmantel bevindt zich in het Hongaars Nationaal Museum, de overige kroonjuwelen staan in het Hongaarse Parlement opgesteld.

Deze verzameling is in de loop der eeuwen van samenstelling veranderd.¹¹ In de elfde eeuw was de *lancea regis* (lans van de koning) nog een belangrijk symbool van de koningsmacht.¹² Tevens behoorden een aantal kledingstukken tot deze verzameling, waarvan werd verondersteld dat ze door de eerste heilige koning Stephanus waren gedragen. Deze kleren (onder meer sokken en beenkappen) werden gedragen bij de kroning.¹³ Ook maakte een kruis deel uit van de collectie, maar dit is om onbekende reden ooit vervangen.¹⁴ Hetzelfde geldt voor het zwaard, dat een vervanging is van een ouder wapen dat zich nu in de dom van Praag bevindt.¹⁵ Kronen die niet strikt tot de kroonjuwelen gerekend kunnen worden, maar wel een rol hebben gespeeld in de Hongaarse politieke geschiedenis, zijn de zogeheten ‘Bocskay-kroon’, de ‘Rudolf-kroon’ en de ‘Brassó-kroon’. Tot slot moet voor de volledigheid nog de ‘Constantinus Monomachus-kroon’ worden genoemd, een restant van een Byzantijns diadeem dat in 1860 is gevonden, maar dat hoogstwaarschijnlijk nooit als kroonjuweel heeft gefungeerd.¹⁶ De tweede groep van kroonjuwelen zal in de volgende paragraaf worden behandeld. In de derde categorie vallen de zogeheten begrafenis- en votiefkroonjuwelen. Van de begrafenis-kronen zijn exemplaren bewaard gebleven uit het graf van koning Béla III (1173-1196) en koningin Anna van Antiochië, maar ook uit later tijden zijn exemplaren bekend.¹⁷ Een fraai voorbeeld van een ‘Hongaarse’ votiefkroon staat op een reliekhouders van de heilige Stephanus uit 1635 in de Dom van Zagreb.¹⁸

Ondanks dit grote aantal voorwerpen dat op grond van de definitie van Bak tot de ‘kroonjuwelen’ van Hongarije kan worden gerekend, heeft maar één van deze kronen de titel ‘Hongaarse heilige kroon’. De kwestie van de oorsprong van dit kroonjuweel is vanwege de politieke en religieuze betekenis tot op heden niet afdoende beantwoord.¹⁹ Het is bovendien opmerkelijk dat er (voor zover ons bekend) geen recent onderzoek naar deze kroon is verricht door een buitenlandse deskundige. Ook zijn er, ondanks het

¹¹ Zie voor de verandering de inventarissen vanaf 1638 in: Róbert József Szvitek en Endre Tóth (red.), *A koronázási jelvények okmányai* (Boedapest, 2003) 33-265

¹² Ernő Marosi, “Művészettörténeti megjegyzések Szent István lánzsa-attribútumához”, in: *A Hadtörténeti Múzeum értesítője* 4 (Boedapest, 2001) 27-32, László Kovács, “A *Lancea regis* – a király kezében”, in: *Communicationes archaeologicae Hungariae* (Boedapest, 1996) 165-180, László Kovács, “A Budapest lánzsa. A magyar királylánzsa történetének vázlata”, in: *Folia Archeologica* XXI (Boedapest, 1970) 127-145

¹³ Zie de afbeelding in: Sámuel Décsy, *A magyar szent koronának és az ahoz tartozó tárgyaknak históriája* (Viennae, 1792) 64

¹⁴ Sámuel Décsy, *A magyar szent koronának és az ahoz tartozó tárgyaknak históriája*, tábla XI, toont een processiedubbekruis. Volgens József Deér heeft een twaalfde-eeuwse reliekhouders, die nu tot de domschat van Salzburg behoort, gediend als kruis waarop de eed werd afgelegd door de Hongaarse koningen. Éva Kovács, *Árpád-kori ötvösség* (Boedapest, 1974) 46

¹⁵ Nándor Fettich, “A prágai Szent István-kard régészeti megvilágításában”, in: Juszinián Serédi (red.), *Emlékkönyv* III 473-516

¹⁶ Etele Kiss, “Új eredmények a Monomachus-korona kutatásában?”, in: *Folia Archeologica* XLVI (Boedapest, 1997) 125-162. Deze kroon was waarschijnlijk bedoeld als een geschenk van het Byzantijnse Hof aan de Duitse keizer Hendrik III. Ibidem, 157

¹⁷ Endre Tóth en Károlyi Szelényi, *A magyar szent korona. Királyok és koronázások* (Boedapest, 2000) 71 (afbeelding). Over deze grafkronen: Béla Czobor, “III. Béla és a hitvese halotti ékszerei”, in: Gyula Forster (red.), *III. Béla magyar király emlékezete* (Boedapest, 1900) 207-230

¹⁸ György Tarczai, *Az Árpád-ház szentjei* (Boedapest, 1930) 57

¹⁹ Zie de een verklaring voor dit probleem in: Kálmán Benda en Erik Fügedi, *A magyar korona regény* (Boedapest, 1979) 17

grote kunsthistorisch belang van de kroon, vrijwel geen niet-Hongaarse publicaties over het kroonjuweel.²⁰ In deze studie is geen ruimte om alle theorieën over de herkomst en de datering van de kroon weer te geven, maar zal alleen worden genoemd wat relevant is voor dit onderzoek.²¹

Het kroonjuweel dateert in de huidige vorm vrijwel zeker niet uit de tijd van István (Stephanus) I (997-1038). Het onderste deel, de *corona Graeca*, is waarschijnlijk een Byzantijnse vrouwenkroon die, gezien de heersers op de aanwezige portretten, in de tweede helft van de elfde eeuw werd vervaardigd of in die periode werd aangepast.²² Dit diadeem is rond 1075 in het Hongaarse koninkrijk terechtgekomen. Over de herkomst van de *corona Latina* is minder bekend, maar het is niet waarschijnlijk dat dit deel ooit een aparte kroon is geweest. De emaille-afbeeldingen dateren vóór de tweede helft van de elfde eeuw, maar het is niet zeker wanneer de kruisbanden zijn vervaardigd.²³ De definitieve assemblage heeft volgens de meeste moderne deskundigen in de regeringsperiode van koning Béla III (1173-1196) plaatsgevonden, maar ook deze datering wordt betwist.²⁴

De Hongaarse historicus Géza Pálffy heeft recentelijk op grond van tot dan toe onbekend archiefmateriaal een antwoord weten te vinden op twee kwesties: waarom staat het kruis op de kroon scheef en is de achterzijde van de kroon veranderd? Hij heeft kunnen aantonen dat het kruis in 1638 zijn scheve positie kreeg en dat de achterzijde van de kroon in elk geval vanaf de zeventiende eeuw niet is veranderd.²⁵ Op grond van

---

²⁰ Een interessant onderzoeksvoorstel om de chemische analyse van het metaal van de kroon te analyseren en daarmee de datering te bepalen is voor zover ons bekend nooit uitgevoerd. Zie: Tamás Bíró, "On the X-ray Fluorescence Analysis of the Hungarian Crown", in: Zsuzsa Lovag (red.) *Insignia Regni Hungariae I. Studien zur Machtsymbolik des Mittelalterlichen Ungarn* 161-172

²¹ De literatuur over dit onderwerp is omvangrijk, maar slechts weinig studies zijn oorspronkelijk of kunnen de toets der wetenschap doorstaan. Tot de belangrijkste kunnen worden gerekend: Alexius Horányi, *De Sacra Corona Hungariae, ac de Regibus eadem redimitis Commentarius* (Pest, 1790), Sámuel Décsy, *A magyar szent koronának és az ahoz tartozó tárgyaknak históriája* (Viennae, 1792), István Veszprémi, *Magyar országi öt különös elmékedések. I. A Magyar Szent Koronáról* (Pozoni, 1795), Arnold Ipolyi, *A magyar szent korona és a koronázási jelvények története és műleírása* (Boedapest, 1886), Patrick Kelleher, *The Holy Crown of Hungary* (Rome, 1951), Albert Boeckler, "Die "Stephanskroner"", in: Percy Schramm (red.), *Herrschaftszeichen und Staatssymbolik* III (Stuttgart, 1956), Magda von Bányó-Oberschall, *Die Sankt Stephanskronen und die Insignien des Königreiches Ungarn* (Wenen en München, 1961), József Deér, *Die Heilige Krone Ungarns* (Wenen, 1966, Hongaarse vertaling: Máriabesnyő en Gödöllő, 2005), Éva Kovács en Zsuzsa Lovag, *A magyar korona jelvények* (Boedapest, 1980), Zsuzsa Lovag (red.) *Insignia Regni Hungariae I. Studien zur Machtsymbolik des Mittelalterlichen Ungarn* (Zsófia Fülep vert.) (Boedapest, 1983), Iván Bertényi, *A magyar szent korona* (Boedapest, 1996), Endre Tóth en Károlyi Szelényi, *A magyar szent korona. Királyok és koronázások* (Boedapest, 2000). Ik heb de niet-wetenschappelijke publicaties over het ontstaan van de kroon van de afgelopen dertig jaar buiten beschouwing gelaten. Dit aantal loopt inmiddels in de tientallen en iedere maand verschijnt wel een nieuwe titel. Een overzicht is te vinden in: Zsuzsa Lovag, "A koronakutatás vadhajításai", in: *Művészettörténi Értesítő* 35 (Boedapest, 1986) 1-2, 35-48 en in: Géza Pálffy, *A Szent Korona balesete 1638-ban* (handschrift, verschijnt in 2006 in: *Szörényi László emlékkönyv*), noot 2

²² József Deér, *Die Heilige Krone Ungarns* 62, Endre Tóth en Károlyi Szelényi, *A magyar szent korona* 21

²³ Endre Tóth, "A szent korona apostolmezeinek keltezéséhez", in: *Communicationes archaeologicae Hungariae* (Boedapest, 1996) 181-209

²⁴ Endre Tóth en Károlyi Szelényi, *A magyar szent korona*, 30-31. Volgens Deér is de huidige kroon in opdracht van István V (Stephanus, 1270-1272) in 1270 samengesteld, toen Anna na de dood van koning Béla IV naar Praag vluchtte met een ouder kroonjuweel. Josef Deér, *Die heilige Krone Ungarns* 256-260

²⁵ Endre Veress, "Szent Koronánk keresztje kérdéséhez", in: *Századok* 43 (Boedapest, 1999) 143-146, Géza Pálffy, "Mikor ferdtült el a Szent Korona keresztje?", in: *Magyar Nemzet Magazin* LXVII (5 juni 2004)

deze kennis over de herkomst en datering van de zichtbare kroon kan daarom het huidige kroonjuweel niet zonder voorbehoud worden vereenzelvigd met de kroonbetekenissen in de bronnen uit de elfde en de twaalfde eeuw, omdat het niet zeker is of de kroon in deze gedaante toen al aanwezig was.

Een vergelijkbaar probleem doet zich voor bij het onderzoek naar de relatie tussen de tastbare kroon en de historische kroonafbeeldingen. Op grond van de indeling van de Hongaarse historicus Róbert Szvitek zijn dergelijke voorstellingen in drie categorieën te verdelen.²⁶ De eerste noemt hij die van de schematische kronen, die gemaakt zijn naar Europese voorbeelden. Deze komen van de elfde tot de veertiende eeuw voor in de beeldende kunst en op munten. In de tweede categorie vallen de kroonvoorstellingen die in de vijftiende en de zestiende eeuw werden gemaakt en die de trekken kregen van de tastbare kroon. Binnen de derde groep vallen de gedetailleerde en min of meer waarheidsgetrouwe uitbeeldingen, die in de periode 1608 tot 1790 het licht zien, in druk verschenen en een grote verspreiding kenden. Binnen de eerste groep vallen de kronen die in kronieken te zien zijn op de hoofden van de koningen, zoals bijvoorbeeld in de veertiende-eeuwse *Chronicon Pictum*.²⁷ De bekendste afbeelding uit de tweede categorie is een ingekleurde pentekening uit de Münchener Fugger-kroniek, die dateert tussen 1547 en 1555 en als de vroegst bekende waarheidsgetrouwe afbeelding van de kroon kan worden beschouwd.²⁸ (zie afbeelding 1d.) De afbeeldingen uit de derde en laatste categorie ontstaan vanaf het begin van de regeringsperiode van koning Matthias II van Hongarije (1608-1618). (zie afbeelding 3-6.)

Volgens Bak staat vast dat weliswaar de huidige tastbare Hongaarse kroon vanaf het begin van de veertiende eeuw als de koningskroon en kroonjuweel van de Hongaarse koningen heeft gefungeerd, maar dat de eerste waarheidsgetrouwe afbeelding pas halverwege de zestiende eeuw is ontstaan.²⁹ Hij stelt daarom dat de voorstellingen van de kroon die voor die tijd dateren, ons geen informatie kunnen verschaffen over hoe de kroonjuwelen er voor die tijd hebben uitgezien. Uit de redenering van Bak volgt dat er geen relatie is tussen de tastbare kroon en dergelijke beelden en dat hieruit ook geen betekenis van de Hongaarse kroon kan worden gedistilleerd. De middeleeuwse kroonafbeeldingen uit de eerste categorie kunnen dus weinig tot geen informatie verschaffen over een betekenis of betekenisverandering van de Hongaarse kroon. Omdat deze relatie bij de afbeeldingen van de tweede en de derde categorie wel aanwezig is, kunnen deze voorstellingen wel belangrijke bronnen zijn van een kroonbetekenis en eventuele veranderingen.

36, Géza Pálffy, "A Szent Korona és a társadalomtudományok védelmében", in: *Új Ember* (5 september 2004), Géza Pálffy, *A Szent Korona balesete 1638-ban*

²⁶ Róbert József Szvitek, "A koronázási jelvények kora újkori történetéhez", in: Róbert József Szvitek en Endre Tóth (red.), *A koronázási jelvények okmányai* (Boedapest, 2003) 9-21

²⁷ László Geréb (red. en vert.), *Képes Krónika I-II* (facsimile- en teksteditie) (Boedapest, 1964) 1 e.v.

²⁸ Tamás Katona, *A korona kilenc évszázada. Történelmi források a magyar koronáról* (Boedapest, 1979) (afbeelding 53), Bayerische Staatsbibl. Cod. Germ. 897, fol. 308

²⁹ János M. Bak, "Magyar királyi jelvények a középkorban" 20-21

1.3 Het ontstaan van de onzichtbare kroon van Hongarije

1.3.1 De oorsprong van de koningsmacht in Hongarije

De traditie van de Hongaarse kroon komt voort uit de betekenisontwikkeling van de tastbare kroon van Hongarije gedurende de Middeleeuwen. Het ontstaan van de laatste is het gevolg van de introductie van de onzichtbare kroon op het Hongaarse grondgebied, in de zin van de koningsmacht. De instituten ‘koning’ en ‘koninkrijk’ ontstonden als gevolg van de politieke, religieuze en culturele veranderingen die de losse federatie van Hongaarse stammen in de tiende eeuw deden omvormen tot een christelijk koninkrijk naar West-Europees voorbeeld. De voorstelling die later van deze transformatie werd gemaakt, vormt één van de belangrijkste elementen van de identiteit van de Hongaren, waarover later meer zal worden geschreven. In het nu volgende deel zal de ontwikkeling kort geschetst worden, om zo de context duidelijk te maken waarin een traditie van de Hongaarse kroon kon ontstaan.

De transformatie die de Hongaren in de tiende eeuw doormaakten, leek volgens de Hongaarse historicus Pál Engel sterk op de ontwikkeling die andere heidense volkeren elders in Europa in deze periode doormaakten.³⁰ De kenmerkende overgang van heidens stammenverband naar christelijk koninkrijk verliep als volgt. Een lid van de leidende families monopoliseert de macht, dwingt de stamleden tot het christelijke geloof over te gaan, grondvest een kerkelijke organisatie en reorganiseert de machtsstructuur volgens de monarchale principes van het christelijke West-Europa. Vervolgens rechtvaardigt hij zijn macht en machtsovername en probeert deze te bestendigen door zelf (of een verwant) de titel van *rex* (koning) aan te (laten) nemen. Deze koning werd gekroond met een kroon, het teken van de nieuwe positie als christelijk vorst. Het resultaat van deze overgang was een christelijk koninkrijk.

De verzamelde Hongaren vormden voor de komst naar het Karpatenbekken in de negende eeuw een politieke federatie van zeven afzonderlijke stammen met een half-nomadische leefwijze, met ieder een eigen stamhoofd en een afzonderlijke cultuur.³¹ De stam was hiërarchisch verdeeld in een kleine elite rond de hoofdman, een groep krijgers en een grote massa boeren of voetvolk. Het verband als geheel werd geregeerd door een tweemanschap van twee vorsten met een eigen taak en een politiek-religieuze status.³² Een machtswisseling vond plaats doordat één van beide vorsten op rituele wijze gedood werd. De eerste van deze, de ‘kende’ of ‘künde’, was de geestelijke leider en bezat de hoogste positie, maar werd na een bepaald aantal jaren geofferd.³³ De tweede vorst, de ‘gyula’, werd gekozen door de overige hoofdmannen.³⁴ Hij had de effectieve macht en

---

³⁰ Pál Engel, *The Realm of St Stephen. A History of Medieval Hungary 895-1526* (Londen en New York, 2001) 18-25

³¹ Een belangrijke, maar natuurlijk niet geheel betrouwbare bron voor deze periode, is de *Gesta Hungarorum* van Meester P., een anonieme klerk van een koning met de naam Béla (welke Béla is niet zeker), die rond 1200 geschreven werd. Dezső Pais (red.), *Anonymus Gesta Hungarorum* (facsimile en teksteditie) (Boedapest, 1977)

³² Deze politieke organisatie had zijn wortels in Turks Azië en was een imitatie van de gezagsstructuur van het kanaan van de Kazaren. Gyula Kristó, *Hungarian History in the Ninth Century* (György Novák vert.) (Szeged, 1996) 158-173, D.M. Dunlop, *The History of the Jewish Khazars* (New York, 1967)

³³ György Györffy, *The Original Landtaking of the Hungarians* (Boedapest, 1975) 21

³⁴ Dezső Pais (red.), *Anonymus Gesta Hungarorum* 82-83

leidde de veroverings- en plundertochten buiten het stamgebied. Deze vorst was niet almachtig, omdat de besluiten met instemming van alle hoofdmannen genomen moesten worden. Bovendien werd ook hij geofferd als zijn politiek mislukte of een natuurramp plaatsvond die het stammenverband als geheel trof. De 'gyula' met de naam Árpád was de stamvader van de latere Árpád-dynastie, de eerste koninklijke familie van Hongarije, die de intocht in het Karpatenbekken aan het einde van de negende eeuw leidde.³⁵ Na de verovering verdeelden de hoofdmannen het territorium in aparte gebieden voor hun stammen.

De aanleiding van de transformatie van de politieke structuur vormde de vernietigende slag die de Hongaren in 955 op het Lechfeld bij Augsburg hadden geleden, waardoor de uitbreiding van hun territorium westwaarts was gestopt.³⁶ In de loop van de tiende eeuw probeerde prins Géza (927-977), een achterkleinzoon van Árpád, een dominante machtspositie binnen het stammenverband te verwerven. Doordat hij de andere stammen en hun territoria onderwierp, de tribale structuur elimineerde en rivaliserende machtscentra vernietigde, kreeg de clan van de Árpáden rond 990 deze positie.³⁷ De hoofdmannen van de andere stammen en hun entourage werden onderworpen, verdreven of vermoord en in hun plaats werd familie van prins Géza en zijn vertrouwelingen benoemd, die voor een groot deel uit West-Europa kwamen. Het gevolg van deze strijd was dat vrijwel alle oorspronkelijke stamelingen aan het einde van de tiende eeuw waren verdwenen of vervangen. Met het oog op zijn opvolging liet de prins deze zuiveringen ook plaatsvinden in zijn eigen familie. Bij de Hongaarse vorsten gold bij de dood van de heerser het senioriteitsbeginsel, waardoor het oudste lid van de dynastie de overledene opvolgde. Prins Géza liet daarom rond 972 bijna iedere potentiële vorst vermoorden ten gunste van de positie van zijn zoon Vajk, de latere christelijke koning Stephanus.

Als gevolg van de ingrepen in de machtsstructuur was prins Géza gedwongen zijn machtsaanspraken op een nieuwe manier te rechtvaardigen. Hij deed dit door een beroep te doen op het christelijke West-Europa, in de hoop zo zijn verworven macht te consolideren, de opvolging door zijn zoon veilig te stellen en de aanspraken van de dynastie op de heerschappij te ondersteunen. Hiertoe knoopte hij relaties aan met de geestelijke en wereldlijke leiders in Europa als keizer Otto I (936-973), sloot verdragen met omringende rijken en voerde een actieve huwelijkspolitiek. Zijn inspanningen hadden resultaat, want zijn zoon Stephanus trouwde met Gisela, de zuster van de latere keizer Hendrik II.

Een belangrijke stap in de consolidatie van de machtspositie van prins Géza was zijn beslissing om zijn volk te kerstenen. In 972 verordonneerde keizer Otto I de wijding van Brun (of Brunward) tot 'bisschop van de Hongaren', mogelijk op verzoek van prins Géza. Deze monnik uit Sankt Gallen vertrok vervolgens naar Hongarije om de kerstening in gang te zetten. Géza liet zich daarna dopen, samen met zijn zoon Vajk en duizenden hooggeplaatste onderdanen, en zette zich vervolgens in om de rest van zijn volk te doen bekeren.³⁸ Vajk kreeg na deze bekering de naam István (Stephanus, 997-

---

³⁵ Ibidem, 92-93, Gyula László, *Steppenvolkeren en hun kunst* (D. Ouwendijk vert.) (Boedapest en Den Haag, 1970) 82

³⁶ Pál Engel, *The Realm of St Stephen. A History of Medieval Hungary 895-1526* 26

³⁷ György Györffy, *István király és műve* (Boedapest, 1977) 103

³⁸ *Legenda S. Stephani maior*, h. 2, in: SRH II, 379, Pál Engel, *The realm of St Stephen* 26-27

1038). Behalve deze bekering vond ook een verchristelijking plaats van de macht. De politieke overgang naar het christendom vond plaats door de aanpassing van oude rituelen en het introduceren van nieuwe, het gebruik van tekens en termen die waren ontleend aan de christelijke politieke theorie en het instellen van instituties, zoals een koninkrijk.

De stichting van een christelijk koninkrijk door Stephanus, zijn regeringsperiode en zijn persoon behoren tot de meest besproken onderwerpen in de Hongaarse geschiedschrijving.³⁹ Zoals de historici Sándor Óze en Norbert Spannenberger al hebben opgemerkt, is het beeld van deze eerste koning door talloze geschiedschrijvers in verleden en heden voor politieke doeleinden geïnstrumentaliseerd, waarbij zij de politiek-maatschappelijke problemen van hun eigen tijd op het verleden projecteerden.⁴⁰ Deze gebeurtenis werd en wordt verbonden met gevoelige thema's als de relatie tussen het Duitse en het Hongaarse rijk, de rol en positie van de katholieke kerk in het land, de positie van Hongarije in Midden-Europa en de verhouding met haar buurlanden en de band tussen de Hongaren en de Europese cultuur.⁴¹

Het belangrijkste ritueel dat de verworven macht van de Árpád-dynastie in Midden-Europa moest legitimeren, was de kroning van prins Stephanus tot koning van het christelijke koninkrijk Hongarije, die gedurende kerst 1000 of 1 januari 1001 te Esztergom plaatsvond.⁴² Net als de kroon van Stephanus, is ook zijn kroning tot koning een veelbesproken onderwerp.⁴³ In het kort kan de discussie van de afgelopen tweehonderd jaar worden samengevat met de constatering dat de elfde-eeuwse legendes van de heilige Stephanus als de *legenda maior* en de *legenda minor* niet als betrouwbare

---

³⁹ Ibidem, 26. Over Stephanus, zie: Bálint Hóman, *Szent István* (Boedapest, 1938, 2000), Thomas von Bogyay, *Stephanus rex* (Wenen en München, 1976), György Györffy, *István király és műve*, verschenen in het Engels als: *Saint Stephen of Hungary* (New York, 1994), Péter Erdő (red.), *Doctor et apostol: Szent István tanulmányok* (Boedapest, 1994), Iván Bertényi, *Szent István és öröksége* (Boedapest, 1997, 2000). Zie ook het literatuuroverzicht in: Pál Engel, *The Realm of St Stephen* 402-405

⁴⁰ Sándor Óze en Norbert Spannenberger, "Zur Reinterpretation der mittelalterlichen Staatsgründung in der ungarischen Geschichtsschreibung des 19. und 20. Jahrhunderts", in: *Jahrbuch für Geschichte und Kultur Südosteuropa* 2 (München, 2000) 62, László Péter, "The Holy Crown of Hungary, Visible and Invisible" 426-510. Veelzeggend in dit verband is bijvoorbeeld de achterflap van een Hongaarse studie over de erfenis van Stephanus: 'The prominence of Stephen as a statesman has always been considered indisputable. It is a different issue that the answers are numerous as to what his prominence derives from. Some consider him an iron-fisted and authoritative king, the founder of a European-type Hungarian state. Others venerate him as the apostle of Christianity in Hungary and a saint of the Catholic Church. Still others celebrate him as the champion of "our joining the developed West", who made it possible to escape the fate of the peoples formerly living in the Carpathian Basin and to take root in the centre of Europe.' Attila Zsoldos, *The Legacy of Saint Stephen* (Judit Barna vert.) (Boedapest, 2004). De ontwikkeling van het beeld van Stephanus in de politieke propaganda van de Hongaarse regeringen vanaf 1978 zou een interessant onderzoeksthema kunnen zijn.

⁴¹ Gyula Szekfű, "Szent István a magyar történet századaiban", in: Jusztinián Serédi (red.), *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján* III (Boedapest, 1938, gedeeltelijke herdruk 1988) 1-80, Katalin Sinkó, "Árpád versus Saint István. Competing Heroes and Competing Interests in the Figurative Representation of Hungarian History", in: Tamás Hofer (red.), *Hungarians between "East" and "West"* (Boedapest, 1994) 9-26, Sándor Óze en Norbert Spannenberger, "Zur Reinterpretation der mittelalterlichen Staatsgründung" 61-77, László Péter, "The Holy Crown of Hungary, Visible and Invisible" 426-431

⁴² János Karácsonyi, *Szent István király oklevelei és a Szilveszter-bulla* (Boedapest, 1891) 160-164

⁴³ In de jaren dertig en veertig van de vorige eeuw was de politieke betekenis van deze ceremonie een zeer gevoelig politiek thema. Zie de bespreking van de discussie tussen Zoltán Tóth en József Deér tussen 1937 en 1942 tegen de achtergrond van de opkomst van het Derde Rijk in: László Péter, "The Holy Crown of Hungary, Visible and Invisible" 427-429

bronnen over de kroning kunnen worden beschouwd.⁴⁴ Ook de referenties naar de koningsmacht van Stephanus in verschillende oorkondes kunnen geen uitsluitsel geven over de aard van de ceremonie of de kroon.⁴⁵ Op grond van de kroniek van Thietmar van Merseburg, die rond 1015 werd geschreven, kan in elk geval worden gesteld dat een *corona* (kroon) een rol speelde tijdens de kroningsceremonie.⁴⁶

Deze inauguratie van Stephanus tot *rex* (koning) is het begin van het gebruik van de term *corona* (kroon) in Hongarije. In de elfde eeuw duidde *corona* de verschillende aspecten van het koningschap aan. De betekenis van deze term stond volgens Kantorowicz dicht bij die van *rex*, maar betekende niet hetzelfde.⁴⁷ *Rex* omvatte de koning als mens en zijn hoedanigheid als koning en werd gebruikt om een verschil te maken tussen de sterfelijke koning en zijn koningschap. Dat laatste had de koning ontvangen tijdens de kroning en werd aangeduid met de term *corona*. Deze term was het synoniem voor de waardigheid van de koning, zijn *dignitas*, die werd uitgedrukt door noties als rang, status en eer. Ook verwees *corona* naar de koninklijke taak, het *officium*: de eigenschappen en de jurisdictie van de koningsmacht. Deze afbakening tussen de koning en zijn macht kan op een meer abstract niveau worden verduidelijkt door het verschil tussen de concepten *auctoritas* en *potestas*.⁴⁸ Door het sacrale karakter van *corona* bezat deze *auctoritas* (volmacht), die aan de koning in de vorm van *potestas* (bevoegdheid) tijdens de kroning werd overgedragen. Door dit kroningsritueel werd de machtsovername van de Árpád-dynastie achteraf van een goddelijke goedkeuring voorzien.⁴⁹ Het geweld tijdens de machtsovername en de gedwongen kerstening kregen de betekenis van een inspanning voor het christendom, net als in de rest van Europa.

1.3.2 Het begin van de ‘traditie van de Stephanuskroon’

De ontwikkeling van een kroontraditie in Hongarije verliep volgens de Hongaarse historicus László Péter op een andere manier dan in de rest van Europa. De betekenis van kronen, kroonjuwelen en kroningsceremonies voor de ondersteuning van de machtspositie van de vorst nam buiten Hongarije in de loop van de Middeleeuwen af.⁵⁰ De koningsmacht werd voortaan gelegitimeerd door te verwijzen naar de regerende

---

⁴⁴ Zie de bespreking door László Péter. Ibidem, en: Zoltán Tóth, *A Hartvik-legenda kritikájához* (Boedapest, 1942), József Deér, “A magyar királyság megalakulása”, in: *A Magyar Történettudományi Intézet Évkönyve* (Boedapest, 1942) en de opmerkingen in de vorige noot.

⁴⁵ József Geric, “Szent István királyá avatásának körülményeiről”, in: *Művészettörténeti Értesítő* (Boedapest, 1984) 97-101. De Duitstalige samenvatting geeft een goed overzicht van de discussie over deze kwestie.

⁴⁶ Robert Holtzmann (red.), *Die Chronik des Bisschofs Thietmar von Merseburg und ihre Korveier Überarbeitung* (Berlijn, 1955) 198. Over het debat dat in de jaren dertig en veertig in Duitsland en Hongarije ontstond naar aanleiding van de passage in deze kroniek, zie: László Péter, “The Holy Crown of Hungary, Visible and Invisible” 427, 428-430

⁴⁷ Ernst Kantorowicz, *The King's Two Bodies* 341, ook: László Péter, “The Holy Crown” 441

⁴⁸ József Deér, “Eckhart Ferenc: a szentkorona-eszme története”, in: *Századok* 76 (Boedapest, 1942) 204-206

⁴⁹ Jenő Szűcs, “König Stephans „Institutionen” - König Stephans Staat”, in: Jenő Szűcs, *Nation und Geschichte. Studien* (Johanna Kerekes e.a. vert.) (Keulen en Wenen, 1981) 258

⁵⁰ László Péter, “The Holy Crown of Hungary, Visible and Invisible” 432. Zie voor een recent overzicht van de betekenissen in Europa: Jean Dunbabin, “Government”, in: J.H. Burns (red.), *The Cambridge History of Medieval Political Thought c. 350-c. 450* (Cambridge etc., 1988) 498-501

dynastie en haar van God gegeven recht op de troon.⁵¹ In het Hongaarse rijk was volgens Péter een tegengestelde ontwikkeling zichtbaar, die op drie punten verschilt met die in de rest van Europa.⁵² Als eerste kreeg een zichtbare kroon op een veel later tijdstip dan elders in de christelijke wereld een politieke betekenis. Ten tweede hield deze traditie gedurende de hele Middeleeuwen stand. Het derde is dat deze zelfs na afloop van de Middeleeuwen tot grote bloei kwam en tot in onze tijd aantoonbaar aanwezig is.

Veel auteurs hebben vanaf de Middeleeuwen een bepaalde visie op de middeleeuwse betekenis van de Hongaarse kroon uiteengezet. Deze schrijvers beweerden dat de betekenis die zij beschreven (en die zij in de bronnen hadden gelezen) al decennia of zelfs eeuwen oud was. Vervolgens hebben latere historici deze interpretaties opgevat als bronnen van het middeleeuwse geloof in de kroontraditie.⁵³ Op grond van hun studies lijkt het hierdoor alsof de cultus van de kroon al eeuwen oud was, maar pas aan het einde van de Middeleeuwen of daarna werd beschreven.

Tegen deze visie kan worden ingebracht dat de kroontraditie een nieuwe ontwikkeling doormaakte vanaf het einde van de Middeleeuwen, omdat juist toen meer geschreven werd over het al dan niet verbeelde verleden van de kroon. De auteurs lazen een bepaalde betekenis van de kroon in oudere teksten, die zij voor hun eigen politieke of religieuze doeleinden nodig hadden. Verschillende middeleeuwse en vroegmoderne auteurs gaven in hun werk een visie op de politieke toestand van het Hongaarse rijk in hun tijd, die zij legitimeerden door de middeleeuwse ‘traditie van de kroon’ te beschrijven volgens hun eigen denkbeelden over dit onderwerp. Hierdoor maakte de betekenis van de kroon en de bijbehorende rituelen een nieuwe ontwikkeling door. In de woorden van Bak: ‘The late medieval and early modern changes in interpretation (...) belong intrinsically to the development of rituals’.⁵⁴ Aan het einde van de Middeleeuwen en in de vroegmoderne periode was de inhoud van de krooncultus daarom rijker en ‘middeleeuwer’ van karakter dan aan het begin van de traditie. Deze stelling zal worden onderbouwd door een aantal karakteristieke fases in de ontwikkeling van deze cultus te beschrijven aan de hand van bronnen en de politieke ontwikkelingen in het Hongaarse rijk.

De oorsprong en essentie van de krooncultus, was het geloof dat de macht en de heiligheid van de heilige koning Stephanus I met de oorspronkelijke kroon van de eerste vorst tijdens de kroning werd overgedragen. De Hongaarse koningen na Stephanus I en hun onderdanen voerden al hun bezit, vrijheden, rechten en plichten in het rijk terug op de *auctoritas* van de stichter van het koninkrijk en stimuleerden zo een cultus van

---

⁵¹ Zie onder meer: Janet L. Nelson, *Politics and Ritual in Early Medieval Europe* (Londen, 1986), Sergio Bertelli, “*Rex et sacerdos: The Holiness of the King in European Civilization*”, in: Allan Ellenius (red.), *Iconography, Propaganda, and Legitimation* (Oxford, 1998) 123-145

⁵² László Péter, “The Holy Crown of Hungary, Visible and Invisible” 432

⁵³ Zie onder meer Patrick Kelleher, die naar de omstrede kerkgeschiedenis van Melchior Inchofer verwijst, als hij over de middeleeuwse kroonbetekenis schrijft. Patrick Kelleher, *The Holy Crown of Hungary* 1. Bogyay leest de middeleeuwse devotie voor de kroon in het werk van Péter Révay uit 1613. Thomas von Bogyay, “Über die Forschungsgeschichte der heiligen Krone” 66. Péter Váczy voert een werk van Elias Berger uit 1608 en Révay uit 1613 op als bewijs van het bestaan van een middeleeuws Hongaars volksgeloof in de hemelse oorsprong van de kroon. Péter Váczy, “Az angyal hozta korona”, in: *Életünk* XIX (Boedapest, 1982) 94-102, m.n. 99

⁵⁴ János M. Bak, “Introduction: Coronation Studies – Past, Present, and Future” 3

'heilige christelijke heersers van de Árpád-dynastie'.⁵⁵ De oorzaak van de voortdurende machtsstrijd in Hongarije gedurende de heerschappij van de Árpáden was de gedachte dat ieder lid van de koninklijke familie geschikt zou zijn en recht zou hebben op de troon, omdat zij bloedverwanten van de eerste koning waren. Na de dood van Stephanus I in 1038 was de directe of indirecte afstamming van deze heerser een zwaarwegender argument voor de machtsaanspraken van zijn opvolgers dan de kroning met zijn kroon. Omdat de bloedband van de Árpáden als belangrijker werd beschouwd dan het kroonjuweel van Stephanus, is de traditie van de kroon geworteld in de cultus van deze dynastie. Het begin van de dynastieke cultus was de heiligverklaring van drie leden van dit koningshuis in 1083, waaronder de eerste koning Stephanus en zijn jonggestorven zoon Emmerich (Imre, ?-1031), die nooit tot koning is gekroond.

De Hongaarse mediëvist Gábor Klaniczay beweert dat met deze canonisatie de vorstenmacht in Hongarije een sacrale legitimatie buiten de kroningsceremonie kreeg.⁵⁶ Koning Ladislaus I (László, 1077-1095), de initiator van de heiligverklaringen, had hier volgens Klaniczay zwaarwegende politieke redenen voor. Hij regeerde al zeven jaar zonder gekroond te zijn, nadat hij met zijn broer Géza (de latere koning Géza I) de wettig gekroonde koning Salomo (1063-1074) had afgezet. Hij had zijn troon te danken aan de voortdurende strijd om de opvolging tussen de heidense en christelijke nazaten van Stephanus I, een twist over de toekomst van het rijk. Salomo vluchtte na de heiligverklaringen uit Hongarije. De nieuwe cultus van de heiligen van de dynastie versterkte de machtspositie van Ladislaus, die in 1192, ruim na zijn dood, ook het predicaat 'heilig' kreeg.

Klaniczay beweert dat koning Ladislaus met deze politiek van heiligverklaringen de vorstenhuizen in West-Europa imiteerde, maar hieraan ook een uniek element toevoegde.⁵⁷ Stephanus I kreeg, als eerste heilige koning in Europa, deze titel door zijn 'christelijke politiek'. Hij werd niet als heilige beschouwd door het martelaarschap, maar verwierf dit predicaat door zijn inspanningen ten behoeve van de kerstening van het volk en zijn heerschappij als christelijke prins. Het mag dan ook geen verwondering wekken dat een kroon, als symbool van de vorstenmacht, een hoofdrol speelt in de heiligenlevens van deze koning.

1.3.3 De Hartvic-legende (± 1100)

De tekst die als het begin en de oorsprong van de cultus van de Stephanuskroon wordt beschouwd, staat bekend als de Hartvic-legende.⁵⁸ De auteur is waarschijnlijk Arduin, bisschop van Győr, die zijn ambt bekleedde tijdens de regering van Colomannus de

---

⁵⁵ László Péter, "The Holy Crown of Hungary, Visible and Invisible" 431-432

⁵⁶ Gábor Klaniczay, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe* (Éva Pálmai vert.) (Cambridge, 2002) 123-134

⁵⁷ Ibidem, 134

⁵⁸ Emma Bartoniek (red.), *Legendae Sancti Stephani regis maior et minor atque legenda ab Hartvico conscripta* in: SHR 363-448. Een Engelse vertaling verscheen als: Nóra Berend (red.), "Hartvic, *Life of King Stephan of Hungary*", in: Thomas Head (red.), *Medieval Hagiography. An Anthology* (New York en Londen, 2000) 379-398. Zie voor een overzicht van manuscripten, uitgaven en literatuur: Carlile A. Macartney, *The Medieval Hungarian Historians. A Critical and Analytical Guide* (Cambridge, 1953) 165 en „Appendix 1. Hagiography of Hungarian dynastic saints”, in: Gábor Klaniczay, *Holy Rulers and Blessed Princesses* 412-415

geleerde (Könyves Kálmán, 1095-1116).⁵⁹ Deze bisschop beschreef het leven van de heilige Stephanus I door de oudere *legenda minor* en *legenda maior* over deze koning te bewerken.⁶⁰ Hierbij voegde hij een aantal hagiografische *topoi* aan de tekst toe, die hij ontleende aan West-Europese voorbeelden. Ook verwees hij in een aantal passages naar actuele politieke en canonieke thema's.⁶¹

De meest interessante toevoeging van Hartvic is het wonder met de paus en de kroon.⁶² Hartvic schrijft dat paus Silvester II (999-1003) een kroon en een 'apostolisch kruis' schonk aan Stephanus I nadat hij een visioen kreeg. Hierin verscheen een engel aan hem, die hem gebod het kroonjuweel, dat bestemd was voor de Poolse koning Mieszko, aan Stephanus te doen toekomen.⁶³ Silvester vraagt vervolgens aan bisschop Astrik, de afgevaardigde van Stephanus I, deze kroon aan de Hongaarse vorst te overhandigen, samen met een apostolisch kruis, als teken van het gezag van de koning over de kerk en het volk.⁶⁴ Klaniczay stelt dat deze, door Hartvic toegevoegde passages, kunnen worden beschouwd als: 'a liturgical-sacral dimension, a form of the ruler's divine legitimation that went back to the Imperial Holy Roman traditions of the Ottonians and the Carolingians'.⁶⁵ Ook beschrijft Hartvic de kroningsceremonie en de publieke dood van Stephanus, waarbij deze koning zijn rijk en kroon opdroeg aan de heilige maagd Maria, waardoor de laatste patrones van het rijk wordt.⁶⁶ Deze laatste gebeurtenis moet volgens Klaniczay als een parallel van de kroning van Stephanus I worden beschouwd.⁶⁷

Deze beschrijving van het wonder met een koningskroon wordt gezien als het beginpunt van een cultus van de Stephanuskroon. Toch kan niet zonder meer worden gesteld dat Hartvic de bedoeling had een krooncultus te stichten. Zijn doel met het schrijven van de legende was de ondersteuning van de machtsaanspraken van zijn heerser, door de heiligheid van diens voorouder te benadrukken. De kroon speelt in dit verhaal een bijrol, in dienst van dit politieke doel van de schrijver, omdat de heiligheid van koning Stephanus en de argumentatie van deze heiligheid het hoofdthema is. Het verhaal van het wonder met de kroon en de schenking van de paus fungeert als argument om de heilige status van Stephanus te onderstrepen, waarmee Hartvic het gezag van zijn vorst kan ondersteunen.

Het belang van de Hartvic-legende voor de ontwikkeling van de cultus van een Stephanuskroon schuilt vooral in de receptie van de passages in de legende over een bijzondere betekenis van de kroon. De kroonbetekenis werd later als het ware in deze legende gelezen. Delen uit de inhoud van de legende gingen een eigen leven leiden in de

---

⁵⁹ Gyula Pauler, "Ki volt Hartvich püspök?", in: *Századok* 16 (Boedapest, 1883) 803-804

⁶⁰ Over de opbouw van de tekst en een analyse van de inhoud, zie: Gábor Klaniczay, *Holy Rulers and Blessed Princesses* 135-147, Carlile A. Macartney, *The Medieval Hungarian Historians. A Critical and Analytical Guide* 165-170, Carlile A. Macartney, "The Hungarian Texts relating to the Life of St Stephan", in: Carlile A. Macartney, *Studies on Early Hungarian and Pontiac History* (László Péter en Lóránt Czigány red.) (Aldershot etc., 1999) 351-374

⁶¹ Gábor Klaniczay, *Holy Rulers and Blessed Princesses* 135, 142, 413-414

⁶² SRH 401-440

⁶³ SRH 412-414

⁶⁴ SRH 414

⁶⁵ Gábor Klaniczay, *Holy Rulers and Blessed Princesses* 135

⁶⁶ SRH 385-387

⁶⁷ Gábor Klaniczay, *Holy Rulers and Blessed Princesses* 136

literatuur en de beeldende kunst, zoals later zal blijken. Aan de hand van de receptiegeschiedenis van deze legende wordt ook duidelijk dat vanaf de zestiende eeuw deze kroongeschiedenis weer opnieuw de belangstelling trok, omdat deze legende dan pas in zijn geheel in druk verscheen.⁶⁸ De meest verspreide en invloedrijke uitgave in Hongarije dateert van 1600, toen de legende werd opgenomen in een verzameling van bronnen over de Hongaarse geschiedenis van de Franse historicus Jacob Bongarsius.⁶⁹

1.3.4 *Sacra Corona* (dertiende eeuw)

Ondanks het bestaan van een heilige Stephanuscultus, is niets bekend over een bijzondere betekenis van de ‘Stephanuskroon’ in de elfde eeuw. De eerste oorkonde waarin de term *sacra corona* (heilige kroon) voorkomt, dateert pas uit 1256, meer dan tweehonderd jaar na de dood van Stephanus I.⁷⁰ Opnieuw valt hierbij het contrast met de ontwikkeling in de rest van Europa op, omdat deze frase buiten Hongarije op dat moment in onbruik was geraakt.⁷¹ Hongaarse historici beweren dat deze term verwijst naar een band tussen het voorwerp en zijn religieuze betekenis en dat vanwege deze band aan de kroon een bovennatuurlijke macht in de Middeleeuwen werd toegeschreven.⁷² De Slowaakse rechtshistoricus Josef Karpat heeft deze visie weerlegd, door te wijzen op de frequentie en de context van deze termen. Hij stelt dat *sacra corona* in de periode 1256-1291 slechts zeven keer voorkomt in oorkondes en bovendien verbonden is met de idee van de koning als sacraal heerser, net als in de rest van Europa.⁷³ In zijn ogen houdt deze term geen verband met een heilig voorwerp.

Tegen deze visie van Karpat kan worden ingebracht dat de kroon zeker vanaf de tweede helft van de twaalfde eeuw als een belangrijk voorwerp werd beschouwd. Uit deze periode stammen de eerste vermeldingen over de bewaking van een koningskroon, kort nadat de legende over koning Stephanus tot stand kwam.⁷⁴ Deze werd bewaard door de *custos* (bewaarder) van de basiliek in Székesfehérvár, de plaats waar de kroningen van de Árpáden plaatsvonden en waar ook het graf van koning Stephanus lag. Deze stad was daarom het centrum van de cultus van de heilige Stephanus en koning en adel kwamen hier ieder jaar bijeen om deze cultus te vieren.⁷⁵ Hieruit kan worden geconcludeerd dat er toen al een zeker verband werd gelegd tussen de kroon en de heilige koning Stephanus.

---

⁶⁸ Zie het overzicht in: Gyula Szekfű, “Szent István a magyar történet századaiban” 32. Szekfű noemt onder meer het werk van Laurentius Surius, waarin de legende verscheen.

⁶⁹ Jacobus Bongarsius, *Rerum Hungaricum scriptores varii historici, geographici* (Francofurti, 1600)

⁷⁰ Privilege voor de St. Adelbertkerk in Esztergom, 1256, geciteerd in: Josef Karpat, “Corona Regni Hungariae im Zeitalter der Arpaden”, in: Manfred Hellmann (red.), *Corona Regni. Studien über die Krone als Symbol des Staates im späteren Mittelalter* (Darmstadt, 1961) 298-299,

⁷¹ Kálmán Benda en Erik Fügedi, *A magyar korona regény* 25

⁷² Ferenc Eckhart, *A szentkorona-eszme története* (Boedapest, 1941, Máriabesnyő en Gödöllő 2003) 26, 57 e.v., Kálmán Benda en Erik Fügedi, *A magyar korona regény* 25, László Péter, “The Holy Crown of Hungary” 433

⁷³ Josef Karpat, “Corona Regni Hungariae im Zeitalter der Arpaden” 298-299. Karpat baseert zich alleen op oorkondes, hij heeft geen onderzoek gedaan naar andersoortige teksten.

⁷⁴ Iván Bertényi, *A magyar szent korona* 78

⁷⁵ Ibidem. Desondanks vond in 1163 een diefstal van de kroon plaats, de eerste in een lange reeks diefstallen.

1.3.5 *Chronicon pictum* (1356)

De cultus van de kroon kreeg een nieuwe impuls tijdens de regeringsperiode van de laatste telgen van de Árpád-dynastie aan het einde van de dertiende eeuw. De bloedband met Stephanus was voor zijn verre nazaten steeds moeilijker aan te tonen, waardoor zij naar een andere band met Stephanus zochten om hun machtsaanspraken te rechtvaardigen. Hierdoor is het te verklaren dat voor het eerst in 1290 een tastbaar kroonjuweel in verband werd gebracht met Stephanus. Koning Andreas III (András, 1290-1301), een verre nazaat van de eerste koning en de laatste vorst van de Árpáddynastie, beweerde na zijn omstrede troonopvolging de ‘kroon van de heilige Stephanus’ te dragen.⁷⁶ Deze zinsnede markeert het begin van de traditie van de ‘Stephanuskroon’.

Nadat de Árpád-dynastie in 1301 was uitgestorven, kreeg de zichtbare Stephanuskroon een belangrijke functie voor de legitimatie van de koningsmacht. De benaming van de kroon veranderde van ‘kroon van de heilige Stephanus’ naar ‘heilige Stephanuskroon’, wat wijst op een belangrijkere betekenis van het voorwerp. De oorzaak van deze betekenisverandering was dat dit specifieke kroonjuweel een legitimerende functie kreeg tijdens de kroningsceremonie, omdat hierbij de ‘heilige Stephanuskroon’ moest worden gebruikt.⁷⁷ Deze toegenomen betekenis van de kroon was een belangrijk middel voor de Hongaarse vorst om hun aanzien bij hun onderdanen te verhogen, omdat zij in de regel hun macht pas na een flinke opvolgingsstrijd konden verwerven. In 1309 merkte kardinaal Gentilis di Montefiori daarom al op: ‘dat de Hongaren de heilige kroon met zo veel eerbied omgaven, dat het leek alsof de macht van de koning in de kroon was geplaatst’.⁷⁸

De aanleiding tot deze verandering was een machtsstrijd rond de troon, die uiteindelijk Karel Robert van Anjou (Károly Robert, 1308-1342) zou winnen. Hij was de eerste koning van de Anjou-familie die de koningsmacht in het Hongaarse rijk zou verwerven. De Franse prins kon zichzelf pas na drie kroningen de wettige vorst van Hongarije noemen. Alleen de laatste kroning had plaatsgevonden *cum corona sancta* (met de heilige kroon).⁷⁹ Deze periode werd beschreven in de *Chronicon pictum* (Képes krónika, Verluchte kroniek), die in 1356 in opdracht van Lajos de Grote van Anjou (Nagy Lajos, 1342-1382) door Markus von Kált (Kálti) werd vervaardigd.⁸⁰ Doordat de kroniekschrijver de kroon beschreef als een voorwerp met een sacrale betekenis, versterkte hij zo het aanzien van de vorst.⁸¹

De heilige betekenis van de kroon werd in deze kroniek als volgt beschreven en verbeeld in miniaturen. In het begin verwijst de schrijver naar het wonder van de kroon van Stephanus en stelt dat deze de kroon dankzij een goddelijke beschikking heeft

---

⁷⁶ Kálmán Benda en Erik Fügedi, *A magyar korona regénye* 29

⁷⁷ Péter Váczy, “Az angyal hozta korona” 456-460

⁷⁸ „(...) cui multum reverentiae atque auctoritatis ex dicti regni incolarum opinione defertur, quasi in eo sit ius regium constitutum.”. Geciteerd in: Emma Bartoniek, “Corona és regnum”, in: *Századok* (Boedapest, 1934) 321

⁷⁹ Stanisław Sroka, “Methods of Constructing Angevin Rule in Hungary in the Light of Most Recent Research”, in: *Quaestiones Mediaevi Novae* 1 (Warschau, 1996) 77-90, János M. Bak, *Königtum und Stände in Ungarn im 14.-16. Jahrhundert* (Wiesbaden 1973) 13-22

⁸⁰ László Geréb e.a. (red. en vert.), *Chronicon Pictum - Képes Krónika I-II* (facsimile en teksteditie) (Boedapest, 1964), Duitse vertaling: Tibor Kardos (red.), *Die Ungarische Bilderchronik* (Berlin 1961)

⁸¹ László Péter, “The Holy Crown of Hungary, Visible and Invisible” 434

gekregen.⁸² Een aantal bladzijden verder beschrijft hij het leven van de heilige koning Ladislaus I. Von Kált voegt volgens Klaniczay een nieuw element aan dit heiligenleven toe, dat betrekking heeft op de kroon.⁸³ Ladislaus I strijdt met zijn broer Géza I tegen de wettige, maar onrechtvaardige koning Salomo. In één van de passages over een cruciale slag tegen koning Salomo in 1070 ontvangt Ladislaus een visioen, waarbij hij een engel ziet die een *corona aurea* (gouden kroon) plaatst op het hoofd van Géza I. Ladislaus I interpreteert dit als een teken dat ze de strijd zullen winnen en dat zijn broer de kroon en het rijk van Godswege zal krijgen.⁸⁴

Vervolgens beschrijft von Kált een aantal bladzijden verder een wonderbaarlijke gebeurtenis in zijn eigen tijd met de tastbare Hongaarse kroon, onder de titel: *De invencione sacre corone* (over het terugvinden van de heilige kroon).⁸⁵ Deze vond plaats in de periode van de machtsstrijd tussen Karel Robert van Anjou, prins Vencel Ladislaus van Bohemen en de troonpretendent Otto van Beieren. Tijdens deze troebelen vervoerde prins Otto in het geheim de kroon en de overige kroonjuwelen met een eenvoudige kar. Het kroonjuweel, dat in een onopvallend klein vaatje verpakt was, rolde in het donker van de wagen en bleef achter op de landweg. Vervolgens lag het vaatje op een drukke weg en werd pas aan het einde van de dag teruggevonden door de dragers. De kroniekschrijver zag in deze gebeurtenis een vingerwijzing van God, dat de kroon niet op het hoofd van prins Otto zou blijven staan. Bovendien interpreteerde hij het feit dat de dragers de kroon konden terugvinden, zonder dat de kroon in verkeerde handen kwam, als 'een teken dat Pannonië de door de engel gegeven kroon niet kon verliezen'.⁸⁶

De auteur trekt met deze (al dan niet verzonnen) anekdote uit de tijd van Ladislaus een parallel met het al even miraculeuze 'terugvinden van de kroon' in zijn eigen tijd, waardoor hij deze contemporaine gebeurtenis een actuele politieke betekenis kan geven met een beroep op de geschiedenis. Het uitgangspunt van zijn logica is de 'schenking van de kroon' in de tijd van Stephanus, waardoor duidelijk wordt dat deze kroon een van God gegeven bovennatuurlijke betekenis heeft. Hierna presenteert hij opnieuw een fictie met een kroon, waarmee hij, via de woorden van Ladislaus, een niet mis te verstane boodschap geeft: wie de kroon krijgt, zal de overwinning behalen, omdat God met hem is. Daarna volgt het wonder uit zijn tijd met de heilige kroon, dat hij via de analogie met het kroonmirakel van Ladislaus zo uitlegt, dat zijn eigen beschermheer Karel Robert de kroon en het rijk zal krijgen, een machtsovername die door God via de kroon is gesanctioneerd.⁸⁷

---

⁸² 'Porro beatus Stephanus, postquam regie celsitudinis coronam diuinitus est adeptus (...)'. László Mezey (red.), *Chronicon Pictum* II 98. Kált schrijft overigens niets over een ceremoniële dood van Stephanus. Ibidem, 102

⁸³ Gábor Klaniczay, *Holy Rulers and Blessed Princesses* 177

⁸⁴ 'Tunc beatus Ladizlaus subiunxit: "Dum staremus hic in consilio, ecce angelus Domini descendit de celo portans coronam auream in manu sua et impressit capiti tuo, unde certus sum, quod nobis victoria donabitur et Salomo exul fugiet debellatus extra regnum. Regnum vero et corona tibi tradetur a Domino.'" László Mezey (red.), *Chronicon Pictum* II 132-133, miniatuur: Ibidem, I 83

⁸⁵ László Mezey (red.), *Chronicon Pictum* II 171-172

⁸⁶ 'Quid est, quod a nullo inventa, sed ab ipsis, qui portabant, nisi quod ne Pannonia data sibi corona ab angelo privaretur.' Ibidem. Miniatuur: Ibidem, I 135

⁸⁷ De cultus van de heilige Ladislaus kreeg in de periode van Karel Robert een sterke impuls. Zie hierover: Gábor Klaniczay, *Holy Rulers and Blessed Princesses* 190-191, noot 135 (literatuuroverzicht) en de oudere studies in: László Mezey (red.), *Athleta Patriae* (Boedapest, 1980). Over de verspreiding en receptie van deze cultus: Béla J. Hankovszky, Terézia Kerny en Zoltán Móser, *Ave rex Ladislaus* (Boedapest, 2000), Zoltán Magyar, *Szent László a magyar néphagyományban* (Boedapest, 1998)

Deze kroonfictie is het vroegst bekende voorbeeld van een tekst waarin een verband wordt gelegd tussen het (nood-)lot en de sacrale betekenis van de tastbare kroon, de rechtvaardigheid van de regering van een koning en diens noodlot.

1.3.6 De diefstal van de kroon

De cultus van de kroon leefde opnieuw op aan het einde van de Middeleeuwen, in de periode voorafgaande aan de regering van koning Matthias Corvinus (Mátyás, 1458-1490). De oorzaak was ook ditmaal een opvolgingscrisis na de dood van koning Albert (1437-1439), die uitmondde in een strijd om de kroon. De directe aanleiding van deze troebelen was de diefstal van de Hongaarse kroon in 1439 door een hofdame van koningin Elizabeth (Erzsébet), de weduwe van koning Albert. Hierna liet de koningin-weduwe in 1440 haar drie maanden oude zoonje kronen als Ladislaus V (László, 1440-1457).⁸⁸ Vervolgens verpandde de koningin de Hongaarse kroon aan de Habsburgse keizer Frederik III voor 2500 florijnen.⁸⁹

Het belang van deze gebeurtenis is de opzettelijke, maar vergeefse poging tot aantasting van de heilige status van de Hongaarse kroon na de diefstal.⁹⁰ In het jaar van de kroning van Ladislaus V kozen de standen een tegenkoning, Wladislaus (Ulászló) I. Doordat de Hongaarse kroon niet aanwezig was tijdens de kroningsplechtigheid, werd daarom een kroon van de reliekhouder van de eerste koning Stephanus gebruikt om de koning te kronen. De standen legden bij die gelegenheid in een oorkonde vast dat de kroning van een koning afhing van de wil van de *regnicolae* (inwoners van het land) en dat de *efficacia et virtus corone* (werkzaamheid van de kroon) daarom afhankelijk was van hun toestemming.⁹¹ Anders gezegd: de vorst zou door de kroning met het nieuwe kroonjuweel over dezelfde macht beschikken als zou hij gekroond zijn met de Stephanuskroon. Tevens werd bepaald dat, als de oude *sacra corona* niet zou terugkeren, het nieuwe kroonjuweel de symboliek, het mysterie en de kracht van de oude kroon zou dragen.⁹² Deze poging werd een mislukking, omdat Wladislaus overleed voordat de kroon terugkeerde naar het rijk en na zijn dood zijn donaties niet

---

⁸⁸ In een vijftiende-eeuws handschrift bleef een Duitse beschrijving van deze diefstal bewaard, die werd opgetekend uit de mond van de hofdame. Deze tekst werd onder meer in het Hongaars en het Engels gepubliceerd: Károly Mollay (vert.), *A korona elrablása - Kottanner Jánosné emlékirata 1439/1440* (Boedapest, 1978), Maya Bijvoet Williamson (red. en vert.), *The Memoirs of Helene Kottanner (1439-1440)* (Cambridge, 1998). Over de achtergrond van deze diefstal: Kálmán Benda en Erik Fügedi, *A magyar korona regénye* 50-80, Emma Bartoniek, *A magyar királykoronázások története* (Boedapest, 1939, ²1989) 64-65, Vilmos Fraknói, *A magyar királyválasztások története* (Boedapest, 1921, Máriabesnyő en Gödöllő, ²2005) 55-58

⁸⁹ De eerst bekende beschrijving van de kroon werd ook ter gelegenheid van deze verpanding gemaakt. Károly Mollay (red.), “Jegyzetek”, in: Károly Mollay (vert.), *A korona elrablása* 86-87. Zie ook: Iván Bertényi, *A magyar szent korona* 98-99

⁹⁰ Bálint Hóman en Gyula Szekfű, *Magyar történet II* (Boedapest, ³1936) 419, Emma Bartoniek, “Corona és regnum” 325, Emma Bartoniek, *A magyar királykoronázások története* 386, Ferenc Eckhart, *A szentkorona-eszme története* 58-63, Ferenc Eckhart, *Magyar alkotmány- és jogtörténet* (Barna Mezey red.) (Boedapest, 1946, ²2000) 80-82, Josef Deér, *Die heilige Krone Ungarns* 234-235, László Péter, “The Holy Crown of Hungary, Visible and Invisible” 435

⁹¹ Martinus Georgius Kovachich, *Vestigia comitorum apud Hungaros* (Boeda 1790) 235-240, geciteerd in: Ferenc Eckhart, *A szentkorona-eszme története* 61, noot 6

⁹² ‘(...) *et si eadem recuperari non potuerit, omnis deest efficacia ac quodlibet signaculum, mysterium et robur eiusdem in hanc modernam coronam intelligentur et harum serie de omnium nostrorum* (...)’ Ibidem.

werden erkend.⁹³ Na dit voorval was het voor een troonpretendent cruciaal om over de Hongaarse kroon te beschikken om zijn machtsaspiraties in vervulling te laten gaan.

1.3.7 *De corona regni ad Fridericum Caesarem* (1463)

Ondanks de belangrijke ontwikkeling is de betekenis van de kroon in bronnen uit de periode 1440 tot 1450 voor zover ons bekend nauwelijks onderzocht. De kroon komt onder meer ter sprake in een oratie uit 1453 van János Vitéz (Johannes Vitéz de Zreda, 1408-1472), in brieven van Eneas Silvius Piccolomini, de latere paus Pius II⁹⁴, en in een vers van de bekendste Neo-Latijnse dichter in Hongarije, Janus Pannonius (1432-1472).⁹⁵ De laatste bron zal vanwege het belangwekkende thema kort worden toegelicht.

Het gedicht van Pannonius kwam tot stand in 1463, een jaar voordat de kroon terugkeerde naar Hongarije. In dit gedicht met de titel '*De corona regni ad Fridericum Caesarem*' (Over de kroon van het rijk aan keizer Frederik), verbindt de dichter het *fatum* (lot) van de Habsburgse vorst met zijn onwil om *nostra corona* (onze kroon) terug te geven.⁹⁶ Nadat Pannonius in een aantal regels het droeve lot van bepaalde koningen heeft beschreven, stelt hij dat Frederik zich niet achter zijn keizerlijke titel moet verschuilen en zo het noodlot over zich moet afroepen.⁹⁷ Dit gedicht over de kroon is, na de kroniek van von Kált, de vroegst bekende tekst waarin de macht van de Hongaarse kroon en het lot van een vorst met elkaar worden verbonden door middel van historische voorbeelden. De grondgedachte van dit vers, de band tussen de bovennatuurlijke kracht van 'onze kroon' en het (nood-)lot van de machthebber, is een belangrijk thema in verschillende werken over de kroon in de zeventiende eeuw.

1.3.8 *Rerum Ungaricarum decades* (1496/97)

De ontwikkeling van de kroonbetekenis zet zich voort ten tijde van de regering van Matthias Hunyadi (Corvinus). Toen Matthias rond 1458 op het politieke toneel van Hongarije verscheen, had hij om meerdere redenen grote behoefte aan de Hongaarse

---

⁹³ László Péter, "The Holy Crown of Hungary, Visible and Invisible" 435

⁹⁴ Zie onder meer: Johannes Vitéz de Zreda, "Oratio in legacione ultima ad dominum Fredericum imperatorem pro rependis corona et hereditate domini regis Ladislai", in: Johannes Vitéz de Zreda, *Opera quae supersunt* (Iván Boronkai red.) (Boedapest, 1980) 238-242 en: "Eneas Silvius an den Erzbischof von Gran, Dionys Szécsy; Wien, [Anfang Oktober] 1445. Tritt mit Entschiedenheit dafür ein, daß Ladislaus als König von Ungarn anerkannt werde", in: Rudolf Wolkan (red.), *Der Briefwechsel des Eneas Silvius Piccolomini. I. Abteilung: Briefe aus der Laienzeit. I. Band: Privatbriefe. (1431-1445)* (Fontes Rerum Austriacarum) (Wenen, 1909) 548-558, "Eneas Silvius an Leonhard Laiming, Bischof von Passau; Wien, 28. Oktober 1445. Ausführliche Darlegung der Thronfolgefrage in Ungarn.", in: ibidem, 563, 569-570 en noot a., 575, "XCV. K. Friedrich an Papst Eugen IV.; [Wien, Anfang Februar 1445]. Bittet ihn um seine Unterstützung in Ungarn, damit Ladislaus zum Könige gewählt werde.", in: Rudolf Wolkan (red.), *Der Briefwechsel des Eneas Silvius Piccolomini. I. Abteilung: Briefe aus der Laienzeit (1431-1445). II. Band: Amtliche Briefe* (Fontes Rerum Austriacarum) (Wenen, 1909), 158, "XCVI. K. Friedrich an das Kardinalskollegium; [Wien, Anfang Februar 1445.] Bitte, dahin wirken zu wollen, daß das erbetene Schreiben des Papstes möglich rasch an der Reichstag nach Pest gelange.", in: ibidem, 159

⁹⁵ Over Pannonius, zie: Marianna D. Birnbaum, *Janus Pannonius: Poet and Politician* (Zagreb, 1981)

⁹⁶ Janus Pannonius, "De corona regni ad Fridericum Caesarem", in: Sándor V. Kovács (red.), *Jani Pannonii opera omnia* (Boedapest, 1987) 202

⁹⁷ Pannonius noemt Stephanus, Gisela, Hendrikus (waarmee hij Imre bedoelt), Peter, Salomo, Otto en Albert. Ibidem.

kroon om zijn machtsaanspraken te verdedigen en te legitimeren.⁹⁸ Hij was tegen de wens van de Hongaarse aristocratie gekozen door de lage adel, tijdens de koningsverkiezing.⁹⁹ Ook had hij geen koninklijk bloed, omdat hij van lage adel was. Deze lage status stond zijn ambities danig in de weg.¹⁰⁰ De Hongaarse kroon bevond zich als gezegd op dat moment bij de Duitse keizer Frederik van Habsburg. De keizer wilde hier alleen afstand van doen na betaling van een losgeld van 80.000 florijnen en nadat Matthias politieke concessies had gedaan.¹⁰¹ De belangrijkste concessie had betrekking op de erfopvolging van Matthias. Als hij, als koning, geen mannelijke nazaat zou krijgen, dan zou hij worden opgevolgd door een Habsburger. Ook nam Frederik Matthias als zoon aan, waardoor de nederige afkomst van Matthias als argument tegen zijn koningschap van tafel werd geveegd. Na intensieve onderhandelingen ging Matthias akkoord met deze voorwaarden. De heilige kroon werd in 1464 tijdens een blijde intocht in de stad Sopron, in het westen van het rijk, weer op het Hongaarse grondgebied verwelkomd.¹⁰² De vreugde over deze gebeurtenis bij de aanwezigen was enorm, zo blijkt uit de inhoud van een brief van een afgevaardigde van de Saksen in Zevenburgen.¹⁰³

De terugkeer van de kroon naar Hongarije en de traditie van de heilige kroon had een belangrijke functie voor de rechtvaardiging van de macht van Matthias, zoals blijkt uit het boek over de geschiedenis van Hongarije van de historiograaf van koning Matthias, de Italiaanse humanist Antonio Bonfini (1427/1434-1502). Ook werd de traditie vernieuwd. Bonfini beschrijft in zijn werk twee nieuwe elementen die door Matthias aan de kroontraditie werden toegevoegd: de ‘publieke rol’ van de kroon en de aandacht voor het uiterlijk van het kroonjuweel.

Het eerste nieuwe element is de ‘publieke rol’ van de tastbare kroon, doordat deze bij de terugkeer aan het volk werd getoond. Tot de regeringsperiode van Matthias verscheen de kroon, behalve tijdens kroningen, niet in het openbaar. Bonfini schrijft: ‘dat de kroon met zo’n pracht en feestelijke blijdschap in Sopron werd gebracht, alsof hij uit de hemel was neergedaald’.¹⁰⁴ In alle delen van het rijk werd medegedeeld: ‘dat wie de kroon uit liefde en respect voor dit voorwerp zou willen zien en onderzoeken, daar gedurende drie dagen de gelegenheid toe zou hebben’.¹⁰⁵ Deze nieuwe rol is ook herkenbaar in de wijze waarop de eerste komst van het kroonjuweel naar Hongarije door Bonfini herschreven werd. De hofhistoricus doet uit de doeken hoe de kroon door Stephanus en de verzamelde priesters en bisschoppen met ‘pracht en feestelijke blijdschap’ in Esztergom werd ontvangen en hoe Asterik de kroon aan de koning

---

⁹⁸ Over de politieke doelen van Matthias, zie: Marianna D. Birnbaum, “Janus Pannonius: Our Contemporary”, in: Tibor Klaniczay en József Jankovics (red.), *Matthias Corvinus and the Humanism in Central Europe* (Boedapest, 1994) 52-55

⁹⁹ Vilmos Fraknói, *A magyar királyválasztások története* 75-85

¹⁰⁰ Volker Honemann, “The Marriage of Matthias Corvinus to Beatrice of Aragon (1476) in Urban and Court Historiography”, in: Martin Gosman, Alisdair MacDonald en Arjo Vanderjagt (red.), *Princes and princely culture 1450-1650* (Leiden, 2005) 213

¹⁰¹ Antonio Bonfini, *Magyar történelmi tizedei* (Péter Kulcsár vert.) (Boedapest, 1995) 3.10.290-320 732-734

¹⁰² Ibidem, Kálmán Benda en Erik Fügedi, *A magyar korona regénye* 80-90, Pál Engel, *The Realm of St Stephen* 299-300

¹⁰³ Geciteerd in: Kálmán Benda en Erik Fügedi, *A magyar korona regénye* 89-90

¹⁰⁴ Antonio Bonfini, *Magyar történelmi tizedei* 734

¹⁰⁵ Ibidem.

overhandigt.¹⁰⁶ Deze beschrijving komt niet overeen met de manier waarop Hartvic over deze gebeurtenis bericht, maar lijkt veel meer op de wijze waarop de kroon door Matthias in Sopron werd ontvangen. Behalve deze rol en de beschrijving is ook bekend dat Matthias nadrukkelijk met de Hongaarse kroon verscheen tijdens de huwelijksplechtigheid in 1476 met zijn tweede vrouw, Beatrice van Aragon.¹⁰⁷ Deze ‘publieke rol van een kroon’ was overigens niet uniek Hongaars, want in 1412 had Wladislaus Jagiello een vergelijkbare intocht met de Poolse kroonjuwelen gehouden in Krakau, nadat deze vanaf 1382 in Hongarije waren bewaard.¹⁰⁸ Ook bij die gelegenheid konden deze worden bekeken door het publiek.

Het tweede nieuwe element van de kroontraditie is de belangstelling voor hoe de kroon er uit ziet.¹⁰⁹ De oorzaak van deze aandacht was de kwestie of de Habsburgse vorst de ware kroon had laten overhandigen of dat de Hongaren waren afgescheept met een kopie. Bonfini bericht dat de kroon, vóór de overdracht aan de Hongaarse delegatie, uitgebreid werd bestudeerd om vast te stellen of deze werkelijk de heilige kroon was.¹¹⁰ Op grond van één uniek kenmerk kon de echtheid worden vastgesteld, zo schrijft hij. De aandacht voor het uiterlijk van de kroon blijkt ook uit de opmerking van Bonfini, dat het publiek tijdens de blijde intocht in Sopron de kroon kon ‘onderzoeken’. Na de terugkeer, ontstonden ook de eerste min of meer gelijke afbeeldingen van de kroon, waarvan de bekendste in de eerste druk uit 1488 van de kroniek van János Thuróczy verscheen.¹¹¹

Het lijkt tegenstrijdig dat koning Matthias Corvinus, die bekend staat als een Renaissance-vorst met een humanistisch wereldbeeld, een middeleeuwse cultus nieuw leven inblies. De reden dat hij teruggreep op een oude traditie om zijn nieuwe idealen te verwezenlijken, was de noodzaak tot rechtvaardiging van zijn macht in een traditionele middeleeuwse samenleving. Bak beweert dan ook dat deze vorst met één voet in de Italiaanse Renaissance-cultuur en met de andere in de middeleeuwse tradities van het Hongaarse koninkrijk stond.¹¹² Matthias cultiveerde zowel de deugden van een Renaissance-prins (de koning-filosoof) alsmede het middeleeuwse ideaal van de rechtvaardige koning in de traditie van de heilige Stephanus. De versmelting van de middeleeuwse krooncultus en de Renaissance-hofcultuur zorgden ervoor, dat de kroontraditie tijdens de regering van deze Renaissance-koning tot haar grootste bloei kwam. Hoe belangrijk de kroon tijdens de regeringsperiode van Matthias was geworden, blijkt uit de opmerking van paltsgraaf Mihály Guti Országh, die hij volgens

---

¹⁰⁶ Ibidem, 2.1.149-248

¹⁰⁷ ‘(...) Doruff is gestigen Mathias mit der hiligen cron des konigreichs zi Hungern vffgesazt, seine regalia anhabende (...)’ G. Roth (red.), *Peter Eschenloer, Geschichte der Stadt Breslau* (Münster 2003) 995, regel 14ff., geciteerd in: Volker Honemann, “The Marriage of Matthias Corvinus to Beatrice of Aragon (1476) in Urban and Court Historiography” 221

¹⁰⁸ A. Gieysztor, “Gesture in the Coronation Ceremonies of Medieval Poland”, in: János M. Bak (red.), *Coronations, Medieval and Early Modern Monarchic Ritual* 163, noot 16

¹⁰⁹ Tijdens de regeringsperiode van Matthias werden pas de eerste afbeeldingen van de kroon gemaakt die kenmerken hadden van het origineel. Endre Tóth en Károly Széleányi, *A Magyar Szent Korona* 16

¹¹⁰ Antonio Bonfini, *Magyar történelmi tizedei*, 3.1.295-305 733

¹¹¹ Johannes de Thurocz, *Chronica Hungarorum* (Augsburg, 1488) RMK III 16

¹¹² János M. Bak, “The Kingship of Matthias Corvinus: a Renaissance state?”, in: Tibor Klaniczay en József Jankovics (red.), *Matthias Corvinus and the Humanism in Central Europe* (Boedapest, 1994) 45-46

Bonfini in 1495 maakte: ‘Wie met de heilige kroon gekroond is, al is hij een rund, moet met eerbied worden behandeld en bejegend als een onkwetsbare heilige koning.’¹¹³

Op grond van de geschetste ontwikkeling kan worden geconcludeerd dat de kroontraditie niet onveranderlijk was gebleven vanaf de stichting van het koninkrijk. De traditie zoals deze aan het einde van de Middeleeuwen in het werk van Bonfini werd verwoord, was het resultaat van een eeuwenlange ontwikkeling van de politieke cultuur in Hongarije. In de rest van Europa nam de betekenis van kroonjuwelen af ten gunste van de machtsaanspraken van de dynastie. In Hongarije nam juist het belang van de dynastieke aanspraken af door de opeenvolgende gewelddadige troonswisselingen. De veranderingen van de traditie waren het gevolg van de behoefte van koningen aan een nieuwe rechtvaardiging van hun gezag, omdat zij geen beroep meer konden doen op traditionele gronden van legitimatie als een heilige afkomst. Deze ontwikkeling had tot gevolg dat de middeleeuwse traditie van de heilige kroon haar hoogtepunt had tijdens de bloeitijd van de Hongaarse Renaissance, onder vorst Matthias Corvinus.

1.4 Het onderzoek naar de kroonbetekenis en het natiedenken in Hongarije vanaf de negentiende eeuw

1.4.1 De oorsprong van de ‘leer van de heilige kroon’

Alvorens zal worden ingegaan op de wijze waarop in de periode na de regering van Matthias Corvinus de traditie van de kroon werd ontwikkeld, zal eerst een sprong naar de achttiende en de negentiende eeuw gemaakt worden. De reden van deze overgang is de belangrijke plaats van de vroegmoderne kroonbetekenis in het moderne politieke denken over de natie in Hongarije vanaf de negentiende eeuw. De moderne idee van de natie werd verbonden met een bepaalde interpretatie van de vroegmoderne kroonbetekenis, omdat de pleitbezorgers van het nationale streven een rechtvaardiging voor hun politieke denkbeelden vonden in de historische kroontraditie.

Zoals later uitgebreid zal worden uiteengezet, leidde één korte passage van drie woorden, te weten *membra sacrae coronae*, uit een zestiende-eeuws wetboek tot de schepping van een complete moderne staatstheorie. Deze theorie had tot de Tweede Wereldoorlog grote invloed en de ideologische sporen hiervan zijn nog steeds te vinden in de Hongaarse wetenschap en politiek. De aanzet van de theorievorming was het onderzoek in Hongarije naar de vermeende relatie tussen de natie-idee en de historische kroonbetekenis, dat aan het einde van de achttiende eeuw begon en aan het einde van de negentiende eeuw haar hoogtepunt had.¹¹⁴ Ook het moderne onderzoek naar de kroon begon in deze periode.

Als gevolg van de ideologische inhoud van dit historische kroononderzoek, is het pas mogelijk een helder beeld te krijgen van de kroonbetekenis in de vroegmoderne periode, als duidelijk is hoe deze in de negentiende eeuw opnieuw is uitgevonden en wat de achtergrond van deze ontwikkeling was. Om deze reden volgt nu een analyse van de negentiende eeuwse ideologische interpretatie van de kroontraditie in de vroegmoderne periode.

---

¹¹³ Antonio Bonfini, *Magyar történelmi tizedei* 4.3.5 777

¹¹⁴ László Péter, “The Holy Crown of Hungary, Visible and Invisible” 26 e.v.

De ingrijpende politieke en culturele veranderingen in de Hongaarse maatschappij in de tweede helft van de negentiende eeuw vormen de context van de opkomende belangstelling voor de natie en de kroon. Na de mislukte revolutie van 1848 tegen het Habsburgse huis werd in 1867 een compromis bereikt tussen de Hongaarse politici en de Habsburgse machthebbers, waarbij Hongarije een zekere autonomie kreeg binnen het Habsburgse rijk. Deze overeenkomst, de zogenaamde ‘Ausgleich’, bezorgde het Hongaarse deel van het Habsburgse rijk grote economische voordelen. De in de eerste helft van de negentiende eeuw ingezette industrialisatie en modernisatie van het in hoofdzaak agrarische land kreeg hierdoor een enorme impuls. De cumulatie van dit proces was de samenvoeging in 1873 van de drie provinciestedjes Boeda, Óboeda en Pest tot Boedapest: de hoofdstad van Hongarije en het centrum van het koninkrijk. De stedelijke architectuur van brede boulevards, eclectische gebouwen en moderne bruggen moesten deze status onderstrepen. Niet alleen veranderde de stad in een rap tempo van een Habsburgse uithoek tot een Europese metropool, ook de inwoners maakten een overeenkomstige ontwikkeling door. De overwegend Duitssprekende Hongaren, Duitsers en Joden versmolten tot een stedelijke bevolking, die zich de Hongaarse taal en een hervonden cultuur eigen maakte.¹¹⁵

De dynamische ontwikkelingen van de Hongaarse maatschappij stonden in schril contrast met het starre, ouderwetse politieke bestel van het Habsburgse rijk.¹¹⁶ Oostenrijk-Hongarije had dankzij de ‘Ausgleich’ een constitutionele structuur, maar de hoogste macht berustte bij de keizer-koning, die zijn rijk bestuurd volgens absolutistische principes. Het Hongaarse koninkrijk bezat autonomie wat betreft binnenlandse zaken als onderwijs en rechtspraak. Ook had het land recht op territoriale integriteit, ook in die gebieden waar een gemengde etnische bevolking leefde, wat betekende dat het rijk ondanks de etnische verscheidenheid een politieke eenheid kon blijven. De ministeries van buitenlandse zaken, defensie en financiën werden gezamenlijk bestuurd, waarbij de keizer-koning de belangrijkste beslissingen nam. In het Hongaarse deel van het Habsburgse rijk leidde deze machtsverhouding tot spanningen tussen de conservatieve krachten in Wenen en de etnische minderheden op het platteland van Hongarije enerzijds, en de Hongaarse stedelijke bevolking en de lokale elites anderzijds.

Deze spanning vond haar uitweg bij de Hongaren in de ideologie van het nationalisme. Dit hield in dat vanaf de achttiende eeuw de Hongaarse politiek in het teken stond van het nastreven van soevereiniteit van de ‘natie der Hongaren’ binnen het Habsburgse rijk.¹¹⁷ Dit streven was gericht tegen de autoritaire macht van de keizer in Wenen en leidde tot de opstanden in 1790 en 1848. Het overgrote deel van de hoge aristocratie in Hongarije deelde in de eerste decennia van de negentiende eeuw dit gedachtegoed echter niet, omdat zij merendeels van niet-Hongaarse afkomst was en stevige banden had met het Habsburgse hof.¹¹⁸ Ook speelde de burgerij in het begin van de negentiende eeuw nog geen rol van betekenis in de politiek, de cultuur en de

---

¹¹⁵ András Gerő, *Hungarian society in the making* (J. Patterson en E. Koncz vert.) (Boedapest, 1993, 2019) 203

¹¹⁶ Ibidem.

¹¹⁷ George Barany, *Stephan Széchenyi and the Awakening of Hungarian Nationalism* (Princeton, 1968)

¹¹⁸ János J. Gudenus en László Szentirmay, *Összetört címerek* (Boedapest, 1989) 13

economie. De drager van de nationale gedachte was in eerste instantie de lage adel, die ongeveer 10 à 15% van de totale bevolking van het koninkrijk Hongarije uitmaakte.¹¹⁹ Deze groep zag zichzelf als de ‘natie der Hongaren’, vanwege haar gemeenschappelijke afstamming, cultuur, geschiedenis en symbolen.

Rond 1830 veranderde deze situatie, toen de Hongaarse graaf István Széchenyi (1791-1860) optrad als de drijvende kracht achter de modernisering van Hongarije en de ontwikkeling van de natie.¹²⁰ Hij leerde Hongaars, publiceerde diverse boeken waarin hij zijn hervormingsplannen voor zijn land ontvouwde. Ook bracht hij deze in de praktijk door onder meer de kettingbrug tussen Boeda en Pest te laten bouwen en een jaarinkomen te doneren aan de door hem gestichte Hongaarse Academie van Wetenschappen. In zijn kielzog volgden meer aristocraten, die een financiële of intellectuele bijdrage gingen leveren aan de ontwikkeling van de natie. Behalve dat deze inspanningen tot economische veranderingen leidden, stimuleerden zij ook de Hongaarse taal en cultuur. De groep van cultuurdragers breidde zich steeds meer uit en omvatte ook niet-adel en niet-Hongaren. Hierdoor veranderde het denken over wie wel en niet tot de natie behoorde en werd de kloof tussen de Hongaarse natie en de overige bevolkingsgroepen dieper.

De culturele, sociale en politieke spanningen binnen de maatschappij zetten in de negentiende eeuw de pennen van verschillende Hongaarse denkers in beweging. Volgens de Hongaarse historicus András Gerő probeerden zij een oplossing te vinden voor de maatschappelijke problemen door de toepassing van de denkbeelden van het West-Europese liberalisme op de situatie van het Hongaarse rijk.¹²¹ Daarbij werden zij beperkt door het politieke en het maatschappelijke karakter van de samenleving: de ongelijkheid van de machtsverhouding in het rijk en de etnische scheidslijnen in de maatschappij. Door deze beperkingen vond volgens Gerő de Duitse variant van de liberale ideologie onder de Hongaren de meeste aanhang. Volgens deze denkrichting was de ontwikkeling van de natie op grond van een nationaal programma de oplossing voor de ongelijkheid in de samenleving. De liberale denkers in Hongarije vatten deze theorie op als de noodzaak de ‘Hongaarse edelman’ te vervangen door de ‘edele Hongaar’, omdat de adel volgens de traditie de dragers van de cultuur waren geweest en de hoeders van de idee van de natie.¹²²

De ontwikkeling van de natie moest volgens de Hongaarse liberalen plaatsvinden op basis van een nieuwe moraal, die was geïnspireerd door de idealen van de Romantiek.¹²³ Deze moraal kwam neer op de gedachte dat mensen zich zouden moeten laten leiden door het belang van de natie als geheel, in plaats van de deelbelangen van de afzonderlijke sociale, religieuze of etnische groep na te jagen. Wie zich deze moraal eigen kon maken, zou moeten kunnen toetreden tot de natie en kreeg hierbij burgerrechten, ongeacht zijn afkomst. Het doel van deze ontwikkeling was de schepping van een moderne burgerlijke samenleving, waarin de burgers recht hadden op politieke zelfbeschikking.

---

¹¹⁹ Tamás Hofer, “Construction of the ‘folk cultural heritage’ in Hungary and rival versions of national identity”, in: Tamás Hofer (red.), *Hungarians between “East” and “West”* 35-36

¹²⁰ Zie: András Gergely (red.), *Széchenyi István* (Boedapest, 1998)

¹²¹ András Gerő, *Hungarian society in the making* 71-91

¹²² *Ibidem*, 75

¹²³ *Ibidem*.

Nadat in de loop van de negentiende eeuw deze ontwikkeling daadwerkelijk plaatsvond, nam de spanning in het Habsburgse rijk niet af, maar eerder toe. Enerzijds ontstond een groeiende Hongaarse bevolkingsgroep die recht op zelfbeschikking eiste, anderzijds kwam het Habsburgse gezag slechts gedeeltelijk aan deze eis tegemoet. Op grond van de constitutie kon de Hongaarse natie haar politieke streven niet met een beroep op de westerse liberale denkbeelden van 'vrijheid' en 'gelijkheid' legitimeren, zonder ernstig in conflict te komen met de Habsburgers of met de overige nationaliteiten in het rijk. Hierdoor ontstond de behoefte aan een nationale ideologie met een rechtvaardiging op historische gronden.

In de achttiende eeuw was een dergelijke nationale politieke theorie al wel voorhanden in het Hongaarse denken. Op grond van de kroontraditie had de Hongaarse auteur Péter Révay (1568-1622) in 1613 een theorie ontwikkeld, waarin de historische en nationale eenheid van Hongarije werd voorgesteld door de heilige kroon.¹²⁴ Hij beschreef de Hongaarse geschiedenis door de lotgevallen van de kroon. Hierdoor presenteerde hij het kroonjuweel als het symbool van eenheid, continuïteit en stabiliteit in de roerige Hongaarse historie. Bovendien toonde hij aan dat de Habsburgse heerschappij onvermijdelijk was in het rijk. In zijn boek liet hij bovendien een prent van de kroon afdrukken. (Zie afbeelding 4c.) De denkbeelden van Révay waren tot het einde van de achttiende eeuw populair en zijn werk werd tot 1798 herdrukt. Ook werden de verdere lotgevallen van de kroon en het Hongaarse rijk vanaf 1613 beschreven en bij deze heruitgaven gevoegd.¹²⁵ Révay's werk en denkbeelden zullen in een later hoofdstuk uitgebreid worden geanalyseerd. De vraag is nu waarom diens theorie, met de komst van het moderne nationalisme aan het einde van de achttiende eeuw, uit de mode raakte.

De verandering in het denken over de kroon werd veroorzaakt door de ontwikkelingen in de geschiedwetenschap in Hongarije, die, onder invloed van de Verlichting, kritischer was geworden ten opzichte van de traditie.¹²⁶ Bovendien kregen wetenschappers voor het eerst in de geschiedenis de mogelijkheid om de zichtbare kroon van dichtbij en in alle rust te bestuderen. Die gelegenheid deed zich voor na de dood van keizer-koning Jozef II van Habsburg (1780-1790) in 1790.¹²⁷ De kroon was tijdens zijn regeringsperiode in Wenen bewaard. Een aantal wetenschappers, zoals de arts István Wesszprémi, de arts en filosoof Sámuel Décsy en de piarist Elek Horányi, maakten van de gelegenheid gebruik. Tijdens deze bezichtiging bleek dat de beschrijving van de kroon bij Révay en zijn bekende kroonprent niet overeenkwamen

---

¹²⁴ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae ...* (Augustae Vindelicorum, 1613)

¹²⁵ De herdrukken vonden plaats in 1712, 1732, 1735, 1749, 1766 en 1798. Martinus Schmeizel, *De sacrae corona* (Tyrnaviae, 1732), Paulus Okolicsanyi, *Commentarius Petri De Réva...* (Tyrnaviae, 1732) Martinus Schmeizel, *Commentarius Petri De Rewa...* (Claudiopoli, 1735), Imre Vajkovics, *Systema de origine sacrae regni Hungariae coronae. Ab illustr. dno comite Petro de Réva... olim elucubratum* (Colocae, s.d., Colocae, 21798). Naast deze werken werden in deze eeuw voor zover ons bekend nog vijftien werken over de kroon en de theorie van Révay gepubliceerd. Zie ook: Conrad Deichler, *Disputatio Circularis de Corona Hungarica* (dissertatie, Altdorf, 1709)

¹²⁶ Thomas von Bogyay, "Über die Forschungsgeschichte der heiligen Krone", in: Zsuzsa Lovag (red.) *Insignia Regni Hungariae I. Studien zur Machtsymbolik des Mittelalterlichen Ungarn* 66-69

¹²⁷ Deze koning werd de 'kalapos király' (koning met de hoed) genoemd, omdat hij zich niet had laten kronen. De Hongaarse monarchie was in 1683 erfelijk verklaard na de inname van Boeda, waardoor de vorst de kroning had kunnen weigeren.

met hoe de kroon er in werkelijkheid uitzag. Deze discrepantie en de historische onjuistheden in het werk waren voor de kritische wetenschappers aanleiding om ook de leer van Révay te weerleggen. De tweede keer dat de kroon kon worden bestudeerd was tijdens de kroning van Leopold II van Habsburg in 1792. In dat jaar kon Jozef Koller, domproost van Pécs, de kroon uitgebreid bekijken. Vervolgens verschenen tussen 1790 en 1795 vijf studies van de genoemde auteurs over de kroon, waarin de denkbeelden van Révay werden verworpen.¹²⁸

Het verlies van de aantrekkingskracht van de ideeën van Révay betekende echter niet het einde van het belang van de kroon. Vanaf het einde van de achttiende eeuw waren de contouren zichtbaar van een nieuwe nationale ideologie, die was geënt op de traditie van de kroon.¹²⁹ In de werken die in deze periode verschenen, werd de relatie tussen de kroon en de natie-idee beschreven in de vorm van een politieke theorie: de fameuze ‘Szentkorona-tan’ (leer van de heilige kroon).¹³⁰ De negentiende-eeuwse wetenschappers en ideologen baseerden hun denkbeelden over de heilige kroonleer op het invloedrijke wetboek *Tripartitum opus juris consuetudinarii incltyi Regni Hungariae* van de Hongaarse jurist István Werbőczy (Verbucius, 1458?-1541), dat in 1514 werd samengesteld en in 1517 gedrukt.¹³¹ In dit boek zette hij, als leider van de politieke factie van de lage adel in zijn tijd, een theorie van de *natio Hungarica* (Hongaarse volk) uiteen, die politieke aanspraken van de lage adel moest ondersteunen. Hierbij refereerde hij op diverse plaatsen aan de *sacra corona*. De negentiende-eeuwse denkers en onderzoekers lazen in dit werk een theorie van een ‘adelsdemocratie’. Het werd de belangrijkste inspiratiebron van hun opvattingen over de historische continuïteit van de natie-idee. Bovendien interpreteerden zij één deel van een zin uit het werk van Werbőczy over de *membra sacrae coronae*, de ‘leden van de heilige kroon’, als een samenvatting van een organisch staatsconcept, volgens welke: ‘de koning, kerk en adel de macht deelden in het mystieke lichaam van de kroon’.¹³² In de woorden van Péter:

‘It is then a remarkable fact of nineteenth-century scholarship that it was on Werbőczy’s authority that this metaphor, used in a single instance and in a very different context, could become the main evidence to attest the evolution towards the concept of a unified system of public law and political authority.’¹³³

De Hongaarse ideologen lieten zich bij deze schepping inspireren door het gedachtegoed van de Romantiek, omdat dit een ‘nationaal’ alternatief bood voor het liberale denken uit West-Europa.¹³⁴ Het Romantische denken kwam op nadat intellectuelen, als gevolg van de uitwassen van de Franse Revolutie, hun geloof hadden

---

¹²⁸ M. Kovachich, *Solemnia inauguralia ...* (Pestini, 1790), Sámuel Timon, *A’ magyar Szent koronának és az ahoz tartozó tárgyaknak históriája* (Viennae, 1792)

¹²⁹ József Kardos, *A Szentkorona-tan története 1919-1944* (Boedapest, 1985) 28

¹³⁰ László Péter, “The Holy Crown of Hungary, Visible and Invisible” 32 e.v.

¹³¹ Stephanus de Werboecz, *Tripartitum opus juris consuetudinarii incltyi Regni Hungariae* (Viennae, 1517)

¹³² *Tripartitum*, Partis I. Tit 4. § 1. 58

¹³³ László Péter, “The Holy Crown of Hungary, Visible and Invisible” 452

¹³⁴ Jenő Szűcs, “Die Nation in historischer Sicht und der nationale Aspekt der Geschichte (Beitrag zu einer Diskussion)”, in: Jenő Szűcs, *Nation und Geschichte. Studien* (Keulen en Wenen, 1981) 21-25

verloren in de rationele ideeën van ‘vrijheid’ en ‘gelijkheid’.¹³⁵ Het moderne vooruitgangsgeloof van de Verlichting maakte in deze filosofie plaats voor een hang naar een verbeeld en eigen verleden. De cultuurhistoricus Hugo Schenk onderscheidt hierbij drie vormen van Romantische nostalgie: het verlangen naar de christelijke Middeleeuwen, de wens terug te keren naar de politieke of culturele bloeitijd van de natie en de poging tot navolgen van een elite-ideaal uit de tijd van het feodalisme en de riddertijd.¹³⁶

In de nieuwe Hongaarse kroonleer zijn deze elementen goed te herkennen. De christelijke inhoud van de leer getuigde van het verlangen naar het religieuze erfgoed van de Hongaarse Middeleeuwen, een periode die werd opgevat als de politieke en culturele bloeitijd van de natie. Bovendien was de idee dat alle inwoners van het koninkrijk ‘leden van de kroon’ waren, naar het beeld van de Hongaarse edelen, een stap in de transformatie van het volk van Hongarije tot ‘edele Hongaren’. Het doel van het wetenschappelijk kroononderzoek vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw was de moderne politieke betekenis van de natie-idee te ondersteunen door het aantonen van de ouderdom, het unieke karakter in Europa en de wortels van de leer van de kroon in het heidense verleden van de natie. Het onderzoek naar het kroonverleden werd daarom ingegeven door eigentijdse politieke motieven.

In het nu volgende deel zal een beeld van de ontwikkeling van deze moderne kroonideologie en de kritiek op dit denken worden gegeven. Eerst zullen de denkbeelden van de belangrijkste negentiende-eeuwse ideoloog van de ‘leer van de heilige kroon’, Timon Ákos, worden uiteengezet. Daarna zal de kritiek op Ákos worden behandeld die voor de Tweede Wereldoorlog werd geuit door Ferenc Eckhart. Hierna zullen de opvattingen van László Péter voor het voetlicht worden gebracht, waarna uiteindelijk Eckhart en Péter aan een kritische blik worden onderworpen.

1.4.2 Timon Ákos en de ‘leer van de heilige kroon’

De nieuwe denkbeelden over de kroon kregen een groeiende aanhang in de negentiende eeuw. Nochtans werd de ‘doctrine van de heilige kroon’ pas na de ondergang van de Habsburgse monarchie, tijdens het Interbellum, de staatsleer van Hongarije. In de jaren twintig kreeg de doctrine voor het eerst en het laatst een dominante positie in de Hongaarse politieke en academische wereld. Deze ontwikkeling moet worden begrepen vanuit de politieke en maatschappelijke gevolgen van het Verdrag van Trianon in 1920, waardoor Hongarije tweederde van zijn grondgebied had verloren en miljoenen Hongaren in de buurlanden waren terechtgekomen. De kroon werd na 1920 mede het symbool en de rechtvaardiging van de territoriale claims van Hongarije.¹³⁷

De status van de kroontheorie als staatsleer was voor een groot deel te danken aan de inspanningen van de Hongaarse jurist Timon Ákos (1850-1925). Hij was de belangrijkste denker over de leer van de kroon in de negentiende eeuw en een actief verspreider van denkbeelden over de kroon in binnen- en buitenland. Ákos beschreef als eerste de leer als de centrale doctrine in de constitutionele geschiedenis van

---

¹³⁵ Hugo G. Schenk, *The Mind of the European Romantics* (Oxford etc., 1979) 11 ev.

¹³⁶ *Ibidem*, 34

¹³⁷ Zie over deze ontwikkeling: József Kardos, *A szentkorona-tan története 1919-1944* 38-247

Hongarije.¹³⁸ Hij was van 1891 tot 1925 professor in de rechtsgeleerdheid aan de juridische faculteit van de universiteit van Boedapest. In deze hoedanigheid liet Ákos in 1902 een invloedrijk boek over de constitutionele geschiedenis van Hongarije verschijnen, waarin hij de relatie tussen de idee van de kroon en de natie uitvoerig uit de doeken deed.¹³⁹ De ideeën die andere auteurs voordien aan Werbőczy toeschreven, waren volgens hem al in eerdere periodes in het politieke denken aanwezig. In zijn ogen kon de kroonleer, zoals deze volgens hem in het werk van Werbőczy te lezen was, worden beschouwd als het resultaat van een autonome, unieke ontwikkeling in Hongarije, die te danken was aan de kwaliteiten van de Hongaarse natie.

Het doel van Ákos was aan te tonen dat de politieke structuur van het middeleeuwse koninkrijk van koning Stephanus overeenkwam met die van de gedroomde natiestaat van de Hongaren in zijn eigen tijd, en dat het ontstaan van de kroonleer het gevolg was van het politieke karakter van de Hongaarse natie. Het uitgangspunt van zijn denken is de definitie van een natie als: 'een volk dat als een staat georganiseerd is'.¹⁴⁰ Een 'Staat' (staat) omschrijft hij als: 'een naar het algemeen belang gevormde samenleving'.¹⁴¹ Volgens de theorie van Ákos is de natie de dominante factor in de geschiedenis van een staat: een staatsleer is de leer van de natie. De kenmerken van de natie zijn daarom bepalend voor de loop van de constitutionele ontwikkeling van de staat in de geschiedenis.¹⁴² De karakteristieke eigenschappen van de Hongaarse natie stamden, in zijn ogen, nog uit de periode dat de Hongaren in hun mythische 'oerland' leefden, voor de verovering in de negende eeuw van het Karpatenbekken (de 'landname') en de daaropvolgende kerstening. De wezenskenmerken zijn de 'krachtige gemeenschapsgeest' en het 'beschaafde publieksrechtelijke karakter'.¹⁴³ In de elfde eeuw maakte het instituut van het koningschap van het Hongaarse volk een staat, aldus Ákos.¹⁴⁴ De macht was in de persoon van de koning geconcentreerd vanaf de regeringsperiode van Stephanus.¹⁴⁵

Uit de centrale rol die Ákos aan de natie in de constitutionele ontwikkeling toekende, volgt zijn paradoxale bewering dat formeel de koning over de absolute macht beschikte, maar dat deze koningsmacht toch een publieksrechtelijk karakter had, omdat de macht een erfenis was van de soevereine rechten die de natie vóór de kerstening door middel van haar vergaderingen tijdens de landdag uitoefende.¹⁴⁶ Hieruit volgt een andere, ogenschijnlijk tegenstrijdige bewering, dat, vanwege het karakter van de Hongaarse natie, het koningschap de uitdrukking was van de zelfstandigheid en de soevereiniteit van het volk der Hongaren als staat.¹⁴⁷ De vrijheidsliefde van de natie en

---

¹³⁸ László Péter, "The Holy Crown of Hungary, Visible and Invisible" 485

¹³⁹ Timon Ákos, *Magyar alkotmány- és jogtörténet különös tekintettel a nyugati államok jogfejlődésére* (Boedapest, 1902) (vijf drukken tot 1917, een herdruk verschijnt in 2006 te Máriabesnyő en Gödöllő). Ik heb de Duitse vertaling geraadpleegd, die in de UB Groningen beschikbaar is. Timon von Ákos, *Ungarische Verfassungs- und Rechtsgeschichte* (Felix Schiller vert.) (Berlin, 1904)

¹⁴⁰ Ibidem, 1-2

¹⁴¹ Ibidem, 2

¹⁴² Ibidem, 3

¹⁴³ Ibidem, 104

¹⁴⁴ Ibidem, 98, 104-105

¹⁴⁵ Ibidem, 106-110

¹⁴⁶ Ibidem, 110

¹⁴⁷ Ibidem, 113-114

de plichtsbetrachting van de koning waren de enige beperkingen van de koningsmacht tot het begin van de feodale periode, aldus Ákos.¹⁴⁸

Hij redeneert verder dat de eigenschappen van de natie en de daaruit voortvloeiende karakteristieken van het Hongaarse koningschap bewerkstelligden, dat in de veertiende eeuw de receptie van de feodale staatsprincipes en instellingen uit het westen niet op een privaatrechtelijke, maar op een publieksrechtelijke manier gebeurde.¹⁴⁹ In de ogen van de Hongaarse rechtsgeleerde was ook in het Hongaarse rijk, net als in het westen, door het ontstaan van een grondbezittende aristocratie het principe van de individualiteit op de voorgrond getreden. De bijzonderheid van de Hongaarse ontwikkeling was, volgens Ákos, dat door de kroonidee het grondbezit afhankelijk gemaakt was aan de staatsmacht in een publieksrechtelijke vorm, terwijl dit in West-Europa gebeurde door het privaatrecht.¹⁵⁰ De kroonidee hield in dat al het bezit in het rijk afkomstig was van de kroon en in bepaalde gevallen weer terugkeerde naar de kroon.¹⁵¹

Op grond van dit nieuwe kroonidee ontstond, volgens Ákos, het begrip van het lidmaatschap van de heilige kroon, wat inhield dat de leden van de kroon de publieke macht deelden.¹⁵² Alle rechtspersonen van het rijk, waaronder steden, of natuurlijke personen als de adel die land van de kroon in bezit hadden, waren lid van de kroon. Deze leden vormden het *corpus* (lichaam) van de kroon, waarvan de koning het hoofd was. De Hongaarse staat werd aldus een corporatie van de leden van de kroon en de koning.¹⁵³ Ákos stelde bovendien dat de adel in haar hoedanigheid als de leden van de kroon de natie in de politieke zin vormde. De hoogste macht in de staat werd na het ontstaan van de kroonidee gedeeld tussen de koning en de natie. Dit hield in dat ook de wetgevende, de uitvoerende en de rechterlijke macht in de staat was verdeeld tussen de koning en de leden van de kroon. De wetgevende macht werd tijdens de landdagen uitgeoefend door de politieke natie en de koning. De leer van de kroon verenigde zo een organische staatstheorie met een systeem van vertegenwoordiging van de natie door de adel, aldus de Hongaarse jurist.¹⁵⁴

Ákos definieerde de leer van de heilige kroon als: ‘de theorie van de verdeling van de publieke macht in de kroon tussen de natie en de koning.’¹⁵⁵ De Hongaarse staatsidee had in zijn ogen gestalte gekregen door de personificatie van de heilige kroon.¹⁵⁶ Het volk der Hongaren zag volgens Ákos de staat als een organisch geheel, dat werd belichaamd door de heilige kroon. Enerzijds fungeerde de kroon als het symbool en het wezenskenmerk van de staat, anderzijds was zij de personificatie van de publieke

---

¹⁴⁸ Ibidem, 119

¹⁴⁹ Ibidem, 503

¹⁵⁰ Ibidem, 504

¹⁵¹ Ibidem, 505

¹⁵² Ibidem, 513

¹⁵³ Ibidem, 514

¹⁵⁴ Ibidem, 510

¹⁵⁵ Ibidem, 511

¹⁵⁶ Ákos poneerde bovendien de omstreden stelling dat door het publieksrechtelijke begrip van deze personificatie de Hongaarse natie, nog voor de volkeren in West-Europa, tot een dergelijk staatsbegrip kwam, wat het staatsrecht van Hongarije uniek in Europa maakte. Ibidem. De kritiek uit Duitsland op het werk van Ákos richtte zich vooral op deze bewering. László Péter, “The Holy Crown of Hungary, Visible and Invisible” 485, noot 347. Zie voor een voorbeeld van positieve receptie buiten Hongarije: Nils-Herman Lindberg, *Zur Geschichte der Heiligen Krone von Ungarn* (Tartu, 1930) 10-11

macht, omdat deze in de ogen van het volk letterlijk het bezit was van de kroon. Deze denkbeeldige aanwezigheid van de staatsmacht in de Hongaarse kroon noemt Ákos het ‘mysterie van de kroon’.¹⁵⁷

Hij beweert dat dit mysterie het fundament vormde van de Hongaarse staatsorganisatie in de Middeleeuwen en de belangrijkste bron van legitimatie was van de soevereiniteit van de Hongaarse natie.¹⁵⁸ Omdat door dit mysterie de kroon werd gezien als de oorsprong van al het recht en de macht in de staat, stonden alle elementen van het staatsleven daarmee in verbinding. Hierdoor werd de hoogste staatsmacht vanaf de veertiende eeuw niet meer in de gedaante van de koningsmacht voorgesteld, maar als de ‘jurisdictie van de heilige kroon’.¹⁵⁹ Dit impliceert dat de rechten van de koning aan de kroon toebehoorden en alleen via de kroon op de koning overgingen. Volgens de denkrant van Ákos ontwikkelde zich op deze manier in Hongarije een helder begrip van de hoogste staatsmacht, dat in de natie als het statelijk georganiseerde volk wortelde en door de ‘Kraft nationalen Willens’ middels de kroning op de koning overging.¹⁶⁰

In de ogen van Ákos was István Werbőczy de eerste jurist in Europa die het begrip en wezen van deze overdraagbare publieke macht van de kroon en haar betekenis voor de natie zo helder en duidelijk had geformuleerd.¹⁶¹ Ákos stelde bovendien dat dankzij de leer van de heilige kroon de Hongaarse natie in de periode na 1514 haar zelfstandigheid ten opzichte van de koning had behouden.¹⁶² Door haar mysterie was de kroon de hoeder van de soevereiniteit van de Hongaarse natie en haar betekenis de belangrijkste rechtvaardiging van het nationalisme in Hongarije.¹⁶³ Met andere woorden: de passage van Werbőczy was enerzijds cruciaal voor Hongaarse nationalisten als Ákos, omdat zij door deze tekst hun aanspraken op nationale soevereiniteit van een historische legitimatie konden voorzien. Anderzijds maakte deze fixatie op één dubieuze zinsnede hen ook kwetsbaar, omdat het altijd mogelijk was dat dergelijke historische claims weerlegd konden worden.

1.4.3 Ferenc Eckhart en de weerlegging van de ‘leer van de heilige kroon’

In 1931 verscheen dan ook een geruchtmakend artikel van de jurist Ferenc Eckhart (1885-1957), waarin hij de historische claims van nationalistische juristen als Ákos met de grond gelijk maakte.¹⁶⁴ De aanval kwam uit een onverwachte hoek, omdat de auteur van deze publicatie een conservatieve hoogleraar staatsrecht en rechtsgeschiedenis van de universiteit van Boedapest was.¹⁶⁵ Het artikel ontketende een storm van protest in de

---

¹⁵⁷ Timon von Ákos, *Ungarische Verfassungs- und Rechtsgeschichte* 512

¹⁵⁸ *Ibidem*, 510-511

¹⁵⁹ *Ibidem*, 512

¹⁶⁰ *Ibidem*, 512, 604

¹⁶¹ *Ibidem*, 513 Ákos verwijst naar Partis I. Tit. 3. §6 uit het werk van Werbőczy.

¹⁶² Timon von Ákos, *Ungarische Verfassungs- und Rechtsgeschichte* 528-529

¹⁶³ *Ibidem*, 530. Voor de kritische receptie van het werk van Ákos na de verschijning, zie: László Péter, “The Holy Crown of Hungary, Visible and Invisible” 495-496

¹⁶⁴ Ferenc Eckhart, “Jog és alkotmánytörténet”, in: Bálint Hóman (red.), *A magyar történetírás új útjai* (Boedapest, 1931, 21932) 269-320

¹⁶⁵ De biografieën van Eckhart: György Bonis, “Ferenc Eckhart”, in: *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte* (Weimar, 1958) 596-600, Barna Mezey, “Utószó”, in: Ferenc Eckhart, *Magyar alkotmány- és jogtörténet* (Barna Mezey red.) (Boedapest, 1946, 22000), László Péter, “The Holy Crown of Hungary,

Hongaarse politiek en wetenschap, met als gevolg dat de auteur bijna zijn leerstoel kwijtraakte.¹⁶⁶ De oorzaak van deze ophef was dat de conservatieve jurist een belangrijke ideologische pijler onder de politieke aanspraken en de territoriale claims van de Hongaarse natie in het Karpatenbekken omvertrok. Hij toonde aan dat het beeld dat politici en juristen van de staat en de natie hadden geschapen, in het licht van het onderzoek buiten Hongarije een farce was. Maar ondanks het politieke rumoer, deed geen enkele wetenschapper een serieuze poging zijn conclusies te weerleggen.

Tien jaar later werkte Eckhart zijn oorspronkelijke artikel uit tot een monografie over 'de kroonidee', dat verscheen in het oorlogsjaar 1941.¹⁶⁷ Hierin beweerde hij dat de betekenis van het concept 'kroon' in het Hongaarse verleden voortdurend veranderde. Telkens werden nieuwe ideeën aan deze term verbonden, zonder dat één uniek en onveranderlijk 'idee van de heilige kroon' in de geschiedenis zichtbaar was, zoals zijn opponenten beweerden. Hij liet zien dat de Hongaarse kroonidee niet uniek was, omdat deze een analoge ontwikkeling had doorlopen als soortgelijke concepten in de rest van Europa. Bovendien toonde hij aan dat de argumenten van onder meer Ákos over de ouderdom van de leer op nationalistisch drijfzand waren gebouwd. Zijn conclusie luidde dat de kroonideologie als een moderne uitvinding moest worden beschouwd.

De studie van Eckhart was in zijn tijd zo omstreden, omdat hij hierin twee pijlers van de leer van de heilige kroon aan een kritisch onderzoek onderwerpt: de kroonidee en de organische staatsgedachte. Zijn onderzoek was bovendien niet gebaseerd op een axiomatisch idee van de natie. Eckhart bestudeerde de institutionele context van honderden passages uit middeleeuwse rechtsbronnen, waarin de term *corona* voorkwam. Vanuit deze context analyseerde hij de verandering van de inhoud van dit begrip.

Het doel van de auteur was een studie te maken van de ontwikkeling van het denken over de kroon in het Hongaarse koninkrijk en deze te vergelijken met die van soortgelijke denkbeelden elders in Europa. Op grond van de betekenisontwikkeling van de term *corona* bestrijdt Eckhart de visie van Ákos dat door de introductie van feodale principes en het toenemende belang van de zichtbare kroon een corporatieve staatsstructuur in Hongarije was ontstaan.¹⁶⁸ De Hongaarse adel had volgens hem geen wettige zeggenschap over de troonopvolging of de wetgeving en deelde evenmin de macht met de koning in het koninkrijk. De enige relatie tussen de ontwikkeling van de staatsidee en de kroonidee was, in de ogen van Eckhart, dat de kroon binnen het koninkrijk het symbool van de koningsmacht was, maar vanaf de veertiende eeuw in het buitenland als synoniem aan de Hongaarse staat werd beschouwd. In naam van de 'kroon van Hongarije' werden verdragen met andere middeleeuwse staten gesloten, waarbij de koning als de afgevaardigde van de kroon optrad. Deze specifieke betekenis

---

Visible and Invisible" 495-500, Zoltán József Tóth, *Szemelvények a Szent Korona-tan 20. századi történetéből. Az Eckhart-viták története* (ongepubliceerde dissertatie, Universiteit van Miskolc, 2005) 4-19

¹⁶⁶ László Péter, "The Holy Crown of Hungary, Visible and Invisible" 496-499

¹⁶⁷ Ferenc Eckhart, *A szentkorona-eszme története* (Boedapest, 1941, Máriabesnyő en Gödöllő 2003). De paginanummers verwijzen naar de tweede editie. Het handschrift van dit werk is te vinden in: MTA Ms 5618/2

¹⁶⁸ *Ibidem*, 35-41

van *corona* verwees volgens hem niet naar een corporatieve staatsstructuur, maar speelde alleen een rol in de internationale relaties van het koninkrijk.¹⁶⁹

Eckhart beargumenteert zijn bewering dat er geen corporatieve staatsstructuur was geweest, door een beschrijving van de ontwikkeling van de politieke machtsverhoudingen binnen het middeleeuwse Hongaarse rijk.¹⁷⁰ Hij beschouwt deze verhoudingen niet vanuit het oogpunt van de ‘Hongaarse natie’ en de ‘natiestaat’, maar bekijkt de relatie tussen de Hongaarse koning en de adel aan de hand van de betekenis van de termen *respublica* en *regnum*. In de dertiende eeuw verscheen voor de eerste keer de term *respublica* als aanduiding voor de politieke gemeenschap van de standen, die pas in een wet uit 1386 aan het *regnum* (rijk) werd gelijkgesteld. Tot deze periode had *regnum* in de eerste plaats de betekenis van het koninkrijk: het geheel van koninklijke rechten. Als tweede duidde *regnum* de kring van raadgevers rond de koning aan. De derde betekenis van *regnum* verwees naar het territorium waar de rechten van de koning golden. Vanaf de veertiende eeuw betekende *regnum* voor het eerst *respublica*, in de eerder genoemde wet. Daarnaast werd in 1387 voor het eerst de koning gekozen door het *regnum*, nu de zin van de politieke gemeenschap van standen. Deze verkiezing was in de ogen van Eckhart de eerste stap op weg naar een dualistische ‘staat’, waarin een bepaald machtsevenwicht bestond tussen de koning en de adel.¹⁷¹

In dezelfde periode kwam volgens hem de koningsmacht los van de term *corona*. Eckhart kwam toen niet alleen de term *corona regia* (kroon van de koning) tegen, maar ook *corona regni* (kroon van het rijk). Na deze koningsverkiezing ging het *regnum* in zijn ogen een steeds grotere rol spelen in het politieke denken, wat leidde tot een verandering van de kroonbetekenis. Hij stelt vervolgens dat de kroon voor de inwoners van het rijk, door de toegenomen politieke macht van het *regnum*, het symbool werd van de ‘middeleeuwse staat Hongarije’.¹⁷² Eckhart ziet als de consequentie van deze veranderingen dat in de vijftiende eeuw de onderdanen een verschil konden maken tussen de kroon als ‘staatsymbool’ en de kroon als teken van de koningsmacht. Hij onderbouwde deze dubieuze stelling door te verwijzen naar de eerder genoemde gebeurtenissen rond de koningsverkiezing van 1440 en een oorkonde die naar aanleiding hiervan werd opgesteld.¹⁷³ Vanwege deze notie van de middeleeuwse ‘staat’ is dit deel van zijn studie het meest omstreden.

Eckhart interpreteert de inhoud van de eerder genoemde oorkonde uit 1440 als een omschrijving van het ‘mysterie van de kroon’ door de standen. Hij stelt dat hieruit niet de conclusie getrokken mocht worden dat de koning de macht deelde met het *regnum* in de kroon.¹⁷⁴ In 1440 had wel de eerste vrije verkiezing van de koning door de standen plaatsgevonden, omdat dit niet een gewone opvolging op grond van afstamming was, zoals in 1387, aldus Eckhart. Bovendien gebeurde de machtsoverdracht niet door tussenkomst van hoge geestelijken, zoals in de tijd van de Árpáden, of door de aristocraten, zoals in de tijd van de Anjou-dynastie of die van koning Zsigmond, maar vond plaats tijdens een verkiezing door de verzamelde standen. Deze verandering

---

¹⁶⁹ Ibidem, 41

¹⁷⁰ Ibidem, 42-56

¹⁷¹ Ibidem, 44

¹⁷² Ibidem, 57-59

¹⁷³ Ibidem, 58-62. De tekst van de oorkonde is weergegeven op pagina 205.

¹⁷⁴ Ibidem, 58-59

betekende niet dat de standen lid waren geworden van de kroon, maar wel dat hun politieke activiteit en invloed was toegenomen. Deze activiteit kwam tevens tot uiting in het frequentere gebruik van de term *corona regni* (kroon van het *regnum*), zo beweert Eckhart.¹⁷⁵

Deze veranderingen van de betekenis van *corona* waren in de ogen van Eckhart ook van invloed op de opvattingen over de idee van trouw in het Hongaarse rijk.¹⁷⁶ Door de ontwikkeling van de kroonidee waren de onderdanen in de eerste plaats trouw verschuldigd aan de heilige kroon en pas via de kroon aan de koning. Hierdoor ontstond volgens Eckhart een 'staatsidee', waarvan de kroon het symbool was. Uit deze betekenis volgde dat de inwoners hun land beschouwden als het eigendom van de *corona*. Zij zagen zichzelf als de onderdanen van de kroon, of zij nu van adel waren of niet. In de visie van Eckhart neemt de kroon de plaats in van de koning als de *domus* (heer) van de onderdanen. Het gehele rijk stond onder de jurisdictie van de kroon, die van het land een symbolische eenheid maakte. De Hongaren geloofden dat deze eenheid werd beschermd door de zichtbare kroon, aldus de auteur, maar geeft geen bronnen van waaruit dit zou moeten blijken.

De term *corona* kreeg als gevolg van deze ontwikkeling ook een territoriale betekenis, zo beweert Eckhart.¹⁷⁷ *Corona* duidde in de vijftiende eeuw het hele territorium van het Hongaarse rijk aan waar de koninklijke rechtsmacht van kracht was. De kroon symboliseerde bovendien de eenheid van dit territorium. Uit de verbinding van de idee van *corona* met de eenheid van het territorium volgde de gedachte dat elk stuk grondgebied dat aan het rijk werd ontnomen, ten koste ging van het bezit van de kroon. Verlies van grondgebied werd gezien als een 'inbreuk' op de heilige kroon. Als de koning een verloren gebiedsdeel heroverde, dan kwam dat weer in het bezit van de kroon. Deze daad werd gezien als het 'terugwinnen' van het kroonbezit. Tot dit eigendom van de kroon behoorden niet alleen gebiedsdelen, maar ook steden. Bepaalde territoria en steden waren direct eigendom van de kroon, hetgeen inhield dat de koning die niet kon schenken of verpanden. In 1514 werd bij wet vastgelegd welke steden en gebieden deze status hadden, tot die tijd bepaalde de koning dit. Volgens de redenering van Eckhart werd de Hongaarse kroon zo synoniem aan het 'staatsbelang' en het 'staats eigendom'.¹⁷⁸ Ook deze opvatting kan ter discussie worden gesteld, vanwege zijn notie van de 'staat'.

De kroonidee, als symbool van de staatseenheid, werd pas in de zestiende eeuw met de organische staatsidee in verband gebracht, zo beweert Eckhart op grond van zijn onderzoek.¹⁷⁹ Hij stelt dat het organische denken al in de dertiende eeuw in het Hongaarse rijk bekend was, zonder dat dit een politieke betekenis had. In deze periode werden de koning, de kerkelijke en adellijke grootgrondbezitters, en de adel zelf, gezien als leden van het lichaam van het *regnum*. Vervolgens kwam in de veertiende eeuw de gedachte op dat alle personen die bijeenkomen tijdens een landvergadering leden waren van het lichaam van het *regnum*. Een eeuw later beschouwde de raad van de koning zichzelf als het lichaam, met de koning aan het hoofd en de baronnen als de leden van

---

¹⁷⁵ Ibidem, 59-60

¹⁷⁶ Ibidem, 63

¹⁷⁷ Ibidem, 64-65

¹⁷⁸ Ibidem, 66-68

¹⁷⁹ Ibidem, 97-116

dit lichaam. In diezelfde periode werd de gehele adel als lid van het *regnum* aangemerkt. Eckhart stelt dat deze organische beeldspraak niet verwees naar de macht van de leden over het politieke lichaam, maar duidde op een met algemene instemming bestuurd geheel. Op grond van zijn onderzoek naar de ontwikkeling van de kroonidee en de organische staatsidee in het koninkrijk Hongarije komt Eckhart tot de conclusie dat beide concepten uit de Europese kerkelijke context stamden en tot de zestiende eeuw in Hongarije niet met elkaar in verband werden gebracht. Deze twee ideeën kwamen pas in het wetboek van Werbőczy (1514) bijeen, aldus de moderne jurist.

Maar hoe verbond Werbőczy de idee van de kroon met de organische staatsidee? Alvorens een antwoord op deze vraag te geven, laat Eckhart eerst zien dat Werbőczy drie verschillende kroonconcepten in zijn werk gebruikt.¹⁸⁰ Het eerste idee komt het meest frequent voor en had de traditionele betekenis van ‘koningsmacht’. Ook het tweede concept, dat van kroon in de territoriale betekenis, was al langer in Hongarije bekend. Werbőczy gebruikt *corona* maar één keer in een context die afwijkt van deze traditionele betekenissen, namelijk als hij de adel één keer de *membra sacrae coronae* (leden van de heilige kroon) noemt.¹⁸¹ Werbőczy heeft echter nergens beweerd dat de hele adel van Hongarije lid is van de kroon, zo benadrukt Eckhart.¹⁸²

Vervolgens poneert de kroonauteur de (voor zijn tijdgenoten) schokkende stelling dat, op grond van de betekenis en de context, de kroonidee in het werk van Werbőczy niets met de leer van de heilige kroon van doen heeft.¹⁸³ Hij voert aan dat Werbőczy in zijn werk, behalve in dit ene citaat, geen enkele keer gebruik maakt van de organische beeldspraak, als hij refereert aan de kroon. Ook werkt hij deze idee niet verder uit of laat het elders in zijn wetboek terugkomen. De specifieke passage over de kroon diende slechts om zijn politieke stelling te ondersteunen dat ieder lid van de adel aan het andere gelijk is en over dezelfde vrijheid beschikt. De organische metafoor was volgens Eckhart een argument van Werbőczy, dat enkel zijn elders uiteengezette theorie van de gelijkheid van de adel moest ondersteunen. Bovendien is, in zijn ogen, nergens uit diens werk op te maken dat de adel de uitvoerende macht deelt met de koning op grond van de organische gedachte. Deze beweringen van Eckhart gingen rechtstreeks in tegen de dominante ideologie van zijn tijd.

Eckhart onderbouwde zijn stelling door de receptie van deze nieuwe opvatting over de kroon in de periode na het verschijnen van het werk van Werbőczy weer te geven.¹⁸⁴ De betekenis die de kroon in de Middeleeuwen had, behield deze ook in de vroegmoderne periode, zo stelt hij. De kroon was het symbool van de koningsmacht en de staatsmacht, waaraan de onderdanen trouw verschuldigd waren. De enige betekenis van *corona* die belangrijker werd, was de territoriale betekenis. Deze ontwikkeling hield verband met de driedeling van het rijk na 1526. Ook merkte hij op dat in deze periode de betekenis van de kroon als symbool van eenheid van het rijk groeide.

Eckhart vond geen enkele bron waarin de idee *corona* als organisch staatsconcept zou zijn opgevat.¹⁸⁵ Ook het concept van het ‘lidmaatschap van de kroon’ leek geen

---

¹⁸⁰ Ibidem, 125

¹⁸¹ Ibidem, 125

¹⁸² Ibidem.

¹⁸³ Ibidem.

¹⁸⁴ Ibidem, 146-153

¹⁸⁵ Ibidem, 146-153

weerklink te hebben gevonden, behalve dat het werd aangehaald in rechtszaken.¹⁸⁶ In deze gevallen werd het gebruikt als een metafoor om de rechten van de adel te verdedigen, vergelijkbaar met het gebruik van Werbőczy in zijn wetboek. Buiten de context van de rechtszaal vond Eckhart geen bron waarin de adel politieke rechten opeiste op grond van het lidmaatschap van de kroon. De leer van de heilige kroon was daarom in zijn ogen een moderne uitvinding. Zijn conclusie luidde dat de zinsnede van Werbőczy over de 'leden van de kroon' vanaf de achttiende eeuw de inspiratiebron was geweest voor het creëren van een moderne politieke ideologie, op grond waarvan politieke rechten voor de adel werd geclaimd.¹⁸⁷

De studie van Eckhart uit 1941 heeft volgens László Péter één zwak punt: de opvatting over het bestaan van een Hongaarse staat in de Middeleeuwen. Péter stelt dat in eerdere studies Eckhart een structureel kenmerk van de Hongaarse politieke instituties had benadrukt: het aanvullende karakter van de macht van de koning en het *regnum*.¹⁸⁸ Beiden hadden een aparte machtsbasis met eigen instituties en vulden elkaar op bepaalde punten aan, maar vormden geen eenheid. De enige verbinding tussen de macht van de vorst en de rechten van zijn onderdanen kwam tot uiting in de contracten, die ten tijde van de kroning van de nieuwe vorst na onderhandelingen tot stand kwamen. Een alomvattend rechtssysteem, het kenmerk van een staat na de achttiende eeuw, bestond nog niet. In de besproken monografie over de kroon uit 1941 is Eckhart van mening veranderd en stelt dat al vanaf de Middeleeuwen in Hongarije gesproken kon worden van een 'staatsidee', aldus Péter.¹⁸⁹ Dezelfde opvatting verkondigt hij ook vijf jaar later in een boek over de Hongaarse rechtsgeschiedenis.¹⁹⁰

De schaarse wetenschappelijke kritiek op het boek van Eckhart richtte zich volgens Péter daarom tegen deze opvatting over de kroon als symbool en idee van de middeleeuwse staat. De Hongaarse historicus József Deér betoogt in een recensie van het boek van Eckhart in 1941 dat *corona* niet synoniem kon zijn aan 'staat' in de Middeleeuwen.¹⁹¹ Hij merkt op dat in de middeleeuwse context deze term eerder 'koninkrijk' betekende dan 'staat'. Bovendien benadrukt Deér het belang van de functie van de zichtbare kroon voor de legitimatie van de koningsmacht. In zijn ogen heeft Eckhart niet genoeg aandacht besteed aan deze functie. Deér stelt dat het toenemende belang van de zichtbare kroon niet zozeer te maken had met de ontwikkeling van een 'Hongaars staatsidee', maar kon worden verklaard uit de toenemende behoefte van de koning aan de rechtvaardiging van zijn macht. In de ogen van Deér volgt hieruit dat de Hongaarse kroon, als voorwerp en als idee, twee betekenissen had voor de koning. Het kroonconcept van Werbőczy was een aanval op deze betekenis, omdat het de koningsmacht ondermijnde en een theorie van de adel legitimeerde.

Deér en Péter geven geen verklaring voor deze wonderlijke verandering in het denken van Eckhart over de notie van 'staat' in de Middeleeuwen, al hebben op grond

---

¹⁸⁶ Ibidem, 151

¹⁸⁷ Ibidem, 175

¹⁸⁸ László Péter, "The Holy Crown of Hungary, Visible and Invisible" 498-499

¹⁸⁹ Ibidem, 499. Ferenc Eckhart, *A szentkorona-eszme története* 44, 46-47, 49-51, 63

¹⁹⁰ Ferenc Eckhart, *Magyar alkotmány- és jogtörténet* (Barna Mezey red.) (Boedapest, 1946, 2000) 98-103

¹⁹¹ József Deér, "Eckhart Ferenc: A szentkorona-eszme története", in: *Századok* 76 (Boedapest, 1941) 201-207. Dit artikel was volgens László Péter de enige serieuze bespreking van het boek van Eckhart.

van moderne inzichten beide auteurs gelijk in hun kritiek op hun landgenoot.¹⁹² De reden van deze ommezwaai van Eckhart kan worden gevonden in de ideologische context van zijn tijd en het toenmalige denken over 'staat' en 'natie'. De Hongaarse jurist had het nodige aan te merken op de visie van zijn tijdgenoten op de historische wortels van de politieke macht van de Hongaarse natie en heeft deze kritiek nooit openlijk teruggenomen. Zijn visie op de wortels van de staat heeft hij wel gewijzigd. Enerzijds kan hij dit hebben gedaan om op deze wijze zijn tegenstanders ideologisch de wind uit de zeilen te nemen en zo zijn andere denkbeelden acceptabel te maken. Anderzijds kan deze verandering te maken hebben met zijn eigen denkbeelden over de Hongaarse staat in zijn eigen tijd. Eckhart was, net als de meerderheid van zijn landgenoten, gekant tegen het verdrag van Trianon. Zijn wetenschappelijke inzichten in 1938 over de middeleeuwse Hongaarse staat konden als argument tegen de territoriale aanspraken van zijn land worden gebruikt, omdat hieruit kon worden geconcludeerd dat er geen continuïteit was tussen het middeleeuwse en huidige Hongarije. Gezien zijn politieke denkbeelden is het waarschijnlijk dat hij op dit punt zijn eigen ideeën heeft aangepast.

Een ander punt van kritiek op Eckhart houdt verband met een opvallende paradox in zijn werk, die Péter is ontgaan. Deze tegenstelling heeft te maken met de wijze waarop Eckhart zijn wetenschappelijke resultaten heeft gepresenteerd, zoals later uiteen zal worden gezet. Enerzijds beweert Péter dat Eckhart de eerste was die de leer van de heilige kroon heeft weerlegd, hetgeen overeenkomt met wat in zijn studie te lezen is. Anderzijds is daar het opvallende gegeven dat Eckhart in Hongarije wordt gezien als de belangrijkste auteur over de geschiedenis van de 'leer van de heilige kroon'. In talloze moderne studies wordt naar Eckhart verwezen als de wetenschapper die de ontwikkeling van deze leer het beste heeft beschreven.¹⁹³ Met andere woorden: Eckhart wordt niet gezien als de weerlegger, maar als de beschrijver en zelfs als de promotor van de kroonleer van Werbőczy. De boodschap van het werk, dat de kroonleer iedere historische grond mist, wordt zo over het hoofd gezien. De studie over de kroon uit 1941 wordt als argument gebruikt om precies datgene te ondersteunen dat erin bestreden wordt: de gedachte dat de kroonleer in het werk van Werbőczy voor het eerst verschijnt. In de woorden van één van de meest gelezen deskundigen in Hongarije over de kroonbetekenis, Iván Bertényi: 'Volgens Ferenc Eckhart vindt in Hongarije voor het eerst de verbinding van de idee van de kroon en het staatslichaam plaats in het Driedelige boek van István Werbőczy.'¹⁹⁴ Hierna volgt de opmerking: 'Hierbij merken we op: er zijn rechtshistorici, die ontkennen dat Werbőczy het organische staatsconcept aanhing, maar de bronverwijzingen laten de invloed zien.'¹⁹⁵ Bertényi heeft kennelijk

---

¹⁹² Zie onder meer: R. van Caenegem, "Government, Law and Society", in: J.H. Burns (red.), *The Cambridge History of Medieval Political Thought c. 350-c. 450* 174-183, J.P. Canning, "Introduction: Politics, Institutions and Ideas", ibidem, 360-361, J.P. Canning, "Law, Sovereignty and Corporation Theory, 1300-1450" 463

¹⁹³ Onder meer: József Kardos, *A Szentkorona-tan története 1919-1944* 11-37, Iván Bertényi, *A magyar Szent Korona* 149-150, Barna Mezey (red.), *Magyar alkotmánytörténet* (Boedapest, 2000)

¹⁹⁴ 'Eckhart Ferenc szerint a korona gondolatának es az államtest képének összekapcsolására Magyarországon Werbőczy István Hármaskönyvében került sor.' Iván Bertényi, *A magyar Szent Korona* 149

¹⁹⁵ '(Itt jegyezzük meg: van jogtörténészünk, aki tagadja, hogy Werbőczy az organikus államfelfogást vallotta volna, de a források arra utalnak, hogy ez hatott rá.)'. Ibidem, 149-150

zelf niet door dat Eckhart één van deze rechtshistorici is, die dit heeft ontkent. Eckhart wordt zo met de inhoud van zijn eigen werk aangevallen.

Wat is de oorzaak van het feit dat de boodschap van Eckhart niet wordt begrepen? Natuurlijk kan worden verwezen naar het geloof in de leer, dat nog altijd in Hongarije aanwezig is, maar dat is niet een afdoende en bevredigende uitleg. De verklaring voor de genoemde paradox in de receptie van Eckhart is dat hij zelf in zijn studie voor deze verwarring heeft gezorgd, waardoor de inhoud van zijn boek verkeerd werd (en wordt) begrepen. Naar aanleiding van de aanval op zijn werk in 1938, heeft de auteur zijn boodschap in het kroonboek uit 1941 in de ideologische termen van de 'leer van de heilige kroon' verpakt, waardoor hij waarschijnlijk hoopte dat zijn werk ditmaal wel geaccepteerd zou worden, maar waardoor ook de inhoud op twee manieren kan worden uitgelegd.

De dubbelzinnigheid van het werk blijkt al uit de titel, die luidt: 'A szentkorona-eszme története' (de geschiedenis van de heilige kroonidee). Deze titel dekt de lading niet, omdat hij in dit werk aantoont dat er nooit een eenduidig, alomvattend kroonidee in de Hongaarse geschiedenis had bestaan. Wel schrijft hij regelmatig over de 'leer van de heilige kroon' en de 'kroonidee' in de Middeleeuwen, terwijl elders zijn conclusie luidt dat deze leer tot de negentiende eeuw niet bestond. Het meest valt nog het hoofdstuk over Werbőczy op, dat Eckhart de volgende titel heeft gegeven: 'De samensmelting van de idee van de kroon en de organische visie. De leer van de heilige kroon van Werbőczy'.¹⁹⁶ De belangrijkste conclusie van het werk, over het niet bestaan van de kroonleer, zit vervolgens in de hoofdtekst weggestopt.¹⁹⁷

Het lijkt bovendien alsof de auteur twijfelt aan zijn eigen conclusie, door de dubbelzinnige wijze waarop hij het betoog in de rest van het boek verwoordt. Als hij de zestiende en de zeventiende eeuw bespreekt, stelt hij dat het lijkt alsof de kroonidee: 'visszafejlődött volna' (letterlijk: 'zou zijn terugontwikkeld'), omdat: 'De heilige kroon betekent opnieuw eerder de koningsmacht dan de verpersoonlijking van de staat'.¹⁹⁸ Een aantal pagina's later zet hij opnieuw zeer helder de betekenis van de passage van Werbőczy uiteen, noemt deze 'leer' en vraagt zich dan af: 'Had de leer, het concept van Werbőczy, dan helemaal geen invloed?'.¹⁹⁹ Hierna analyseert hij een citaat over de 'leden van de kroon' uit de zeventiende eeuw en stelt vervolgens: 'In de denkwereld van de Bocskay-opstand vond ik het eerste spoor van de leer uit Tripartitum (...)'.²⁰⁰ Hij sluit dit hoofdstuk af met de conclusie: 'De leer van de heilige kroon die door de hand van Werbőczy op een jonge loot was geënt, begon reeds, al was het dan zwakjes, vrucht te dragen'.²⁰¹ De studie krijgt zo een fascinerende wending: Eckhart heeft de oplossing van

---

¹⁹⁶ 'A koronaeszme és az organikus szemlélet összeolvadása. Werbőczy szentkorona-tana.' Ferenc Eckhart, *A szentkorona-eszme története* 117

¹⁹⁷ Het valt bijvoorbeeld op dat de meest cruciale passage in een exemplaar van het werk van Eckhart uit de EK niet eens is aangestreept, alhoewel anonieme lezers druk hebben gekrast in dit werk. Ferenc Eckhart, *A szentkorona-eszme története* (Boedapest, 1941) EK 94 390/9 208

¹⁹⁸ Ferenc Eckhart, *A szentkorona-eszme története* 130

¹⁹⁹ 'De magának e tannak, Werbőczy felfogásának nem volt-e vajon semmi hatása?'. Ibidem, 150

²⁰⁰ 'A Harmaskönyvben e tanításának a Bocskay-féle nagy rendi mozgalom gondolatvilágában találtam első nyomát (...)'. Ibidem.

²⁰¹ 'A szentkorona-tannak Werbőczy kezétől ojtott fiatal sudára is kezdett már, ha csak gyéren is, termést adni.' Ibidem, 151

het raadsel van de kroonleer weten te achterhalen, maar lijkt zich toch niet te kunnen losmaken van de dominante ideologie van zijn tijd.

Vanwege deze opzet, inhoud en terminologie is het niet moeilijk te begrijpen dat zijn werk verkeerd werd geïnterpreteerd.²⁰² Hierdoor werd Eckhart, o ironie van de geschiedenis, in de communistische jaren vijftig opnieuw aangevallen, maar ditmaal in de hoedanigheid van de vermeende verdediger van kroonleer.²⁰³ Volgens zijn belangrijkste aanklager had Eckhart: ‘de donkerste reactionaire leerstellingen in de rechtswetenschap gebracht’ en was zijn werk: ‘totaal geïnfecteerd met het meest extreme chauvinisme’.²⁰⁴

1.4.4 László Péter en de ‘leer van de kroon’

Na het verschijnen van het artikel van Deér in 1941 duurde het meer dan twintig jaar tot de conclusies van Eckhart opnieuw getoetst werden. In 1966 legde de Brits-Hongaarse rechtshistoricus László Péter de laatste hand aan een dissertatie over de betekenis van de Hongaarse kroon, waarmee hij het werk van Eckhart voortzette, maar het ook van kritiek voorzag.²⁰⁵ Péter was een vluchteling die in het revolutiejaar 1956 Hongarije verliet en in Oxford neerstreek. Zijn proefschrift werd nooit gepubliceerd, maar in 2003 verscheen een nieuw artikel met de resultaten van het onderzoek dat hij nadien had voortgezet. Dit artikel kan worden beschouwd als één van de belangrijkste studies die sinds de publicatie van het boek Eckhart over dit onderwerp zijn verschenen.

Het doel van zijn dissertatie was volgens Péter het beschrijven van de ‘Szentkorona-tan’ als historisch fenomeen, zonder dat dit relevantie zou hebben voor de actuele Hongaarse politiek.²⁰⁶ Het artikel dat meer dan dertig jaar later verscheen, ontstond in 2000 naar aanleiding van de heropleving van de leer van de kroon in de Hongaarse wetenschap en politiek. Deze verandering verschafte voor Péter de context voor zijn nieuwe studie, waarin hij de oorsprong en de historische aannames van deze moderne ideologie analyseert.

Péter stelt dat het verkeerd is te proberen de ‘ontwikkeling’ of geschiedenis van ‘de idee van de heilige kroon’ te ontrafelen, omdat deze exercitie al gauw tot de onjuiste conclusie leidt dat de kroonidee synoniem is met de ‘Hongaarse staat’.²⁰⁷ Hiermee sluit hij aan bij de kritiek van Deér op Eckhart. Péter herhaalt vervolgens de conclusies van Eckhart over Werbőczy. Ook hij is van mening dat de frase ‘leden van de kroon’ een beeldspraak was die de these van Werbőczy van de gelijkheid van de adel op grond van hun gedeelde vrijheid moest legitimeren.²⁰⁸ Bovendien stelt Péter dat de zestiende-

---

²⁰² Een overeenkomstige dubbelzinnigheid treedt op in zijn uitleg van de Szent Korona-eszme (idee van de heilige kroon) in zijn werk over de rechts- en constitutiegeschiedenis van Hongarije, dat in 1946 verscheen. Ferenc Eckhart, *Magyar alkotmány- és jogtörténet* (Barna Mezey red.) (Boedapest, 1946, 22000) 98-103, met name 102

²⁰³ Barna Mezey, “Utószó” 419, László Péter, “The Holy Crown of Hungary, Visible and Invisible” 499

²⁰⁴ ‘(...) a legsötétebb reakciós tanításokat hozta jogtörténetünkbe’ en: ‘teljességében fertőzött volt a legszélsőbb sovinizmussal’ Barna Mezey, “Utószó” 419

²⁰⁵ László Péter, *The Antecedents of the Nineteenth Century Hungarian State Concept: A Historical Analysis. The Background of the Creation of the Doctrine of the Holy Crown* (ongepubliceerde dissertatie, Oxford, 1966)

²⁰⁶ László Péter, “The Holy Crown of Hungary, Visible and Invisible” 421

²⁰⁷ Ibidem, 439 en ibidem, noot 92

²⁰⁸ Ibidem, 451

eeuwse jurist niet de gehele adel ‘leden van de kroon’ had genoemd, maar alleen die edelen die land hadden gekregen van de koning, ongeveer dertig procent van de totale adel.²⁰⁹ Hierop trekt hij de volgende conclusie:

‘The context in which Werbóczy used the organic metaphor was clearly *fidelitas*, service and land donation rather than the political rights of the *communitas*.’²¹⁰

Ook Péter kan in het werk van Werbóczy geen spoor van een staatstheorie ontdekken die de soevereiniteit van de natie moet legitimeren. Volgens hem combineerde Werbóczy twee voorstellingen: van de kroon van het *regnum*, in de zin van een door de adel verkiesbaar koningschap, en zijn controversiële doctrine dat alle edelen die land hebben ontvangen aan elkaar gelijk zijn, omdat zij van niemand afhankelijk waren behalve van de wettig gekroonde koning.²¹¹ Hierna sluit Péter zijn analyse af met de conclusie:

‘In sum, the evidence is simply not there in Werbóczy that his organical crown metaphor even prefigured the idea of political authority, let alone a system of public law, residing in the Holy Crown as a corporation which compromised the king as head and the noble *ország* as its members.’²¹²

Zijn conclusie luidt daarom dat de politieke betekenis van de term *corona* in de vroegmoderne periode uitsluitend aan de koning toebehoorde en dat de leer van de heilige kroon iedere historische grond mist.²¹³

Gezien de dubbelzinnigheid van het werk van Eckhart en de receptie van zijn werk, moet Péter worden gezien als de eerste en enige auteur die ondubbelzinnig en openlijk de historische grond van de leer van de kroon in twijfel heeft getrokken. Nochtans is het niet waarschijnlijk dat door zijn studie de leer aan populariteit zal inboeten in Hongarije. Het proefschrift van Péter werd nooit vertaald en is alleen als handschrift te raadplegen in de Nationale Bibliotheek van Boedapest. Zijn artikel verscheen alleen in het Engels buiten Hongarije en van enige receptie is, voor zover ons bekend, tot op heden geen sprake geweest.²¹⁴ Bovendien is de ‘leer van de heilige

---

²⁰⁹ Ibidem.

²¹⁰ Ibidem. Zie ook: László Péter, *The Antecedents of the Nineteenth Century Hungarian State Concept* 14

²¹¹ László Péter, “The Holy Crown of Hungary, Visible and Invisible” 451-452

²¹² Ibidem, 452

²¹³ Ibidem. Bak beweert hetzelfde in één van de laatste noten van zijn proefschrift uit 1973. János M. Bak, *Königtum und Stände in Ungarn im 14-16. Jahrhundert* (Wiesbaden, 1973) 123, noot 34

²¹⁴ Zelfs een leerling van Péter, Martyn Rady, lijkt de bevindingen van zijn docent niet helemaal te bevatten, als hij schrijft: ‘With reference to *Tripartitum* I: 3-4, in which the doctrine of the Holy Crown is most keenly expressed (...)’. Hierna volgt de bekende uitleg van de visie van Péter. Martyn Rady, *Nobility, Land and Service* (Londen, 2000) 183, noot 5. Zie ook zijn vergelijkbare beschrijving van ‘the notion of the Holy Crown’ op pagina 2. De Hongaarse Mediëvist Erik Fügedi beweert: ‘The connection between king and nobility was then elaborated into the famous legal fiction of the “doctrine of the Holy Crown”, which combines the medieval organic concept of the commonwealth with the political claims of the nobility to sovereignty.’ en verwijst vervolgens in een noot naar de proefschriften van Bak en Péter! Erik Fügedi, *The Elefánthy. The Hungarian Nobleman and His Kindred* (Damir Karbić red. en Csaba Farkas vert.) (Boedapest, 1998) 33, 147, noot 38

kroon' nog steeds alomtegenwoordig in de politiek en de geschiedschrijving van Hongarije en wordt het werk van Ákos in 2006 opnieuw herdrukt.

1.5 Het onderzoek van de 'leer van de kroon' in modern perspectief

Tot op heden zijn de conclusies van Eckhart en Péter niet weerlegd of heeft iemand een poging daartoe gedaan. Toch kan één kritische kanttekening worden gemaakt bij hun studie. De auteurs doen niet wat ze in de inleiding van hun werk beloven, namelijk een overzicht te geven van de betekenisverandering van de kroon in de Hongaarse geschiedenis. Het werkelijke doel van hun onderzoek was het weerleggen van de leer van de heilige kroon. De auteurs lijken in hun studies zo gebrand op het weerleggen van de dogma's van de leer, dat zij de betekenisontwikkeling van de kroon in de vroegmoderne periode slechts summier behandelen. Het was voor de these van de auteurs voldoende dat in de periode van 1517 tot 1790 geen bronnen van een organische staatsleer van de kroon te vinden waren en dat dientengevolge van een receptie van de vermeende kroonleer van Werbóczy geen sprake was geweest.

Het gevolg van hun was dat Eckhart en Péter onvoldoende aandacht hebben geschonken aan de grote hoeveelheid politiek-theoretische literatuur over de Hongaarse kroon die in de periode 1517 tot 1790 verscheen. Zij baseerden hun studie voornamelijk op wetsteksten, oorkondes en vergelijkbare officiële bronnen, maar hebben andersoortige bronnen niet in hun analyse opgenomen. Het werk van de eerder genoemde kroonauteur Révay, wordt niet besproken door beide auteurs.²¹⁵ Ook een interpretatie van de afbeeldingen van de kroon ontbreekt in hun verhaal. Hierdoor is een belangrijk deel van de ontwikkeling van de kroonbetekenis onbelicht gebleven. Tot slot heeft Péter de betekenis van de kroon voor de ontwikkeling van de nationale identiteit in de vroegmoderne periode niet onderzocht, terwijl hij wel de rol van de kroon in het opkomend nationalisme van de negentiende eeuw heeft bestudeerd.

---

²¹⁵ Péter heeft wel kennis genomen van het werk van Révay, maar geeft geen analyse. László Péter, "The Holy Crown of Hungary, Visible and Invisible" 435, noot 76

Hoofdstuk 2. Nationale identiteit, natie en de idee van de kroon

2.1 Nationalisme, natie en nationale identiteit

Nationalisme, nationale identiteit en natie zijn zelfs in een wetenschappelijke studie omstreden begrippen, omdat zij niet alleen abstracte academische termen zijn, maar ook een actuele politieke lading hebben. De betekenis van deze termen in de hedendaagse media en het politieke spraakgebruik is meestal negatief en wordt regelmatig geassocieerd met ideologisch extremisme en politiek geweld. Dit geldt vooral wanneer deze begrippen in verband worden gebracht met de politieke situatie in Midden- en Oost-Europa in heden en verleden.¹ Ook in het onderzoek naar nationalisme en natiedenken worden de politieke en de academische betekenis van het gehanteerde begrippenapparaat vaak door elkaar gehaald. Deze verknoping van politiek en wetenschap is uitgemond in een kluwen van concepten en een jarenlange academische strijd om een juiste definitie van nationalisme, zonder dat consensus is bereikt over een adequate omschrijving van dit politieke fenomeen.

In deze studie zal op de volgende manier worden geprobeerd om tot een werkbare definitie van de natie en nationale identiteit in de vroegmoderne periode te komen. Eerst zal aandacht worden besteed aan de ontwikkeling van de betekenis van deze termen en het ontstaan van de ideologie van het nationalisme in Europa. Daarna zullen de verschillende theorieën over vorming van nationale identiteit aan bod komen. Het is hierbij niet de bedoeling een uitputtend overzicht te geven van het natieonderzoek van de afgelopen vijftig jaar, maar om tot een bruikbare definitie te komen van het begrip 'natie', waarmee de vorming van een nationale identiteit in het Hongaarse rijk in relatie tot de ontwikkeling van de kroonbetekenis in de vroegmoderne periode kan worden bestudeerd. Vervolgens zal worden uiteengezet op grond van welke theorie de ontwikkeling van de kroonbetekenis en het ontstaan van een nationale identiteit in het Hongaarse koninkrijk gedurende de vroegmoderne periode zullen worden geanalyseerd.

In het kort kan de volgende ontwikkelingsgeschiedenis van het nationalistische gedachtegoed en het nationalismeonderzoek worden geschetst. Het nationalisme is de ideologie van de natie, die voor het eerst in de praktijk werd gebracht tijdens de Franse Revolutie en die zich verder ontwikkelde in de negentiende eeuw.² De fundamenteën van deze ideologie liggen in de periode van de Verlichting en de Duitse Romantiek. De notie van Immanuel Kant (1724-1804) van de zelfbepaling van het individu op grond van de eigen vrije wil als het hoogste goed kan als één van de bouwstenen worden beschouwd.³ Vervolgens werkte Johann Gottlieb Fichte (1762-1814) deze notie van Kant uit tot een 'organisch staatsidee', waarin de wil van het individu en de staat samenvielen. Johann Gottfried Herder (1744-1803) voegde hieraan de gedachte toe dat

---

¹ Zie onder meer Stan Verschuuren, André Gerrits, Marc Jansen en H.J.A. Hofland, *Nationalisme in Europa en de Sovjet-Unie. Emancipatie of onderdrukking in een nieuw gewaad* (Amsterdam, 1991) 76-100

² Een goed recent overzicht van de ontwikkeling van het nationalisme is geschreven door een Turkse politicoloog: Umit Özkırmlı, *Theories of Nationalism* (Londen, 2000). Een uitstekende oudere studie is: Hans Kohn, *Die Idee der Nationalismus. Ursprung und Geschichte bis zur Französischen Revolution* (Günther Nast-Kolb vert.) (Heidelberg, 1950)

³ Umit Özkırmlı, *Theories of Nationalism* 16, Hans Kohn, *Die Idee der Nationalismus* 267

samenlevingen fundamenteel van elkaar verschillen door onder meer de taal, en dat door de bestudering van de geschiedenis de 'essentie van een samenleving' kon worden begrepen. Uit deze denkbeelden ontstond de politieke idee dat nationale gemeenschappen uniek zijn en dat op grond van deze uniciteit de leden de toekomst van deze gemeenschap moeten kunnen bepalen.⁴ Tijdens de Franse Revolutie werd de politieke idee van de natie voor het eerst geformuleerd als: 'een gedeeld, gemeenschappelijk en gelijk burgerschap en de eenheid van het gehele volk'.⁵ Hierna werd in de negentiende eeuw de idee van de natie een belangrijke wijze van legitimatie van de politieke macht.⁶

Net als andere ideologieën inspireerde het nationalisme tot wetenschappelijk activisme, waarbij politiek en wetenschap hand in hand gingen. De sporen van dit activisme zijn herkenbaar in de verschillende stromingen van het nationalisme-onderzoek.⁷ Vanaf het begin van de negentiende eeuw probeerden aanhangers van het nationalisme de aannames van hun ideologie op een wetenschappelijke manier te onderbouwen en argumenten uit het verleden aan te dragen die de politieke aanspraken van hun natie konden ondersteunen. Ook in Hongarije vond dit proces plaats, zoals dat in het vorige hoofdstuk werd uiteengezet aan de hand van de denkbeelden van Ákos. De nationalisme-onderzoekers die worden aangeduid als 'primordialisten', delen de overtuiging met de nationalist dat nationale identiteit een natuurlijk gegeven is en voortkomt uit de fundamentele ongelijkheid van mensen. De mensheid is vanaf haar ontstaan in naties verdeeld en nationalisme bestaat daarom al zolang als de menselijke samenleving, aldus de primordialisten.

In de jaren zestig van de twintigste eeuw kwam de modernistische visie op als tegenbeweging tegen het primordialisme.⁸ Deze stroming was een reactie op de uitwassen van de nationalistische ideologie in de eerste helft van de twintigste eeuw en is op dit moment de dominante richting binnen het nationalisme-onderzoek.⁹ De modernisten richten hun pijlen op de primordialisten, die al dan niet stilzwijgend de uitgangspunten van de nationalistische ideologie accepteren en zo een wetenschappelijke legitimatie verschaffen aan de nationalist. De modernistische stroming is zeer divers, maar de aanhangers delen de opvatting dat zowel de natie als het nationalisme een modern fenomeen is. Zij beweren dat deze ideologie ontstond ten tijde van de Franse Revolutie en het product was van moderne processen als kapitalisme, industrialisering, verstedelijking, verwereldlijking en de opkomst van de bureaucratische staat. Het resultaat van deze maatschappelijke veranderingen was volgens hen de ideologie van de natie. Modernisten beweren daarom dat het

---

⁴ Umit Özkırımlı, *Theories of Nationalism* 19, Hans Kohn, *Die Idee der Nationalismus* 35

⁵ Hans Kohn, *Die Idee der Nationalismus* 21-23, 403-405,

⁶ T. Baycroft, *Nationalism in Europe 1789-1945* (Cambridge, 1998) 3

⁷ Voor een overzicht zie: Anthony D. Smith, "Nationalism. A Trend Report and Bibliography", in: *Current Sociology* (Den Haag en Parijs, 1973) 3-187 en: Tom de Meester, "De exclusieve natiestaat. Pleidooi voor een constructivistische benadering van nationalisme en nationale identiteit", in: *Belgisch tijdschrift voor de nieuwste geschiedenis* XXVII (Gent, 1997), Anthony D. Smith, *Myths and Memories of the Nation* (New York, 1999), 473-537

⁸ Umit Özkırımlı, *Theories of Nationalism* 85

⁹ De belangrijkste modernisten zijn: Eric Hobsbawm, Ernest Gellner, Karl Deutsch en Charles Tilly. Zie: Tom de Meester, "De exclusieve natiestaat" 474-475

nationalisme er voor de natie was.¹⁰ In de periode voor de moderne tijd zijn er in hun ogen hoogstens factoren aan te wijzen die in een later stadium hebben geleid tot de opkomst van het natie-denken, waaronder politieke en sociaal-culturele voorwaarden.¹¹

De meest invloedrijke auteur van deze stroming die de natie als een politiek en sociaal-cultureel fenomeen beschouwt, is Eric Hobsbawm. Volgens hem is politieke verandering de belangrijkste katalysator van het ontstaan van het natie-denken. Na een transformatie wordt een nationale ideologie gebruikt om de nieuwe politieke toestand te legitimeren, doordat de natie-idee, op grond van een suggestie van continuïteit, een fictieve band smeedt tussen het heden en verleden. De natie-idee wordt door de machthebber geconstrueerd uit historisch materiaal. De idee bevordert de groepscohesie bij de burgers en rechtvaardigt het politieke handelen. Hobsbawm bedacht hierbij de invloedrijke term 'invented traditions'.¹² Ook de natie is in zijn ogen een dergelijke uitvinding van een traditie, omdat daar het moderne principe aan ten grondslag ligt dat de politieke en de nationale eenheid samen zouden moeten vallen, terwijl ook de suggestie wordt gewekt dat het concept eeuwenoud is.¹³ De natie heeft zo de functie van het scheppen van orde en eenheid bij moderne veranderingen en fungeert bovendien als substituut voor oudere vormen van traditie of identiteit als de kerk of de dynastie. Uit de visie van Hobsbawm volgt dat in de vroegmoderne periode geen natie-idee bestond, omdat natiedenken fundamenteel verschilt van eerdere vormen van groepsidentificatie. Wat het nationalisme in zijn ogen anders maakt is de verbinding van de idee van de natie met een standaardtaal en de moderne territoriale staatsvorm: de 'natie-staat'.¹⁴ Deze beide elementen van het moderne natie-denken zijn nieuw, omdat zij het gevolg zijn van de moderne ontwikkelingen.

De eerste modernistische auteur die beweerde dat de wortels van het nationalisme toch in de vroegmoderne periode liggen, was de Ierse antropoloog Benedict Anderson.¹⁵ Hij beargumenteerde deze stelling door de aandacht te vestigen op de relatie tussen het ontstaan van nationalisme en de ontwikkeling van religieus denken. Een natie definieerde hij als een denkbeeldige politieke gemeenschap, die zowel beperkt is (afgebakend door culturele, linguïstische of etnische grenzen) als soeverein (van geen hoger gezag afhankelijk).¹⁶ De natie ontstond door veranderingen in politiek en religie in de vroegmoderne periode, als de Reformatie. Hij stelt dat hierdoor de traditionele politieke en religieuze gemeenschappen uit elkaar vielen en de machthebbers, zoals de kerk en de dynastie, hun vertrouwde legitimiteit verloren. Als gevolg van deze legitimatiecrisis ontstond in dit machtsvacuüm de idee van de natie als een soevereine politieke gemeenschap. Dit natie-idee werd in de vroegmoderne periode gerechtvaardigd met een beroep op de geschiedenis, dat niet vanuit het perspectief van de kerk of de dynastie werd bekeken, maar vanuit dat van de natie.

---

¹⁰ Hobsbawm formuleerde deze stelling kort en krachtig: 'Nationalism comes before nations. Nations do not make states and nationalists but the other way round.' Eric Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1780. Programme, Myth, Reality* (Cambridge, 1990, 21992) 10

¹¹ Umit Özkırmlı, *Theories of Nationalism* 86 e.v.

¹² Eric Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1780* 1

¹³ *Ibidem*, 9

¹⁴ *Ibidem*, 10-11

¹⁵ Benedict Anderson, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (Londen, 1983, 21994)

¹⁶ *Ibidem*, 5-6

De denkbeelden van Anderson vormden vanaf de jaren tachtig de inspiratie voor 'etno-symbolisten' als Anthony Smith, die de belangrijke rol van cultuur in het ontstaan van natiedenken benadrukken.¹⁷ In tegenstelling tot de modernisten beweert hij dat nationale identiteit ouder is dan het moderne nationalisme en ook veelzijdiger is.¹⁸ Smith legt dit uit door te stellen dat er een analogie bestaat tussen nationale identiteit en het zelfbeeld van het individu. De mens heeft verschillende rollen in de maatschappij en vormen van identiteit, die worden bepaald door factoren als familie, territorium, klasse, religie, etniciteit en geslacht. Hetgeen de mensen gemeenschappelijk hebben, maakt van hen een cultuurgemeenschap met een eigen identiteit. Nationalisme ontstaat volgens Smith als een dergelijke gemeenschap politieke trekken krijgt.¹⁹ De natievorming gaat samen met de opbouw van politieke instituties, een rechtssysteem en de afbakening van het territorium, waarbij de geschiedenis van de gemeenschap het richtsnoer vormt.²⁰

Smith beweert dat culturele uitingen, zoals mythen en symbolen, een belangrijke rol spelen bij natievorming.²¹ De natie ontstaat volgens hem uit een 'etnische kern'. Hieronder verstaat hij een dominante groep in de samenleving met een veronderstelde gemeenschappelijke afstamming en cultuur.²² Deze kern vergroot geleidelijk het sociale bereik, territorium en politieke invloed, neemt andere groepen in zich op en wordt een zo natie. De gemeenschappelijke basis van de groeiende kern wordt meer en meer symbolisch, maar deze maakt ook de aldus gevormde natie tot een eenheid.²³ Volgens Smith krijgt de nationale identiteit gestalte doordat oude symbolen, mythes, tradities en herinneringen in een actuele context worden geplaatst en zo een nieuwe betekenis krijgen, die de natie-idee en haar soevereiniteit rechtvaardigt. Het zwakke punt van de theorie van Smith is de toetsbaarheid van zijn natie-definitie in de empirie, omdat deze is gebaseerd op vage uitingen als mythes en symbolen.

Vanwege de onvrede met de toetsbaarheid het etno-symbolisme ontstond in de jaren negentig de stroming van het constructivisme, waarvan de aanhangers gemeen hebben dat ze de natie niet als een analytische categorie gebruiken, maar als een praktische categorie beschouwen. De historicus en constructivist Tom de Meester betoogde dat de idee 'natie' moet worden losgekoppeld van het concept 'nationale identiteit'. Hij is van mening dat in het onderzoek naar het ontstaan van nationale identiteit de legitimerende functie van culturele uitingen, zoals symbolen, mythes, tradities en herinneringen, centraal moet staan.²⁴

In navolging van Anderson, stelt De Meester dat de natie moet worden beschouwd als: 'een ingebeelde gemeenschap, die niet tot feiten terug te brengen is'.²⁵ Op grond van deze definitie beweert hij dat de aandacht moet worden gericht op de manier

---

¹⁷ Voor deze richting, zie: Liah Greenfeld, *Nationalism. Five Roads to Modernity* (Cambridge, 1992)

¹⁸ Anthony Smith, *National Identity* (Londen, 1991) 72

¹⁹ Anthony Smith, *National Identity* 8

²⁰ *Ibidem*, 81

²¹ *Ibidem*, 5 e.v.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*, 14

²⁴ Tom de Meester, "De exclusieve natiestaat" 473-537, Véronique Lambert, "Methodologische beschouwingen bij het onderzoek naar de concepten 'natie', 'nationalisme', en 'nationale identiteit' in de Middeleeuwen", in: *Jaarboek voor middeleeuwse geschiedenis* 4 (Hilversum, 2001) 66-68

²⁵ Tom de Meester, "De exclusieve natiestaat", 482

waarop in de loop van de tijd aan het natie-begrip inhoud is gegeven in de cultuur.²⁶ Hij stelt dat de elite van een gemeenschap mythes construeert, die een legitimerende functie hebben voor de rechtvaardiging van een bepaalde sociale toestand van de gemeenschap. Door deze constructies ontstaat een beeld van de gemeenschap en aan de hand van de verandering van de functie van dit beeld is de ontwikkeling van de nationale identiteit kenbaar.

De Meester en zijn navolger Veronique Lambert hebben een heldere visie op de wijze waarop onderzoek kan worden gedaan naar de ontwikkeling van nationale identiteit en de natie in de vroegmoderne periode.²⁷ Hun methode komt er op neer dat zij op zoek gaan naar de 'verbeelde politieke gemeenschap', zoals deze in de historiografie tot uitdrukking komt. Zij stellen dat moet worden uitgegaan van de vraag hoe inhoud is gegeven aan het natie-concept door de tijd heen. Hierbij moet worden nagegaan hoe dit begrip veranderde en transformeerde.²⁸ Het onderzoek moet zich in hun ogen concentreren op de studie van de oorsprong, evolutie en gebruik van categorieën, concepten en hiërarchieën, waardoor de nationale identiteit werd verbeeld. Ook dient de politiek-theoretische en legitimerende functionaliteit van mythes, bij de constructie en de ontwikkeling van een nationale identiteit worden betrokken. Bovendien benadrukken zij de sturende rol van de elite bij de vorming. Lambert vult hierbij aan dat ook de wijze moet worden bekeken waarop die identiteit evolueert in relatie tot de historische en sociale context.²⁹

Een andere belangrijke bijdrage van Lambert aan de discussie is haar voorstel hoe deze verbeelding van de gemeenschap moet worden onderzocht. Zij suggereert onderzoek te doen naar de historiografische bronnen als kronieken, histories en *gesta*. Lambert stelt dat in het verleden het geschreven woord de status van waarheid kon krijgen. Ook beweert zij dat de vroege geschiedschrijving invloed had op het beeld van de gemeenschap in het verleden. Binnen de historiografie onderscheidt zij drie niveaus: dat wat in opdracht van een machthebber was geschreven, dat wat aan de machthebber was opgedragen en dat wat op individueel initiatief was opgetekend. Tevens wijst zij op het belang van de functionaliteit van ontstaanslegenden en 'lieu de mémoires' bij het ontstaan van nationale identiteit. Met dit laatste bedoelt zij: 'een herinneringsplaats waarnaar teruggegrepen werd om het bestaan van de 'verbeelde politieke gemeenschap' te legitimeren en de collectieve (nationale) identiteit te stimuleren'.³⁰

De constructivistische visie is zeer bruikbaar bij het bestuderen van de vorming van nationale identiteit in de vroegmoderne periode, omdat deze is gebaseerd op de gedachte dat nationale identiteit niet allesoverstijgend is.³¹ Lambert stelt, in navolging van de psycholoog Craig Calhoun, dat het individu in de vroegmoderne periode verschillende identiteiten naast elkaar kon hebben, waarvan de nationale er één was.³² Volgens haar is nationale identiteit geen natuurlijk gegeven, zoals de primordialisten denken, noch uitsluitend gebaseerd op de vrije wil, zoals de modernisten beweren, noch

---

²⁶ Ibidem, 483

²⁷ Veronique Lambert, "Methodologische beschouwingen" 66-85

²⁸ Tom de Meester, "De exclusieve natiestaat" 535

²⁹ Veronique Lambert, "Methodologische beschouwingen" 74

³⁰ Ibidem, 77

³¹ Ibidem, 73-74

³² Ibidem, 74

afhankelijk van enkele krachtige symbolen, zoals de etno-symbolisten dat zien. Het ontstaan van een nationale identiteit is het gevolg van zeer specifieke politieke omstandigheden, waarbij een nationale mythe wordt geconstrueerd uit bepaalde culturele elementen met een legitimerende functie voor de politieke boodschap van de gemeenschap. Door de schepping van dit gemeenschappelijke verhaal transformeert een culturele gemeenschap in een politieke gemeenschap. Aan deze voorstelling ligt een politieke theorie ten grondslag, die de politieke aanspraken van de gemeenschap legitimeert op grond van de gemeenschappelijke culturele kenmerken en deze gemeenschap soeverein verklaart binnen de specifieke politieke context.

In dit onderzoek zal de ontwikkeling van een nationale identiteit op het territorium van het Hongaarse koninkrijk gedurende de vroegmoderne periode worden onderzocht langs de lijnen van het constructivistische denken. Het geografische onderzoeksgebied omvat de historische grenzen van het middeleeuwse Hongaarse koninkrijk tot 1526.³³ Een natie zal worden gedefinieerd als een verbeelde politieke gemeenschap die niet tot de feiten terug te brengen is. Vanwege de moderne connotatie zal de 'natie' in dit onderzoek worden aangeduid met de neutraler klinkende term 'Hongaarse politieke gemeenschap'. Het moment van het ontstaan van deze Hongaarse politieke gemeenschap zal worden bepaald door de transitie van de culturele gemeenschap in een politieke gemeenschap in het Hongaarse rijk te beschrijven.

Vervolgens zal de ontwikkeling van een nationale identiteit worden geschetst door het verband te achterhalen tussen de verandering van het beeld van de gemeenschap en de ontwikkeling van de kroontraditie. Hierbij zal de legitimerende functie van de kroon in de verbeelding van de gemeenschap voor de politieke boodschap worden onderzocht. De ontwikkeling van deze functionaliteit en de collectieve voorstelling zal in het kader worden geplaatst van de politieke en sociale veranderingen in het Hongaarse rijk tussen 1526-1665. Ook zal de vorming van een politieke theorie van de gemeenschap worden belicht, die de aanspraken van de gemeenschap legitimeerde op grond van een kroonbetekenis en zo deze gemeenschap soeverein verklaart binnen een specifieke politieke context.

De volgende vragen zullen in dit onderzoek naar de ontwikkeling van nationale identiteit in de vroegmoderne periode centraal staan:

Hoe werd de politieke gemeenschap van het Hongaarse koninkrijk en haar relatie met de Hongaarse kroon verbeeld, wat was de legitimerende functie van de Hongaarse kroon in deze voorstelling, hoe veranderde dit beeld en deze functie en wat is de verklaring voor deze verandering?

De stelling die in dit onderzoek zal worden verdedigd, is dat als gevolg van de legitimeitscrisis van de vorst Rudolf II van Habsburg (1572-1608) tussen 1600-1608 de kroon een belangrijke legitimerende betekenis voor de politieke gemeenschap kreeg en daardoor ook het beeld van de politieke gemeenschap veranderde, wat in de periode 1608-1613 het ontstaan van een politieke theorie van de kroon tot gevolg had die de politieke aanspraken van de gemeenschap rechtvaardigde.

---

³³ Zie de kaart in: Pál Engel, *The Realm of St Stephen* 374

Daar in dit onderzoek de verandering van de nationale identiteit en de kroonbetekenis centraal staat, zullen zes fases worden onderscheiden, die tevens een verandering van de legitimerende functie van de kroon voor de gemeenschap markeren. De eerste fase is de transformatie van een culturele naar een politieke gemeenschap, die plaatsvond aan het einde van de Middeleeuwen. De tweede fase houdt verband met de ontbinding van het koninkrijk Hongarije na de slag bij Mohács (1526). Hierbij zal op grond van de opvattingen van Ágnes R. Várkonyi de verandering van de legitimerende functie van de kroon en het beeld van de gemeenschap worden uiteengezet. De derde fase valt tijdens de regeringsperiode van Rudolf II in Hongarije (1572-1608) en houdt verband met de legitimiteitscrisis van deze koning en de hieruit voortgekomen opstand van István Bocskay. De vierde fase wordt gekenmerkt door de bezwering van deze crisis, de kroning van Matthias II tot koning van Hongarije (1608-1618) en het politieke compromis tussen vorst en standen. Centraal in de beschrijving van de vijfde fase staat de vorming van een politieke theorie van de kroon en de gemeenschap door Péter Révay tussen 1608 en 1613, die de toestand van 1608 rechtvaardigde. De verandering van deze theorie en het beeld van de gemeenschap is het thema van de zesde en laatste fase, die van 1613 tot 1665 duurde. Na deze periode hebben natuurlijk nog meer veranderingen plaatsgevonden, maar gezien de omvang en de reikwijdte van deze studie zullen deze niet meer behandeld worden.

2.2 De transformatie van de culturele gemeenschap in een politieke gemeenschap

De eerste fase van de ontwikkeling van een nationale identiteit heeft volgens de Hongaarse socioloog Jenő Szűcs plaatsgevonden in de dertiende eeuw.³⁴ De transformatie van een culturele gemeenschap in een politieke gemeenschap beschreef Szűcs aan de hand van de betekenisontwikkeling van de term *natio* (volk) in het Hongaarse rijk. Op grond van de *natio*-idee werd een beeld geschapen van de culturele gemeenschap met gezamenlijke belangen, die werden gelegitimeerd door gemeenschappelijke culturele kenmerken afkomstig uit het verleden, aldus Szűcs.³⁵ In de dertiende eeuw werd voor de adel het lidmaatschap van een bepaalde *natio* belangrijker dan een hoge afkomst.³⁶

Szűcs beweert in zijn studie naar de betekenisontwikkeling van *natio* dat de kroniekschrijvers in de elfde en twaalfde eeuw nauwelijks naar het heidense verleden verwezen, als zij schreven over de oorsprong van het Hongaarse *populus* (volk).³⁷ In de historiografische bronnen figureert de gemeenschap volgens hem alleen in relatie tot de daden van de leden van de Árpád-dynastie. Het volk werd hierdoor in kronieken, legendes, oorkondes en decreten aangeduid als *gens regis* of *populus regni* (het volk van de koning of volk van het rijk). De inwoners van het Hongaarse rijk vormden het volk der Hongaren, omdat zij de onderdanen van de koningen van Hongarije waren. In de

---

³⁴ Jenő Szűcs, "Theoretical Elements in Master Simon of Kéza's *Gesta Hungarorum* (1282-1285)", in: László Veszprémy en Frank Schaer (red. en vert.), *Simonis de Kéza Gesta Hungarorum* (Boedapest, 1999) xli

³⁵ *Ibidem*, liii, xli, lxxxv-ic

³⁶ *Ibidem*, lxx

³⁷ *Ibidem*, lix

dertiende eeuw was het woord voor Hongaar, *Hungarus*, een afgeleide van *Hungaria*: een inwoner van het koninkrijk Hongarije, die in dit rijk geboren is, zo beweert Szűcs.³⁸

Vanaf 1200 veranderde volgens Szűcs deze beperkte betekenis van ‘volk’ door het werk van Meester P., een anonieme klerk van één van de Hongaarse koningen met de naam Béla. Hij besteedde voor het eerst aandacht aan het adellijke volk van Hongarije, de *nobilissima gens Hungariae*, in zijn *Gesta Hungarorum* (‘Daden van de Hongaren’).³⁹ Hij noemde de adel niet meer alleen in relatie tot de vorst. Ook schreef hij over de daden van de adel (*gesta nobilium*) bij de landname en de heidense achtergrond van het volk. Na de totstandkoming van deze *Gesta* kreeg de heidense geschiedenis meer aandacht in het politiek-theoretisch denken van het Hongaarse koninkrijk. Vanaf het begin van de dertiende eeuw maakten opeenvolgende auteurs gebruik van beelden uit het voorchristelijke verleden om bepaalde politieke doelstellingen van zowel de koning als de adel te legitimeren.⁴⁰

De volgende ontwikkeling van de betekenis van *natio* is volgens Szűcs zichtbaar in het werk van Meester Simon van Kéza (Simonis de Kéza, Simon Kézai).⁴¹ Deze hofklerk van koning Ladislaus IV schreef tussen 1282 en 1285 ook een *Gesta Hungarorum*. In deze tekst zet hij de oorsprong van het Hongaarse volk, de relatie tussen de Hunnen en de Hongaren en een politieke theorie van de *natio* uiteen. Hierbij maakte hij volgens Szűcs gebruik van het Romeinse en canonieke recht en liet hij zich inspireren door de Franse en Duitse epische tradities.⁴² Ook is in het werk de kennis en ervaring te merken die hij door zijn studie en reizen in Europa had opgedaan, aldus de Hongaarse socioloog.⁴³

De belangrijkste vernieuwing van Kézai is de positieve betekenis van de term *natio* en de verbinding met het heidense verleden van het volk.⁴⁴ In eerdere Hongaarse en Europese kronieken, legendes en juridische teksten duidde dit begrip ‘afkomst’ aan of werd het gebruikt om vreemde, barbaarse of heidense volkeren op een negatieve manier af te schilderen. Voor het eigen volk was de term *gens* gereserveerd. Kézai was in de ogen van Szűcs de eerste schrijver in Hongarije die de term *natio* voor zijn eigen volk gebruikte en aan deze term bovendien een positieve connotatie gaf, waarmee hij aansloot bij Europese ontwikkelingen.⁴⁵

De auteur probeert in zijn werk aan te tonen dat de Hongaren van de heidense Hunnen afstammen.⁴⁶ Hij beargumenteert deze verwantschap op grond van taalkundige argumenten. De Hunnen zouden Hongaars hebben gesproken omdat de mythische stamvader van de Hongaren een Hun was, wat zou blijken uit zijn naam (‘Hunor’). Deze notie van de Hun-Hongaarse bloedband liet na Kézai een onuitwisbare indruk achter in

---

³⁸ Ibidem.

³⁹ Ibidem, lx

⁴⁰ Ibidem, lxii-lxv

⁴¹ Ibidem, xli-xlii

⁴² Ibidem, xlviii, lxxvii-lxxxiv

⁴³ Ibidem, ic-civ

⁴⁴ Ibidem, lxv

⁴⁵ Ibidem, lxvi-lxvii

⁴⁶ Ibidem, lxxvi

het politieke denken van Hongarije. De vermeende afkomst van de Hunnen werd vervolgens een belangrijk thema in de cultuur.⁴⁷

De plotselinge intrede van Hunnen in de Hongaarse kronieken had een politieke achtergrond, aldus Szűcs.⁴⁸ In het werk van Kézai klinkt de wens van de adel in Hongarije door om haar pas verworven status, vrijheden en bezit veilig te stellen ten opzichte van de macht van de koning. Zoals gezegd, werd deze macht van de koning gelegitimeerd door de politiek-religieuze betekenis van de Hongaarse kroon, als symbool van legitimiteit van de koningsmacht. Kézai probeerde de aanspraken van de adel te ondersteunen, door aan te tonen dat de adellijke rechten ouder waren dan de macht van de koning.⁴⁹ In de ogen van Kézai, dateren het bezit en de vrijheden van de adel uit de tijd vóór de kerstening en de stichting van het koninkrijk. Omdat deze voorrechten ouder zijn dan de koningsmacht, zijn de aanspraken van de adel ten opzichte van de koning legitiem, zo lijkt de auteur te redeneren.

Het belangrijkste argument van Kézai dat de politieke aanspraken moest onderbouwen, was dat de Hongaren afstammen van de Hunnen, zo beweert Szűcs.⁵⁰ Op grond van deze verwantschap zijn de leden van de Hongaarse *natio*, inclusief de koning, de rechtmatige eigenaren van het grondgebied van het koninkrijk Hongarije, omdat het volk van Attila eerder in de geschiedenis dit territorium op legitieme wijze had bezet.⁵¹ Deze verovering was net zo rechtmatig als de stichting van het koninkrijk, zo beweert Kézai, omdat de Hunnen door God een eigen functie in de christelijke geschiedenis was toegedacht.⁵² Hieruit volgt dat de koning niet alleen door zijn afstamming gelijk is aan de overige leden van de *natio*, maar ook dat de adellijke aanspraken ouder zijn dan die van de vorst. Bovendien hebben deze (net als de koningskroning) ook een christelijke rechtvaardiging door de goddelijke taak van de Hunnen.⁵³

De consequentie van deze ontwikkeling van de *natio*-idee in de dertiende eeuw was dat naast de betekenis van de kroon een alternatieve vorm van rechtvaardiging van de macht in het rijk voorhanden kwam.⁵⁴ De politieke betekenis van de verwantschap met de Hunnen kon niet alleen de rechten van de adel legitimeren, maar ook de macht van de koning op het Hongaarse grondgebied. In dezelfde periode dat de opkomende standen de positie van de vorst ondermijnden en het koningshuis in opvolgingscrises verkeerde, werd ook de functie van de kroon als de belangrijkste rechtvaardiging van de koningsmacht aangetast door de ‘hervonden traditie’ van de politieke macht van de Hunnen. Al in 1290 is volgens Szűcs in een Duitse bron te lezen dat de Hongaarse adel zich beroept op de Hunnen, als rechtvaardiging van hun landbezit in Hongarije.⁵⁵ De *natio*-idee en de Hunnenverwantschap ontwikkelden zich verder in vrijwel iedere

---

⁴⁷ Tamás Hofer, “Construction of the ‘folk cultural heritage’ in Hungary and rival versions of national identity”, in: Tamás Hofer (red.), *Hungarians between “East” and “West”* 34-35, Gyula Németh, “Hunok és Magyarok”, in: Gyula Németh (red.), *Attila és Hunjai* (Boedapest, 1940, 21986) 265-271

⁴⁸ Jenő Szűcs, “Theoretical elements in master Simon of Kéza’s *Gesta Hungarorum* (1282-1285)” lxi-lxxi

⁴⁹ *Ibidem*, lxxi

⁵⁰ *Ibidem*, lxxii-lxxiii

⁵¹ *Ibidem*, lxxvii-lxxix

⁵² *Ibidem*, xlv-xlvi, liii-liv, lxi, lxxii

⁵³ *Ibidem*, lxxv-lxxvi

⁵⁴ *Ibidem*, lxxxiv

⁵⁵ *Ibidem*, lxxi

kroniek of verhalende bron die na de dertiende eeuw in Hongarije werd geschreven en die in het vorige hoofdstuk werden genoemd.⁵⁶

2.3 István Werbóczy, *natio Hungarica* en de traditie van de kroon

2.3.1 Politieke achtergrond

In het begin van de zestiende eeuw krijgt de kroon voor het eerst een functie in de verbeelding van de politieke gemeenschap van de Hongaren, doordat de idee van de *natio* werd verbonden met de kroontraditie. Alvorens deze ontwikkeling zal worden uiteengezet, zal eerst de politieke achtergrond van deze verandering worden beschreven.

Het Hongaarse koninkrijk in het eerste kwart van de zestiende eeuw verkeerde in een politieke crisis.⁵⁷ Na de dood van Matthias Corvinus in 1490 brak een opvolgingsstrijd uit tussen Maximiliaan van Habsburg, twee broers van de Poolse Jagellionendynastie (Wladislaus en Johannes Albertus) en Johannes Corvinus, de onwettige zoon van Matthias. Elke troonpretendent had zijn eigen aanhang onder de Hongaarse standen. Nadat Johannes Corvinus was uitgeschakeld door de troepen van enkele baronnen, werd op 14 juli 1490 Wladislaus II (Úlászóló) tot koning gekozen. Vanaf het moment van verkiezing was het duidelijk dat zijn machtspositie zwak was. Toen hij op het Hongaarse grondgebied aankwam, moest hij de *capitulationes electorales* ('hoofdpunten van de verkiezing') accepteren, volgens welke bepalingen de nieuwe koning vrijwel geheel afhankelijk werd van de wil van de aristocraten van het koninkrijk.⁵⁸ Bovendien voerde hij nog in het eerste jaar van zijn regering oorlog met zijn rivalen. Door zijn zwakke positie in het land verloor hij de eerdere veroveringen van Matthias in Bohemen en Oostenrijk, slonken zijn inkomsten en wonnen de aristocraten aan macht, doordat zij hun rechten en privileges wisten te vergroten. Hierbij kwam nog dat de koning een weinig krachtige bestuurder was, die de regering van zijn rijk overliet aan zijn kanselier en de koninklijke raad.

De zwakke machtspositie van de koning leidde tot ingrijpende sociale en politieke veranderingen in het rijk.⁵⁹ Het bestuur van het land door een oligarchie van aristocraten leidde tot maatschappelijke excessen, als uitbuiting van de lijfeigenen en verarming van de boeren en de lage adel. In 1514 mondde de ontevredenheid over deze situatie uit in een opstand van boeren en lijfeigenen. De revolte werd neergeslagen door een leger, bestaande uit leden van de lage adel, onder aanvoering van de 'voivode' (gouverneur) van Zevenburgen, János Szapolyai. De laatste was zelf ook van lage adellijke afkomst, maar zijn vader had een bliksemcarrière onder Matthias Corvinus gemaakt en was tot onderkoning benoemd. Szapolyai probeerde vervolgens met steun van de lage adel de heerschappij van de oligarchie te beteugelen tijdens de landdag van 1514. De belangrijkste politieke verandering in hetzelfde jaar, was de overwinning van de adel op de aristocratie, de opstandige boeren en de lijfeigenen tijdens deze landdag. De

---

⁵⁶ Een goed overzicht van deze werken en de invloed op de volkscultuur in Midden-Europa geeft Sándor Eckhardt, "Attila a mondában", in: Gyula Németh (red.), *Attila és a hunjai* 143-217

⁵⁷ Pál Engel, *The realm of St Stephen* 345-347

⁵⁸ Emma Bartoniek, "A koronázási eskü fejlődése 1526-ig", in: *Századok* 5 (Boedapest, 1917) 37

⁵⁹ Marianna D. Birnbaum, *Humanists in a Shattered world. Croatian and Hungarian Latinity in the Sixteenth Century* (Columbus, 1986) 13-20

belangrijkste woordvoerder van de adel was István Werbőczy (Verbucius, 1458?-1541), die ook een codificatie van het Hongaarse recht had opgesteld in 1514, waarin het politieke programma van zijn factie was verwerkt. In dit wetboek versterkte de jurist de machtspositie van de adel ten opzichte van de koning en de aristocratie.⁶⁰ Tijdens de landdag van 1514 werd het door de verzamelde standen aangenomen, maar door een interventie van de aristocraten heeft de koning deze tekst nooit formeel in een decreet bekrachtigd.⁶¹

2.3.2 *Tripartitum opus juris consuetudinarii inclyti Regni Hungariae (1517)*

De belangrijkste stelling van Werbőczy in het wetboek is 'de gelijkheid van de hele adel voor de wet', dat de grond van het recht in het Hongaarse koninkrijk moest vormen. Deze frase had volgens Péter en de historicus Martyn Rady meer het karakter van een politiek programma dan dat het de actuele juridische en politieke werkelijkheid in het rijk weergaf.⁶² Het politieke landschap van Hongarije bevond zich in een toestand van machtsongelijkheid tussen de massa van lage adel enerzijds en de machtige oligarchie van aristocraten anderzijds. De oorzaak was de betere positie van de erfelijke aristocratie, waardoor zij grote stukken grond in familiebezit behield en zij van generatie op generatie de belangrijke posten in het koninkrijk bezette. Zij had hierdoor meer machtsmiddelen dan de lage adel, die weinig of geen land bezat en slechts bij hoge uitzondering een hoog ambt wist te bekleden. Door hun machtspositie hadden de aristocraten bovendien een beslissende invloed op de verkiezing van een koning tijdens de landdag. Ook waren zij in staat de belangrijke politieke besluiten van de koning en de uitkomst van de landsvergaderingen naar hun hand te zetten.

Het politieke programma van Werbőczy beoogde een verandering van de machtsverhouding in het rijk. In het wetboek somt hij de maatregelen op die de macht en de positie van de aristocratie in het rijk moesten ondermijnen en tevens de invloed van de lage adel op de beslissingen van de koning zeker moesten stellen. Als eerste wil hij dat alle edelen deel kunnen nemen aan de landspolitiek.⁶³ Ten tweede moet de hele adelsgemeenschap invloed kunnen uitoefenen op de koningsverkiezing.⁶⁴ Het derde punt is dat de macht van de adel ten opzichte van de koning moet worden erkend.⁶⁵ Vervolgens heeft hij dit programma uitgewerkt in een politieke theorie, die gebaseerd was op zijn doctrine van de gelijkheid van de adel. Hij onderbouwde deze doctrine door het gebruik van het concept *una eademque libertas* (ene en dezelfde vrijheid) van de adel.⁶⁶ Deze idee was al eerder in 1351 tijdens de regeringsperiode van Lodewijk de Grote (1342-1382) geformuleerd, maar niet verwezenlijkt.⁶⁷ De Hongaarse wetsgeleerde zocht daarom naar een argument dat deze doctrine kon ondersteunen en vond deze in de idee van de onzichtbare kroon. De machtsbasis van de koning steunt in zijn ogen op de

---

⁶⁰ Vilmos Fraknói, *Werbőczy István életrajza* (Boedapest, 1899). Zie ook de recent verschenen studies in: Gábor Hamza (red.), *Tanulmányok Werbőczy Istvánról – Studien über István Werbőczy* (Boedapest, 2001)

⁶¹ Bálint Hóman en Gyula Szekfű, *Magyar történet II* (Boedapest, 1936) 588

⁶² Martyn Rady, *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary* 3, László Péter, "The Holy Crown" 449

⁶³ *Tripartitum*, II, 3

⁶⁴ *Tripartitum*, I, 3

⁶⁵ *Tripartitum*, I, 2

⁶⁶ *Tripartitum*, I, 2

⁶⁷ Bálint Hóman en Gyula Szekfű, *Magyar történet II* 589

rechtsfictie dat al het land in het rijk toebehoort aan de wettige gekroonde vorst, omdat dit het bezit is van de heilige kroon.

Op grond van deze notie werkte Werbőczy zijn idee van gelijkheid van de adel uit, die gebaseerd was op de notie van het kroonbezit. De jurist stelt dat een persoon alleen in de adelstand kan worden verheven na een donatie van land door de koning.⁶⁸ Dankzij deze schenking geniet de adellijke persoon zijn voorrechten, privileges en vrijheid. Maar omdat al deze adellijke rechten dezelfde oorsprong hebben, namelijk als gift van de koning op grond van diens kroon, beschikt ieder lid van de adel over dezelfde vrijheid. Of de bezitter van de adellijke status nu een hoge geestelijke, magnaat, baron of gewone edele was, in de ogen van Werbőczy is elk lid van de adel aan de ander gelijk.⁶⁹

Deze politieke theorie van de vrijheid en de gelijkheid van alle leden van de adel zou ook kunnen worden uitgelegd als een versterking van de koningsmacht ten koste van de invloed van de adel. Dit was natuurlijk niet de bedoeling van de bedenker. Werbőczy maakt daarom in zijn theorie onderscheid tussen de edelman als persoon en de adel als instituut, analoog aan het eerder beschreven verschil tussen *rex* en *corona* in de Middeleeuwen. Vervolgens stelt hij dat het instituut van de Hongaarse adel ouder is dan het Hongaarse koningschap, door deze te beschrijven als een politieke gemeenschap waarvan het ontstaan dateert uit de heidense periode vóór de kroning van de eerste koning in Hongarije.

Werbőczy onderbouwt deze stelling op grond van Hongaarse culturele kenmerken, die een politieke betekenis krijgen in een fictie. Hij liet zich hierbij inspireren door de eerder beschreven idee van de *natio* van Kézai, waarvan hij, volgens Eckhart en de historicus Elemér Mályusz, kennis van heeft genomen via het werk van János Thuróczy uit 1488.⁷⁰ Werbőczy stelt dat de Hunnen en de Hongaren (Magyaren) dezelfde afstamming hebben. Dit baseerde hij op grond van de oorsprongsmythe van de legendarische stamvaders van de Hongaren, Hunor en Magor.⁷¹ De Hongaren zijn volgens hem net als dit volk uit Scythië afkomstig en hebben Pannonië veroverd.⁷² Ook beweerde Werbőczy, net als Kézai, dat het verschil tussen adel en niet-adel voortkomt uit de al dan niet getoonde bereidheid om de wapens op te nemen en te strijden voor de gemeenschap. Wie in het heidense verleden niet reageerde op de oproep om te vechten, werd tot slaaf gedegradeerd, aldus de jurist.⁷³

Hierna vervolgt de auteur zijn betoog met een oorsprongsmythe van de koningsmacht in Hongarije. Hij beweert dat de Hongaren door de inspiratie van de heilige geest en de inspanningen van de 'heilige koning' (Stephanus) tot het christendom zijn bekeerd.⁷⁴ Daarna verkozen zij 'uit eigen beweging' (*sponte*) deze vorst tot koning en lieten hem kronen.⁷⁵ Gelijktijdig brachten de Hongaren 'de macht om het verschil te maken tussen adel en niet-adel door de donatie van land' en de

---

⁶⁸ *Tripartitum*, I, 3, 6

⁶⁹ *Tripartitum*, I, 2, 1

⁷⁰ Elemér Mályusz, "Az Eckhart-vita", in: *Századok* 64 (Boedapest, 1931) 416, Ferenc Eckhart, *A szentkorona-eszme története* 201-203

⁷¹ *Tripartitum*, I, 3, §1 en §5

⁷² *Tripartitum*, I, 3, §1

⁷³ *Tripartitum*, I, 3, §1-§5

⁷⁴ *Tripartitum*, I, 3, §6

⁷⁵ *Tripartitum*, I, 3, §6, *Tripartitum*, II, 3, §1-§2

‘volledige macht’ onder de ‘jurisdictie van de heilige kroon van Hongarije’.⁷⁶ Vanaf dat moment kon alleen de adel de koning verkiezen en had enkel de koning de macht om personen in de adelstand te verheffen.

Deze voorstelling moet niet begrepen worden als een aanspraak op soevereiniteit van de adel ten opzichte van de koning, maar als een poging tot rechtvaardiging van enkele zeer specifieke politieke adellijke rechten.⁷⁷ De ‘oorspronkelijke macht’ van de koning in de theorie van Werbőczy komt overeen met de betekenis van de ‘onzichtbare kroon’. Zijn definitie van deze kroon is ‘de macht om het verschil te maken tussen adel en niet-adel door de donatie van land’ en de ‘volledige macht’. De verwachte toe-eigening van deze macht door de koning tijdens zijn inauguratie komt overeen met de inhoud van de kroontraditie, die Werbőczy kort samenvat door te verwijzen naar de samenwerking tussen de heilige geest en de heilige koning tijdens de kroning en de almacht die de koning hierbij ontving.⁷⁸

De kern van de theorie van Werbőczy is de opvatting over *sponte*, waarmee hij de aanspraken van de adel op zekere politieke rechten wil ondersteunen.⁷⁹ De belangrijkste van deze rechten is de vrije verkiezing van de koning. Doordat de Hongaren uit eigen wil de eerste koning hebben verkozen, hebben zij, in zijn ogen, ook het recht om in vrijheid hun koningen te blijven verkiezen. Een tweede recht dat met deze wil heeft te maken, is de betrokkenheid van de adel bij het vaststellen van de wetten. Omdat de Hongaren zelf de macht onder de jurisdictie van de heilige kroon van het koninkrijk hebben gebracht, hebben zij volgens Werbőczy vanouds het recht om betrokken te worden bij het vaststellen van de wetten van het rijk: ‘zoals in onze tijd gebruikelijk is’.⁸⁰ Deze betrokkenheid is overigens beperkt tot het vaststellen of deze wetten de vrijheden van de adel niet schaden.⁸¹ Kortom: Werbőczy stelt nergens dat de adel en de koning de macht delen in de kroon.

Werbőczy vernieuwt op zijn beurt de fictie van Kézai, door de introductie van een legitimerende functie van de kroon voor de *natio*. Kézai schreef zijn tekst voor een koning van de Árpád-dynastie, die geen behoefte had aan een object dat zijn machtsaanspraken zou ondersteunen, omdat de bloedband met de heilige vorst de wettigheid van zijn macht voldoende onderstreepte. De kroon komt daarom niet voor in zijn kroniek. Doordat Werbőczy de kroonbetekenis in de *natio*-fictie verwerkte, veranderde ook de legitimerende functie van de kroon. De kroonbetekenis ondersteunde nu ook, zij het in beperkte mate, de politieke aanspraken van de adel. Totdat het wetboek in 1517 het licht zag, ondersteunde de kroontraditie de koningsmacht. Op grond van deze traditie kon de koning beweren dat de Hongaarse adel was ingesteld door Stephanus, die de macht tot het verheffen in de adelstand via de kroon had doorgegeven aan zijn legitieme troonopvolgers. Werbőczy ondermijnde deze traditie door op grond van de *natio*-fictie te beweren, dat de Hongaarse adel al een politieke

---

⁷⁶ Ibidem.

⁷⁷ Szűcs merkte al op in zijn studie van Kézai: ‘In contemporary European theories the populus is never “sovereign” in the modern sense, it merely provides, in the wake of the ruler’s assumption of its original power, a kind of limited “historical” source for the present’. Jenő Szűcs, “Theoretical elements in master Simon of Kéza’s *Gesta Hungarorum* (1282-1285)” cxiv-cxv

⁷⁸ Ibidem.

⁷⁹ *Tripartitum*, Part. II, Tit 3, § 2

⁸⁰ *Prout et temporibus nostris fieri consuevit. Tripartitum*, II, 3, § 2

⁸¹ *Tripartitum*, Part. II, Tit. 3, § 3

gemeenschap met zekere vrijheden was, nog voordat het koninkrijk gesticht werd. De koningsmacht van de eerste heilige koning komt in zijn ogen voort uit de macht van de heidense *natio*, omdat de politieke gemeenschap deze macht vrijwillig had overgedragen aan de jurisdictie van de heilige kroon. Met andere woorden, Werbőczy legitimeert met zijn fictie de koningsverkiezing door de adel, hetgeen door de kroon gesymboliseerd wordt.

2.3.3 Werbőczy en de ontwikkeling van een nationale identiteit

Deze verandering van de legitimerende functie van de kroon door Werbőczy stimuleerde de ontwikkeling van een nationale identiteit van de Hongaren in het begin van de zestiende eeuw. Door de introductie van de Hun-Hongaarse mythe had Kézai de culturele gemeenschap al voorgesteld als een politieke gemeenschap met zekere rechten ten opzichte van de koning. Werbőczy voegde de traditie van de kroon aan dit verhaal toe, waardoor bepaalde elementen uit de fictie van Kézai een nieuwe politieke betekenis krijgen. Deze elementen ondersteunden het recht op de vrije verkiezing van de koning door de adel en betrokkenheid bij de wetgeving. De invloed van de denkbeelden van de Hongaarse jurist was al kenbaar tijdens de landdag van 1524, toen de lagere adel haar leiders wilde kiezen 'op de wijze van Attila de Grote'.⁸² De innovatie van Werbőczy markeert het einde van de eerste fase van de ontwikkeling van een nationale identiteit in Hongarije.

2.4 De notie van *natio* in de zestiende eeuw

2.4.1 De slag bij Mohács in 1526

Na het verschijnen van het wetboek van Werbőczy was de belangrijkste stimulans voor de ontwikkeling van de *natio*-idee de veldslag bij het plaatsje Mohács in 1526. Dit treffen tussen het Ottomaanse en het Hongaarse rijk markeert tevens het einde van het middeleeuwse koninkrijk Hongarije. Ook vormt het één van de belangrijkste 'lieux de mémoire' van Hongarije, waar nog altijd aan gerefereerd wordt.

Deze ondergang van het rijk was het dieptepunt van de politieke crisis, die al vanaf de dood van Matthias Corvinus in 1490 woedde. Hongarije werd geteisterd door politieke, sociale en economische problemen. De koning Wladislaus II (Ulászló, 1490-1516) en zijn opvolgers hadden geen gezag en de elite hield zich bezig met onderlinge conflicten. Zij leken zich niet bewust van het dreigende gevaar vanuit het zuiden. Na de val van Belgrado in 1521 lag het laagland van Hongarije tot Boeda open voor de vijand.⁸³ In 1525 probeerde de echtgenote van koning Lodewijk II, Maria van Hongarije, nog orde op zaken te stellen, maar het was al te laat. Op 29 augustus 1526 vond de beslissende slag plaats tussen de Hongaarse troepen van koning Lodewijk II (Lajos, 1516-1526) en de Ottomaanse legers van Suleyman de Prachtliovende (1520-1566). In de twee uur durende strijd liet de koning het leven, samen met twee

---

⁸² Geciteerd in Pál Engel, Gyula Kristó en András Kubinyi, *Magyarország története* (Boedapest, 1998) 383

⁸³ Pál Engel, *The Realm of St Stephen* 367-371

aartsbisschoppen, vijf bisschoppen, twintig baronnen en 15.000 manschappen.⁸⁴ Suleyman trok op tot Boeda, dat hij innam en plunderde.

Het belangrijkste kenmerk van de politieke gemeenschap van het rijk na 1526 was de politieke verdeeldheid.⁸⁵ Binnen de gemeenschap ontstond een conflict over de vraag hoe de politieke crisis moest worden opgelost. Een meerderheid koos één van de machtigste grootgrondbezitters, János Szapolyai, tot koning, waarna hij op 11 november 1526 werd gekroond. Op 17 december 1526 koos een kleinere factie de Habsburger Ferdinand (1527-1563), die op 3 november 1527 werd gekroond.⁸⁶ Vervolgens leverden de troonpretendenten slag, waarbij Szapolyai het onderspit moest delven. Suleyman gebruikte vervolgens de interne verdeeldheid van het rijk door Szapolyai de status van vazal aan te bieden. De politieke onenigheid leidde ook tot territoriale verdeeldheid, doordat het rijk in drieën werd gesplitst. Het westelijke deel kwam onder Habsburgs bewind, het oosten met Zevenburgen werd een vazalstaat onder de Ottomanen, en het middendeel kwam onder rechtstreeks Ottomaans bestuur. (zie afbeelding 2a.)

2.4.2 De kroon als symbool van eenheid van de verdeelde gemeenschap

De tweede fase van de verandering van de functie van de kroon vond plaats na de slag bij Mohács. De 'grande dame' van de Hongaarse geschiedschrijving, Ágnes R. Várkonyi, heeft op goede gronden beargumenteerd in een aantal studies dat na de ontbinding van het koninkrijk de Hongaarse kroon het symbool werd van de denkbeeldige eenheid van het rijk en de politieke gemeenschap, die ook in drieën was gedeeld.⁸⁷ De kroon kreeg een nieuwe legitimerende functie, omdat deze niet alleen het gezamenlijke politieke streven van de verdeelde politieke gemeenschap naar het herstel van het rijk symboliseerde, maar ook dit streven rechtvaardigde tegenover de gekroonde machthebber. Bovendien kreeg de kroon, door de drie rivaliserende heersers in het rijk, een nieuwe legitimerende functie voor de Hongaarse koningsmacht. Wie gekroond was met de Hongaarse kroon en deze tevens in zijn bezit had, kon zichzelf presenteren als de rechtmatige koning van het hele koninkrijk, in zowel Hongarije als daarbuiten.

De kroon ontwikkelde zich, volgens Várkonyi, als symbool van politieke eenheid van het rijk gedurende een reeks van gebeurtenissen. Als eerste werden zowel János Szapolyai als koning Ferdinand in 1526 en 1527 gekroond met de Hongaarse kroon. Hierna wist de sultan na het beleg van Boeda in 1529 de kroon en de overige

---

⁸⁴ Paul Lendvai, *The Hungarians: A Thousand Years of Victory in Defeat* (Ann Major vert.) (Londen, 2003) 91

⁸⁵ Ágnes Várkonyi, "Vienna, Buda, Constantinople", in: *The New Hungarian Quarterly* XXV (Boedapest, 1984) 3, Ferenc Szakály, "The early Ottoman Period, including Royal Hungary, 1526-1606", in: Péter Sugar (red.) *A History of Hungary* (Londen en New York, 1990) 85, Géza Pálffy, "The Impact of the Ottoman Rule on Hungary", in: *Hungarian Studies Review* XXVIII (Boedapest, 2001) 109-111

⁸⁶ Over deze 'dubbele kroning' en een beschrijving, zie: Kálmán Benda en Erik Fügedi, *A magyar korona regénye* 109-117

⁸⁷ Ágnes R. Várkonyi, *Három évszázad Magyarország történetében 1526-1790* I (Boedapest, 1999) 81, ibidem, "... Jó Budavár magas tornyán..." A magyar államiság szimbólumairól Mohács után", in: *Hagyomány és történelem* (separatum) (Eger, 2000) 77-100, ibidem, "A korona és a Budai vár", in: *Tanulmányok a Budapest múltjából* (Boedapest, 2001) (separatum) 37-47, ibidem, "A magyar államiság Mohács után", in: Jenő Gergely en Lajos Izsák (red.), *A magyar államiság ezer éve* (Boedapest, 2001) 121-139, ibidem, "Az egység jelképei a megosztottság másfél évszázadában", in: *A hadtörténeti múzeum értesítője* (Acta Musei Militaris in Hungaria) 4 (Boedapest, 2002) 59-69

kroonjuwelen in handen te krijgen, die hij in hetzelfde jaar tijdens een ceremonie aan koning János Szapolyai overhandigde, waarbij hij hem tevens Boeda, Hongarije en zelfs het koningschap aanbood.⁸⁸ Dit gebaar was volgens Várkonyi een door de sultan bedachte aanpassing van het traditionele christelijke kroningsritueel, met het doel de machtsverhouding in het rijk naar zijn hand te zetten. In zijn briefwisseling met christelijke heersers betitelde Suleyman zichzelf uitdagend als de ‘verdeler van de kronen aan de monarchen in de wereld’.⁸⁹ In 1530 stuurde Ferdinand een ambassadeur naar Suleyman met het verzoek om hem te erkennen als koning van Hongarije.⁹⁰ Na de weigering van de sultan sloten Ferdinand, János en Karel V in 1538 een overeenkomst te Várad, volgens welke János de kroon aan Ferdinand zou overdragen en Karel V steun zou verlenen in de strijd tegen de Turken.⁹¹ Met deze overeenkomst zou het rijk in naam weer worden verenigd. Om dit te voorkomen, bezette Suleyman in 1541 definitief de stad Boeda en dreef zo een wig tussen het westelijke en oostelijke deel van het rijk.⁹²

De politieke hereniging van het rijk werd vervolgens in 1551 gesymboliseerd door een overdracht van de Hongaarse kroon. Op 21 juli 1551 gaf de weduwe van János, Isabelle, de kroonjuwelen aan een afgevaardigde van Ferdinand in de Sint-Michaëlskerk te Torda (Zevenburgen) en droeg daarbij een oratie voor.⁹³ Hierin uitte Isabelle de hoop dat deze overdracht ‘tot het geluk van het hele land’ zou zijn. Ook sprak zij de profetisch gebleken woorden, dat de Hongaren nooit meer een ‘eigen koning’ met de kroon zouden kronen.⁹⁴ De politieke eenheid van het rijk werd vervolgens in de overeenkomst van Speyer (1570) vastgelegd. De opvolger van János, János Zsigmond Szapolyai, zag af van de koninklijke titel. Hij werd gekozen tot prins, waardoor er een prinsdom ontstond binnen het koninkrijk, het *Principatus Transylvaniae* (in het Nederlands: prinsdom Zevenburgen). Formeel behoorde dit prinsdom tot het Hongaarse koninkrijk en erkende het het gezag van de Habsburgse vorst, maar in feite was het een vazalstaat van het Ottomaanse rijk.⁹⁵

De nieuwe (en verwarrende) politieke situatie in het symbolisch herenigde koninkrijk werd vervolgens in diverse ceremonies en werken uitgebeeld. Op kaarten en in boeken is een Hongaarse kroon op een wapenschild van het Hongaarse koninkrijk te herkennen.⁹⁶ (zie afbeelding 1c.) Ook tijdens de kroningsceremonie van Maximiliaan (1563-1572), de opvolger van Ferdinand, in 1563 met de Hongaarse kroon werd de

---

⁸⁸ Kálmán Benda en Erik Fügedi, *A magyar korona regénye* 118-120

⁸⁹ Geoffrey Parker, “The political World of Charles V”, in: Hugo Soly (red.), *Charles V 1500-1558 and his Time* (Antwerpen, 1999) 155

⁹⁰ Ibidem, 161

⁹¹ Ágnes R. Várkonyi, “..... Jó Budavár magas tornyán...” 80-81

⁹² László Makkai, “The Crown and the Diets of Hungary and Transylvania in the Sixteenth Century”, in: R.J.W. Evans en T.V. Thomas (red.), *Crown, Church and Estates* (Londen, 1991) 81

⁹³ Zie de beschrijving van Miklós Istvánffy. Péter Benits (red.), *Istvánffy Miklós magyarok dolgairól írt históriája II* (Boedapest, 2003) 146-147

⁹⁴ Ibidem.

⁹⁵ Ágnes R. Várkonyi, “..... Jó Budavár magas tornyán...” 82

⁹⁶ Zie een overzicht in: Ágnes R. Várkonyi, “Az egység jelképei a megosztottság másfél évszázadában” 60-70. De kaart dateert uit 1552-1556. Het wapenschild met kroon staat afgebeeld in: Endre Tóth en Károly Szelényi, *A magyar szent korona* 16, afbeelding 19

nieuwe politieke toestand verbeeld.⁹⁷ De kroon trad zo op de voorgrond als symbool van het verenigde koninkrijk.

2.5 De ontwikkeling van de politieke gemeenschap na 1526

2.5.1 De samenstelling van het *regnum* als politieke gemeenschap

De politiek georganiseerde gemeenschappen in het koninkrijk Hongarije werden met de Latijnse term *regnum* aangeduid. Formeel was het koninkrijk verdeeld in drie afzonderlijke *regna*: Hongarije, Kroatië-Slavonië en Zevenburgen. Hierbinnen vonden afzonderlijke landsvergaderingen plaats, zodat er van drie politieke gemeenschappen met een eigen jurisdictie kan worden gesproken.⁹⁸ Deze drie *regna* vormden één *regnum* (in het Hongaars: ‘ország’) tijdens de landsvergaderingen, die voor, tijdens en na de kroningsceremonie plaatsvonden. Aan het hoofd van het *regnum* stond de koning. De machtsverhouding tussen koning en de standen binnen het *regnum* kan, volgens Péter, met de term ‘structural dualism’ worden omschreven.⁹⁹ Het belangrijkste kenmerk van dit systeem was dat *regnum* en *rex* naast elkaar bestonden, met elk eigen wederzijds aanvullende rechten en macht.¹⁰⁰ Politieke conflicten werden idealiter beslecht door middel van onderhandelingen tussen koning en *regnum* tijdens de landsvergaderingen.

Het Hongaarse *regnum*, in de zin van de politieke gemeenschap van het Hongaarse koninkrijk, bestond uit de personen die werden uitgenodigd voor de landsvergaderingen en afkomstig waren uit de *status et ordines* (standen) van het rijk. Tot deze groep behoorden de prelaten, de baronnen, de voltallige (lage) adel en de vertegenwoordigers van de vrije koningssteden.¹⁰¹ In de praktijk waren het grootste deel van de prelaten en de hoge adel, een aantal afgevaardigden van de comitaten en een aantal burgers namens de steden aanwezig tijdens de vergaderingen. Deze burgerafgevaardigden konden ook van adel zijn. De afgevaardigden van de adel werden gekozen tijdens vergadering in de comitaten. Hierdoor was het *regnum* van het rijk samengesteld uit meerdere afzonderlijke politieke gemeenschappen, waarbinnen de politiek van het rijk werd bediscussieerd en de politieke boodschap werd geformuleerd.¹⁰² Vanwege dit systeem van vertegenwoordiging behoorde de grootste groep die aanwezig was bij de landsvergaderingen tot de hoge en lage adel. De ontwikkelde aristocraten en prelaten hadden echter de meeste politieke invloed.

---

⁹⁷ Thomas DaCosta Kaufmann, *Variations on the Imperial Theme in the Age of Maximilian II and Rudolf II* (New York en Londen, 1978), 5-15, 26-27. Zie ook de beschrijving van János Liszty, “II. Miksa beiktatásának rövid leírása”, in: Tamás Katona (red.), *A korona kilenc évszázada 176-191*

⁹⁸ László Péter, “The Holy Crown of Hungary, Visible and Invisible” 447

⁹⁹ Ibidem.

¹⁰⁰ Ibidem, zie ook: Martyn Rady, *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary 158-161*, Kálmán Benda, “Az országgyűlések az újkori magyar fejlődésben”, in: Kálmán Benda en Katalin Péter, *Az országgyűlések a kora újkori magyar történelemben* (Boedapest, 1987) 4-5

¹⁰¹ Zie bijvoorbeeld de opsomming in: “Matthiae II. decr. a. 1608 post. cor.(I) 2, art. 1”, in: CJH 24

¹⁰² Erik Fügedi, *The Elefánthy 63-68*, Martyn Rady, *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary 169-173*

2.5.2 De werking van het *regnum* als politieke gemeenschap

Na 1526 vond volgens de Hongaarse historicus Géza Pálffy een belangrijke verandering plaats in de werking van de politieke gemeenschap.¹⁰³ De functies en activiteiten van het koninklijk hof in Boeda werden verdeeld over drie hofstructuren in Wenen, Hongarije en Zevenburgen. De belangrijkste posten verhuisden naar het hof van Ferdinand van Habsburg in Wenen. Bepaalde kleinere posities bleven in Hongarije en speelden alleen een rol tijdens de kroningen. Hierdoor kwam een einde aan de zelfstandigheid en de onafhankelijkheid van het Hongaarse hof.

Pálffy beweert in zijn studies naar de verandering van het Hongaarse hofinstituut, dat hierdoor ook de kloof tussen hof en politieke gemeenschap werd verdiept.¹⁰⁴ De belangrijkste politieke beslissingen werden genomen aan het Habsburgse hof in Wenen (en een korte periode in Praag). De vorst woonde bovendien niet meer in het rijk en de belangrijkste instituties waren naar Wenen verplaatst. Hierdoor kon de gemeenschap alleen gedurende de landsvergaderingen in Hongarije in direct contact treden met de koning. Buiten deze vergaderingen probeerde de gemeenschap door middel van afgevaardigden invloed uit te oefenen op het beleid van de vorst. Als gevolg van deze veranderingen nam de invloed van de hele gemeenschap op de politiek van het Hongaarse rijk af.¹⁰⁵

Een tweede ontwikkeling was, naar de mening van Pálffy, de integratie van de Hongaarse aristocratie in de Habsburgse hofstructuur.¹⁰⁶ Dit proces vond plaats vanaf 1527 en kwam overeen met vergelijkbare ontwikkelingen aan het Boheemse hof.¹⁰⁷ Door het toekennen van titels, hoffuncties en het betrekken bij de besluitvorming over het hele Habsburgse rijk werd de hoge adel enerzijds gebonden aan de Habsburgse vorst, maar anderzijds losgemaakt van de politieke gemeenschap in het Hongaarse rijk. Hierdoor ontstond bovendien een kloof tussen de hoge adel en de rest van de gemeenschap in Hongarije. Ook gaf deze ontwikkeling aan de adel nieuwe mogelijkheden tot beïnvloeding van de vorst. Bij gebrek aan een 'eigen' hof kregen bovendien de Hongaarse landdagen een belangrijkere betekenis voor het formuleren en het uitdragen van de politieke wensen van de gemeenschap. Een ander gevolg van deze ontwikkelingen was, dat de strategie van het overbrengen van de politieke boodschap aan de vorst na 1526 veranderde, zoals in latere hoofdstukken zal worden uiteengezet.

2.5.3 *Regnum* en *natio* na 1526

In de literatuur over de ontwikkeling van nationale identiteit in Hongarije wordt zeer sterk de nadruk gelegd op het etnische karakter van deze fictie van Werbőczy over de

---

¹⁰³ Géza Pálffy, "Der ungarische Adel und der Kaiserhof in der frühen Neuzeit (eine Skizze)", in: Václav Bůžek en Pavel Král (red.), *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740)* (České Budějovice, 2003) 133-152, Géza Pálffy, "A magyar nemesség I. Ferdinand bécsi udvarában", in: *Történelmi Szemle* (Boedapest, 2003) 45-59

¹⁰⁴ Géza Pálffy, "Der ungarische Adel und der Kaiserhof in der frühen Neuzeit (Eine Skizze)" 135-140

¹⁰⁵ Pálffy wijst ook op het relatief kleine aandeel van Hongaarse edelen op het totaal van Habsburgse hovelingen (drie à vier procent) ten opzichte van het vroegere aandeel in het hof te Boeda (30 à 40 procent). Géza Pálffy, "A magyar nemesség I. Ferdinand bécsi udvarában" 59

¹⁰⁶ Ibidem, 45-59, Géza Pálffy, "Der ungarische Adel und der Kaiserhof in der frühen Neuzeit" 140-145

¹⁰⁷ Volker Press, "The Imperial Court of the Habsburgs", in: Robert G. Asch en Adolf M. Birke (red.), *Princes, Patronage and the Nobility. The Court at the Beginning of the Modern Age* (Londen, 1991) 302-303

natio Hungarica en dat van het Hongaarse *regnum*.¹⁰⁸ Op grond van twee voorbeelden kan worden gesteld dat de etnische afkomst een veel minder belangrijke rol speelde in de politiek. Zo was de herkomst van de politiek actieve leden in de praktijk veel diverser dan op grond van het Werbőczy's (ideaal-)beeld van de gemeenschap verwacht zou kunnen worden. Het *regnum* van Zevenburgen bestond bijvoorbeeld uit drie van elkaar verschillende *nationes*: de Hongaren, de Saksen en de Széklers. De laatste *natio* was een aparte etnische groep van Hongaarstalige grensverdedigers, die collectief van adel waren.

Een ander voorbeeld is een ceremonie die plaatsvond tijdens de landsvergaderingen van het *regnum*, waarbij leden van buiten het volk (*extra natio*) feestelijk werden toegelaten tot de Hongaarse politieke gemeenschap, nadat zij een eed hadden afgelegd. Zo werden prins Karel van Liechtenstein en een andere aristocraat *in Hungaros recipiuntur* (opgenomen in de Hongaren) in 1608.¹⁰⁹ Vanwege hun *fidelitas* (trouw) en *servitus* (dienstbaarheid) werden zij opgenomen in de *status et ordines* (standen) van Hongarije. Na de afgelegde eed volgt de formule: 'dat zij maar goede burgers van het vaderland mogen zijn'.¹¹⁰ Uit deze ceremonie en de eed blijkt dat de idee van de Hongaarse politieke gemeenschap, een notie van het vaderland en het concept van de politiek actieve burger nauw met elkaar samenhangen. De etnische afkomst van de leden van de politieke gemeenschap was bovendien minder belangrijk dan de fictie van Werbőczy doet vermoeden.

---

¹⁰⁸ Zie onder meer: Katalin Péter, *Papok és nemesek* (Boedapest, 1995), Jenő Szűcs, *Nation und Geschichte* 100,

¹⁰⁹ "Matthiae II. decr. a. 1608 post. cor.(I) 2, art. 27", in: CJH 38-40

¹¹⁰ 'Sperantes ipsos; juxta praestitum ab iis juramentum, bonos cives patriae futuros.' Ibidem, § 2, 40

Hoofdstuk 3. De opstand van Bocskay, *nemzet* en de kroon

3.1 Inleiding

Relatief kleine conflicten tussen vorst en onderdanen krijgen soms grote politieke gevolgen, die weer tot ingrijpende politieke, religieuze en culturele veranderingen kunnen leiden. Een dergelijk geschil over verpande bezittingen tussen een Hongaarse magnaat en de Habsburgse koning had rond 1600 een legitimiteitscrisis van de vorst en een opstand van een deel van de politieke gemeenschap tot gevolg. In dit hoofdstuk zullen niet zozeer de oorzaken of het verloop van deze opstand centraal staan, maar de verandering in het denken met betrekking tot de Hongaarse kroontraditie van de Hongaarse en de politieke gemeenschap die in deze periode plaatsvond, en die het gevolg was van de wijze waarop de politieke doelstellingen van de verschillende partijen werden gelegitimeerd.

3.2 Politieke achtergrond van de regering van Rudolf van Habsburg

3.2.1 De heersersidealen van de Habsburgers

In het laatste kwart van de twintigste eeuw is de regering van Rudolf (Rudolf II van Habsburg, 1572-1608)¹ volop in de wetenschappelijke belangstelling komen te staan.² In 1973 verscheen van de hand van de Britse historicus Robert Evans een baanbrekende studie over de politieke idealen van Rudolf van Habsburg en de intellectuele context van zijn denkbeelden.

Evans heeft in zijn studie gesteld dat de regeringsperiode van Rudolf er één was van politieke, religieuze en culturele overgang, waarin de persoonlijkheid van de vorst en zijn visie op de wereld een centrale en dominante rol speelde.³ De Habsburger had in zijn eigen ogen de almacht als keizer, met het doel de harmonie in de kosmos te bewaren.⁴ Hij streefde naar geestelijke en politieke eenheid van het christendom, het vermijden van religieuze schisma's, het bewaren van de vrede in het Habsburgse rijk en de bescherming van Europa tegen de Ottomaanse dreiging.⁵ De keizer werd bij dit streven gesteund door een internationale elite van met elkaar verbonden humanisten, die zich binnen en buiten het hof bevonden.⁶ Ondanks geloofsverschillen tussen de katholieke en protestantse leden, vormde dit gezelschap van geleerden, schrijvers, kunstenaars, politici en geestelijken een groep met idealen die overeenkwamen met die van de Habsburgse vorst. Deze denkbeelden droegen zij ook uit in hun werk.

---

¹ Deze periode betreft zijn regering als koning in het Hongaarse rijk.

² R.J.W. Evans, *Rudolf II and his World. A Study in Intellectual History 1576-1612* (Oxford, 1973, ²1984) 11, Frances A. Yates, *The Imperial Theme in the Sixteenth Century* (Londen en Boston, 1975) 12-28, Thomas DaCosta Kaufmann, *Variations on the Imperial Theme in the Age of Maximilian II and Rudolf II*, Hugh Trevor-Roper, *Princes and Artists. Patronage and Ideology at Four Habsburg Courts 1517-1633* (Londen, 1976) 85-127, Anton Gindely, *Rudolf II. und seine Zeit I-II* (Praag, 1863-1865)

³ R.J.W. Evans, *Rudolf II and his World* 2-3

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem, 2-3, 11-15

⁶ Ibidem, 3

3.2.2 De kroning van Rudolf tot koning van Hongarije

Het kroningsritueel was een belangrijk middel, waarmee de keizer zijn politieke doelstellingen kon uitdragen. De kunsthistoricus Thomas DaCosta Kaufmann omschrijft de kroning van een Habsburger als een 'visuele expressie van de macht van het Habsburgse huis'.⁷ De functie van een dergelijke gebeurtenis was de rechtvaardiging van de vorstenmacht door de viering van de cultus van de heerser.⁸ Deze cultus was geïnspireerd door de wijze waarop men veronderstelde dat in het Romeinse rijk de persoon van de keizer werd verheerlijkt.⁹ De toeschouwers moesten worden overtuigd van de deugden van de heerser en de juistheid van zijn ambities, die werden verbeeld door de symboliek (de kroonjuwelen en de tekens van het Habsburgse huis), de gebruikte afbeeldingen (onder meer van de vroegere Hongaarse koningen) en de voorstellingen (onder meer pseudo-veldslagen, waarbij de vorst als overwinnaar werd gepresenteerd).

Een andere functie van de kroning was de bevestiging en legitimatie van de bestaande ordening in de samenleving.¹⁰ Tijdens de kroning van Rudolf in 1572 te Pozsony (Bratislava) gaven de edelen en de overige afgevaardigden van de standen van het Hongaarse koninkrijk door hun aanwezigheid bij en deelname aan de plechtigheden te kennen, dat zij ondergeschikt waren aan de koning. Bovendien had een selecte groep van edelen en geestelijken hier een precies omschreven rol, die hun plaats in de maatschappij weerspiegelde en bevestigde.¹¹ De persoon van de koning was het middelpunt van de feestelijkheden, wat overeenkwam met de betekenis van zijn positie in de maatschappelijke orde.

De Habsburgse vorsten hadden een autoritaire opvatting over de uitoefening van de Hongaarse koningsmacht, op grond van hun denkbeelden over de centrale rol van de vorst in het koninkrijk.¹² Zij duldden niet of nauwelijks inspraak van de standen in de politiek van het rijk. Deze Habsburgse machtsopvatting botste met de ideeën van de politieke gemeenschap over hun rechten. Het eerste conflict tussen Rudolf (en Maximiliaan) en de Hongaarse standen vond plaats over de koningsverkiezing in 1572, die uiteindelijk, tegen de wens van de standen in, pas na de kroning plaatsvond.¹³ Rudolf verdedigde zijn machtsaanspraken door in afbeeldingen en literatuur te laten verwijzen naar de toekomstige overwinningen op de Turken, die enkel dankzij zijn alleenheerschappij zouden worden behaald.¹⁴

---

⁷ Thomas DaCosta Kaufmann, *Variations on the Imperial Theme* 6-7

⁸ *Ibidem*, 12-13

⁹ Frances A. Yates, *Astrea: the Imperial Theme in the Sixteenth Century* (Londen en Boston, 1975) 1-28, Ladislav Daniel, "The Myth of the Prince between Rome and Prague around 1600", in: Lubomír Konečný e.a. (red.), *Rudolf II, Prague and the World* (Praag 1968) 50

¹⁰ Thomas DaCosta Kaufmann, *Variations on the Imperial Theme* 12-13

¹¹ Zie de beschrijving van deze kroning door een anonieme auteur: „Descriptio coronationis in regem Hungariae Posonii”, in: Márton György Kovachich, *Solennia inauguralia serenissimorum...* (Pesti, 1796) 23-28

¹² R.J.W. Evans, *Rudolf II and his World* 78-79

¹³ Vilmos Fraknói, *A magyar királyválasztások története* 182-188. Zie ook: Günther Probszt (red.), *Hans Khevenhüller Geheimes Tagebuch 1548-1605* (Graz, 1971) en: R.J.W. Evans, *Rudolf II and his World* 79, noot 3

¹⁴ Nicolette Mout, *Bohemen en de Nederlanden in de zestiende eeuw* (proefschrift, Leiden, 1975) 77, Frances A. Yates, *The Occult Philosophy in the Elizabethan Age* (Londen, Boston en Henley, 1979) 87-89,

Daar de kroontraditie via de koningsverkiezing mede was verbonden met de rechten van de gemeenschap, is in deze periode geen betekenisontwikkeling zichtbaar in de literaire bronnen.¹⁵ De kroon stond voor de koningsmacht van de Habsburgers in het koninkrijk Hongarije.¹⁶ Een kopie van de kroon stond opgesteld als symbool van de majesteitelijkheid van het Habsburgse huis bij de dodenwake van Maximiliaan II, in 1577. De overleden vorst werd opgebaard met de nagemaakte kroonjuwelen van Hongarije, Bohemen en het Roomse rijk. In één beschrijving komt de *sacra corona* voor en wordt gerefereerd aan zijn ‘herkomst uit de hemel’.¹⁷ De Hongaarse kroon werd als kunstvoorwerp opgenomen in de kunstcollectie van de keizer te Praag, die als geheel diens politieke aspiraties symboliseerde.¹⁸

Een goed voorbeeld van het (al dan niet doelbewust) vermijden van het gebruik van de kroontraditie is het pamflet dat hofhistoricus János Zsámbóky (Johannes Sambucus, 1531-1584) schreef ‘over de kroon van Rudolf’.¹⁹ De tekst in het vlugschrift werd uitgesproken ter gelegenheid van diens kroning tot koning van Hongarije in 1572. In de inhoud verwijst de auteur niet één keer naar de ‘heilige kroon’, of ‘kroon van Hongarije’, maar gebruikt hij de neutrale termen *diadema* en *corona*. Ook noemt hij de gemeenschap *genus Ungaricum* of *natio* en benadrukt het belang van de *concordia* (eendracht) in de gemeenschap door de heerschappij van het *Domus Austriae* (Oostenrijkse huis), in het licht van de Turkse dreiging. Een verklaring voor het ontbreken van een verwijzing naar de kroontraditie is dat de legitimerende functie van de Hongaarse kroon op dat moment voor de vorst niet belangrijk was, omdat deze verbonden was met denkbeelden over politieke rechten voor de gemeenschap en ideeën over de aparte status van het Hongaarse koninkrijk binnen het Habsburgse rijk. Volgens Katalin Péter is het ook opvallend dat de kroonjuwelen al vanaf 1551 niet meer in Hongarije werden bewaard, en dat hier verder geen ophef over ontstond.²⁰

Karl Vocelka, *Die politische Propaganda Kaiser Rudolfs II. (1576-1612)* (Wenen, 1981) 13-331, Géza Galavics, *Kössünk kardot az pogány ellen. Török háborúk és képzőművészet* (Boedapest, 1986)

¹⁵ Zie onder meer het grafschrift van keizer Maximiliaan II van Habsburg, de vader van Rudolf, geschreven door Sambucus, waarin de Hongaarse kroon niet wordt genoemd. Johannes Sambucus, “In moerore funeris Maximiliani II. laudatiuncula”, in: Antonio Bonfini, *Rerum Ungaricarum decades* (Hanau, 1606) 816-826

¹⁶ Voor het gebruik van de kroon door de Habsburgers in de zestiende eeuw, zie: Géza Pálffy, “Magyar címerek, zászlók és felségjelvények a Habsburgok dinasztikus-hatalmi reprezentációjában a 16. században” (handschrift, verschijnt in 2006) en Géza Pálffy, “A magyar királykoronázások történetének eddig ismeretlen alapforrása: A magyar tanácsok 1561. évi javaslata a koronázások pozsonyi szertartásrendjéről” (handschrift, verschijnt in 2006)

¹⁷ ‘(...) et Sacram Coronam, quam anno 1022. ad preces D. Stephani Regis coelo delapsam putant.’ S. Johanne Benessovino, *Brevis et Succincta Descriptio...* (Pragae, 1577), geciteerd in: József Podhraczký, “Mikor és miért vittete Rudolf király Prágába a’ magyar koronát, in: TT Értékekezések XI (Boeda, 1842) 374

¹⁸ Thomas DaCosta Kaufmann, “Remarks on the Collections of Rudolf II: the *Kunstammer* as a Form of *Representatio*”, in: *Art journal* (New York, 1978-1979) 22-28, Rudolf Distelberger, “The Habsburg Collections in Vienna during the Seventeenth Century”, in: Oliver Impery en Arthur MacGregor (red.), *The Origins of Museums* (Oxford, 1985, 21986) 52

¹⁹ Johannes Sambucus, *De corona serenissimi Rodolphi regis Ungariae, &c. Archiducis Austriae, &c.* 25. Septemb. 1572. ad status Regni, & alios Ioan. Samb. oratiuncula (Viennae, 1572) OSZK RMK III. 618. Over het ‘Hongaarse patriottisme’ in het werk van Sambucus, zie: Arnoud Visser, *Joannes Sambucus and the Learned Image* (Leiden en Boston, 2005) 33-37

²⁰ Katalin Péter, “A haza és a nemzet az ország három részre hullott állapotja idején”, in: Katalin Péter, *Papok és nemesek 226-227*

Een ander voorbeeld van het verminderde belang van de Hongaarse kroontraditie is, volgens Várkonyi, de schepping en het uiterlijk van het nieuwe, persoonlijke kroonjuweel dat in 1602 in opdracht van Rudolf werd vervaardigd.²¹ (zie afbeelding 2b.) Het ontwerp van de nieuwe kroon weerspiegelde de idealen van Rudolf en de idee van de eenheid van het Habsburgse rijk in de persoon van de vorst.²² Drie vlakken op de kroon verbeelden de Hongaarse, Boheemse en keizerlijke kroning en een vierde toont een allegorie van de overwinningen van Rudolf in de Turkenstrijd. Op het eerste reliëf is een ritueel met zwaardslagen weergegeven, dat na de Hongaarse kroning plaatsvond. Hierbij zat de koning, gezeten te paard en staande op de kroningsheuvel, met een kroon op zijn hoofd, en maakte zwaardslagen in alle vier de windrichtingen van het koninkrijk, als teken van diens belofte het rijk te beschermen.²³ Op een ander kroonreliëf wordt Rudolf gelauwerd als overwinnaar op de Turken en als beschermer van het Habsburgse rijk. Deze afbeeldingen verwijzen naar de regeringsbelofte van Rudolf tijdens de kroning en naar de toekomstige vervulling daarvan. De nieuwe kroon was het symbool van de macht van de Habsburgse vorst, maar ook het teken van zijn politieke beloftes. Bovendien stond er in het midden van de kunstkamer van Rudolf een fontein in de vorm van deze nieuwe kroon. Deze kroonfontein was volgens DaCosta Kaufmann (net als zijn persoonlijke kroon) een beeld van de wereld als microkosmos, die werd beheerst door Rudolf.²⁴

3.2.3 Het falen van de regering van Rudolf

In de loop van zijn regeringsperiode bleek het beleid van de koning een mislukking en liep de spanning op tussen de gemeenschap en de vorst in het Habsburgse rijk. Rudolf maakte steeds meer inbreuk op de rechten en de vrijheden van de standen, waaronder de vrijheid van godsdienst. Daarnaast werd het koninklijke gezag ondermijnd door de lege schatkist van het Habsburgse rijk, als gevolg van de enorme oorlogsinspanningen aan de oostgrens.²⁵ De koning probeerde de financiële toestand te verbeteren door kroonbezit in onderpand te geven en rechten te verlenen in ruil voor geld, zonder daarbij rekening te houden met de belangen van deze of gene. Deze politiek bracht hem voortdurend in conflict met zijn onderdanen, die hun rechten en privileges bedreigd zagen en hierdoor in verzet kwamen tegen de koning en zijn politiek.

---

²¹ Ágnes R. Várkonyi, "A magyar államiság" 83

²² Hermann Fillitz, *Die österreichische Kaiserkrone und die Insignien des Kaisertums Österreich* (Wenen en München, 1959) 16, Géza Galavics, *Kössunk kard az pogány ellen* 42, Beket Bukovinská, "Zu den Goldschmiedearbeiten der Prager Hofwerkstätte zur Zeit Rudolfs II", in: *Leids Kunsthistorisch Jaarboek* 1 (Delft, 1982) 71-82

²³ Karl Vocelka, *Die politische Propaganda Kaiser Rudolfs II (1576-1612)* 127, 307-310

²⁴ Thomas DaCosta Kaufmann, "Remarks on the Collections of Rudolf II: the *Kunstammer* as a Form of *Representatio*" 25

²⁵ Anton Gindely, *Rudolf und seine Zeit II* (Praag, 1865) 36

3.3 De verandering van de functie van de kroon

3.3.1 Het conflict tussen Rudolf en Illésházy over de aard van de koningsmacht

Het belangrijkste conflict in Hongarije met verstrekkende gevolgen voor de legitimatie van de koningsmacht, was dat tussen de Habsburgse koning en István Illésházy (Ilieshaza, 1540-1609), en wel over bezit van de vorst dat deze aristocraat in onderpand had.²⁶ Illésházy was de rijkste Hongaarse grootgrondbezitter van zijn tijd en bekleedde belangrijke functies aan het Habsburgse hof.²⁷ Zijn rijkdom was mede te danken aan bezittingen, die hij in onderpand had gekregen van de koning.²⁸ Hiertoe behoorden onder andere Szent-György en Bazin, twee rijke agrarische handelsnederzettingen. De afgevaardigden van deze marktplaatsen beklaagden zich regelmatig bij de koning over hun pandhouder, omdat zij in hun ogen teveel aan hem moesten betalen.²⁹

De nederzettingen probeerden onder het juk van Illésházy uit te komen door de koning te verzoeken hen te verheffen tot 'vrije koningssteden'. Op grond van deze status zouden de nederzettingen het onvervreembare 'bezit van de Hongaarse heilige kroon' worden. Hierdoor konden zij nooit meer door de koning in onderpand aan een derde worden gegeven.³⁰ Naast dit financiële voordeel waren aan deze status politieke rechten verbonden. Zo mochten de steden elk een afgevaardigde sturen naar de rijksdagen en hadden ze stemrecht bij de koningsverkiezing, het enige institutionele politieke recht van de standen in Hongarije. De marktplaatsen kwamen vervolgens met de vorst overeen het pand vóór het verstrijken van de looptijd op te heffen, en in ruil daarvoor betaalden zij het pandbedrag dat de aristocraat aan de schatkist had afgedragen. Ondanks protesten van Illésházy verleende Rudolf daarna de begeerde status op 5 september 1598 aan Szent-György en Bazin.³¹

Illésházy verzette zich vervolgens tegen dit besluit door de beslissingsmacht van de koning in deze kwestie ter discussie te stellen. In zijn ogen had de koning door de verheffing van de provinciesteden de wetten van het rijk geschonden en misbruik gemaakt van zijn macht ten opzichte van de rechten van zijn onderdanen. De koning interpreteerde deze kritiek op zijn machtsuitoefening als majesteitsschennis en spande

---

²⁶ Ondanks dat Illésházy één van de belangrijkste politici van zijn tijd was in Midden-Europa, is er geen recente biografie over hem bekend. De eerste beschrijving van zijn leven is een lijkrede die in 1609 werd gepubliceerd door de hofhistoricus van de Habsburgers: [Elias Berger], *Oratio funebris in exequiis illustrissimi comitis, palatini Stephani de Ilieshaza comitis Trenchinien: et Liptovien:* ([Kassa], 1609) OSZK RMK III 5803. Een andere korte biografie (met archiefstukken) is die van József Podhraczký, "Illésházy István nádor élete", in: *Új magyar múzeum* I (Pest, 1856) 299-321, 370-390. Recente, maar summieere biografieën zijn: Péter Ötvös (red.), *Pálffy Kata leveleskönyve* (Szeged, 1991), Ferenc Szakály en István Hiller, "Illésházy István (1540-1609)", in: Árpád Rác (red.), *Nagy képes millenniumi arcképcsarnok* (Boedapest, 1999) 82-83

²⁷ Illésházy adviseerde onder meer de koning over Hongaarse aangelegenheden in zijn functie van raadsheer. Klára Elemy, *Rudolf király kora Magyarországon* (Szeged, 1930) 19

²⁸ László Makkai, "A Habsburgok és a Magyar rendiség a Bocskai-felkelés előestéjén", in: *Történelmi Szemle* 13 (Boedapest, 1974) 162-163

²⁹ Árpád Károlyi, *Illésházy István hűtlenségi pöre* (Boedapest, 1883) 15-16

³⁰ Een dergelijk verzoek tot verheffing was niet uniek, want de vader van Rudolf, koning Maximiliaan, had de stad Modor op dezelfde wijze begunstigd. Ibidem.

³¹ Matthias Bél, *Notitia Hungariae novae historico-geographica* II (Viennae, 1735-1742) 115

een proces tegen Illésházy aan. Hierdoor transformeerde een financieel conflict in een nationale politieke strijd over de koningsmacht en de legitimatie van deze macht.

De politieke achtergrond van het eeuwenlange verzet tegen de macht van de Habsburgse vorst heeft in de Hongaarse politieke geschiedschrijving altijd op veel aandacht mogen rekenen, zo ook deze botsing tussen Rudolf en Illésházy. In een studie uit 1843 beschreef de Hongaarse historicus Pál Jászay het als een ideologisch conflict tussen de Hongaarse standen en de autoritaire macht van de koning, waarbij de 'leer van de heilige kroon' in het geding was.³² Hij schilderde Illésházy af als een martelaar van zijn politieke ideeën en een verdediger van de 'leer van de heilige kroon'. Volgens Jászay stond in het proces tegen Illésházy de vraag centraal of de koning het recht had de steden te verheffen tot 'leden van de heilige kroon' en daarmee dezelfde politieke rechten te verlenen als de leden van de adel.³³

De Hongaarse historicus Árpád Károlyi heeft vervolgens deze opvattingen van Jászay over de politieke aard weerlegd in 1883, door in te gaan op de economische achtergrond van de zaak tussen de in geldnood verkerende vorst en de steenrijke magnaat. In zijn studie van dit proces toont hij aan dat er in het conflict grote financiële belangen van beide partijen op het spel stonden. Illésházy bracht de politieke argumenten alleen naar voren uit eigenbelang. De koning beschuldigde hem van majesteitsschennis, omdat hij zich meester wilde maken van de bezittingen van de landeigenaar ten gunste van de schatkist. Károlyi heeft daarom gesteld dat het achterliggende motief van deze discussie over de aard van de koningsmacht een ordinaire ruzie over geld tussen vorst en onderdaan was.³⁴

Beide historici hebben het niet bij het rechte eind, omdat zij de complexe politieke context van dit conflict verkeerd beoordelen. Ogenschijnlijk gaat het in deze rechtszaak over verpand bezit van de kroon, maar deze oppervlakkige financiële kwestie had diepere politieke wortels. De botsende opvattingen van koning Rudolf en de Hongaarse standen over de aard van de koningsmacht in Hongarije waren de oorzaak van het conflict. Deze politieke spanning kwam tijdens het proces en daarna aan de oppervlakte. Daar deze spanning tussen de belangen van de koning en de standen al vanaf de kroning in 1572 aanwezig was, is het logisch dat Illésházy gebruik maakte van argumenten die hij ontleende aan de politieke actualiteit, en die zijn belangen dienden.³⁵

De discussie over de koningsmacht van Rudolf begon met het sturen van een bezwaarschrift door Illésházy aan de Hongaarse Kamer, d.d. 8 november 1600.³⁶ In dit

---

³² Pál Jászay, *A királyi szabad városok szavazati joga országgyűlésen* (Pest, 1843)

³³ *Ibidem*, 3

³⁴ Árpád Károlyi, *Illésházy István hütlenségi pöre* 61, 66

³⁵ Deze context blijkt ook uit de verdediging van Illésházy na het proces en zijn streven naar rehabilitatie. Zie onder meer zijn jarenlange correspondentie over deze zaak in de brieven in zijn 'administratieboek' met daarin kopieën en stukken, dat in de Nationale Bibliotheek van Hongarije bewaard is gebleven. In deze (helaas ongedateerde) correspondentie herhaalt hij telkens dezelfde argumenten uit zijn eerste brief aan de kamer. Stephanus Illésházy, *De Rebus Hungaricis Prothocolon* (handschrift) OSZK Fol. Lat. 2336 fol. 16-18. Zie ook de gepubliceerde brieven van Illésházy in Péter Ötvös (red.), *Pálffy Kata leveleskönyve*, met name 102-05

³⁶ Gepubliceerd in Árpád Károlyi, *Illésházy István hütlenségi pöre* 170-171 en TT (Boedapest, 1882) 674-676. De kamer, of *camerale*, was het belangrijkste uitvoerende bestuursorgaan van de Habsburgse vorst in het koninkrijk, dat onder meer was belast met de belastinginning en fiscale kwesties. Een protest tegen een fiscaal besluit van de koning werd daarom niet rechtstreeks aan de koning gericht, maar moest bij de kamer worden ingediend. László Makkai, "A Habsburgok és a magyar rendiség" 161

stuk trekt hij de rechtvaardigheid van het besluit van de koning in twijfel door de grenzen van het bereik van de koningsmacht te beschrijven op grond van een bepaalde betekenis van *corona regni Hungariae*. De term *corona* heeft in dit betoog twee betekenissen. De belangrijkste is het *ius coronae regni Hungariae* (recht van de kroon van het koninkrijk Hongarije), waarmee Illésházy het geheel van wetten in het rijk bedoelt. De tweede betekenis is die van het kroonbezit, waarmee hij het onvervreembare eigendom van de *corona regni Hungariae* aanduidt.

De uiteenzetting begint met de opvattingen van Illésházy over de *ius coronae regni Hungariae*. Hij constateert dat de koning, op grond van zijn koningsmacht, te alle tijde het recht heeft zijn pand terug te nemen.³⁷ De koning heeft echter niet het recht privileges aan de steden te schenken, omdat hij daarmee de wetten van het koninkrijk schendt, zo stelt Illésházy. Hij beargumenteert deze stelling door als volgt te redeneren. De steden waren indertijd de vader van Rudolf, koning Maximiliaan, in onderpand gegeven op voorwaarde dat deze aan niemand anders konden worden geschonken of verkocht dan aan de pandhouder. Deze voorwaarde gaf Illésházy, als pandhouder, een privilege. Tijdens de kroning van Rudolf had deze beloofd dergelijke voorrechten van zijn onderdanen, die door zijn voorgangers waren verleend, te respecteren. Bovendien had de koning een eed afgelegd dat hij zich zou houden aan het *ius coronae regni Hungariae*, het recht of de wetten van de kroon van het koninkrijk Hongarije. Deze wetten beschermen de privileges van zijn onderdanen, aldus Illésházy.

Vervolgens komt hij tot de kern van zijn betoog. Als de koning Szent-György en Bazin tot vrije koningssteden verheft, dan maakt hij inbreuk op het privilege van Illésházy en schendt daarmee het *ius coronae regni Hungariae*, het recht of de wetten van de kroon van het koninkrijk Hongarije. Illésházy waarschuwt dat de macht van de koning door deze handelswijze zijn legitimiteit kan verliezen. Als de vorst op een dergelijke wijze inbreuk maakt op de wet, dan verdwijnt daarmee het respect voor de koning. Hiermee zou volgens hem het fundament onder de staat wegvallen. Kort gezegd: het schenden van het voorrecht van Illésházy zou het einde van de koningsmacht en het rijk betekenen.

In het tweede deel van zijn bezwaarschrift zet Illésházy zijn ideeën over het 'bezit van de kroon' uiteen. Hij begint met de bewering dat de twee agrarische nederzettingen onvervreemdbaar eigendom zijn van de *corona regni Hungariae*. De beslissing van de koning om de nederzettingen tot vrije koningssteden te verheffen, is een inbreuk op de wet, omdat hierdoor bezit aan de kroon ontnomen wordt.³⁸ Hij legt dit uit door te stellen dat het onderpand niet naar de kroon terugkeert, maar aan de burgers van de agrarische steden wordt geschonken.³⁹

Hierna gaat Illésházy in op de kwestie hoe deze daad van de koning inbreuk maakt op het *ius coronae regni Hungariae* en waarom deze schenking onwettig is. Volgens de wet was het niet mogelijk een dergelijke donatie van adellijke goederen te doen aan een agrarische nederzetting, een vrije koningsstad of welke gemeenschap dan ook, vanwege de juridische status van een gemeenschap. Als rechtspersoon heeft een agrarische gemeenschap het eeuwige leven, in tegenstelling tot een natuurlijk persoon als een

---

³⁷ Árpád Károlyi, *Illésházy István hűtlenségi pöre* 170

³⁸ *Ibidem*, 171

³⁹ *Ibidem*.

edelman. Als de koning bezit aan een edelman schenkt, dan keert dit na diens dood terug naar de kroon. Bezit dat eens aan een gemeenschap wordt geschonken, zal nooit meer naar de kroon kunnen terugkeren, maar tot in de eeuwigheid het eigendom van de gemeenschap blijven, omdat een gemeenschap nooit sterft. Hieruit volgt dat de twee nederzettingen, die door de verheffing aan de eigen gemeenschappen zijn gedoneerd, voor eeuwig van de kroon zijn afgenomen en nooit meer in het bezit van de kroon zullen komen. Een dergelijke schenking is daarom rechtsongeldig, omdat het een inbreuk op het recht van de kroon en een schending van het kroonbezit is. Illésházy eindigt met de woorden dat hij: ‘vanwege deze inbreuk op de wet bij de officiële instanties tegen de beslissing van de koning zal protesteren om enerzijds zijn recht te halen en anderzijds de wetten van het land te beschermen’.⁴⁰ Hierbij moet worden aangetekend dat hij er natuurlijk zelf geen been in zag om de wetten van het land te schenden als hem dat uitkwam, zoals Várkonyi heeft opgemerkt.⁴¹

De brief van Illésházy is het begin van een debat over de aard, de grenzen en de legitimiteit van de koningsmacht in het Hongaarse koninkrijk. Volgens Károlyi waren hierbij twee belangrijke vragen aan de orde.⁴² De eerste was of de koning het recht had de agrarische nederzettingen Szent-György en Bazin te verheffen tot vrije koningssteden. De tweede luidde of Illésházy, of welke onderdaan dan ook, het recht had om in te gaan tegen de koningsmacht of de koning te hinderen bij het uitoefenen van deze macht. De kern van de zaak was de vraag of de macht van de koning begrensd of onbeperkt is. Illésházy maakt in zijn brief duidelijk dat de koning door zijn politiek niet alleen de rechten van één afzonderlijk persoon aantast, maar ook de legitimiteit van zijn koningsmacht ondermijnt. Deze discussie zette zich voort in een briefwisseling met de koning en het daaropvolgende proces wegens majesteitsschennis, dat tot 1603 duurde. Illésházy ging door met zijn verzet tot aan zijn rehabilitatie tijdens de regeringsperiode van Matthias van Habsburg (1608-1619).

Het verschil van opvatting tussen Illésházy en de vorst over de koningsmacht en de legitimatie van die macht blijkt uit de gebruikte terminologie in hun correspondentie. Illésházy schrijft diverse keren over *ius coronae regni Hungariae* (het recht van de kroon van het koninkrijk Hongarije) om zijn argumenten kracht bij te zetten. In de reactie van koning Rudolf komt deze term niet voor, want hij verwijst uitsluitend naar zijn *maiestas* (sovereiniteit) als bron van zijn gelijk. Volgens de opvattingen van Illésházy was de legitimiteit van de koning gebaseerd op de beloftes die de koning had gedaan om de wetten van het rijk te respecteren en die de voorwaarde van zijn verkiezing door de standen was. Deze beloftes waren vastgelegd in de kroningseed en bevestigd door de kroning met de kroon van Hongarije. In de ogen van Rudolf was de bron van zijn macht de soevereiniteit van zijn persoon, ongeacht de wetten van het land of de beloftes die hij eerder had gedaan.

Het Habsburgse hof vatte de woorden van de Hongaar op als een aantasting van de almacht van de koning en klaagde Illésházy aan wegens majesteitsschennis, met het

---

⁴⁰ Ibidem, 172

⁴¹ Ágnes R. Várkonyi, “A nemzet, a haza fogalma a török harcok és a Habsburg-ellenes küzdelmek idején”, in: Ágnes R. Várkonyi, *Magyarország keresztútjain. Tanulmányok a XVII. századról* (Boedapest, 1978) 338-339

⁴² Árpád Károlyi, *Illésházy István hitlenségi pöre* 40

oogmerk zijn bezittingen af te nemen. Op 16 januari 1601 stuurde koning Rudolf een reactie, waarin hij stelt dat de opvattingen van Illésházy een ontoelaatbare inperking van de koninklijke wetten, respect en macht inhouden.⁴³ Volgens Rudolf kan hij, op grond van zijn *ius auctoritatem, potestatemque nostram regiam* (recht, gezag en macht van ons als koning), steden verheffen tot vrije koningssteden, net als hij gewone mensen in de adelstand kan verheffen. Het hof in Wenen bereidde zich ook voor om de machtsaanspraken van de koning te beschermen, zo blijkt uit een citaat uit een brief van de Weense Hofkamer aan aarts Hertog Matthias, d.d. 5 februari 1601. De kamer stelt hierin dat de aanval van Illésházy op ‘Zijne Majesteit’ de ‘königliche Macht, Jus und Autorität’ heeft aangetast. Er moet iets gebeuren ‘zu Rettung dero königlicher Regalien, Rechten und Reputation’.⁴⁴

Dat het gezag van de koning inderdaad was aangetast, blijkt uit de volgende actie van de Hongaarse standen. In hetzelfde jaar dat Illésházy zijn brief schreef, weigerden zij de afgevaardigden van de stad Modor toe te laten tot de landsvergadering, omdat zij de stad niet als vrije koningsstad erkenden.⁴⁵ Volgens Károlyi had Illésházy deze uitsluiting geïnspireerd.⁴⁶ Met de weigering maakte de politieke gemeenschap duidelijk dat zij het recht van de koning op het verheffen van steden tot vrije steden niet erkenden. Ook de Hongaarse standen gingen met deze politieke daad in tegen de wil van de vorst en hiermee was het verzet tegen de koningsmacht begonnen.

3.3.2 Het gebruik van de kroon in de politieke literatuur tussen 1600 en 1603

In de tijd dat de discussie over de legitimiteit van de koningsmacht plaatsvindt (1600-1603), verandert tevens de kroonbetekenis en het daarmee samenhangende beeld van de gemeenschap. De achtergrond van deze verandering was de toenemende ontevredenheid met de politiek van de koning en de groeiende politieke en religieuze spanningen in het rijk.

Het vroegste werk waarin deze betekenisverandering valt op te merken, is geschreven door Elias Berger a Grünenberg⁴⁷ (Illés Bergerus Pannonius, Perger, Bergher, Bergler, Bergerus a Grinperg, 1562-1644), de latere hofhistoricus van de

---

⁴³ Ibidem, 172-174

⁴⁴ ‘(...) noch gröber gemacht, indem er sich nit allain gantz scharfer und hitziger Anzüg gegeben Ihrer Majestät gebracht sondern auch der königliche Macht, Jus und Autorität angreift und dieselbe seines Gefallens zu constringiern und tu engen vermaint: so werden demnach Ihr fürstl. Durch. hierüber Ihrer Majestät Notturft und was diesorts zu Rettung dero königlicher Regalien, Rechten und Reputation vonnöten, ohne der Hofkammer Massgebung zu bedenken wissen.’ Geciteerd in Árpád Károlyi, *Illésházy István hűtlenségi pöre* 39, noot 1

⁴⁵ László Makkai, “A Habsburgok és a magyar rendiség” 169

⁴⁶ Árpád Károlyi, *Illésházy István hűtlenségi pöre* 43

⁴⁷ Vilmos Fraknói suggereert dat de adellijke titel van Berger door Matthias in 1607 zou zijn verleend, op grond van de verschijning van de afkorting ‘A.G.’ achter zijn naam op een titelpagina in dat jaar. Vilmos Fraknói, “Berger Illés magyar király historiographus”, in: *Századok* 6 (Boedapest, 1873) 383. Daar de mogelijke verwanten van Elias Berger, Georgius en Jeremias Berger a Grinperg, deze naam met achtervoegsel ook al droegen vóór 1607, is het waarschijnlijk dat deze titel al eerder was toegekend. Zie: Antonín Truhlář e.a. (red.), *Enchiridion renatae poesis Latinae in Bohemia et Moravia cultae* I (Praag, 1966) 194-196. Als deze Georgius dezelfde is als die in een door József Podhraczký geciteerde oorkonde van Rudolf uit 1583, dan is het toch mogelijk dat de familie Berger uit Kroatië was gevlucht, zoals Podhraczký beweerde. József Podhraczký, “Berger Illés magyar történetíró”, in: *TT Értekezések* XII (Boeda, 1843) 351-366.

Habsburgers.⁴⁸ Hij werd geboren in het Boheemse Breznó, waar zijn vader een lutherse predikant was. Berger studeerde in Heidelberg en hij werd hierna leraar aan een lutherse school in Pozsony (Bratislava).⁴⁹ Zijn mogelijke verwanten in Bohemen waren ook leraar en één werd zelfs hoogleraar aan de Karlovy-universiteit te Praag.⁵⁰ Elias koos echter voor een andere loopbaan en vermoedelijk ook voor een andere religie.

In 1600 publiceerde hij een heldendicht over de betekenis van het dubbelkruis in het wapen van het Hongaarse koninkrijk.⁵¹ Het ‘werk over het kruis en de tekenen van het rijk’ bestaat uit twaalf verzen, die zijn verdeeld over 161 pagina’s.⁵² Omdat Berger dit werk heeft opgedragen aan János Kuthassy, aartsbisschop van Esztergom en stadhouder van koning Rudolf in Hongarije, kan worden aangenomen dat deze de opdracht heeft gegeven voor het schrijven van dit werk en ook de uitgave heeft betaald. Kuthassy was tot zijn dood in 1601 een belangrijke mecenas, een bekende redenaar en als *palatinus* (paltsgraaf of stadhouder) de machtigste persoon in het koninkrijk.⁵³ Hierdoor kan het zijn dat Kuthassy diens cliënt Berger niet alleen met geld, maar ook met ideeën heeft geholpen.⁵⁴ Met dit werk en deze steun deed Berger zijn eerste stap op weg naar een carrière aan het Habsburgse hof.

Berger zette met dit werk een literaire verandering in gang, die van groot belang werd voor de ontwikkeling van de nationale identiteit in Hongarije. De Hongaarse literatuurhistoricus László Szörényi beweert dat het een breuk vertegenwoordigt in de Neo-Latijnse literatuurgeschiedenis van het Hongaarse koninkrijk, omdat dit als het

---

⁴⁸ Over Berger zie: József Podhradczky, “Berger Illés magyar történetíró” 351-366. (over de vraag of Berger Hongaar en katholiek was.) Vilmos Fraknói omschreef vervolgens het werk van Berger als ‘waardeloos’. Vilmos Fraknói, “Berger Illés” 373-390, citaat: 374. Andere auteurs als Evans en Vocelka hebben deze opvatting van Fraknói klakkeloos herhaald, zonder dat zij nieuw onderzoek hebben gedaan. Een bespreking van het werk van Berger ontbreekt in hun studies. R.J.W. Evans, *Rudolf II and his World* 128, Béla Holl, *Ferenczy Lőrinc. Egy könyvkiadó a XVII. században* (Boedapest, 1980) 149-170, Karl Vocelka, *Die politische Propaganda* 79. De laatste decennia neemt de belangstelling voor de inhoud van het werk van Berger weer toe. Zie: Péter Kulcsár, “Berger Illés történeti művei”, in: *Magyar Könyvszemle* 110 (Boedapest, 1994) 245-259 en het werk van Szörényi.

⁴⁹ Ik twijfel aan de geboortedatum van Berger, die Fraknói op grond van de inhoud van een brief van Berger aan koning Ferdinand in 1644 heeft uitgerekend. Berger schrijft een jaar voor zijn dood, dat hij 82 was. Dit zou betekenen dat hij 31 was toen hij in 1593 in Heidelberg ging studeren, 62 toen hij in 1624 trouwde, 76 toen hij zijn laatste werk schreef en 82 toen hij officieel met pensioen ging. Gezien de gemiddelde levensloop en levensverwachting in die tijd lijkt mij dit erg onwaarschijnlijk. Vilmos Fraknói, “Berger Illés” 375

⁵⁰ Antonín Truhlář e.a. (red.), *Enchiridion renatae poesis Latinae in Bohemia et Moravia cultae* I 194-195. Met dank aan Hans Renner voor de vertaling.

⁵¹ Berger schreef in totaal minstens zestien werken, ook is nog één gedicht van hem bekend. IDO 56-57 geeft een opsomming, waarin twee werken missen. Zie ook: Antonín Truhlář e.a. (red.), *Enchiridion renatae poesis Latinae in Bohemia et Moravia cultae* I 192-194 en het genoemde werk van Vilmos Fraknói. Het vers staat afgedrukt in: Hendrikus Smetius, *Auxilliante Iehova* (Spirae Nemetum, 1593) z.p. EK RMK III. 177c

⁵² Elias Berger, *Rapsodiae de cruce insigniis regni Hungarici et sanctissimis, et de gestis pro Cruce Christi inclutorum Hungariae Regum Faelicissimis: secundum fidem historicam pro Immortali Gloria Hungariae, pro nomine Christi tot seculis Pugnantis* (Olomutii, 1600) EK RMK III. 948

⁵³ MIE, Antonín Truhlář e.a. (red.), *Enchiridion renatae* III (Praag, 1969) 115-116

⁵⁴ Met dank aan László Szörényi voor deze suggestie. Over de functie van opdrachten in de relatie met patronen in de vroegmoderne periode, zie: Brian Richardson, *Printing, Writing and Readers in Renaissance Italy* (Cambridge, 1999) 49-76, Natalie Zemon Davies, *The Gift in Sixteenth-Century France* (Madison, 2000) 36-37, Arnoud Visser, *Johannes Sambucus and the Learned Image* 111-120. Zie ook bijvoorbeeld een passage uit een dagboek van Albert Molnár Szenci, die 100 florijnen kreeg in 1616 vanwege een opdracht in een boek: ‘*Edidi Ideam Thurii, pro cuius dedicatione postea accepi C. florenos Rhenanos.*’ Lajos Dézsi (red.), *Szenci Molnár Albert naplója, levelezése és irományai* (Boedapest, 1898) 76

eerste ‘nationale’ epos van de Hongaren kan worden beschouwd.⁵⁵ Dit ‘nationale’ karakter blijkt ook uit de receptie, daar dit werk, ondanks het ‘katholieke’ thema van het kruis, ook door een protestant positief werd beoordeeld.⁵⁶

Het doel van het werk is de Habsburgse vorst te overtuigen van de noodzaak tot verdediging van het Hongaarse koninkrijk tegen de Turken. De verwijzing van de auteur naar de goddelijke taak van de Habsburgers om het christendom te beschermen tegen de heidenen vormde de rechtvaardiging van deze boodschap.⁵⁷ Hierbij volgt hij de bekende redenering van de Hongaarse standen in zijn tijd, dat het hele christendom behouden blijft door de bescherming van het koninkrijk Hongarije tegen de invallen van de Turken. Hieruit volgt, in de ogen van Berger, dat de Hongaarse koning de opdracht van God heeft gekregen om Hongarije te beschermen.

Berger gebruikt het beeld van het ‘ware kruis’ om zijn boodschap aan de keizer over te brengen. Hij vat het kruis op als het symbool van de strijd van Christus tegen het heidense kwaad.⁵⁸ Door een relatie te leggen tussen de betekenissen van dit kruis en die van het dubbelkruis in het wapen van de Hongaren, scheidt de auteur een analogie tussen de strijd van Christus en de oorlog van de koning in Hongarije. Omdat hij tevens het kruis op de Hongaarse kroon in dit verband betreft, krijgt ook dit teken een nieuwe betekenis. De auteur werkt deze analogie in zijn heldendicht uit door de schepping van een fictie van het ‘teken van het kruis’. Hierbij zet hij op een allegorische wijze uiteen hoe het kruis van Christus, gemaakt van het hout van de boom in het paradijs, op de kroon van Hongarije en in het Hongaarse staatswapen zou zijn terechtgekomen. De betekenis van deze verbeelding is, dat de Hongaren en hun koningen de heilige opdracht hebben om het christendom te beschermen door de strijd tegen de heidenen aan te gaan.

Het epos begint met een verhandeling over wapensymbolen uit de Oudheid en uit de tijd van Berger zelf. Nadat de dichter de verschillende tekens heeft vergeleken, komt hij tot de stelling dat geen enkel volk een zo majestueus wapen heeft als de Hongaren, omdat hier het ‘ware kruis van Christus’ op staat afgebeeld. Dit dubbelkruis is volgens de auteur het teken dat de Hongaren de ‘ridders van Christus’ zijn, wat inhoudt dat zij als de beschermers van het christelijke geloof moeten worden beschouwd. Berger wekte deze fictie tot leven door de geschiedenis van het christendom en Hongarije te bezien

---

⁵⁵ László Szörényi, “Berger Illés eposza a Szent Keresztről és a magyar történelem”, in: Marianne Rozsondai (red.), *Jubileumi csokor Csapodi Csaba tiszteletére* (Boedapest, 2002) 298, László Szörényi, *Hunok és jezsuiták* (Boedapest, 1993) 15-24

⁵⁶ De rijke protestantse burger en mecenas András Asztalos bespreekt het werk van Berger in een brief aan de protestantse humanist en theoloog Albert Szenczi Molnár. Brief Asztalos aan Szenczi Molnár, d.d. 20 februari 1610 en geschreven te Nagyszombat, in: Judit Vásárhelyi (red.), *Szenczi Molnár Albert válogatott művei* (Boedapest, 1976) 602-603. Tot nu toe was niet bekend dat de katholieke Berger en de protestantse Asztalos contact hadden. De bibliotheek van de Benedictijner abdij van Pannonhalma, Hongarije, bewaart een exemplaar van *Rapsodiae de cruce* dat Berger aan Asztalos opdroeg en dat is voorzien van een lang handgeschreven epigram aan de ‘*patronus musarum*’. Bibl. Pannon. RMK III. 948 (schutblad). Van het werk zijn voor zover ons bekend negen exemplaren bewaard: in Olmütz (drie), Wenen, Praag (volgens Antonín Truhlář met een handgeschreven opdracht), Boedapest, (OSZK en EK) en Pannonhalma (twee, waarvan één uit de bibliotheek van de jezuïeten in Sopron). Zie inventarisatie in: Antonín Truhlář e.a. (red.), *Enchiridion renatae poesis Latinae in Bohemia et Moravia cultae* III 115-116

⁵⁷ László Szörényi, “Berger Illés eposza a Szent Keresztről” 298

⁵⁸ Het kruis speelde al een rol in het wetboek van Werbóczy, die schreef: ‘*Unde ab illius tempore, gens Hungarica, duplicatam crucem pro armis, ac insignibus habere pariter, et gestare consuevit.*’ *Tripartitum*, Part. I. Tit. 11. § 3, 70-72

vanuit het gezichtspunt van de ‘werking van het kruis’ in de geschiedenis. De Hongaren hebben dit kruisteken van de paus ontvangen, omdat hij zowel een dubbelkruis als een kroon met een kruis op de top aan de eerste koning Stephanus zond. Door deze schenking ging de betekenis van het eerste ware kruis van Christus over op de symbolen van het Hongaarse volk, die daardoor als *crucigeres* (kruisdragers) kunnen worden beschouwd. De Hongaarse koningen verdedigen deze titel door hun roemrijke oorlogen tegen de heidenen en de strijd tegen het volk onder het ‘teken van de halve maan’ (de Turken). Berger beweert bovendien dat deze strijd tussen het Hongaarse kruis en de halve maan de eigentijdse manifestatie is van de eeuwige strijd van Jezus met de Satan. Christus vecht tegen het kwaad via de verschijningen van het teken van het kruis in de wereld.

Vervolgens keert Berger terug in zijn eigen tijd, als hij op grond van zijn kruisfictie beweert dat de Habsburgers, dankzij hun Hongaarse koningschap, de dragers zijn geworden van het ware kruis. Deze innovatie van de auteur moet worden gezien in het licht van de wijze waarop Rudolf zijn machtsaspiraties in zijn rijk rechtvaardigde. De successen in de strijd tegen de Turken waren in de ogen van de vorst de belangrijkste bron van de legitimatie van zijn streven naar almacht in zijn rijk. Rudolf heeft zijn positie als almachtig heerser niet aan zijn keizerschap, maar aan zijn Hongaarse koningschap te danken.

Berger’s kruisfictie heeft de volgende implicaties voor het Hongaarse koningschap van de Habsburgse vorst. Rudolf is de verdediger van het christendom, omdat hij de koning is van het volk dat door God van deze taak is voorzien en ook daadwerkelijk deze strijd volbrengt. Hieruit volgt dat de legitimatie van de macht van de Habsburgse vorst afhangt van de wijze waarop hij het koninkrijk Hongarije en de gemeenschap van de Hongaren weet te verdedigen en te behouden tegenover de Turken, omdat het gunstige verloop van hun strijd de bron is van de rechtvaardiging van de koningsmacht. Tevens volgt uit deze redenering dat het behoud van de machtspositie van de vorst afhangt van de wijze waarop hij dit koninkrijk regeert. Omdat, in de ogen van Berger, de politieke geschiedenis van de Hongaarse gemeenschap analoog is met de kosmische strijd tegen het kwaad, is een onrechtvaardige politiek van de koning ten opzichte van de Hongaren direct gericht tegen Gods wil, omdat de Hongaren dan niet meer in staat zijn hun taak van God uit te voeren.

Berger legitimeert de politieke aspiraties van de Hongaren door een goddelijke zingeving aan hun bestaan en hun geschiedenis te geven. Hij toont aan dat het wezen van de gemeenschap van direct belang is voor de rechtvaardiging van de macht van de vorst. De dichter gaat hierbij zo ver, dat hij diverse elementen uit de Hongaarse geschiedenis in dit epos verwerkt, die weliswaar de aanspraken op de rechten van de gemeenschap ondersteunen, maar die ook met het beeld van de Habsburgers als almachtige vorsten in strijd lijken te zijn. Zo noemt hij Attila, de eerste koning van de Hongaren, die door diverse middeleeuwse auteurs (ook door Werbőczy) als de stichter van de vrijheid van de Hongaarse gemeenschap wordt gezien. Ook vermeldt hij de Gouden Bul van koning András II, op grond waarvan de adel het recht had zich te verzetten tegen een onrechtvaardige koning. Tevens verheerlijkt hij de ‘nationale koning’ Mátyás Corvinus, die niet populair bij de Habsburgers was vanwege zijn verovering van Wenen en delen van Oostenrijk. Het werk van Berger kan daarom eerder

worden beschouwd als een epos van de Hongaarse politieke gemeenschap, dan als een werk waarin de persoon van de Habsburgse vorst wordt verheerlijkt.⁵⁹

Met dit beeld van de Hongaren zet Berger een culturele verandering in gang, die in veel latere politieke werken in het begin van de zeventiende eeuw in Hongarije wordt voortgezet. De kerngedachte van de auteur, dat de instandhouding van het Hongaarse koninkrijk noodzakelijk is voor het behoud van de Habsburgse macht vanwege de heilige taak van de Hongaren in Europa, is een idee dat zowel gedurende de opstand van Bocskay als tijdens de regeringsperiode van Matthias II zal worden gebruikt. Naarmate het voortbestaan van het rijk en de gemeenschap meer onder druk komt te staan, wordt ook deze boodschap in krachtiger bewoordingen, pakkendere beelden en indrukwekkendere rituelen naar voren gebracht. Ook komt de band tussen de Hongaren en de kroon meer tot uitdrukking. Ondanks het feit dat de kroon in het epos van Berger een ondergeschikte rol speelt, krijgt deze hierdoor toch een nieuwe legitimerende betekenis.

In dezelfde ontstaansperiode van Berger's werk, woedde tevens een fel debat tussen calvinistische, lutherse en katholieke auteurs in het Hongaarse rijk. In deze discussie stond de vraag centraal wat de oorzaak was van de neergang van het rijk en het succes van de Turkse veroveringen.⁶⁰ Het twistpunt was de vraag welke geloofsrichting de oorzaak was van de ruïneuze toestand van het Hongaarse rijk en daarom bestreden moest worden.⁶¹ Volgens de katholieken strafte God de Hongaren met de Turken vanwege het verzaken van het ware geloof door de protestanten. De protestanten waren van mening dat de zonden van de katholieken de woede van God hadden opgewekt en dat de Turkse hordes het werktuig Gods waren. Het enige middel voor de verlossing van de Hongaren van deze zonden (en de Turken) zou de terugkeer naar een zuivere vorm van geloof zijn, volgens hen. Deze kwestie had niet alleen religieuze, maar ook politieke aspecten. Het debat ging ook over de vraag wat de toekomst zou zijn van het rijk. Ook speelden thema's als de politieke en religieuze vrijheid van de gemeenschap en de reikwijdte van de koningsmacht een rol.

De belangrijkste bijdrage aan dit debat leverde de lutherse predikant István Magyari (?-1605) in 1602.⁶² Een jaar later publiceerde de jezuïet Péter Pázmány (1570-1637) een reactie op het boek van Magyari, dat tevens zijn eerste polemische geschrift

---

⁵⁹ Asztalos schreef al in zijn brief over deze dubbelzinnigheid van Berger op grond van de politieke en de religieuze inhoud van zijn werk. Judit Vásárhelyi (red.), *Szenczi Molnár Albert válogatott művei* 602-603

⁶⁰ Over deze discussie zie: Bálint Hóman en Gyula Szekfű, *Magyar történet* III 283-284, István Bitskey, *Hitviták tüzeben* (Boedapest, 1978) 178-192, István Bitskey, "A vitézség eszményének változatai a XVI-XVII. század fordulójának magyar irodalmában", in: Tivadar Pétercsák (red.), *Hagyomány és korszerűség a XVI-XVII. században* (Eger, 1997) 208-209, Sándor Óze, "Grenzen en identiteit", in: S.n., *Hungaria regia 1000-1800* (tentoonstellingscatalogus) (s.l., 2000) 50-56

⁶¹ Deze vraag werd al in 1538 het Hongaarse rijk te berde gebracht in de kroniek van de protestantse dominee András Farkas. Zie: Katalin Péter, *A magyar nyelvű politikai publicisztika kezdetei* (Boedapest, 1973) 6-7, László Makkai, "Mindszenti Gábor emlékirata", in: László Makkai (red.), *Mindszenti Gábor diáriuma öreg János király haláláról* (Boedapest, 1977) 36-37

⁶² Tibor Klaniczay (red.), *A magyar irodalom története* II (Boedapest, 1964) 60-62. Magyari was de hofpredikant van de aristocraat Ferenc Nádasdy uit Sárvár, die succesvol strijd leverde tegen de Turken. De ideeën van Magyari waren mogelijk deels afkomstig van of geïnspireerd door zijn patroon. László Makkai, "Magyari és műve", in: István Magyari, *Az országokban való sok romlásoknak okairól* (Tamás Katona red.) (Boedapest, 1979) 187-206

was.⁶³ Beide auteurs geven in hun werk een antwoord op de vraag waarom het Hongaarse rijk en de Hongaarse ‘nemzet’ (volk of natie) na een bloeiperiode van Matthias Corvinus zo in verval waren geraakt. Bij het beantwoorden van deze vraag gebruikten zij analogieën, en aansprekende beelden uit de Bijbel, de klassieke literatuur en de Hongaarse geschiedenis, om hun argumenten kracht bij te zetten. Op deze wijze ontstonden vergelijkbare werken als die van Berger, waarin religieuze symbolen een nieuwe politieke betekenis kregen en politieke tekens van een religieuze lading werden voorzien.

Pázmány is de eerste auteur die de betekenis van de kroon in zijn werk gebruikt als argument. Net als Magyari, geeft hij in zijn betoog een analyse van de Hongaarse geschiedenis. Hij illustreert de onverbreekelijke band tussen de katholieke religie, de Hongaarse ‘nemzet’ en het koninkrijk Hongarije met aan Bonfini ontleende beelden en thema’s. Pázmány beweert dat de paus de kroon na een wonder schonk aan de heilige koning Stephanus van geschonken en zo de ‘orzagunknac Coronaia’ (kroon van ons rijk) werd.⁶⁴ De kroontraditie rechtvaardigt zo de belangrijke positie van de katholieke religie in het land.

De katholieke schrijver gebruikte nog een ander belangrijk thema, dat met de kroon verbonden is. Hij vermeldt dat dezelfde koning zijn rijk opdroeg aan de Heilige Maria, waardoor deze ‘Magyar orzag Patronus’ (*patrona Hungariae*, patrones van Hongarije) werd.⁶⁵ Volgens Éva Knapp en Gábor Tüskés is dit de eerste keer dat de *patrona Hungariae*-topos in de polemische literatuur van Hongarije werd gebruikt.⁶⁶ Het werk van Pázmány markeert zo het begin van het polemische gebruik van de traditie van de kroon, Maria als patrones van Hongarije en de verbinding tussen beide thema’s met het beeld van de politieke gemeenschap van Hongarije.

In hetzelfde jaar dat het werk van Pázmány verschijnt, ontstaat een beeld van de kroon dat ook daadwerkelijk fungeerde als rechtvaardiging van de politieke aspiraties van de standen ten opzichte van de Habsburgse koningsmacht. Deze voorstelling komt voor in een oratie die namens de Hongaarse standen ten overstaan van de keizer werd uitgesproken. Op 15 april 1603 verschenen vijf afgevaardigden van de *Status et Ordines* van het koninkrijk Hongarije aan het Habsburgse hof in Praag met een klacht die zij aan de koning aanboden.⁶⁷ Aan het hoofd van deze delegatie stond de bisschop van

---

⁶³ Péter Pázmány, *Felelet Magyari István sárvári prédikátornak az ország romlása okairul írt könyvére* (Emil Hargittay red.) (Nagyszombat, 1603, Boedapest, 2000). Tien jaar later herhaalde hij zijn argumenten in: Péter Pázmány, *Isteni igazságra vezérlő kalauz* (Posonii, 1613, Boedapest, 2001). Pázmány was de scherpste verdediger van het katholieke geloof, de drijvende kracht achter de Contrareformatie in Hongarije en de meest invloedrijke ‘kerkelijke politicus’ van zijn tijd. Door zijn inspanningen keerde een groot deel van de hoge aristocraten van Hongarije terug tot het katholieke geloof, waaronder de familie Nádasdy. Tibor Klaniczay (red.), *A magyar irodalom története* II 120-137, Emil Hargittay en Ágnes Varga, “A hitvitáktól a gyakorlati politikáig (Pázmány Péter politikai pályájának alakulása)”, in: Béla Varjas (red.), *Irodalom és ideológia a 16-17. században* (Boedapest, 1987) 316. Magyari gaf antwoord op Pázmány in de tekst van een lijkrede op Ferenc Nádasdy. Zie: Gábor Kecskeméti, *Prédikáció, retorika, irodalomtörténet* (Boedapest, 1998) 146-148

⁶⁴ Péter Pázmány, *Felelet Magyari István sárvári prédikátornak...* 421 r. 5-10

⁶⁵ Pázmány baseert zich hierbij op Bonfini. Zie Antonio Bonfini, *A magyar történelem tizedei* 2.1.33 261

⁶⁶ Éva Knapp en Gábor Tüskés, “Magyarország – Mária országa”, in: *ItK* 5-6 (Boedapest, 2000) 585. Ook werden de eerste prenten met Maria als *patrona Hungariae* in deze periode gedrukt. Ibidem.

⁶⁷ Vilmos Fraknói en Árpád Károlyi (red.), *MOE* XI (Boedapest, 1890) 157-159

Zevenburgen, Demeter Naprágyi (Demetrius Napragi, Napraghy, 1556-1619), een belangrijk figuur in het Hongaarse politieke en culturele leven.⁶⁸ Ook Péter Révay, die tien jaar later een werk over de kroon zou publiceren, maakte deel uit van de groep.⁶⁹

De inhoud van de petitie komt neer op een klacht aan de koning van Hongarije over de actuele problemen in het rijk, waarvan het gebrek aan inspraak van de standen het belangrijkste was. De standen klagen over de autoritaire uitoefening van de macht van de koning en hun geringe invloed op de regering, de openbare macht en de rechtspraak in het koninkrijk.⁷⁰ Zij beweren dat de vorst de Hongaarse Raad van de koning niet meer betreft bij zijn beslissingen, zoals dat in vroeger tijden gebeurde en in de rest van het Habsburgse rijk nog steeds de praktijk was. Volgens hen was wetteloosheid troef, omdat veel processen werden afgedaan met een koninklijk mandaat.

Interessanter dan deze petitie, is de inhoud van de oratie die Naprágyi hield tijdens de overhandiging van de petitie aan de keizer. Hierin noemt hij voor het eerst de betekenis van de tastbare Hongaarse kroon voor de legitimatie van de koningsmacht van Rudolf. De bisschop verzoekt in deze oratie de keizer, in zijn hoedanigheid als koning van Hongarije, de oude normen van het koninkrijk in acht te nemen en de Hongaren te betrekken bij zijn besluiten. Hij ondersteunt zijn betoog door de vorst te wijzen op de kroning met de heilige kroon als de belangrijkste legitimatie van zijn koningsmacht bij de Hongaren:

‘Wat is de reden dat zij [de Hongaren] niet Uwe Majesteit moeten vereren met dezelfde liefde waarmee zonen hun zeer toegewijde vader vereren? Aangezien zij vanaf precies die tijd, waarin in het jaar 1572 bij de gelukbrengende acclamatie van alle standen van zijn rijk, de engelenkroon van de heilige koning Stephanus op het verheven hoofd van uwe Majesteit is geplaatst, in hem niets anders dan heroïsche deugden, bijzondere zorg, aanhoudende nauwgezetheid bij het handelen, één en al hemelse voorzienigheid en een genegenheid voor het Hongaarse volk boven alle anderen, die hij in zijn rijk als onderdanen heeft, waargenomen hebben.’⁷¹

---

⁶⁸ Demeter Naprágyi werd in 1596 bisschop van Zevenburgen en was vanaf 1602 proost van Pozsony. Hij maakte diplomatieke reizen naar Polen en ondernam politieke activiteiten. Bovendien schreef hij *Hungariae Periclitantis Legatorum, Rndi Dni Demetrii Napragi... & Gen. Dnorum Nicolaj Zokolij de Kis Varda, & Michaelis Kellemesi... ad Seren. Potentiss. Sigismvndvm Tertivm, Poloniae Et Sveviae Regem, ... Oratio; In Comitibus Generalibus Cracouiae habita, die 2. Mensis Martij Anno Domini M. D. XCV.* (Krakau, 1595) en in 1602: *De Transylvanicis rebus memoriale*, gepubliceerd in: Sándor Szilágyi, EOE V (Boedapest, 1879) 162-174, MIE, IDO 368

⁶⁹ Tot de overige afgevaardigden behoorde János Jóó, die een belangrijke rol speelde namens de keizer in het proces tegen Illésházy, en twee edelen uit de bovenlanden van Hongarije, György Kékedy en Ferenc Kellemessy. Péter Révay, *De monarchia et sacra corona regni Hungariae centuriae septem...* (Francofurti, 1659) 108

⁷⁰ Het eerste punt van het memorandum betrof een klacht over het gedrag van Duitse huursoldaten, die volgens de standen meer schade in Hongarije aanrichtten dan de Turken. In het tweede en het derde punt somden de standen hun klachten op over de politiek van de koning. S.n., “Supplicatio Regni Ungariae”, in: Gábor Kazinczy (red.), *Gr. Illésházy István Náador följegyzései 1592-1603. és Hídvégi Mikó Ferencz históriája 1594-1613. Bíró Sámuel folytatásával MHH VII* (Pest, 1863) 121 ev.

⁷¹ (...) *Quid est cur non debeant Maiestatem Vestram eo, quo filii parentem pientissimum (!), amore prosequi? quando ab eo solo tempore, quo anno 1572 omnium Ordinum ejus Regni fausta acclamatione, corona S. Stephani Regis angelica Augusto Maiestatis Vestrae capiti imposita fuit, nihil in ea praeter virtutes*

Volgens Naprágyi is de macht van de koning niet onbeperkt, omdat zijn macht afhankelijk is van de gehoorzaamheid van zijn onderdanen. De Hongaren gehoorzamen volgens de bisschop hun koning, omdat hij met hun toestemming is gekroond met de ‘engelenkroon van de heilige koning Stephanus’. De koningsmacht hangt volgens hem daarom af van het al dan niet nakomen van zijn beloftes die hij tijdens de kroning heeft gedaan. De kroon is in het denken van Naprágyi het symbool van de legitimiteit die de macht van de koning door de acclamatie tijdens de kroning heeft verworven. Als de koning zijn beloftes schendt en misbruik maakt van zijn macht, dan verliest hij tevens zijn gezag bij zijn Hongaarse onderdanen.

Op grond van deze bronnen is de volgende ontwikkeling zichtbaar van de kroonbetekenis. Illésházy gebruikte de term *corona regni Hungariae* in strikt juridische zin als aanduiding van de wetten van het koninkrijk, die grenzen stellen aan de macht van de koning. Berger, Pázmány en Naprágyi verwezen in hun politieke geschriften naar het tastbare kroonjuweel van de heilige Stephanus en geven deze een bovennatuurlijke betekenis. Het verschil tussen de werken van de auteurs is een indicatie voor het begin een ontwikkeling, waarbij niet alleen het abstracte juridische begrip *corona*, maar ook een voorstelling van de kroon fungeert als rechtvaardiging van politieke denkbbeelden.

3.4 De opstand van Bocskay

3.4.1 Politieke achtergrond van de opstand

Het gevolg van de politieke spanning tussen koning en standen was een opstand die in 1604 uitbrak. De tijd daarvoor kenmerkte zich door het toenemende verlies aan respect voor de koning, als gevolg van zijn besluiten ten nadele van de eigen bevolking. De koning reageerde afwijzend op de kritiek op zijn beleid en de waarschuwingen over de legitimiteit van zijn macht van Naprágyi, zoals blijkt uit zijn reactie op de oratie en de petitie, d.d. 9 mei 1603.⁷² Rudolf schrijft met betrekking tot het gebrek aan inspraak, dat bij afwezigheid van de Hongaarse raadsheren hij besluiten moest nemen zonder hen. Verder gaat hij in dit stuk niet in op de kwestie van de koningsmacht. De misstanden zoals die in de petitie van de standen naar voren kwamen, duurden ondertussen onverminderd voort. De besluiten van de landsvergaderingen werden achteraf door het hof aangepast. De koning verhaastte de gang van het proces van Illésházy door de voorzitter van het rechtcollege, Miklós Istvánffy, de gerechtelijke uitspraak te laten vervalsen.⁷³ Daarna liet hij een arrestatiebevel uitgaan. Rudolf nodigde vervolgens Illésházy uit om zijn grieven persoonlijk aan hem in Praag over te brengen.⁷⁴ Die

---

heroicas, singularem curam, diligentiam in rebus agendis assiduam, providentiam plane caelestem, et in gentem Hungaricam praeter alias, quas imperio suo subjectas habet, propensionem animadverterint. (...), in: „Habita coram caesare in audientia 15. Aprilis per Hungariae Legatos, Reverendissimos et Magnificos Dominos Demetrium Nápragy Episcopum Transylvaniae, Joannem Joo, et Petrum Révay, Anno Dni 1603”, in: *ibidem*, 114-120. Met dank aan Rogier van der Wal voor de vertaling.

⁷² MOE X 327-329

⁷³ Árpád Károlyi, *Illésházy István hűtlenségi pöre 87-90*

⁷⁴ Gepubliceerd in: Sándor Szilágyi (red.), “Három uralkodói levélke”, in: TT (Boedapest, 1879) 389

vluchtte daarop naar Polen, nadat hij door aartshertog Matthias was ingelicht.⁷⁵ De bezittingen van Illésházy werden daarna onteigend en meerdere processen tegen andere magnaten volgden. De directe aanleiding voor de opstand was de ontevredenheid bij de bevolking naar aanleiding van dit machtsmisbruik van de koning.⁷⁶

Als katalysator van het conflict fungeerde de dreigende onteigening van de bezittingen van de magnaat, legeraanvoerder en hoveling van Rudolf, István Bocskay (Bocskai, Bochkai, Botschkai, 1557-1606). Nadat hij werd bedreigd, zocht hij steun bij rondzwerfende losse troepen en wist met hulp van hen het leger van de koning te weerstaan. Bocskay verenigde vervolgens de ontevreden onderdanen van Rudolf met een uiteenlopende etnische, religieuze en sociale achtergrond in het verzet tegen de keizer. Daarna veroverde hij onverwacht grote delen van het Hongaarse koninkrijk op de keizerlijke troepen en was het succes van de eerste grote opstand van de Hongaarse standen tegen het Habsburgse gezag een feit.

3.4.2 De rechtvaardiging van de opstand door het hof van Bocskay

De opstand van Bocskay betekende een ingrijpende politieke verandering in Midden-Europa, omdat het de eerste gewapende krachtmeting was tussen de Hongaarse standen en de machthebber.⁷⁷ Dit conflict leidde vanaf 1604 tot een crisis in de Habsburgse standenstaat, die pas in 1619 bezworen leek met het smeden van de *Confederatio Bohemica*. Één van de kenmerken van deze crisis was het zoeken naar steun en het smeden van allianties in binnen- en buitenland, door Bocskay en andere leidende figuren van de opstand, als Illésházy.⁷⁸ Deze vormen van samenwerking reikten over religieuze scheidslijnen, standsverschillen en landsgrenzen heen. Om dergelijke verbintenissen te rechtvaardigen, moesten nieuwe beelden worden bedacht, waardoor ook de voorstelling van de politieke gemeenschap veranderde. In Hongarije speelde het hof van Bocskay in dit proces een belangrijke rol.

Vanaf het begin van de opstand vormde Bocskay een hofhouding om zich heen, waarmee hij leiding gaf aan het verzet tegen koning Rudolf. De politieke doelstelling van dit verzet was tot een overeenkomst te komen met de Habsburgse vorst, die gunstig voor de Hongaarse standen zou zijn.⁷⁹ Het hof was dusdanig georganiseerd om dit doel zo effectief mogelijk op korte termijn te bereiken. Het bezat daardoor een geïmproviseerd karakter en had geen vaste standplaats.⁸⁰ Tot de belangrijkste taken

---

⁷⁵ Árpád Károlyi, *Illésházy István hűtlenségi pöre* 117

⁷⁶ Zoltán Angyal, *Rudolfs II. ungarische Regierung: Ursachen, Verlauf und Ergebnis des Aufstandes Bocskay* (Boedapest, 1916), Géza Lencz, *Der Aufstand Bocskays und der Wiener Friede* (Debrecen, 1917), Kálmán Benda, *Bocskai István* (Boedapest, 1955, 21993), László Nagy, *A Bocskai-szabadságharc katonai története* (Boedapest, 1961), László Makkai, "A Bocskai-felkelés", in: Zsigmond Pál Pach en Ágnes R. Várkonyi (red.), *Magyarország története 1526-1686 I* (Boedapest, 1987) 709-775, Gábor Barta, "Az Erdélyi Fejedelemség első korszaka (1526-1606)", in: Béla Köpeczi e.a. (red.), *Erdély története I* (Boedapest, 1987) 532-537

⁷⁷ Gottfried Schramm, "Armed Conflicts in East-Central Europe 1604-1620", in: R.J.W. Evans en T.V. Thomas (red.), *Crown, Church and Estates 176-195*

⁷⁸ Joachim Bahlcke, *Regionalismus und Staatsintegration im Wiederstreit* (München, 1994) 310-311

⁷⁹ László Nagy, "Megint fölszánt magyar világ van..." (Boedapest, 1985) 235

⁸⁰ István Bitskey, "Bethlen Gábor és a két Rákoczi György irodalompolitikája", in: *Magyar Könyvszemle* 102 (Boedapest, 1980) 3. Over het geïmproviseerde karakter van dit hof zie: László Nagy, *Kard és szerelem* (Boedapest, 1985) 76-79, Kálmán Benda, "Bocskai István székhely nélküli fejedelmi udvara", in: Ágnes R. Várkonyi, *Magyar reneszánsz udvari kultúra* (Boedapest, 1987) 158-165

behoorden het leiden van de militaire operaties, het onderhandelen met het Habsburgse hof, het onderhouden van de internationale relaties, het organiseren van de financiële steun, het binnenlandse bestuur door middel van het organiseren van landsvergaderingen en het verwerven van steun in binnen- en buitenland voor de politiek van Bocskay.

Het ondermijnen van het gezag van de keizer in Europa was van cruciaal belang voor het nastreven van de politieke doelstellingen van de opstand. De politiek van Bocskay kwam neer op het bieden van gewapend verzet tegen een rechtmatige koning van een vorstenhuis dat een groot aanzien genoot in Europa en krachtige bondgenoten had, als Spanje en de paus.⁸¹ Bovendien was dit de eerste gewapende opstand tegen de Habsburgers en had daardoor geen historisch voorbeeld.⁸² Een buitengewoon groot deel van de activiteiten van het hof was daarom gericht op het rechtvaardigen van de zaak van de opstandelingen en het leiderschap van Bocskay. De politieke boodschap van hem en zijn medestanders kwam naar buiten door briefwisselingen, oraties, verklaringen, stukken van landdagen, vlugschriften, liederen, afbeeldingen en ceremonies.⁸³ Deze teksten en beelden hadden vervolgens hun receptie in de rest van Europa en riepen een tegenreactie op van het Habsburgse hof.⁸⁴

De uitvoering van dit offensief tegen de keizer was in handen van een groep van hovelingen, de *familiares Aulae Botschkai*.⁸⁵ De leden van deze groep hadden gemeen dat zij allen humanisten waren en behoorden tot de top van de culturele elite van Hongarije. Hun sociale, religieuze en etnische achtergrond liep uiteen. Een aantal van hen had, net als Bocskay, deel uitgemaakt van het Habsburgse hof. De belangrijkste strateeg en theoreticus binnen deze groep was de katholieke aristocratische legeraanvoerder Mihály Káthay (?-1607), die de functie van kanselier van Bocskay vervulde. De humanist János Rimay (1569 of 1573-1631) speelde een belangrijke politieke en intellectuele rol naast Káthay.⁸⁶ Johannes Bocatius fungeerde als hofhistoricus en schreef ook politieke stukken. János Szappanos Debreczeni en István

---

⁸¹ Wilfried Schulze, "Estates and the Problem of Resistance in Theory and Practice in the Sixteenth and Seventeenth Centuries", in: R.J.W. Evans en T.V. Thomas (red.), *Crown, Church and Estates* 171

⁸² Joachim Bahlcke, *Regionalismus und Staatsintegration im Widerstreit* 310

⁸³ Péter Katalin, *A magyar nyelvű politikai publicisztika kezdetei* (Boedapest, 1973) 5-7

⁸⁴ De hofhistoricus van Bocskay, Johannes Bocatius, beweerde tijdens een ondervraging dat in het buitenland vlugschriften ten gunste van Bocskay werden geschreven en dat Schotten en 'Niederlander' hun steentje in Hongarije bijdroegen. Hij stelde ook dat in een Pools vlugschrift Bocskay als een grote koning wordt verheerlijkt en hierin bovendien zijn wapen staat afgebeeld. „Confessiones I [Ultimo mense Augusto 1606]”, in: IOPr 236. Naar de Nederlandse steun aan en bemoeienis met de Bocskay-opstand is helaas nog te weinig onderzoek gedaan. Zie László Makkai, "Bocskai és Europai kortársai" 491. In het bijzonder zou onderzoek naar het contact tussen Bocatius en de Hollandse jurist Pieter Brederode, afgezant van de Staten-Generaal, die samen met Bocatius steun zocht in Duitsland voor de opstand, interessant materiaal kunnen opleveren. Bocatius schreef een lofdicht op Brederode. IOPo 693. Ook noemt Bocatius hem in zijn memoires: Johannes Bocatius, "Olympias Carceraria", in: IOPr 120, 130

⁸⁵ "Confessiones I [Ultimo mense Augusto 1606]" 161. De benaming van dit hof is afkomstig van Johannes Bocatius, die tijdens de ondervragingen in zijn gevangenschap in 1606 en in zijn memoires na zijn vrijlating veel over de leden van dit hof en hun activiteiten losliet. Zie ook: Ibidem, 236, r. 39-40

⁸⁶ Rimay schijnt ook een kroniek van de opstand te hebben geschreven, maar deze is helaas verloren gegaan. Géza Szentmártoni Szabó, "Balassi Bálint halála", in: János Rimay, *Balassi epicédium* (Pál Ács red.) (Boedapest, 1994) 82

Szamosközy bekleedden een vergelijkbare functie.⁸⁷ Ook de calvinistische predikant Péter Alvinczi maakte deel uit van dit hof. Verder had Bocskay diverse secretarissen in dienst, als Simon Péchy.⁸⁸ Pas in het voorjaar van 1605 sloot Illésházy zich aan bij het kamp van Bocskay en werd meteen diens belangrijkste adviseur.

Het is een misvatting te denken dat vanwege deze formele taakverdeling binnen het hof de hier ontstane politieke werken en ideeën enkel toe te schrijven zijn aan één bepaalde auteur.⁸⁹ Bocskay's hof moet worden gezien als een intellectuele werkplaats, waar ideeën circuleerden die door verschillende mensen werden ontwikkeld en die in diverse werken tot uitdrukking kwamen. Uit de briefwisseling van leden van het hof en uit de ondervragingen en bekentenis van Bocatius na zijn arrestatie blijkt dat deze intellectuele scheppingen in min of meerdere mate collectief tot stand kwamen.

In het verzamelde werk van Bocatius zijn veel voorbeelden te vinden over de werkwijze van dit hof. Zo schrijft hij met betrekking tot bepaalde teksten met de titel: *Litterae sigillatae ad Electores Imperii*, dat Illésházy en zijn secretaris een concept hebben gemaakt, waarna Rimay dit herschreef. Ook heeft Bocatius in opdracht van Bocskay een stuk van Rimay omgewerkt tot een vers voor een gedenksteen.⁹⁰ Tevens geeft Illésházy in een brief een advies aan Bocskay over het schrijven van zijn (politieke) testament, waarna Bocskay dit aan zijn secretaris Simon Péchy dicteert in nabijheid van Alvinczi en zijn raadgever Pál Örvédy.⁹¹ Uit deze en andere voorbeelden kan worden opgemaakt dat ook de werken met een kroonbetekenis op een dergelijke interactieve manier aan het hof tot stand kwamen.

Een belangrijke kwestie die betrekking heeft op de betekenisverandering van de kroon en de werking van het hof, is de vraag op grond van welke theorie de politiek van Bocskay werd gelegitimeerd.⁹² In Hongarije heeft een discussie plaatsgevonden over de

---

⁸⁷ Tibor Klaniczay (red.), *A magyar irodalom története I* (Boedapest, 1964) 430-431, István Sinkovics, "Szamosközy István", in: István Szamosközy, *Erdélyi története [1598-1599, 1603]* (István Borzsák vert., Sinkovics István red.) (Boedapest, 1977) 20-23. Szamosközy heeft dit werk helaas niet afgemaakt en de belangrijkste jaren uit de opstand ontbreken uit het manuscript. Het belang dat Bocskay aan dit werk hechtte, blijkt uit de 2000 Forint die hij voor de uitgave aan Szamosközy vermaakte in zijn testament, terwijl hij Szappanos Debreceni bedacht met 200 Forint voor het uitgeven van zijn historische werk.

⁸⁸ Simon Péchy (?1570-?1642) was een humanist en grootgrondbezitter die had gestudeerd in West-Europa en aan politieke invloed won tijdens de opstand van Bocskay. Hij werd in 1613 kanselier van de Zevenburgse prins Gábor Bethlen. Hij stichtte een protestantse sekte (de 'Szombatos' of Sabbattariërs) en schreef religieuze literatuur. Tibor Klaniczay (red.), *A magyar irodalom története II* 46-47, Róbert Dán, *Az erdélyi szombatosok és Péchy Simon* (Boedapest, 1987), Balázs Pap, "Eine unbekante Streitschrift von Pál Csanádi", in: Mihály Balázs en Gizella Keserű (red.), *György Enyedi and Central European Unitarism in the 16-17th Centuries* (Boedapest, 2000) 270

⁸⁹ Zie onder meer de discussie over het auteurschap van de 'Verklaring van Szerencs', in: László Nagy, "Ki volt a szerzője a szabadságért fegyvert fogott magyar rendek Európához intézett kiáltványának?", in: Béla Varjas (red.), *Irodalom és ideológia a 16-17. században* 175-187

⁹⁰ "Responsoria" en "Confessiones", in: IOPr 224, 227, 236-237. Het valt op dat Bocatius, na zijn arrestatie, de keizer aanbiedt om een vlugschrift te schrijven dat gericht is tegen Bocskay. Ibidem, 237

⁹¹ Brief van Illésházy aan Bocskay, d.d. 23 augustus 1606 te Szépesvár, in: József Jankovics (red.), *Literátor-politikusok levelei Jenei Ferenc gyűjtéséből (1566-1623)* (Boedapest en Szeged, 1981) 38-40

⁹² Ferenc Eckhart, "Bocskay és hiveinek közjogi felfogása", in: Sándor Domanovszky (red.), *Emlékkönyv Károlyi Árpád születése nyolcvanadik fordulójának ünnepére* (Boedapest, 1933) 133-141, Ferenc Eckhart, *A Szentkorona-eszme története* 146-151, Ferenc Eckhart, *Magyar alkotmány- és jogtörténet* 35, Kálmán Benda, "Habsburg-politika és rendi ellenállás", in: *Történelmi Szemle* (Boedapest, 1970) 420-426, Kálmán Benda, "A kálvini tanok hatása a magyar rendi ellenállás ideológiájára", in: *Helikon* 17 (Boedapest, 1971) 322-329, Kálmán Benda, "Le droit de résistance de la bulle d'or hongroise et le Calvinisme", in: Béla Köpeczi en Éva

vraag of Bocskay en zijn aanhangers zich hebben gebaseerd op het werk van Werbőczy, of dat zij gebruik hebben gemaakt van de ideeën van Calvijn over de rechtvaardigheid van verzet tegen een legitieme vorst. Volgens Eckhart was van het eerste sprake, terwijl Benda op goede gronden overtuigd was dat ook het laatste kan worden aangetoond. Benda worstelde met het probleem hoe dan verklaard kan worden dat de katholieke Káthay de belangrijkste theoreticus van de opstand was, maar ook lutheranen deel uitmaakten van dit hof en Bocskay zichzelf profileerde als calvinist.⁹³ Benda loste deze kwestie op, door te stellen dat Bocskay zijn politieke theorie aan Werbőczy had ontleend en dat zijn calvinistische ideeën deze theorie versterkten, waardoor de opstand onder de hele bevolking aanhang kreeg.

De achtergrond van deze verklaring is dat calvinistische historici als Benda de opstand te graag willen zien als een godsdienstoorlog tegen de katholieke Rudolf, waarbij Bocskay als de van God gezonden vorst opkwam voor het ware calvinistische geloof. In een aantal werken wordt de leider van het verzet inderdaad op deze wijze afgeschilderd, maar toch is dit beeld te beperkt, omdat het niet strookt met het eerder geschetste politieke doel van de opstand. Voor het bereiken van hun doelstelling moesten de hovelingen van Bocskay een zeer divers publiek in binnen- en buitenland overtuigen. Een te calvinistisch getinte boodschap zou een te gemakkelijk doelwit voor de theoretici van de keizer zijn en wantrouwen opwekken in het buitenland.⁹⁴ Ook was de ontevredenheid jegens de politiek van de Habsburgse vorst wijdverbreid onder zijn protestantse en katholieke onderdanen. De calvinistische denkbeelden hadden bovendien weinig aanhang in Hongarije.

Het is daarom waarschijnlijker dat de leden van het Bocskay-hof in hun werken en briefwisselingen een politieke boodschap formuleerden die toegesneden was op een specifieke gebeurtenis en op een bepaald publiek, waarbij ze gebruik maakten van argumenten, thema's en ideeën die op dat moment de meeste zeggingskracht hadden. Niet zozeer de herkomst van deze denkbeelden of de persoon die ze formuleerde, maar de overtuigingskracht ten behoeve van het politieke doel was bepalend of deze werden ingezet. Dit is ook de verklaring voor de constatering dat de bedenkers van deze ideeën aan het hof met een zo diverse religieuze en politieke achtergrond, opvattingen formuleerden die in leken te gaan tegen hun eigen geloofsopvattingen. In het 'intellectuele hofatelier' van Bocskay vond een eigen ontwikkeling plaats van bepaalde thema's en de daarmee verbonden ideeën. Het verloop van deze ontwikkeling was afhankelijk van het verloop van de opstand.

Het voornaamste thema was hierbij de fictie van het koninkrijk Hongarije en zijn inwoners als een christelijke Hongaarse politieke gemeenschap, die in zijn voortbestaan en onafhankelijkheid wordt bedreigd door de heidense Duitse tirannenkonink Rudolf

---

H. Balázs (red.), *Noblesse française, noblesse hongroise: XVIe-XIXe siècles* (Boedapest, 1981) 155-161. Gyula Gábor heeft een studie verricht naar de relatie tussen de titelatuur van Bocskay en de rechtvaardiging van zijn macht: Gyula Gábor, *A kormányzói méltóság a magyar alkotmányjogban* (Boedapest, 1931) 151-159

⁹³ Kálmán Benda, "Habsburg-politika és rendi ellenállás" 425

⁹⁴ Zelfs na de dood van Bocskay werd nog een pamflet van zijn hand gepubliceerd, waarin hij zich verweerde tegen een aanklacht wegens ketterij. Deze tekst fungeerde in 1608 als verdediging van het protestantisme in Hongarije. Zie: [István Bocskay], *Apologia et protestatio...* (Bartphae, 1608). Publicatie en beschrijving in: Kálmán Révész, "Bocskay István apologiája", in: *Protestáns Szemle* 18 (Boedapest, 1906) 285-309, Judit Vásárhelyi, *Eszmei áramlatok és politika Szenci Molnár Albert életművében* (Boedapest, 1985) 17-20

van Habsburg. De strijd tegen de vorst stond in het teken van deze tegenstelling, die op vele manieren gestalte kreeg in de concepten die met dit hoofdthema waren verbonden. De denkers aan het hof stelden de politieke gemeenschap voor als de Hongaarse ‘nemzet’ of *natio/gens*, tegenover het Duitse volk van Rudolf. Het koninkrijk Hongarije werd door hen verbeeld als ‘haza’ of *patria* (vaderland), dat door het Ottomaanse en Habsburgse rijk wordt bedreigd met annexatie. Zij maakten een voorstelling van Bocskay als ‘nationale gekozen vorst’, die het moedig opnam tegen de machtige en onrechtvaardige ‘Duitse’ keizer.

De idee van de Hongaarse gemeenschap als *natio/gens* of ‘nemzet’ maakte een belangrijke ontwikkeling door aan het einde van de zestiende eeuw en het begin van de zeventiende eeuw, nog vóór de opstand van Bocskay. De verzen in de Hongaarse taal van Bálint Balassi (1554-1594) waren de aanleiding van deze verandering. Deze aristocraat kan als de grootste Hongaarse dichter van de Renaissance na Janus Pannonius (1432-1472) worden beschouwd. Hij gaf een impuls aan de dichtkunst in de Hongaarse taal, inspireerde een grote kring van vrienden en bewonderaars als Rimay en Illésházy⁹⁵ en stierf een heldendood tijdens het beleg van Esztergom in 1594.⁹⁶

Balassi inspireerde Rimay en zijn intellectuele kring, die onder meer bestond uit Káthay, Rimay en Révay en de gebroeders Mihály en Imre Forgách, tot het stichten van een cultus rond de persoon van deze humanist. Zijn dood en persoonlijkheid vormden de inspiratiebron van een aantal gedichten van Rimay en Káthay, die door Rimay werden verzameld in een gedenkschrift ter ere van Balassi.⁹⁷ In deze gedichten werd een ideaalbeeld van Balassi geschetst, dat echter niet helemaal overeenkwam met de werkelijkheid.⁹⁸ Hij werd na zijn dood voorgesteld als de tragische christelijke ridder en woordkunstenaar, die zich op het slagveld voor het christendom had opgeofferd.⁹⁹ Deze Balassi-cultus stimuleerde, volgens Tibor Klaniczay, het zelfbewustzijn van Hongaarse edelen als Rimay en kan als de inspiratiebron worden gezien van het politieke denken over de Hongaarse gemeenschap ten tijde van de opstand.¹⁰⁰

Deze veranderingen in denken over de gemeenschap is tevens merkbaar in het toenemende gebruik van de eigen Hongaarse taal in plaats van het Latijn. Veel tractaten over de toestand in Hongarije en andere werken met een ‘nationaal’ thema werden in de volkstaal geschreven. Hierdoor werden vaker bepaalde Hongaarse politieke termen gebruikt. Zoals gezegd, omschreef Werbőczy in 1514 een idee van de *gens* of *natio Hungarica* in zijn wetboek, dat in het Latijn opgesteld was. Aan het einde van de zestiende eeuw verscheen in toenemende mate de Hongaarse versie van deze term, ‘Magyar nemzet’ (letterlijk: Hongaarse ‘natie’) in de politieke literatuur, met een piek in

---

⁹⁵ Over de relatie tussen Balassi en Illésházy, zie: Sándor Eckhardt, “Balassi Bálint utóélete”, in: ItK (Boedapest, 1955) 421-427

⁹⁶ Tibor Klaniczay (red.), *A magyar irodalom története* I 448-481, II 18-21

⁹⁷ János Rimay, *Balassi epicédium* (Pál Ács red.) (Boedapest, 1994)

⁹⁸ Tibor Klaniczay, *Reneszánsz és Barokk (tanulmányok a régi magyar irodalomról)* (Boedapest, 1961) 293

⁹⁹ Ibidem, I 459-461, István Bitskey, “A vitézség eszményének változatai a XVI-XVII. század fordulójának a magyar irodalmában”, in: Tivadar Pétercsak (red.), *Hagyomány és korszerűség a XVI-XVII. században* (Eger, 1997) 203-212

¹⁰⁰ Tibor Klaniczay, *Stilus, nemzet és civilizáció* (Boedapest, 2001) 44-45, István Bitskey, “A vitézség eszményének változatai a XVI-XVII. század fordulójának a magyar irodalmában” 212

de periode van de opstand (1604-1606).¹⁰¹ Het woord komt ook voor in de correspondentie van Hongaarse aristocraten, terwijl zij de Latijnse variant gebruikten van andere politieke termen, zoals *regnum* en *corona*.

Als gevolg van de bovenstaande ontwikkelingen kwam een nieuwe kunstvorm op: de politieke dichtkunst met de Hongaarse gemeenschap als onderwerp.¹⁰² Opnieuw was Rimay de initiator van deze culturele verandering. Een groot deel van deze gedichten ontstonden in de intellectuele kring rond Bocskay. Deze waren een belangrijk middel van de verspreiding van de nieuwe politieke ideeën. Rimay schreef één van de eerste van dergelijke verzen, dat niet alleen zeer bekendheid kreeg, maar ook het begin markeert van een lyrische traditie in Hongarije, met de identiteit van de politieke gemeenschap en het vaderland als thema. Het thema van dit werk is het verdriet om de teloorgang van *haza* (het vaderland) en 'nemzet' (natie of volk).¹⁰³ Volgens de maker is zijn gedicht een persoonlijk teken van zijn liefde voor de 'nemzet' en het vaderland, zoals blijkt uit de laatste versregels:

O, mijn dierbare natie, mijn vaderland, zoet deel van mij,
Dat ik zomer en winter bemin,
Klaag, ween en schreeuw met mij tot God;
En laat dit vers een teken zijn dat ik jou liefheb.¹⁰⁴

De idee van de Hongaarse gemeenschap werd het uitgangspunt van het politieke denken tijdens de opstand. De functie van dit concept was het rechtvaardigen van het verzet tegen de vorst. Bocskay en zijn aanhangers formuleerden een theorie op grond van de omschrijving van Werbőczy van de *natio* uit zijn wetboek. In hun denken was verzet van de *natio* gerechtvaardigd, indien de vorst een onrechtvaardige politiek bedrijft ten opzichte van zijn onderdanen.¹⁰⁵ In verschillende brieven verklaart Bocskay het uitbreken van de opstand als het gevolg van de fatale gevolgen van de regering van koning Rudolf voor de Hongaarse 'nemzet' en 'haza'.¹⁰⁶ Bocskay en zijn aanhangers breiden de *natio*-idee van Werbőczy uit, door ook andere groepen in de Hongaarse samenleving tot deze gemeenschap te rekenen. Hierdoor konden zij een zo groot mogelijk groep mobiliseren in het verzet tegen de vorst. Het gevolg van deze ontwikkeling was de verandering van het beeld van de Hongaren en de idee van de 'nemzet'.

---

¹⁰¹ Tibor Klaniczay (red.), *A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig* II 21-23, Sándor Eckhart (red.), *Rimay János összes művei* (Boedapest, 1955) 200

¹⁰² Tibor Klaniczay (red.), *A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig* II 96

¹⁰³ János Rimay, "Kiben kesereg a Magyar nemzetnek romlásán, s fogyásán", in: Sándor Eckhart (red.), *Rimay János összes művei* 83-84

¹⁰⁴ Ontleend aan Jolanta Jastrzębska en Ineke Molenkamp-Wiltink (red.), *Overzicht van de Hongaarse literatuur in de zeventiende en de achttiende eeuw* (Groningen, 2003) 38

¹⁰⁵ Johannes Bocatius gaf een samenvatting van deze leer in: "Olympias Carceraria", in: IOPr 125, r. 59-60

¹⁰⁶ Brief van István Bocskay uit Kassa aan Illésházy, d.d. 16 juni 1605. Deels gepubliceerd in: Pál Jászay, "A magyar nyelv történetének vázlatá", in: *A magyar tudós társaság évkönyvei* VI (Boeda, 1845) 279-280. Bocskay schreef op dezelfde datum brieven aan Miklós Istvánffy en de gebroeders Thurzó met een soortgelijke strekking. Sándor Eckhart (red.), *Rimay János összes művei* 199-200, Andrea Molnár, *Fürst Stefan Bocskay als Staatsmann und Persönlichkeit im Spiegel seiner Briefe 1598-1606* (München, 1983) 129-130

3.4.3 De steden als bezit van de kroon

De betekenisverandering van de idee van de gemeenschap begint met de aanvang van de Contrareformatie in Hongarije in het voorjaar van 1604, die tevens als een van de oorzaken van het uitbreken van de opstand van Bocskay wordt gezien.¹⁰⁷ De maatregelen tegen de protestanten vonden gelijktijdig plaats met een politieke strijd over de kwestie of de burgers van de vrije koningssteden in het rijk vrijheid van godsdienst hebben.¹⁰⁸ De politiek-theoretische achtergrond van dit conflict was de vraag welke politieke en religieuze vrijheden aan de status van ‘vrije koningsstad in het bezit van de kroon’ waren verbonden.¹⁰⁹ De discussie spitste zich vervolgens toe op de vraag of de burgers van de vrije koningssteden dezelfde vrijheid van religie hebben als de overige standen van Hongarije, of dat zij door de koning kunnen worden gedwongen om terug te keren tot het katholieke geloof. Het antwoord op deze vraag werd door de steden gevonden door hun politieke en religieuze aanspraken onder verwijzing naar hun status van ‘bezit van de kroon’ te rechtvaardigen.

Eckhart heeft beweerd dat in de inhoud van deze discussie de vroegst bekende receptie van de kroonleer uit het wetboek van Werbőczy is te vinden.¹¹⁰ Hij baseert deze stelling op een aantal tekstfragmenten, waarin de vrije koningssteden *membra regni* (leden van het rijk) of zelfs *membra sacrae coronae* (leden van de heilige kroon) worden genoemd, onder verwijzing naar hun status als ‘bezit van de kroon’.¹¹¹ In de ogen van Eckhart wordt hier de organische staatsleer van Werbőczy (de leer van de heilige kroon) van toepassing verklaard op de steden.¹¹² Eckhart interpreteert de betekenis van deze citaten als volgt: omdat de steden door de auteurs tot ‘leden van de kroon’ worden verklaard en de adel op grond van hetzelfde lidmaatschap politieke rechten bezit, hebben de burgers van deze steden dezelfde rechten als de adel. Hieruit volgt dat de burgers van de steden, net als de adel, vrijheid van religie genieten, aldus Eckhart.¹¹³

Vanwege de interpretatie van Eckhart zijn deze zeventiende-eeuwse citaten van cruciaal belang voor het inzicht in de ontwikkeling van de legitimerende betekenis van de Hongaarse kroon. János Bak en László Péter beschouwen de kroonleer als een negentiende-eeuwse ‘heruitgevonden traditie’. Daarentegen is volgens Eckhart sprake van een doorlopende ontwikkeling van het zestiende-eeuwse wetboek naar de negentiende-eeuwse politieke theorie via de notie van de steden als lid van de kroon in 1604. Als Eckhart gelijk heeft en er inderdaad al in het begin van de zeventiende eeuw sprake is van een receptie van de ‘leer van de heilige kroon’, dan is de leer wellicht toch niet heruitgevonden, maar is er wellicht sprake van een lange traditie.

---

¹⁰⁷ Of dit werd in elk geval door de opstandelingen en hun aanhangers als zodanig voorgesteld. Zie onder meer het vlugschrift: *Warhafftige Newe Zeitung/ Wie und was massen sich des Sigismundi Bathori Mutterbruder Steffan Botsckai genandt/ gegen unserm Christlichen Keyser/ sampt den Deutschen Kriegsvolck/ Trewlos und Meineydig verhalten/ dem Türcken gehuldet unnd sich ihm untergeben* (Praag, 1605) HAAB Weimar

¹⁰⁸ Graeme Murdock, *Calvinism on the Frontier 1600-1660. International Calvinism and the Reformed Church in Hungary and Transsylvania* (Oxford, 2000) 29

¹⁰⁹ Ferenc Eckhart, *A szentkorona-eszme története* 139

¹¹⁰ Ibidem, 150, Ferenc Eckhart, “Bocskay és hiveinek közjogi felfogása” 141

¹¹¹ Ferenc Eckhart, *A szentkorona-eszme története* 140-141, 150-151

¹¹² Ibidem, 151

¹¹³ Ibidem.

Noch Péter, noch Bak bespreken in hun werk deze vroegmoderne discussie over de politieke betekenis van de kroon en hebben bovendien deze analyse van Eckhart genegeerd, waardoor van hen geen antwoord is te verwachten op deze kwestie. De visie van Eckhart is bovendien nooit aan een kritische blik onderworpen, maar wordt telkens opnieuw opgevoerd als het bewijs voor de historische continuïteit van de kroonleer of van de receptie van deze theorie in de zeventiende eeuw.¹¹⁴ Daarom zal in het nu komende gedeelte de betekenis van de zinsnedes over de kroon worden beschouwd door deze in de politieke context van hun tijd te plaatsen.

Het thema van de discussie was de vraag of de burgers van de vrije koningssteden recht hebben op dezelfde mate van godsdienstvrijheid als de adel. In dit debat speelden drie argumenten een rol, die werden verbeeld in juridische of politieke metaforen. Het eerste argument ten gunste van de burgers luidt dat de steden onafhankelijk zijn van de koning, omdat zij 'eigendom zijn van de kroon', wat werd verbeeld door de metafoer van de steden als 'leden van het rijk' of die van de 'leden van de kroon'. Het tweede, gericht tegen de godsdienstvrijheid van de burgers, houdt in dat in het koninkrijk geen plaats is voor protestanten, wat werd uitgebeeld door een organische metafoer van het rijk. Het derde argument, ook gericht tegen de burgers, wordt gevormd door de gedachte dat de steden het 'bezit zijn van de koning' en dat hierdoor de vorst het recht en de macht heeft te beslissen over de aard van de religie van de burgers. De wisselwerking tussen deze argumenten en beelden had de specifieke citaten tot gevolg, op grond waarvan Eckhart zijn gedachte over de continuïteit van de kroonleer ontwikkelde.

Het eerste argument kwam ter tafel in een smeekschrift van de protestantse Hongaarse standen aan aartshertog Matthias, de gouverneur van Hongarije.¹¹⁵ Zij hadden dit opgesteld ter gelegenheid van de landsvergadering in Pozsony in april 1604, waarmee de discussie over de godsdienstvrijheid voor de vrije koningssteden begon. De standen verzoeken de religievrijheid in de steden in stand te houden op grond van het argument dat deze *peculium Regni Coronae* (bezit van de kroon van het rijk) zijn.¹¹⁶ Omdat de steden deze status hebben, vormen zij in de ogen van de opstellers één lichaam met de rest van de standen van het Hongaarse koninkrijk.¹¹⁷ Daar de overige Hongaarse standen vrijheid van godsdienst genieten en de burgers wegens de status van hun stad deel uit maken van de standen, beschikken zij dientengevolge over dezelfde vrijheid als de adel, zo redeneren de standen. De uitdrukking *membrum* komt in deze tekst niet voor.

Op 6 april 1604 gaven de katholieke leden van de koninklijke Hongaarse raad een reactie aan Matthias op deze opvattingen van de protestantse standen, waarin het tweede argument wordt uiteengezet.¹¹⁸ Door in dit stuk gebruik te maken van de organische metafoer, verbeelden de schrijvers het koninkrijk als een katholieke politieke gemeenschap van koning en standen met dezelfde geloofsovertuiging. De functie van

---

¹¹⁴ Kálmán Benda, "Habsburg-politika és rendi ellenállás" 418, Gábor Nagy (red.), *Magyar história 1526-1608* (Debrecen, 1998) 409, noot 855, Joachim Bahlcke, *Regionalismus und Staatsintegration* 311, Thomas Winkelbauer, *Ständefreiheit und Fürstenmacht: Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter I* (Wenen, 2003) 146-147

¹¹⁵ "Ordinum et statuum Regni Hungariae pars", in: MOE X 510-512

¹¹⁶ Ibidem, 511

¹¹⁷ '(...) nobisque incorporatae sunt (...)'. Ibidem.

¹¹⁸ "A magyar királyi tanács katolikus tagjainak véleménye a protestáns rendek vallás-sérelmi fölliratai, illetőleg folyamodásai ügyében", in: MOE X 519

deze metafoer is aanschouwelijk te maken, dat het katholieke geloof natuurlijk en onlosmakelijk verbonden is met de geschiedenis, opbouw en aard van de politieke gemeenschap van het Hongaarse rijk. In tegenstelling tot wat de protestantse standen beweren, maken de protestanten geen deel uit van deze gemeenschap, aldus de raad

Het tweede argument werd als volgt in het stuk onder woorden gebracht. De raad stelt dat het Hongaarse rijk uit een hoofd en leden bestaat, waarbij de koning het hoofd vormt en de onderdanen de *membra* (leden) van het lichaam zijn.¹¹⁹ Onder verwijzing naar het wetboek van Werbőczy noemen zij de katholieke koning *Apostolus* (apostel). Hij heeft deze titel aan zijn voorouders (de heilige koningen) te danken, aldus de opstellers.¹²⁰ De *Praelati Barones et Magnates* (prelaten, baronnen en magnaten), vormen de leden van het rijk, die allen uit illustere katholieke families afkomstig zijn.

Het politieke doel van dit organische beeld van het katholieke rijk is de Habsburgse machthebber te overtuigen dat de protestanten van hun rechten moeten worden beroofd, omdat deze als *Etnici Heresiarchae* (ongelovige en ketterse heidenen) een wezensvreemd onderdeel vormen van de Hongaarse gemeenschap. Daar deze gemeenschap in wezen katholiek is, is het volgens hen onmogelijk dat protestanten hiervan lid kunnen zijn. Hierdoor heeft in hun ogen de koning, op grond van zijn katholieke koningsmacht, het recht te beschikken over kerkelijke bezittingen en dientengevolge de kerken terug te geven aan de vroegere eigenaar, de katholieke kerk.¹²¹ De opstellers geven deze aanbeveling nog een historische legitimatie, door te verwijzen naar diverse wetsartikelen uit de middeleeuwse rechtsgeschiedenis van het Hongaarse rijk over de vervolging van ketteren.¹²²

Rudolf maakte gebruik van het derde argument, toen hij besloot de lutherse kerk en de schoolgebouwen in de vrije koningsstad Kassa te onteigenen en de predikanten te verbannen uit de stad.¹²³ De onteigening van het kerkgebouw ten gunste van de katholieke kerk, deed hij op grond van het argument dat de vrije koningssteden ‘bezit van de koning en de heilige kroon’ zijn.¹²⁴ Deze term *peculium coronae* (bezit van de kroon) verwees oorspronkelijk naar goederen van de koning die hij niet kon doneren.¹²⁵ In deze context gebruikte Rudolf deze term als argument ten gunste van het recht om vrij over zijn bezit te beschikken.

Hetzelfde argument van de koning kwam uitgebreid ter sprake tijdens de landsvergadering van Gálszécs op 26 september 1604, zo is op te maken uit een ooggetuigeverslag.¹²⁶ Tijdens deze vergadering kwamen de protestantse standen in het geweer tegen deze maatregel van de koning. Graaf Giovanni Jacomo Belgiojoso, generaal van Rudolf en belast met de uitvoering van dit besluit van de koning,

---

¹¹⁹ Ibidem.

¹²⁰ Ibidem, zie: *Tripartitum*, Part. I, Tit. 11, 70-72

¹²¹ “A magyar királyi tanács katolikus tagjainak véleménye” 521-522

¹²² Ibidem, 520

¹²³ Een verzameling van relevante archiefstukken naar aanleiding van deze kwestie is te vinden in: IOPr 507-518

¹²⁴ “Rudolf 1604. évi dekrétumából”, in: Gábor Nagy (red.), *Magyar história 1526-1608* 406, CJH 940-957

¹²⁵ Ferenc Eckhart, 139

¹²⁶ “A Gálszécsi gyűlésből Belgiojosihoz küldött bizottság egyik tagjának tudósítása e bizottságnak Belgiojosoval folytatott tárgyalásokról”, in: MOE X 596. Het verslag is geschreven in de verhalende vorm en een mengeling van Latijn en Hongaars. De termen zullen worden geciteerd in de oorspronkelijke taal.

onderhandelde bij die gelegenheid met de ontevreden standen. Hij stelt namens de koning, dat in het Habsburgse rijk de regel *cujus regio, ejus religio* (wiens gebied, diens religie) geldt. Dit houdt in dat de grondbezitter bepaalt welke religie in zijn gebied wordt aangehangen door zijn ‘jobbágyik’ (horigen). Omdat de vrije koningssteden het bezit zijn van de koning, zo beweert hij, kan deze, net als de magnaten in het rijk, vrij beschikken over zijn eigendom. Hieruit volgt dat de vorst kan bepalen aan wie hij de kerkgebouwen in zijn steden schenkt en welke priester hij aanstelt. De koning heeft volgens hem het recht de protestantse kerk in Kassa aan de katholieken terug te geven, en wie zich hiertegen verzet, maakt zich schuldig aan majesteitsschennis.

De protestantse Hongaarse standen reageerden op deze bedreiging door duidelijk te maken dat zij onafhankelijk zijn van de koning en deel uitmaken van de Hongaarse standengemeenschap van vrije onderdanen. Zij rechtvaardigden deze stelling door in hun betoog de organische metafoor te verbinden met de juridische fictie van de steden als ‘bezit van de kroon’. Voor het juiste begrip van deze gedachtenconstructie is van belang hun redenering stapsgewijs te analyseren. Volgens het verslag antwoorde de standen aan de afgevaardigde van de koning, dat er een cruciaal verschil is tussen de ‘jobbágyik’ (horigen) en de ‘szabad városok’ (vrije steden). De horigen zijn het bezit van de heer en hebben geen landbezit. Als zij de juridische status van de steden bespreken, komen zij vervolgens tot de kern van de zaak in het volgende citaat: ‘De vrije steden worden zo genoemd, omdat de vrijheid van de heren gelijk is aan de onzen, de vrijheid is éénder, ze zijn geen bezit van de koning, maar van de kroon: pijlers van het rijk, leden van het rijk; (...)’.¹²⁷

De politieke boodschap van de standen luidt dat de steden niet het bezit zijn van de koning, maar van de kroon en als zodanig gelijk aan de overige standen wat betreft de godsdienstvrijheid. Vanwege deze status zijn zij in hun ogen niet alleen onafhankelijk van de koning, maar hebben zij bovendien dezelfde vrijheid als de ‘heren’, waarmee de afgevaardigden de aristocraten van het rijk en hun politieke en religieuze rechten bedoelen. Zij verbeelden deze gelijkheid door het gebruik van een architectonische en een organische metafoor: de steden als ‘pijlers van het *regnum*’ en ‘leden van het *regnum*’. Beide metaforen dienen de toehoorder te overtuigen dat de steden als pijler en als lid deel uitmaken van de gemeenschap van Hongaarse standen en dientengevolge over dezelfde rechten beschikken.

Bij het formuleren van deze idee over de band tussen kroonbezit en vrijheden hebben de standen zich laten inspireren door het bekende vierde artikel uit het eerste deel van het rechtsboek van Werbőczy, waar ook de negentiende-eeuwse kroonleer op is gebaseerd.¹²⁸ In dit deel beredeneert de zestiende-eeuwse jurist zijn these van de ‘ene en dezelfde vrijheid’ van de Hongaarse adel, door te betogen dat alle edelen aan elkaar gelijk zijn, omdat aan alle aristocraten kroonbezit is gedoneerd. Hierdoor zijn deze edellieden *membra sacrae coronae* (leden van de heilige kroon) en hebben dezelfde politieke rechten en vrijheden.

De tekst uit 1604 wijkt af van het rechtsboek, wat betreft de redenering op basis van de idee van het kroonbezit. Bij Werbőczy vormt de donatie van kroonbezit aan de

---

¹²⁷ ‘De azért hivatnak szabad városoknak, hogy egyenlő szabadságok az urakéval és mienkével [sic], egy az libertas, non sunt peculium regis, sed peculium coronae; columnae regni, membra regni; (...)’. Ibidem, 597

¹²⁸ *Tripartitum*, Partis I, Tit. 4, 58-60

aristocraten de rechtvaardiging van zijn these van de gelijkheid van de politieke rechten van de aristocratie. De protesterende standen betogen echter dat de steden dezelfde vrijheid hebben als de hoge adel, omdat de steden het bezit van de kroon zijn. Zij stellen hiermee de juridische status van het 'ontvangen van kroonbezit' en het 'bezit zijn van de kroon' aan elkaar gelijk: beide hebben de vrijheid tot gevolg, omdat zowel de aristocratie als de steden als gevolg van deze status een onafhankelijke positie ten opzichte van de koning hebben gekregen. Dit lijkt een tegenstrijdige redenering, omdat het kroonbezit uiteindelijk aan de koning toebehoort, zoals deze zelf beweert volgens het eerstgenoemde argument.

Eckhart heeft deze tegenstelling uitgelegd door te beweren dat 'de standen verder gaan dan de theorie in het rechtsboek van Werbőczy'.¹²⁹ Werbőczy had de vrije koningssteden niet opgenomen in zijn politieke theorie en zij komen dan ook niet voor in zijn opsomming van wie over politieke vrijheid beschikt. Eckhart stelt daarom dat de standen de kroonleer van toepassing verklaren op de steden, waardoor zij kunnen stellen dat de steden over dezelfde politieke rechten als de overige standen beschikken.¹³⁰ In zijn ogen is in de zeventiende-eeuwse politieke tekst een nieuwe ontwikkeling zichtbaar van de kroonleer.

De vraag is of deze verklaring van Eckhart overeenkomt met de politieke opvattingen van de standen. Uit het verslag blijkt dat zij willen aantonen dat de burgers in de steden niet kunnen worden gelijkgesteld aan de onvrije horigen, maar dat zij over dezelfde religieuze vrijheid beschikken als de hoge adel, omdat zij 'bezit zijn van de kroon'. De afgevaardigden onderbouwen deze stelling door uitgebreid uiteen te zetten dat de steden dezelfde politieke rechten hebben als de hoge adel: '(...) ook zij worden door Zijne Majesteit voor de landsvergadering opgeroepen met een speciaal schrijven, net als de prelaten, de heren en de provinciën. Ze hebben een vrije stem, met eenzelfde gewicht als de overige standen. Ten tijde van de verkiezing van de koning kiezen zij net als de overige standen.'¹³¹ Met dit bewijs van het bezit van de politieke rechten ondersteunen de protestanten de stelling dat de steden dezelfde religieuze vrijheid hebben als de overige standen en dat 'bezit zijn van de kroon' wat betreft deze godsdienstvrijheid gelijk staat aan het 'hebben van kroonbezit'. Deze opvatting over 'bezit zijn van de kroon' legitimeert in de ogen van de standen de godsdienstvrijheid van de burgers van de steden ten opzichte van de koning.

Vervolgens voeren de standen opnieuw de organische metafoer ten tonele, wanneer zij zich tegenover Belgiojoso rechtvaardigen waarom zij het opnemen voor de steden en zich verzetten tegen het besluit van de koning: 'Gezien hetgeen de standen hebben moeten doormaken, voelen wij met hen mee en daar zij pijn hebben en ons *membrum* zijn, laten wij dit niet toe.'¹³² De afgevaardigden gebruiken de organische beeldspraak om duidelijk te maken dat ook de protestantse steden deel uitmaken van het

---

¹²⁹ Ferenc Eckhart, *A szentkorona-eszme története* 151

¹³⁰ *Ibidem*, 140

¹³¹ '(...) őket is ő felsége ország gyűlésében peculiaribus literis híjja, mind szintén praelatusokat, egyéb urakat, vármegyéket etc. Szabad voxok vagyon, oly pondusa az ő voxoknak mint egyéb statusénak. Tempore electionis regis szintén úgy eligálnak ők is, mint a többi ordók.' MOE X 597

¹³² 'Látván ezt az statusok rajtok esett dolgot, compatiálnak nekiek, fájdalják esetjeket, mivelhogy membrumunk, nem hagyhatjunk (...)' *Ibidem*.

‘politieke lichaam’ van het rijk.¹³³ Dit is ook de eerste keer dat de steden ten tonele worden gevoerd als leden van het rijk, omdat deze uitdrukking in de Middeleeuwen niet voorkomt.¹³⁴ Zij brengen de fictie tot leven door te stellen dat de overige standen niet toelaten dat ‘dit lid van het lichaam wordt geschonden, omdat dit ook hen kwetst en pijn doet’. De kroonidee en het organische beeld van de gemeenschap staan los van elkaar: de steden zijn lid van het rijk, omdat ze het bezit van de kroon zijn, maar ze worden door de standen geen ‘leden van de kroon’ genoemd.

Zoals Eckhart in zijn werk liet zien, werden de vrije koningssteden een jaar later voor het eerst aangeduid als ‘leden van de kroon’ in de ‘Verklaring van Szerencs’, waarvan de inhoud verderop in dit hoofdstuk uitgebreid zal worden besproken. In deze tekst rechtvaardigen de Hongaren hun opstand tegen koning Rudolf. De schending van de vrijheden van de standen door de koning is het belangrijkste thema van het stuk. In het deel over de schending van de godsdienstvrijheid duikt de term ‘leden van de kroon’ één keer op. De auteurs stellen dat de belangrijkste vrijheid is, dat om het even welke heer of edele, deze in vrijheid kan gebieden over zijn bezit, en noch een koning, noch een prelaat, een priester in zijn gebied kan benoemen tegen de wil van de heer.¹³⁵ Daarna beweren zij: ‘(...) De magnaten, edelen, heren en vrije steden genoten dit recht in vrijheid en vrede als leden van de kroon van Hongarije (...).’¹³⁶ Zowel de vrije steden als de (hoge en lage) adel worden in dit fragment door de opstellers ‘leden van de kroon’ genoemd.

Ook deze passage uit de Verklaring van Szerencs geeft niet de ‘leer van de kroon’ weer, maar is op te vatten als de receptie van de ontwikkeling in het denken over de legitimatie van godsdienstvrijheid van de Hongaarse standen, die in 1604 plaatsvond. Opnieuw is het doel van deze tekst de rechtvaardiging van de vrijheid van godsdienst voor de burgers van de steden. De aanname die hier wordt gedaan om dit doel te bereiken, is dat degenen die eigendom zijn van de kroon, dezelfde rechten hebben als degenen die beschikken over kroonbezit. Deze gelijkheid heeft niet zozeer betrekking op politieke rechten, maar op de vrijheid van godsdienst, die hier nadrukkelijk als zodanig wordt genoemd. De legitimerende functie van de uitdrukking ‘steden als lid van de kroon’ is daarom enkel het legitimeren van het recht op godsdienstvrijheid voor de burgers van de vrije steden.

Analoog aan het gebruik van Werbőczy van de organische metafoer en de kroonbetekenis, zoals Péter dit beschreef, is de beeldspraak over het kroonlidmaatschap van de standen op te vatten als een gelegenheidsargument voor een specifiek politiek doel: het verdedigen van het recht van de burgers van de vrije koningssteden op godsdienstvrijheid. Deze metafoer komt slechts één keer voor in de honderden politieke, juridische en religieuze teksten, die in de zeventiende eeuw werden gepubliceerd en werd alleen gebruikt in de context van de godsdienstvrijheid.

---

¹³³ Kálmán Benda, “Az országgyűlések az újkori magyar fejlődésben”, in: Kálmán Benda en Katalin Péter, *Az országgyűlések a kora újkori magyar történelemben* (Boedapest, 1987) 9

¹³⁴ József Geric, “Az „ország tagja (membrum regni)” és az „ország része (pars regni)” kifejezés középkori magyarországi használatáról”, in: Marianne Rozsondai (red.), *Jubileumi csokor Csapodi Csaba tiszteletére (tanulmányok)* (Boedapest, 2002) 88-89

¹³⁵ „Querelae, excusationes cum protestatione Regni Hungariae praesertim partium superiorum coram Deo et toto orbe Christiano”, in: MOE XI 175

¹³⁶ ‘(...) in quorum usu pacifice et libere tam magnates, nobiles et domini, civitatesque liberae, tanquam membra Coronae Hungariae extiterant; (...)’ Ibidem.

Op grond van de bepaalde betekenis, de specifieke context en het beperkte gebruik kan daarom niet worden geconcludeerd dat sprake is van een samenhangende theorie over de kroon als ‘politiek lichaam’ of van een receptie van deze theorie. De Hongaarse kroon krijgt alleen een nieuwe legitimerende functie in deze specifieke context. De standen van het koninkrijk ‘gingen niet verder dan de theorie van Werbőczy’, zoals Eckhart beweerde, maar gebruikten een vergelijkbare metafoor als Werbőczy, om een andere politieke boodschap te legitimeren. Deze betekenis had niets te maken met wat in later tijden werd gelezen in deze vroegmoderne politieke teksten. Het hervonden kroonconcept uit de negentiende eeuw en de ‘leer van de heilige kroon’ hebben daarom geen wortels in de zeventiende eeuw.

Deze conclusie wordt nog ondersteund door de laatste woordenwisseling tussen de protestantse burgers van Kassa en Belgiojoso op 27 oktober 1605, al tijdens de opstand van Bocskay. De legerleider was op de vlucht voor Bocskay’s troepen en probeerde beschutting te krijgen binnen de stad. Volgens de kronieken lieten de burgers hem niet toe en schreeuwden vanaf de stadsmuren dat zij hem, ‘de gezworen vijand van het land en de gemeenschappelijke vrijheid, de ondermijner van de vaderlandse wetten’, niet nog een keer in hun midden zouden toelaten.¹³⁷ Ook hieruit blijkt dat de essentie van de politieke discussie niet een betekenis van de kroon, maar een zeker begrip van vrijheid voor de politieke gemeenschap was.

3.4.4 *Militaris congratulatio comitatus Bihariensis (1605)*

Na dit intermezzo over de organische beeldspraak over de kroon, keren we terug naar de werkzaamheden van het hof van Bocskay. Het vroegst bekende gedrukte gedicht of lied van dit hof, waarin een nieuwe legitimerende betekenis van de kroon voorkomt en waarin het thema van de liefde voor ‘haza’ en ‘nemzet’ de opstand van Bocskay rechtvaardigt, dateert uit december 1604. Het werd geschreven door János Szappanos Debreceni (Ioannes Smigmatopoeus Debresinus, 1589?-1620?).¹³⁸ Het is opgenomen in het werk *Militaris congratulatio comitatus Bihariensis*, dat werd gedrukt in het jaar 1605.¹³⁹ Szappanos fungeerde als ‘hofhistoricus’ (of hofdichter) in de hofhouding van Bocskay.¹⁴⁰ Hij had al voor de opstand lange historische dichtwerken geschreven.¹⁴¹ In 1607 is sprake van een *Historia Hungarica* waar hij op dat moment aan werkte en waar Bocskay in zijn testament geld voor naliet om het te laten drukken.¹⁴² Daar *Militaris*

---

¹³⁷ Geciteerd in László Nagy, “*Megint fölszánt magyar világ van...*” 49

¹³⁸ Over de levensloop van Szappanos is niet veel met zekerheid bekend. Hij was mogelijk een kind van burgers uit Debrecen en studeerde in Wittenberg. Ook vervulde hij de functie van archivaris van het kapittel van Várad. Nadat hij zich had aangesloten bij Bocskay, was hij mogelijk de predikant van een legeraanvoerder van de Heidukken. Ook schreef hij een aantal gedichten, die in druk verschenen en vertaalde hij een werk van Otto Chasman. MIE, Tibor Klaniczay, *A Magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig* 96-97, RMKT 581-584.

¹³⁹ Johannes S. Debrecenis, *Militaris congratulatio Comitatus Bihariensis: Ad Illustrissimum Principem et Dominum, Dn. Stephanum Botskai de Kis Maria...* (Debrecen, 1605) MTA RMK I. 397

¹⁴⁰ István Bitskey, “Bethlen Gábor és a két Rákoczi György irodalompolitikája” 3

¹⁴¹ Voor zover ons bekend *Conspiratio Kendiana, 1594* (Debrecen, 1610) en *In desolationem civitas Várad* (s.l., 1598). Zie: IDO 135-136. Het eerste werk is zonder auteursnaam gepubliceerd in: RMKT 398-428

¹⁴² Bocskay liet in zijn testament (1606) geld na voor de druk, maar het werk is voor zover ons bekend nooit verschenen en het handschrift moet als verloren worden beschouwd. Gábor Szigethy (red.), *Bocskai István testamentumi rendelése* (Boedapest, 1986) 21

congratulatio aan Bocskay is opgedragen, is het waarschijnlijk dat deze ook de opdracht voor het schrijven van het werk heeft gegeven en de drukkerskosten heeft betaald.

Het pamflet waarin het lied is opgenomen staat in het teken van de verheerlijking van de leiderschapskwaliteiten van Bocskay. Het werk heeft een lange titel in het Latijn met lofuitingen op de leider, daarna volgt een opdracht in dichtvorm voor Bocskay die ook weer in de Latijnse taal is opgesteld, waarna het lied in het Hongaars begint. De reden dat in dit werk twee talen voorkomen heeft te maken met de doelstelling waarmee de afzonderlijke delen geschreven zijn. De tekst in de titel en in de opdracht waren bestemd voor de opdrachtgever Bocskay, terwijl het loflied geschreven is met een ander publiek voor ogen. Het doel van dit Hongaarse lied was de rechtvaardiging van het leiderschap van Bocskay over zijn troepen en de versterking van hun moreel.¹⁴³ De toehoorders hadden mogelijk meer kennis van het Hongaars dan van het Latijn. Het is daarom waarschijnlijk dat het lied, nadat het in druk verschenen was, een verdere mondelinge verspreiding kende.¹⁴⁴

Deze legitimerende functie van het lied is ook te herkennen in de vorm: een lofzang op Bocskay uit naam van zijn troepen, de 'Hajdúk' (Heidukken). Dit was een verzamelnaam voor een samenraapsel van ongeregeld soldatenvolk. De troepen bestonden uit lage edelen, boeren en lijfeigenen die in de loop van de zestiende eeuw van hun woonplaatsen waren verdreven door de Turkse veroveringen en zich verhuurden als soldeniers.¹⁴⁵ De betekenis van de idee van de *natio Hungarica* van Werbóczy, in de zin van de politieke gemeenschap van koningsgetrouwe edelen die strede voor het katholieke geloof, was zeker niet op hen van toepassing. De troepen hingen grotendeels de protestantse religie aan en werden door de koning, adel en boerenbevolking als de pest van het land gezien, zoals blijkt uit decreten en wetsteksten.¹⁴⁶ In 1602 klaagt de lutherse predikant István Magyari: 'dat bij de Heidukken de christelijke moed ver te zoeken is, omdat zij veel schade aanrichten bij de boerenbevolking en dat op deze manier Hongarije niet bevrijd zal worden'.¹⁴⁷

De politieke achtergrond van het lied is dat de leiding van Bocskay over de opstandelingen en de Heidukken niet als vanzelfsprekend werd beschouwd, omdat hij een zeer slechte naam had in Zevenburgen.¹⁴⁸ In de jaren die voorafgingen aan de opstand was Bocskay (net als Illésházy) verbonden aan het keizerlijk hof en fanatiek pro-Habsburgs. Hij had zelfs tien jaar eerder, tijdens het beruchte 'Bloedcarnaval', verschillende Zevenburgse aristocraten laten terechtstellen, die wilden breken met Rudolf en beoogden het prinsdom te laten aansluiten bij het Ottomaanse rijk. Sinds Bocskay zelf werd bedreigd door de koning, propageerde hij de politiek waarvoor hij

---

¹⁴³ In deze zin is het vergelijkbaar met de functie van een lied uit de Opstand der Nederlanden: het Wilhelmus.

¹⁴⁴ Het lied is anno 2006 nog steeds populair in Hongarije.

¹⁴⁵ Kálmán Benda, *A Bocskai-szabadságharc* (Boedapest, 1955) 7-8. Aan het begin van de zestiende eeuw, toen het zuidelijke Servische deel van het koninkrijk onder de voet werd gelopen door de Turkse soldaten, maakten etnische Serven de meerderheid uit van de Heidukken. Naarmate de Ottomanen oprukten naar de gebieden die ook bevolkt waren door etnische Hongaren, groeide het aantal Hongaren in de geleederen. László Nagy, "Megint fölszánt magyar világ van..." 81-95

¹⁴⁶ Zie onder meer het decreet van Rudolf uit 1602, negentiende artikel. Gábor Nagy (red.), *Magyar história 1526-1608* (Debrecen, 1998) 358

¹⁴⁷ Magyari István, *Az országokban való sok romlásoknak okairól* 164

¹⁴⁸ László Nagy, *Kard és szerelem* 77

eerder mensen wegens hoogverraad had laten terechtstellen.¹⁴⁹ Het was daarom voor Bocskay van belang het negatieve beeld van zijn persoon bij te stellen en de opdracht voor een loflied past in deze context.

In de lofzang voorziet Szappanos de daden van Bocskay tijdens de eerste maanden van de opstand van een goddelijke legitimatie. De Zevenburgse aristocraat had in oktober 1604 de gekozen leiders van de Heidukken weten over te halen zich aan te sluiten bij zijn verzet tegen de koning en behaalde hierdoor een onverwachte overwinning op de veel sterkere keizerlijke legers van koning Rudolf.¹⁵⁰ Szappanos verklaart deze triomf door deze toe te schrijven aan de invloed van God op de gebeurtenissen. De strijd van Bocskay was geen gewone opstand, maar 'Isten causaja' (een zaak van God), zo stelt hij in het dertiende vers.¹⁵¹

Vervolgens introduceert Szappanos de idee van de Hongaarse gemeenschap door deze tegenover het beeld van de onrechtvaardige koning te plaatsen. Hij beweert dat Rudolf in de ban van Satan is, dat hij zich tegen God, de christenen en het vaderland heeft gekeerd en de oorzaak is van het lijden van de Hongaren en het christendom.¹⁵² Maar de verlossing is in aantocht, zo laat de dichter weten: God heeft zich over de Hongaren ontfermd in de persoon van Bocskay en zal Rudolf straffen. In het eerste vers bezingen de Heidukken Bocskay daarom als de van God gezonden verlosser van de Hongaren, die in de kleren van een knecht en in de vorm van een soldaat als uit de hemel van Christus was neergedaald om zich te bekommeren om de vrijheid en het welzijn van de 'Magyarság', de gemeenschap van alle Hongaren in het Hongaarse rijk.¹⁵³ Bocskay wordt zo verbeeld als de christelijke verlosser van het vaderland en de gemeenschap.

Szappanos verandert in deze strofen bovendien het traditionele negatieve beeld van de Heidukken, door hen voor te stellen als de vrome verdedigers van het vaderland en het werktuig van God in de strijd tegen de Satan. Niet alleen de komst van Bocskay, maar ook de aansluiting van de Heidukken bij de opstand en hun daaropvolgende verandering van levenswijze is het werk van God, zo klinkt het uit de kelen van de Heidukken. In het vierde vers bekennen de Heidukken dat zij lange tijd een zondig leven hebben geleid.¹⁵⁴ Hierdoor stond God hen lang niet bij en vreesden zij Hem, maar sinds de intrede van Bocskay in hun midden heeft Hij zijn genade aan hen geschonken.¹⁵⁵ Dankzij de komst van Bocskay zijn de zondige Heidukken getransformeerd in vrome en dappere verdedigers van het vaderland, zoals blijkt uit het vijfde vers. De Heidukken bidden tot Jezus en roepen zijn naam aan, 'Vitez modon

---

¹⁴⁹ István György Tóth, "Alternatives in Hungarian History in the Seventeenth Century", in: *Hungarian Studies* (Boedapest, 2000) 173

¹⁵⁰ László Makkai, "István Bocskai's Insurrectionary Army", in: János M. Bak en Béla K. Király (red.), *From Hunyadi to Rákóczi: War and Society in Late Medieval and Early Modern Hungary* (New York, 1982) 281-283

¹⁵¹ János Szappanos Debreceni, "Militaris congratulatio comitatus Bihariensis", in: RMKT 258, vers 13, r. 39

¹⁵² Ibidem, 258, vers 13, r. 37-39

¹⁵³ Ibidem, 257, vers 1, r. 1-3 'Magyarság' betekent letterlijk: 'Hongaarseheid', in de zin van het Nederlandse woord 'mensheid'. De term wordt meestal vertaald met 'Hongaarse nationaliteit', wat in deze vroegmoderne context niet een passende vertaling is.

¹⁵⁴ Ibidem, 257, vers 4, r. 11

¹⁵⁵ Ibidem, 257, vers 4, r. 10-12

ellyünk' (leiden een ridderlijk leven) en richten de schenders van het land ('ország') ten gronde. 'Het is tijd om te strijden voor ons arme, mooie vaderland en onze Hongaarse kroon' ('Szegeny szep hazankert, Magyar Koronankert, Ideye vagdalkoznunk'), zo eindigt dit couplet.¹⁵⁶

De dichter verandert het traditionele beeld van de Hongaarse politieke gemeenschap, door de Heidukken te identificeren met de 'nemzet'.¹⁵⁷ Een dergelijke gedachte botste met de traditie, omdat tot dan toe vooral de standen (in de zin van het *regnum*), en dan nog in het bijzonder de adel, met deze term werden aangeduid.¹⁵⁸ Ook de dichter Rimay behoorde tot de adel en zijn gebruik van deze term moet in deze specifieke context worden gezien. Omdat Szappanos met deze nieuwe betekenis een specifiek politiek doel heeft, namelijk de leiderschap van Bocskay over de opstandelingen en zijn troepen te rechtvaardigen, verandert hij ook de legitimerende functie van deze idee van de 'nemzet'.

Szappanos verklaart deze opzettelijke betekenisverandering door te beweren dat de Heidukken een taak van God hebben gekregen. Deze taak houdt het beschermen van kerk en christendom in, door de verdediging van het vaderland tegen de zondige koning.¹⁵⁹ Wegens deze heilige missie staan de nu voorbeeldig levende Heidukken onder bescherming van de hemel en boven de menselijke orde, want ze zijn niet door de wetten, maar door de 'ecclesia' (kerk) aan de wereld gebonden, aldus de dichter.¹⁶⁰ In het lied roepen de Heidukken elkaar daarom op om het land lief te hebben en te strijden voor 'Az Ecclesiaert, Igaz tudományert' (om de kerk en de ware kennis).¹⁶¹ Deze voorstelling van de Heidukken als 'vrome strijders voor kerk en vaderland' was natuurlijk volstrekt denkbeeldig, omdat vriend en vijand klaagde tijdens de opstand over het spoor van vernielingen en verwoestingen dat de Heidukken door Hongarije trokken. Deze verbinding van kerk en politiek in een historisch beeld van de gemeenschap past echter ook in de trend van de 'Konfessionalisierung der Geschichte', zoals Arno Strohmeyer deze in Oostenrijk gedurende dezelfde periode waarnam.¹⁶²

Door de constructie van het beeld van de Heidukken als de door God aangewezen ware vertegenwoordigers van de Hongaarse politieke gemeenschap presenteert de dichter Bocskay als de 'nationale vorst van de Hongaren', die het opneemt tegen de

---

¹⁵⁶ Ibidem, 257, vers 5, r. 13-15

¹⁵⁷ Ibidem, 259, vers 19, r. 55, 260, vers 29, r. 85 ('nemzetünk')

¹⁵⁸ Graeme Murdock, *Calvinism on the frontier 1600-1660* 300, Tibor Klaniczay, *Stilus, nemzet és civilizáció* (Boedapest, 2001) 14. Bovendien werd aan het einde van de zestiende eeuw een scherper onderscheid gemaakt tussen de juridische-staatkundige afkomst van een persoon, wat met *natio* werd aangeduid en de linguïstisch-etnische afkomst, waarvoor de term *gens* werd gebruikt. Tibor Klaniczay verwijst in dit verband het voorbeeld uit 1597 van een zekere 'Gregorius Schwonaritsch Scharwariens, Pannonius natione, Croata genere'. Tibor Klaniczay, "Die Benennungen 'Hungaria' und 'Pannonia' als Mittel der Identitätssuche der Ungarn", in: Tibor Klaniczay, S. Katalin Németh en Paul Gerhard Schmidt (red.), *Antike Rezeption und Nationale Identität in der Renaissance insbesondere in Deutschland und in Ungarn* (Boedapest, 1993) 107

¹⁵⁹ János Szappanos Debreceni, "Militaris congratulatio comitatus Bihariensis" 259, vers 23, r. 68

¹⁶⁰ 'Az Ecclesiahoz, Nem a külső jökhöz, Köttetünk ez vilagon.' Ibidem, 259, vers 23, r. 69. Het woord *Ecclesia* (letterlijk: kerk) verwijst in deze context naar de protestantse geloofsgemeenschap.

¹⁶¹ Ibidem, 258, vers 7, r. 19 en vers 8, r. 22

¹⁶² Arno Strohmeyer, "Konfessionalisierung der Geschichte? Die ständische Historiographie in Innerösterreich an der Wende vom 16. zum 17. Jahrhundert", in: Joachim Bahlcke en Arno Strohmeyer (red.), *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa* (Stuttgart, 1999) 221-247

‘heidense koning’ Rudolf. Deze wijze van denken wortelt in het calvinistische politieke denken en lijkt, volgens Benda, op de ontwikkeling in de Nederlanden.¹⁶³ Szappanos illustreert de goddelijke uitverkorenheid van Bocskay door hem met bijbelse personages te vereenzelvigen.¹⁶⁴ Hij vergelijkt Bocskay één keer met Mozes¹⁶⁵ en drie keer met Gideon.¹⁶⁶ Bovendien legt hij een verband tussen Jezus die uit Nazareth kwam en Bocskay die uit een klein plaatsje in de Hongaarse provincie Bihar afkomstig was, en die beiden de wereld veranderden.¹⁶⁷ Met deze voorbeelden van leiders uit de Bijbel die zich door God gesteund wisten in hun strijd tegen het wettig gezag, rechtvaardigde de dichter de opstand van Bocskay tegen de koning.

Behalve deze religieuze voorbeelden gebruikte Szappanos ook een meer werelds symbool om Bocskay te steunen: de Hongaarse kroon. Hij introduceert in zijn lied de term ‘koronank’ (onze kroon) en verbindt deze met ‘haza’ en ‘nemzet’. De Heidukken strijden ‘voor ons arme, mooie vaderland en onze Hongaarse kroon’, zoals hierboven al werd geciteerd uit vers 5.¹⁶⁸ Daarna schetst hij het beeld van de ‘gekwetste kroon’ in vers 12, als hij de Heidukken laat klagen dat de Hongaarse kroon met de voeten getreden wordt door de soldaten van de koning.¹⁶⁹ In vers 15 verheffen zij Bocskay tot koning met de ‘koronank’ (onze kroon), maar laten in het volgende vers al weten dat niet zij, maar God hem tot koning van het vaderland heeft verheven.

De Hongaarse kroon wordt hier door Szappanos gebruikt om het leiderschap van Bocskay in de opstand te rechtvaardigen. Deze opzet lijkt merkwaardig, omdat de kroon oorspronkelijk de koningsmacht legitimeerde, maar dat is het niet als zijn idee van de ‘nemzet’ en de ‘korona’ wordt vergeleken met de notie van *natio* en *sacra corona* in het wetboek van Werbőczy. Hierin is de functie van de idee van de *natio* en de heilige kroon van Hongarije de legitimatie van de vrijheid van de verkiezing van de koning door de Hongaarse adel. Op grond van deze kroonbetekenis heeft de *natio Hungarica* het recht een koning te kiezen en deze onder bepaalde voorwaarden ook weer af te zetten of te weerstreven, mocht deze inbreuk maken op hun rechten of op een andere wijze misbruik maken van zijn macht.

Szappanos ontwikkelt dit *natio*-idee verder, door de Heidukken te identificeren met de leden van de *natio Hungarica* (en de Hunnen) en hen de ‘Magyar nemzet’ te noemen. Hij rechtvaardigt deze vergelijking, door te verwijzen naar de goddelijke Genade die met de Heidukken zou zijn. Vervolgens verbindt hij de politieke theorie van Werbőczy met deze idee van de ‘nemzet’. Omdat de traditionele kroonbetekenis de koningsverkiezing voor de *natio* rechtvaardigt en Szappanos de Heidukken met de Hongaarse politieke gemeenschap identificeert, is het logisch dat de kroon in diens gedicht over de Heidukken en Bocskay een rol speelt. Szappanos rechtvaardigt het

---

¹⁶³ Kálmán Benda, “A kálvini tanok hatása a magyar rendi ellenállás ideológiájára”, in: *Helikon* (Boedapest, 1971) 322-331

¹⁶⁴ Emil Hargittay, *Gloria, fama, literatura. Az uralkodói eszmény a régi magyarországi fejedelmi tíkrökben* (Boedapest, 2001) 26

¹⁶⁵ János Szappanos Debreceni, “Militaris congratulatio comitatus Bihariensis”, 259, vers 18, r. 54

¹⁶⁶ *Ibidem*, 258, vers 14, r. 40, 258, vers 18, r. 54 en 260, vers 28, r. 83. Het beeld van Bocskay als Gideon werd vaker tijdens de opstand gebruikt. Zie ook: Ambrus Földvári, “Historia de victoria Gedeonis”, in: RMKT 380-389 en “Alia historia de iisdem disturbis”, in: *ibidem*, 436 r. 130

¹⁶⁷ János Szappanos Debreceni, “Militaris congratulatio comitatus Bihariensis 259, vers 17, r. 51

¹⁶⁸ *Ibidem*, 257, vers 5, r. 13-15

¹⁶⁹ ‘Az Magyar Coronat, Vilag kivansagat, Labok ala tapodgyak (...)’ *Ibidem*, 258, vers 12, 34

leiderschap van Bocskay via de notie van de Heidukken als *nemzet* met een notie van de Hongaarse kroon.

Behalve de idee van de *natio*, ontwikkelt Szappanos ook de kroonidee. Hij schrijft: 'Magyar Koronank' (onze Hongaarse kroon) in plaats van *sacra corona* (heilige kroon), wat duidt op een gewijzigde betekenis. Dit verschil komt voort uit de veranderde opvattingen over de relatie tussen het karakter van de Hongaarse politieke gemeenschap, de legitimiteit van de macht van de koning en de legitimerende betekenis van de kroon. De functie van het beeld van de 'Magyar Corona' (Hongaarse kroon) is hierdoor drieledig.

De eerste functie van het kroonbeeld is dat de dichter wil laten zien dat de koningsmacht van Rudolf zijn rechtmatigheid heeft verloren. Dit stelt hij voor door het beeld van de kroon 'die met de voeten wordt getreden'. Als tweede is desondanks de kroon verbonden met de 'nemzet', vanwege de geschetste politieke betekenis voor de gemeenschap. Omdat, in de ogen van de auteur, de protestantse Heidukken de ware 'nemzet', *natio* of politieke gemeenschap van de Hongaren waren, behoort de kroon hen toe. De kroon verliest het predikaat 'heilig' in het gedicht, maar wordt 'onze Hongaarse kroon' genoemd. De Heidukken strijden als de ware leden van de 'nemzet' voor de vrijheid van de Hongaren en daarmee voor hun kroon en haar betekenis voor de gemeenschap. Ten derde houdt deze betekenis, volgens Szappanos, in dat de Heidukken het recht hebben zich te verzetten tegen de wettig gekroonde koning en hun eigen koning, met hulp van Gods genade, te kiezen en te laten kronen met hun kroon. De kroon is zo in dit denken verbonden met de legitimiteitscrisis van de Habsburgse vorst, het politieke karakter van de gemeenschap en hun recht op vrijheid.

De beschrijving van de kroon door Szappanos is niet gebaseerd op een werkelijk bestaande toestand, omdat noch de kroon ooit in handen zou komen van de Heidukken, noch Bocskay ooit met deze kroon gekroond zou worden. De kroonbetekenis vormde voor de auteur de verbindende schakel tussen zijn veranderde idee van de Hongaarse 'nemzet' en het beeld van Bocskay als 'nationale koning van de Hongaren'. Szappanos beschrijft op een dichtelijke en beeldende manier een politieke theorie van de Hongaarse 'nemzet'. Deze theorie kwam tegemoet aan de behoefte bij de aanhangers om de opstand tegen de rechtmatige vorst te kunnen rechtvaardigen. Bovendien veranderde de idee van de Hongaarse politieke gemeenschap en de kroon, doordat Szappanos de theorie van Werbóczy had aangepast aan de politieke omstandigheden in 1604.

Door de politieke denkbeelden in het lied, zet Szappanos tevens een culturele verandering in gang. De kroon legitimeert niet meer uitsluitend de koningsmacht, maar fungeert ook als ondersteuning van een theorie van de Hongaarse gemeenschap, die gebaseerd is op een veranderd beeld van de Hongaarse 'nemzet'. In deze laatste betekenis, die in het lied over Bocskay voor het eerst tot uitdrukking komt, staat de kroon los van de koning, maar is deze verbonden met ideeën over het vaderland, de politieke gemeenschap der Hongaren en een nationale leider die de Hongaren en het vaderland zou bevrijden. Deze verandering van de kroonbetekenis, van de rechtvaardiging van de dynastieke macht naar die van de aanspraken van de gemeenschap, is tevens te herkennen in de terminologie. In plaats van de Latijnse term *sacra corona* gebruikt Szappanos het Hongaarse 'Magyar koronank' (onze Hongaarse kroon). Deze laatste term wijst ook op de verbondenheid tussen symbool en Hongaarse gemeenschap.

Bocskay en zijn aanhangers schiepen zo een beeld van de bedreigde Hongaarse politieke gemeenschap, door oude thema's uit de nationale identiteit opnieuw te gebruiken en te verbinden met nieuwe politieke en religieuze denkbeelden. In hun ogen werd de vrijheid en eenheid van de politieke gemeenschap en het rijk bedreigd door de goddeloze tirannenkoning Rudolf en zijn Duitse aanhangers. De door God gezonden nationale vorst Bocskay zou deze gemeenschap en het rijk redden van de ondergang. Het doel van de opstand was daarom de vrijheid en de eenheid te herstellen onder leiding van een nationale vorst.

3.4.5 *Qu<a>erelae, excusationes cum protestatione Regni Hungariae praesertim partium superiorum coram Deo et toto orbe Christiano (1605)*

De veranderde denkbeelden over de Hongaarse politieke gemeenschap werden voor het eerst wereldkundig gemaakt buiten Hongarije tijdens een landsvergadering in 1605. De standen van Noord-Hongarije en Zevenburgen namen deel aan deze bijeenkomst, die vanaf 16 april te Szerencs plaatsvond. Bocskay riep deze vergadering bijeen met het oogmerk om materiële steun te verwerven bij de Hongaarse standen voor de voortzetting van de opstand.¹⁷⁰ Tijdens deze vergadering spraken de standen over hun klachten tegen de koning, formuleerden de doelstellingen van de opstand en overlegden over de te volgen strategie.¹⁷¹

Deze landsvergadering vond plaats op een keerpunt van de opstand, omdat de opstandelingen hun eerste successen op het slagveld tegen de troepen van Rudolf hadden geboekt en steun van de Turken gekregen. Tijdens de bijeenkomst werd het leiderschap van Bocskay bevestigd, doordat hij tot 'prins van Hongarije' werd gekozen door de standen. Hij legde hierbij een eed af, waarin hij zwoer: 'de vrijheden en de wetten van zijn Hongaarse volgelingen te respecteren, die met de wil en instemming van de standen waren aangenomen'.¹⁷² Bocskay kon zich nu in Hongarije en daarbuiten presenteren als door de standen gekozen 'nationale prins', tegenover de gekroonde Duitse koning die zijn gezag bij de Hongaren had verloren. Op deze wijze rechtvaardigde Bocskay het verzet, versterkte zijn machtspositie en verenigde de opstandige delen van het rijk onder zijn leiding als gekozen 'nationale prins' tegenover Rudolf.

De tekst waarin de oorzaken en de doelstellingen van de opstand tegen de koning werd gerechtvaardigd, staat bekend onder de naam 'Szerencsi kiáltvány' ('Verklaring van Szerencs').¹⁷³ Dit stuk werd vooraf geschreven tussen 10 en 24 januari 1605 en

---

¹⁷⁰ Kálmán Benda, *A Bocskai-szabadságharc* (Boedapest, 1955) 33

¹⁷¹ Ibidem, 33

¹⁷² Een verslag van de vergadering is bewaard gebleven in de aantekeningen van de calvinistische predikant Péter Alvinczi. Kálmán Benda (red.), "Alvinczi Péter kassai prédikátor történeti följegyzései 1598-1622", in: *A Ráday Gyűjtemény évkönyve 1955* (Boedapest, 1956) 14, MOE XI 155. Na de verkiezing volgde geen kroning, al deed in Praag het gerucht van een Venetiaanse gezant de ronde dat Bocskay zich met de 'kroon van de heilige koning László' had laten kronen. Ibidem, 129, noot 2

¹⁷³ „Qu<a>erelae, excusationes cum protestatione Regni Hungariae praesertim partium superiorum coram Deo et toto orbe Christiano”, in: MOE XI 169-184. Een gedeeltelijke vertaling in het Hongaars verscheen in: Kálmán Benda, *A Bocskai-szabadságharc* 93-102. Ook de vertaling in István Sinkovics (red.), *Magyar történeti szöveggyűjtemény II/1-2* (Boedapest, 1968) 285-300, is onvolledig en op sommige plaatsen incorrect. Onder meer wordt *sceptrum* als 'korona' vertaald en ontbreekt het deel over de keizerskroon. Ibidem, 290 en 295

openbaar gemaakt tijdens de landsvergadering van Szerencs.¹⁷⁴ Het belang van deze verklaring is dat de inhoud niet alleen de opstand rechtvaardigde, maar ook de basis vormde van vele politieke teksten in de zeventiende eeuw. Veel van de gebruikte thema's in deze teksten zijn terug te voeren op de inhoud van de verklaring, waaronder het beeld van de Hongaarse politieke gemeenschap. De functie van dit beeld was het verzet van deze gemeenschap tegen de rechtmatige vorst te legitimeren. De verklaring van Szerencs markeert zo opnieuw het begin van een nieuwe ontwikkeling. Het is daarom van belang nader stil te staan bij het ontstaan van deze tekst, de vraag wie de auteur was, hoe de tekst is opgebouwd en welke thema's er een rol in spelen.

Over het ontstaan en de achtergrond van deze sleuteltekst van de opstand is relatief veel bekend door vermelding in de bekentenissen van Bocatius tijdens zijn gevangenschap en door de opmerkingen hierover in zijn memoires (1611). De aanleiding van dit schrijven was, volgens hem, het verschijnen van een in Nürnberg gedrukt tractaat, waarin de *gens Hungarica* werd verweten dat ze zich hadden aangesloten bij de Turken 'ten koste van het bloed van christenen en Duitsers'.¹⁷⁵ Hieruit volgt dat de verklaring mede tot doel had de noodzaak van dit verbond met de Turken te beargumenteren.

De Verklaring is niet ondertekend en een auteur is dientengevolge niet met zekerheid aan te wijzen. Uit een beschrijving van Bocatius over het ontstaan van een vergelijkbaar manifest, dat op grond van de inhoud sterke gelijkenis vertoont met de verklaring, blijkt dat verschillende mensen bij de totstandkoming waren betrokken.¹⁷⁶ Bocatius beweert dat Bocskay zeer ontstemd was over het Duitse vlugschrift. Hierna gaf de landsvergadering (vermoedelijk die van Szerencs) aan Illésházy, György Hoffman, Rimay en Bocatius de opdracht een reactie te schrijven. In deze tekst zouden de oorzaken van de opstand en de vredesvoorwaarden worden beschreven. Een ander thema zou het grote gevaar zijn dat het christendom zou bedreigen, indien de vrede niet zou worden gesloten.¹⁷⁷ Daarna stelt Bocatius dat de versie van Illésházy werd uitgekozen, waarna hij de inhoud beschrijft, die in grote lijnen overeenkomt met die van de Verklaring van Szerencs.

De historicus László Nagy beweert daarentegen dat Mihály Káthay, de kanselier en belangrijkste raadgever van Bocskay gedurende de eerste maanden van de opstand, als de meest waarschijnlijke auteur van het stuk kan worden beschouwd.¹⁷⁸ Deze katholieke aristocraat, legeraanvoerder en humanist, was de belangrijkste theoreticus van het verzet tegen de koning, vóór de aansluiting van Illésházy bij de opstandelingen

---

¹⁷⁴ László Makkai, "Bocskai és Európai kortársai" 486, László Nagy, "A magyar politikai történetéhez (az 1605-ös kiáltvány Európa népeihez)", in: *Magyar Tudomány* 88 (Boedapest, 1981) 358-365, László Nagy, "Ki volt a szerzője a szabadságért fegyvert fogott magyar rendek Európához intézett kiáltványának?", in: Béla Varjas (red.), *Irodalom és ideológia a 16-17. században* 176

¹⁷⁵ Johannes Bocatius, "Olympias Carceraria" 119 r. 23

¹⁷⁶ „Interrogatoria für Johann Bocatium”, in: IOPr 224 (ad 20)

¹⁷⁷ Johannes Bocatius, "Olympias Carceraria", 119 r. 24

¹⁷⁸ De auteur van dit manifest is lange tijd onderwerp geweest van discussie. In 1883 heeft Károlyi gesteld dat Illésházy de auteur niet kon zijn, omdat hij op het moment van verschijnen nog niet in Hongarije was. MOE XI, 140, noot 2. Meer dan honderd jaar later beargumenteerde László Nagy dat Káthay (Kátai) (†1607) als de vermoedelijke auteur van het stuk kan worden beschouwd. László Nagy, "Ki volt a szerzője..." 175-185 en László Nagy, *Botránykövek régvolt históriáinkban* (Boedapest, 1997) 150-154. Het stuk is zover ons bekend niet tijdens de opstand in druk verschenen.

in 1605.¹⁷⁹ Naast zijn literaire werk schreef hij diverse politieke stukken die de opstand moesten legitimeren.¹⁸⁰ Bocskay leverde volgens Nagy de belangrijkste politieke ideeën, die het verzet tegen de koning rechtvaardigden, en Káthay was degene die deze denkbeelden in het stuk verwerkte. Nagy beweert dat hij daartoe de opdracht had gekregen van Bocskay, omdat Káthay als katholiek en humanist aan het hof van Bocskay de juiste persoon was die dergelijke opvattingen voor een Europees publiek op een tactische wijze onder woorden kon brengen.¹⁸¹ Natuurlijk is het ook mogelijk dat Káthay, ongeacht zijn religieuze opvattingen, als belangrijkste politieke denker aan het hof het beste in staat was om de ideeën van Bocskay wereldkundig te maken.

Gezien het belang van deze sleuteltekst van de Bocskay-opstand, is het merkwaardig dat niets bekend is over de eventuele publicatie van deze tekst en evenmin over een andere wijze waarop de inhoud werd verspreid tijdens de opstand. De Hongaarse historicus Árpád Károlyi heeft zijn uitgave uit 1899 gebaseerd op een versie uit het Weense hofarchief, zonder de precieze herkomst te vermelden.¹⁸² Deze uitgave van Károlyi wordt nog steeds gebruikt en geciteerd door historici, zonder dat deze ooit nog eens is vergeleken met de oorspronkelijke tekst. Behalve dit exemplaar in Wenen, wordt een versie genoemd met een iets afwijkende titel, in een inventarisatie van de bezittingen van Bocatius, die in februari 1606 in beslag waren genomen.¹⁸³ Behalve deze verwijzingen ontbreekt voor zover ons bekend elk spoor van andere exemplaren in handschrift of in druk.

Behalve deze Latijnse versie, bestaan nog teksten in andere talen die vermoedelijk gebaseerd zijn op de verklaring of daarmee identiek zijn. In 1605 werd in Londen een tekst gedrukt met de titel: 'Declaration of the lordes and states of the Realme of Hungarie...', die uit het Frans zou zijn vertaald.¹⁸⁴ De Duitse variant van deze tekst, die wat betreft de inhoud overeenkomt met de verklaring, is getiteld: 'Copey eines Sendtschreibens'. Deze heeft de vorm van een fictief epistel aan een naamloze 'Duitse vrijheer', is vertaald uit het Hongaars in het Duits en gedrukt in 1605.¹⁸⁵ Deze, door Bocskay, Káthay en Simon Péchy ondertekende tekst, lijkt een verkorte versie van de

---

¹⁷⁹ Káthay werd in 1607 na de plotselinge dood van Bocskay door de Heidukken vermoord, omdat zij hem ten onrechte ervan verdachten dat hij de prins had vergiftigd. Volgens Nagy had Illésházy hen de opdracht voor deze moord gegeven. László Nagy, "Káthay Mihály a magyar históriában", in: *Valóság* 9 (Boedapest, 1976) 93-108, Andrea Molnár, *Fürst Stefan Bocskay* 257

¹⁸⁰ László Nagy, "Ki volt a szerzője" 175

¹⁸¹ László Nagy, *Botránykövek régvolt históriáinkban* 153

¹⁸² Zie: MOE XI 184

¹⁸³ Zie: *Item Quaerelae etc.*, in: „II/B Inventaria 2”, in: IOPr 472 r. 59

¹⁸⁴ *A Declaration of the Lordes and states of the Realme of Hungarie, contayning the reasons which mooved them to oppose the violence practised upon the inhabitants of the foresaid cuntry by the Emperours subiects. Tr. out of French. (24 ap. 1605)* (Londen, 1605), British Library 1193.k.35.(1) en Bodleian Library in Oxford, 4° E 3(5) Art.BS., László Makkai, "Bocskai és Európai kortársai" 487, László Makkai, "A Bocskai-felkelés" 742, Robert J.W. Evans, *The Making of the Habsburg Monarchy* (Oxford, 1979) 267. Ik heb deze Engelse versies niet kunnen raadplegen.

¹⁸⁵ [Stephanus Botschgay, Michael Kathay, Simon Bechy], *Copey eines Sendtschreibens / welches Stephan Botschkay / etc. An einen Hungarischen Herrn / seinen Blutsverwandten / von jetzigem Zustand und Kriegswesen in Hungarn / gethan. Aus seiner Sprach in die Hochteutsche ubergesetzt.* (s.l., 1605), RMK III. 1023/a, kopie in OSZK van een exemplaar uit Finland en in HAB. Ook verschenen als: *Sendtschreiben welches von jetzigen Zustand und Kriegswesen in Hungarn getan, aus seiner Sprach in die Hochdeutsche ubergesetzt...* (s.l., 1605), RMK III. 5713. Deze versie heb ik niet kunnen raadplegen.

verklaring, op grond van de gebruikte thema's, de auteurs, de plaats en de datum: d.d. 2 april 1605 te Szerencs.

De kwestie wie de bedenker is geweest van de ideeën uit de oorspronkelijke verklaring, lijkt zo opgelost. Deze Duitse zendbrief, waarvan het bestaan onbekend was aan Nagy en Makkai, ondersteunt de stelling dat Káthay de auteur van de verklaring is. Behalve Káthay, kan ook Bocskay als auteur en Péchy als auteur of redacteur worden beschouwd. Deze constatering gaat in tegen de bewering van Bocatius, dat Illésházy de genius zou zijn geweest achter de inhoud van de verklaring.

De reden voor deze bewering kan zijn dat in 1611, het jaar waarin Bocatius zijn memoires publiceerde, de Hongaren liever niet meer aan Káthay wilden worden herinnerd. Káthay was in ongenade gevallen vanwege de verdenking dat hij Bocskay zou hebben vermoord, waarna hij door de Heidukken in 1607 werd geëxecuteerd. Illésházy genoot toen echter een groot respect bij de Hongaren. De toeschrijving aan hem van dit stuk door Bocatius is wellicht een uiting van dit respect. Daarentegen kan Illésházy wel als de inspiratiebron voor de ideeën over de koningsmacht in het stuk worden beschouwd, omdat deze overeenkomen met delen uit zijn protestbrief aan de koning. Ook is de invloed van Berger merkbaar in de opvattingen over de noodzaak van een goede regering in het Hongaarse rijk voor de legitimatie van de macht van de Habsburgse koning.

Het politieke doel van de verklaring is steun te verwerven in het christelijke Europa, in het bijzonder bij de Duitse keurvorsten, voor het verzet van Bocskay tegen de politiek van de Habsburgse vorst. Dit verzoek wordt gedaan tegen de achtergrond dat Bocskay inmiddels steun heeft gezocht bij de Turken, de ervijanden van het christelijke Europa. De inhoud rechtvaardigt daarom enerzijds het verzet tegen de legitieme koning van de Hongaren en anderzijds de aansluiting van de Hongaren bij de Turken. De oorzaak van het verzet is volgens de auteurs de onrechtvaardige regering van de Habsburgse vorst, die daarom het belangrijkste thema in het betoog is. De stelling die de auteurs op grond van dit thema verdedigen luidt, dat als gevolg van de politiek van de koning om Hongarije en de Hongaren te vernietigen, zij gedwongen waren zich te verzetten tegen de legitieme koning en steun te zoeken bij de Ottomanen. Zij onderbouwen dit door uitgebreid uiteen te zetten wat de afgelopen jaren de gevolgen van de politiek van Rudolf voor het land en de bevolking waren geweest.

Het krachtigste beeld dat dit betoog moest ondersteunen, was de verbeelding van 'nemzet' en 'haza' als *propugnatio christianorum* (bolwerk van het christendom). In dit beeld wordt het territorium van het Hongaarse koninkrijk (en het Hongaarse volk) voorgesteld als een denkbeeldige verdedigingsmuur, die het West-Europese christendom tegen het gevaar van de heidense Turken uit het oosten beschermt.¹⁸⁶ Aan deze verbeelding lag de gedachte ten grondslag dat de verdediging van het christendom

---

¹⁸⁶ Lajos Terbe, *Egy európai szállóige életrajza* (Boedapest, 1937), József Deér, *Pogány magyarság, keresztény magyarság* (Boedapest, 1938, 21993) 219-262, Kálmán Benda, *A magyar nemzeti hivatástudat története a XV-XVII. században* (Boedapest, 1942), Ágnes R. Várkonyi, "A török kiűzésének tervei Európában és Magyarországon", in: Ágnes R. Várkonyi (red.), *Magyarország keresztútjain* (Boedapest, 1978) 177-184, Ágnes R. Várkonyi, "A török kiűzésének eszméje a magyar politikai gondolkodásban a XVII. század közepén", in: ibidem, 393-403, Lajos Hopp, *Az "antemurale" és "conformitas" humanista eszméje a magyar-lengyel hagyományban* (Boedapest, 1992), Ágnes R. Várkonyi, "Az egység jelképei a megosztottság másfél évszázadában", in: *A hadtörténelmi múzeum értesítője* (Acta Musei Militaris in Hungaria) 4 (Boedapest, 2002) 65

de heilige taak van de Hongaren binnen de christelijke gemeenschap van Europa was. Deze voorstelling dateert al uit de Middeleeuwen en was bedacht aan het Hongaarse koningshof. De oorspronkelijke functie van dit beeld was de rechtvaardiging van de expansieve machtspolitiek van de Hongaarse koningen in het midden van Europa. Als zodanig was het verbonden met de voorstelling van de Hongaarse koning als *defensor christianitatis* (verdediger van het christendom).¹⁸⁷ In de vijftiende eeuw verscheen het beeld vaker in de literatuur, als gevolg van de dreiging van het zich uitbreidende Ottomaanse rijk aan de zuidgrenzen van het Hongaarse rijk.

De functie van dit beeld veranderde in het begin van de zestiende eeuw als gevolg van de ondergang van het middeleeuwse Hongaarse rijk na de slag bij Mohács in 1526. Ditmaal moet deze voorstelling de Europese machthebbers overtuigen van het strategische belang van Hongarije voor de verdediging van Europa en de hieruit voortvloeiende noodzaak van het herstel van het rijk binnen de oorspronkelijke grenzen. Daar de herovering lange tijd een politieke wensdroom bleef, was dit beeld een ondersteuning van de oproep dat de resten van het Hongaarse rijk voor het christelijke Europa moesten worden behouden.

Een dergelijke verbeelding van Hongarije verscheen gedurende de zestiende en de zeventiende eeuw in vele gedaanten in het genre van de 'klachtliteratuur', en hoofdzakelijk in het Duitse rijk.¹⁸⁸ Deze literatuur kreeg de naam vanwege het thema en de gebruikte stijl. Het hoofdthema van deze teksten is de beklagenswaardige toestand van het rijk en het volk van Hongarije, dat in de vorm van een emotionele 'jammerklacht' aan het Europese publiek werd gepresenteerd. In deze werken werd het beeld van de verdedigingsmuur gekoppeld aan het thema van het 'lijden van de Hongaren', omdat de auteurs beweren dat de toestand van het land en het volk het gevolg is van hun goddelijke taak. Het doel van deze literaire werken was financiële, militaire en politieke steun te verwerven in Europa, in het bijzonder in het Duitse rijk, voor de strijd tegen de Turken op het Hongaarse territorium. De reden voor het verschijnen van dergelijke pamfletten was dat tijdens de Duitse rijksdagen werd besloten over de enorme uitgaven voor de verdedigingsstructuur in het Hongaarse koninkrijk.

De verschijning van de Verklaring van Szerencs markeert een nieuwe ontwikkeling in deze literatuur, omdat opnieuw de legitimerende functie van de voorstelling verandert.¹⁸⁹ Het hoofddoel van de verklaring is steun te verwerven in Europa voor het verzet tegen de politiek van de keizer in Hongarije. Het beeld fungeert hier niet als ondersteuning van het verzoek om geld voor de keizer, maar als rechtvaardiging van de politieke boodschap van Bocskay en de opstandelingen. Deze legitimerende betekenis komt tot uitdrukking in de tekst door de volgende drie functies van het beeld. De eerste is aan het beoogde lezerspubliek een voorstelling te geven van de Hongaarse politieke gemeenschap en Hongarije. Als tweede fungeert het om de band tussen de Hongaarse gemeenschap en de volkeren van Europa te verbeelden. Ten derde dient het om de legitimatie van het gezag van de keizer in Europa te ondermijnen. Op grond van deze voorstelling van de Hongaarse gemeenschap, de band met Europa en het

---

¹⁸⁷ József Deér, *Pogány magyarság, keresztény magyarság* 256

¹⁸⁸ Mihály Imre, "*Magyarország panasza*" (Debrecen, 1995) 160

¹⁸⁹ *Ibidem*, 161

negatieve beeld van de keizer, wordt de politieke boodschap van Bocskay overgedragen aan de lezers of toehoorders.

De tekst begint met een uiteenzetting over de Hongaren, hun gemeenschap, hun rijk en hun plaats in het christelijke Europa.¹⁹⁰ De belangrijkste eigenschap van het Hongaarse volk is het lijden als gevolg van de oorlog tegen de Turken. De oorzaak van dit lijden is de taak van de Hongaren en hun rijk om als verdedigingsmuur van het christendom te fungeren. Hierdoor stellen de auteurs de Hongaarse gemeenschap naar Europa voor als een eenheid. De auteurs verwijzen hiermee naar een bekende situatie, omdat 'het lijden van de Hongaren' een bekend thema was in de talloze nieuwsberichten en vlugschriften die in Europa verschenen over de toestand van Hongarije.¹⁹¹ Nadat de auteurs kort de geschiedenis van de strijd tegen de Turken hebben uiteengezet, gaan ze in op het karakter van het Hongaarse volk. In hun ogen zijn Hongaren sterke, trouwe en standvastige mensen, die hun geloof behielden en verdedigden en liever de dood verkozen dan te moeten scheiden van de christelijke volkeren. Dit is volgens hen de reden dat de Hongaren altijd vredesvoorstellen van de Turken hebben afgewezen.

Daarna neemt het verhaal een onverwachte wending, als de auteurs beweren dat, tegen alle verwachtingen in, de verdedigingsmuur van het christendom is omgevallen. Zij stellen dat dit niet het gevolg was van de vijandelijke kanonnen, maar dat hun gekozen en beëdigde koning de muur heeft ondergraven en ondermijnd. Vervolgens wordt deze 'val van de muur' verklaard. De auteurs stellen dat in het begin van zijn regering de Hongaren hun koning nog van harte gesteund hadden. Zij hadden hun koning enthousiast gekozen en laten kronen, nadat hij had beloofd hun rechten en wetten te respecteren. Nadien hebben zij welwillend zoveel belasting aan deze koning betaald en troepen geleverd als nog nooit in de geschiedenis was voorgekomen. Ook al duurde de oorlog in Hongarije tegen de Turken vijftien jaar, toch hebben de Hongaren deze last sterk en moedig gedragen en niet geklaagd, zo beweren zij.

Het breekpunt kwam volgens de opstellers toen de Hongaren uitgeput waren van het verdedigen van het christendom en van zichzelf, en hoopten op een betere toekomst.¹⁹² Op dat moment besloot Rudolf gebruik te maken van de situatie en zijn plan uit te voeren als dank voor de trouwe Hongaren, de verdedigers van het christendom. Deze opzet hield de vernietiging van de Hongaren en de onderwerping van Hongarije in door het als provincie onder de macht en de scepter van het 'Oostenrijkse huis' te brengen. De schrijvers suggereren dat de koning deze beslissing nam vanwege het geld dat dit plan zou opleveren. Hij bracht dit plan onder het mom van de 'verdediging van het christendom' ten uitvoer, met het geld en de mankracht die hij van Europa had gekregen om datzelfde christendom te beschermen.

Vervolgens dragen de schrijvers argumenten aan die moeten bewijzen dat Rudolf werkelijk deze politiek nastreeft. Het eerste argument luidt dat hij de almacht in zijn rijk wil verwerven en daarom een einde wil maken aan de aparte status van Hongarije in het

---

¹⁹⁰ MOE XI 168

¹⁹¹ De literatuur over dit onderwerp is omvangrijk. Voor de Nederlandse vlugschriften zie: Nicolette Mout, "Das Bild Ungarns in der Niederländischen Öffentlichen Meinung des 16. Jahrhunderts", in: Mihály Balázs e.a. (red.), *Művelődési törekvések a korai újkorban (Tanulmányok Keserű Bálint tiszteletére)* (Szeged, 1997) 415-432

¹⁹² MOE XI 170

Habsburgse rijk.¹⁹³ Gesteund door zijn slechte raadgevers, bekommert de koning zich niet om God, de wet of rechtvaardigheid, maar is hij uit op *absoluta potentia* (absolute macht) als een *tyrannus* (tiran), zo beweren de auteurs.¹⁹⁴ In navolging van Illésházy stellen zij dat Rudolf zichzelf boven de wet plaatst en onder verwijzing naar zijn koningschap iedere tegenspraak dreigt met de hoogste straf. In hun ogen heeft alleen God onbeperkte macht, maar zelfs Hij regeert via wetten, zoals de wijzen dag na dag vaststellen. Rudolf is sterfelijk en ook hij is gebonden aan de wetten en zijn eed, zo houden de opstellers de koning voor.

Een tweede argument verwijst naar de wijze waarop Rudolf de oorlogsinspanningen organiseerde in het land.¹⁹⁵ De auteurs beweren dat Rudolf het land verwoest, door de enorme hoeveelheden soldaten die hij in het rijk onderbrengt. Ze stellen dat de hele Hongaarse bevolking onder de terreur van dit leger zucht. Naar aanleiding van de klachten over de soldaten heeft Rudolf besloten hun soldij in te houden, maar deze hebben dit verlies goedge maakt door de bevolking nog meer afhendig te maken. De koning heeft vervolgens dit geld, dat bestemd was voor de verdediging van Hongarije, in zijn eigen staatskas terecht laten komen. Vervolgens verbinden de auteurs de financiële steun van Europa met de keizerskroon die Rudolf in 1602 had laten maken, als zij beweren dat deze kroon is betaald met het geld dat voor de verdediging van het christendom was bestemd.¹⁹⁶ Zij stellen dat deze onnodige en dure kroon de perfide machtsambities van de keizer weerspiegelt.

Het derde argument verwijst naar de band tussen het recht op bezit en de politieke rechten in het Hongaarse rijk. Rudolf heeft volgens hen *cameras* (kamers) ingesteld om door onteigeningen zoveel mogelijk geld uit het land te persen, waarmee hij niet alleen het recht op bezit heeft aangetast, maar ook de politieke rechten beknot.¹⁹⁷ De onteigende bezittingen schenkt de koning aan diegene die belooft niet tegen de beslissingen van de vorst tijdens de landdagen in te gaan, zo stellen zij. Bovendien trekt de koning nog meer macht naar zich toe, door 'Duitse boeren' toe te laten tot de hoge clerus en aristocratie. Tevens houdt hij zich niet aan zijn beloftes. De auteurs verzuchten dat: 'als het niet mogelijk is volgens de wetten te leven, het niet mogelijk is te leven'.¹⁹⁸

Het vierde argument heeft ook betrekking op de wijziging van de machtsverhoudingen ten gunste van de koning, door de verandering van de etnische verhoudingen in het rijk. De auteurs stellen dat alle ambten in het rijk naar Duitsers in plaats van naar Hongaren gaan.¹⁹⁹ Hierbij doelen zij op de commandantposten, die onder Duits bevel waren geplaatst. De opstellers verwijzen opnieuw naar het beeld van de verdedigingsmuur, als zij stellen dat de Duitsers, gezien het recente verlies van de verdedigingsbastions Eger en Kanisza, minder goed in staat zijn om het christendom te verdedigen. Het doel van dergelijke beslissingen is het voortduren van de oorlog, waardoor de koning nog meer profijt kan halen uit het rijk.

---

¹⁹³ Ibidem, 171

¹⁹⁴ Ibidem, 171-172

¹⁹⁵ Ibidem, 172-173

¹⁹⁶ 'Hinc regia corona recens fabricata (...) et alia id genus multis centenis millium tallerorum constantia (...).' Ibidem, 173

¹⁹⁷ MOE XI 174

¹⁹⁸ Ibidem.

¹⁹⁹ Ibidem, 174-175

Het vijfde argument luidt dat Rudolf de godsdienstvrijheid van zijn onderdanen beperkt. In dit deel gebruiken de auteurs het eerder besproken beeld van de steden als 'leden van de kroon'. De auteurs besluiten door te stellen dat God de heersers de macht gaf over hun lichaam, maar niet over hun ziel en daarmee over hun geloofsovertuigingen.

Als zesde noemen de auteurs de verzwakking en vernietiging van de aristocratie. Rudolf verandert de beslissingen van de landdagen doelbewust naar zijn zin en houdt gedane beloftes niet. Zo dwong hij de Hongaren om Oostenrijkers in hun aristocratische gelederen op te nemen en onteigent hij Hongaarse aristocraten. Door deze vernietiging van de magnaten wordt het land verzwakt. Volgens de verklaring hebben de Hongaren geprotesteerd tegen deze maatregelen, maar was dit alles tevergeefs. Hierbij verwijzen de auteurs naar de protestbrief van 1603, die volgens hen door het surplus van de gemeenschap aan de koning zou zijn aangeboden. Helaas ontving de koning hen niet. De auteurs stellen daarom, dat Rudolf meer een schim is dan een koning. Zijn enige doel is het vernietigen van de adel, het ontkrachten van de wetten en het transformeren tot een kolonie van het eens zo bloeiende Hongaarse rijk.

Nadat de opstellers op deze manier hebben aangetoond wat de politiek van Rudolf in concreto inhoudt, behandelen zij zijn beleid gedurende de periode 1603-1605. Daarbij gaan zij uitgebreid in op het onrecht dat bepaalde leden van de aristocratie is aangedaan en legitimeren zij het verzet van verschillende van deze leden, zoals Bocskay, zijn rechterhand Bálint Homonnai Drugeth en Illésházy, tegen de koning. In het bijzonder besteden de auteurs aandacht aan de casus van de laatste, omdat Illésházy zich vlak voor de bekendmaking van de verklaring bij de opstand van Bocskay had aangesloten. Vervolgens stellen de auteurs dat de Hongaren het recht hebben om in opstand te komen, maar van dat recht geen gebruik hebben gemaakt. Zij baseren zich op bepaalde artikelen uit het wetboek van Werbőczy, als zij stellen dat volgens de Hongaarse wet de inwoners het recht hebben zich tegen een koning te verzetten die de wetten schendt.²⁰⁰ Pas op het moment dat de koning geweld tegen hen gebruikte, hebben zij naar de wapens gegrepen. Rudolf gaf opdracht Noord-Hongarije te verwoesten, de aristocratie te vernietigen, te onteigenen en te vervangen door Duitsers, net als in Zevenburgen, hetgeen de directe aanleiding tot de opstand was.

Nadat de auteurs de oorzaak van de opstand hebben uiteengezet, verklaren zij het leiderschap van Bocskay met betrekking tot de opstand in een mythische beschrijving van de gebeurtenissen. Het beeld dat zij schetsen van Bocskay en de Heidukken komt overeen met dat in het loflied van Szappanos. De auteurs verbeelden in dit verhaal de opstand als een gebeurtenis waarin alle Hongaren worden verenigd door een van God gezonden leider, die het vaderland bevrijdt van een onrechtvaardige koning en een vreemd volk. Op het moment dat de helpers van de koning bij Bocskay waren aangekomen, wist deze met de hulp van God te ontsnappen. Vervolgens deed hij een beroep op de Heidukken en vertelde in wat voor gevaar de Hongaren waren terechtgekomen. De Heidukken versloegen vervolgens met de horigen van Bocskay het Duitse leger. Hierna sloot ook het volk zich bij Bocskay aan, omdat zij in hem een door God gezonden redder van het vaderland zagen.

---

²⁰⁰ Ibidem, 180

De opstellers ontwikkelden de fictie van Szappanos verder door de band van Bocskay met de Turken in het verhaal te betrekken. Zij beweren in de verklaring dat Rudolf de troepen, die bestemd waren voor de verdediging van het christelijke Europa, tegen Bocskay inzette. Bocskay was vervolgens gedwongen om hulp te vragen aan de Turken. Zij stellen dat dit verzoek geen opzet was van Bocskay, maar uit nood was geboren en alleen was ingegeven vanuit de noodzaak om de Hongaren te verdedigen. Bovendien voegen zij hieraan toe, dat Bocskay dacht dat de natuurlijke vijand eerlijker, goedgunstiger en rechtvaardiger zou zijn dan de christelijke keizer. Ze stellen bovendien dat de almachtige God aan hun kant staat, omdat hij opkomt voor de onderdrukten en vanwege begane zonden koninkrijken van het ene aan het andere volk schenkt.

Hierna begint het deel met de politieke boodschap van Bocskay en zijn medestanders.²⁰¹ Opnieuw beweren de auteurs dat de enige reden van de opstand de noodzaak was niet vernietigd te worden. Hierbij beroepen ze zich op het *jus naturae* (natuurrecht), volgens welke zelfs de redeloze dieren het recht hebben zich bij gevaar te verdedigen. Zij smeken 'Europa' het op te nemen voor de Hongaren en zich te verzetten tegen de keizer. Hierna verandert het beeld en stellen de auteurs opnieuw de Hongaren voor als 'Hongarije' en de 'verdedigingsmuur van het christendom'. Als zij (Hongarije en de Hongaren) eenmaal van deze vorst verlost zijn, zo beweren de schrijvers, dan zullen ze opnieuw Europa verdedigen als verdedigingsmuur, zoals zij dat altijd hebben gedaan. Nu de Hongaren zich hebben aangesloten bij de Turken, zijn volgens hen Oostenrijk, Moravië, Polen en het Boheemse koninkrijk ook niet meer veilig, omdat: 'voor wie eenmaal Hongarije heeft overwonnen, niets meer onmogelijk is'.²⁰²

Vervolgens richten de opstellers zich op de persoonlijkheid van Rudolf en proberen zij een vergelijking te trekken tussen zijn karakter en zijn politiek.²⁰³ Het doel hiervan is duidelijk te maken dat Rudolf's tirannieke politiek wortelt in zijn zieke karakter. In hun ogen gaan zijn daden in tegen de belangen van zijn rijk, zijn onderdanen en hemzelf: Rudolf heeft zijn eigen verdedigingsmuur gesloopt, Zevenburgen, dat Zsigmond Báthori uit vrije wil aan hem had geschonken, heeft hij verwoest. Ook zuigt hij zijn eigen onderdanen uit en probeert hij hen te vernietigen. De auteurs vrezen dat eenzelfde lot ook de rest van het Habsburgse rijk staat te wachten, omdat de perfide plannen van de vorst voortkomen uit zijn slechte karakter. Zij verklaren zijn politiek als tiran uit de *morbus melancholiae* (melancholie) die hem regeert, waar slechts onbruikbare plannen en slechte intenties uit voortkomen. Hierdoor luistert Rudolf niet naar goede raad, sluit hij zich af van de wereld, gaat op in zijn ziekte en gedraagt zich niet in overeenstemming met zijn koninklijke waardigheid. De schrijvers gaan zelfs zo ver te suggereren dat de koning geen christen is en daarom de wijsheid en de geboden van God naast zich neer legt, en tevens een schandelijk buitenechtelijk leven leidt. Bovendien beweren zij dat zijn geestestoestand de reden is geweest dat de koning de vredesvoorstellen met de Turken heeft afgewezen, omdat dit wellicht gunstig zou zijn voor zijn onderdanen, maar niet voor zijn ziekte en lijden.²⁰⁴ Zij roepen daarom de volkeren en vorsten van Europa op de redding van het christendom te stellen boven de melancholie en het lijden van de vorst.

---

²⁰¹ Ibidem, 182

²⁰² Ibidem.

²⁰³ Ibidem, 183

²⁰⁴ Ibidem, 183-184

Op grond van dit deel lijken de auteurs te willen stellen dat Rudolf, vanwege zijn ziekte, in de ban van het kwaad is en het hele christendom wil meesleuren in zijn ondergang. Hiervoor hadden zij Bocskay geportretteerd als de van God gezonden verlosser van de Hongaren. In de laatste alinea komen zij hierop terug, als zij de Europeanen oproepen het christendom te redden door de hulp aan Hongarije.²⁰⁵ De opstand van Bocskay is in de verbeelding van de auteurs een gevecht geworden tussen de ware christelijke ridder en de heidense tiran, een strijd tussen goed en kwaad.

3.4.6 Oproep aan de landdag van Zevenburgen (1605)

In dezelfde maand dat de Verklaring van Szerencs werd opgesteld, deed de landsvergadering van Szerencs een oproep tot 'nationale eenheid' aan de landdag van Zevenburgen.²⁰⁶ In deze brief ondersteunen de standen de machtsaanspraken van Bocskay en proberen zij de standen van Zevenburgen over te halen zich aan te sluiten bij de opstandelingen. Daar de inhoud van deze tekst bedoeld was voor een binnenlands gehoor, komt de bastionmetafoor niet voor in de tekst. Ook de gebruikte terminologie verschilt van het manifest aan het christelijke Europa, omdat de auteurs de term 'Magyar nemzet' gebruiken, in plaats van de term *Hungaros* (Hongaren) die in de verklaring voorkomt.

Deze oproep staat in het teken van de vrijheid van de 'nemzet' en de eenheid van het rijk. In de brief roepen de standen in vergadering op tot redding van de Hongaarse 'nemzet' door het herstel van de vrijheid in het koninkrijk.²⁰⁷ De vrijheid had in hun ogen te lijden gehad onder de onbarmhartigheid van de Duitse natie, de strijd om het geloof en de schending van de wetten. Zij stellen dat God zich heeft ontfermd over de Hongaarse gemeenschap. De Hongaren hebben uit hun midden in alle vrijheid een prins gekozen die hen uit de slavernij zal verlossen. De opstellers hopen dat Zevenburgen, dat zo lang van het Hongaarse koninkrijk gescheiden was, bij die gelegenheid zich weer zal aansluiten bij Hongarije. In de brief gebruiken de standen bovendien de organische metafoor. De verzamelde standen in Szerencs roepen hun 'broeders' in Zevenburgen op 'om onder het gezag van de vrij gekozen prins weer een heel lichaam van de weinige resten van de Hongaarse 'nemzet' te maken, van elkaar te houden en de mooie vrijheid te beschermen'.²⁰⁸

Zoals ook uit deze oproep blijkt, werd de notie van vrijheid voor de 'Magyar nemzet' de belangrijkste idee voor de opstandelingen. In de uitvoerige correspondentie die Bocskay met Hongaarse magnaten en anderen onderhield, benadrukt hij diverse keren dat het streven naar vrijheid van de 'Magyar nemzet' de belangrijkste doelstelling van zijn opstand was.²⁰⁹ De inhoud van deze term 'vrijheid' voor de politieke gemeenschap verwees oorspronkelijk naar de vrije verkiezing van de Hongaarse koning,

---

²⁰⁵ Ibidem, 184

²⁰⁶ „Generosis, egregiis et nobilibus agilibus dominis capitaneis, iudicibus viceiudicibusque regiis, necnon primoribus, primipilis et universitati Siculorum Transilvaniensium dominis, amicis et fratribus nobis honorandis”, in: Sándor Szilágyi (red.), *Erdélyi országgyűlési emlékek V* (Boedapest, 1879) 377-380

²⁰⁷ Ibidem, 378

²⁰⁸ Ibidem, 379-380

²⁰⁹ Brief István Bocskay aan Miklós Istvánffy, d.d. 16 juni 1605, in: Andrea Molnár, *Fürst Stefan Bocskay als Staatsmann und Persönlichkeit im Spiegel seiner Briefe 1598-1606* 129-130, István Bocskay aan Miklós Thurzó, Kassa, d.d. 17 juni 1605, ibidem, 130-131

het enige institutionele recht van de Hongaarse standen, dat verbonden was aan en gelegitimeerd werd door de traditie van de kroon. In de loop van de opstand veranderde deze notie door de ontwikkeling van de idee van de 'nemzet', zoals blijkt uit de correspondentie van Bocskay, het manifest van Szerencs en de brief aan de standen van Zevenburgen. In deze bronnen betekent 'vrijheid' van de 'nemzet' de vrije verkiezing door de politieke gemeenschap van een nationale koning, die het koninkrijk en de Hongaarse gemeenschap zou herenigen en de wetten, de privileges en de godsdienstvrijheid van de standen zou beschermen. Kortom: 'vrijheid' van de 'Magyar nemzet' verwees naar de macht van de politieke gemeenschap om een eigen koning te kiezen die het politieke programma van deze gemeenschap zou uitvoeren. Het verdere verloop van de opstand en het daarmee verbonden politieke denken en handelen stonden vervolgens in het teken van de rechtvaardiging van dit politieke streven.

3.5 De kroning van Bocskay met de Turkse kroon

3.5.1 Het verzoek om een kroon door Bocskay

De belangrijkste stimulans voor de verandering van de legitimerende functie van de Hongaarse kroon was de komst van nog een kroon op het politieke toneel. In 1605 vroeg Bocskay een kroonjuweel aan de Turkse sultan, die hij vervolgens in hetzelfde jaar kreeg overhandigd. (zie afbeelding 2c.) Na deze overdracht ontstond een politieke fictie die deze doelstellingen zou ondersteunen: de 'weigering van de Turkse kroon' door de Zevenburgse prins. Het doel van dit verzoek om een kroon was in de eerste plaats de keizer te dwingen om in onderhandeling te gaan met de opstandelingen, iets wat de keizer tot dan toe had afgewezen. In de tweede plaats verwezenlijkt Bocskay zo het dreigement in de Verklaring dat de Hongaren zich bij de Turken zouden aansluiten. Ten derde versterkte Bocskay de betekenis van de Hongaarse kroon voor de gemeenschap, namelijk de waarborg voor hun vrijheid en rechten en daarmee de relatieve onafhankelijkheid van het koninkrijk ten opzichte van het Habsburgse huis.²¹⁰ Aan Turkse zijde gaf de overdracht een kans om Zevenburgen weer terug te veroveren en binnen het machtsgebied van de Ottomanen te brengen, omdat dit deel tot dan toe in handen was van Rudolf.²¹¹

Voordat de schenking plaatsvond en overeenstemming was bereikt over de condities, hadden lange onderhandelingen plaats tussen de Ottomaanse en de Hongaarse afgevaardigden.²¹² Op 24 april 1605 werden de besprekingen tussen de afgevaardigden

---

²¹⁰ Deze doelstellingen komen naar voren uit de omvangrijke briefwisseling tussen Bocskay en Illésházy. Zo vermeldt Illésházy in een brief dat de keizer bang is dat Hongarije zich afscheidt van het Oostenrijkse huis, omdat het huis Oostenrijk niets is zonder Hongarije. Brief van Illésházy aan Bocskay, d.d. 16 juni 1605, in: TT 4 (Boedapest, 1878) 8. Ook schrijft hij op 26 augustus 1605 aan Bocskay dat de keizer wil dat Hongarije een provincie van Oostenrijk wordt. József Jankovics (red.), *Literátor-politikusok levelei Jenei Ferenc gyűjtéséből (1566-1623)* (Boedapest en Szeged, 1981) 28

²¹¹ Sándor Papp, *Die Verleihungs-, Bekräftigungs- und Vertragsurkunden der Osmanen für Ungarn und Siebenbürgen: eine quellenkritische Untersuchung* (Wenen, 2003) 117

²¹² De delegatie van Bocskay bestond uit twee Hongaren, István Korláth en György Kékedy, en een Turk, Memhed Tihája. „Korláth István, Kékedy György és Mehmed kihája 1605. május 24-én kelt követjelentésének”, in: Ferenc Csonka en Ferenc Szakály (red.), *Bocskai kíséretében a Rákosmezőn*

van Bocskay en de sultan in Istanboel afgerond en de voorwaarden en betekenis van de schenking van de kroon in een overeenkomst vastgelegd. De tekst hield het midden tussen een formeel verdrag en een informeel verslag van de onderhandelingen en ook hier komt een kroonbetekenis voor. De schrijver begint met de vaststelling dat de leden van de ‘Magyar nemzet’ de onderdanen van prins Bocskay zijn. Als de Hongaarse landen en de ‘nemzet’ onder het gezag van de Turkse keizer zullen komen, dan zal het land snel tot rust komen. De ‘nemzet’ verzoekt daarom de sultan om onder meer steun tegen de Duitsers, om de bezittingen van de ‘Magyar korona’ (Hongaarse kroon) te sparen en in plaats daarvan de Duitse landen te verwoesten.²¹³

Na deze uiteenzetting over de aard van de gemeenschap en de machtsuitoefening in het rijk volgen de details over de aanstaande kroning. Deze moet volgens de Hongaren plaatsvinden met een kroon, wat in de culturele en politieke context van het Ottomaanse rijk een hoge uitzondering was. De uitvoering van dit ritueel met een dergelijk symbool van macht leidde daarom tot een aantal problemen bij de Turken, zo blijkt uit de brief. De sultans hadden nog nooit een kroon aan een vazal geschonken, alleen maar knotsen en vlaggen als teken van onderworpenheid aan het Ottomaanse gezag. De Turkse onderhandelaars vroegen daarom de Hongaren geregeld om raad in kwesties over de kroon en de kroning.²¹⁴ Over de kroon ontstonden de volgende problemen. De vizier had de intentie om ‘de kroon van de Griekse keizer’ te schenken, maar deze was in een slechte toestand. De Turken vroegen daarom aan de Hongaren of ze een nieuwe zouden laten maken of dat zij de oude zouden laten repareren. De Hongaren raadden aan een nieuwe kroon te laten vervaardigen, waarna de Turken om een model verzochten. Ook de totstandkoming van het kroningsritueel verliep niet zonder problemen. Zo vroegen de Turkse afgevaardigden hoe Bocskay moest worden betiteld als hij eenmaal gekroond was. De Hongaren antwoordden dat ‘király’ (koning) het beste was, omdat Bocskay tot koning gekroond zou worden, omdat dan de rest van de Hongaarse landen zich sneller bij Bocskay zou aansluiten en op deze manier tot rust komen.

Daarna verbinden de afgevaardigden de betekenis van het nieuwe kroonjuweel met de traditie van de heilige kroon in een gebed aan het einde van de brief. Zij bidden: ‘dat aan de prins deze kroon door God gegeven zal worden in naam van de lof van God, de zaligheid van de ziel van de prins, de herbouw van het arme, verwoeste vaderland, en de toekomstige rust van de Hongaarse *nemzet*’.²¹⁵ Daaropvolgend schreven zij: ‘dat God bovendien geve dat de prins de heilige kroon van onze heilige koningen, die nu in Duitse handen is, terug mag krijgen, samen met het land dat nu in een ruïneuze toestand is’. Het gebed in de brief is een eerste aanwijzing dat de gewenste schenking van de Turkse kroon te maken had met de betekenis van de heilige kroon van Hongarije.

(Boedapest, 1988) 159-169 OL. Eszterházy cs. lt. Rep. 46. fasc. G. en László Nagy (red.), “Okmányok a Bocskai-szabadságharc idejéből”, in: *Hadtörténelmi közlemények* (Boedapest, 1956) 323-330

²¹³ Ibidem, 168

²¹⁴ Ibidem, 168-169

²¹⁵ Ibidem.

3.5.2 *Relatio vel epistolica commemoratio (1605)*²¹⁶

De overdracht van de Turkse kroon vond uiteindelijk plaats op 11 november 1605 op het Rákosveld bij Pest, in door Turken bezet gebied. Grootvizier Lalla Mohamed droeg uit naam van de sultan een kroon, een kromzwaard en een kroningsmantel over aan prins Bocskay. Bij deze gebeurtenis waren verschillende aanwezigen die over de toedracht hebben geschreven, zoals de rechterhand van Bocskay, Bálint Homonnai Drugeth, de predikant Péter Alvinczi en Bocatius.²¹⁷ De beschrijving van Bocatius is om verschillende redenen de belangrijkste. Als eerste is deze het meest bekend en geciteerd als getrouwe weergave van de feitelijke gebeurtenissen. Ten tweede heeft deze hierdoor de meeste invloed gehad op de interpretatie van de betekenis van de kroning. Ten derde kan deze tekst daardoor als de belangrijkste verspreider van de fictie van de weigering van de kroon worden gezien.

Bocatius was, als schrijver, leraar en politiek actief burger van Kassa, één van de belangrijkste figuren in de Laat-Humanistische cultuur in Hongarije.²¹⁸ Hij werd beschouwd als de beste docent van Hongarije, die zijn leerlingen opleidde voor een hoge functie in het openbare leven. Hij afficheerde zich als *Reipublicae Literariae et Politicae Rector* en schreef een indrukwekkend oeuvre van dichtwerken en proza in het Latijn.²¹⁹ Tevens werd hij tot stadsrechter (burgemeester) gekozen door de raad van Kassa. Zijn pedagogische en literaire succes trok de aandacht van het Habsburgse hof. Op voordracht van aartshertog Maximiliaan van Habsburg werd hij in 1598 benoemd tot dichter en historicus aan het hof en tevens verheven in de Hongaarse adelstand. Bocatius speelde een rol bij de onderhandelingen tijdens de inbeslaglegging van de lutherse kerk in Kassa door Belgiojoso en sloot zich naar aanleiding hiervan aan bij de opstand. Vervolgens werkte hij als hofhistoricus aan het hof van Bocskay. Na diens kroning zou Bocatius begin 1606 naar de Duitse landen reizen om steun te verwerven voor de opstand.²²⁰ Tijdens deze reis werd hij gevangen genomen en pas in 1610 wist hij te ontsnappen.²²¹ Als gevolg van zijn wisselvallige levenslot is zijn oeuvre in tweeën te verdelen: vóór 1606 en na 1610, omdat hij tussen 1606 en 1610 gevangen zat.

---

²¹⁶ Een deel van dit hoofdstuk zal worden gepubliceerd als: Kees Teszelszky, "A Bocskay-korona mítosza; a koronázás körülményeinek leírása a fikció és a valóság tükrében", in: Tivadar Pétercsak (red.), *Studia Agriensia* (Eger, 2006)

²¹⁷ Zie het overzicht in: Ferenc Csonka en Ferenc Szakály (red.), *Bocskai kíséretében a Rákosmezőn 97-153*

²¹⁸ De vader van Bocatius (Bock, Bogas, Bogáthy, Bok, Bokač, 1569-1621) was een Duitse koopman. Hij studeerde in Dresden en in Wittenburg, waar hij de beste van zijn jaar was en leefde vervolgens in Hongarije. Franciscus (Ferenc) Csonka, "Vita Ioannis Bocatii", in: IOPo I 9-29, MIE

²¹⁹ Als één van de weinige vroegmoderne Neo-Latijnse auteurs in Hongarije is het complete oeuvre van Bocatius in een moderne uitgave beschikbaar: Johannes Bocatius, *Opera quae exstant omnia* I-III (Franciscus Csonka red.) (Boedapest, 1990-1994)

²²⁰ Mogelijk was Bocatius ook van plan naar de Nederlanden te reizen. Volgens de inventarissen van zijn in beslag genomen bescheiden had hij kaarten van de Nederlanden (onder meer van de Bommelerwaard en van de stad Grave) en twee gravures van prins Maurits bij zich. „II/B Inventaria”, in: IOPr 467-481. De diverse werken over de opstand in de Nederlanden die hierin worden genoemd, als lofliederen op Maurits, vlugschriften, en historische en politieke werken doen vermoeden dat de opstand van Bocskay ook werd geïnspireerd door die in de Nederlanden.

²²¹ Bocatius ontsnapte naar eigen zeggen dankzij de klassieke truc van de touwladder die zijn vrouw in een brood had gebakken, al is niet bekend of dit wellicht ook een mythe is. Na zijn terugkeer had hij moeite om een plaats te verwerven in de Hongaarse samenleving, die tussen 1606 en 1608 grote veranderingen had doorgemaakt. Hij werd opnieuw hoofd van de school te Kassa, en dichtte en schreef opnieuw, ook ten gunste

Een van de laatste werken die Bocatius nog vóór zijn gevangenneming schreef, is een brief over de overdracht van de Turkse kroon aan Bocskay. Deze werd afgeschreven op 26 november 1605 tijdens de landsvergadering te Korpona. De auteur werd na zijn vertrek uit Hongarije gearresteerd met deze brief in zijn bezit. Hierna werd hij uitgebreid ondervraagd en gedwongen rekenschap af te leggen van zijn werkzaamheden voor Bocskay. Zo was één van de eerste vragen tijdens de ondervraging of hij de auteur was van de bewuste brief.²²² Het is aan deze ondervragingen te danken, dat zo een uniek beeld kan worden verkregen van de achtergronden van deze en andere scheppingen van Bocatius en de overige politieke werken van de Bocskay-opstand. Bocatius beweert tijdens zijn ondervraging, dat hij tegen wil en dank en slechts als *auditor et spectator fabulae* (toehoorder en toeschouwer van een toneelstuk) tijdens de ontmoeting op het veld bij Rákos aanwezig was.²²³ Ondanks deze bekentenis en het feit dat de beschrijving in de vorm van een brief is geschreven, mag deze niet als waarheidsgetrouw ooggetuigenverslag worden beschouwd. Voor deze stelling kunnen de volgende argumenten worden aangedragen.

Als eerste was de briefvorm aan een fictief persoon een al eerder gehanteerd middel door Bocskay om een bepaalde politieke boodschap over te dragen.²²⁴ Het epistel van Bocatius verscheen voor zover ons bekend niet in druk gedurende zijn leven, maar de auteur had tijdens zijn arrestatie twee (mogelijk handgeschreven) exemplaren op zak.²²⁵ Bovendien zijn meerdere handschriften van de brief uit de zeventiende eeuw bewaard gebleven.²²⁶

Als tweede komt de rol van Bocatius als verspreider van de denkbeelden van Bocskay ook in de bewuste brief ter sprake. In een passage wijst een onbekende Hongaar de prins op het feit dat zijn ontmoeting met de Turken binnen vijf dagen in Wenen en Praag bekend zal zijn.²²⁷ Volgens de brief beweert Bocskay ‘dat dit niet telt’ en draait zich vervolgens om naar Bocatius en vraagt ‘of deze al voldoende materiaal had verzameld om een gedicht te schrijven’. Bocatius antwoordt bevestigend en voegt er nog aan toe ‘dat hij een dikker boek dan Vergilius zal produceren als hij voldoende tijd, plaats en kracht heeft’.²²⁸ Uit deze woorden kan worden opgemaakt dat het, volgens Bocatius, de bedoeling van Bocskay was dat de gebeurtenis bekend zou worden in de rest van Europa. Bocatius had hierbij de taak een weergave te geven van deze gebeurtenis die strookte met de opvattingen van Bocskay. De functie van de beschrijving in de strategie van de opstand was het overbrengen van een politieke boodschap van Bocskay aan de keizer en aan het christelijke Europa.

---

van de Habsburgse vorst. Zijn laatste functie was die van hofhistoricus van prins Gábor Bethlen van Transsylvanië, die in 1619 een opstand tegen de Habsburgse koning begon.

²²² „Interrogatoria für Johann Bocatium”, in: IOPr 217, r. 8

²²³ “Confessiones [Ultimo mense Augusto 1606]”, in: IOPr 231

²²⁴ Zie het eerder genoemde: [Stephanus Botsgay, Michael Kathay, Simon Bechy], *Copey eines Sendtschreibens...* Volgens de inhoud geschreven door Bocskay aan een onbekende ‘Duitse vrijheer’.

²²⁵ „II/B Inventaria”, in: IOPr 468 en 472. Tijdens de ondervragingen wordt ook de vraag gesteld wie de persoon is aan wie de brief is geschreven. “Interrogatoria supplementa...”, in: IOPr 221 r. 8

²²⁶ IDO 75

²²⁷ Johannes Bocatius, “Relatio vel epistolica commemoratio conventus inter sereniss[imum] Hungariae Transylvaniaeque principem Bochkay et inter Machumetum Vezerium habiti in campo Rakos ex adverso ripae Danubii et Budensis civitatis die 11. Novembris in festo nimirum D[ivi] Martini anno 1605. Ad amicum ἀδελφου. Authore Bocatio poeta.”, in: IOPr 87-110

²²⁸ Ibidem, 98-99 r. 48

De voornaamste boodschap van de Verklaring van Szerencs en de brief van Bocatius is de oproep tot herstel van de vrijheden van de 'nemzet'. Dit thema komt op verschillende manieren in de beschrijving tot uiting. Zo herinnert de beschrijving van de locatie van de onderhandelingen en de overdracht in het begin van de brief aan de tijd dat de politieke gemeenschap nog over deze vrijheden beschikte.²²⁹ Deze plaats was het veld van Rákos, waar volgens Bocatius 'de Hongaren bijeenkomsten hielden toen Hongarije nog machtig was'. Hij schrijft dat op deze plaats werd beraadslaagd over oorlogen tegen vijanden en dat hier de koningen werden gekozen. Bocatius verwijst hiermee nadrukkelijk naar het geidealiseerde idee van de antieke vrijheid van de 'nemzet', zoals dat ook in de eerder behandelde werken tot uitdrukking kwam.

De politieke ideeën komen het meest naar voren in de passages waarin bepaalde personen aan het woord zijn. Ook deze teksten zijn zo geconstrueerd dat de lezer of toehoorder wordt overtuigd van de ideeën van Bocskay. Zo beschrijft Bocatius de inhoud van een oratie, die de vizier uitsprak voor het Hongaarse gehoor over het verbond van de Turken en de Hongaren. De schrijver beweert dat hij het betoog van de vizier maar ten dele begrepen heeft.²³⁰ Desondanks komt de tekst precies overeen met de inhoud van de Verklaring van Szerencs. Het is daarom zeer waarschijnlijk dat Bocatius een tekst in de mond van de Turk heeft gelegd, die overeenkwam met Bocskay's denkbeelden.

De essentie van deze toespraak is dat de vizier een oplossing biedt voor de klachten die de Hongaren in de Verklaring van Szerencs over de Habsburgse koning opsommen. Hiermee rechtvaardigt Bocatius de aansluiting van de Hongaren bij de Turken, door te verwijzen naar het onrecht dat de koning heeft begaan. Tevens betreft hij de identiteit van de politieke gemeenschap bij deze kwestie, door het conflict te schetsen als een strijd van het Duitse volk tegen het Hongaarse, waarbij het laatste zijn toevlucht zoekt bij de Turkse vijand tegen het Teutoonse onrecht. De vizier stelt in het begin van zijn toespraak dat de toestand van Zevenburgen onder de Turken een gouden tijd is, in tegenstelling tot de verwoestingen die de Duitse natie recentelijk heeft aangericht.²³¹ Het Duitse volk is volgens hem nooit een echte vriend van de Hongaarse gemeenschap geweest en de Duitse koningen hebben hen nooit beschermd. In plaats van het rijk te verdedigen, voeren ze oorlog tegen de Hongaren. Hij dankt daarom de Hongaren dat ze eindelijk vriendschap sluiten met de Turken, omdat dit verbond nooit schade, maar alleen hulp zal opleveren.

Vervolgens werkt de vizier (of Bocatius) het beeld van de vriendschap tussen de beide volkeren uit door opnieuw de idee van de gemeenschap en ook dat van de Hongaarse kroon te gebruiken.²³² Tevens benadrukt hij het slechte karakter van de Duitse koning en zijn volk. De vizier stelt dat de Turken zich over de Hongaren zullen ontfemen, alsof zij van de Turkse *gens* (volk) afstammen. Bovendien belooft hij dat de oude vrijheidsrechten van de Hongaren zullen worden gerespecteerd. Het huis der Ottomanen heeft nog nooit de zonde begaan een belofte of overeenkomst te schenden als de andere partij zijn belofte gestand deed en zich aan de voorwaarden hield. Bij de Duitsers en hun koningen is het een gewoonte dat zij op een feestelijke wijze iets

---

²²⁹ Ibidem, 88-89

²³⁰ Ibidem, 101

²³¹ Ibidem, 100 r. 53-55

²³² Ibidem, 101 r. 55-58

beloven en dat niet nakomen en liegen en bedriegen, zo waarschuwt hij.²³³ In tegenstelling tot het Duitse volk zijn de Turken welwillend, rechtvaardig en eervol: als de Hongaarse gemeenschap de eens begonnen vriendschap zal voortzetten, dan zullen zij snel ervaren in welke geluk *regnum et Corona Hungariae* (rijk en kroon van Hongarije) zullen delen, zo spiegelt hij de Hongaren voor.²³⁴ De voorwaarde is dat de Hongaren op deze weg zullen voortgaan en zich niet zullen laten verleiden door de Duitsers, al beloven zij gouden bergen, want dan zullen zij weer bedrogen worden, aldus de Turkse vizier.

De passage over de kroon is opvallend, omdat deze zich op dat moment in Praag bevond en nooit in handen van Bocskay is terechtgekomen. Bocatius, of de vizier, kan met deze term de te schenken Turkse kroon bedoeld hebben, maar deze is nooit 'kroon van Hongarije' genoemd. Bovendien komt de betekenis van de Hongaarse kroon verderop in de brief terug. Het is waarschijnlijker dat met deze opmerking opnieuw de betekenis van de Hongaarse kroon werd losgekoppeld van de persoon van de Habsburgse koning en verbonden werd met de idee van de politieke gemeenschap en haar antieke vrijheden, de *libertas antiquis*. De term 'kroon' staat in deze passage dan voor de vrijheden van de gemeenschap.

Nadat Bocatius aldus de achtergrond van deze verbinding tussen de Hongaren en de Turken heeft uitgelegd en gerechtvaardigd, beschrijft hij de ceremonie die deze band moet bezegelen. Bocatius benadrukt dat de deelnemers veel aandacht besteedden aan de uitleg van de symbolen en rituelen aan elkaar. Het ritueel was een mengeling van christelijke en islamitische elementen. Dit geeft hem de kans zijn politieke boodschap aan de lezer over te brengen door de betekenis van de verschillende onderdelen van de plechtigheid te belichten.

De Turkse kroning begint volgens de brief met het binnenbrengen van de Turkse kroon en overige geschenken.²³⁵ Bocskay krijgt eerst een zwaard omgord, waarbij de Turken de betekenis van dit zwaard uitleggen. Kennelijk was deze betekenis niet belangrijk genoeg voor de boodschap die Bocatius wilde overbrengen met zijn beschrijving, want hij gaat niet nader in op de uitleg van de Turken.²³⁶ Vervolgens zetten de Ottomaanse afgevaardigden de kroon op Bocskay's hoofd en ook hierbij vertellen zij de betekenis.²³⁷ Deze beschrijving van de kroningsscène is cruciaal voor het begrip van de betekenis van de kroning, de Turkse kroon en de Hongaarse kroon, en is daarmee het belangrijkste deel van de brief.

Volgens Bocatius accepteerde de prins de kroon onder dankzegging, maar verklaarde hij tevens dat hij 'de waardigheid van de kroon zou aanvaarden in de betekenis van een geschenk, zonder de intentie te hebben daar misbruik van te willen maken'.²³⁸ Vervolgens sprak hij dat 'zolang de Duitse keizer leeft, deze naar de wetten, de privileges en gewoonten legitiem en volgens de regels is, omdat hij volgens het gebruikelijke ritueel van het vaderland tot koning gekozen is'.²³⁹ Bocskay benadrukte

---

²³³ Ibidem.

²³⁴ Ibidem, 101 r 56

²³⁵ Ibidem, 102 r. 60

²³⁶ Ibidem, 102 r.61

²³⁷ Ibidem, 102 r.62

²³⁸ Ibidem.

²³⁹ Ibidem.

volgens de beschrijving ‘dat hij een rein geweten wilde houden en niets wilde doen dat tegen de wetten van het vaderland inging’. De brief vervolgt met de mededeling dat Bocskay zijn tekst in het Hongaars herhaalde en onder ede beloofde ‘dat hij niets zou doen dat tegen de oude vrijheden in zou gaan’.²⁴⁰ Bocatius schrijft dat Bocskay ‘de kroon niet wil gebruiken, opdat hij niemands rechten zal kwetsen of de vaderlandse vrijheidswetten zal schenden’. Ook droeg de prins de aanwezigen op zijn woorden niet alleen te herinneren, maar deze ook te verspreiden, zo beweert Bocatius.²⁴¹

3.5.3 De receptie van de “weigering van de Turkse kroon”

Bocatius heeft deze woorden van Bocskay ter harte genomen, zo lijkt het. Niet zozeer de gift van de Turkse kroon of de overdrachtsceremonie zou uiteindelijk beslissend blijken te zijn voor de ontwikkeling van het denken over de kroon, de koningsmacht en de politieke gemeenschap in Hongarije, maar de beschrijving van Bocatius. De al dan niet fictieve woorden van Bocskay hebben hun uitwerking gehad, want het werk kreeg een grote verspreiding en invloed. Zijn verslag fungeert voor de moderne geschiedschrijving als de belangrijkste bron van de gebeurtenissen op het veld van Rákos en wordt als de letterlijke weergave van de woorden van Bocskay beschouwd.²⁴²

Deze visie heeft ertoe geleid dat deze gebeurtenis wordt geïnterpreteerd op basis van de woorden van Bocskay in de beschrijving van Bocatius. Zo roemen veel Hongaarse historici de moed van Bocskay, omdat hij weigerde zich met de Turkse kroon te laten kronen tot koning van Hongarije.²⁴³ De acceptatie van de kroon en koningstitel had volgens hen tot een definitieve verwijdering tussen het Habsburgse rijk en de Hongaren kunnen leiden, terwijl een brute afwijzing van de kroon zeker een agressieve reactie van de sultan had uitgelokt. De veronderstelde ‘weigering van de Hongaarse kroon’ is een betekenisvolle episode in de vaderlandse geschiedschrijving en een belangrijk element van de nationale identiteit. Bocskay wordt hierbij voorgesteld als de nationale vorst van de Hongaren, die door zijn slim gekozen woorden tijdens de overdracht van de Turkse kroon de onafhankelijkheid van Hongarije tussen twee agressieve wereldrijken wist te bewaren. Deze hedendaagse interpretaties zijn gebaseerd op de weergave van Bocatius, maar komen niet overeen met de toenmalige betekenis van de gebeurtenis, zoals blijkt uit andere contemporaine beschrijvingen en de politieke context van die tijd.

---

²⁴⁰ Ibidem, 102-103 r. 63

²⁴¹ Ibidem, Bocskay kreeg bovendien van de Saksische afgevaardigden uit Brassó (Kronstadt, Braşov) nog een kroon en de bijbehorende kroonjuwelen die ooit toebehoorden aan de koningen van Moldavië en Walachije, gebieden ten oosten van Zevenburgen. Ibidem, 108 r. 85. Hier zal in het laatste hoofdstuk aandacht aan worden besteed.

²⁴² Heinrich Marczali, *Ungarisches Verfassungsrecht* (Tübingen, 1911) 11, Zoltán Angyal, *Rudolfs II. ungarische Regierung* 84, Kálmán Benda, *A Bocskai-szabadságharc* 40, Andrea Molnár, *Fürst Stefan Bocskay als Staatsmann und Persönlichkeit im Spiegel seiner Briefe* 85-86, Gábor Barta, “Az Erdélyi Fejedelemség első korszaka (1526-1606)”, in: Béla Köpeczi e a. (red.), *Erdélyi története I* (Boedapest, 1987) 535, Péter F. Sugar (red.), *A History of Hungary* 98, Ferenc Szakály, “Virágkor és hanyatlás 1440-1711”, in: Ferenc Glatz (red.), *Magyarok Európában II* (Boedapest, 1990) 177, István György Tóth, “Alternatives in Hungarian History in the Seventeenth Century” 173, Paul Lendvai, *The Hungarians: a Thousand Years of Victory in Defeat* 112, Thomas Winkelbauer, *Ständefreiheit und Fürstenmacht I* (Wien, 2003) 145

²⁴³ Kálmán Benda en Erik Fügedi, *A magyar korona regénye* 153-154, László Makkai, “A Bocskai-felkelés” 736, Gábor Barta, “Az Erdélyi Fejedelemség első korszaka (1526-1606)” 535

Als eerste strookt de weergave van Bocatius niet met de opvattingen van de Ottomanen over de betekenis van de kroning. Voor de Turkse machthebbers was een symbolische weigering van Bocskay niet van belang: kronen en kroningen speelden geen rol in het Ottomaanse politieke denken, omdat dit christelijke symbolen en rituelen waren. Bocskay had de kroon aanvaard als geschenk en was dientengevolge in de ogen van de Ottomaanse sultan en de Turken een vazal van hen geworden.²⁴⁴ In de Turkse bronnen wordt hij consequent met ‘koning van Hongarije’ aangeduid, ook al zou hij deze titel geweigerd hebben.²⁴⁵ Deze status van enerzijds vazal en anderzijds koning wordt geïllustreerd door het volgende citaat uit een brief van Ali, de pasja van Boeda, aan Bocskay: ‘Onze machtige keizer heeft net als uwe majesteit koning István Bocskay, de Hongaarse heren en Hongarije onder zijn vleugels genomen en een eed gezworen.’²⁴⁶

Als tweede wijken de overige ooggetuigenverslagen, van andere aanwezigen bij de ceremonie, af van de lezing van Bocatius. Bocskay had volgens Bocatius de aanwezigen opgedragen zijn woorden te herinneren, maar andere ooggetuigen schrijven niet over een weigering. Zo beschrijft Bálint Homonnai Drugeth, de politieke rechterhand van Bocskay en zijn beoogde opvolger, de overdracht van de kroon als: ‘een schenking van de sultan’.²⁴⁷ Szamosközy, de andere hofhistoricus van Bocskay, wijdt ook geen woord aan de weigering in het gedicht dat hij schreef naar aanleiding van de ontmoeting te Rákos.²⁴⁸ Alvinczi beweert dat Bocskay zich liet kronen en daarbij een zwaard en een knots ten geschenke kreeg, waarbij de pasja de volgende woorden sprak: ‘Met deze kroon schenkt de onoverwinnelijke keizer van de Turkse natie aan uwe hoogheid het gehele en complete Hongarije met de aloude vrijheid.’²⁴⁹ Alvinczi voegt hier nog aan toe: ‘dat hij schreef wat hij zag’.²⁵⁰ Als Bocskay de bekende woorden werkelijk gesproken had en deze ook inderdaad zo belangrijk waren geweest in de ogen van hem en zijn Hongaarse tijdgenoten, dan waren deze zeker in de dagboeken van zijn belangrijkste adviseurs terechtgekomen.

Ten derde noemt ook Bocskay zelf de weigering niet in zijn politieke testament. In deze tekst, die eind 1606 tot stand kwam, geeft hij een samenvatting en motivering van

---

²⁴⁴ ‘My illustrious padishah, since last year it was sent two times as a sign of grace to the slave king Bocskai sumptuous kaftans and jewelled swords and daggers and wonderful horses and the crown belonging [only] to kings which they call krona.’ Cengiz Orhonlu, *Osmanli Tarihine Aid Belgeler. Telhisler (1597-1607)* (Istanboel, 1970) 114. Met dank aan de Oriëntalist Petr Stepanek uit Praag voor dit citaat en de vertaling in het Engels.

²⁴⁵ Sándor Papp, *Die Verleihungs-, Bekräftigungs- und Vertragsurkunden der Osmanen für Ungarn und Siebenbürgen: eine quellenkritische Untersuchung* 126

²⁴⁶ ‘Az mi hatalmas Csaszarunk akar Botskay Istvan kiralj eo Felsegett, s akar az Magyar urakath, akar az Magyar Orszagoth szarnyai ala vödté, es nagy fogadast töth.’ Brief van vizier Ali Pasja, gouverneur van Boeda van 1603-1617, aan Bocskay, in: Gustav Bayerle (red.), *The Hungarian Letters of Ali Pasha of Buda 1604-1616* (Boedapest, 1991) 34

²⁴⁷ OSZK Fol. Hung. 1089, gepubliceerd in: Ferenc Csonka en Ferenc Szakály (red.), *Bocskai kíséretében a Rákosmezőn* 137

²⁴⁸ István Szamosközy, “Budához midőn a költő Bocskay István kíséretében megfordult a török táborban a Rákos mezeyén, 1605 havában”, in: Tibor Klaniczay, *Janus Pannonius – magyarországi humanisták* (Boedapest, 1982) 495-496. De laatste regel van dit fragmentarische gedicht: ‘(...) en jij, ons koninklijk Boeda, eens burcht van de heilige Stephanus, / wees opnieuw het hof en residentie van onze Hongaarse kroon.’, is waarschijnlijk een moderne aanvulling van de vertaler László Geréb.

²⁴⁹ ‘Ezzel a koronával a buszurmány nemzet győzhetetlen császára felségednek ajándékozza az egész és teljes Magyarországot, ősi szabadságával.’ Kálman Benda (red.), “Alvinczi Péter kassai prédikátor...” 16

²⁵⁰ Ibidem.

zijn daden tijdens de opstand. Als Bocskay in detail opsomt hoe hij zijn macht als prins heeft verworven, stelt hij dat hij gekroond is door de Turkse keizer en bevestigd is in zijn prinsenvoortrekkersmacht door de ‘andere keizer’, zonder de weigering te noemen.²⁵¹

Ten vierde ontbreekt ook enige verwijzing naar de ‘weigering’ in de historiografische werken over Bocskay. Niet lang na diens begrafenis in 1607, heeft de predikant van Homonnai Drugeth, Ményhárt Bornemisza Váczi, een lied geschreven over het leven van Bocskay van bijna vierhonderd coupletten.²⁵² Bijna dertig daarvan zijn gewijd aan de kroning en de overdracht van de Turkse kroon. In zes coupletten wordt het kroonjuweel en zijn fictieve herkomst beschreven.²⁵³ Ondanks het feit dat bepaalde passages overeenkomen met de beschrijving van Bocatius, vermeldt Bornemisza de ‘weigering’ niet, maar wel noemt hij Bocskay: ‘magyarok kiralianak’ (koning der Hongaren).²⁵⁴ In andere lofdichten die naar aanleiding van de dood van de Zevenburgse prins in 1606 werden gemaakt, is eveneens geen woord te vinden over de weigering.²⁵⁵ Ook in het door Rimay geschreven grafschrift van Bocskay ontbreekt de weigering.²⁵⁶ Tot slot schreef Bocatius nog voor zijn gevangenneming in opdracht van Bocskay een lofdicht op de prins, dat in marmer werd gebeiteld op een gedenkplaat, die op 25 oktober 1606 in het geboortehuis van Bocskay werd geplaatst.²⁵⁷ In dit vers refereert hij aan de schenking van de kroon en de titel door de Turkse vorst, maar zelfs hij schrijft niets over ‘weigering’.²⁵⁸

Als zelfs de belangrijkste bron van deze episode zo kort na de gebeurtenis hieraan niet refereert, dan is het de vraag of deze ‘weigering’ wel heeft plaatsgevonden en deze bekende woorden ooit daadwerkelijk zijn uitgesproken. In wezen is het niet van belang wat fictie of werkelijkheid is in de beschrijving van Bocatius, maar gaat het om de functie van de woorden die hij al dan niet in de mond van Bocskay heeft gelegd. Om een antwoord op deze kwestie te krijgen, is het nodig de aandacht te richten op de receptie van de beschrijving van Bocatius in latere weergaves van de kroningsceremonie van Bocskay.

Deze beschrijvingen zijn eenvoudig in twee groepen te verdelen: in de ene is geen sprake van een receptie van de ‘weigering’, in de andere is dat wel het geval. Tot de eerste en grootste groep behoort onder meer die van Berger, die in een werk uit 1612 als eerste over de schenking van een ‘Griekse kroon’ schrijft, hetgeen volgens hem

---

²⁵¹ ‘(...) melyben annak utána csakhamar a két hatalmas császárok közül az egyik, a török, meg is koronázott (...)’ Gábor Szigethy (red.), *Bocskai István testámentumi rendelése* (Boedapest, 1986) 12

²⁵² Ményhárt Bornemisza Váczi, “[Históriás ének Bocskay Istvánról]”, in: RMKT 269-298

²⁵³ Ibidem, 281-284

²⁵⁴ Ibidem, 284, r. 999

²⁵⁵ Onder meer: “Az felseges Boczkai Estvannak meg halasrol [canticum optima Boczkaidys]”, in: RMKT 369-371 en János Filiczki, “Alia cantio”, in: ibidem, 378

²⁵⁶ János Rimay, “Bocskai István sírfelirata”, in: Sándor Eckhardt (red.), *Rimay János összes művei* 88-89. Dit gedicht verscheen in 1665 in het Nederlands in een heruitgave van werk van Hieronymus Ortelius en is daarmee de vroegst bekende Nederlandse vertaling van een gedicht van Rimay.

²⁵⁷ Johannes Bocatius, “Prosopodeia diei sui veneris”, in: IOPo I 598-601. Tijdens de ondervraging gaf Bocatius het auteurschap toe en beweerde dat de tekst een opdracht van Bocskay was. „Interrogatoria für Johann Bocatium”, in: IOPr 598. Deze wijze van persoonsverheerlijking van Bocskay in de vorm van een gedenkplaat is het vroegst ons bekende voorbeeld van dien aard in het Hongaarse rijk.

²⁵⁸ (...) *Nomine vezarius Turcarum caesaris offert, / Accipio et Veneris hoc diadema die.* (...) Ibidem, 600, r. 54

‘schandelijk was voor de Hongaarse kroon’.²⁵⁹ De hofhistoricus van prins Gábor Bethlen van Zevenburgen, Ferenc Hidvégi Mikó (1585-1635), noemt in zijn gedenkschrift uit 1613 alleen een kroning met een ‘Griekse kroon’.²⁶⁰ Ook Péter Révay besprak in een werk uit hetzelfde jaar de kroning, maar vermeldt niets over de ‘weigering’.²⁶¹ De historiograaf Gergely Petthő (1570-1629) schreef rond 1626 over deze gebeurtenis, dat de vizier ‘(...) in naam van de keizer een kroon op zijn hoofd plaatste (...)’.²⁶² In een werk uit 1662 noemt János Szalárdi, secretaris aan het hof van de Zevenburgse prins György Rákoczy, alleen het feit dat op het veld bij Rákos de kroning van Bocskay had plaatsgevonden.²⁶³ Op grond van de inhoud van deze werken lijkt het alsof deze schrijvers het werk van Bocatius niet kennen.

De weinige auteurs die wel over de ‘weigering’ schrijven, hebben als gemeenschappelijk kenmerk dat ze sterke pro-Habsburgse sympathieën hebben, nauw verbonden waren met het Habsburgse hof en wellicht zo over de beschrijving van Bocatius konden beschikken. De meest invloedrijke receptie van de beschrijving vond plaats door de opname, zonder bronvermelding, in het werk over de geschiedenis van Hongarije van Miklós Istvánffy (1538-1616). Hij was tot 1608 de machtigste adviseur van de Habsburgers in Hongarije, *locumtenens palatinalis regni Hungariae* (plaatsvervangend paltsgraaf van het koninkrijk Hongarije²⁶⁴), een humanist en werkte tevens als historicus.²⁶⁵ Hij voltooide dit werk tussen 1608-1613, waarna het posthuum verscheen in 1622. De receptie van de ‘weigering’ vond via dit invloedrijke boek plaats.²⁶⁶ Istvánffy was de belangrijkste figuur van de pro-Habsburgse factie in Hongarije, zeer anti-Bocskay en bovendien de grootste tegenstander van Illésházy.²⁶⁷ De ‘weigering’ keert in 1614 opnieuw in een werk van Bocatius terug, in enkele regels van een heldendicht over koning Matthias II.²⁶⁸ Dit zeer pro-Habsburgse werk kwam tot stand in de periode nadat Bocatius vrijkwam en opnieuw probeerde in de gunst van het

²⁵⁹ Elias Berger, *Trinubium Europaeum* (Francofurti, 1612), MTA Ráth 1875, 40

²⁶⁰ Ferenc Hidvégi Mikó, “Emlékirata (részlet)”, in: László Makkai (red.), *Bethlen Gábor krónikásai* (Boedapest, 1980) 31

²⁶¹ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* (Augustae Vindelicorum, 1613) 54

²⁶² Gergely Petthő, *Rövid magyar kronika* (Kassa, 1753, fotomechanische herdruk Boedapest, 1993) 172

²⁶³ Ferenc Szakály (red.), *Szalárdi János siralmas krónikája* (Boedapest, 1980) 85-86

²⁶⁴ Voor de uitleg van deze term, zie: Zoltán Fallenbüchl, *Magyarország főispánjai - die Obergespane Ungarns 1526-1848* (Boedapest, 1994). Ook bevat dit boek een goed overzicht van de vertaling van de belangrijkste posten van het koninkrijk Hongarije in het Hongaars, Latijn, Duits, Frans en Engels. Ibidem, 167-170

²⁶⁵ Hij verloor in 1608 een verkiezing van Illésházy en kreeg daarbij een hersenbloeding, waardoor hij zijn werk niet kon afmaken, omdat zijn rechterhand trilde en hij stotterde. Emma Bartoniek, *Fejezetek a XVI-XVII századi magyarországi történetírás történetéből* (handschrift, Boedapest, 1975) 344

²⁶⁶ Nicolaus Istvánffy, *Historiarum de rebus Ungaricis Libri XXXIV* (Coloniae, 1622). De tekst van Bocatius werd voor het eerst uitgegeven als: Johannes Bocatius, “Commentatio epistolica de legatione sua ad Stephanum Bocskay”, in: Matthias Bél (red.), *Adparatus ad historiam Hungariae* (Pozsony, 1735) 330 e.v. Voor een voorbeeld van de buitenlandse receptie, zie: Louis De May [Du May de Salettes], *A discourse historical and political of the causes of the Turkish war. Or an abridgment of the History of Hungary* (Glasgow, 1669) 63

²⁶⁷ Het is niet bekend hoe Istvánffy aan deze tekst kwam, maar zijn manuscript uit 1614 is één van de vroegste handschriften met de beschrijving van Bocatius. OSZK Fol. Lat. 3606 II. 119-130

²⁶⁸ Johannes Bocatii c[ivis] Cassov[iensis], “Matthiados carmina heroica”, in: IOPo II 750-802, RMK II. 356/a, ‘(...) *Regnantis munus Mahometea Othomenide amicum / Impositures erat capiti diadema recusans, / Quod regis titulo Bochkaius, instar honesti / Accipiens doni tetulit, convivia nobis* (...)’. Ibidem, 775 r. 210-213

Habsburgse hof te komen. De beschrijving van Bocatius is tevens, via het werk van Istvánffy, in het werk van de hofhistoricus van de Habsburgers, Franz Christoph Khevenhüller, terechtgekomen.²⁶⁹ Ook de verklaring van Bocskay voor de weigering en de betekenis van de heilige kroon is in dit werk te vinden: ‘Ober das so saget mehr gedachter Botschkay, daß er die Cron, so ihme von Vezier Bassa zugeschicht, zu Abbruch der Koenigl. Maijest. deß Koenigreich Hungern und desselben uhralten Cron, nich angenommen.’²⁷⁰

Op grond van deze receptie lijkt de functie van de beschrijving van Bocatius het uitdragen van een actuele politieke boodschap, gericht op een zeer specifiek publiek: de Habsburgse keizer en zijn beperkte kring van vertrouwelijke politieke adviseurs wat betreft de Hongaarse aangelegenheden. Dit blijkt uit een verwijzing naar de weigering in een brief van Zsigmond Forgách aan aartshertog Matthias, d.d. 12 december 1605.²⁷¹ De inhoud van deze boodschap komt overeen met de ideeën die in de ‘Verklaring van Szerencs’ werden uiteengezet. Ditmaal was de vorm waarin deze denkbeelden werden overgebracht op het gewenste publiek anders dan deze oproep aan de christelijke volkeren van Europa. Enerzijds had op initiatief van Bocskay een kroningsritueel bij Pest plaatsgevonden, dat via allerlei kanalen als aanwezige afgevaardigden en spionnen de verbeelding van de Habsburgse koning, de buitenlandse diplomaten en de hoven in Europa moest prikkelen. Anderzijds bracht Bocskay, via de beschrijving van Bocatius, een beeld van de kroning en een interpretatie van de betekenis naar buiten.

3.6 Het einde van de opstand

3.6.1 De Vrede van Wenen (1606)

Het doel van de strategie van Bocskay was de Habsburgse vorst op een dusdanige manier te beïnvloeden dat deze aan de onderhandelingstafel zou plaatsnemen en vervolgens zou toegeven aan de politieke eisen van de tegenpartij.²⁷² Na de kroning van Bocskay trad Matthias van Habsburg namens Rudolf in onderhandeling met Illésházy, die namens Bocskay oprad. De essentie van hun eisen was het herstel van de rechten en de vrijheden van de politieke gemeenschap, zoals deze in de ogen van de opstandelingen worden verbeeld door de aloude Hongaarse kroon.

De kroonbetekenis voor de opstandelingen wordt duidelijk uit een misverstand tijdens de vredesbesprekingen tussen aartshertog Matthias en Illésházy over de betekenis. Illésházy verwoordde voor de aanwezigen de eis dat de *auctoritas* van kroon en koning niet mag worden geschonden.²⁷³ Hierbij verwees hij naar het eerste decreet van Ulászló, dat deze na de kroning uitgevaardigde. In dit decreet belooft de koning de vrijheid, oude rechten en privileges van Hongarije ongeschonden te laten. In de ogen van Illésházy hield de *auctoritas* van de kroon de rechten van de standen in, ten opzichte van de koning. Uit het antwoord van Matthias blijkt dat hij Illésházy verkeerd

---

²⁶⁹ ‘(...) alda ihme der Obriste Vezier eine Griechische Cron (die er nicht ahnemmen) auffstritzen unnd verehren woellen (...)’. Franz Christoph Khevenhüller, *Annales Ferdinandi VI* (Leipzig, 1723) 2934

²⁷⁰ Artikel uit vredesverdrag, gesloten op 23 juni 1606, in: *ibidem*, 3057

²⁷¹ Weense hofkamerarchief, geciteerd in: Lajos Thallóczy, “Bocskay István koronája”, in: *Archaeologiai értésítő* (Boedapest, 1884) 167-168, noot 2, Arnold Ipólyi, *A magyar szent korona* 109-110, noot 4

²⁷² Ágnes R. Várkonyi, *A királyi Magyarország 1541-1686* (Boedapest, 1999) 66-67

²⁷³ Ferenc Eckhart, *A szentkorona-eszme története* 131

begreep en dacht dat deze het had over het ‘beschermen van de tastbare kroon’. Hij stelde dat, wat betreft de *auctoritas* van kroon en koning, de periode van Ulászló verschilt van de huidige tijd. Hieruit volgt, zo beweerde hij, dat naar een andere wijze van bewaring van de kroon moest worden gezocht dan in de tijd van deze koning, omdat Visegrad in handen is van de Turken en in het hele land geen veiliger plaats is dan waar de kroon zich nu bevindt. Hierna liet de rechterhand van Matthias, Himmelreich, merken dat hij wel begreep waar de Hongaarse afgevaardigde het over had, omdat hij stelde dat de oude rechten, privileges en vrijheden van Hongarije uit de periode van Ulászló niet passen in de huidige tijd. Uiteindelijk werden de beide partijen het eens en op 23 juni 1606 werd de ‘Vrede van Wenen’ bezegeld, waarmee formeel een einde kwam aan de opstand.²⁷⁴

In de tekst van het verdrag kreeg zowel de Hongaarse als de Turkse kroon opnieuw een legitimerende functie voor de overeenkomst tussen de Habsburgers en de politieke gemeenschap. De vrijheden en de rechten van de gemeenschap, waaronder de godsdienstvrijheid en het recht op koningsverkiezing, werden hierbij erkend. De kroon van Hongarije vormde de waarborg voor deze rechten, omdat in het vierde artikel werd bepaald dat deze terug zou keren naar Hongaars grondgebied.²⁷⁵ In een apart deel, ‘*Quod personam Bocskay concernit*’, komt de Turkse kroon aan bod. In het negende artikel wordt de fictie van de ‘weigering van de kroon’ herhaald: ‘Omdat Bocskay uit respect voor de heilige en oude kroon van het rijk, de koning van Hongarije en de vrije koningsverkiezing, de kroon slechts als geschenk van de Turken heeft aanvaard (...)’.²⁷⁶

Hoe kan het dat de ‘weigering van de kroon’ wel in de officiële tekst van het verdrag van Wenen, maar niet in de historiografie terecht is gekomen? De reden is opnieuw de functie van deze fictie: het herstellen van de oorspronkelijke legitimerende betekenis van de heilige kroon van het Hongaarse rijk voor het recht van de gemeenschap op koningsverkiezing, zoals ook nadrukkelijk in dit artikel wordt gesteld. De oorzaak dat deze weigering wel in het verdrag, maar niet in de literatuur wordt genoemd, is dat de voorstelling van de weigering in deze verdragstekst een belangrijke functie had voor de politieke overeenkomst. De vraag of deze gebeurtenis op het Rákosveld nu wel of niet gebeurd was, had geen betekenis voor de tijdgenoten van Bocskay, omdat voor hen alleen het nut van deze mythe binnen een bepaalde politieke context telde. In latere historische werken werd de ‘weigering’ niet meer genoemd, omdat deze geen functie meer had, nadat de vrede gesloten was en de Hongaarse kroon weer was teruggekeerd naar het rijk.

Dit wellicht enigszins verwarrende spel met fictie en feit kan worden vergeleken met de functie van de voorstelling van de Hunnen als voorouders van de Hongaren, op grond waarvan de gemeenschap rechten claimde. In wetsteksten als die van 1608 wordt deze mythe genoemd, maar in het laatste artikel worden ook bepaalde buitenlandse personen als lid van deze gemeenschap ontvangen, met al de bijbehorende voorrechten.²⁷⁷ Ondanks het feit dat deze nieuwe leden niet van de Hunnen afstamden,

---

²⁷⁴ László Makkai, “A Bocskay-felkelés” 753-755. De afgevaardigden van het Ottomaanse en het Habsburgse rijk sloten op 11 november 1606 de vrede van Zsitvatorok.

²⁷⁵ Kálmán Benda, *A Bocskai-szabadságharc* 153

²⁷⁶ ‘*Quod Bocskay coronam a Turcis in praeiudicium sacrae antiquae coronae regni et regis Hungariae ac liberae eius electionis non acceperit, (...)*’ MOE XI 859

²⁷⁷ “Matthiae II. decr. a. 1608 post. cor. (I) 2, art. 27”, in: CJH 38-40

kregen zij toch de beschikking over de rechten waar zij later, nu op grond van hun denkbeeldige voorouders, aanspraak op konden maken. De Hunnenfictie kreeg zo alleen een functie op het moment dat deze daadwerkelijk een bepaald politiek doel diende, maar bleef als dat niet nodig was buiten beschouwing, bijvoorbeeld bij de opname van nieuwe leden in de gemeenschap.

3.6.2 De discussie tussen Bocskay en Illésházy en het testament van Bocskay (1606)

Met het sluiten van het verdrag van Wenen was aan de betekenisontwikkeling van de kroon nog geen einde gekomen. In de tweede helft van 1606 trad Bocskay via een briefwisseling in discussie met Illésházy over de politieke toekomst van het koninkrijk Hongarije.²⁷⁸ Het belangrijkste onderwerp van dit debat was de vraag of Zevenburgen een zelfstandig prinsdom moest blijven met een eigen gekozen prins, of dat het beter verenigd kon worden met het koninkrijk Hongarije onder Habsburgs bestuur. De politieke achtergrond van deze kwestie was de vraag of het vredesverdrag met de Habsburgers een voldoende waarborg zou zijn voor het zelfstandig voortbestaan van Hongarije binnen het Habsburgse rijk en voor de bescherming van de vrijheden van de standen.

Illésházy, en met hem de meeste aristocraten van het westerse en Habsburgse deel van Hongarije, was van mening dat dit laatste inderdaad het geval was.²⁷⁹ Hij zag een zelfstandig prinsdom met een eigen prinsverkiezing als een bedreiging van de eenheid van het Hongaarse rijk: '(...) niets is gevaarlijker na de dood van uwe majesteit, dan dat er twee vrije verkiezingen tussen ons zouden blijven bestaan'.²⁸⁰ In zijn ogen moest gestreefd worden naar de vereniging van de twee delen van het rijk onder Habsburgs gezag, zodat de Turken effectief konden worden weerstaan.

Bocskay was minder optimistisch dan Illésházy over de intenties van de Habsburgers.²⁸¹ Zijn grootste zorg was dat zij niet als 'nationale koningen' konden worden beschouwd, omdat zij buiten Hongarije zetelden, waardoor de standen nauwelijks tegenwicht konden bieden tegen hun macht. Hij was van mening dat als deze dynastie het hele land in zijn macht zou krijgen, er snel een einde zou komen aan de aparte status van Hongarije binnen het rijk en aan de vrijheden van de standen.²⁸² Tussen de Hongaren en Zevenburgen bestond er in zijn ogen een 'onverbreekelijke federatie'. Desondanks moest er volgens hem een krachtig en zelfstandig Zevenburgs prinsdom blijven bestaan onder Turks protectoraat, zodat te allen tijde de Habsburgers zouden kunnen worden weerstaan, indien de Hongaarse belangen in het westen zouden worden geschaad. Door deze strategische tweedeling van het rijk zou bovendien het

---

²⁷⁸ MOE XII 362-363, Kálmán Benda, *A Bocskai-szabadságharc* 66-67, László Makkai, "A Bocskay-felkelés" 750-753

²⁷⁹ Zie onder meer het geschrift van een aantal Hongaarse prelaten en aristocraten (onder wie Péter Révay) die zich onder leiding van Istvánffy uitspreken tegen een gedeeld Hongarije door Bocskay, Wenen, d.d. 26 september 1606. MOE XII 704-706

²⁸⁰ '(...) semmi nem lehet veszedelmes az szegény magyaroknak fölség holt után, mint ha két szabad *electio* maradna közöttünk.' Brief Illésházy aan Bocskay, Wenen, d.d. 13 juni 1606. TT (Boedapest, 1878) 282-283

²⁸¹ Brief Bocskay aan Illésházy, d.d. 7 september 1606. TT (Boedapest, 1878) 324-325

²⁸² Brief Bocskay aan Illésházy, d.d. 18 september 1606. TT (Boedapest, 1878) 331-333 (reactie op brief van 13 juni)

evenwicht kunnen worden bewaard tussen de Habsburgse en Ottomaanse grootmachten. Zijn conclusie luidde daarom dat door een politieke tweedeling de eenheid van de ‘nemzet’ behouden kon blijven.

Beide auteurs gebruikten in de loop van de discussie een beeld van de Hongaarse kroon om hun ideeën over de eenheid van het rijk en de politieke gemeenschap kracht bij te zetten. Het antwoord van Illésházy aan Bocskay luidde dat deze ‘de Hongaarse kroon en de toekomst’ de meeste schade zou toebrengen door het land in tweeën te delen.²⁸³ Bocskay reageerde vervolgens op deze beschuldiging in zijn politieke testament. Hij zette hierbij de betekenis van zowel de Turkse als de Hongaarse kroon voor de politieke gemeenschap van het rijk uiteen.²⁸⁴ Hij verdeelde deze gemeenschap in een Zevenburgs en een Hongaars deel, en noemde deze *respublicae* (‘staten’, in de zin van politieke gemeenschappen), om een onderscheid te maken met de ‘nemzet’.

Bocskay verdedigt in zijn testament de stelling dat beide kronen nodig zijn voor het bewaren van de eenheid tussen de twee *respublicae* van Zevenburgen en Hongarije, die zijn verenigd in één ‘nemzet’.²⁸⁵ Deze noodzaak wordt volgens hem opgeroepen door de huidige politieke constellatie, waarbij de Hongaarse koningsmacht zich bij de Duitse ‘nemzet’ bevindt. Hierdoor wordt de vrijheid en onafhankelijkheid van de hele Hongaarse ‘nemzet’ bedreigd, omdat er geen vrij gekozen vorst is die de hele politieke gemeenschap regeert. Hij zette zijn visie over de situatie van de Hongaarse politieke gemeenschap uiteen op een beeldende wijze, waarbij de beide kronen de koningsmacht in het Hongaarse rijk en de prinsenvmacht in Zevenburgen voorstellen:

‘Zolang de Hongaarse kroon bij de (ten opzichte van ons sterkere) Duitse natie en de Duitser verblijft en het koninkrijk in Duitse handen is, zal het altijd belangrijk en nodig zijn een Hongaarse prins te hebben in Zevenburgen voor hun [de Hongaren] welzijn en bescherming.’²⁸⁶

Kortom: zolang de Duitsers sterker zijn en de Hongaarse koningsmacht in handen hebben, is het nodig dat deze situatie in evenwicht wordt gehouden door een vrij gekozen Hongaarse prinsenvmacht in Zevenburgen. Vervolgens schetst hij een politieke visie, waarin hij de situatie weergeeft wanneer de kroon (in de zin van de koningsmacht) in handen zou komen van een Hongaarse koning. In dit geval, zo stelt hij:

---

²⁸³ Brief Illésházy aan Bocskay, Trencsén, d.d. 9 december 1606. TT (Boedapest, 1878) 635

²⁸⁴ Gábor Szigethy (red.), *Bocskai István testamentumi rendelkezése* (Boedapest, 1986) 15-16. Bocskay liet dit politieke testament vlak voor zijn dood in 1606 opstellen. De tekst is meerdere malen in een gewijzigde vorm uitgegeven, afhankelijk van de politieke context van het moment waarin deze verscheen. De uitgave uit 1986 is voor zover ons bekend de meest betrouwbare, maar een kritische editie van de tekst ontbreekt.

²⁸⁵ *Ibidem*, 14-15

²⁸⁶ ‘Az egyezésnek pedig örökös megtartásában azt az utat látjuk: a fejedelemségek, szinte ha változnak is, mindenik helyen a szabad választás szerént, de a respublicák is soha egymás ellen senki ingerlésiből, izgatásából ne törekedjenek. Valameddig pedig a magyar korona ott fenn, nálunknál erősebb nemzetségnél, a németnél léssen, és a magyar királyság is a németeken forog, mindenkor szükséges és hasznos egy magyar fejedelmet Erdélyben fenntartani, mert nekik javokra, oltalmokra léssen.’ *Ibidem*, 15

‘Als God zou geven, dat de Hongaarse kroon in Hongarije in Hongaarse handen zou komen onder gekroond Hongaarse koningschap, dan waarschuwen wij [Bocskay] de Zevenburgers: zij mogen zich hiervan niet afscheiden, of hiertegen verzetten, maar moeten dit steunen naar vermogen en zich in gelijke mate stellen onder deze kroon, volgens de oude gewoonte. Want als er ooit zo een confederatie tussen hen mogelijk zal zijn, dan raden wij [Bocskay] dit aan.’²⁸⁷

De essentie van deze politieke boodschap van Bocskay is dat de vereniging van de Hongaarse politieke gemeenschap in één Hongaars koninkrijk onder de Hongaarse kroon slechts mogelijk kan zijn, als dit gebeurt door een koning die Hongaar is. Met andere woorden, het rijk kan en mag alleen door een vorst van het eigen volk worden verenigd. Deze opvatting van Bocskay moet niet direct worden opgevat als een politiek toekomstbeeld, zoals vaak wordt gedacht, maar als zijn antwoord op een actuele politieke kwestie. De politieke context van dit citaat was de vraag of Zevenburgen zich dient aan te sluiten bij het Habsburgse deel van Hongarije. De aanname van Bocskay waar zijn betoog op gebaseerd is, luidt dat in de huidige politieke omstandigheden een gekozen ‘eigen’ vorst in een deel van het rijk als tegenwicht fungeert ten opzichte van de overmacht van de Duitse koning in de politieke gemeenschap. Hieruit volgt dat de vereniging van het hele rijk pas mogelijk is als de Hongaarse politieke gemeenschap sterker is dan de Duitse, omdat de gemeenschap van Hongarije dan in staat is een eigen koning te kiezen. Deze kracht van de gemeenschap, zo beweert hij keer op keer in zijn testament en in andere teksten, blijkt uit haar politieke onafhankelijkheid, die door het bezit van bepaalde vrijheden wordt geschraagd. Met andere woorden, pas als de politieke gemeenschap de vrijheid zal hebben om een koning te kiezen en die te laten kronen met de kroon van Hongarije, pas dan is het mogelijk dat alle delen zich verenigen onder de Hongaarse kroon.

De politieke betekenis van de Turkse kroon voor de Zevenburgse *respublica* is, volgens Bocskay, dat deze de waarborg vormt voor een prinsdom dat onafhankelijk is van het Habsburgse rijk, en waarin vrije verkiezing van de vorst mogelijk is.²⁸⁸ Ook houdt het bestaan van dit kroonjuweel een waarschuwing in voor de Duitse koning, dat de schending van de rechten van de Hongaren in de ene *respublica* altijd op een reactie vanuit Zevenburgen kan rekenen. Hieruit volgt dat de Bocskay-kroon fungeert als de bescherming van de vrijheden van de Hongaarse politieke gemeenschap. Bocskay stelt daarom dat ‘de Turkse kroon en het bijbehorende zwaard van prins tot prins moeten overgaan’.²⁸⁹

De opvattingen over de kroon en de koningsmacht die Bocskay in zijn testament ontvouwt, hebben een grote invloed gekregen op het politieke denken in de zeventiende eeuw over de legitimering van het verzet tegen de Habsburgse vorst. Bocskay doelde in zijn tekst op de hypothetische toestand dat de Hongaarse gemeenschap politieke

---

²⁸⁷ ‘Ha pedig az Isten adná, hogy a magyar korona Magyarországbán magyar kezéhez kelne egy koronás királyság alá, úgy az erdélyieket is intjük: hogy attól nemhogy elszakadnának, vagy abban ellent tartanának, de sőt segíték tehetségek szerént és egyenlő értelemről azon korona alá, a régi mód szerént, adják magokat. Mely dolgról, ha valaha hittel való konföderáció közöttök lehet, felette igen javalljuk.’ Ibidem, 16

²⁸⁸ Ibidem, 16-17

²⁸⁹ Ibidem, 17

onafhankelijkheid ten opzichte van de Habsburgse vorst zou hebben, iets waarvan het, gezien de politieke omstandigheden in december 1606, weinig waarschijnlijk was dat dit zich in de nabije toekomst zou voordoen.

Latere denkers en politici in de zeventiende eeuw (maar ook in later tijd) hebben vervolgens deze woorden van Bocskay opgevat als een legitimering van de manier waarop een politiek doel, de vereniging van Zevenburgen en Hongarije in het Hongaarse koninkrijk, zou kunnen worden nagestreefd. Zijn woorden werden, al dan niet doelbewust, losgemaakt van hun specifieke context en geïnterpreteerd als een politieke toekomstvisie voor het rijk.²⁹⁰ Hierbij legden zij de nadruk op bepaalde specifieke elementen uit deze zienswijze, zoals de 'Hongaarse kroon die zich niet meer bij de Duitse koning zou bevinden' en het concept van een 'nationale koning'. Deze (verkeerde) interpretatie komt er op neer dat Hongarije eerst als politiek onafhankelijk zou kunnen worden beschouwd, als de kroon in Hongaarse handen zou zijn en het rijk een nationale koning zou hebben. Deze interpretatie van het testament van Bocskay is onder meer herkenbaar tijdens de machtsovername van Matthias van Habsburg in 1607-1608, zoals we later zullen zien. Ook in de opstand van Gábor Bethlen in 1619 is dit zichtbaar, maar hier zal, gezien de omvang van deze studie, niet verder op in worden gegaan.

3.7 Corona, 'nemzet' en regnum

De denkbeelden van Illésházy en Bocskay kunnen als een samenvatting worden beschouwd van de ontwikkeling die de traditie en de functie van de kroon tussen 1600 en 1607 in Hongarije hebben doorgemaakt. De kroon, die in 1572 alleen nog tijdens de kroning een betekenis en legitimerende functie had voor de rechten van de standen, werd na 1600 zo tegelijk een symbool dat eveneens stond voor de politieke rechten, vrijheden en eenheid van de gemeenschap, en het autonoom voortbestaan van het koninkrijk. Deze betekenis werd verbonden met een beeld van de gemeenschap en aldus een onderdeel van de identiteit van de politieke gemeenschap. Het veranderde beeld van kroon en gemeenschap was bovendien het gevolg van een culturele transmissie tussen de machthebbers van het Hongaarse, Duitse en Ottomaanse rijk en de Hongaarse politieke gemeenschap.

---

²⁹⁰ Zie onder meer: Árpád Károlyi, *Bocskay szerepe a történetben* (Boedapest, 1898) 16

Hoofdstuk 4. De machtswisseling in het Habsburgse huis, de kroning van Matthias en de kroon

4.1 Inleiding

De aanleiding voor een volgende verandering van het beeld van de Hongaarse politieke gemeenschap en de kroonbetekenis, was het dieptepunt van de legitimiteitscrisis van Rudolf in de periode 1607-1608. Deze crisis werd bezworen door de overdracht van de macht van Rudolf aan diens broer Matthias in 1608 en de daarop volgende kroning van Matthias. Maar voor het zover was, vond een ernstig conflict plaats tussen de beide leden van het Habsburgse huis. Tijdens deze strijd, die vooral in woorden zijn weerslag had, probeerden beide partijen elkaar te overtuigen van hun eigen politieke gelijk. Matthias gebruikte hierbij ook de kroon voor de legitimatie van zijn denkbeelden en hierdoor maakte de kroonbetekenis een nieuwe ontwikkelingsfase door. Wat precies deze verandering inhield en hoe deze verbonden was met het beeld van de gemeenschap, is het thema van dit hoofdstuk.

Aartsertog Matthias van Habsburg (1557-1619) heeft een slechte reputatie bij moderne historici.¹ Vanwege de beruchte 'broedertwist', die Matthias met Rudolf van 1606-1612 uitvocht en die haar hoogtepunt in 1607-1608 bereikte, ligt in veel studies de nadruk op de analyse van zijn vermeende slechte karakter. De meeste auteurs karakteriseren hem als een machtspoliticus, die werd gedreven door een pathologische jaloezie jegens zijn broer Rudolf.² Matthias wordt afgeschilderd als een zwakke, besluiteloze en onbetrouwbare persoonlijkheid.³ Robert Evans verwoordt dit als volgt:

'Matthias subsequent actions (...) these seem most logical to consider as motivated largely by territorial ambition. This was the longest frustration of his life, unsatisfied either by the Netherlands venture or by any other appeals to Rudolf.'⁴

---

¹ Matthias is de enige Habsburgse keizer over wie nog geen moderne biografie is geschreven. In de meeste studies over de geschiedenis van het Habsburgse rijk of de Habsburgers worden slechts enkele bladzijden of regels over hem geschreven. Zie: Moriz Ritter, "Matthias, Österreichischer Erzherzog und Deutscher Kaiser", in: *Allgemeine Deutsche Biographie* 20 (Leipzig, 1884) 629-654, Emile Lousse, "Qui donc était l'empereur Mathias?", in: *Festschrift für Nikolaus Grass I* (Innsbruck, 1974-1975) 135-143, Brigitte Hamann (red.), "Kaiser Mathias", in: *Die Habsburger: ein biographisches Lexikon* (Wenen, 1988) 353-356, Volker Press, "Matthias 1612-1619", in: A. Schindling en W. Ziegler (red.), *Die Kaiser des Neuzeit 1519-1918: Heiliges Römisches Reich, Österreich, Deutschland* (München, 1990) 114-123, H.G. Koenigsberger, *Monarchies, States Generals and Parliaments. The Netherlands in the Fifteenth and Sixteenth Centuries* (Cambridge, 2001) 280- 288

² Andrew Wheatcroft formuleert dit aldus: '(...) Matthias seems to have been no less obsessive, but focused exclusively on hatred of his imperial brother (...)'. Andrew Wheatcraft, *The Habsburgs embodying Empire* (Londen, 1995) 171

³ Edward Crankshaw, *The Habsburgers* (Londen, 1971) 109, Evans: 'Of Matthias, one of the poorest of all Habsburg rulers, it may be said that he possessed all of the faults of his brother Rudolf II, but none of his redeeming qualities of kindness and cultural interests'. Robert J.W. Evans, *Rudolf II and his World* 60, Robert A. Kann, *A History of the Habsburg Empire 1526-1918* (Berkely, Los Angeles en Londen, 1974, 21977) 43

⁴ Robert J.W. Evans, *Rudolf II and his World* 60

Zo is Matthias uiteindelijk de geschiedenisboeken ingegaan als een middelmatig mens zonder bijzondere kwaliteiten, die bovendien tijdens zijn korte heerschappij als keizer niets bereikt heeft.⁵ Of zoals Jean Bérenger het heeft beschreven: ‘After such a furious drive to seize power, Matthias did nothing.’⁶ De vraag is of een dergelijk hard oordeel terecht is geveld over een heerser die regeerde in een van de meest turbulente (en interessante) periodes in de geschiedenis van het Habsburgse rijk, over wie bovendien niet eens zoveel bekend is.

Ondanks zijn persoonlijke tekortkomingen en politieke zonden, heeft Matthias volgens sommige auteurs gedurende zijn politieke loopbaan juist wel wat bereikt. Als zijn belangrijkste wapenfeit kan volgens de Hongaarse rechtshistoricus György Bonis het behoud en de continuïteit van de macht van de Habsburgse dynastie in Midden-Europa worden beschouwd, in een periode dat deze macht zich in een ernstige legitimiteitscrisis bevond.⁷ Deze crisis was veroorzaakt door de falende regering van zijn broer Rudolf, waarbij de opstand van Bocskay en de oorlog tegen de Turken als een katalysator werkten en die Rudolfs politieke ondergang tot gevolg had.⁸ De dieperliggende oorzaak van de mislukte politiek van Rudolf was de botsing tussen zijn hoogstaande keizerlijke aspiraties en de politieke werkelijkheid, hetgeen volgens Evans leidde tot: ‘a Samson-like orgy of self-destruction’.⁹ Bovendien speelde deze crisis zich af in een periode van grote politieke en religieuze spanning tussen katholieken en protestanten in het Habsburgse rijk, die een keer tot uitbarsting moest komen. Al deze ontwikkelingen hadden al tijdens de regering van Rudolf tot het einde van de Habsburgse macht in Midden-Europa kunnen leiden.¹⁰

Juist gezien deze achtergrond hebben ook historici als Emile Lousse en Herbert Koenigsberger een positiever oordeel over Matthias. Lousse heeft gesteld dat Matthias, van alle leden van de Habsburgse dynastie, het scherpste zag dat door middel van politieke concessies aan de standen de machtsaanspraken van de Habsburgse familie in Europa veilig konden worden gesteld.¹¹ Volgens Koenigsberger had hij deze tactiek eerder als gouverneur in de Nederlanden gevolgd (1578-1581).¹² Op grond van dit inzicht probeerde Matthias een legitimiteitscrisis te bezweren door beetje bij beetje toe te geven aan de politieke eisen van de standen. Hij verwierf zo hun steun voor zijn eigen machtsaspiraties. Deze tactiek resulteerde in een stapsgewijze en geweldloze overname van de macht van zijn broer en werd bekroond met de inauguratie van Matthias als keizer in 1612. Of dit succes te danken was aan zijn gematigde politieke idealen (hij behoorde tot de Erasmiërs aan het Habsburgse hof) of aan een geslepen tactiek om vanuit persoonlijke wrok Rudolf ten val te brengen, is niet bekend en ook nog niet

---

⁵ Evans schreef over hem: ‘(...) there has been little more posthumous agreement on the merits of Matthias than on those of Rudolf.’ en: ‘(...) he was earlier a more militant and sinister figure’. Ibidem. Ook: Robert J.W. Evans, *The Making of the Habsburg Monarchy 1550-1700* 52, 59

⁶ Jean Bérenger, *A History of the Habsburg Empire 1273-1700* (C.A. Simpson vert.) (Londen en New York, 1994) 259

⁷ György Bonis, *Révay Péter* (Boedapest, 1981) 22

⁸ Hans Sturmberger, *Georg Erasmus Tschernembl: Religion, Libertät und Widerstand* (Linz, 1953) 141

⁹ Robert J.W. Evans, *The Making of the Habsburg Monarchy* 53

¹⁰ Hugo Hantsch, *Geschichte Österreich I* (Keulen, 1959) 300, Edward Crankshaw, *The Habsburgs* 106-197

¹¹ Emile Lousse, “Qui donc était l’empereur Mathias?” 135-143

¹² H.G. Koenigsberger, *Monarchies, States Generals and Parliaments* 280-288

voldoende onderzocht.¹³ In ieder geval bleef de machtspositie van de Habsburgse dynastie in Midden-Europa tijdens zijn regering behouden, zij het dat de aard van die macht veranderde.

Het belangrijkste element van de politiek van Matthias waardoor hij tot dit resultaat kwam, vormt tevens het voornaamste kritiekpunt van tijdgenoten en historici op zijn beleid: zijn toegeeflijkheid ten opzichte van de standen.¹⁴ Volgens bisschop Melchior Khlesl, de belangrijkste adviseur van Matthias, hadden de keurvorsten vóór zijn verkiezing tot keizer de volgende negatieve opvatting over hem: 'Sie wolten ainen herrn zum römischen könig wehlen, der seine untertanen regiren kunte und nicht von seinen untertanen regiret wurde.'¹⁵ Hierbij moet niet worden vergeten dat de groei van de invloed van de standen reeds was begonnen tijdens de regeringsperiode van Rudolf, op het moment dat zijn aanspraken op de keizersmacht ter discussie stonden. Herbert Haupt beweert hierover: 'As the Emperor lost his authority, so the nobility gained in strenght.'¹⁶ De strategie van Matthias tijdens de broedertwist leidde tot een ongekende machtspositie van de standen in het Habsburgse rijk ten opzichte van de vorst, in het bijzonder van die in Hongarije. Zij werden dan ook als de werkelijke winnaars van het conflict beschouwd.¹⁷ Een dergelijke situatie was een aardverschuiving in de politieke verhoudingen en leidde daarom tot een verandering in het denken over de politiek en de wijze van legitimatie van de macht van de dynastie.

Een tweede punt van kritiek op het politieke handelen van Matthias houdt verband met zijn strategie: de openbaarmaking van zijn plannen om samen te werken met de standen, als eerste met de opstandige Hongaren, en zijn publieke oproep aan de keizer om de macht over te dragen.¹⁸ Deze handelwijze is beter te begrijpen als gelet wordt op de context van de politieke cultuur tijdens de regeringsperiode van Rudolf. Ondanks zijn mislukte politiek, was de keizer geliefd bij zijn onderdanen. Deze populariteit was mede te danken aan de indrukwekkende wijze waarop Rudolf zijn ideeën over zijn keizerschap in tekst en beeld onder de aandacht bracht bij het volk.¹⁹ Matthias probeerde daarom de openbare mening voor zijn zaak te winnen door zijn plannen openbaar te maken. Hiermee hoopte hij een burgeroorlog te voorkomen en de standen aan zijn kant te krijgen.

---

¹³ Howard Louthan, *The Quest for Compromise: Peacemakers in Counter-Reformation Vienna* (Cambridge, 1997) 160, noot 23

¹⁴ Jean Bérenger, *A History of the Habsburg Empire 1273-1700* 254

¹⁵ Citaat uit een bericht van Peter Visser (Visscher) aan aarts Hertog Albrecht in Brussel in: Anton Chroust (red.), *Der Ausgang der Regierung Rudolfs II. und die Anfänge des Kaisers Matthias* (Briefen und Acten des Dreissigjährigen Krieges) VI (München, 1906) 151, noot 1

¹⁶ Herbert Haupt, "From feuding brothers to a nation in a war with itself" in: Eliška Fučíková e.a. (red.), *Rudolf II and Prague* (Londen, 1997) 238. Een indicatie van deze machtsstroom was het verhoudingsgewijs grote aantal Hongaarse aristocratische titels (25) dat Rudolf II uitdeelde tussen 1606 en 1608. Deze nieuwe aristocraten kregen ook politieke macht, doordat ze in de politieke gemeenschap van Hongarije werden opgenomen. Matthias begiftigde per regeringsjaar slechts een persoon met een nieuwe titel. Zie: Peter Schimert, "The Hungarian Nobility in the Seventeenth and Eighteenth Centuries", in: Ivo Banac en Paul Bushkovitch (red.), *The Nobility in Russia and Eastern Europe II* (New Haven, 1987) 150-151

¹⁷ Herbert Haupt, "From feuding brothers to a nation in a war with itself" 247

¹⁸ Jean Bérenger, *A History of the Habsburg Empire 1273-1700* 253-254

¹⁹ Zie: Thomas DaCosta Kaufmann, *Variations on the Imperial Theme in the Age of Maximilian II and Rudolf II* (New York en Londen, 1978) en Karl Vocelka, *Die politische Propaganda Rudolfs II. (1576-1612)*

Matthias rechtvaardigde zijn politiek in manifesten en overige uitingen, door de legitimiteit van de heerschappij van Rudolf te betwisten en gebruik te maken van thema's en denkbeelden die zijn beoogde publiek zouden aanspreken.²⁰ Ondanks de interessante aspecten van de politiek van Matthias zal in dit hoofdstuk niet deze kwestie, maar de wijze waarop hij deze strategie legitimeerde, centraal staan. Hierbij zal worden ingegaan op de manier waarop Matthias en de Hongaarse standen hun machtsaanspraken legitimeerden en welke rol en functie de Hongaarse kroon en de idee van de Hongaarse politieke gemeenschap hierin speelden.

4.2 Het hof van Matthias van Habsburg in Hongarije

4.2.1 De vorming van het hof van Matthias

Matthias had zijn politieke strategie niet kunnen uitvoeren, als hij niet de beschikking had gehad over kundige mensen die zijn politieke boodschap konden uitdragen. Gedurende de periode dat Matthias probeerde de macht van zijn broer over te nemen, verzamelde hij daarom een aantal mensen om zich heen die hem bij dit streven konden steunen. Uit deze groep vertrouwelingen groeide in de loop van de tijd een hofhouding, die formeel een koninklijke hof werd op het moment dat Matthias tot koning van Hongarije was gekroond. Vanwege deze toename van de macht van Matthias, vanaf zijn periode als gouverneur van Hongarije tot zijn koningschap over Hongarije en Bohemen en uiteindelijk tot zijn keizerschap van het Habsburgse rijk, veranderde deze hofkring in een korte tijd (1607-1612) van karakter.²¹

In de eerste periode van de geleidelijke machtsovername van aartshertog Matthias, zijn tijd als gouverneur van Hongarije (1607-1608), was zijn belangrijkste politieke doelstelling enerzijds het verwerven van legitimatie bij zijn Hongaarse onderdanen, anderzijds het wekken van vertrouwen bij zijn broer. Het beleid van Matthias kwam neer op het vinden van een politieke oplossing voor de legitimatiecrisis van zijn broer in het Habsburgse rijk en in het bijzonder in Hongarije. Een groot deel van de activiteiten die hij ondernam of die in zijn naam werden uitgevoerd, was gericht op crisisbeheersing aan het Habsburgse hof of in het Hongaarse rijk. Er zijn daarom veel brieven van hem bekend die gericht waren aan zijn broer Rudolf of aan Duitse vorsten, waarin hij zijn beleid in Hongarije rechtvaardigt.

Het Hongaarse deel van het hof van Matthias verenigde Bocskay-aanhangers en Habsburggetrouwen.²² Gezien de rol van Matthias in het Hongaarse verzet tegen Rudolf, is het niet verwonderlijk dat hij een deel van het hof van Bocskay opnam in zijn eigen hofhouding. Opnieuw kreeg István Illésházy de rol van belangrijkste raadgever en was hij tevens de leidende figuur van dit hof.²³ Daarnaast maakte ook Rimay hier deel van uit, terwijl Bocatius na zijn vrijlating als hofhistoricus werd opgenomen. Tevens benoemde Matthias op 3 juli 1607 Elias Berger, tot hofhistoricus ten laste van de

---

²⁰ Karl Vocelka, "Matthias contra Rudolf: zur politischen Propaganda in der Zeit des Bruderzwistes", in: *Zeitschrift für historische Forschung* (Berlijn 1983) 341-351

²¹ Volker Press, "The Imperial Court of the Habsburgs" 305

²² De vorming van het hof verliep niet probleemloos, omdat veel Rudolf-getrouwen deel uitmaakten van de Hongaarse bestuursorganen. Zie: Béla Holl, *Ferenczffy Lőrinc* 29-32

²³ László Nagy, *Kard és szerelem* 120-122

Hongaarse kamer, tegen de wil van deze.²⁴ Al in 1603 of 1604 kreeg Berger de opdracht van Matthias om een Hongaarse geschiedenis te schrijven.²⁵ De latere kroonauteur Révay was een belangrijke raadgever en politieke strateeg van de aartshertog. Ján Jessenius a Jessen (János Jeszenszky, 1566-1621) vervulde de functie van hofarts en hofhistoriograaf.²⁶

De rol, het gewicht en de invloed van deze leden van het hof, die belast waren met het formuleren van de politieke boodschap van hun opdrachtgever, moeten niet worden onderschat. Hongaarse historici en literatuurwetenschappers hebben lang neergekeken op het werk, de activiteiten en de persoon van Berger, die als een incapabele Duitse broodschrijver wordt afgeschilderd.²⁷ Zo schrijven Kálmán Benda en Erik Fügedi over hem:

‘(...) ein Deutscher, namens Elias Berger, war (...) ihn hatte der Herrscher entgegen dem Vorschlag der Ungarischen Kammer zum Hofhistoriographen ernannt, obwohl er kein Wort ungarisch verstand und auch sonst nichts mit Ungarn zu tun hatte.’²⁸

Recent onderzoek van László Szörényi heeft aangetoond, dat de literaire scheppingen van Berger in het Latijn lang niet zo inferieur zijn als gedacht en dat de inhoud van zijn werk als een belangrijke bron van het politieke denken van zijn tijd kan worden beschouwd.²⁹ Ook laten zijn correspondentie en zijn literaire activiteiten zien, wat voor een bemiddelende rol hij speelde tussen de katholieke en protestantse elites in Midden-Europa. Berger voerde een briefwisseling met invloedrijke personen als Karol Žierotín³⁰, Rimay³¹, Péter en Ferenc Révay.³² Bovendien had hij gelet op de dedicaties

---

²⁴ István Monok (red.), *A magyar könyvkultúra múltjából* (Szeged, 1983) 158-159

²⁵ Péter Kulcsár, “Berger Illés történeti művei” 246

²⁶ Nicolette Mout, *Bohemen en de Nederlanders in de zestiende eeuw* 78

²⁷ József Podhraczký, “Berger Illés” 351-366, Vilmos Fraknói, “Berger Illés” 373-390, R.J.W. Evans, *The Making...* 152, Robert J.W. Evans, *Rudolf II.* 128, Péter Kulcsár, “Berger Illés történeti művei” 245-259

²⁸ Kálmán Benda en Erik Fügedi, *Tausend Jahre Stephanskronen* (Aline Zimmermann-Teutsch vert.) (Boedapest, 1988) 153

²⁹ László Szörényi, “Berger Illés eposza” 291-300. Žierotín noemt in twee brieven aan Illésházy in één zin het werk van Berger met dat van Jessenius. Peter von Chlumecky, *Carl von Zierotin und seine Zeit 1564-1615* II (Brünn, 1862) LII-LIII, brief XXXXVII, d.d. 28 november 1606, LXI-LXII, brief LVII, d.d. 4 september 1608. In andere brieven aan Illésházy noemt hij ook het werk van Jessenius. Ibidem, LXIV, brief LIX, d.d. 6 november 1608, LXVI, brief LXII, d.d. 5 april 1609

³⁰ “Eliae Bergero” (januari 1609), in: Peter von Chlumecky, *Karl von Zierotin und seine Zeit* II, CLVI-CLVII (brief CXXXI.). Deze brief gaat over het werk *Connubium Hungariae et Bohemiae*, dat Berger in opdracht van Žierotín schreef en dat in 1611 in Praag verscheen. Verder schrijft Žierotín aan Illésházy d.d. 28 november 1606 dat Berger hem op de hoogte houdt van de besprekingen en voorwaarden van de vrede met de Turken. Ibidem, LII-LIII, brief XXXXVII.

³¹ Brief van Rimay aan Berger. Arnold Ipolyi, “Rimay János munkáiról”, in: *Új magyar muzeum* (Pest, 1853) 485-486

³² SNA – ARR Korešpondencia Peter Révay Krč. 81 fol. 271, Berger aan Révay, d.d. 25 april 1612, fol. 318, idem, d.d. 7 juli 1609, Krč. 82 fol. 40, idem, 1612, fol. 78, idem, d.d. 19 januari 1612, fol. 133, idem, d.d. 23 januari 1613, fol. 147, idem, d.d. 13 april 1616, fol. 175, idem, d.d. 7 mei 1617, Krč. 83 fol. 44, idem, d.d. 11 mei 1621, fol. 73, idem, d.d. 1 juni 1621. SNA – ARR Korešpondencia Frantisek III Révay Krč. 76, fol. 203 Berger aan Ferenc Révay, d.d. 24 maart 1620, Krč. 77, fol. 125 idem, (zonder datum). Met dank aan Maroš Mačuha voor de laatste twee verwijzingen.

in zijn boeken een netwerk van machtige patronen als onder meer Kuthassy, Žierotín³³, Illésházy, Révay³⁴, paltsgraaf Miklós Esterházy³⁵, verschillende Duitse keurvorsten en bisschoppen³⁶, en natuurlijk aartshertog Matthias³⁷. Tot slot hield hij in 1609 een lijkrede op Illésházy, de palatijn van Hongarije, wat opnieuw zijn belangrijke functie en plaats in de politiek-literaire kringen van het Habsburgse rijk laat zien.³⁸ Uit dit alles blijkt dat Berger wel degelijk ‘wat te maken had met Hongarije’.

Als de macht van een vorst zich in een legitimiteitscrisis bevindt, zoals dat in Hongarije in 1600-1608 het geval was, heeft een hofhistoricus, als Berger, een belangrijke functie in de bezwering van deze crisis. Berger moest op dat moment de politieke boodschap van zijn opdrachtgever op een dusdanige wijze bekend maken, dat deze direct aansloot bij de actuele politieke werkelijkheid en onmiddellijk overkwam bij het publiek. Zijn werk mist daardoor wellicht eeuwigheidswaarde, maar kan wel worden beschouwd als een scherpe momentopname van het politieke denken van die tijd. Dit is de reden dat het werk van Berger op de negentiende-eeuwse beschouwer oppervlakkig overkwam en in de ogen van die lezers bestond uit holle frasen, met bombastisch taalgebruik.

De specifieke taak van Berger aan het Hongaarse hof van Matthias kan ook een verklaring zijn voor de nauwe samenwerking tussen Illésházy, Révay en Berger. Illésházy was de hoofdstrategen en theoreticus in het gevolg van Matthias. Révay gaf de aartshertog politieke adviezen en was bovendien een zeer geschoold redenaar. Matthias, of één van de genoemde personen, gaf waarschijnlijk aan Berger de opdracht voor het schrijven van pamfletten en oraties, die bedoeld waren om een bepaalde politieke boodschap over te brengen bij een specifieke rituele bijeenkomst van de politieke gemeenschap, zoals een belangrijke landsvergadering of kroning. Het is daarom zeer goed voor te stellen, dat de teksten van Berger op een vergelijkbare manier tot stand kwamen als die aan het hof van Bocskay. Vermoedelijk leverden Illésházy, Révay of anderen, bepaalde ideeën, die Berger vervolgens op een passende wijze tot een oratie of pamflet bewerkte.

4.2.2 De ontwikkeling van de legitimatiestrategie van Matthias

Het politieke doel van Matthias was het herstel van de machtsbasis van de Habsburgers in Midden-Europa. De wijze waarop Matthias deze doelstelling probeerde te bereiken, week echter af van die van zijn broer. Rudolf vergrootte zijn persoonlijke macht ten koste van de rechten van de standen, hetgeen ten koste ging van zijn gezag. De essentie van de strategie van Matthias was, dat hij een compromis zocht tussen de verschillende partijen en daarbij verregaande politieke rechten aan de standen van het Habsburgse rijk toekende om hun politieke, militaire en financiële steun in de strijd tegen de Habsburgse

---

³³ In: Elias Berger, *Connubium Hungariae et Bohemiae in Matthia II. rege Hungariae et rege Bohemiae coronato denuo sanctitum* (Pragae, [1611])

³⁴ In: Elias Berger, *Caduceus seu proba, et brevis invitatio* (Viennae Austriae, 1607) A1r.

³⁵ In: Elias Perger(!), *Duplex speculum chronologicum* (Viennae Austriae, 1635) handschrift, EK Ms. G 69

³⁶ In: Elias Berger, *Trinubium Europaeum* (Francofurti, 1612) MTA Ráth 1875

³⁷ In: Elias Bergher, *Gratulatio Serenissimo Principe ac Domino D. Matthiae Archiduci Austriae, Duce Burgundiae etc...* (Viennae Austriae, 1607) Vilmos Fraknói, “Berger Illés” 381, noot 1

³⁸ [Elias Berger], *Oratio funebris in exequiis illustrissimi comitis, palatini Stephani de Illieshaza comitis Trenchinien: et Liptovien:* ([Kassa], 1609), OSZK RMK III. 5803

keizer te verwerven, maar wat de facto ten koste ging van zijn eigen macht. Deze strategie paste hij voor het eerst toe tijdens zijn gouverneursschap in Hongarije in de periode 1607-1608. Later gebruikt hij deze tactiek in zijn streven naar de macht in Bohemen en het Duitse rijk.

De reden van deze strategie kan zijn dat Matthias een sterke gewapende macht nodig had in zijn strijd met Rudolf en dat dit leger in Hongarije voorhanden was.³⁹ Dankzij de ondersteuning van de Turken tijdens de opstand van Bocskay waren de 9000 Heidukken het sterkste leger in het midden van Europa, wat zij hadden bewezen door tijdens de opstand vrijwel het hele territorium van Hongarije op de Habsburgse troepen te veroveren. Daarbij had iedere Hongaarse aristocraat, vanwege de plicht tot verdediging van het land tegen de Turken, een eigen privé-leger van wisselende grootte, dat onder zijn directe bevel stond. Hierdoor bevonden zich in Hongarije permanent tienduizenden manschappen onder de wapenen, die onmiddellijk bij een conflict konden worden ingezet. De militaire steun van de Heidukken en de Hongaren was daarom cruciaal voor Matthias in de eerste fase van zijn machtsovername.

Matthias had ook behoefte aan politieke steun. Deze verwierf hij door vanaf 1607 een alliantie te smeden tegen Rudolf met de standen in verschillende delen van het Habsburgse rijk, als Hongarije, Bohemen, Moravië en Oostenrijk.⁴⁰ De hoofdpersonen van deze samenwerking waren Illésházy, Erasmus Tschernembl en Karol Žierotín. De laatste was de machtigste aristocraat van Moravië en een persoonlijke vriend van Illésházy.⁴¹ Deze standenconfederatie was, volgens Karl Nehring, ingegeven door Illésházy, maar gezien de intensieve contacten tussen de leidende figuren kan het evengoed hun gemeenschappelijk idee zijn geweest.⁴² Nadat Matthias zich had aangesloten bij de opstandelingen, werd Illésházy zijn belangrijkste raadsman wat betreft de Hongaarse aangelegenheden. Hij was tijdens de beraadslagingen over het Weense vredesverdrag de belangrijkste onderhandelaar namens de opstandelingen geweest. Op 10 januari 1608 riep Matthias de standen bijeen tijdens een landsvergadering in Pozsony, waarbij afgevaardigden uit heel Hongarije, Zevenburgen en Oostenrijk aanwezig waren. Deze bijeenkomst markeerde het begin van zijn machtsovername.

De kern van het conflict tussen Matthias en Rudolf was een diepgaand verschil van mening over de politieke toekomst van het Habsburgse rijk en de dynastie. Dit conflict ontstond in 1606, toen Rudolf weigerde het vredesverdrag van Zsitvatorok tussen het Ottomaanse en het Habsburgse rijk en het verdrag van Wenen met Bocskay te bekrachtigen, terwijl Matthias deze verdragen na moeizaam onderhandelen tot stand had gebracht. In plaats van vrede met de Turken en pacificatie in Hongarije, zoals Matthias voorstond, wilde Rudolf een nieuwe campagne tegen de Turken beginnen. Hij was daarom voornemens financiële steun te vragen voor deze campagne aan de standen van

---

³⁹ Kálmán Benda, "Habsburg Absolutism and Hungarian Resistance", in: R.J.W. Evans en T.V. Thomas (red.), *Crown, Church and Estates* (Londen, 1991) 126-127

⁴⁰ Robert J.W. Evans, *Rudolf II and his World* 144, Joachim Bahlcke, *Regionalismus und Staatsintegration im Widerstreit* 322, 336

⁴¹ Zie de uitvoerige (en opvallend warme) correspondentie tussen hen in: Peter von Chlumecky, *Karl von Zierotin und seine Zeit 1564-1615* I 300, II, XXIX-LXII. Ook stuurde de steenrijke, maar ook als zeer zuinig bekend staande Illésházy, dure geschenken aan Žierotín. Ibidem, I, 554 noot 30

⁴² Karl Nehring, "A zsitvatoroki szerződés története", in: *Századok* (Boedapest, 1986) 39

het Habsburgse rijk tijdens de komende rijksdag in Regensburg, in het voorjaar van 1608. Bovendien was Rudolf niet van zins de Hongaarse kroon aan de Hongaren over te dragen, zoals dat was overeengekomen in het verdrag van Wenen. Rudolf beklaagde zich daarom in 1607 over Matthias:

‘Als Ertzhertzog Mathias von ihr may. die pleni potenz außgebracht, hatt er mit Hungern und Turckhen einen schandtlichen frieden geschloßen, den er den rebellen vnd Turcken alles nachgeben was sie wünschen vnd begern mögen vnd was ihr may. autoritet vnd guetten namen zue wider seind könde. Ist dem nicht genueg geweßen, sonnder man hatt noch mehr practickhen, das die Vngerisch cron von ihr may. begert worden, weliche doch ihr may. vnd dero vorfahren statts bey sich gehabt, zue was endt ist leichtlich zue gedenckhen.’⁴³

Vanwege de ontwikkelingen in de Hongaarse politiek bevond de legitimatiecrisis van Rudolf zich in november 1607 in een beslissend stadium.⁴⁴ De Heidukken dreigden opnieuw in opstand te komen, omdat Rudolf de bepalingen van het Weense verdrag niet wilde nakomen en wilden een eigen koning.⁴⁵ Zij hadden tegen de Hongaarse afgevaardigden de waarschuwing geuit: ‘dat zij niet zouden rusten, voordat de Hongaren een koning uit hun midden hadden verheven’ en dat zij desnoods opnieuw hun heil bij de Turken zouden zoeken.⁴⁶ De Hongaarse standen maakten zich grote zorgen om de gevolgen van deze nieuwe oproer, evenals Matthias. Deze situatie was de aanleiding voor Matthias om een oplossing voor de crisis te forceren.⁴⁷ Hij zocht steun bij de Hongaarse standen, door het sluiten van een verbond met Illésházy. Op 13 november 1607 bezegelde hij deze band met een brief aan Illésházy, waarin hij dit voornemen vastlegde. Met deze daad plaatste hij zich aan het hoofd van de anti-Habsburgse partij in Hongarije. In de brief legitimeert hij zijn gezag, door te beweren dat hij deel uitmaakt van *nostra Hungarica natio* (ons Hongaarse volk).⁴⁸ In de woorden van Matthias: ‘Ik beloof hetzelfde aan ons hele Hongaarse volk, omdat ik van dit volk afstam zoals van mijn voorouders, en dit zo als mijn vaderland erken, dat ik dit nooit of te nimmer in de steek zal laten (...)’.⁴⁹

Door zich hierbij te presenteren als Hongaar kon Matthias later worden voorgesteld als de ideale ‘nationale koning van de Hongaren’, en de logische opvolger

---

⁴³ Wien, Haus-Hof und Staatsarchiv, Familien Akten Fasc. 1., geciteerd in: Karl Vocelka, “Matthias contra Rudolf: zur politischen Propaganda in der Zeit des Bruderzwistes” 345

⁴⁴ Tibor Wittman, “Az osztrák Habsburg-hatalom válságos éveinek történetéhez (1606-1618)”, in: *Acta universitatis Szegedinensies sectio Historica V* (Szeged, 1959) 3-44

⁴⁵ Kálmán Benda, “Der Haiduckenaufstand in Ungarn und das Erstarcken der Stände in der Habsburgermonarchie 1607-1608”, in: D. Csatári e.a. (red.), *Nouvelles études historiques I* (Boedapest, 1965) 299-313

⁴⁶ Bericht van Forgách en Dóczy uit Kassa aan Matthias, d.d. 22 november 1607. .”, in: Mihály Hatvani (red.), *Magyar történelmi okmánytár a brüsszeli országos levéltárból MHH III* (Pest, 1857) 279

⁴⁷ Matthias had dit al voorbereid, want al in april 1605 was hij begonnen met besprekingen over de opvolging van Rudolf met zijn broers Maximiliaan III, Ferdinand II en Maximiliaan Ernst. Een jaar later kwam hij in het geheim met zijn broers tot overeenstemming over zijn erkenning als hoofd van het Habsburgse huis en zijn opvolging van Rudolf, na advies van de paus en de Spaanse koning. Victor-L. Tapié, *The Rise and Fall of the Habsburg Monarchy* (S. Hardman vert.) (Londen, 1971) 86

⁴⁸ Sándor Szilágyi (red.), “Három uralkodói levélke”, in: TT (Boedapest, 1878) 389-390

⁴⁹ Ibidem.

van zowel Rudolf als Bocskay. Hij was hierdoor zowel voor de opstandige Hongaren als voor de rest van Europa een acceptabele en legitieme vorst, omdat hij Hongaars voor de Hongaren en Habsburger voor Europa was. Matthias gebruikte daarom enerzijds doelbewust de idee van de *natio* en zijn lidmaatschap van deze gemeenschap om zijn machtsaanspraken ten opzichte van de Hongaren te legitimeren. Anderzijds presenteerde hij zichzelf buiten Hongarije als Habsburger en de natuurlijke opvolger van Rudolf. Een vergelijkbare strategie had hij dertig jaar eerder in de Nederlanden uitgevoerd, aldus Koenigsberger.⁵⁰

4.2.3 Verklaring van Pozsony (1608)

Op 20 januari 1608 vaardigden de verzamelde Hongaarse standen in Pozsony de ‘Verklaring van Pozsony’ uit, waarin zij motiveren waarom zij hun politieke lot hadden verbonden met Matthias.⁵¹ De auteur is niet bekend, maar omdat Illésházy de standen leidde, is het waarschijnlijk dat hij bij het opstellen van deze tekst betrokken was. De Verklaring van Pozsony komt overeen met die van Szerencs, omdat ook deze is geschreven als een ‘klacht’ aan Europa. Ook wordt er in een oproep gedaan tot steun aan de Hongaarse standen en de onjuistheid van de politiek van Rudolf en de onrechtvaardigheid van zijn regering beargumenteerd. Tevens komt het beeld van de verdedigingsmuur en de daarmee verbonden voorstelling van de Hongaarse politieke gemeenschap er in voor.

Het belangrijkste verschil tussen de twee verklaringen is de legitimerende functie van het beeld van de Hongaarse gemeenschap. In de Verklaring van Szerencs rechtvaardigt dit beeld de opstand tegen de Habsburgse vorst, terwijl dit in die van Pozsony de politiek van een (ongekroonde) Habsburgse machthebber legitimeert. De standen en Matthias maken gebruik van dezelfde voorstelling om hun gezamenlijke politieke boodschap te ondersteunen. Deze komt neer op de stelling dat de Rudolf’s politiek onjuist is en schade berokkent aan Europa, omdat hij de oorlog tegen de Turken wil voortzetten en de vredesverdragen niet wil erkennen. Een ander verschil is dat de standen ditmaal positief over de ‘Duitsers’ oordelen, die worden geroemd om hun oprechtheid en eerlijkheid, als mensen die hun woord houden en hun beloftes nakomen. Volgens de Verklaring hadden de gevolmachtigde Duitse afgevaardigden beloofd dat de vredesbepalingen na zouden worden gekomen, maar vanwege de onwil van de keizer is dit niet gebeurd.⁵²

De voornaamste rechtvaardiging van de standen is de dreigende opstand van de Heidukken, die zij als een nieuwe schending van het vredesverdrag beschouwen.⁵³ De standen hebben hiertoe maatregelen getroffen, waardoor zij een groot gevaar voor het koninkrijk hebben afgewend. Als zij dit niet zouden hebben gedaan, dan zou het niet lang hebben geduurd of de beschermende verdediging van het christendom zou terecht zijn gekomen in Turkse handen. Dit is volgens hen de belangrijkste reden dat Matthias,

---

⁵⁰ H.G. Koenigsberger, “Epilogue: Central and Western Europe”, in: R.J.W. Evans en T.V. Thomas (red.), *Crown, Church and Estates* 308

⁵¹ Vertaald in het Hongaars en gedeeltelijk gepubliceerd in: Gábor Nagy (red.), *Magyar história 1526-1608* (Debrecen, 1998) 499-502. De oorspronkelijke tekst staat afgedrukt in: György Pray, *Epistolae procerum regni Hungariae (Pars III. ab anno 1554 ad 1711)* III (Pozsonii, 1806) 93

⁵² *Ibidem*, 501

⁵³ *Ibidem*.

die door de keizer zelf is benoemd tot gouverneur van het gehele Hongaarse koninkrijk, had besloten om de standen bijeen te laten komen in Pozsony en zij zich bij Matthias hadden aangesloten.

De essentie van de verklaring is de oproep aan de standen van het Habsburgse rijk om alles in het werk te stellen dat het vredesverdrag zal worden uitgevoerd, zodat het 'bolwerk van het gehele christendom en het Roomse rijk' kan worden behouden.⁵⁴ Ook roepen zij hen op om Rudolf geen steun te geven voor een nieuwe campagne tegen de Turken, omdat dan wel eens een nieuwe slag bij Mohács zou kunnen plaatsvinden. Vervolgens noemen zij het nieuwe verdrag tussen de landen belangrijk voor de bouw van het gehele christendom en het Roomse rijk, en eindigen zij met een oproep tot wederzijdse hulp en steun.

4.2.4 Kurzer bericht der fürstl. Dhlt. Erzherzogs Matthiassen ... vber das Vngerische Wesen, cum refutatione objectorum (1608)

De Verklaring van Pozsony vormt de verbindende schakel tussen Verklaring van Szerencs en de volgende tekst, die in april 1608 door Matthias werd geschreven. Het heeft de titel: 'Kurzer bericht der fürstl. Dhlt. Erzherzogs Matthiassen ... vber das Vngerische Wesen, cum refutatione objectorum'. Het is een weerwoord aan Rudolf naar aanleiding van de vergadering in Pozsony, waarmee hij zichzelf vrijpleit van de beschuldigingen van zijn broer. Het bevat een zeer uitgebreid betoog en was voorzien van 15 bijlagen.⁵⁵

Het ontstaan van dit weerwoord was het gevolg van de politieke situatie van het rijk na de landsvergadering van Pozsony. Rudolf reageerde net als hij eerder had gedaan ten opzichte van Illésházy. De vorst beschuldigde Matthias en de verzamelde standen van hoogverraad, trof voorbereidingen om hun bezittingen te onteigenen en bewapende de loyale steden.⁵⁶ In een brief aan de verzamelde standen d.d. 23 januari 1608 schrijft hij, dat de beraadslagingen in Pozsony ingingen: 'tegen onze waardigheid en ons gezag'.⁵⁷ Indien de standen niet gehoorzaam zijn en toch tegen zijn opvatting en wil ingaan, dan zullen zij worden vervolgd wegens majesteitsschennis, aldus Rudolf. Matthias sloot vervolgens op 1 februari 1608 een militair verbond met de verzamelde standen om de vrede met de Turken en de Heidukken te bewaren en zond een verzoek om steun naar de standen van Moravië, Silezië en Bohemen.

Het doel van het 'Kurzer bericht' was de rechtvaardiging van Matthias' politiek ten opzichte van Rudolf, maar gezien de inhoud en de verspreiding ervan, vormde het tevens een publieke bekendmaking van zijn politieke plannen. Het is zeer waarschijnlijk

---

⁵⁴ Ibidem, 502

⁵⁵ „Kurzer bericht der fürstl. Dhlt. Erzherzogs Matthiassen zu Österreich etc. vber das Vngerische Wesen, cum refutatione objectorum. Also einkhomen jm April 1608.”, in: Mihály Hatvani (red.), *Magyar történelmi okmánytár a brüsszeli országos levéltárból és a burgundi levéltárból* MHH III (Pest, 1859) 282-295. Helaas is dit uit het Rijksarchief te Brussel afkomstige stuk zonder bijlagen en een aanduiding van de context gepubliceerd. Bovendien is niet precies duidelijk wanneer of voor welke gelegenheid dit is vervaardigd. De tekst dateert met zekerheid van vóór de rijksdag in Regensburg, die half april plaatsvond en waarin werd besloten over de voortzetting van de oorlog tegen de Turken.

⁵⁶ Herbert Haupt, "From feuding brothers to a nation in a war with itself" in: Eliška Fučíková e.a. (red.), *Rudolf II and Prague* (Londen, 1997) 239

⁵⁷ "Rudolf leirata 1608. január 23-án a rendekhez", in: Gábor Nagy (red.), *Magyar história 1526-1608* 503.

dat anderen aan de totstandkoming van deze tekst hebben meegewerkt, omdat deze overeenkomt met de eerdere verklaringen. De auteur was goed op de hoogte van het politieke denken in Hongarije van die tijd, gezien de gebruikte thema's. Als meest waarschijnlijke medeauteur kan Illésházy worden beschouwd, omdat hij fungeerde als de belangrijkste Hongaarse politieke adviseur van Matthias. Tevens is het niet ondenkbaar dat Révay, of anderen uit zijn hofhouding, hun bijdrage hebben geleverd, al is hier geen bewijs voor.

Het belang van deze tekst is dat daarin de Hongaarse kroon voorkomt als 'Cron Hungern' (Hongaarse kroon of kroon van Hongarije) en dat aan deze term een betekenis wordt gegeven die wijst op een verandering. Deze Duitse term, of een variant ervan, komt regelmatig voor in officiële documenten en correspondentie van de Habsburgers en hun politieke relaties in de periode 1600-1608. In 'Kurzer bericht' heeft de term 'Cron Hungern' drie betekenissen. De meest frequent komt die van 'koninkrijk Hongarije' in territoriale zin voor.⁵⁸ Rudolf gebruikt 'Krone Ungarn' in deze betekenis in een document van 12 januari 1608, waarin hij waarschuwde: 'dat die Türken (...) das noch uebrige der Krone Ungarn an sich reissen.'⁵⁹ De tweede betekenis heeft betrekking op de Hongaarse koningsmacht.⁶⁰ Deze betekenis wordt vaak in één adem gebruikt met de eerste, omdat in de bronnen vaak geen onderscheid wordt gemaakt tussen de 'kroon' als territoriale aanduiding of als synoniem voor de koningsmacht. Ten derde kan deze term ook het tastbare kroonjuweel betekenen.⁶¹ Het is niet altijd duidelijk welke betekenis Matthias aan de term toekent.⁶²

Het belangrijkste thema in het 'Kurzer bericht' is de noodzaak de oorlog tegen de Turken te stoppen. Matthias werkt dit thema uit door uitvoerig de gevolgen van de oorlog voor Hongarije en de omringende rijken te schetsen. Hierbij maakt hij een onderscheid tussen het Hongaarse koninkrijk en de overige territoria van het Habsburgse rijk, door het eerste met de term 'Cron Hungern' aan te duiden, terwijl hij de overige landen bij hun gebruikelijke naam noemt. Zo stelt Matthias vast dat: de 'Cron Hungern' en de koninkrijken en landen van Zijne Majesteit Rudolf al zestien jaar door de 'Erbfeindt Christlichen namens bedreigd werden'.⁶³

---

⁵⁸ '(...) der erzherzog Matthias, wie ich selbs sainer schreiben eines gelösen, hat selbes an der cron Ungern desperiert und sorgt sich schier noch der anreinenenden länder ebenfalls.', Brief van hertog Maximiliaan aan keurvorst Ernst von Köln, d.d. 8 maart 1605, in: Felix Stieve (red.), *Vom Reichstag 1608 bis zur Gründung der Liga* (Briefen und Acten des Dreissigjährigen Krieges) VI (München, 1895) 46, ook: aan vorstenraad, ibidem, 179, noot 1 en aan de Beierse geheimraad aan hertog Maximiliaan, d.d. 29 maart 1608: *cron Ungarn*, ibidem, 290

⁵⁹ „Hauptverhandlungen des Reichstags. 1608 Januar 12. Kaiserliche Proposition: § 1“, in: Moriz Ritter (red.), *Die Gründung der Union 1598-1608* (Briefen und Acten des Dreissigjährigen Krieges) I (München, 1870) 628, ook: '(...) was von der cron Hungern hinweggerissen worden, wider erobert (...).' Ibidem.

⁶⁰ Bijvoorbeeld in een kopie van een brief van Rudolf aan Matthias, d.d. 18 februari 1608: '(...) cum contra nostram consentiam e tempore acceptionis coronae Ungariae prastium grave juramentum omnia auferi, sit, uti in nostrae, protestatione continetur.' Stephanus Illésházy, *De Rebus...* (handschrift) OSZK Fol. Lat. 2336 fol. 38v

⁶¹ De term met deze betekenis komt het meest frequent voor in documenten die te maken hebben met de overdracht van de kroon op 27 juni en de kroning in Hongarije op 19 november 1608.

⁶² Het gebruik van 'Cron Hungern' wekte al in de negentiende eeuw verwarring op bij de Duitse historici, voor wie het onduidelijk was of met deze term het voorwerp of het koninkrijk werd bedoeld. Felix Stieve (red.), *Vom Reichstag 1608 bis zur Gründung der Liga* 86-87, noot 1

⁶³ "Kurzer bericht " 282

De reden dat Matthias deze term voor Hongarije gebruikt, heeft te maken met de bijzondere belang die dit land voor het Habsburgse rijk en de rest van Europa heeft. Deze betekenis ontleent hij aan de Verklaring van Szerencs of aan één van de teksten die op deze verklaring zijn gebaseerd. Het belang berust op zijn opvatting dat het Hongaarse rijk, als 'Cron Hungern', een belangrijke rol in de 'defension gemainen Vatterlandts' speelt. Matthias zet dit uiteen door de recente dreiging te beschrijven die het gevolg was van de opstand van Bocskay en zijn verbond met de Turken. Hij stelt dat dankzij de opstand de Turken nu tot diep in Oostenrijk kunnen doordringen, waardoor nu zelfs de hoofdstad Wenen gevaar loopt.⁶⁴

Hierna lijkt Matthias duidelijk te willen maken dat er sprake is van een acute crisissituatie, waarvoor Rudolf verantwoordelijk is en waarbij direct handelen noodzakelijk is. Matthias begint met zijn broer te wijzen op zijn persoonlijke verantwoordelijkheid voor het welzijn van zijn rijk en beweert dat de nood erg hoog is opgelopen in het rijk. Hij stelt dat 'Zijne Majesteit' vaak gewaarschuwd is door zijn familie en dat hij, Matthias, hem op de hoogte heeft gehouden van de toestand.⁶⁵ De 'erfvijand' heeft inmiddels Esztergom buitgemaakt en de opstandige Hongaren hebben vestingen veroverd die nodig zijn voor de verdediging van het vaderland. Als gevolg van dit alles lijkt het alsof de 'Cron Hungern' in de hand van de 'Türggen' (Turken) zal komen, zo schrijft Matthias. Ten gevolge van de twee 'confoederirten feindten' (waarmee hij het verbond tussen de Turken en de opstandige Hongaren bedoelde) zullen de Donaulanden opnieuw geplunderd worden en zal zelfs 'das heilige Reich Teutscher nation' (heilige rijk van de Duitse 'natie') in gevaar komen, zo schrijft hij. De 'Cron Hungern' is in de ogen van Matthias cruciaal voor Rudolf, omdat de keizer de verantwoordelijkheid heeft voor de veiligheid van zoveel christelijke koninkrijken en landen.⁶⁶

Vervolgens beschrijft Matthias hoe hij, als gouverneur van Hongarije, heeft geprobeerd een oplossing voor de ontstane problemen te vinden. Hij heeft getracht het Turkse gevaar te keren en de bondgenoten van elkaar los te maken door vredesbesprekingen te voeren met beide partijen, waarbij hij onbeperkte volmacht van de keizer had.⁶⁷ Matthias suggereert daarna dat Rudolf de Heidukkenopstand heeft veroorzaakt, omdat hij de ratificatie van het verdrag voortdurend uitstelde. Dit lokte protesten uit van de Hongaren en de Turken, waardoor een nieuwe opstand van de Heidukken uitbrak. De Heidukken hadden opnieuw een groot deel van Hongarije veroverd en waren bereid: 'die Cron Hungern dem Türggen zu vbergeben' en zelfs: 'ainen Khünig Irer nation vnd Religion zu erwöhlen'.⁶⁸ Dat dit allemaal niet gebeurd is, is te danken aan zijn snelle handelen, zo beweert Matthias, waarbij hij bovendien vermeldt dat hij besprekingen had gevoerd met de Turken en een landdag in Pozsony had georganiseerd om deze crisis te bezweren.

Matthias maakt in deze passage gebruik van de denkbepelden van Bocskay over de 'nationale koning' van Hongarije en de kroon, zoals genoemd in het testament. Ook in de tekst van Matthias moet 'Cron Hungern' niet als de tastbare kroon worden opgevat,

---

⁶⁴ Ibidem, 283

⁶⁵ Ibidem, 283-284

⁶⁶ Ibidem, 284

⁶⁷ Ibidem, 285-286

⁶⁸ Ibidem, 286

omdat deze op dat moment nog in het bezit van Rudolf was, maar als de Hongaarse koningsmacht. De aartshertog komt tot de kern van zijn betoog in het volgende citaat:

‘Was nun hieraus, wann es seinen Vortgang, wie darauff gestandten, erraichet, Irer Mt. dero Khünigreich vnd Lännern, dem löblichen Haus Österreich, ja der ganczen Christenhait für ain gefahr, verlusst vnd höchste ruin entstandten, weilen die Cron Hungern jederzait als ain Vormauer der ganczen Christenhait, jnsonderhait des heiligen Reichs Teutscher nation gehalten, vnd durch sy erhalten worden, vnnd bisshero so lange Zeit bey dem löbl. Hauss Österreich continuïert vnd verbliben, das haben alle vernüfftige gemüetter vnd Herzen wolmainent zubedenckhen vnd zu erwegen.’⁶⁹

Matthias verbindt hier ‘Cron Hungern’ (in de territoriale betekenis) met het beeld van de ‘Vormauer der ganczen Christenhait’ (de verdedigingsmuur van het christendom). Het beeld van de muur heeft dezelfde betekenis als die in de Verklaring van Szerencs, omdat Matthias een vergelijkbare relatie legt tussen de bescherming van Hongarije en de legitimatie van de macht van het ‘löblichen Hauss Österreich’, het Habsburgse huis. Als Hongarije, in de zin van ‘Cron Hungern’ en ‘Vormauer der ganczen Christenhait’, wordt bedreigd, dan loopt niet alleen dit koninkrijk gevaar, maar ook de overige landen van het Habsburgse rijk, het gehele christendom en zelfs de Habsburgse dynastie, zo redeneert Matthias. Hieruit volgt dat de verdediging van de ‘Cron Hungern’ cruciaal is voor de legitimiteit van het Habsburgse huis.⁷⁰ Hij schiep zo een nieuwe legitimerende betekenis voor de term ‘Hongaarse kroon’.

De veranderde functie van de kroonbetekenis in dit stuk van Matthias is dat de kroon nu opnieuw de Habsburgse macht legitimeert en bovendien met een gemeenschapsidee wordt verbonden. Deze betekenis herinnert aan het epos van Berger uit 1600, waarin het kruis verwijst naar de verdediging van het christendom als de ‘heilige taak’ van de keizer. Ook Berger verbond de legitimiteit van de keizersmacht met de kwestie van het behoud en de verdediging van het Hongaarse koninkrijk. Het is hierdoor waarschijnlijk dat de herkomst van deze nieuwe denkbeelden in de Hongaarse kring rond Matthias moet worden gezocht.

In de volgende passages werkt Matthias deze gedachte uit door dieper in te gaan op het belang van de betekenis van de ‘Cron Hungern’ als ‘Vormauer der ganczen Christenhait’ voor de legitimiteit van de macht van de Habsburgers. De aartshertog stelt dat hij de landdag in Pozsony bijeen heeft geroepen om de machtsaanspraken van het Habsburgse huis veilig te stellen.⁷¹ Volgens hem kwamen de Hongaarse standen bij elkaar vanwege het *communi periculo* (gemeenschappelijk gevaar) voor het Hongaarse koninkrijk, de overige landen en het Oostenrijkse huis. Ook hebben de standen en hijzelf de autoriteit van de koning geprobeerd te beschermen: ‘(...) Ihrer Mt. Khays. vnd Khünigl. autoritet, souol auch dero Khünigreich vnd Länder vor entlichen interitu

---

⁶⁹ Ibidem, 286-287

⁷⁰ Opvallend is dat Matthias vanuit de Nederlanden in april 1579 via een afgevaardigde Rudolf ook al waarschuwde voor de bedreigingen voor het huis Oostenrijk, het verlies van het territorium en de dreiging dat een andere vorst zou worden gekozen. H.G. Koenigsberger, *Monarchies, States Generals and Parliaments* 288

⁷¹ “Kurzer bericht” 287-288

vindicirt, vnd alles widerumben in friedtlichen Standt gerichte vnd gebracht werden möchte (...).⁷² De standen hadden kritiek op de regering van Rudolf, en hun conclusie was dat het Weense vredesverdrag onverwijld geratificeerd zou moeten worden. Als dit niet onmiddellijk gebeurt, dan zou de ‘kroon van Hongarije’ in de handen van de Turken komen en haar taak niet meer kunnen vervullen als schutsmuur van het christendom. In de woorden van Matthias:

‘Vnd ob man sich woll auff die Reichs vnd anderer ausslenndischer christlichen potentaten treuherzige bewilligung verlassen mechte, wüerde doch bey so vberhandt genumbenen Feuer alle hilff ganz zu spat sein, wan in diser Eyll, wie sichs bishero im werckh laider mehr dan zuvill erzaigt, die Cron Hungern als ain Vormauer der ganzen Christenhait solle vnder ainsten von derselben abgeschnitten vnd in des Erbfeindts Christlichen namens henden, darauff es berait gestanten, khomen, vnd noch bis dati in eüsserister gefahr stehet.’⁷³

Matthias beschrijft vervolgens een schrikbeeld van de toekomst, als Rudolf zijn politiek toch zou doorzetten, en ook deze voorstelling verbindt hij met de ‘Cron’. Hij waarschuwt voor het lijden van honderdduizenden christenen, de dreigende eeuwige slavernij van Oostenrijk, Steiermark en Hongarije en de nieuwe verschrikkingen die de ‘erfvijand van de naam van Christus’ over de christenen zal brengen.⁷⁴ Volgens hem is het sluiten van vrede de enige manier om dit te voorkomen. Rudolf wil echter het vredesverdrag niet ratificeren, ook al is dit verdrag met zijn volmacht gesloten. Matthias stelt dat de vrede het beste zal zijn voor de koninkrijken en de landen van ‘de majesteit, het loffelijcke Huis Oostenrijk en het hele christendom’, om de opstand een halt toe te roepen, ‘vnd die Cron Hungern vor endlichem abfall vnd vndergang noch zu erhalten’.⁷⁵ Bovendien zullen de opstandige Hongaren zich losmaken uit de Turkse confederatie als de vredesverdragen nageleefd worden.⁷⁶

Matthias drukt zijn broer nogmaals het gevaar van het uitstel op het hart, dat ‘die Cron Hungern ganz vnd gar verlieren wellen’ en dat alleen de ratificatie van de vredesverdragen het gevaar kan keren.⁷⁷ Hij zet uiteen dat de Hongaarse grens de verdedigingsmuur van de Duitse ‘nation’ en het christendom is. Als Hongarije verloren gaat, dan is Duitsland het volgende slachtoffer, zo stelt hij. Daarom is het van het grootste belang dat vrede wordt gesloten met de Hongaren en de Turken, en dat de grensverdediging op peil wordt gebracht.⁷⁸ Als de vrede zal gesloten worden met de Turken, dan zal ook het nieuwe vuur van de opstand worden geblust, aldus Matthias.

Hierna verbindt Matthias de ratificatie met het thema ‘godsdienstvrijheid’, als de oorzaak van de nieuwe opstand. In zijn ogen heeft Rudolf teveel de nadruk gelegd op het eerste artikel over godsdienstvrijheid van het Vredesverdrag.⁷⁹ Net als Bocskay,

---

⁷² Ibidem, 288

⁷³ Ibidem, 289-290

⁷⁴ Ibidem, 290

⁷⁵ Ibidem.

⁷⁶ Ibidem, 290-291

⁷⁷ Ibidem, 291

⁷⁸ Ibidem, 292

⁷⁹ Ibidem, 293

hebben de Heidukken volgens hem van de nieuwe opstand een religieuze oorlog gemaakt en over de grenzen hulp gevraagd aan de protestantse keur- en rijksvorsten. Hierdoor konden zij van het ‘kleine vuur’ een ‘groot vuur’ maken en zo de opstand over een veel groter gebied laten uitstrekken, zo stelt hij. Rudolf wil de ‘alleenzieligmakende religie’ en de geestelijken helpen, maar dit leidt op den duur alleen tot de ondergang van datzelfde geloof, aldus Matthias. Hierdoor hebben de Heidukken in hun *postulatus* (eis) zo sterk aangedrongen op hun religie en een koning die hun religie aanhangt.⁸⁰ Er gebeurt niets tegen de katholieke religie, zo stelt hij. Bocskay had de *libera Religio* afgekondigd, maar dit was volgens Matthias geheel in overeenstemming met artikel 1 van het Weense Vredesverdrag.⁸¹

Met deze analyse laat hij zien dat de weerstand van Rudolf tegen de godsdienstvrijheid ten koste ging van zijn eigen gezag, omdat het de tegenstander argumenten in handen geeft en kansen biedt om allianties aan te gaan over de grenzen. Matthias sluit zijn betoog af met de stelling dat het doel van al zijn handelen het behoud van geloof, keizer, het ‘Huis Oostenrijk’, de bijbehorende rijken, het Romeinse rijk en het gehele christendom was. In zijn woorden:

‘(...) das sy auch in diesen Ihren oberczelten actionibus vnd Handtlungen nichts anders, als zuförderist die Ehr des Allerhöchsten erhalt- vnd vermehring vnser allainseligmachenden Cath. Röm. Religion, derselben Geistlichen standts permansion, Ihrere Khays. Mt. Kays. vnd Künigliche Hochhaiten, des Löbl. Haus Österreichs vnnd derselben Künigreich vnd Landte conservation, ja des Römischen Reichs vnd der ganczen Christenheit wohlfahrt vnd aufnemen gesucht haben.’⁸²

4.3 De denkbeelden van Illésházy en Berger over de kroon

4.3.1 De politieke theorie van Illésházy

In de periode dat Matthias de macht overnam in Hongarije en een verbond sloot met de protestantse standen in het Habsburgse rijk, was Illésházy zijn belangrijkste Hongaarse strateeg en invloedrijkste verspreider van zijn politieke boodschap.⁸³ Bocatius noemt hem daarom in 1611 de *Peitho et Siren Hungaricae gentis* (Peitho: ‘god van de overreding’ en Sirene: ‘verderfelijke verleidster’ van het volk van Hongarije).⁸⁴ Bovendien waren diverse anekdotes over zijn politieke en oratorische talenten en daden in omloop.⁸⁵ De ontwikkeling van de betekenis en het beeld van de kroon en de

---

⁸⁰ Ibidem.

⁸¹ Ibidem, 294

⁸² Ibidem, 295

⁸³ Kálmán Benda, “Habsburg-politika és rendi ellenállás” 416

⁸⁴ Johannes Bocatius, “Olympias Carceraria” 116 r. 9

⁸⁵ Onder meer over een conversatie tussen Matthias en Illésházy. Matthias: ‘Maak mij koning, dan zorg ik dat je onderkoning wordt.’ Illésházy: ‘Nee, Hoogheid, maakt U mij Uw onderkoning, dan maak ik U koning.’ Geciteerd in: István Hiller, “Illésházy István” 85. Een andere vond plaats tijdens de landdag van januari 1608, waarbij klachten tegen Rudolf werden geuit. De Kroatische afgevaardigde Tamás Erdődy vraagt zich bezorgd af of ze niet te ver gaan. Illésházy antwoordt: ‘Waar maak je je druk om, in drie dagen maak ik een einde aan [de keizersmacht].’ Geciteerd in: Kálmán Benda, “Habsburg-politika és rendi ellenállás” 417, noot 33

gemeenschap die hierna zal worden besproken, ontsprong voor een belangrijk deel aan zijn denken. Voordat zal worden uiteengezet hoe de idee van de kroon door hem en zijn medestanders werd uitgewerkt, zal eerst aandacht worden besteed aan de ontwikkeling van het denken bij Illésházy over de toekomst van de politieke gemeenschap.

De essentie van het politieke denken van Illésházy is het zoeken naar een evenwichtige balans tussen de belangen van de verschillende nationale en internationale partijen op het politieke toneel van het Hongaarse koninkrijk.⁸⁶ Dit betekent in de eerste plaats dat hij een evenwicht zocht tussen de politieke doelstellingen van de Habsburgse dynastie enerzijds en die van de Hongaarse standen anderzijds. In de tweede plaats streefde hij naar eenzelfde evenwicht tussen de verschillende religieuze en sociale groepen in het rijk. Ten derde probeerde hij Zevenburgen en Hongarije met elkaar op één politieke lijn te krijgen.⁸⁷ Ten vierde probeerde hij stabiliteit in het in drieën gedeelde Hongaarse koninkrijk te creëren door de vrede tussen het Habsburgse en het Ottomaanse rijk te bevorderen.

Het sleutelwoord in Illésházy's denken is *concordia* (eendracht). Deze eendracht trachtte hij te bereiken door niet zozeer deelbelangen van een bepaalde groep te laten prevaleren boven die van anderen, maar binnen de *respublica* (politieke gemeenschap) naar het *publicum bonum* (algemeen welzijn) te streven door het sluiten van algemeen aanvaarde compromissen. Een werk waarin deze ideeën van Illésházy, of door hem geïnspireerde opvattingen, worden uiteengezet, is het werk *Caduceus, seu proba, et brevis invitatio, ad comitia pia, concordia, fida, Hungariae Posonii celebranda*, geschreven door Berger.⁸⁸ Het pamflet verscheen ter gelegenheid van een *comitia* (landsvergadering) in 1607 te Pozsony en is opgedragen aan Révay, die waarschijnlijk de opdracht heeft gegeven voor het schrijven en de drukkosten ervan heeft betaald. Het werk is opgebouwd uit een opdracht aan zijn patroon, een uiteenzetting over de actuele politieke toestand in het Hongaarse rijk, een gebed aan Christus voor Hongarije en opnieuw een lofdicht op Révay.

De kern van de boodschap van Berger in *Caduceus* (heraut) komt neer op een rechtvaardiging van de politiek van Matthias en (indirect) die van Illésházy. Het belangrijkste thema in dit werk is de noodzaak van *pax* (vrede) in de *respublica Hungarica*, dat door middel van trouw, *concordia* (eendracht) en *fides* (vertrouwen) in het rijk kan worden bereikt. Deze boodschap wordt uitgedragen door opnieuw een beeld te schetsen van de Hongaarse politieke gemeenschap, waarbij de lezer wordt opgeroepen tot *amor patriae*.⁸⁹ Opvallend en afwijkend van de hiervoor beschreven politieke werken, is dat deze voorstelling wordt beschreven in termen die ondubbelzinnig verwijzen naar het katholieke geloof. Zo noemt Berger onder meer paus

---

⁸⁶ Ibidem, István Hiller, "Pázmány Péter és a Habsburg diplomáciája", in: Emil Hargittay (red.), *Pázmány Péter es kora* (Piliscsaba, 2001) 142

⁸⁷ László Nagy, *Botránykövek régvolt historiánkban* 154-156. Volgens Nagy leidde dit streven van Illésházy tot de moord op Káthay, omdat de politieke doelstellingen van Illésházy en Káthay verschillend waren.

⁸⁸ Elias Berger, *Caduceus, seu proba, et brevis invitatio. Ad comitia pia, concordia, fida, Hungariae Posonii celebranda. Ad Illustriss: Reverendiss: Spectabiles et Magnificos Dominos Proceres, Caeterosq; Generosos Nobiles Hungariae. Facta à patriae amante, & studioso Elia Bergher. A.G. Poeta Laureato Historico Caesareo* (Viennae, 1607) EK RMK III. 202

⁸⁹ Ibidem, B2 r.

Clemens, die rust in Hongarije zou wensen⁹⁰, verwijst hij opnieuw naar het beeld van het dubbelkruis van de heilige Stephanus uit zijn eerste werk, als teken van de bescherming van het christelijke (katholieke) geloof⁹¹, en schrijft hij in een gebed voor Hongarije aan het einde van het werk ook over de *ecclesia christiana catholica*.⁹²

Op grond van de katholieke inhoud van dit werk in het algemeen en van het gebed aan het einde in het bijzonder, oordeelde de negentiende-eeuwse historicus József Podhraczký dat Berger katholiek was.⁹³ Over de vraag waarom een lutheraan als Révay een zo overduidelijk pro-katholiek werk heeft gesteund, is vervolgens nooit geschreven. Het antwoord op deze vraag moet opnieuw in de politieke context van het moment van publicatie worden gevonden. De grootste weerstand tegen een compromis tussen Matthias en de Hongaarse standen onder leiding van Illésházy, kwam uit de katholieke hoek. Na de geloofstwisten rond 1600, de gewelddadige Contrareformatie in 1604 en de anti-katholieke stemming van de opstandelingen, verwachtten de katholieke Hongaren niet veel goeds van een dergelijk vergelijk.

De grond van hun verzet was de angst voor de vrijheid van godsdienst voor de protestanten, waardoor de Habsburg-getrouwe katholieke standen en de moederkerk hun dominante positie in het rijk zouden verliezen. Deze angst was gegrond, want een belangrijk politiek doel van Illésházy was de vervlechting van de katholieke kerk en het koninkrijk ongedaan te maken.⁹⁴ Zo werden de bisschoppen niet meer voor de landsvergaderingen uitgenodigd, de geestelijken niet meer om raad gevraagd, en werd kerkelijk bezit aan de adel geschonken. De landsvergaderingen van 1607-1608 stonden daarom enerzijds in het teken van het verlies van de politieke positie van de katholieke kerk in Hongarije en anderzijds in het teken van het terugwinnen van de voorrechten van de geestelijken in het land.

Door dit toenemende wantrouwen richtten Illésházy en zijn medestanders hun politieke strategie op het winnen van het vertrouwen van de katholieken. Het vlugschrift van Berger met de boodschap 'trouw, vertrouwen en eendracht' moest de katholieke leden van de *respublica* van de juistheid van de intenties van Matthias en Illésházy overtuigen. De meest logische wijze waarop een dergelijke politieke boodschap aan het katholieke publiek kon worden overgebracht, was de gebruikmaking van katholieke thema's en denkbeelden. De inhoud van dit vlugschrift mag daarom niet zozeer als een bron van de overtuiging van de schrijver en zijn patroon worden beschouwd, maar veeleer als middel waarmee Matthias en Illésházy, via het werk van Révay en Berger, de katholieke standen in hun kamp probeerden te betrekken.

De katholieke signatuur van het pamflet komt het sterkst tot uiting in het gebed aan het einde. Deze tekst, met de titel *Caducei votum, ad christum pro Hungaria*, behoort als literair werk tot het genre van de 'gebeden voor het vaderland'.⁹⁵ Het doel van deze werken was een politieke boodschap aan de Hongaarse gemeenschap te geven, in de vorm van een gebed aan God voor het vaderland. De functie van deze gebeden

---

⁹⁰ Ibidem, B4 r.

⁹¹ Ibidem, C2 r.

⁹² Ibidem, C4 v.

⁹³ József Podhraczký, "Berger Illés magyar történetiró" 356-357

⁹⁴ Kálmán Benda, "Habsburg politika és rendi ellenállás" 426-427

⁹⁵ Péter Ötvös herkent deze gebeden van Illésházy als met elkaar samenhangende werken, maar ziet niet dat deze tot een genre behoren. Péter Ötvös (red.), *Pálffy Kata leveleskönyve* 180

was het gevoel van saamhorigheid binnen de gemeenschap te versterken. Dit komt onder meer tot uitdrukking in de term *Deus Hungarorum* (God van de Hongaren) in één gebed van Illésházy.⁹⁶ Tot dit genre kunnen, voor zover ons bekend, in totaal vijf werken worden gerekend. Hiervan zijn er drie van Illésházy, één van Berger en één van Révay. De eerste drie protestantse gebeden uit de periode 1605-1612 kenden een grote verspreiding.⁹⁷ Het vierde is het eerder genoemde katholieke gebed van Berger, het vijfde verscheen in 1613 in een werk van Révay over de kroon. Het doel van het gebed van Berger was het katholieke deel van de *respublica* zich een deel van de gemeenschap te laten voelen, door met behulp van bekende thema's een beeld van de gemeenschap te schetsen waarmee ook zij zich kon identificeren.

4.3.2 De overdracht van de kroon van Hongarije (1608)

De volgende stap in de ontwikkeling van de kroonbetekenis was de rituele machtsoverdracht binnen het Habsburgse huis, die plaatsvond door de overdracht van de Hongaarse kroon van Rudolf aan Matthias. De aanleiding voor deze overdracht was de dreiging van een nieuwe Heidukkenopstand, een Turkse oorlog en de daaropvolgende politieke druk van leden van het Habsburgse huis, hofdienaren en vertegenwoordigers van de standen van het Habsburgse rijk, op Rudolf om af te treden.⁹⁸ Rudolf gaf blijk geen oplossing te kunnen en willen vinden voor deze dreigende toestand. Dat moment was voor Matthias de aanleiding zich met geweld meester te maken van de macht.⁹⁹ Hij rechtvaardigde deze stap door te stellen dat zijn doel de redding van het Habsburgse huis, het rijk en het christendom was: '(...) Sein Ziel ist den Ks.[Kaiser], das Haus Österreich, dessen Länder, das Reich und die Christenheit vor dem Untergange zu bewahren, dem einige Länder schon nahe waren, wie sich denn eben dehalb Ungarn, Österreich und Mähren mit ihm verbündet haben (...).'¹⁰⁰

Aan de ceremonie gingen uitgebreide onderhandelingen en politieke verwickelingen vooraf, waarvan het resultaat was dat Matthias de koningsmacht in Hongarije en de macht in Oostenrijk en Moravië kreeg.¹⁰¹ De uiteindelijke overeenkomst tussen Matthias en Rudolf, het zogenaamde verdrag van Stara Lúbaňa, werd gesloten in twee tenten bij het Boheemse slot Lieben op 25 juni 1608. De delegatie van Matthias werd geleid door Karl van Liechtenstein en Karol Žierotín. Tot de

---

⁹⁶ „Oratio pro Hungaria”, in: Péter Ötvös (red.), *Pálffy Kata leveleskönyve* 172

⁹⁷ De predikant Péter Alvinczi verzamelde deze gebeden: “Precatio Magnifici Illieshazij in Polonia profugi ad ipsomet ex sacris collecta”, “Oratio pro Hungaria”, “Gratiarum accio”, in: Péter Ötvös (red.), *Pálffy Kata leveleskönyve* 170-173

⁹⁸ Hans Sturmberger, *Georg Erasmus Tschernembl* (Linz, 1953), Tibor Wittman, “A magyarországi államelméleti tudományosság XVII. század eleji alapvetésének németalföldi forrásaihoz. J. Lipsius”, in: *Filológiai közlöny* 2 (Boedapest, 1957) 53-66, Tibor Wittman, “Az osztrák Habsburg-hatalom válságos éveinek történetéhez (1606-1618)” 3-44, Tibor Wittman, “Az erdélyi fejedelmek és a magyarországi uralkodó osztály függetlenségi és rendi küzdelmei (1607-64)”, in: Éva H. Balázs en László Makkai (red.), *Magyarország története 1526-1790 II* (Boedapest, 21972) 165-166

⁹⁹ Herbert Haupt, “From feuding brothers to a nation in a war with itself” 240

¹⁰⁰ Brief van Aarts Hertog Matthias aan Hertog Maximiliaan, d.d. 20 mei 1608, in: Felix Stieve (red.), *Vom Reichstag 1608 bis zur Gründung der Liga* 383

¹⁰¹ Hans Sturmberger, *Georg Erasmus Tschernembl*, Karl Vocelka, *Rudolf II. und seine Zeit* 114-115, Joachim Bahlcke, *Regionalismus und Staatsintegration im Wiederstreit* 341-342

ondertekenaars behoorde György Thurzó, die met Illésházy de machtigste pro-Habsburgse aristocraat in Hongarije was.

De overdrachtsceremonie met de Hongaarse kroon is in diverse teksten¹⁰² beschreven. Voor zover ons bekend is deze op een schilderij en een prent verbeeld.¹⁰³ Ook zijn diverse oorkondes bewaard gebleven met betrekking tot deze overdracht.¹⁰⁴ Bij de bestudering van deze bronnen valt de volgende paradox op: enerzijds draait de ceremonie om de kroon en staat deze in het midden van de belangstelling, zoals uit de bronnen en de afbeeldingen blijkt, maar anderzijds krijgt dit voorwerp geen bijzondere betekenis, die zou wijzen op een ontwikkeling van de kroontraditie. Op het schilderij lijkt de kroon op een willekeurige kroonjuweel. Ook wordt deze op deze afbeeldingen en in deze teksten ‘Hungerischen Kron’, ‘königliche Chron’, of *corona Regni Hungariae* genoemd, zonder dat aandacht wordt besteed aan een eventuele bijzondere betekenis die dit voorwerp zou hebben. De verklaring voor deze neutrale verbeelding en beschrijving is dat het slechts ging om de verbeelding van de machtsoverdracht binnen het Habsburgse huis. De Hongaarse kroon stelde voor de meeste aanwezigen niets meer en niets minder dan de koningsmacht in het Hongaarse rijk voor, die door Rudolf bij die gelegenheid aan Matthias werd overgedragen.

In de ogen van de Hongaarse deelnemers aan deze ceremonie had de overdracht evenwel een bijzondere betekenis vanwege de kroon. Bálint Lépés, bisschop van Veszprém en Hongaars kanselier, begroette Matthias en de kroon in een oratie.¹⁰⁵ Matthias zelf noemde de kroon *Sacra dicti Regni Hungariae corona*.¹⁰⁶ Een Hongaarse toeschouwer schreef dat Matthias, door in overeenstemming met het verdrag van Wenen

---

¹⁰² Herbert Haupt, “From feuding brothers to a nation in a war with itself” 241-244 (publicatie van een incompleet handschrift uit 1608 uit de Nationale Bibliotheek van Oostenrijk), verslag van de afgezant Peter Visscher van aartshertog Albert van Habsburg aan Jacob Fleckhammer, 28 juni 1608, in: MHH Dipl. IV 30-32. Deze tekst bevat tevens één van de oudste beschrijvingen van de Hongaarse kroningsmantel. Brief van Matthias aan Albert, d.d. 29 juni 1608. Ibidem, 33. Zie ook: György Závodszy, “Diarium”, in: Matthias Bél, *Adparatus* 353-379, Kaspar Ens von Lorch, *Ad rerum Hungaricarum historiam appendix* (Coloniae, 1608) OSZK App. H. 676, Nicolaus Istvanfi, *Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV* (Coloniae, 1622) EK RMK III. 1350 851, Pierre d’Avity, *Archontologia cosmica ... opera et studio Jo. Ludovici Gotofredi* (Francofurti, 1628) 395-396, Christian Matthiae, *Theatrum historicum theoretico-practicum...* (Amstelodami, 1668) 1102

¹⁰³ Schilderij met opschrift: “Schlachtenordnung so bey uberlieferung der Hungerischen Kronn / von ihrer Königlichen Wirdt angestellt worden. Anno 1608” (Boedapest, Magyar Nemzeti Múzeum, történelmi képcsárnok, inv.nr. 1659), afgebeeld in: S.n., *Hungaria regia 1000-1800. Schittering en strijd* (tentoonstellingskatalogus) (s.l., 2000) 224, prent van Matthäus Merian, Magyar Nemzeti Múzeum, történelmi képcsárnok, inv.nr. 58.2466, met dank aan László Vajda voor de informatie.

¹⁰⁴ Onder meer zouden deze aanwezig zijn in de verzamelde bronnen van de landsvergaderingen 1607-1608 uit de nalatenschap van Kálmán Benda. (MTA, historisch instituut, zonder inventarisnummer). Deze bronnenuitgave was rond 1980 bijna persklaar, maar is om onbekende reden nooit in druk verschenen. Het deel uit dit werk over de overdracht van de kroon is niet traceerbaar, ondanks naspeuringen in het MTA en in de Ráday-collectie te Boedapest. Benda verwijst in diverse artikelen en boeken naar deze komende uitgave. Met dank aan János Varga voor de toestemming voor de bestudering van het materiaal. Ook zijn diverse bronnen te vinden in het administratieboek van Illésházy. “Reversales super Coronae Regni Hungariae receptione” (d.d. 25 juni 1608), in: Stephanus Illésházy, *De Rebus Hungaricis Prothocolon* (handschrift) OSZK Fol. Lat. 2336 fol. 49v-r, “Cessio Sacrae Caesareae Regiaeque Majtiss p(...) Regno” 51r-52v, “Paria literarum Reversalium sua Maittis (...)” 52 v-r

¹⁰⁵ De tekst van de oratie is opgenomen in: Péter Révay, *De monarchia et sacra corona regni...* (Frankfurt 1659) 122-123

¹⁰⁶ “Reversales super Coronae Regni Hungariae receptione” (d.d. 25 juni 1608), in: Stephanus Illésházy, *De Rebus Hungaricis Prothocolon* 49v-r, “Paria literarum Reversalium sua Maittis” 52 v-r

de kroon terug te laten keren naar Hongarije, de grootste daad heeft verricht die hij voor het vaderland kon doen.¹⁰⁷ De anonieme auteur sprak de hoop uit dat God nu erbarmen heeft met de Hongaren, hen bevrijdt van het juk en in een vredige, rustige en gelukkige toestand brengt. De komst van de kroon werd zo met positieve politieke veranderingen en de gunst van God in verband gebracht.

Na de overdracht kwam de Hongaarse kroon alsnog in het middelpunt van de belangstelling te staan. Matthias bood een feestelijk middagmaal aan in zijn tent. Bij die gelegenheid werd de kroon tentoongesteld, waarschijnlijk op een schaal op de eettafel, net als bij een kroning.¹⁰⁸ Voor het eerst sinds de kroning in 1572 kon de kroon bekeken worden door de aanwezigen. Het was bovendien één van de zeldzame gelegenheden dat de kroon buiten een kroningsceremonie te bezichtigen was.¹⁰⁹

Nadat de overdracht had plaatsgevonden, werd de kroon het middelpunt van een politiek conflict tussen Matthias en de Hongaarse standen. De strijdvraag luidde, of de kroon in Oostenrijk of in Hongarije zou worden bewaard en wanneer deze naar het Hongaarse grondgebied zou worden gebracht. De diepere grond van dit conflict was het vaststellen van de machtsverhouding tussen de Hongaarse standen en Matthias, en de positie van de laatste als koning.¹¹⁰ Rudolf had de kroon overgedragen aan Matthias, onder de voorwaarde dat deze unaniem als vorst zou worden gekozen door de standen. De Hongaarse standen wilden een bevestiging van hun machtspositie zien door de vrije verkiezing van hun koning en het behoud van de kroon in het territorium van het rijk, conform de bepalingen van de Weense vrede. Matthias trachtte zijn onafhankelijkheid van de standen te tonen door de kroon bij zich te houden en de standen een eed van trouw aan hem te laten zweren. Ook wilde hij de kroon niet naar Hongarije laten gaan, alvorens de koningsverkiezing zou hebben plaatsgevonden.¹¹¹ De kern van deze kwestie blijkt uit de opvattingen van de afgevaardigden uit Saksen, in het Mainzer Protocol van de Keurvorstendag in Fulda van 30 juli 1608: ‘(...) die cron Hungern seie den stenden in Hungern, denen sie geburt, geliefert, dan dis ein *regnum electivum et non haereditarium*.’¹¹²

Volgens Hongaarse historici had deze kwestie uiteindelijk een hoog theoretisch gehalte, omdat van een werkelijk vrije koningsverkiezing toch geen sprake kon zijn: Matthias had de koningsmacht in handen dankzij zijn broer. Emma Bartoniek heeft beweerd dat als het Habsburgse huis echt geen verkiezing had gewild, deze ook niet had plaatsgevonden.¹¹³ Gezien deze reële politieke situatie en de feitelijke machtsverhoudingen is het niet verwonderlijk dat beide partijen hun strijd voortzetten in de verbeelding.

---

¹⁰⁷ Geciteerd zonder bronvermelding in: Kálmán Benda en Erik Fügedi, *A magyar korona regénye* 146-157

¹⁰⁸ Ibidem, 146, Géza Pálffy, “Koronázási lakomák a 15-17. századi Magyarországon”, in: *Századok* (Boedapest, 2004) 1005-1101

¹⁰⁹ Róbert József Szvitek, “A koronázási jelvények kora újkori történetéhez” 10-11, 19, Géza Pálffy, “A Szent Korona balesete 1638-ban” (in druk) 2

¹¹⁰ Vilmos Fraknói, *A magyar királyválasztások története* 186-187

¹¹¹ Wel liet Matthias reparaties aan de kroon uitvoeren. Zo werd een gebroken saffier op de kroon vervangen. Kálmán Benda en Erik Fügedi, *A magyar korona regénye* 147

¹¹² “Mainzer Protokoll des Churfürstentags zu Fulda”, in: Felix Stieve (red.), *Vom Reichstag 1608...* 449

¹¹³ Emma Bartoniek, *A magyar királykoronázások története* 98

In de aanloop naar de kroning van Matthias ontstond een nieuw beeld in de politieke literatuur van Hongarije. Diens toekomstige koningschap werd gerechtvaardigd door de schepping van het beeld van Matthias van Habsburg als de tweede Matthias Corvinus. Deze voorstelling was gebaseerd op een veronderstelde analogie tussen de regering van hem en zijn voorganger, op grond van de terugkeer van de kroon en de naamsovereenkomst. Zijn hovelingen presenteerden Matthias als de nationale koning van de Hongaren, die tot net zulke grote of zelfs grotere daden dan zijn voorganger zou komen. Deze verbeelding hield verband met de politieke situatie van dat moment, omdat een nieuwe opstand dreigde van de Heidukken, die een nationale koning eisten. Bovendien was de herinnering aan de nationale vorst Bocskay nog levendig bij de Hongaren.

De functie van de Matthiasvergelijking was de rechtvaardiging van het koningschap van Matthias van Habsburg. Door de verspreiding van deze voorstelling werd tevens de identiteit van de gemeenschap versterkt. Matthias kon dit beeld laten verspreiden, doordat in deze periode in Hongarije bij de hele bevolking sprake was van een actieve en spontane 'Mátyáscultus', die zowel door protestanten als door katholieken werd beleefd. Een belangrijke, zo niet de belangrijkste stimulans van deze cultus bij de hogere lagen van de bevolking, was het verschijnen van het genoemde werk van Bonfini. Nadat dit gedeeltelijk was gedrukt in 1543 te Basel en het in 1545 in het Duits verscheen, verzorgde de hofhistoricus Sambucus in 1568 en in 1581 een volledige uitgave in het Latijn.¹¹⁴ Hierna vertaalde en bewerkte de Duitse protestantse predikant Gáspár Heltai (Heltus) uit Zevenburgen een deel in het Hongaars, dat verscheen in 1575.¹¹⁵ De Latijnse versie werd opnieuw uitgegeven in 1606. De invloed van het werk van Bonfini was enorm en vormde de basis van de historische studie van vrijwel iedere aristocratische jongeling in Hongarije. Daarna verbreidde deze cultus zich door historische werken, liederen en andere literaire en culturele uitingen die op Bonfini waren gebaseerd.¹¹⁶

In deze cultus waren twee thema's uit het werk van Bonfini van belang voor de tijdgenoten van de 'tweede Matthias' of de 'andere Matthias': zijn status als 'nationale koning' van Hongarije die de Hongaren had verenigd, en zijn succesvolle streven om de Hongaarse kroon uit de handen van de Duitse vorst terug naar Hongarije te brengen. Beide waren een belangrijk onderdeel geweest van de legitimatie van de koningsmacht van Matthias Corvinus in het Hongaarse rijk en werden nu opnieuw aangewend door de 'andere Matthias' en zijn medestanders om de politieke situatie van 1608 te rechtvaardigen.¹¹⁷

---

¹¹⁴ IDO 81-82.

¹¹⁵ Gáspár Heltai, *Chronica az Magyaroknac dolgairól* (Kolozsvár, 1575), Péter Kulcsár, "A történetíró Heltai", in: Béla Varjas (red.), *Irodalom és ideológia a 16-17. században* 113-133

¹¹⁶ Péter Kulcsár, "Utószó", in: Péter Kulcsár (red.), *Humanista történetírók* (Boedapest, 1977) 1193

¹¹⁷ Péter Kulcsár, *Bonfini magyar történetének forrásai és keletkezése* (Boedapest, 1973), Péter Kulcsár, "Antonio Bonfini és műve", in: Antonio Bonfini, *Magyar történelmi tízedei* (Péter Kulcsár vert.) 1009-1019, Dezső Dümmerth, *A két Hunyadi* (Boedapest, 1984) 266-273, János Bak, "The Kingship of Matthias Corvinus: a Renaissance state?", in: Tibor Klaniczay en József Jankovics (red.), *Matthias Corvinus and the Humanism in Central Europe* (Boedapest, 1994) 45-46

4.3.3 De oratie van Illésházy aan de standen van Hongarije (1608)

De twee thema's zijn voor het eerst herkenbaar in een oratie van Illésházy, die hij uitsprak voor de verzamelde standen in Kassa, in juli 1608.¹¹⁸ Het doel van deze vergadering was de erkenning van de troonsafstand van Rudolf en het afleggen van de eed van trouw aan Matthias, als voorbereiding op zijn verkiezing als koning. Ook stond deze bijeenkomst in het teken van de 'viering van de terugkeer van de kroon'.¹¹⁹ De tekst werd in hetzelfde jaar opgenomen in een werk van Berger over de feestelijke terugkeer van de kroon naar Hongarije, waarvan het doel en de inhoud in de volgende paragraaf aan de orde zullen komen.¹²⁰

De inhoud van de oratie is bedoeld om de standen van het noordelijke deel van het Hongaarse koninkrijk te overtuigen van de noodzaak van het kiezen van Matthias tot koning. De auteur doet dat door Matthias voor te stellen als de gewenste 'nationale koning', die het beste voor heeft met de vrijheden van de politieke gemeenschap en het *publicum bonum* (algemeen welzijn) van het vaderland. Het beeld dat zijn Hongaarse koningschap moet rechtvaardigen, is dat van aartshertog Matthias als de tweede Matthias Corvinus. Deze voorstelling verschijnt voor het eerst in deze tekst en is gebaseerd op zijn daden met de kroon, die, volgens de auteur, vergelijkbaar zijn met die van de eerste koning Matthias. De kroontraditie fungeert zo als verbinding tussen de legitimatie van de koningsmacht van Matthias van Habsburg en die van Corvinus. Illésházy schiep dit beeld van de Habsburger als 'tweede Corvinus' op basis van zijn beschrijving van Matthias' inspanningen om de kroon te doen terugkeren naar Hongarije. Op het moment dat hij dit schreef, was de kroon nog niet in het land. Bovendien blijkt uit de onderhandelingen voor de Weense Vrede en de verwikkelingen na de overdracht van de kroon, dat Matthias helemaal niet van zins was het kroonjuweel onder de hoede van de politieke gemeenschap te brengen. Het thema van de 'terugkeer van de Hongaarse kroon' moet daarom als een fictie met een bepaalde legitimerende functie worden beschouwd.

In de oratie van Illésházy fungeert het thema als rechtvaardiging achteraf van de daden van Matthias tijdens zijn gouverneurschap van Hongarije en ondersteunt de aanspraken van Matthias op de toekomstige regeringsmacht als koning. De auteur beweert dat Matthias er alles aan heeft gedaan om de vrijheden van de Hongaarse politieke gemeenschap te herstellen, waarbij hij onder meer het sluiten van de Weense Vrede en het smeden van de confederatie noemt. Het beste bewijs van deze goede intenties is diens wens om de kroon aan de Hongaren terug te geven. Ook is voor Illésházy de 'terugkeer van de kroon' de verbinding tussen het beeld van de ideale koning Matthias Corvinus en het toekomstige koningschap van de andere Matthias. Hij

---

¹¹⁸ "Anno 1608. Peroratio sive preambulum propositionum 29. Julii Cassoviae exhibita regnicolis per C. Stephanum Illésházy", in: TT (Boedapest, 1879) 388-389

¹¹⁹ Elias Berger, "Ad Illustrissimum ac magnificum D.D. Stephanum Ilieshazi comitem Trinchinien, & Liptowien D.& Patronum observandißimum.", in: Elias Berger, *D.O.M. Jubilaeus de origine, errore et restitutione S. Coronae Hungariae Regni fortiss. ac felicissi.* (s.l., 1608) F1

¹²⁰ „Oratio illustrissimi D.D. Stephani Ilieshazi Comitis Trinchiniensis, ac Liptovviensis, Habita ad proceres, & status Hungariae superioris Cassoviae congregatos”, in: Elias Berger, *D.O.M. Jubilaeus de origine, errore et restitutione S. Coronae Hungariae Regni...* (s.l., 1608) F3. De hierna geciteerde paginanummers zijn ontleend aan de editie van de oratie uit 1863: Gábor Kazinczy (red.), *Gr. Illésházy István Nádor följegyzései 1592-1603. és Hídvégi Mikó Ferencz históriája 1594-1613.* Bíró Sámuel folytatásával MHH VII (Pest, 1863)

beweert dat Matthias, net als zijn voorganger, de kroon uit Duitsland heeft gehaald en aan de Hongaren heeft teruggegeven. Illésházy stelt hierbij dat de eerste Matthias na deze daad tot nog grotere daden was gekomen en dat dit ook bij de ‘tweede Matthias’ het geval zal zijn.¹²¹

De politieke belofte in deze verbeelding speelt in op de hoop van de Hongaarse politieke gemeenschap op een ‘nationale koning’, die vergelijkbaar zou zijn met Matthias Corvinus. Al is op de politiek van Matthias Hunyadi het nodige af te dingen, in de ogen van de Hongaren in 1608 was deze koning de grootste die het land ooit geregeerd had. Illésházy schiep in zijn oratie een zeer krachtig beeld van de kroon om de Hongaarse *res publica* als geheel aan te spreken, zonder dat hij hier hoefde te verwijzen naar de politieke of religieuze verschillen in deze gemeenschap. De betekenis die de kroon in dit stuk kreeg, was de verbeelding van de politieke aspiraties van de hele Hongaarse gemeenschap. De kroon kreeg door de verbeelding van de daden van Matthias de functie van een samenbindend symbool van de politieke gemeenschap.

Uit de opbouw van de oratie wordt deze verbeelding van de band tussen de kroon en de gemeenschap duidelijk. Illésházy sluit in het begin aan bij het beeld uit de Verklaring van Szerencs, door opnieuw het lijden van het koninkrijk en de politieke gemeenschap af te schilderen als het gevolg van hun functie van schild van het christendom tegen de Turken.¹²² Hij stelt opnieuw dat het vaderland zich in een ruïneuze toestand bevindt en daarom dreigt deze roeping niet meer te kunnen vervullen. Hieruit volgt dat de Hongaren deze last alleen kunnen dragen als er een oplossing komt voor deze situatie. Deze oplossing wordt door Illésházy gepresenteerd in de vorm van het koningschap van Matthias. De essentie van zijn boodschap is, dat Matthias de juiste koning zal zijn die zal kunnen zorgen dat de Hongaren hun taak in Europa kunnen blijven uitvoeren. Hij stelt dat God Matthias heeft gestuurd om het land daartoe voor te bereiden. Als gouverneur heeft hij bewezen voor vrede te kunnen zorgen in het vaderland en in de omliggende landen. Koning Rudolf wilde van de vrede niets horen en had daarom de burgeroorlog over zich afgeroepen, maar Matthias zal zorgen dat de vrede in stand zal blijven.

Het belangrijkste symbool en de waarborg van deze politieke beloftes van Matthias is zijn teruggave van de Hongaarse kroon. De auteur verbindt deze teruggave aan drie thema’s: de politieke gemeenschap van de Hongaren, de vrijheid van deze gemeenschap en de liefde voor het vaderland. Het belangrijkste bewijs van de goede intenties van Matthias is, volgens Illésházy, de teruggave van de kroon aan de Hongaren door deze terug te brengen naar Hongarije, omdat dit al heel lang een wens van de Hongaarse gemeenschap was.¹²³ Matthias kan daarom worden beschouwd als de beschermer van de vrijheid van de Hongaarse *respublica* (politieke gemeenschap), die blijk geeft van ware vaderlandsliefde en die houdt van het ‘Hongaarse bloed’, aldus Illésházy.

De betekenis die Illésházy hier aan de kroon geeft, is te beschouwen als een vervolg op de Verklaring van Szerencs en de refutatie van Matthias jegens Rudolf. De auteur presenteert het tastbare kroonjuweel wegens zijn ‘terugkeer’ als het symbool van

---

¹²¹ Ibidem, 331

¹²² Ibidem, 327

¹²³ Ibidem.

de bescherming van Hongarije en de politieke gemeenschap door Matthias, waardoor uiteindelijk ook het christendom zal worden gered. Tot slot is de voorstelling van Matthias als ‘nationale koning’ ook de rechtvaardiging van de politiek van Illésházy zelf. Hij stelt dat de vrijheid van de gemeenschap is verzekerd, omdat Matthias de kroon naar Hongarije heeft teruggebracht.¹²⁴ Hiermee herhaalt hij zijn eerdere argument uit de discussie met Bocskay, door te beweren dat door de terugkeer van de kroon de vrijheid van de Hongaarse *nemzet* zal zijn gewaarborgd en dat een onafhankelijk Zevenburgen niet nodig zal zijn om deze vrijheid te beschermen. De fysieke aanwezigheid van de Hongaarse kroon in het Hongaarse rijk is in de ogen van Illésházy voldoende waarborg voor de politieke rechten en vrijheden van de gemeenschap.

4.3.4 D.O.M. *Jubilaeus de origine, errore et restitutione S. Coronae Hungariae Regni (1608)*

De geschetste kroonbetekenis in de oratie van Illésházy werd verder uitgewerkt door Berger in een andere toespraak, waarvan de tekst samen met die van Illésházy in 1608 werd gedrukt te Wenen.¹²⁵ Dit gelegenheidsschrift van Berger was opgedragen aan de ‘koning en de standen van Hongarije’, terwijl Matthias nog koning in spé was. Het werd geschreven voor de landsvergadering in Pozsony, die van oktober tot en met november 1608 plaatsvond. Daar kozen de aanwezigen op de zestiende november Matthias tot koning en op de achttiende Illésházy tot *palatinus* (‘nádor’, paltsgraaf of stadhouder). Op de negentiende werd Matthias met de Hongaarse kroon gekroond tot koning, waarna de protestant Révay en de katholiek István Pálffy tot ‘hoeders van de kroon’ werden gekozen.¹²⁶

Berger heeft deze oratie waarschijnlijk uitgesproken tijdens de bewuste landdag zelf, zoals blijkt uit de gebruikte taal en stijl¹²⁷ en uit een brief van Georgius Rhemus (Rem, 1561/2-1625), een Duitse historicus, jurist en filoloog, met interesse voor Hongarije.¹²⁸ Net als andere gelegenheidswerken van Berger, is het geschrift waarschijnlijk in een kleine oplage verspreid, maar verder is ons niets over de uitgave bekend. Het vlugschrift bevat een titelpagina, een opdracht, een uiteenzetting over de oorsprong van de kroon, haar omzwervingen en teruggave, een pagina met de tekst van

---

¹²⁴ Ibidem, 330

¹²⁵ Elias Berger, *D.O.M. Jubilaeus de origine, errore et restitutione S. Coronae Hungariae Regni fortiss. ac felicissi. Praeterea corolla mixta adfaelicissimam ac meritiss: coronationem novi regis Hungariae pijßimè status* (s.l., 1608) MTA/EK RMK III. 1054

¹²⁶ Kálmán Benda e.a. (red.), *Magyarország történeti kronológiája* (Boedapest, 1989) 436

¹²⁷ Met dank aan Bea Blokhuis voor deze suggestie.

¹²⁸ Brief van Georgius Rhem(us) aan een zekere Rittenhausen, d.d. 16 december 1608: ‘*Circumferuntur Oratio habita in coronatione regis Hungariae Matthiae II. a Bergero dicta.*’ Deels geciteerd in: Lajos Dézsi (red.), *Szenci Molnár Albert naplója, levelezése és irományai* 266, noot 1. In dezelfde verzameling is een andere brief van een onbekende aan Albert Szenci Molnár opgenomen, waarin opnieuw een Berger en zijn werk worden genoemd, maar het is niet duidelijk of dit nu Elias is. Ibidem, 269. In de eerder genoemde brief van Asztalos schrijft hij dat Berger de lijkrede op Illésházy aan Rem heeft opgedragen, terwijl Berger ook een opdracht in het werk *Rapsodiae...* heeft geschreven voor Asztalos. Wat nu precies de (politieke) achtergrond was van deze relatie tussen de katholieke Berger en de protestantse burgers Rem en Asztalos, is ons niet duidelijk.

een denkbeeldige triomfboog voor Matthias, een brief aan Illésházy en tot slot de reeds behandelde oratie van Illésházy.¹²⁹

Het werk van Berger is het eerste vroegmoderne boek over de historische betekenis van de Hongaarse kroon en is daarom het sleutelwerk in het denken over de kroon en de politieke gemeenschap in zijn tijd.¹³⁰ Het is daarom spijtig dat het nog niet in een hedendaagse editie of vertaling beschikbaar is. Behalve de vermeende ‘Duitse’ achtergrond van Berger is de taal waarin zijn werk geschreven is, mogelijk hiervan de oorzaak. De stijl en taal van de oratie is van een ongekende bombastiek. Hierdoor wordt het begrip van de taal belemmerd.¹³¹ Wellicht komt het daardoor dat de hedendaagse Hongaarse historici slechts oppervlakkig aandacht hebben besteed aan dit vlugschrift.¹³²

De inhoud van dit pamflet was mede bedoeld als rechtvaardiging van de verkiezing van Illésházy als *palatinus*. Het pamflet staat in het teken van ‘koning’ Matthias en Illésházy, waarbij de laatste nog geen *palatinus* wordt genoemd. Hierdoor is het waarschijnlijk dat het nog voor de verkiezingen verscheen, omdat Matthias natuurlijk zeker was van zijn aanstaande koningschap, maar het niet zeker was dat Illésházy verkozen zou worden. Berger hemelt in het eerste deel de deugden en daden van de nieuwe koning op, waarna hij in het tweede deel Illésházy prijst. Hierna volgt de oratie van Illésházy, waarin opnieuw Matthias wordt bejubeld. Het werk gaat daarom niet alleen over Matthias, zoals Benda en Fügedi hebben beweerd, maar ook over het politieke denken en de daden van Illésházy.¹³³

De oratie van Berger kan als een vervolg op de inhoud van de toespraak van Illésházy en op die van zijn eerdere teksten over de politieke gemeenschap en de kroon worden gezien. De essentie van Bergers gedachtegoed in dit werk is de personificatie van de kroon, door deze voor te stellen als een ‘onbewogen beweging’: een voorwerp dat, door de van God en de mens gekregen betekenis en betekenisverandering, invloed uitoefent op het lot van de politieke gemeenschap en het vaderland. De kroon verpersoonlijkt, in deze fictie van Berger en anderen, de door God gesanctioneerde wetten, regels en wezen van de Hongaarse geschiedenis, kortom: het karakter van de Hongaarse politieke gemeenschap en het vaderland. Het essentiële van deze ‘persoonlijkheid’ van de kroon is haar van God verkregen beschermende macht, heiligheid, en de verering door de mens. Deze eigenschap noemde Berger de *numen* of *religio sacrae coronae*. Daar de kroon in de verbeelding van Berger, als gevolg van deze heilige betekenis, het karakter van de gemeenschap en het vaderland voorstelt, en de gemeenschap volgens hem deze kroon aanbidt, vereert de gemeenschap via de kroon als het ware zichzelf. Hieruit volgt dat deze heilige betekenis van de kroon als één van de belangrijkste elementen van de identiteit van de Hongaarse politieke gemeenschap in de vroegmoderne periode kan worden beschouwd.

---

¹²⁹ Volgens Katalin Péter bevat het boek een afbeelding van de kroon, maar in de drie exemplaren in EK en MTA is geen prent aanwezig. Katalin Péter, *Papok és nemesek* 226

¹³⁰ Onder meer de historicus Bertényi beweert dat Révay de eerste was die een boek over de geschiedenis van de kroon schreef, maar in werkelijkheid was dit Berger. Iván Bertényi, *A magyar szent korona* 117

¹³¹ Met grote dank aan Bea Blokhuis, voor de ruwe vertaling van het werk in het Nederlands en voor de hulp bij het begrip van de Latijnse tekst van Berger.

¹³² Tibor Wittman, “Az osztrák Habsburg-hatalom válságos éveinek”, Kálmán Benda en Erik Fügedi, *A magyar korona regénye* 164, György Bonis, *Révay Péter* 45, Ágnes R. Várkonyi, “... Jó Budavár magas tornyán...” 86

¹³³ Kálmán Benda en Erik Fügedi, *A magyar korona regénye* 164

Niet het wetboek van Werbőczy, maar het vlugschrift van Berger is het fundamentele werk voor de verandering van het denken over de band tussen de kroon en de Hongaarse politieke gemeenschap in de vroegmoderne periode. Doordat deze betekenis in de loop van de zeventiende eeuw binnen de gemeenschap werd verspreid en verder ontwikkeld, is Berger te beschouwen als belangrijke vernieuwer van de kroontraditie. De niet-Hongaarse, katholieke hofhistoricus kan daarom worden beschouwd als de bedenker van één van de belangrijkste elementen van de Hongaarse nationale identiteit van de zeventiende eeuw.

De vraag is echter of Berger wel als de oorspronkelijke bedenker van deze kroonbetekenis kan worden beschouwd. Zoals gezegd konden en kunnen zijn literaire scheppingen bij de historici op weinig bijval rekenen. Ook de Hongaarse historicus Péter Kulcsár heeft na bestudering van het verloren gewaande manuscript van het hoofdwerk van Berger over de geschiedenis van Hongarije, een uitgesproken negatieve mening over de originaliteit van de geschiedschrijving van deze auteur.¹³⁴ In het kort komt zijn werkwijze er, volgens Kulcsár, op neer dat Berger het werk van anderen (als Bonfini en Istvánffy) herschrijft, zonder zelf bronnenonderzoek te hebben gedaan. Kulcsár beweert in hetzelfde artikel over een ander werk van de auteur: ‘Berger wilde misschien geen geschiedenis schrijven, maar een theorie schetsen, met hulp van een Hongaarse voorbeeldencollectie.’¹³⁵ Kulcsár geeft hiermee ook een rake typering van het vroege werk van Berger. Het is zeer waarschijnlijk dat dit juist de opdracht van Berger in 1608 was: het scheppen van een theorie van de kroon op grond van historische voorbeelden, die de actuele politieke toestand van een passende rechtvaardiging voorzag. Hierbij kan hij inspiratie, voorbeelden en oorspronkelijke denkbeelden op hebben gedaan bij andere, meer getalenteerde schrijvers dan hijzelf.

Als Berger inderdaad zijn ideeën niet zelf heeft bedacht, dan kan hij deze bij het formuleren van zijn theorie in 1608 hebben ontleend aan drie auteurs: Illésházy, Révay en Pázmány. Deze drie waren de belangrijkste en meest oorspronkelijke Hongaarse politieke denkers van hun tijd.¹³⁶ Op grond van de eerder genoemde correspondentie en pamfletten is bekend dat Illésházy en Révay nauw samenwerkten met de hofhistoricus. In een oratie die bisschop Bálint Lépés uitsprak ter gelegenheid van de komst van Matthias naar de landsvergadering, maar die geschreven was door Pázmány, wordt ook een verband gelegd tussen het lot van het rijk en de komst van de kroon.¹³⁷ Tevens is een tekst van Révay bekend die hij schreef voor dezelfde landsvergadering van november 1608, getiteld: *Postulata conservatorum sacrae coronae* (eisen of verlangens van de hoeders van de heilige kroon).¹³⁸ In dit stuk heeft hij vergelijkbare gedachten

---

¹³⁴ Péter Kulcsár, “Berger Illés történeti művei” 254-255. In EK is een ander, onbekend deel van het manuscript van dit werk aanwezig over de periode 1631-1633, waarvan de inhoud wel pleit voor de oorspronkelijkheid van de auteur. Ik hoop dit handschrift in een artikel te bespreken. [Elias Berger], *Res Ferdandei*, EK Ms. G. 70

¹³⁵ Péter Kulcsár, “Berger Illés történeti művei” 258

¹³⁶ Ook heeft Illésházy een hoge dunk van de *prudentia* (verstand, inzicht) van Révay. Péter Ötvös (red.), *Pálffy Kata leveleskönyve* 8

¹³⁷ [Péter Pázmány], “Ad Regem Mathiam cum in Ungariam coronam reveheret, qua insigniretur”, in: Ferenc Hanuy (red.), *Petri Cardinalis Pázmány epistolae collectae I (1610-1628)* (Boedapest, 1910) 29-35

¹³⁸ “[1608] *Postulata conservatorum sacrae coronae*”, SNA, *Decreta et mandata regia*, fasc. VII. No. 33, gepubliceerd in: György Bonis, *Révay Péter* 101-103

ontvouwd over de kroonbetekenis op grond van de Hongaarse geschiedenis als die in het boek van Berger te vinden zijn.¹³⁹

Deze tekst van Révay kan als een eerste opzet van zijn latere werk over de kroon worden gezien, maar de inhoud sluit ook aan bij de denkbeelden van Berger over het lot van de kroon en het koninkrijk. In het kort stelt Révay, dat de kroon vaak in gevaar is geweest en zeer te lijden had gehad van het lot.¹⁴⁰ Vervolgens somt hij kort de geschiedenis van de kroon op en besluit hij met de mededeling dat nu een einde is gekomen aan de ballingschap van de kroon. Zonder geweld en dankzij de genade van de hemel is de kroon weer teruggekeerd in het vaderland, zo schrijft hij. Hierna stelt hij dat om het land *felix* (gelukkig) te laten zijn en een *faustus* (goedgezind lot) te laten hebben, een aantal maatregelen voor de bewaking van de kroon nodig zijn, die hierna puntsgewijs in de tekst worden opgesomd.¹⁴¹

Daar de oratie van Illésházy zeker vóór de tekst van Berger is geschreven en de teksten van Pázmány en Révay waarschijnlijk tijdens of vlak na die van Berger tot stand kwamen, kan stellig worden aangenomen dat Illésházy invloed heeft uitgeoefend op de denkbeelden van Berger, Révay en Pázmány. In het werk van Illésházy en dat van Pázmány ontbreken bepaalde gedachten over de kroon, die in het werk van Révay en dat van Berger wel aanwezig zijn, zoals de verpersoonlijking van de kroon. Vermoedelijk was tussen Révay en Berger sprake van uitwisseling van denkbeelden, maar het is niet bekend wie welke ideeën van wie heeft gebruikt. Het is mogelijk dat de voorstelling van de kroon in het werk van Berger een gezamenlijke schepping is van Illésházy, Révay en Berger, maar het is waarschijnlijker dat Berger deze zelf heeft bedacht.

Het belangrijkste argument ten gunste van de originaliteit van de denkbeelden van Berger is zijn nadere uitwerking van het kroonthema in 1608. De essentie daarvan is dat God, via de Hongaarse kroon, invloed uitoefent op de geschiedenis van het vaderland, de gemeenschap en de dynastie. Een vergelijkbaar thema gebruikte Berger al eerder in 1600, toen hij de betekenis van het symbool van het kruis beschreef. Ook in dit werk heeft God, via het teken van het kruis, invloed op de menselijke geschiedenis, en in het bijzonder op die van Hongarije en de rest van het Habsburgse rijk. De ontwikkeling in het denken van Berger, de politieke omstandigheden van zijn tijd en zijn specifieke taak bij deze speciale gelegenheid kunnen een verklaring zijn waarom zijn kroontheorie deze originele vorm heeft gekregen.

De hoofdgedachte van het werk staat al meteen in de eerste zin, waarin een verband wordt gelegd tussen de kroon en de Voorzienigheid. Hij stelt dat Matthias, door de heilige kroon terug te brengen naar het gepacificeerde Hongarije en een einde te maken aan haar omzwervingen, de *tutelare numen* ('beschermende goddelijke kracht') in het rijk heeft teruggebracht.¹⁴² De kroon is in de ogen van Berger de laatste trofee voor Matthias in zijn langdurig streven naar geluk en heil voor het Hongaarse rijk. Hij verbindt de deugden van Matthias met de kroon, en stelt dat God vanwege deze deugden de kroon al aan hem had voorbeschikt als goddelijke gift. Vervolgens schrijft Berger uitgebreid over de kritiek op Matthias, maar beweert dat diens lot, als gevolg van

---

¹³⁹ György Bonis, *Révay Péter* 47

¹⁴⁰ "[1608] *Postulata conservatorum sacrae coronae*" 101

¹⁴¹ *Ibidem*.

¹⁴² Elias Berger, *D.O.M. Jubilaeus de origine, errore et restitutione S. Coronae Hungariae Regni* A2r.

diens deugden, door God werd bestuurd en bepaald.¹⁴³ De gewonnen kroon van de vorst is daardoor het verdiende loon dat de vorst van God heeft ontvangen. Berger sprak hierna de hoop uit dat Matthias goedgunstig aanwezig zal zijn bij de *Coronae Hungariae Sanctae solemnitas* ('plechtigheid van de Hongaarse heilige kroon'), waarmee hij op de kroning doelt.¹⁴⁴

Hierna vervolgt Berger met een uitvoerige uiteenzetting over de relatie tussen de betekenis en het uiterlijk van de kroon. Hij stelt als eerste dat de kroon *sancta* (heilig) en *angelica* (der engelen) wordt genoemd, omdat de kroon in de aanvangstijd van het geloof uit de hemel is gezonden en *per angelos* (door engelen) is gebracht.¹⁴⁵ Berger verpersoonlijkt de kroon op grond van deze heiligheid. De heilige kracht van de kroon heeft ervoor gezorgd dat koning Stephanus de Hongaren kon kerstenen, aldus de auteur. Deze band met het katholieke geloof ondersteunt hij door te verwijzen naar het uiterlijk van het kroonjuweel. Volgens hem noemen andere schrijvers de kroon 'apostolisch', omdat de kroon in het verborgene het symbool van het geloof bevat dat door de twaalf apostelen is samengesteld.¹⁴⁶ Hiermee verwijst hij naar de platen op de kroon, waarbij hij stelt dat de afbeeldingen van de apostelen op de kroon door hemelse handen gegoten zijn. Deze apostelen wekken de liefde op voor de apostolische leer en de katholieke kerk bij de gekroonde koning.¹⁴⁷ Berger gebruikt hiermee het uiterlijk van de kroon als een argument ten gunste van de katholieke kerk. Deze passage in het werk van Berger is ook (voor zover ons bekend) de eerste keer dat over de afbeeldingen van de apostelen op de kroon wordt gesproken.

Daarna verbindt Berger de bekende geschiedenis van de kroon met het lot van het rijk. Hij stelt dat het behoud van de kroon door de eeuwen heen en het feit dat de kroon vele keren terugkwam naar het vaderland hét teken is van de goddelijke voorzienigheid dat ook het koninkrijk zal worden behouden.¹⁴⁸ Hierna geeft de auteur een uiteenzetting van zijn werkwijze, als hij schrijft dat hij het lot van het koninkrijk aan de hand van de historische omzwervingen van de kroon zal bekijken.¹⁴⁹ Vervolgens komt hij met de belangrijkste kerngedachte van zijn werk: 'Zo dikwijls als door het menselijk noodlot dit goddelijke en keizerlijke werktuig [de kroon] in gevaar geraakte, zo dikwijls kreeg het veranderlijke geluk van Hongarije opvallende ongelukken te verwerken.'¹⁵⁰ Het eerste beeld dat deze idee moet illustreren, is de geschiedenis van de wonderlijke schenking van de kroon door de paus aan Stephanus. Hij verbindt de kerstening en de schenking met elkaar en stelt dat het rijk dankzij goddelijke steun tot stand kwam, waarvan de gift van de kroon uit de hemel het teken was.¹⁵¹

In het volgende deel gaat Berger in op de gevolgen voor het rijk van de *discordia* (tweedracht).¹⁵² Deze ondeugd leidt niet alleen tot het ongeluk van het land, maar ook

---

¹⁴³ Ibidem, A2v.

¹⁴⁴ Ibidem, A3r.

¹⁴⁵ Ibidem.

¹⁴⁶ Het is niet duidelijk naar welke *scriptores* Berger verwijst.

¹⁴⁷ Ibidem, A3r.-v.

¹⁴⁸ Ibidem, A3v.

¹⁴⁹ Hierbij vergelijkt hij dit met de verbeelding van de omzwervingen van Odysseus. Ibidem.

¹⁵⁰ 'Quotiens enim fato humano divinum hoc, et Augustale instrumentum in diserimen incidit: toties Hungariae foelicitas variata notabilis acceptit plagas.' Ibidem.

¹⁵¹ Ibidem, A4r.

¹⁵² Ibidem.

tot de *error* (zwerftocht) van de kroon, waarbij de kroon het land verlaat en bij een vreemde heerser terecht komt. Deze constatering lijkt een tegenstelling tussen enerzijds de bovennatuurlijke macht van het verpersoonlijkte kroonjuweel over het lot van het rijk en anderzijds de machteloosheid van dezelfde kroon ten opzichte van haar eigen lot. Berger lost dit op door te beweren dat de *numen* (macht) van de kroon uiteindelijk toch triomfeerde en overwon, omdat enerzijds de kroon streng bewaakt werd en anderzijds de goddelijke geest van Stephanus niet toestond dat de voorspoed in de boezem van het vaderland gevaar liep.¹⁵³ Ook verklaart hij deze schijnbare tegenstelling met het uiterlijk van de kroon, door te stellen dat de apostelen en martelaren, die op de gouden band van de kroon staan, net als de kroon ook zelf hebben gedwaald en in den vreemde hebben rondgereisd en zich daarom om het lot van de kroon bekommeren.¹⁵⁴ Het beeld van de heilige Stephanus die via zijn kroon na zijn dood het lot van zijn rijk beheerst en dat van de betekenis van de apostelen op de kroon, zijn innovaties van Berger die in zijn werk voor het eerst te vinden zijn. De functie van deze voorstellingen is enerzijds de kracht van de tastbare kroon te bewijzen en anderzijds het belang van de bewaking van de kroon te benadrukken. Dit laatste heeft te maken met de eis van de Hongaren dat de kroon in Hongarije door Hongaren moest worden bewaard en bewaakt, en met de verkiezing na de koningskroning van Révay en Pálffy tot de ‘hoeders van de kroon’.

De oorzaak van de tweedracht in het rijk en het ‘lijden van de kroon’ is volgens Berger enerzijds de onenigheid tussen de troonpretendenten en anderzijds de twisten binnen de Hongaarse aristocratie. De eerste en tweede reis van de kroon vond zijn oorzaak in de tweedracht bij de standen, die een koning van buiten kozen door verdeeldheid bij het stemmen.¹⁵⁵ Hierbij vertrok de kroon naar Bohemen, waarna uiteindelijk Otto van Beieren de kroon verwierf, maar die vervolgens weer op een landweg verloor. Berger interpreteert deze bekende wonderlijke gebeurtenis op een nieuwe manier, door te beweren dat de kroon de voorbijgangers verblindde door haar goddelijkheid. Hierna versterkt hij dit nog door te beweren dat de kroon aan het einde van dit avontuur zich had weten te redden uit de goddeloze en heiligschennende handen en herademde in de handen van de getrouwe en gelovige burgers.¹⁵⁶ Bij Kált fungeerde dit wonder om de macht van de nieuwe koning na een chaotische troonswisseling van een bovennatuurlijke rechtvaardiging te voorzien. Berger grijpt deze gebeurtenis aan om de lezer opnieuw te overtuigen van de kracht van de kroon, met als doel zijn denkbeelden over de eendracht in het rijk aan zijn gehoor over te brengen.

De derde dwaaltocht die Berger beschrijft, is het gevolg van de diefstal van de kroon in 1439. De auteur beweert dat de oorzaak de *civilis discordia* (politieke tweedracht of burgeroorlog) in het rijk was, waardoor de kroon door een vrouw kon worden gestolen.¹⁵⁷ Berger beweert dat juist dit geweld en het bloedvergieten van de Hongaren de reden was dat de kroon vertrok uit het vaderland, omdat dit inging tegen de *religio sacrae coronae* (heiligheid, cultus of verering van de kroon). Deze misdaad was de oorzaak van vele rampen in de volgende jaren, omdat de Hongaren omwille van deze *religio sacrae coronae* ‘die in hun zielen was vastgehecht’, gedurende 24 jaar de

---

¹⁵³ Ibidem.

¹⁵⁴ Ibidem, A4v.

¹⁵⁵ Ibidem.

¹⁵⁶ Ibidem, A4v.-B1r.

¹⁵⁷ Ibidem, B1r. Berger verbindt deze diefstal met een zeer negatief beeld van vrouwen.

wapens opnamen tegen de Habsburgse keizer.¹⁵⁸ In deze passage introduceert de auteur de idee van de verering van de kroon door de Hongaren, die het gevolg is van de bovennatuurlijke macht van de kroon. Bovendien verklaart Berger de nederlagen die het rijk leed, als het gevolg van de afwezigheid van de kroon en als het offer voor de schending van de heiligheid van de kroon.

De eerste vorst die opnieuw respect toont voor deze heiligheid, is de ‘goddelijke Matthias’ (Corvinus), die in de ogen van Berger (analoog aan de oorspronkelijke gift van de kroon) door een hemels lot aan Hongarije is geschonken.¹⁵⁹ Hij stelt dat deze koning, temidden van de vele oorlogen en rampen die het rijk moest doormaken, de teruggave van de kroon aan het vaderland als het enige belangrijke zag. Berger motiveert dit belang door te beweren dat: ‘zonder deze kroon het niet mogelijk is dat de koninklijke majesteitelijkheid wordt bekleed, wetten worden opgesteld, heilige ceremoniën worden uitgevoerd, vrede wordt bekrachtigd, oorlogen worden gevoerd of enige soort van privé of publieke verrichtingen kunnen worden uitgevoerd’.¹⁶⁰ Berger schetst de rechtskracht van de kroon door deze episode van de kroongeschiedenis: geen enkele juridische handeling van een vorst is rechtmatig in het rijk zonder dat een kroning met de Hongaarse kroon heeft plaatsgevonden. De schrijver sluit dit deel af met de constatering dat de kroon weer terugkeerde naar het vaderland, nadat Matthias ervoor had betaald.

Berger stelt vervolgens dat de vierde zwerftocht van de kroon nog gevaarlijker was, omdat deze in handen kwam van de Turken. Terwijl Ferdinand en János vchten om het rijk, kwam de kroon in handen van de sultan. De kroonhoeder Péter Perenyi werd overvallen door rovers, die daarna de kroon bij de sultan brachten. Dit treurige beeld is voor de auteur aanleiding om de betekenis van de kroon voor het rijk omstandig uiteen te zetten. Eerst vraagt hij zich af hoe ongunstig teken het was, dat het ‘symbool van de vaderlandse glorie’ tussen de roofoebuit lag. Hij stelt dat de kroon: ‘de ware schat van het Hongaarse rijk, de waarborg voor oorlog en vrede, het loon van rechtvaardigheid en voorspoed’ is.¹⁶¹

De sultan gaf de kroon vervolgens ongeschonden uit handen, hetgeen, volgens Berger, gelijk staat aan een goddelijk wonderteken. De zwerftocht van de kroon ging echter door, omdat de binnenlandse verdeeldheid voortduurde, zo beweert Berger. Hij verbindt deze constatering opnieuw met het kroonuijterlijk, als hij stelt dat de wettige koningsmacht ook dwaalde, omdat ‘de heilige kroon hiervan afbeeldingen draagt’. Hiermee verwijst hij naar de platen van de koningen op de kroon. Deze associatie van de auteur leidt uiteindelijk naar de Habsburgers, omdat hij vervolgens beweert dat de kroon zelf: ‘het ware en onbezoedelde aan het licht bracht en vaststelde’, door naar Ferdinand in Wenen te gaan. Berger stelt dat de kroon hiermee in de ware hoofdstad van het rijk de overwinning behaalde en tot rust kwam. Hiermee rechtvaardigt hij ook de machtsaanspraken van de Habsburgers in Hongarije.

Berger verdedigt in de volgende passage dit verblijf van de kroon bij de Habsburgers, als hij schrijft dat deze de bescherming en bewaking van dit huis genoot. Hij stelt vast dat niets roemvoller voor de kroon was, dan dat deze bij dit geslacht in

---

¹⁵⁸ Ibidem, B1r.

¹⁵⁹ Ibidem, B1r.

¹⁶⁰ Ibidem, B1v.

¹⁶¹ Ibidem, B2

bewaring was, omdat zij de belangrijkste kroonjuwelen van Europa bij zich hebben en zorg dragen voor de godsdienst. Hierna gaat Berger in op de symbolen van het Romeinse rijk die altijd in Rome werden bewaard, waaronder de bekende *ancilia* (de heilige schilden) die uit de hemel zouden zijn gevallen. Met deze antieke voorbeelden rechtvaardigt hij de toestand in zijn eigen tijd. Hij concludeert dat de heilige kroon van Hongarije behouden bleef en de integriteit van de kroon bewaard bleef doordat deze bij de symbolen van het Oostenrijkse huis werd geplaatst. Ook ziet hij de toestand in Hongarije als het beste bewijs dat de binnenlandse twisten verwoestender zijn dan de kracht der vijanden, en dat daarom de kroon hier niet veilig was.

Deze analyse van de toestand van Hongarije vormt de opmaat van een beschouwing over de kroning van Bocskay met de Turkse kroon. Berger stelt dat deze kroning met een valse kroon een grotere ramp was voor het land dan de eerder geschetste tweedracht.¹⁶² Bij deze plechtigheid ontbrak volgens hem de heiligheid en het gezag van de heilige kroon. De sultan had niet een diadeem in elkaar gezet uit de relieken van Stephanus (waarmee Berger verwijst naar de eerder genoemde gebeurtenis in 1440), maar een kroon uit Griekse oorlogsbuit gebruikt voor de ‘vaderlandse, plechtige en heilige ceremonie der kroning’. Deze beschrijving fungeert voor Berger opnieuw als rechtvaardiging van het verblijf van de Hongaarse kroon bij de Oostenrijkers, dat volgens hem een weldaad van God was.¹⁶³ Deze bescherming was volgens Berger de waarborg voor de komende triomf van de *respublica Hungariae*.¹⁶⁴

De vijfde tocht van de kroon is de ‘ballingschap van de kroon’ in de huiskapel van de Habsburgse keizer. Berger beziet dit verblijf positief, maar merkt toch op, dat de *proceres et populus* (leiders en het volk) van Hongarije een decreet over het ‘herstel van de kroon’ (de terugkeer) opstelden, omdat ze geloofden dat de goddelijke machten met hen verzoend zouden worden door de aanwezigheid van de kroon in het rijk.¹⁶⁵ Hiermee schetst Berger het bekende dilemma, dat enerzijds Matthias de kroon in Oostenrijk wilde houden, maar dat anderzijds de Hongaren deze terug op Hongaars grondgebied wilde krijgen.

De auteur lost deze kwestie op door argumenten aan te dragen die deze terugkeer voor de Hongaren en voor Matthias aanvaardbaar zou moeten maken. Berger begint met de tegenstrijdige bewering dat de Hongaren de kroon terugwilden, omdat zij hiermee de genade en glorie voor Matthias wilden verwerven, terwijl in werkelijkheid Matthias juist tegen de terugkeer van de kroon was.¹⁶⁶ Daarna stelt hij dat de Hongaren recht hebben op hun kroon, omdat deze hun privé-eigendom is, en dat andere koninkrijken hun kroonjuwelen ook in eigen land bewaren.¹⁶⁷ Bovendien is volgens hem de kroon door de hemel aan de Hongaren gegeven, en wordt zij door alle tijden heen vereerd als iets heiligs, als het symbool van de roem van de oorlogskracht, de *disciplina togata* (burgerschap), waarin de goede uitwerking van het geluk en recht is geconcentreerd. Een dergelijk symbool mag zich niet in het buitenland bevinden. In deze passage valt op

---

¹⁶² Ibidem, B4r.

¹⁶³ Ibidem, B4

¹⁶⁴ Ibidem, B4r.-v.

¹⁶⁵ Ibidem, B4v.

¹⁶⁶ Ibidem.

¹⁶⁷ Ibidem, C1r.

dat de kroon, in de ogen van Berger, toebehoort aan de Hongaren en dat de kroonbetekenis overeenkomt met het karakter van de Hongaarse politieke gemeenschap.

In het deel dat hierop volgt, zet Berger een fictie van de ‘terugkeer van de kroon’ uiteen, waarin hij de geschetste kroonbetekenis voor de gemeenschap verbindt met een beschrijving van de gebeurtenissen die uiteindelijk hebben geleid tot de terugkeer van de kroon in 1608. Dit is een fictieve beschrijving, omdat niet het doel is deze gebeurtenissen weer te geven zoals ze hebben plaatsgevonden, maar omdat hij, door middel van een ‘verklaring achteraf’, een politieke boodschap van de Hongaren aan de Habsburgse vorst wil geven. Berger stelt namelijk dat Matthias de taak op zich heeft genomen om de kroon terug te brengen, maar dit kwam niet met de werkelijke situatie overeen. Zoals in een eerder hoofdstuk werd uiteengezet, was de verplaatsing van de kroonjuwelen naar Hongaars grondgebied een diep gekoesterde wens van de Hongaren, maar ging deze nadrukkelijk in tegen de wil van Matthias, die zich hier onmiskenbaar tegen had verzet. Bovendien is de politiek-religieuze kroonbetekenis voor de gemeenschap een bedenksel van Berger zelf (of van zijn beschermheren), terwijl hij stelt dat deze betekenis al eeuwenlang bestaat.

Berger lost het probleem van de chronologische volgorde van de gebeurtenissen op door enerzijds te stellen dat de Hongaren deze kroonbetekenis ‘als een soort orakel’ kregen meegedeeld en hierdoor werden aangevuurd.¹⁶⁸ Anderzijds beweert hij dat Matthias door God werd gestuurd om de zorg voor de kroon op zich te nemen. Hierdoor is hij tevens in staat om te beweren dat de Hongaren, vanwege deze betekenis, koning Rudolf hebben gesmeekt om de kroon terug te laten komen naar Hongarije en de plicht tot het herstel van de kroon en om de zorg voor het heil van hun vaderland te voorzien van zijn goedkeuring. Bovendien beweert Berger dat de Hongaren de koning smeeften om de eerdere oorlogen vanwege de kroon, als die van Matthias Corvinus, te gedenken.¹⁶⁹

Op het einde van de oratie vallen voor de toehoorder of lezer de stukjes op zijn plaats, als Berger stelt dat God, in zijn unieke plan, wil dat de uitkomst van belangrijke en wonderbaarlijke zaken van tevoren worden gekend, opdat het niet lijkt alsof iets bij toeval is geschied. Doordat de schrijver in zijn beschouwing van de historische gebeurtenissen met de kroon de onderlinge samenhang heeft uiteengezet, beweert hij in deze passage dat hij Gods plan met de Hongaarse politieke gemeenschap heeft beschreven. Hierna versterkt hij deze gedachte door te beweren ‘dat niets meer luisterrijk kan worden gevonden dan de herinnering aan deze gebeurtenis, omdat het noodzakelijk is dat men zich bezighoudt met de vermelding van de hoogste deugd’. Met deze beschouwing is hij weer terug bij het thema van het begin van zijn oratie. Berger eindigt zijn verhaal met een voorstelling van God, die de gelukkige afloop of overwinning in de hand van vorst Matthias plaatst. Dit moet volgens hem worden gezien als analoog aan het uiterlijk van de antieke godenbeelden, die in hun hand een beeld van de godin Victoria hebben.¹⁷⁰

---

¹⁶⁸ Ibidem, C1r.

¹⁶⁹ Deze passage is erg kryptisch. Het is niet duidelijk of Berger verwijst naar een smeekschrift, zoals het verzoek aan de koning uit 1603, of dat hij hier (achteraf) waarschuwt tegen een dreigende oorlog die in naam van de kroon had kunnen worden gevoerd voordat Matthias de macht kreeg van Rudolf. Ibidem, C1v.

¹⁷⁰ Ibidem.

In het tweede deel van het pamflet begint Berger met de verheerlijking van Matthias als koning van het rijk. Op de eerste pagina staat een denkbeeldige triomfboog, met daarop de eerder beschreven deugden van Matthias en de kroon.¹⁷¹ Daarna vergelijkt Berger de daden van Matthias de ‘eerste’ en de ‘tweede’, waarbij de balans natuurlijk in het voordeel van de tweede uitslaat.¹⁷² De auteur stelt dat de Habsburgse Matthias wegens diens militaire successen de eerste Matthias evenaart. Bovendien heeft Matthias II dezelfde landen verenigd als zijn naamgenoot. Toch is volgens hem de tweede beter dan de eerste, omdat Matthias van Habsburg zijn daden op vredige wijze tot stand heeft gebracht.¹⁷³ Net als bij de eerste kan de terugkeer van de kroon als de triomf van de beide Matthiassen worden beschouwd, maar ook deze daad heeft de tweede, in tegenstelling tot de eerste, zonder geweld en bloedvergieten volbracht.¹⁷⁴ Daarbij is de kroon het goddelijke symbool van de beloftes die hij tijdens het sluiten van het verbond heeft gedaan. Als de kroon in het land bewaard zal worden, is de vrijheid beschermd en de rust verzekerd, zo beweert de auteur.

Vervolgens spreekt Berger de kroon zelf toe en gaat hij weer in op de betekenis die hij in het eerste deel had uiteengezet.¹⁷⁵ Hij stelt opnieuw dat het land onder de bescherming van de Voorzienigheid zal zijn, omdat de kroon in het land zelf is, waardoor de hemelse macht het rijk tegen onrecht zal beschermen.¹⁷⁶ Zolang de *gens Hungarica* (Hongaarse volk) door de *religio sacrae coronae* de kroon zal eren, zal God met het rijk zijn.¹⁷⁷ Berger stelt hierbij, dat de verering van kroon door de Hongaren in heel Europa bekend is.¹⁷⁸ Het respect voor de heiligheid van de kroon zorgt voor de goede verstandhouding tussen vorst en Hongaren, voor de voorspoed van het rijk en voor vroomheid, vrijheid en vrede. De terugkeer van de kroon is in de ogen van Berger overigens niet alleen te danken aan Matthias, maar ook aan György Thurzó (1567-1616).¹⁷⁹ Met hulp van de gekroonde koning en de kroon zal Hongarije in staat zijn de eer en het welzijn van heel het christendom te bewaken, aldus Berger. Hij sluit af met de conclusie dat dit jaar, gezien de huidige ontwikkelingen in Hongarije, als het *Iubilaeus Sacrae Coronae* (jubeljaar van de heilige kroon) moet worden gezien.¹⁸⁰

Na dit betoog, begint een lovende brief aan Illésházy, als reactie op diens oratie over de kroon in Kassa, die daarna staat afgedrukt.¹⁸¹ De essentie van deze tekst is dat Illésházy, in de ogen van Berger, gezorgd heeft voor de terugkeer van de kroon, omdat hij verantwoordelijk was voor het sluiten van de vrede tussen Hongarije en de Turken.¹⁸² Door zijn daden is de eendracht binnen het rijk gewaarborgd en het vaderland voor de ondergang behoed.¹⁸³ Deze lovende tekst vormt de verbinding tussen

---

¹⁷¹ Ibidem, C2r.

¹⁷² Ibidem, C2v-F2r.

¹⁷³ Ibidem, C4r.-D1r.

¹⁷⁴ Ibidem, D2r.

¹⁷⁵ Ibidem, D2v.

¹⁷⁶ Ibidem, D2v.-D3r.

¹⁷⁷ D3r-D3v.

¹⁷⁸ Ibidem, D4r.

¹⁷⁹ Ibidem, D4v.

¹⁸⁰ Ibidem, E2r.-E2v.

¹⁸¹ Ibidem, F1r.-F2r.

¹⁸² Ibidem, F1v.

¹⁸³ Ibidem, F2r.

begindeel van het boek en de oratie van Illésházy aan het einde, omdat de kroontheorie in het eerste deel het politieke systeem rechtvaardigt dat door Illésházy was bedacht, en dat in 1608 in de wetten werd vastgelegd. De ontwikkeling van deze ordening vond gelijktijdig plaats met het verloop van de opstand van Bocskay, het sluiten van het verdrag van Wenen en de machtsovername van Matthias. Met de kroning van de laatste zou dit machtsstelsel definitief worden vastgelegd. De waarborg voor de verankering van dit systeem in de Hongaarse samenleving was de betekenisontwikkeling van de Hongaarse kroon. Hierdoor fungeert de politiek-religieuze kroonbetekenis in het werk van Berger als de rechtvaardiging van het politieke compromis uit de koker van Illésházy en de bezegeling van de status-quo tussen de gemeenschap en de koning.

Illésházy probeerde stabiliteit in het rijk te creëren door het instellen van een politiek mechanisme van ‘checks and balances’ tussen de partijen en belangengroepen in het rijk met een verschillende politieke, religieuze of sociale achtergrond.¹⁸⁴ De pijler van dit systeem was een dual politiek bestel, waarin de ene kant de andere in evenwicht hield. Aan de top van dit bestel troonde de koning, die zetelde in Wenen. Tegenover hem, als belangrijkste vertegenwoordiger en belangenbehartiger van de standen, stond de onderkoning in Hongarije. De politieke vertegenwoordiging van het rijk, de landsvergadering, werd georganiseerd in een tweekamerstelsel, waarbij de hoge aristocraten en geestelijken in de hoge kamer zaten en de overige standen in de lage kamer. Verder werden door deze ordening de rechten, vrijheden en privileges van de standen, waaronder hun godsdienstvrijheid en recht van koningsverkiezing, gewaarborgd. Daarbij werden voortaan de commandeursfuncties van de grensburchten door Hongaren in plaats van Duitsers vervuld en de werkzaamheden van de Hongaarse raad in Wenen uitgebreid. Ook was een verbond gesloten met enerzijds de Oostenrijkse, Boheemse en Moravische standen en anderzijds de prins van Zevenburgen met het oog op het evenwicht.

De waarborg en het symbool van dit systeem was de Hongaarse kroon, doordat deze zich in Hongarije bevond en werd bewaakt door een protestantse (Révay) en een katholieke kroonhoeder (Pálffy), die beiden het vertrouwen genoten van de Habsburgers en de standen. De kroon kon deze functie hebben, omdat hierdoor de politieke gemeenschap altijd in staat zou zijn een andere vorst te kiezen, die wel tegemoet zou komen aan hun politieke eisen. Of de kroon deze betekenis en functie voor het bestel kon blijven houden, hing af van de verstandhouding met de vorst, de militaire kracht van de Hongaren en de sterkte van hun alliantie met de rest van het Habsburgse rijk en met Zevenburgen. Daarnaast was de belangrijkste factor voor het voortbestaan van deze ordening het behoud van de eenheid binnen de politieke gemeenschap van Hongarije zelf. De betekenisontwikkeling die de kroon in het jaar 1608 doormaakte, stond daarom in het teken van het bevorderen van de eendracht in de gemeenschap en het overbrengen

---

¹⁸⁴ Dit denken van Illésházy is, mede vanwege het stagneren van de reeks MOE bij het jaar 1607, nooit uitgebreid geanalyseerd en beschreven, ook al is het bepalend geweest voor de ordening van het politieke systeem tot 1848. Zie onder meer de helaas zeer beknopte analyses: László Makkai, “A Bocskai-felkelés” 769-773, Kálmán Benda, “Az országgyűlések az újkori magyar fejlődésben” 10-11, Kálmán Benda, “Habsburg Absolutism and Hungarian Resistance” 127, István Hiller, “Illésházy István” en István Hiller, “Pázmány Péter és a Habsburg diplomáciája”, in: Emil Hargittay (red.), *Pázmány Péter és kora* (Piliscsaba, 2001) 142

van de essentie van de politieke (kroon-)theorie van Illésházy aan de koning en de leden van de politieke gemeenschap.

4.4 De kroning van Matthias tot koning van Hongarije

4.4.1 De kroningsceremonie

De in de vorige paragraaf geschetste ontwikkeling is zichtbaar tijdens een aantal ceremonies met de kroon die in 1608 plaatsvonden. De overdracht van de kroon in juni en de ‘viering van de cultus van de kroon’ te Kassa in juli 1608 kunnen als zodanig worden beschouwd. Tijdens de derde ceremonie vonden de verkiezing van de koning, de onderkoning en het onderhandelen over de ‘regeringsbeloftes’ in de eed van de koning in Pozsony plaats, waarbij de kroon ook feestelijk Hongarije werd binnengehaald. De vierde en laatste is de kroning, de verkiezing van de kroonhoeders en het uitvaardigen van de wetten, eveneens te Pozsony. Hierbij valt op dat de veranderde kroonbetekenis het meest werd benadrukt op het moment dat de politieke garanties door de koning nog niet gegeven waren.

Aan de kroning van Matthias ging een ceremoniële tocht met de kroon van Wenen naar Pozsony vooraf, die op 18 november plaatsvond.¹⁸⁵ Opnieuw verwees deze gebeurtenis naar Matthias Corvinus, omdat, volgens Bonfini, ook deze de kroon feestelijk naar Hongarije had gebracht. De functie van deze ceremonie was de rechtvaardiging van de komende regering van Matthias. Vervolgens vond de kroning op 19 november plaats.

De kroningsceremonie in 1608 werd, volgens Géza Pálffy, het prototype van de latere kroningen in Hongarije, omdat tot 1917 naar de *ordo* (inrichting) van deze ceremonie werd verwezen.¹⁸⁶ De belangrijkste vernieuwing was de rol van de seculiere leden van de standen en de protestantse aristocraten.¹⁸⁷ Zo nam voor het eerst een protestantse *palatinus*, Illésházy, deel aan de ceremonie. De kroon had tijdens de kroningsceremonie geen andere rol dan tijdens de eerdere kroningen, maar de functie was veranderd, omdat deze kroning niet alleen de overdracht van de koningsmacht betekende, maar ook het politieke en religieuze compromis van een sacrale legitimatie voorzag. De belangrijkste betekenis van dit symbool blijkt meer uit de intocht van de kroon voor, en de verkiezing van de kroonhoeders na de kroning. Ook bleef de kroon in Hongarije en werd zij, nadat zij deze bij het kroningsbanket op de tafel was tentoongesteld, terug in de kroonkist gedaan, die vervolgens werd verzegeld en onder bewaking in de burch van Pozsony werd geplaatst.

Naar verhouding zijn van deze kroning, voor zover ons bekend, veel meer verslagen, vlugschriften en prenten bewaard gebleven dan van eerdere kroningen.¹⁸⁸ De aandacht van de makers van een aantal van deze ging niet alleen naar de persoon van de heerser uit, maar ook naar de politieke gemeenschap en naar de kroonbetekenis. Het

---

¹⁸⁵ S.n., *Appendix Relationes Historicae, Darinnen kürztlich erzehlet wird / Mit was Ceremonien und Solenniteten die zu Hungarn und Böhem designirte Königl. Wür. Herr Matthias (...) gekrönet worden.* (Leipzig, 1609) A2

¹⁸⁶ Géza Pálffy, “Koronázási lakomák a 15-17. századi Magyarországon” 1035

¹⁸⁷ Zie voor een overzicht de studie van Pálffy. Ibidem.

¹⁸⁸ Voor een overzicht zie: Márton Kovachich, *Solennia inauguralia* 9-10, IDO 566, 769-670, Géza Pálffy, “Koronázási lakomák” 1069-1070. Ook: Pierre d’Avity, *Archontologia cosmica ...* 396-397

kroonjuweel wordt niet enkel beschreven als een voorwerp dat zijn functie ontleent aan de van God gegeven koningsmacht aan de vorst, maar het krijgt een betekenis die met de identiteit van de politieke gemeenschap samenhangt. In de beelden en beschrijvingen wordt de kroon een ‘persoonlijkheid’, doordat deze een gecompliceerde betekenis, geschiedenis en ‘werking’ krijgt toegedicht. Het laatste duidt op de bovennatuurlijke kracht die auteurs aan de kroon toeschrijven. Deze verandering was al kenbaar in de inhoud van de werken van Berger en Illésházy, maar na de kroning wordt deze ook zichtbaar op de afbeeldingen.

Deze betekenisverandering is de verklaring dat, voor het eerst in de geschiedenis van de Hongaarse kroningen, de kroon ‘naar het leven’ wordt afgebeeld en dat deze afbeeldingen massaal werden verspreid. (zie afbeelding 3.) Op prenten en stroompenningen die na de kroningsceremonie naar het publiek werden gegooid, staat de koning afgebeeld met een duidelijk herkenbare Hongaarse kroon op zijn hoofd.¹⁸⁹ Matthias is ook op de munten uit deze periode vereeuwigd met de kroon en de overige kroonjuwelen, in tegenstelling tot die uit de tijd van Rudolf.¹⁹⁰ Maria, als patrones van Hongarije, heeft ook op munten voor het eerst de Hongaarse kroon op haar hoofd heeft.¹⁹¹ Deze en vergelijkbare afbeeldingen, die direct na de plechtigheid zijn gemaakt, behoren tot de vroegste getrouwe voorstellingen van de kroon.¹⁹² De kroon wordt hierbij van de voor- en van de zijkant scherp weergegeven. Daar de voorstellingen op muntstempels meestal naar gravures werden vervaardigd, is het zeer waarschijnlijk dat er nog meer prenten van Matthias en de kroon in omloop waren.

4.4.2 De beschrijving van de kroning door Jessenius (1609)

Een vergelijkbare ontwikkeling is te herkennen in beschrijvingen, waarin de aandacht gaat naar elementen van de kroning die verband houden met de recente politieke veranderingen in het Hongaarse rijk. Vanuit dit gezichtspunt is de meest interessante geschreven door de lutheraan János Jessenius, lid van het hof van Matthias. Jessenius was één van de vele geleerden aan het hof van Rudolf, had te Padua, Wittenberg en Leipzig medicijnen gestudeerd en was hoogleraar in Wittenberg en Praag.¹⁹³ Hij was een goede vriend van de Deense hofastronoom Tycho Brahe, de hofhistoricus Jacobus Typotius en had vanaf 1608 contact met Péter Révay.¹⁹⁴ Jessenius was één van de verbreiders van het neoplatonisme en schreef ook een bekend werk over deze materie.¹⁹⁵

---

¹⁸⁹ Ignác Acsády, “Magyarország három része oszlásánál története 1526-1608”, in: Sándor Szilágyi (red.), *A magyar nemzet története V* (Boedapest, 1897) 639

¹⁹⁰ Lajos Huszár, *Habsburg-ház királyok pénzei* (Boedapest, 1975) z.p., munt nr. 175-250, Emil Unger, *Magyar éremhatározó* (Boedapest, 1980) 57-62

¹⁹¹ *Ibidem*, 57, 58

¹⁹² Róbert József Szvitek, “A koronázási jelvények kora újkori történetéhez” 11-12

¹⁹³ László Mátrai (red.), *Régi magyar filozófusok XV-XVII. század* (Boedapest, 1961) 48-49, Nicolette Mout, *Bohemen en de Nederlanden in de zestiende eeuw 78*, László Ruttkay, *Jeszenszky János (Jessenius) és kora 1566-1621* (Boedapest, 1971) 18-88, R.J.W. Evans, *Rudolf II and his World* 136-138

¹⁹⁴ Jessenius gaf na de dood van Typotius posthuum diens *De hierographia* uit, dat was opgedragen aan Žierotín.

¹⁹⁵ Johannes Jessenius a Jessen, *Zoroaster nova, brevis veraque de universo Philosophia* (Witebergae, 1593) UB Groningen. Zie ook: György E. Szönyi, “Scientific and Magical Humanism at the Court of Rudolf II”, in Eliška Fučíková e.a. (red.), *Rudolf II and Prague* 224-225

Het werk van Jessenius over de kroning van Matthias bestaat uit twee delen: een beschrijving van de kroning en een chronologische opsomming van de koningen van de kroon van Hongarije, die is gebaseerd op Bonfini. Hij liet het werk in 1609 drukken in Wenen en in Hamburg, waarna het nog in hetzelfde jaar in een Duitse vertaling verscheen.¹⁹⁶ In 1613 werd zijn beschrijving overgenomen door Hieronymus Ortelius in een werk over de Hongaarse geschiedenis en kreeg het naderhand in 1619, via dit boek, ook een Nederlandse vertaling.¹⁹⁷ In hetzelfde jaar verscheen het nogmaals, nu in een verzamelwerk over de kroningen van Matthias, waardoor het aantal uitgaven op minimaal zes komt.¹⁹⁸

De gravure die in de Weense uitgave na de titelpagina volgt, is de eerste getrouwe afbeelding van de kroon die als zodanig verscheen. (zie afbeelding 4 a-b.) De kroon is geplaatst op het wapen van Matthias met het ordeteken van het 'Gulden Vlies'. Deze compositie is ook zichtbaar op de munten die in 1609 werden geslagen. Daar de maker van de prent in het werk van Jessenius niet bekend is, zou het kunnen zijn dat deze gravure en de afbeelding op het muntstempel teruggaan op een eerdere voorstelling.

De wijze waarop Jessenius zijn onderwerp benaderde, komt overeen met die van andere historisch of archeologisch geïnteresseerde artsen uit zijn tijd, die, net als Jessenius, in Padua hadden gestudeerd.¹⁹⁹ Uit hoofde van hun vak waren zij gewend nauwkeurig waar te nemen. Het gevolg is het oog voor detail en de bijna journalistieke wijze waarop iemand als Jessenius verslag doet in zijn werk. Zo vermeldt hij onder meer de kleur van de bekleding van de stoelen en de typisch Hongaarse kleding van de aanwezigen. Ook geeft hij een exacte weergave van de uitgesproken teksten en eden. Hij schrijft op een dusdanig levendige wijze dat de lezer het gevoel krijgt alsof hij er zelf bij aanwezig is.²⁰⁰ Hierdoor lijkt zijn beschrijving op Bocatius' weergave van de overdracht van de Turkse kroon. Daarnaast verklaart Jessenius uitgebreid de verschillende elementen van de kroning, als de kroon, de zalving en de ridderslag, door te verwijzen naar klassieke auteurs, bijbelteksten of andere aansprekende, maar soms vergezochte, voorbeelden. Ook deze verstrengeling van medische kennis, geschiedenis en politieke denkbeelden is, volgens Peter Burke, typisch voor de medici die in Padua hadden gestudeerd.²⁰¹

---

¹⁹⁶ Johannes Jessenius, *Regis Ungariae, Matthiae II. coronatio; Johan: Jessenio a Jessen, Regio Medico, Descriptore. Adiecta, regni, regumque Pannoniae, brevis Chronographia.* (Viennae, 1609) OSZK RMK III 1071, Ibidem, (Hamburg, 1609), Johannes Jessenius, "Der Königlichen Majestät zu Ungarn / Matthiae des Andern dieses Nahmens / Krönung: ...", in: András Vizkelety (red.), *Wolfhart Spangenberg Sämtliche Werke* IV/2 (Berlijn en New York, 1982) 261-316

¹⁹⁷ Hieronymus Ortelius, *Appendix Partis Quartae Chronologiae Ungaricae ...*, in: Hieronymus Ortelius *Chronologia oder historische Beschreibung aller Kriegsempörungen und Schlachter so in ober und under Ungern auch Siebenbürgen mit dem Türken geschehen, 1395-1598* (Neurenberg, 1613) MTA RMK III. 7541 8-25. Dit werk verscheen in 1619 in een Nederlandse vertaling: Hieronymus Ortelius, *De chronycke van Hungarie* (P. Neander vert.) (Amsterdam, 1619)

¹⁹⁸ S.n., *Inauguratio, coronatio... imperatorum* (Hannover, 1613), genoemd in László Ruttkay, *Jeszenszky János (Jessenius) és kora* 176. Het is niet bekend of Franse beschrijvingen wellicht zijn gebaseerd op die van Jessenius, maar het is op grond van de ruime verspreiding van diens werk wel waarschijnlijk.

¹⁹⁹ Peter Burke, "Images as Evidence in Seventeenth-Century Europe", in: *Journal of the History of Ideas* 64 (New York, 2003) 294

²⁰⁰ Hij maakt daar zelf een toespeling op, zie: Johannes Jessenius, "Der Königlichen Majestät zu Ungarn" 303 r. 12-13

²⁰¹ Ibidem.

Vanwege zijn nadruk op de uitleg van de ceremonie bekruipt de hedendaagse lezer het gevoel, dat verschillende onderdelen van dit ritueel kennelijk niet zo vanzelfsprekend waren voor de tijdgenoten van Jessenius. Een kroning was anno 1608 een sacrale handeling met wortels in de Middeleeuwen, die als middel om macht te legitimeren nauw verbonden was met de opvattingen en de interpretatie van de katholieke kerk. De protestantse auteur verwijst in een paar gevallen naar bijbelteksten (onder meer het boek Maccabeeën), maar legt bij even zovele gelegenheden een verband met een antieke bron (onder meer Plinius, Herodotus en Diodorus Siculus) of een alledaags voorbeeld. Een voorbeeld van een dergelijke vrije associatie van de auteur is de zalving van de koning.²⁰² In eerste instantie verwijst Jessenius naar de uitleg van de heilige Cyprianus, maar daarna stelt hij dat de olie voor een 'Freydigkeit des Gemuets' bij de koning zorgt, zoals bij worstelaars door het gebruik van olie het worstelen makkelijker gaat. Ook legt hij een verband met de olie die het mes beschermt tegen roest, waarna hij bij het beeld van de geurende balsem eindigt, dat bij andere mensen voor een positieve gemoedstoestand zorgt. Op deze en vergelijkbare manieren lijkt hij op een subtiele wijze de aandacht van de lezer te verschuiven van de sacrale (katholieke) context van de ceremonie naar een positieve verbeelding van het karakter van de pas gekroonde vorst en de Hongaarse gemeenschap op basis van erudiete, aansprekende en soms alledaagse voorbeelden.

De verklaring voor de manier waarop Jessenius de kroning beschrijft, moet opnieuw in de politieke context worden gevonden waarin deze ceremonie plaatsvond. Als gevolg van de politieke veranderingen rond 1608 ontstond een nieuwe ordening van de macht in Hongarije. De essentie van deze verandering was de toename van de macht en de rechten voor de protestantse standen, die tevens in de politieke structuur zichtbaar werd, zoals het opnieuw installeren van een gekozen *palatinus*. Als gevolg van deze ontwikkelingen veranderde ook de eeuwenoude Hongaarse kroningsceremonie. Belangrijke wijzigingen waren onder meer het werkelijk vrij verkiezen van de koning en de significante rol van een protestantse *palatinus* in het kroningsritueel.²⁰³

Het wezenlijke van zijn beschrijving is dat Jessenius, door zijn gedetailleerde weergave van de handelingen tijdens de kroning, de eden en de andere uitgesproken teksten, ook deze nieuwe elementen uitgebreid aan bod laat komen. Doordat hij deze niet alleen weergeeft maar ook verklaart, rechtvaardigt hij bovendien de veranderingen in het eeuwenoude ritueel. Omdat deze het gevolg zijn van de nieuwe politieke orde, legitimeert Jessenius hiermee tegelijk de politieke veranderingen in het Hongaarse rijk. Het belang van zijn werk is daarom niet gelegen in de weergave van wat precies plaatsvond tijdens het ritueel, maar hoe dit door hem, als hofhistoricus, werd geïnterpreteerd en op welke manier deze interpretatie met de buitenwereld werd gecommuniceerd. De geschiedschrijving van Jessenius (net als die van Berger en Révay) stond daarom in dienst van zijn politieke denkbeelden, zoals de historica Nicolette Mout al heeft opgemerkt.²⁰⁴

De belangrijkste gedeeltes waarin deze politieke veranderingen aan de orde komen zijn onder meer de weergave van de landdag, de verkiezing van de koning en de

---

²⁰² Ibidem, 288 r. 11-29

²⁰³ Emma Bartoniek, *A magyar királykoronázások története* 98

²⁰⁴ Nicolette Mout, *Bohemen en de Nederlanden in de zestiende eeuw* 78

interpretatie van de kroon. Het werk begint met een beschrijving van de opmaat van de kroning. Hierbij beweert hij, natuurlijk volstrekt ongeloofwaardig voor zijn tijdgenoten, dat Rudolf de Hongaarse kroon vrijwillig aan zijn broer heeft overgedragen, omdat hij zichzelf niet meer in staat achtte te regeren.²⁰⁵ Tijdens de landdag besteedt Matthias aandacht aan de opvattingen van de standen en wordt druk onderhandeld tussen koning en standen.²⁰⁶ In de daaropvolgende toespraak van kardinaal Ferenc Forgách rechtvaardigt deze de koningsmacht van Matthias, door te wijzen op zijn militaire successen in Hongarije en zijn inspanningen om de ‘Ungarischen Nation’ (Hongaarse politieke gemeenschap) te verenigen.²⁰⁷ Daarna doen de standen een voorstel, waarin zij de hoop uitspreken dat hij hun rechten en vrijheden zal respecteren. Bovendien benadrukken zij Matthias’ afstamming van de Hongaarse koningen en presenteren zij hem als ‘vader des vaderlands’.²⁰⁸ Vervolgens komen beide partijen tot een compromis en wordt de positie van de *palatinus* heringesteld, die vrij gekozen zal worden vóór het begin van de kroning.

Omdat de vrije verkiezing van de *palatinus* een belangrijke politieke verandering was, besteedt Jessenius uitgebreid aandacht aan deze gebeurtenis. Volgens hem vond de verkiezing plaats nadat afgevaardigden van de ‘Teutsche’ en de ‘Ungarische Nation’ overeenstemming hadden bereikt over de voorwaarden. Hierbij werd besloten dat de verkiezingsstrijd zou plaatsvinden tussen vier Hongaren: twee protestanten (Illésházy en Thurzó) en twee katholieken (Tamás Erdödy en Zsigmond Forgách) en dat deze beslist zou worden door de meerderheid van stemmen.²⁰⁹ Uiteindelijk wint Illésházy de verkiezing en wordt hij, na het afleggen van een eed, ingezworen als *palatinus*. De eed van Illésházy krijgt in de weergave van Jessenius de volgende opmerkelijke inhoud. Zoals eerder beschreven, was Illésházy de leidende figuur van de Bocskay-opstand en de machtsovername van Matthias en werd zijn discussie over de autoriteit van de koning als de aanleiding van de opstand gezien. In de eed zweert hij: ‘alle pogingen tot oproer en verboden en samenzweringen te haten en vermijden’.²¹⁰ Ook moet hij de: ‘Königlicher Mayestät Hochheit und Herrligkeit unverlezt erhalten’. Bovendien belooft hij alles te doen wat de vrijheden en rechten van de geestelijke en wereldlijke standen kan beschermen, zonder daarbij zijn eigen belangen te laten prevaleren. Illésházy belooft hiermee voortaan niet meer te doen, dan wat hij gedurende zijn hele politieke loopbaan heeft gedaan.

Na deze eed begint de eigenlijke kroningsceremonie met de kroonjuwelen. Jessenius verklaart het ontstaan van dit ritueel door te verwijzen naar een dergelijke plechtigheid bij de oude Egyptenaren, die door Herodotus en Plinius zou zijn beschreven.²¹¹ Hierbij valt op dat hij niet de middeleeuwse oorsprong van dit ritueel noemt, maar wel de genoemde klassieke auteurs. Wel beschrijft hij de middeleeuwse oorsprong van de kroonjuwelen. De betekenis van het kruis verklaart hij op grond van

---

²⁰⁵ Johannes Jessenius, “Der Königlichen Majestät zu Ungarn” 266

²⁰⁶ Ibidem, 267

²⁰⁷ Ibidem, 270-271

²⁰⁸ Ibidem, 274-275

²⁰⁹ Ibidem, 279

²¹⁰ Ibidem, 280

²¹¹ Ibidem, 281

de Hartvic-legende.²¹² Volgens de interpretatie van Jessenius heeft de koning dit kruis gekregen als dank voor zijn verspreiding van het christelijk geloof en is het met de andere kroonjuwelen het teken van de verdediging van het koninkrijk. Het zwaard is, volgens de woorden van kardinaal Forgách, het teken van de bescherming die de koning aan de kerk moet bieden in het rijk. Jessenius interpreteert het zwaard even later als het symbool van de verdediging van het hele christendom, en beroept zich hierbij op het Bijbelboek Maccabeeën.²¹³

Hierna legt Jessenius de betekenis van de kroon uit, waarbij Illésházy een belangrijke rol speelt. Hij krijgt de kroon van kardinaal Forgách in handen, houdt deze in de lucht en vraagt aan het volk of ze Matthias als koning willen hebben, waarna de menigte dit eensgezind beaamt.²¹⁴ De kroon werd zo in de ceremonie het symbool van de rechtvaardiging van de koningsmacht door het volk, via de door het volk gekozen *palatinus*. Vervolgens noemt Jessenius, in navolging van Berger, de kroon de 'dure schat van het koninkrijk Hongarije', die de veranderingen van het fortuin aan den lijve heeft ondervonden.²¹⁵ Hierna vindt de eigenlijke kroningsceremonie plaats. Jessenius verwijst opnieuw naar Plinius en anderen om dit deel van de plechtigheid te verklaren, maar de uitleg van een zware kroon als middel tegen dronkenschap, als bij Diodorus Siculus, vindt in zijn ogen geen genade.²¹⁶ Hij stelt dat de kroon, vanwege zijn gewicht, het symbool is van de zware last van de soevereiniteit die op de koning rust en vergelijkt deze met de ijzeren kroon van de Italiaanse koningen en de Duitse keizer. Vervolgens legt Jessenius, net als Berger, een verband tussen het uiterlijk van de kroon en de betekenis. Hij schrijft dan over een ander onderdeel van de kroon dat niet in het werk van Berger aan de orde is gekomen, en wel over de kettingen die aan weerszijden van de Hongaarse kroon hangen.²¹⁷ In zijn ogen hebben deze dezelfde functie als de bedienden van de Perzische koning, waar Plutarchus over schrijft, die de vorst dagelijks in zijn oor fluisteren zijn plicht te doen en op te passen.

Nadat Jessenius het verdere verloop en het einde van de plechtigheden heeft beschreven, komt hij nu aan bij het afleggen van de eed van de koning, in het openbaar buiten de kerk. Matthias zweert, volgens zijn weergave, bij Maria als patrones van het koninkrijk en belooft de vrijheden, rechten en privileges van zijn onderdanen te beschermen.²¹⁸ Hierbij verwijst Matthias naar de bul van koning András en belooft hij tevens de grenzen van het koninkrijk te verdedigen en het rijk uit te breiden.

Uit de bovenstaande beschrijving volgt dat de hofhistoricus Jessenius twee met elkaar samenhangende doelstellingen nastreeft. De eerste is de legitimatie van de machtsovername van Matthias in Hongarije voor een Europees publiek, omdat hij uitgebreid de deugden van de koning beschrijft. Zijn werk past zo in de strategie van Matthias om via de Hongaarse kroon uiteindelijk de troon van het Duitse rijk te veroveren op Rudolf. De Hongaarse kroning in het werk van Jessenius is zo de opmaat voor de Duitse kroning, omdat in de beschrijving van de koningsdeugden een politieke

---

²¹² Ibidem, 285

²¹³ Ibidem, 289

²¹⁴ Ibidem, 290

²¹⁵ Ibidem.

²¹⁶ Ibidem, 290-291

²¹⁷ Ibidem, 291

²¹⁸ Ibidem, 298

boodschap voor de inwoners van het Duitse keizerrijk besloten ligt. Dit is ook een verklaring waarom het werk een zo opmerkelijk ruime verspreiding kreeg.

De tweede doelstelling is de door Matthias gesanctioneerde politieke ordening in het Hongaarse rijk te legitimeren en vervolgens te bestendigen door deze bekend te maken in Europa. Doordat Jessenius de nieuwe elementen van een bijbelse of klassieke uitleg voorziet, doet hij het voorkomen alsof deze een historische grond hebben. Zijn beschrijving is een onderdeel van de strategie van de Hongaarse standen om het nieuw gelegde fundament van de politieke gemeenschap ook in de toekomst te behouden. Jessenius rechtvaardigt deze boodschap ook, net als Berger, door een beeld van de gemeenschap te geven.

Dit tweede doel van Jessenius blijkt ook uit de aanvang van het werk en de laatste alinea's van het eerste deel. Deze gedeeltes vertonen opnieuw een overeenkomst met de Verklaring van Szerencs en de latere politieke teksten die hierop gebaseerd zijn. Jessenius beschrijft de ernstige toestand van het rijk, die ook in zijn ogen als voormuur van het christendom fungeert. In zijn ogen is niet alleen de Turk de oorzaak van de dreigende instorting, maar ook de 'Zwytracht' (tweedracht) in het rijk. De auteur beweert dat Matthias door zijn daden in de afgelopen jaren deze tweedracht bezworen heeft. Nadat hij omstandig de kroning heeft beschreven, keert hij in het laatste deel terug naar dit thema.

De essentie van dit laatste deel is dat Jessenius afsluit met een lofzang op de politieke gemeenschap en het vaderland, in plaats van op de koning. Hierdoor beëindigt hij zijn werk met een politieke boodschap, die afkomstig lijkt van deze gemeenschap. Hij begint met Matthias voor te stellen als de nationale koning van de Hongaren. Hij schrijft dat Matthias, door zijn vroomheid, strijdbaarheid en deugd de ware opvolger is van zijn naamgenoot Matthias I. Vervolgens beweert hij dat niet anders verwacht had kunnen worden van een koning die regeert over Hongarije, dat bekend is om zijn ouderdom, vruchtbaarheid en geluk, waardoor het 'Glueckreich' (gelukkig, 'rijk van het geluk') zou kunnen worden genoemd. Op grond van deze woordspeling stelt Jessenius, als arts en hofhistoricus, een diagnose van het rijk, waarbij hij beweert dat het rijk ziek is door de aanvallen van de Turken en nu zelfs door boze tongen *Angaria* ('rijk van ellende') wordt genoemd.²¹⁹ Deze medisch-politieke visie past bij die van andere humanistische medici die schreven over politiek en geschiedenis.²²⁰

Het negatieve beeld van de Hongaren stelt hij vervolgens bij door in te gaan op het karakter van de 'Nation' (*natio*) die dit land bewoont. Deze beschrijving lijkt een soort van tegenoffensief, gericht tegen de negatieve vlugschriften die in opdracht van het hof van Rudolf gepubliceerd werden over de Hongaren. Jessenius schildert de Hongaren af als strijdbare lieden, die hij een ideaalbeeld beschrijft.²²¹ Hij stelt dat zij hun leven vrijwillig voor het vaderland wagen, met weinig soldij genoeg nemen, een afschuw hebben van mouterij en oproer in oorlog, vroom, matig, kuis en dapper zijn, niet vloeken

---

²¹⁹ Deze analyse kan beschouwd worden als een voortzetting van zijn denken over de ziekte van het 'politieke lichaam' in zijn dissertatie *Pro vindiciis contra tyrannos...*, die hij in 1591 schreef en die in 1614 gedrukt werd. László Ruttkay, *Jeszenszky János (Jessenius) és kora* 25

²²⁰ Nancy Siraisi, "Anatomizing the Past: Physicians and History in Renaissance Culture", in: *Renaissance Quarterly* 53 (New York, 2003) 1-30. Het werk van Jessenius past perfect in haar visie op medici die de genezende kracht van geschiedenis op de samenleving zagen. *Ibidem*, 1

²²¹ Johannes Jessenius, "Der Königlichen Majestät zu Ungarn" 303-304

of zich aan godslasteringen bezondigen. Hierna zet hij uiteen dat, door zijn afkomst, ook hij tot dit volk behoort en dat Hongarije zijn 'Heymath und eygentliches VatterLand ist'.²²²

Vervolgens zet hij zijn politieke boodschap uiteen, die hij rechtvaardigt door opnieuw het beeld van de verdedigingsmuur te gebruiken. In zijn dramatische verbeelding krijgt deze het karakter van een stormvloedkering. Hij stelt dat het Hongaarse koninkrijk, door haar huidige toestand en karakter, de enige muur is die Duitsland van de Turken scheidt. Zolang dit rijk krachtig is, zo waarschuwt Jessenius, kan de 'Teutsche Nation' gerust zijn en zeker en zonder zorgen slapen gaan. Als deze muur, of beter gezegd, deze dam echter breekt, dan zullen de Turken Duitsland als een wilde zee overspoelen en dat dan alle vrijheid wordt weggespoeld door deze zondvloed. Jessenius besluit het eerste deel met de oproep aan God en de christelijke vorsten om waakzaam te zijn en Hongarije hulp en bijstand te verlenen.

Met deze politieke boodschap van Jessenius' beschrijving van de kroning lijkt een periode van politieke en culturele veranderingen in Hongarije afgesloten. De enige afbeelding in zijn werk, waarop de Hongaarse kroon met het wapen van Matthias staat afgebeeld, weerspiegelt deze orde: de vervulling van de politieke wensen van de Habsburgse vorst en die van de Hongaarse politieke gemeenschap. Jessenius laat het Duitse rijk weten dat als het behouden wil blijven, het zich zal moeten inspannen om de politieke orde in Hongarije te behouden.

4.5 Matthias en het beeld van de politieke gemeenschap

De verandering van het beeld van de gemeenschap en de functie van de kroon die in de periode van de machtsoverdracht en de kroning van Matthias heeft plaatsgevonden, is te beschouwen als een logisch vervolg op de ontwikkeling die in de periode van Bocskay zichtbaar werd. Matthias en de Hongaarse gemeenschap gebruikten dit beeld en de kroonbetekenis om hun gezamenlijke politiek ten opzichte van Rudolf te rechtvaardigen en te verbeelden. De kroon werd nu als symbool van de band tussen de Habsburgse troonpretendent en de politieke gemeenschap voorgesteld. Aan deze band lag een politiek compromis tussen koning en standen ten grondslag, dat gerechtvaardigd werd door een nieuw beeld van de kroon en de gemeenschap. In deze verbeelding fungeerde de kroon als het symbool van de goddelijke legitimatie van dit compromis, maar beeldde ook in de beschreven betekenissen de verschillende politieke, religieuze en morele elementen van deze overeenkomst uit.

---

²²² Hierbij geeft Jessenius het voorbeeld van de plant die ergens ontkiemt en later wordt verplant, maar toch immer met de oorspronkelijke bodem verbonden blijft. Ibidem, 304

Hoofdstuk 5. De sacrae coronae regni Hungariae ortu, virtute, victoria, fortuna, annos ultra DC clarissimae, brevis commentarius (1613)

‘De edele heer Petrus de Rewa, commissaris des konings van Túroc, die niet lang geleden zijn studies in Straatsburg vaarwel heeft gezegd, is een trouw volgeling en bijzonder vereerder van Uw beginselen en hij doet hetzelfde als iedereen, die tot onze groep en onze kring behoort, voor wie alles heilig is, wat van U komt.’ (Brief van János Rimay aan Justus Lipsius, Trencsén, d.d. 20 augustus 1592)¹

5.1 Inleiding

In 1613 publiceerde Péter Révay (Petrus de Rewa, Révai) een boek over de Hongaarse kroon met de titel: *De sacrae coronae regni Hungariae ortu, virtute, victoria, fortuna, annos ultra DC clarissimae, brevis commentarius*.² Dit werk, dat nog tijdens de regeringsperiode van Matthias II verscheen, is nauw verbonden met de politieke discussie van zijn tijd. In het boek geeft hij een visie op de betekenis van de kroon en de politieke gemeenschap die gerelateerd is aan de in de voorafgaande hoofdstukken geschetste ontwikkeling van het denken. Révay zet een politieke theorie van het Hongaarse koninkrijk uiteen door de betekenis van de kroon voor de gemeenschap van de Hongaren te verbeelden in een beschrijving van de kroongeschiedenis. In dit hoofdstuk zal worden aangetoond, dat het de politieke theorie en de ideeën over de geschiedenis van Justus Lipsius waren die aan deze voorstelling ten grondslag lagen en dat dit beeld was opgebouwd met gebruikmaking van de eerdere werken over de Hongaarse kroon en de politieke gemeenschap.

5.2. Leven, werk en intellectuele achtergrond van Révay

5.2.1 Levensloop, studie en loopbaan

Révay (1568-1622) was een baron uit het Habsburgse deel van het Hongaarse rijk en lutheraan.³ Hij behoorde tot een familie die al meer dan een eeuw een belangrijke rol speelde in het politieke, culturele en religieuze leven van Hongarije en was door bloedbanden verbonden met vrijwel alle belangrijke aristocratische families in het koninkrijk. Net als zijn aristocratische generatiegenoten, werd Révay al vanaf zijn zesde

---

¹ ‘Magnificus Dominus Petrus de Reva, Comes Turociensis, Argentoratensibus studiis ante valedicens, singularis tui observator, et insignis cultor, cum omnibus illis agit, qui ex nostra turba, nostro censu, apud quos omnia tua religiosissima.’ Sándor Eckhardt (red.), *Rimay János összes művei* 224

² Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae ortu, virtute, victoria, fortuna, annos ultra D C clarissimae, brevis commentarius* (Augustae Vindelicorum, 1613)

³ Over de levensloop van Révay: Rafaël Hrabecius, *D. O. M. A. Oratio Funebris In solennibus exequiis Spect. ac Mag. Dni Petri de Reva, supremi ac perpetui Comitis Comitatus Thurocen... Habita in loco sepulturae Ejusdem & Majorum, in templo Martinopolitano... 17. Julij. Anno 1622... Adjuncta est Valedictio Eiusdem Dni Petri de Reva, ... morituri* (Kassa, 1623), Sándor Szilágyi, *Révay Péter és a Szent Korona (1619-1622)* (Boedapest, 1875) en György Bónis, *Révay Péter* (Boedapest, 1981). De Slowaakse historicus Maroš Mačuha schrijft op dit moment een proefschrift over Révay.

jaar opgeleid voor de hoogste posities in de Hongaarse politieke gemeenschap. Zijn vader, Mihály Révay, schonk bijzondere aandacht aan de educatie van zijn zonen Ferenc en Péter. Tijdens hun studieperiode werd de nadruk gelegd op het aanleren van vaardigheden die nuttig konden zijn in het dagelijkse politieke bedrijf, waarbij de religieuze achtergrond van de onderwijsinstelling van ondergeschikt belang was.⁴ Hierdoor valt het te verklaren dat Révay drie jaar retorica aan de katholieke universiteit van de jezuïeten in Wenen studeerde (1584-1587), en hij na nog eens drie jaar studie de graad van *magister* aan de protestantse academie van Straatsburg verwierf (1587-1590).⁵ Hij heeft niet in Italië gestudeerd, zoals zijn vader, waarschijnlijk vanwege de financiële moeilijkheden na de dood van zijn vader in 1587.⁶

Na zijn studietijd speelde Révay een belangrijke politieke rol in het Hongaarse rijk gedurende de onrustige periode 1598-1622. De eerste stap in zijn loopbaan deed hij in 1598 met het bekleden van de erfelijke post van *supremus comes* (letterlijk: 'hoogste graaf', in het Hongaars: 'főispán', in het Nederlands: 'commissaris des konings', de hoogste vertegenwoordiger van de kroon in een comitaat) in Turóc, een gebied in het noordwesten van het koninkrijk (nu Slowakije). In deze positie was hij belast met rechtspraak en bestuur in naam van de koning en vertegenwoordigde hij zijn district tijdens de landsvergaderingen, en was als zodanig de machtigste persoon van dit gebied.⁷ Hij werd vanaf 1601 meerdere malen benoemd tot landscommissaris en vocht tegen de Turken met zijn eigen troepen.

Révay kreeg een sleutelrol in de politiek van het koninkrijk, toen hij in 1604 de belangrijkste raadsheer werd van Matthias van Habsburg, toen gouverneur van Hongarije. In dat jaar nam hij deel aan de onderhandelingen die leidden tot de Weense Vrede en de terugkeer van de kroon naar Hongarije. In 1608 werden hij en Pálffy tijdens een landsvergadering verkozen tot *conservator sacrae coronae* (hoeder van de heilige kroon). Verder kreeg hij in 1610 de waardigheid van hoofdhofmeier (hoofdmajordomus), werd hij in 1615 koninklijk hoofdschenker en tot slot in 1619 hoofdkamerheer. Hij was bovendien de 'regisseur' van de kroning van koningin Anna in 1613 en van die van Ferdinand II in 1618. Door zijn vele functies was hij nauw betrokken bij de actuele politieke ontwikkelingen in het Habsburgse rijk en bij de lotgevallen van de Hongaarse kroon.

De aanleiding voor het schrijven van zijn werk over de kroon was een opdracht van Matthias, die hem op 2 augustus 1607 verzocht de gebeurtenissen en de wetten van de afgelopen jaren in het Hongaarse rijk te bestuderen en op grond van deze studie politieke adviezen te geven.⁸ Révay was de juiste persoon voor een dergelijke opdracht, door zijn uitstekende universitaire opleiding en grondige kennis van het Hongaarse politieke systeem. De politieke adviezen aan Matthias, de vlugschriften en de verdere

---

⁴ De broers stonden onder de hoede van een predikant, die de voortgang van hun studie en de ontwikkeling van hun religieuze opvattingen aan hun vader rapporteerde. György Bónis, *Révay Péter* 7-8

⁵ Rafaël Hrabecius, *D. O. M. A. Oratio Funeris* C4r.-D1v., Sándor Eckhardt, "Magyar szónokképzés a XVI. századi Strasszburgban", in: György Németh (red.), *Értekezések a nyelv- és a széptudományi osztály köréből* (Boedapest, 1944) 351-363. György Bónis, *Révay Péter* 8-9

⁶ Ibidem, 9

⁷ Zoltán Fallenbüchl, *Magyarország főispánjai* 5-25, over de functies van Révay: ibidem, 61, 104

⁸ György Bónis, *Révay Péter* 24

boeken die hij schreef, of liet schrijven, kunnen worden beschouwd als het gevolg van deze opdracht.

5.2.2 *Proles Hungaricae Palladis*

Het ontstaan van het boek over de kroon kan niet los worden gezien van de intellectuele achtergrond van de auteur, die werd gevormd door het politiek-filosofische denken van Justus Lipsius (Joost Lips, 1547-1606). Aan het einde van de zestiende eeuw ontstond in het Habsburgse deel van Hongarije een studiekring van enthousiaste jonge aanhangers van de Leidse hoogleraar.⁹ Het ontstaan van deze kring was mede het gevolg van een briefwisseling tussen de, op dat moment 19-jarige, Mihály Forgách (1569-1603) en Lipsius. Forgách schreef op 14 november 1588 aan Lipsius, dat het Hongaarse volk zich eerder aan Mars dan aan Pallas wijdt.¹⁰ Lipsius antwoordde een jaar later in warme bewoordingen dat het Hongaarse volk, als ‘gemeenschap van Mars’, niet zonder ‘nakomelingen van Pallas’ zou kunnen.¹¹ Geïnspireerd door deze woorden kwam vanaf 1592 een aantal jonge Hongaarse aristocraten, waaronder Péter Révay, bij elkaar om te discussiëren over de ideeën van Lipsius, in het bijzonder over zijn opvattingen over ethiek en politieke filosofie.¹² Deze kring kreeg het karakter van een niet-geïnstitutionaliseerde ‘academie’, zoals die ook elders in Europa aanwezig waren en eerder in Hongarije hadden bestaan.¹³ Met deze ‘academische beweging’ begon een nieuw tijdperk van humanistische studiekringen in Hongarije.¹⁴ De leden van dit studiegezelschap tooiden zich met de door Lipsius geïnspireerde eretitel *proles Hungaricae Palladis* (‘Hongaarse nakomelingen van Pallas’) en lieten in 1599 het doel van hun studie vereeuwigen door Bocatius in een gedicht, waarin hij gebruik maakt van de inhoud van de eerste brief aan Lipsius van Forgách.¹⁵

Als ‘nazaat van Pallas’ verkeerde Révay op dat moment in het gezelschap van niet de minste van de schrijvers, denkers en politici in het Hongaarse rijk. De belangrijkste leden van de academische kring waren Rimay, Katháy, Istvánffy¹⁶ en de reeds

---

⁹ Tibor Klaniczay, *Pallas magyar ivadéakai* (Boedapest, 1985) 26-31

¹⁰ Gepubliceerd in: Tibor Klaniczay (red. en inl.), *Forgách Mihály és Justus Lipsius levéltársa* (Boedapest, 1970) 6-7. Forgách schreef: *Oratio de peregrinatione et eius laudibus* (s.l., 1587), dat was geïnspireerd door Lipsius. Omdat Forgách jong stierf, heeft hij geen politieke rol van betekenis gespeeld.

¹¹ Ibidem, 10, Tibor Klaniczay, *Stilus, nemzet és civilizáció* (Boedapest, 2001) 238-239

¹² Tibor Klaniczay, *Pallas magyar ivadéakai* 28-29. Révay en Rimay beschreven deze bijeenkomsten in brieven aan Justus Lipsius. De brief van Révay, d.d. 27 juli 1592, is gepubliceerd als: Antoine Coron, “Justus Lipsius levelezése a magyarokkal és Révay Péter kiadtlan levele Lipsiushoz”, in: *ItK* (Boedapest, 1980) 495-496 en met kleine wijzigingen: György Bonis, *Révay Péter* 97-99

¹³ Tibor Klaniczay, “Die Akademie als die Organisation der intellektuellen Elite in der Renaissance”, in: August Buck en Tibor Klaniczay (red.), *Sozialgeschichtliche Fragestellungen in der Renaissanceforschung* (Wiesbaden, 1972) 1-15

¹⁴ Zie voor de historische ontwikkeling en een vergelijking met die in de rest van Europa: Tibor Klaniczay, *Pallas magyar ivadéakai* 1-25 en Tibor Klaniczay, *A magyar akadémiai mozgalom előtörténete* (Boedapest, 1993)

¹⁵ Johannes Bocatius, “Paraphrasis elegiaca epistolae Iusti Lipsi ad Magnificum et Generosum Dominum, D[ominum] Michaellem Forgacz, L[iberum] Baronem de Gyemes”, in: *IOPo* I 496-497. (rond 1599)

¹⁶ Istvánffy was de enige van de kring die ook van een ander bekend studiegezelschap lid was geweest: het ‘tuingsgezelschap onder de lindenboom’ van bisschop István Radéczy in Pozsony. Tot deze kring behoorden onder meer de bekende humanist Sambucus. Ágnes Ritoók-Szalay, *Hortus Musarum. Egy irodalmi társaság emlékei* (Boedapest, 1984) 6-9. Révay droeg zijn eerste werk aan Istvánffy op, die toen nog *palatinus* was. Péter Révay, *Disputatio de mutuo materia...* (Argentorati, 1591)

genoemde Forgách.¹⁷ Deze kring van jonge aristocraten was nauw verbonden met een bredere cirkel van intellectuele centra binnen en buiten het rijk, waaronder de hoven van machtige aristocratische humanisten¹⁸ (Illésházy, Thurzó¹⁹, Boldizsár Batthyány²⁰), het Habsburgse hof, universiteiten buiten Hongarije (Jessenius), humanistische burgermeesters, predikanten, leraren en burgers in de steden met hun eigen netwerken voor kennisoverdracht (Christoph Lackner²¹, Bocatius²², Albert Szenci Molnár²³, Asztalos) en de leraren, geestelijken en lagere adel in dorpen of hofsteden op het platteland, die zelf ook weer studiegroepen vormden rond de leden van de kring (bijvoorbeeld rond Révay: Mátyás Lochmannus²⁴, Elias Lány²⁵ en zijn predikant Rafaël Hrabecius). De academische beweging van de nakomelingen van Pallas strekte zich zo uit over het hele Hongaarse rijk en vormde een onderdeel van een uitgebreid internationaal netwerk van invloedrijke humanisten als Lipsius en Žierotín.²⁶ De ideeën van Lipsius vormde de verbinding tussen deze personen in Europa, die middels correspondentie, in bijeenkomsten en boeken werden bediscussieerd en navolging vonden.²⁷

Vrijwel alle auteurs van de politieke teksten die in de voorafgaande hoofdstukken besproken zijn, waren ‘nazaten van Pallas’ en aanhangers van Lipsius of hadden een intensief intellectueel contact met één of meer leden van deze kring. De spil en pijler

---

¹⁷ Révay en Rimay rekenden verder tot de leden van ‘*nostra turba*’ (onze groep): Bálint Balassi, István Melith, Kristóf Darholcz, Imre Forgách en Miklós Szokoly. Over deze groep, zie: Anna Vargha, *Iustus Lipsius és a magyar szellemi élet* (Boedapest, 1942) 45-50

¹⁸ Tibor Klaniczay, *Pallas magyar ivadéka* 26-28. Over de rol van aristocratische bibliotheken in deze studiekringen, zie: Edit Madas en István Monok, *A könyvkultúra Magyarországon a kezdetektől 1730-ig* (Boedapest, 1998) 84

¹⁹ László Sziklay, “Thurzó György udvara mint késő-reneszánsz irodalmi és tudományos központ”, in: *Helikon* (Boedapest, 1971) 393-401. Thurzó schiep een renaissancehof naar West-Europees voorbeeld.

²⁰ Ágnes R. Várkonyi, “... Jó Budavár magas tornyán...” 84

²¹ Lackner richtte een studiekring op met de naam: *Foedus Studiosorum Nobilium Sempronense*, die van 1604 tot 1674 bestaan heeft. József László Kovács, *Lackner Kristóf és kora (1571-1631)* (Sopron, 2004) 61-88. De oraties die Lackner heeft uitgesproken voor deze kring zijn bewaard gebleven: OSZK Fol. Lat 1643, fol. 1-34.

²² De enorme hoeveelheid lofdichten (onder meer op Jessenius en op Révay) in het verzameld werk van Bocatius geven een indruk van de omvang van zijn intellectuele netwerk.

²³ Szenci Molnár had bovendien een intellectueel netwerk, dat zich tot in de Nederlanden uitstreekte en kende onder andere de genoemde Pieter Brederode. Mihály Imre, “Szenci Molnár Albert “*Idea Christianorum*”-a” 240

²⁴ Mátyás Lochmannus correspondeerde met Révay en hielp hem bij zijn werk door informatie op te zoeken en het manuscript over de kroon te corrigeren.

²⁵ Zie de briefwisseling tussen Révay en Lány in het correspondentiearchief van Révay in SNA en de opdracht aan Ferenc en Péter Révay in: Elias Lány, *Defensio Libertatis Christianae in usu Imaginum Historico* (Bartphae, 1595?) A1r. Lány was hofpredikant van Thurzó en schreef gedichten in het Slowaaks en in het Latijn.

²⁶ Tibor Klaniczay, *Pallas magyar ivadéka* 30-31

²⁷ Sándor Csipkay, *Magyar-holland irodalmi kapcsolatok kezdetei* (Boedapest, 1935) 12-28, József Thuróczi-Trostler, “Keresztény Seneca”, in: *Egyetemes philológiai közlöny* 60 (Boedapest, 1937) 33-72, Anna Vargha, *Iustus Lipsius és a magyar szellemi élet*, Tibor Wittman, “A magyarországi államelméleti tudományosság XVII. század eleji alapvetésének németalföldi forrásaihoz” 53-66, Tibor Klaniczay, “A magyar későreneszánsz problémái - stoïcizmus és manierizmus”, in: Tibor Klaniczay, *Reneszánsz és Barokk* (Boedapest, 1961) 303-339, Antoine Coron, “Justus Lipsius levelezése a magyarokkal és Révay Péter kiadtlan levele Lipsiushoz” 493, Jan Papy, “Justus Lipsius and the German Republic of Letters - Latin Philology as a Means of Intellectual Exchange and Influence” (ongepubliceerd manuscript)

van de academische cirkel was Rimay. Hij schreef uitmuntende literaire werken, waaronder het eerste Hongaarse filosofische geschrift.²⁸ Ook stond hij met alle belangrijke humanisten in Hongarije in contact, stuurde brieven aan Lipsius en had een nauwe band met Žierotín.²⁹ Rimay was ook bevriend met de tolerante humanistische bisschop Naprágyi, die in 1603 samen met onder meer Révay het klaagschrift aan de koning overhandigde. Káthay, een vriend van Rimay en medeauteur van de ‘Verklaring van Szerencs’, heeft waarschijnlijk ook een brief aan Lipsius geschreven³⁰ en is de auteur van een aantal prachtige verzen, onder meer over Balassi.³¹ Illésházy had al vanaf de jaren negentig van de zestiende eeuw intensief contact met Rimay en Révay en schreef één van de mooiste neostoïsche gedichten in Hongarije.³² Berger was voor zover ons bekend geen lid van de kring, maar correspondeerde met Rimay, Péter en Ferenc Révay en Žierotín, net als Jessenius dat deed.³³ Illésházy, Jessenius en Berger vormden de schakel tussen de Hongaarse en de Boheemse/Moravische humanisten, zo blijkt uit hun correspondentie met Žierotín.³⁴

Door deze intellectuele dwarsverbanden in het Habsburgse rijk is het te verklaren dat de in de vorige hoofdstukken geschetste denkbeelden over de kroon en de gemeenschap een snelle verspreiding kenden, die ook plaatsvond buiten de genoemde gedrukte en geschreven bronnen.³⁵ Op grond van de inhoud van de ongepubliceerde correspondentie van Révay, Berger, Jessenius en anderen, kan zelfs worden gesteld dat deze auteurs een informele ‘studiekring over de kroon’ vormden.³⁶ Vooral Révay en Berger hebben uitgebreid geschreven over de betekenis van de kroon in hun briefwisseling. De leden van de studiekring en hun omgeving van Lipsius-aanhangers

²⁸ Sándor Eckhardt (red.), *Rimay János összes művei* 153 (tekst), 217

²⁹ Tibor Klaniczay (red.), *A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig* (Boedapest, 1964) 16, R.J.W. Evans, *Rudolf II and his World* 145, Pál Ács (red.), *Rimay János írásai* (Boedapest, 1992) 269-278, Peter Burke, *The European Renaissance: Centres and Peripheries* (Oxford ect., 1998) 154. Ook Révay schreef met Žierotín, zie: Peter von Chlumecky, *Carl von Zierotin und seine Zeit* I 300 (verwijst naar een brief uit januari 1607, die helaas niet is opgenomen in de bijlage.) Over de status die correspondentie met Lipsius gaf aan een lid van een studiekring, zie: Harm Wansink, *Politieke wetenschappen aan de Leidse universiteit 1575-±1650* (dissertatie, Utrecht, 1975) 24

³⁰ Over de brief van Káthay aan Lipsius: Sándor Iván Kovács, “Justus Lipsius és a magyar késő-renaisszansz utazási irodalom”, in: *Helikon* 17 (Boedapest, 1971) 431, noot 17, Antoine Coron, “Justus Lipsius levelezése a magyarokkal és Révay Péter kiadtlan levele Lipsiushoz”, noot 2

³¹ János Rimay, “Balassi Bálint apológiája”, in: Sándor Eckhardt (red.), *Rimay János összes művei* 35, “Káthay Mihály üdvözlő verse”, in: Pál Ács (red.), *Epidédium* 19

³² Tibor Klaniczay (red.), *A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig* 16. Over zijn relatie met Révay, zie zijn correspondentie: Péter Ötvös (red.), *Pálffy Kata leveleskönyve* 100, 113, 149

³³ Sándor Eckhardt (red.), *Rimay János összes művei* 295-296

³⁴ Peter von Chlumecky, *Carl von Zierotin und seine Zeit 1564-1615* II (Brünn, 1862) LII-LIII, brief XXXXVII, d.d. 28 november 1606, LXI-LXII, brief LVII, d.d. 4 september 1608, František Dvorský (red.), *Archiv Český XXVII. – Dopisy Karla st. z Žierotína 1591-1610* (Praha, 1904) 282, Elias Berger, 1606, 286-287, Peter Berger over Elias, 1606, 392, Elias Berger, 1608, 475-476

³⁵ De verbanden tussen Hongaarse, Boheemse en West-Europese intellectuele centra hebben vrij veel aandacht gekregen. Wegens politieke tegenstellingen in het verleden en taalbarrières is er nog te weinig onderzoek gedaan naar het verband tussen de denkbeelden van Middeneuropese intellectuelen. Het is bijvoorbeeld niet bekend in hoeverre Žierotín en Illésházy van elkaars ideeën hebben gebruik gemaakt. Zie als voorbeeld een fragment van een brief van Žierotín aan Illésházy uit 1600 in: R.J.W. Evans, *Rudolf II and his World* 144

³⁶ SNA – ARR Korešpondencia Peter Révay Krč. 81-83

werden door de opstand van Bocskay in twee kampen uiteengedreven,³⁷ maar de beëindiging van de opstand bracht hen weer bij elkaar. Tijdens de vredesbesprekingen kwamen de partijen tegenover elkaar te zitten, maar het is niet bekend of de ideeën van Lipsius een rol speelden bij die gelegenheid.³⁸ Zo waren de leiders van de Bocskay-partij en het Habsburgse kamp tijdens de onderhandelingen (Illésházy en Thurzó), vrienden van zowel Rimay als Révay en tevens bewonderaars van Lipsius. De terugkeer van de kroon en de kroning in 1608 verenigden de kampen in het Hongaarse rijk en de voormalige tegenstanders op een symbolische wijze. De leden van de kring die nog in leven waren, kwamen op belangrijke machtsposities in het rijk. Vervolgens verschenen vanaf 1608 werken over de kroon die de nieuwe machtsconstellatie moesten legitimeren, en die geschreven waren in de geest van de kring, zoals die van Berger in 1608 en Révay in 1613.

5.3 Lipsius en de constructie van een ‘nationale identiteit’

5.3.1 Denkbeelden van Lipsius

Vrijwel alle auteurs die in deze studie zijn genoemd, hebben in meer of mindere mate de ideeën van Lipsius gebruikt. De faam in het Hongaarse rijk van deze Leidse hoogleraar berustte op de inhoud van drie werken: zijn editie van de *Historieën* van Cornelius Tacitus uit 1574, het geschrift *De Constantia libri duo, qui alloquium praecipue continent in publicis malis* (Twee boeken over standvastigheid, die in het bijzonder een troostrede bevatten bij algemene rampspoed, 1584) en zijn *Politicorum sive civilis doctrinae libri sex* (Zes boeken over politiek of politieke instructie, 1589). De inhoud van de laatste twee zal nu kort geïntroduceerd worden.

Het werk van Lipsius over de standvastigheid kan beschouwd worden als een troostschrift voor zijn tijdgenoten en is geschreven naar aanleiding van de oorlogsomstandigheden in de Nederlanden.³⁹ In dit boek roept hij de lezer op tot een levenshouding, die wordt gedragen door de *constantia*. Met dit laatste duidt hij een rotsvaste geesteskracht aan, die zich niet laat meeslepen of teneerdrukken door onfortuinlijke omstandigheden zoals oorlogsellende.⁴⁰ De mens moet zich volgens Lipsius niet laten verleiden door de *opinio* (‘verkeerde mening’: waan), maar zich laten leiden door de *recta ratio* (‘juiste rede’: gezond verstand).⁴¹ Deze houding is gebaseerd op zijn opvattingen over een leer van het noodlot en innerlijke onverstoortbaarheid. Lipsius ontwikkelde deze leer door het christendom systematisch te verzoenen met de antieke stoa.⁴² In zijn synthese ligt de nadruk op de relatie tussen de christelijke idee van

---

³⁷ Een voorbeeld van deze tweedeling is de *Pasquillus* die Rimay op 21 januari 1608 schreef onder het pseudoniem ‘János Bolygó’ over de leidende figuren in de Hongaarse politiek. In dit gedicht schetst hij een zeer negatief beeld van Ferenc Forgách, ook lid van de kring, die hij verwijt de vrijheid van het land en de ‘nemzet’ te hebben geschaad. Pál Ács (red.), *Rimay János írásai* (Boedapest, 1992) 196

³⁸ Tibor Klaniczay, *Stilus, nemzet és civilizáció* (Boedapest, 2001) 239

³⁹ Justus Lipsius, *Over de standvastigheid bij algemene rampspoed* (vert. en inl. P.H. Schrijvers) (Baarn, 1983)

⁴⁰ *Ibidem*, 44

⁴¹ *Ibidem*, 45-46

⁴² Zie: Albertine van der Bilt, *Lipsius’ De Constantia en Seneca. De invloed van Seneca op Lipsius’ geschrift over de standvastigheid van gemoed* (Nijmegen, 1946) 33-37

de *providentia* (voorzienigheid) en het antieke *fatum* (lot) of *fortuna*, waarbij in het denken van Lipsius het laatste ondergeschikt is aan het eerste, doordat God persoonlijk ingrijpt in het lot van de mens.⁴³ In het politieke leven betekent dit dat een politicus zich niet dient neer te leggen bij de omstandigheden, maar actief een oplossing moet zoeken voor de problemen in de gemeenschap.

Deze laatste gedachte werkte Lipsius uit in zijn andere werk over het politieke bedrijf, waarin hij de meest gewenste regeringsvorm in het algemeen en de deugden van een vorst in het bijzonder behandelt. Volgens Jan Waszink is de essentie van dit boek een beschrijving van en een pleidooi voor een vorstengezag dat een onbelemmerd en realistisch gebruik van macht combineert met een doordringende morele inspiratie.⁴⁴ Het doel van deze regering is het veilig stellen van de belangen van de onderdanen, zonder daarbij enerzijds onthand te worden door beperkingen gesteld door wet of godsdienst, of anderzijds te vervallen in wetteloosheid en tirannie. Waszink beweert tevens dat bij Lipsius de *ratio* en *iustitia* (rede en rechtvaardigheid) van het gezag van een vorst uitsluitend zitten in de mate waarin de belangen van zijn onderdanen worden gediend. Hiermee doelt de filosoof op de feitelijke vrede, orde en veiligheid die de regering van de vorst brengt. Deze belangen vormen een hogere moraal in zichzelf, waarvoor rechtvaardigheid en deugd soms moeten wijken: in beginsel verwerpelijke handelwijzen, als misleiding en politiek bedrog, kunnen instrumenten zijn van goed bestuur als dit de belangen van de onderdanen ten goede komt.

Volgens Waszink is het werk van Lipsius een poging om de verhouding tussen *virtus* (hier: moraal van de vorst) en *prudentia* (realisme of gezond verstand) een nieuwe betekenisinhoud te geven.⁴⁵ Het uitgangspunt van het denken van Lipsius is de zoektocht naar een staatsordening, die een einde kan maken aan de chaos, en stabiliteit en veiligheid kan garanderen voor de burgers. Lipsius probeert een moreel geïnspireerde *raison d'état* (beginsel van staatsbelang) te scheppen op basis van de vereniging van morele en realistische uitgangspunten, die het algemeen belang moeten dienen.⁴⁶ Hij verlaat hiermee de traditionele christelijk-Ciceroniaanse moraal, door te beweren dat eenzelfde moreel niveau bereikt kan worden door de toepassing van *raison d'état*-elementen in de politiek. Het gebruik van dit beginsel van staatsbelang is volgens zijn denken in bepaalde gevallen zelfs noodzakelijk om de orde, vrede en veiligheid van de burgers te waarborgen.

Een essentieel element van deze politieke leer van Lipsius is, volgens Waszink, het beeld van de *maiestas* (soevereiniteit) en de *auctoritas* (gezag) van de vorst bij zijn onderdanen.⁴⁷ Omdat de vorst gebruik maakt van *raison d'état*-instrumenten en daarmee soms doelbewust zijn burgers misleidt, moeten zijn onderdanen vertrouwen hebben op zijn *virtus* en *prudentia* en zich vervolgens niet verzetten tegen zijn staatsmanschap en regering. Een opvallend element van deze politieke moraal is de onderschikking van de religie aan de vorstenmacht, in dienst van de stabiliteit en orde in het rijk. De politieke moraal en de staatsordening berusten hierdoor enkel op het beeld

---

⁴³ Ibidem, 75

⁴⁴ Jan Waszink, "Introduction", in: Justus Lipsius, *Politica. Six Books of Politics or Political Instruction* (Jan Waszink red. en vert.) (Assen, 2004) 199

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ Ibidem.

van de *virtus* en de *prudentia* van de vorst bij de onderdanen, dat zo een deel van de rol van de religie in de staat overneemt.⁴⁸

In de eerste twee boeken van zijn *Politica* behandelt Lipsius de meest gewenste regeringsvorm en de deugden waarover de vorst moet beschikken. Hij geeft in het eerste boek een definitie van de begrippen *prudentia* en *virtus*, die de belangrijkste elementen van de politieke ordening zijn.⁴⁹ Voordat Lipsius deze begrippen uitwerkt, schrijft hij over de noodzakelijkheid van macht. In zijn ogen is de monarchie de meest nuttige regeringsvorm, omdat deze de oudste en meest voorkomende is en tevens het beste de *pax* (vrede) en *concordia* (eendracht) van de onderdanen kan verzekeren.⁵⁰ Het doel van de monarch en de monarchie moet het *bonum publicum* (algemeen goede of het nut van het algemeen) zijn.⁵¹

Om dit doel te bereiken, moet de vorst zich volgens Lipsius de volgende kardinale deugden eigen maken. Hij ontleent deze aan de klassieke auteurs, in het bijzonder aan Aristoteles. De belangrijkste twee die Lipsius noemt, zijn de *prudentia* en *virtus*. De eerste deugd houdt in het kort in dat de mens leert wat wel of niet te doen en is gestoeld op de elementen *usus* (ervaring) en *memoria rerum* (kennis van de historie van het rijk).⁵² Dit laatste biedt de vorst gelegenheid lessen te trekken uit het verleden. *Virtus* omvat het morele karakter van de koning: zijn *pietas* (vroomheid) en *probitas* (eerbaarheid).⁵³ In het tweede boek behandelt Lipsius de deugden *justitia* (rechtvaardigheid), *clementia* (toegevendheid), *fides* (trouw) en *modestia* (gematigdheid).⁵⁴ Deze eigenschappen zijn verbonden met de laatste deugd van de vorst, zijn *maiestas* (hier: majesteitelijkheid), die inhoudt dat de heerser op een natuurlijke manier ontzag moet wekken bij zijn onderdanen door de wijze waarop hij in zijn handelen blijkt geeft van het bezit van de vorstendeugden.⁵⁵ Kortom: de koning geeft met wijsheid, omzichtigheid en krachtadigheid leiding, waarbij het belang van het koninkrijk voorop staat. Hierbij was de godsdienst in het rijk nadrukkelijk ondergeschikt aan de politieke doelstellingen van de vorst.

5.3.2 Geschiedenis bij Lipsius

De bron van deze denkbepelden over de mens en de politieke gemeenschap vond Lipsius in de geschiedenis, in het bijzonder in die van de Klassieke Oudheid. Zijn methode van kennisvergaring over de politiek week af van voorlopers en tijdgenoten, die zich bezig hadden gehouden, of hielden, met filologie, waarbij de volledige teksten van de auteurs in hun oorspronkelijke context moesten worden begrepen. Lipsius deed zijn onderzoek met het doel om praktische oplossingen voor de noden van zijn tijd te vinden en om argumenten aan te dragen die zijn beweringen konden onderbouwen.

De vernieuwende methode van Lipsius komt er op neer, dat hij zijn betoog opbouwt uit een reeks van citaten van gezaghebbende auteurs (in het bijzonder

---

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Justus Lipsius, *Politica. Six Books of Politics or Political Instruction* 261-262

⁵⁰ Ibidem, 297-301

⁵¹ Ibidem, 309

⁵² Ibidem, 289-291

⁵³ Ibidem, 263-283, 387-389

⁵⁴ Ibidem, 294-345

⁵⁵ Ibidem, 424

Tacitus)⁵⁶ of uit een trits van vergelijkbare *exempla* (voorbeelden) uit het verleden over hetzelfde onderwerp.⁵⁷ Deze passages werden zo puntig mogelijk geformuleerd, ontdaan van hun literaire of historische context en indien nodig aangepast aan het (politieke) doel waarvoor de auteur ze had uitgezocht. Hij interpreteerde deze derhalve niet op de wijze waarop de oorspronkelijke auteur het had bedoeld, maar zocht een interpretatie die een eenduidig en overtuigend antwoord kon geven op een actuele politieke kwestie.⁵⁸ Lipsius gebruikte in zijn werk zowel klassiek als middeleeuws bronmateriaal om zijn boodschap zo goed mogelijk aan zijn lezers over te brengen.⁵⁹ In het boek over de standvastigheid zet hij deze werkwijze uiteen en noemt hij deze zeer adequaat de ‘honing van de historische voorbeelden’ die de ‘zoete honingwijn van de historische vertellingen’ oplevert.⁶⁰

Hoe Lipsius historisch materiaal gebruikte voor zijn doeleinden, is onder meer zichtbaar in zijn boek over het beeld van de Maagd Maria te Halle uit 1604.⁶¹ Dit werk is met name interessant, omdat de auteur voorbeelden uit de Hongaarse geschiedenis gebruikt. Bij het schrijven van deze studie heeft de auteur delen uit de Hongaarse legende van de heilige Erzsébet (Elisabeth) gebruikt om de oorsprong van dit Vlaamse beeld te beschrijven, zo heeft de Hongaarse Lipsiuskenner Anna Vargha aangetoond.⁶² Zij stelt dat Lipsius verschillende en uiteenlopende versies van dit heiligenleven heeft bestudeerd en deze heeft verwerkt in zijn beschrijving.⁶³ Hierbij plaatste hij delen van de legende, los van hun oorspronkelijke context en in een bewerkte vorm, in een betoog dat een plausibele en coherente theorie over de oorsprong van het Mariabeeld moest ondersteunen.

Deze methode van Lipsius was veeleer een retorische strategie dan een wetenschappelijke werkwijze, omdat zijn doelstelling meer het overreden van toehoorders dan het leveren van absoluut bewijs was.⁶⁴ In zijn werk probeert hij de lezer te overtuigen van de juistheid van een bepaalde politieke theorie, die hij uiteenzet door een selectieve en vaak betwistbare interpretatie van het historische bronnenmateriaal. In

---

⁵⁶ Over de citatenreeksen van Lipsius zie: Jan Waszink, “Introduction” 55-58 e.v., Robert Bireley, *The Counter-Reformation Prince. Anti-Machiavellianism or Catholic Statecraft in Early-Modern Europe* (Chapel Hill en Londen, 1990) 78, Ann Moss, “The *Politica* of Justus Lipsius and the *Commonplace-Book*”, in: *Journal of the History of Ideas* 59 (New York, 1998) 421

⁵⁷ Lipsius legt deze methode uiteen bij monde van Carolus Langius in hoofdstuk 19 tot 21 van *De constantia*. Justus Lipsius, *Over standvastigheid bij algemene rampspoed* 123-128. Zie ook zijn visie op historici en voorbeelden in *De Politica*. Justus Lipsius, *Politica*, lib.V, cap. I, r. 9-24, 536

⁵⁸ Voor de ontwikkeling van dit denken van Lipsius in de periode 1574-1698 zie: Jan Waszink, “Introduction” 94-98

⁵⁹ Robert Bireley, *The Counter-Reformation Prince* 78, Jan Papy, “The Use of Medieval and Contemporary Sources in the History of Louvain of Justus Lipsius (1547-1606); the Lovanium (1605) as a Case of Humanist historiography”, in: *Lias* 29 (Amsterdam, 2002) 45-62

⁶⁰ Justus Lipsius, *Over standvastigheid bij algemene rampspoed* 124-125

⁶¹ Justus Lipsius, *Diva Virgo Hallensis, Beneficia ejus et miracula fide atque ordine descripta* (Antverpia, 1604) Er bevonden zich twee exemplaren van dit werk tussen de in beslag genomen bezittingen van Bocatius in 1605. Zie ‘*Item Quaerelae etc.*’, in: “II/B Inventaria 2”, in: IOPr 469 r. 17, 474 r. 80. Over het omstreden katholieke karakter van dit werk en de receptie in Hongarije, zie: Mihály Imre, “Szenci Molnár Albert „Idea Christianorum“-a”, in: Béla Varjas (red.), *Irodalom és ideológia a 16-17. században* 235-238

⁶² Anna Vargha, *Iustus Lipsius és a magyar szellemi élet* 56-63. In haar studie geeft zij bovendien een overzicht van de werken van Lipsius, waarin hij Hongaarse thema’s behandelt.

⁶³ Ibidem, 57

⁶⁴ Anthony Grafton, *Bring Out Your Dead* (Cambridge, Massachusetts, en Londen, 2001) 241

wezen fungeerde de antieke cultuur voor Lipsius als een verzameling losse bouwfragmenten, waarmee hij al slijpend en vijlend een nieuw monument met een eigentijdse betekenis schiep. Dit werk had door de stijl en werkwijze de grootsheid en de overtuigingskracht van een klassiek betoog, maar was in wezen een vroegmoderne schepping.⁶⁵ De auteur stelde zelf al, dat hij niet zozeer de klassieke traditie bestudeerde, maar dat hij zijn werk als een voortzetting van deze traditie beschouwde.⁶⁶ De inspanningen van Lipsius markeren daarom een bepaalde vroegmoderne culturele ontwikkeling van herontdekking en herschepping van het verleden.

De kern daarvan was de zoektocht naar de essentiële waarheid over de mens en zijn samenleving, door een synthese van de kennis van het christendom en de Klassieke Oudheid. Door deze verchristelijking van het klassieke erfgoed kreeg het politieke denken bij Lipsius een nieuwe religieuze dimensie.⁶⁷ Een belangrijk element daarvan was de nadruk op het concept van de rol van de goddelijke Voorzienigheid in de menselijke geschiedenis en de relatie die Lipsius op grond van deze idee legt tussen de wetenschap van de geschiedenis en die van de politiek.⁶⁸ Aan deze relatie lag de idee van de *similitudo temporum*, het concept van de overeenkomst tussen de historische periodes bij Polybius, ten grondslag.⁶⁹ Lipsius koppelde diens idee aan de gedachte dat door deze historische verbanden het plan van God met de mensheid te kennen was. Op grond van de historische gelijkenissen, werd het bestuderen van het verleden van nut voor het oplossen van de actuele politieke kwesties van zijn tijd. Bovendien kregen deze politieke adviezen een religieuze legitimatie door de verwijzing naar de Voorzienigheid.

5.3.3 Lipsius en nationale identiteit

Een effect van deze historische methode die Lipsius had bedacht, was de ontwikkeling van een nationale identiteit in die gebieden van Europa waar de receptie van zijn werk plaatsvond. Deze verandering begon in de Nederlanden, doordat de methode werd overgenomen door auteurs die zich bezighielden met de beschrijving van de ‘nationale’ geschiedenis, als Hugo Grotius en Cornelis Hooft.⁷⁰ Een goed voorbeeld daarvan is een werk van Grotius *De Antiquitate Reipublicae Batavae* (Over de oudheid van de Bataafse republiek).⁷¹ Grotius (Hugo de Groot, 1583-1645) liet het in zijn functie als historiograaf van de Staten van Holland in 1610 te Leiden verschijnen.

De politieke achtergrond van dit werk was de pas verworven onafhankelijkheid van de Verenigde Republiek, die moest worden gerechtvaardigd door een historische

---

⁶⁵ In de woorden van Bireley: ‘They carried the authority of the ancients, but they represented his thoughts’. Robert Bireley, *The Counter-Reformation Prince* 78

⁶⁶ Anthony Grafton, *Bring Out Your Dead* 240

⁶⁷ Friedrich Polleroß, “From the *exemplum virtutis* to the Apotheosis”, in: Allan Ellenius (red.), *Iconography, Propaganda, and Legitimation* 53

⁶⁸ Gerhard Oestreich, *Neostoicism and the Early Modern State* (Brigitta Oestreich en H.G. Koenigsberger red.) (Cambridge, 1982) 42, Robert Bireley, *The Counter-Reformation Prince* 80

⁶⁹ Gerhard Oestreich, *Neostoicism and the Early Modern State* 31, 39, 61-62, Arthur Eyffinger, “‘Amoena gravitate morum spectabilis’ Justus Lipsius and Hugo Grotius”, in: Marc Laureys e.a. (red.), *The World of Lipsius: a Contribution towards his Intellectual Biography* (Brussel en Rome, 1998) 317, Jan Waszink, “Introduction” 95

⁷⁰ *Ibidem*, 316-317

⁷¹ Jan Waszink, “Introduction”, in: Hugo Grotius, *The Antiquity of the Batavian Republic with the notes by Petrus Scriverius* (Jan Waszink e.a. red. en vert.) (Assen, 2000)

fictie. De doelstelling van Grotius was daarom te bewijzen, dat de Staten van Holland altijd al soeverein en onafhankelijk waren geweest van vreemde mogendheden.⁷² Hij onderbouwt deze bewering door aan te tonen, dat de ‘aristocratische staatsvorm’ in Holland zonder onderbreking is terug te voeren op de politieke organisatie van de Bataven, de vermeende voorouders van de Hollanders.⁷³ Zijn betoog dat deze politieke continuïteit moet bewijzen, is gebaseerd op een interpretatie van het werk van Tacitus en op archeologische bronnen, die in die tijd voor het eerst onder de aandacht kwamen.⁷⁴

Net als Lipsius, haalde Grotius dit bronnenmateriaal uit de oorspronkelijke context en schiep hij hiermee een *exemplum* van de Bataven, dat de idee van de ‘oorspronkelijke vrijheid van de Bataven’ moest staven.⁷⁵ Bovendien liet hij doelbewust bepaalde onwelgevallige elementen uit de geschiedenis weg, of bracht hij veranderingen aan als dit zijn these ten goede kwam. Hierbij ontstond, volgens Waszink: ‘a complex mixture of (perceived) truth and strategic selection and presentation’.⁷⁶ Het streven naar vrijheid en onafhankelijkheid werd, mede als gevolg van het werk van Grotius, een karaktertrek van de ‘Nederlandse’ identiteit.⁷⁷ De zeventiende-eeuwse lezers van het werk over de Bataafse *respublica* spiegelde zich aan Grotius’ beeld van de Bataven, dat hij schiep op grond van zijn perceptie van hun deugden: moed, vrijheid, eenvoud en ingetogenheid.

De denkbeelden van Grotius vonden hun weg ook naar Midden-Europa. Hij correspondeerde tevens met geestverwante auteurs in Polen en Litouwen, die zijn werk lazen. Vervolgens gebruikten deze Pools-Litouwse politieke denkers het Bataafse model van Grotius bij de schepping van hun voorstelling van een onafhankelijke aristocratische staat.⁷⁸ Hierdoor vond de historische methode van Lipsius een vruchtbare voedingsbodem in dit deel van Midden-Europa via het werk van Grotius over de Bataafse *respublica*. Of Grotius ook invloed heeft gehad op Hongaarse auteurs, is niet bekend. Zijn werk over de Bataven komt niet voor in Hongaarse bibliotheekinventarissen uit die tijd en wordt ook niet geciteerd door de in deze studie genoemde auteurs.⁷⁹

---

⁷² Nicolette Mout, “Ideales Muster oder erfundene Eigenart. Republikanische Theorien während des niederländischen Aufstands”, in: Helmut Koenigsberger (red.), *Republiken und Republikanismus im Europa der Frühen Neuzeit* (München, 1988) 169-194, Jan Waszink, “Introduction” 6

⁷³ Ibidem, 7. Overigens beweerde de Hollandse kroniekschrijver Cornelius Aurelius in zijn *Chronycke van Hollandt* dat Battus, de mythische voorouder van de Bataven, een Hongaar was. Kortom: de Hollanders stamden in zijn ogen van de Hongaren af. Deze fictie heeft na 1526 geen receptie meer gehad. Zie: Fred van Lieburg, “Hungary and the Batavian Myth”, in: *Acta Ethnographica Hungarica* (Boedapest, 2004) 151-160

⁷⁴ Hugo Grotius, *The Antiquity of the Batavian Republic* 19

⁷⁵ Ibidem, 20-23

⁷⁶ Ibidem, 23

⁷⁷ Ibidem, 18, Karin Tilmans, “Republican Citizenship and Civic Humanism in the Burgundian-Habsburg Netherlands (1477-1566)”, in: Martin van Gelderen en Quentin Skinner (red.), *Republicanism. A Shared European Heritage I* (Cambridge, 2002) 125, Martin van Gelderen, “Aristotelians, Monarchomachs and Republicans: Sovereignty and *respublica mixta* in Dutch and German Political Thought, 1580-1650”, in: *ibidem*, 204

⁷⁸ Karin Friedrich, “Konfessionalisierung und politische Ideen in Polen-Litauen (1570-1650)”, in: Joachim Bahlcke en Arno Strohmeyer (red.), *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa* (Stuttgart, 1999) 255-257

⁷⁹ Alleen Jessenius vermeldt de Bataven in een oratie uit 1611 ter gelegenheid van de Boheemse kroning van Matthias om de politiek van Matthias in de Nederlanden en in Hongarije-Bohemen met elkaar te vergelijken. Nicolette Mout, *Bohemen en Nederland in de zestiende eeuw* 78

5.3.4 Lipsius en de intellectuele ontwikkeling van Révay

De vraag of, net als in de Nederlanden, ook in Hongarije de methode van Lipsius werd gebruikt om op grond van historisch bronnenmateriaal een bepaalde theorie van de gemeenschap uiteen te zetten, heeft tot nu toe nauwelijks aandacht gekregen.⁸⁰ Ook de vraag of Révay zich de historische werkwijze van Lipsius heeft eigen gemaakt, is tot nu toe niet afdoende beantwoord. Voordat zal worden ingegaan op de vraag hoe Révay de werkwijze van Lipsius toepaste en hoe dit leidde tot een nieuwe ontwikkeling van de Hongaarse nationale identiteit, zal eerst de wijze waarop de Hongaarse auteur zijn filosofisch en historisch bronmateriaal verzamelde centraal staan en vervolgens beschreven worden hoe zijn werk tot stand kwam.

Révay maakte voor het eerst kennis met eigentijdse retorische technieken in Straatsburg, waar hij van 1587 tot 1590 als student was ingeschreven aan de vermaarde protestantse academie van Johannes Sturm.⁸¹ Hij studeerde hier onder leiding van de rector, Melchior Junius (1545-1604). Junius organiseerde stevige disputen, waarbij de deelnemers oraties hielden die van te voren waren geschreven en waarvan de beste naderhand werden gepubliceerd.⁸² Deze toespraken kwamen tot stand, doordat de studenten systematisch citaten van klassieke en vroegmoderne auteurs over bepaalde, voorafbepaalde thema's verzamelden en vervolgens met deze citaten hun betoog opbouwden.⁸³

In de gepubliceerde oraties van Révay is goed zichtbaar dat hij deze techniek heeft gebruikt. Hij hield betogen over de rol van dronkenschap in een moordzaak bij Livius, en over de Murena-zaak bij Cicero.⁸⁴ Ook sprak hij een lofrede uit op Cicero, hield hij een pleidooi over de noodzaak van de beoefening van de deugd door adellijke personen voor de samenleving, en hield hij een uitgebreid betoog over het nut van de jacht voor de adel, dat in feite opnieuw over de deugden van de adel gaat.⁸⁵ Deze teksten schreef hij op basis van zijn verzameling citaten.⁸⁶ Uit deze collecties blijkt niet alleen zijn belesenheid, maar ook de wijze waarop in Straatsburg werd geleerd kennis te verzamelen en te classificeren voor retorische doeleinden. De basis werd gevormd door

---

⁸⁰ Tibor Klaniczay, "A magyar későreneszánsz problémái" 319, Tibor Wittman, "A magyarországi államelméleti tudományosság" 53-66, Emma Bartoniek, *Fejezetek a XVI-XVII századi történetírás* 389-403. Bonis zegt in zijn werk een analyse te zullen maken van Révay's gebruik van de ideeën van Lipsius, maar doet niet meer dan een opmerking te maken over hoe beide auteurs klassieke citaten gebruikten. György Bonis, *Révay Péter* 72-93

⁸¹ Sándor Eckhardt, "Magyar szónokképzés a XVI. századi Strasszburghban" 345-347. De academie en latere universiteit van Straatsburg werd vanaf 1613 onder leiding van Matthias Bernegger één van de belangrijkste centra vanwaar uit de denkbeelden van Lipsius werden verspreid. Gerhard Oestreich, *Antiker Geist und moderner Staat bei Justus Lipsius (1547-1606)* (Nicolette Mout inl. en red.) (Göttingen, 1989) 189, Gerhard Oestreich, *Neostoicism and the Early Modern State* 97

⁸² Sándor Eckhardt, "Magyar szónokképzés a XVI. századi Strasszburghban" 349-351

⁸³ De 'toestand van Hongarije' was een van de discussiethema's. Mihály Imre, "*Magyarország panasza*" 311-312, noot 464

⁸⁴ Sándor Eckhardt, "Magyar szónokképzés a XVI. századi Strasszburghban" 353

⁸⁵ Ibidem, 354-356

⁸⁶ Zowel die van zijn Weense als van zijn Straatsburgse periode zijn bewaard gebleven: *Joannis Molensis Annotationes in Universam Logicam et Mathesim per Petrus Révay*, Főegyházmegyei könyvtár, Esztergom Ms. 272, *Commentario(!) in octo libros Aristotelis de Physice auscultatione*, ibidem, Ms. 224, *Commentaria in libros Aristotelis de Coelo et Mundo, de Generatione et Corruptione, Meteorologicorum, de Anima et Metaphysicorum*, ibidem, Ms. 273 (Wenen), *Annotationes Morales Historicae*, ibidem, Ms. 253 (Straatsburg). De laatste verzameling heeft hij na zijn studie voortgezet. György Bonis, *Révay Péter* 9-12

honderden concepten met Latijnse termen, als *bona, concordia, democracia* en *natio*.⁸⁷ Hierbij valt op dat Révay niet alleen klassieke auteurs als Plato citeert, maar ook Bonfini, Sambucus en de Franse denker Jean Bodin.⁸⁸

De manier waarop hij de citaten verzamelde en gebruikte, paste Révay ook toe bij het onderzoek naar de kroon. Zijn biograaf Hrabecius maakt melding van een verzameling van historische citaten en bronnenmateriaal, een *Viridarium*, die Révay, volgens hem, ten behoeve van het schrijven van zijn latere werken over de kroon en Hongarije na zijn studie had aangelegd.⁸⁹ Révay's gebruik van de ideeën van Lipsius kan zeker vanaf 1592 worden vastgesteld. Hij liet in zijn eerder genoemde brief aan Lipsius, d.d. 27 juli 1592, weten dat Rima en hij twee delen van de gepubliceerde briefwisseling van Lipsius en ook diens *Politica* en *Constantia*, enthousiast bestuderen en bespreken.⁹⁰ Bovendien had Révay de Lipsius-editie van de werken van Tacitus uit 1588 in zijn bezit.⁹¹ Vanaf 1607 rechtvaardigt Révay zijn politieke ideeën met historische voorbeelden op een vergelijkbare manier als Lipsius, zoals in het genoemde advies aan Matthias, de eisen van de kroonhoeders en het werk over de kroon.

5.4 Analyse van het werk over de kroon van Révay

5.4.1. Politieke achtergrond

Het boek van Révay verscheen in het jaar 1613, maar afgaande op zijn correspondentie kwam het manuscript tussen 1611 en 1612 tot stand.⁹² In deze periode vonden er opnieuw politieke veranderingen in het Hongaarse rijk plaats, die de directe aanleiding kunnen zijn geweest voor het schrijven van dit werk. De belangrijkste ontwikkeling was het politieke compromis dat Matthias had gesloten met de Hongaarse standen en dat werd bezegeld met de terugkeer van de kroon en de kroning in 1608. Na de feestelijke kroning bleek dat de politieke status quo in het rijk fragiel was en dat de factoren die de politieke stabiliteit vóór 1608 ondermijnden, nog steeds aanwezig waren, zoals het gebrek aan krachtig leiderschap, de kloof tussen de Habsburgers en de Hongaren en de tweedracht binnen het rijk zelf. Toen Illésházy in 1609 stierf, viel daarmee de leider van de gemeenschap en het brein achter het compromis weg. Hij werd als *palatinus* opgevolgd door György Thurzó, een persoonlijke vriend en geestverwant van Révay.⁹³

---

⁸⁷ [Péter Révay], *Annotationes Morales Historicae*, fol. 63 (*natio*), fol. 215 (*concordia*), fol. 315 (*Bona communitas*). In totaal omvat deze collectie 276 folio's, de oudere collectie 1273 folio's.

⁸⁸ *Bodin de resp 2 lib. Cap 68, lib 4 cap 1*. Ibidem, fol. 16. Bonfini: fol. 28, 33, 44, 70. Lipsius ontbreekt, al verwijst hij bij *constantia* naar een werk uit 1599, hetgeen van hem zou kunnen zijn. Ibidem, fol. 284.

⁸⁹ Rafaël Hrabecius, *D. O. M. A. Oratio Funebris* F2r. Deze collectie is helaas niet bewaard gebleven of nog niet teruggevonden.

⁹⁰ Révay's exemplaar van *Epistolarium* van Lipsius dook op in 1939 bij een veiling, maar is weer verdwenen in een onbekende collectie. György Bonis, *Révay Péter* 14. *De Politica* en *De constantia* bevonden zich volgens een inventaris nog in 1651 in de familiebibliotheek van de Révay's in het slot Szklabinia. Zie: Dénes Mednyánszky, "Révay Ferencz szklabinia könyvtára 1651-ben", in: *Magyar Könyvszemle* (Boedapest, 1881) 344. Over andere bewaard gebleven boeken uit het bezit van Révay, zie: Emma Bartoniek, *Fejezetek* 403

⁹¹ Ibidem, 82, noot 166

⁹² György Bonis, *Révay Péter* 48

⁹³ Révay schonk aan György Thurzó een codex met het werk van de historicus Petrus Ransanus, afkomstig uit de bekende Renaissancebibliotheek van Matthias Corvinus.

Ten tweede was Matthias niet meer zo afhankelijk van de Hongaarse standen, toen hij koning van Bohemen werd in 1611 en de keizerskroon wist te bemachtigen in 1612. Vanaf dat moment stond de status quo in Hongarije onder druk.⁹⁴ Ondertussen bleven de spanningen bestaan tussen de verschillende geloofsrichtingen in het rijk, tussen de Heidukken en de standen, en tussen Hongarije en Zevenburgen met betrekking tot de eenheid van het rijk.

Het ontstaan van het werk van Révay moet niet alleen binnen deze politieke context worden gezien, maar ook als een volgende stap in de ontwikkeling van de kroonbetekenis in de periode 1609-1613. Na de publicatie van het werk van Berger in 1608 en dat van Jessenius in 1609, volgden in jaren daarna meer werken van Berger en Bocatius waarin de nieuwe kroonbetekenis werd genoemd. Bocatius verwijst in 1611 diverse keren in verzen naar de Hongaarse kroon, die verschenen in een werk waarin hij een verband legt tussen de daden van Matthias Corvinus en Matthias II.⁹⁵ In Berger's lijkrede op Rudolf uit 1612 verwijst hij twee keer naar de bewaking van de heilige kroon.⁹⁶ In het eerder genoemde *Trinubium*, waarin hij een verenigd Europa verbeeldt door de 'huwelijksband' tussen Hongarije, Bohemen en Duitsland, naar aanleiding van de keizerskroning van Matthias, komt opnieuw de band tussen het *fatum* (lot) en de Hongaarse kroon ter sprake.⁹⁷ Hiermee werd het beeld van de kroon en de gemeenschap van Berger ook buiten het Hongaarse rijk verspreid. Het werk van Révay uit 1613 past ook in deze strategie.

5.4.2 Inhoud en structuur

De impliciete doelstelling van Révay met zijn werk is een politieke theorie uiteen te zetten met betrekking tot de historische band tussen de kroon en de gemeenschap. Révay heeft niet de 'leer van de heilige kroon' uiteengezet, zoals Emil Hargittay beweert, maar schiep een theorie die paste binnen de politieke context van dat moment.⁹⁸ Deze theorie zou enerzijds voor vrede en eendracht binnen de politieke gemeenschap moeten zorgen en anderzijds de vrijheid en onafhankelijkheid van dezelfde gemeenschap naar buiten toe moeten rechtvaardigen. Om dit doel te bereiken, schetst Révay een beeld van de geschiedenis van Hongarije, de gemeenschap en de kroon, dat de lezers moet overtuigen van de juistheid van zijn denkbeelden. De essentie van deze voorstelling is, dat God via de heilige kroon van Hongarije sinds het ontstaan van het rijk directe invloed heeft op het politieke lot van de Hongaarse gemeenschap en het rijk. Hierdoor luidt de expliciete doelstelling van de auteur dat hij een korte *commentarius* (uitleg) zal geven over de *ortus* (oorsprong), de *virtus* (moraal),

---

⁹⁴ Tibor Wittman, "A magyarországi államelméleti..." 54

⁹⁵ *Elegia Serenissimo archiduce Matthis etc. circa Pragae castra metante anno 1608 en: Ode gratulatoria de coronae Hungaricae restitutione*. Johannes Bocatius, "Salomon Hungaricus", in: IOPr 73-78 en deels in IOPo II, 827-834. Hierin is ook een werk van Galeottus Martius over Matthias Corvinus opgenomen.

⁹⁶ Elias Berger, *Spectator theatri extemporanei belli Hungarici...* (Pragae, 1612) MTA RMK III 317, D1r., D2r.

⁹⁷ Elias Berger, *Trinubium Europaeum* (Francoforti, 1612) 12, 40, 44. Zie voor een analyse van Bergers denkbeelden in dit werk: Tibor Wittman, "Az osztrák Habsburg-hatalom válságos éveinek történetéhez" 32

⁹⁸ Emil Hargittay, *Gloria, Fama, Literatura* (Boedapest, 2001) 83, noot 248

het *fortuna* (lot), en de *victoria* (overwinning) van de meer dan 600 roemvolle jaren van de heilige kroon van het Hongaarse koninkrijk, zoals blijkt uit de titel en de inleiding.⁹⁹

De voorstelling van de kroon en de uiteenzetting van haar betekenis fungeert als *exemplum* en rechtvaardiging van zijn theorie over de politiek in Hongarije. De elementen van deze kroontheorie komen overeen met de hoofdpunten van het compromis tussen de Hongaarse standen en de Habsburgse koning, dat rond 1608 mede dankzij de inspanningen van Illésházy tot stand was gekomen. Zoals in het vorige hoofdstuk is uiteengezet, kwam deze overeenkomst neer op een machtsverdeling tussen standen en koning, waarbij de kroon en de wetten de waarborg vormden voor de rechten en de soevereiniteit van de Hongaarse standen en het rijk enerzijds en de koningsmacht van de Habsburgse koning anderzijds.

Het werk begint met een inleidend gedeelte, dat bestaat uit een titelpagina, een prent van de kroon, een opdracht, een brief van de auteur aan de lezer en een anoniem epigram ter ere van Révay.¹⁰⁰ Hierna volgt het hoofdgedeelte van het werk, dat de vorm heeft van een betoog, opgebouwd uit zeventig tekstblokken, zonder hoofdstukindeling of nummering. Het einde van dit deel wordt gevormd door twee oraties, die als het ware de conclusie van zijn uiteenzetting vormen. De schrijver besluit het boek met twee lovende brieven van Berger en Jessenius, die zijn manuscript hebben gelezen en van commentaar hebben voorzien.¹⁰¹

5.4.3 De politieke denkbeelden van Lipsius in het werk van Révay

Révay rechtvaardigt de politieke inhoud van zijn werk door het een theoretisch fundament te geven, dat hij heeft ontleend aan Lipsius. Hij noemt deze denker weliswaar nergens als bron, maar hij heeft onmiskenbaar van diens ideeën gebruik gemaakt.¹⁰² Ook voor de Hongaar is het uitgangspunt een middel te vinden dat de chaos

---

⁹⁹ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae...*, titelblad, brief aan lezer. Deze analyse is gebaseerd op OSZK RMK III.1118, met dank aan László Ottovay voor de kopie. Dit exemplaar heeft Révay geschonken aan kardinaal Melchior Khlesl, naast Illésházy de belangrijkste politieke adviseur van Matthias en het brein achter de machtsovername in het Habsburgse huis. Bovendien heb ik gebruik gemaakt van de Hongaarse vertaling van dit werk: Péter Révay, "Révay Péter Turóc vármegyei főispán rövid emlékirata Magyarország több mint 600 éve tündöklő Szent Koronájának eredetéről, jeles és győzedelmes voltáról, sorsáról" (Péter Kulcsár vert.), in: Tamás Katona (red.), *A korona kilenc évszázada. Történelmi források a magyar koronáról* (Boedapest, 1979) 195-232. Een latere editie van dit werk is in verschillende Nederlandse bibliotheken te vinden: Johannes Georgius Schwandtner, *Scriptores rerum Hung. veteres ac genuini* II (Matthias Bél red.) (Viennae, 1766) 435-482

¹⁰⁰ Het is mogelijk dat dit epigram is geschreven door Berger, die in het eerder genoemde werk *Caduceus* ook een lofdicht schreef ter ere van Révay.

¹⁰¹ Révay presenteert deze brief als één geheel, maar de inhoud is geconstrueerd op basis van de inhoud van zeker twee brieven van Berger. In het boek eindigt de brief met de datum 20 augustus 1613 te Ratisbona, maar de eerste helft is afkomstig uit het begin van een brief, die Berger op 15 april 1612 heeft geschreven. Het origineel is bewaard gebleven in het correspondentiearchief van Révay en bevindt zich in: SNA – ARR Korešpondencia Peter Révay Krč. 81 fol. 271, Palmarum, d.d. 15 april 1612. Het tweede deel is hier niet aanwezig en is misschien nooit als brief verstuurd. Gezien de band tussen beide auteurs, is het waarschijnlijk dat deze tekst doelbewust was geschreven om de verspreiding van de denkbeelden van Révay te bevorderen en zodoende als fictieve brief in het boek is terechtgekomen. Het origineel van de brief van Jessenius heb ik niet in het archief aangetroffen.

¹⁰² Tibor Wittman, "A magyarországi államelméleti..." 62. Révay verwijst één keer naar Lipsius als auteur van een voorwoord van een boek over de Hongaarse geschiedenis, dat voor zover ons bekend niet bestaat. Waarschijnlijk heeft hij zich hier vergist.

in de samenleving kan voorkomen en een basis weet te scheppen voor een gezag, dat in staat is om veiligheid en stabiliteit te garanderen. De auteur benadrukt deze noodzaak tot *concordia* (eendracht) en het voorkomen van een burgeroorlog in het rijk expliciet in de opdracht aan de koning, de koningin en de Hongaarse *gens* in het begin, en ook in de *oratio pro Corona, Rege et Regno* (bede voor kroon, koning en rijk) aan het einde van zijn werk.¹⁰³

De politieke theorie van Révay rust op twee, aan Lipsius ontleende pijlers: het neostoïcisme en de Lipsiaanse visie op de politiek. Het neostoïcisme is te herkennen in het verband dat Révay legt tussen de *providentia* (voorzienigheid) en het *fatum* (lot) in de uitleg van de betekenis van de kroon. Zijn uitgangspunt is daarbij dat het *fatum* ondergeschikt is aan de *providentia*, doordat God persoonlijk ingrijpt in het lot van koning en rijk via de kroon. De auteur verbeeldt deze relatie tussen de voorzienigheid en het lot door de kroon te personifiëren. Deze verbeelding van de kroon als ‘persoon’ krijgt gestalte in de beschrijving van de *virtus* van de kroon. In zijn werk betekent deze term de bovennatuurlijke macht, de werking of de moraal van de kroon. Révay stelt de Hongaarse kroon voor als iets dat onwankelbaar is in de stormen van het lot in het Hongaarse koninkrijk, zowel in materiële zin (als voorwerp) als in morele zin (als onderwerp van een *exemplum*). Enerzijds verwijst hij hiermee naar het historische feit dat het kroonjuweel door de eeuwen heen behouden is gebleven. Anderzijds is de kroonbetekenis, in zijn ogen, het morele ijkpunt in de Hongaarse geschiedenis, omdat God, in de zin van de *providentia*, het *fatum* van koning, rijk en gemeenschap heeft voorbeschikt via de betekenis van de heilige kroon. Dit houdt in dat God de koning en de gemeenschap straft voor schending van de *virtus* van de kroon. Deze betekenis van *virtus* houdt tevens het ‘nut van de kroon’ voor de Hongaarse geschiedenis in, vergelijkbaar met het ‘nut van rampen’ en de ‘straf van God’ in *De constantia* van Lipsius.¹⁰⁴

Lipsius’ visie op de politiek is kenbaar in de door Révay geprefereerde regeringsvorm in Hongarije en de deugden waar, volgens hem, een Hongaarse vorst en gemeenschap over moet beschikken. Ook hierbij vormt de kroonbetekenis het uitgangspunt van zijn denken. In de ogen van Révay is het instituut van de monarchie in Hongarije verbonden met de goddelijke *ortus* (oorsprong) van de kroon. Vanwege de lotsbeschikking door de Voorzienigheid, is een monarchie onder de Habsburgers, waarbij de vorst gekroond is met de heilige kroon en gebonden is aan wetten, de enige juiste vorm van gezag in Hongarije. Alleen zo kan een toestand van *pax* (vrede) en *concordia* (eendracht) in het rijk ontstaan. De ideale monarchie kan volgens hem behouden worden, als de daden van de koning en de onderdanen gericht zijn op het *bonum publicum*. Hierbij geeft de *virtus* van de kroon richting aan het politieke handelen, die door Révay, in navolging van Lipsius, is onderverdeeld in verschillende, afzonderlijke deugden van een goed staatsman. In de loop van het werk geeft hij verschillende historische voorbeelden in chronologische volgorde, waaruit blijkt wanneer de koning en de politieke gemeenschap deugdzaam zijn en wanneer zij zondigen. Révay beschrijft hierbij concrete situaties uit het kroonverleden, waaruit de aard van de door Lipsius genoemde deugden als *pietas* (godsvrucht), *probitas*

---

¹⁰³ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae*, opdracht, 97-98

¹⁰⁴ Justus Lipsius, *Over standvastigheid bij algemene rampspoed* B. 2, H. 9, 10, 103-104

(eerbaarheid), *justitia* (rechtvaardigheid), *clementia* (toegevendheid), *fides* (trouw) en *modestia* (gematigdheid) moeten blijken. Deze voorstelling van de afzonderlijke deugden wordt vervolgens door de auteur met concrete politieke doelen verbonden, zoals de vrijheid van de standen, de onafhankelijkheid van het rijk en de gehoorzaamheid aan de koning, waardoor deze steeds een actuele lading krijgt.

De essentie van deze *exempla* is dat de kroon keer op keer als ‘morele toetssteen’ voor het handelen van vorst en onderdanen wordt gepresenteerd. Voorbeelden zijn de eerder genoemde middeleeuwse wonderen met de kroon, de diefstal van de kroon en de terugkeer van de kroon in 1608. Als de koning en/of de gemeenschap een ondeugd begaan, dan schenden zij volgens de auteur de kroon, vertrekt de kroon uit het rijk en worden de koning, het rijk en de onderdanen door God gestraft met het noodlot. Deze wisselwerking tussen de daden van God via de kroon en de mens met de kroon noemt Révay het *fortuna* (fortuin of noodlot) van de kroon. Wanneer de kroon en de daarmee verbonden moraal wordt gerespecteerd, is het *bonum publicum* verzekerd en treedt een gelukzalige toestand in, die Révay karakteriseert als de *victoria* (overwinning) van de kroon.

5.4.4 Révay en de historische methode van Lipsius

De wijze waarop Révay zijn versie van de Hongaarse geschiedenis creëert, komt overeen met die van Berger en Jessenius. Ook in het werk van deze schrijvers zijn neostoïsche elementen herkenbaar, zoals de invloed van het lot op de historie. Bovendien gebruiken zij, net als Lipsius en Révay, beelden uit de Hongaarse geschiedenis om een bepaalde politieke boodschap aan de lezer over te brengen. Hierdoor is het mogelijk dat ook zij gebruik hebben gemaakt van de denkbeelden van Lipsius, en dat Révay gebruik heeft gemaakt van die van Berger en Jessenius.

Het verschil tussen Révay en de andere kroonauteurs is, dat hij als eerste zijn analyse van de geschiedenis in een systematische politieke theorie omzet. Bovendien kan bij Révay, door zijn studie, correspondentie en academische kring, onmiskenbaar worden aangetoond dat hij ook daadwerkelijk kennis heeft genomen van het werk van Lipsius en diens denkbeelden heeft gebruikt. Vanwege de politiek-theoretische inhoud kan het werk van Révay daarom niet alleen als een vorsten- of standenspiegel worden gekarakteriseerd.¹⁰⁵ Het is ook, net als het hoofdwerk van Lipsius, een praktische handleiding inzake koning en standen over de politiek in het Hongaarse rijk, bestaande uit concrete historische voorbeelden waar de vorst en de politicus hun voordeel mee konden doen. Bovendien heeft het werk van Révay, anders dan dat van Berger of Jessenius, een enorme receptie gehad en grote invloed uitgeoefend op de ontwikkeling van een nationale identiteit, zoals later zal worden uiteengezet.

Net als Lipsius, past Révay een bepaalde methode van ‘deugdzame misleiding’ van zijn lezers toe, om zijn politieke boodschap aan de lezer over te brengen. Deze werkwijze komt er op neer dat hij de historische voorbeelden zo heeft gekozen dat de inhoud precies past bij het beeld dat hij van de kroon wil schetsen.¹⁰⁶ Daarbij komt de

---

¹⁰⁵ Over vorstenspiegels in Hongarije, zie: Emil Hargittay, *Gloria, fama, literatura* (Boedapest, 2001)

¹⁰⁶ Révay vermeldt vrijwel nergens de herkomst van zijn voorbeelden. Voor een overzicht van de mogelijke bronnen zie de studies van Bartoniek en Bonis. Emma Bartoniek, *Fejezetek* 390, György Bonis, *Révay* 52-61

selectie en de chronologische volgorde van de beelden overeen met de gewenste lijn van het betoog en ligt de interpretatie in één lijn met zijn politieke theorie. Hij gebruikte deze methode al eerder in een advies aan Matthias uit 1607.¹⁰⁷ In het gedeelte van het boek ‘auteur aan de lezer’, legt hij deze aanpak omstandig uit en verdedigt hij zijn visie op de kroon en de geschiedenis bij voorbaat tegen de ‘historici’ en de ‘juristen’ van zijn tijd. Hiermee wordt duidelijk, dat zijn werkwijze en zijn inzicht in de geschiedenis nieuw was in het Hongaarse koninkrijk. Zijn verdediging is niet gericht tegen specifieke historici of juristen, zoals Várkonyi vermoedt, maar tegen de heersende opvattingen over het recht en de Hongaarse geschiedenis van zijn tijd, toen noch historici, noch juristen zich bezighielden met de ‘verering van de kroon’.¹⁰⁸

De auteur rechtvaardigt zijn werkwijze door te stellen, dat het vinden van de *veritas* (waarheid) van de geschiedenis het uitgangspunt van zijn studie is.¹⁰⁹ Hij zet uiteen dat de schrijvers die zich bezighouden met de ‘wetten van de naties en gewoonten van de volkeren’ (de juristen) of de ‘gedenkwaardige woorden en daden’ (de historici) ‘de lezer het beste een dienst bewijzen als zij niet alleen de fouten uit de legendes aantonen, maar ook de waarheid van de gebeurtenissen en de overleveringen weergeven’.¹¹⁰ Révay maakt zo, net als Lipsius, een onderscheid tussen de studie van de *historia*, die gericht zou zijn op het achterhalen van de *veritas*, en de *mythistoria*, die zich zou bezighouden met fabels en legendes.

Vervolgens verbeeldt Révay het ontstaan van zijn boek met dezelfde theorie die aan de rest van het betoog ten grondslag ligt. Révay stelt, dat hij altijd bezig is geweest met het Hongaarse vaderland, de koningen en de standen te dienen in staatszaken gedurende oorlog en vrede, maar dat het lot en een goddelijke ingeving ervoor hebben gezorgd dat dit boek tot stand kwam. Zijn *religio sacrae coronae* (verering van de heilige kroon) had hem eerst tegengehouden deze ideeën wereldkundig te maken, en alleen de druk van verwante geesten en hoge politici heeft hem ertoe overgehaald dit boek te publiceren.¹¹¹ Hieruit volgt dat God, via de heiligheid van de kroon, het lot van Hongarije beïnvloedt, door de auteur dit boek over de kroon te laten publiceren. Révay geeft hiermee het ontstaan van het boek een goddelijke rechtvaardiging en maakt zichzelf, als schrijver, tot een instrument van God.

Hierna geeft hij aan waarom de studie van de kroon en zijn eigen wijze van bestudering van de geschiedenis relevant is. Révay beweert dat, volgens de wetenschap en de kennis van de geschiedenis, een man en een vorst zonder een dergelijk sieraad

---

¹⁰⁷ “Holics, 10.8.1607 Révay Péter királyi tanácsos előterjesztése Mátyás főhercegnek”, MTAK, Károlyi hagyatéka, Ms 5169/4, fol. 84-87 (kopie MTA, archief van Kálmán Benda). Révay beweert op grond van historische voorbeelden dat de schenkingen van Bocskay niet wettig zijn, omdat hij niet op een legitieme wijze tot koning was gekroond. Deze stelling was ook al te lezen in een eerder genoemd artikel van de Weense vrede uit de bijlage die de persoon Bocskay betrof.

¹⁰⁸ Agnes R. Várkonyi, “A korona és a Budai vár” 41. In het eerder genoemde historische werk van Istvánffy, lid van de kring, wordt niet een keer de bijzondere betekenis van de kroon voor de Hongaren genoemd.

¹⁰⁹ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae, autor ad lectorem*

¹¹⁰ Ibidem.

¹¹¹ Ibidem. Waarschijnlijk is dit een humanistische nederigheids-*topos*, omdat in de inleiding van een boek van Christof Lackner (Lackner) uit 1615 over de kroon een vergelijkbare frase is te lezen over Demetrius Naprágyi. Christof Lackner, *Coronae Hungariae emblematicae descriptio* (Lavingae Suevorum, 1615), *Dedicatoria*, 13-14

slechts een schaduw en een schim is.¹¹² Aansluitend schrijft hij dat zijn familie zich al driehonderd jaar bezighoudt met de Hongaarse staatszaken, maar desondanks de wetenschap, de wetenschappers en de cultuur als het hoogste sieraad beschouwt.¹¹³ Kroon, politiek en wetenschap hangen volgens hem samen, zoals uit de beschrijving van zijn methode blijkt. Nadat hij opnieuw de doelstelling van zijn boek op grond van de titel heeft herhaald, stelt hij dat het aldus tot stand kwam: ‘Het is niet anders dan een korte verhandeling over de kroon, die ik in een heldere en eenvoudige stijl heb geschreven, en waarin alles, wat andere auteurs op een vrome en passende manier hierover hebben verwoord, als het ware in een verkorte vorm te vinden is’.¹¹⁴ Révay geeft hier niet alleen toe dat hij een selectie heeft gemaakt, maar ook suggereert hij, in navolging van Lipsius, dat de geselecteerde passages van andere auteurs voor zichzelf spreken. Zoals later zal blijken, is de auteursintentie ook zichtbaar in zijn weergave van de historische voorbeelden. De schrijver lijkt zich bewust van de aanvechtbaarheid van zijn denkbeelden, omdat hij in de volgende passage ingaat op het te verwachten iudicium van juristen en historici van zijn tijd. De kroonhoeder stelt, dat ‘hij er niet aan twijfelt dat de vaderlandse juristen hem zullen uitlachen en zullen morren’, zijn boek zelfs ‘overbodig’ zullen noemen, en dat terwijl zij ‘de lamp niet kunnen vullen met olie en alleen maar gemeenplaatsen kunnen schrijven over dit onderwerp’.¹¹⁵

De auteur verdedigt zich op voorhand door de essentie van zijn zienswijze te onthullen: op grond van de *veritas historica* (historische waarheid) zal hij beweren dat de kroon *sacra*, *angelica*, en *apostolica* (heilig, ‘engelachtig’ en apostolisch) is.¹¹⁶ Deze stelling onderbouwt hij als volgt: ‘Ik wil dat de cultivering van de herinnering aan de *res memoria* (geschiedenis) het heilige offer van onze *gens* zal zijn, omdat we door het verleden van het rijk te vergelijken met het heden, kunnen zorgen voor de veiligheid van onze nakomelingen.’¹¹⁷ Met ander woorden, in de ogen van Révay is de kennis van de historische waarheid, die kan worden geleerd uit de bestudering van de verering van de heiligheid van de kroon in heden en verleden, cruciaal voor het behoud van de Hongaren in de toekomst. Het toekomstige lot van het volk hangt af van de kennis van het verleden. Deze woorden van de auteur kunnen worden opgevat als een echo van de ideeën van Lipsius. Het *bonum publicum* van de *respublica Hungarica* kan het beste worden nagestreefd doordat de vorst en de onderdanen over de juiste deugden beschikken, de *virtus* en de *prudencia*. Deze deugden kan de mens in Hongarije verwerven door de *memoria rerum*, in de zin van het lot van de kroon, te bestuderen en naar de *virtus* van de kroon te handelen.

Révay richt deze politieke boodschap niet alleen tot de Hongaren, maar ook aan de rest van Europa, omdat hij, volgens zijn woorden, duidelijk wil maken waarom zijn volk de kroon als heilig beschouwt en in deze heiligheid gelooft. Afsluitend beweert Révay dat de *maiestas* (majesteitelijkheid of soevereiniteit) en de *religio* (heiligheid of verering) van de kroon voldoende bescherming zullen bieden tegen boze tongen.

---

¹¹² Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae, autor ad lectorem*.

¹¹³ De grootvader van Révay, Ferenc Révay, steunde onder meer de uitgave van het werk van Bonfini, volgens de opdracht in het boek. Antonio Bonfini, *Rerum Ungaricarum decades* (Hanoviae, 1606) 9

¹¹⁴ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae, autor ad lectorem*.

¹¹⁵ Ibidem.

¹¹⁶ Ibidem.

¹¹⁷ Ibidem.

Hiermee stelt hij in feite dat zijn uiteenzetting over de kroon voor zichzelf zal spreken. De beknopte vorm en de inhoud moeten voldoende overtuigingskracht bieden om zijn politieke boodschap aan de lezer over te brengen.

5.4.5 Retorische strategie en inleiding

Révay heeft zijn werk niet verdeeld in hoofdstukken of delen, maar vertelt de kroongeschiedenis langs chronologische lijnen, al wijkt hij daar incidenteel vanaf. Op grond van de inhoud kan het werk globaal in drieën worden gedeeld. In het eerste deel behandelt hij de geschiedenis van het middeleeuwse koninkrijk tot de slag bij Mohács in 1526. In het tweede deel komt de periode 1526-1608 aan bod. In het laatste gedeelte worden de eigentijdse lotgevallen van het rijk en de interpretatie van het uiterlijk van de kroonjuwelen beschreven. Aan het betoog gaan de eerder genoemde titelpagina, prent, opdracht en de brief aan de lezer vooraf. De functie van dit gedeelte is de inhoud van het boek in te leiden en een samenvatting te geven van de belangrijkste elementen van het betoog. Hierbij fungeert de prent als de verbeelding van de belangrijkste gedachte van het werk: de invloed van de Voorzienigheid op het lot van het koninkrijk via de kroon.¹¹⁸ (zie afbeelding 4c.)

De kroonbetekenis komt op de volgende manier in de prent tot uiting. Deze is verdeeld in een titel, de eigenlijke afbeelding van de kroon en een lofdicht op de kroon. De titel luidt: *SACRA, ANGELICA, ET APOSTOLICA REGNI HVNGARIAE CORONA*. (heilige, engelachtige en apostolische kroon van het Hongaarse rijk).¹¹⁹ Dit drievoudige karakter van de kroon wordt weerspiegeld in de compositie van de prent, die is verdeeld in drie corresponderende niveaus, gescheiden door wolkenpartijen. Bovenaan is het sacrale (goddelijke) niveau zichtbaar, gesymboliseerd door een stralenkrans die uit een wolkenlaag te voorschijn komt en die zijn licht op de kroon doet schijnen. In het centrum hangt de kroon in het sferische (hemelse) niveau te midden van wolkenbanden, vastgehouden door twee barokengelen in vrouwendracht. Deze zijn klein van gestalte in verhouding tot het enorme voorwerp dat zij vasthouden. Door deze proportionering zijn de details op de kroon zo goed herkenbaar, dat de afbeeldingen van de heiligen en de teksten op de kroon zichtbaar zijn. Onder een nieuw wolkendek en beneden de kroon prijkt een klein ovaal wapenschild van het koninkrijk Hongarije in een barocartouche. De plaats van het wapen stelt het aardse niveau voor en heeft betrekking op de apostolische betekenis van de kroon. De kroon staat tussen het aardse en het goddelijke in en fungeert als bemiddelaar tussen deze twee niveaus. Révay verduidelijkt deze voorstelling in een vers onder de afbeelding:

---

¹¹⁸ De afbeelding is een kopergravure, die op de aanwijzingen van Révay werd vervaardigd door de bekende graveur Wolfgang Kilian uit Augsburg. Dit blijkt uit de dubbele signatuur onder aan de prent, die aan de linkeronderzijde is gesigneerd met: *D. Pet. Rew.C. T.* en aan de rechterzijde met: *Wolfg: Kilian: Aug: sculp.*

¹¹⁹ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* (titelblad)

‘Nobele ster schitterend met een hemels licht
[Zijt gij] de hemel waardiger? [Zijt gij] de aarde waardiger?
Schitter ook zo voor het vaderland opdat niet de oude macht van het lot
u dwingt opnieuw te gaan naar uw hemelse beschermgoden.’¹²⁰

Het predicaat ‘heilig’ in de titel van de prent houdt verband met het hemels licht in de eerste versregel: beiden verwijzen naar de goddelijke oorsprong en de heiligheid van de kroon. De betiteling ‘hemels’ en de benaming ‘nobele ster’ benadrukken de fictie dat het voorwerp uit de hemel afkomstig is. Hierdoor beschikt het over een bovennatuurlijke kracht of deugd, de ‘heiligheid van de kroon’. De band tussen het Opperwezen en het koninkrijk wordt gekenmerkt door de directe invloed van God op het lot van het vaderland via de kroon. Dit blijkt uit het beeld door de stralen, uit het vers door het ‘hemels licht’ en uit de titel door de aanduiding ‘heilig, engelachtig en apostolisch’.

In de opdracht, die volgt op de prent, verbeeldt Révay op een vergelijkbare wijze de relatie tussen God, de kroon en de Hongaren. Het boek lijkt opgedragen te zijn aan de koning, de koningin en de Hongaarse *gens*, maar bij nadere beschouwing blijkt toch de heilige kroon centraal te staan in de tekst. Achtereenvolgens somt de auteur de deugden en de daden van koning Matthias II op, maar later blijken deze dankzij ‘de hulp van de allermachtige God’ via ‘de heilige, alleroudste en eervolste kroon van het koninkrijk Hongarije’ tot stand te zijn gekomen.¹²¹ De verhouding tussen God, kroon en koning blijkt ook uit het gebruikte lettertype in deze beeldende tekst: de verwijzing naar God staat bovenaan in de grootste kapitalen gecentreerd afgedrukt, in iets kleinere hoofdletters springt de ‘kroon van het koninkrijk Hongarije’ uit de tekst, terwijl de naam van Matthias in bescheiden hoofdletters aan het begin van een regel is gezet.¹²² God en de bovennatuurlijke macht van kroon zijn meer van belang voor het welzijn van het koninkrijk dan de persoon van de koning, zo lijkt het.

De kroon heeft niet alleen een speciale band met de hemel, maar ook met de Hongaren als volk of als politieke gemeenschap, zo blijkt uit het vervolg. Nadat een einde is gekomen aan de opsomming van de daden van Matthias, de gebeurtenissen die hebben geleid tot de overdracht van de kroon in 1608 en de kroning van koningin Anna in 1613, volgt opnieuw een reeks van eretitels van de kroon. Deze reeks heeft de volgende titel tot besluit: de kroon is het ‘bewijs van de eeuwige glorie van de *optimates* (aristocratie) en het *populus* (lagere volk) van het zeer beroemde, eervolle, krachtige en strijdlustige *gens* van Hongarije’.¹²³ Uit deze opsomming volgt dat, in de ogen van Révay, de Hongaarse *gens* niet alleen uit de adel, maar ook uit het gewone volk bestaat. Omdat volgens zijn beschrijving de betekenis van de kroon verbonden is met de karaktereigenschappen van de gehele *gens*, kan de kroon beschouwd worden als de verbindende en verenigende factor van de Hongaren. Révay loopt met deze beschrijving

---

¹²⁰ *Nobile caeligeno resplendens lumine sydus / Dignius anne polo! Dignius anne solo: / Fulge sic patriae: ne fati sera potestas / Te caeli rursus cogat adire lares.* Ibidem. Met dank aan Bea Blokhuis en Zweder von Martels voor de vertaling.

¹²¹ Ibidem, 2*

¹²² Zie bijvoorbeeld de vergelijkbare opmaak van de opdracht in het werk van Berger uit 1612. Elias Berger, *Trinubium Europaeum* (Francofurti, 1612) (z. p.)

¹²³ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae*, 3*

vooruit op zijn betoog, waarin hij door de beschrijving van de betekenis van de kroon een idee en een beeld van het volk geeft.

5.4.6 Inhoud: de kroon gedurende de Middeleeuwen

Na de inleiding begint het betoog van de auteur. Hij geeft ter introductie een omschrijving van de belangrijkste politieke factoren in de Hongaarse geschiedenis. Achtereenvolgens behandelt hij het ontstaan van het Hongaarse volk, het koningschap, het koninkrijk en de kroon.

Révay duidt in zijn werk de Hongaren aan met de termen *natio*, *gens*, *Hungaris*, *populus* en *aborigines Hunni*. Het woord *natio* keert alleen in het eerste gedeelte van zijn betoog terug, dat volgt op de inleiding, en duikt vijftig pagina's later nog één maal op.¹²⁴ De termen *populus* (volk) en *aborigines Hunni* (afstammelingen van de Hunnen) komen een enkele keer voor in de tekst. Révay lijkt met *populus* het gewone volk aan te duiden, maar uit de context blijkt geen speciale politieke betekenis van deze term. Daarentegen overheerst het gebruik van de term *gens*. Deze komt voor in de combinatie *gens Hungarica* (volk van Hongarije) en *gens Hungarorum* (volk der Hongaren).

Het volk van Hongarije of het volk der Hongaren wordt door Révay gekenmerkt door hun strijdlust, die tevens hun belangrijkste *virtus* is. Hij noemt daarom de Hongaren een *natio bellica* (strijdlustig volk).¹²⁵ Deze karaktereigenschap heeft de *natio* geërfd van haar voorouders, de Hunnen. Dankzij deze deugd voerden de heidense Hongaren, volgens hem, vele succesvolle oorlogen tegen de christenen in verschillende delen van Europa en veroverden zij *Pannonia* (Pannonië).¹²⁶ Révay beweert dat: 'toen de Hongaren begonnen de naam van Christus aan te roepen, groeide hun deugd en moed'.¹²⁷ Voortaan zouden zij tot schrik van hun vijanden de *respublica Christiana* (christelijke gemeenschap) beschermen. Hierdoor kregen de Hongaren de predikaten *fidei clypeus* (schild van het geloof), *religionis murus* (verdedigingsmuur van de religie) en *propugnaculum Christianorum invictum* (het onneembare bolwerk van de christenen).¹²⁸ Deze omschrijving van de Hongaren en hun deugden komt overeen met die van de eerder besproken auteurs en is terug te voeren op de Verklaring van Szerencs. De betekenis van deze definitie is de opvatting, dat de taak van de gemeenschap het verdedigen van het christendom tegen de heidenen is op grond van hun belangrijkste karaktereigenschap, de moed. Evenals in de eerdere teksten fungeert deze omschrijving als het uitgangspunt van het betoog van de auteur.

Vervolgens zet de auteur opnieuw de doelstelling van zijn boek uiteen. Zijn doel is: 'de oorsprong, de successen en het lot van de *sacrum diadema Ungariae gentis bellicosissimae* (heilige diadeem van het strijdlustigste volk) uiteen te zetten gedurende

---

¹²⁴ '*natio nostra*', ibidem, 49

¹²⁵ Ibidem, 1. Révay gebruikt afwisselend de termen *natio* en *gens* als hij over de Hongaren schrijft. Zijn betoog begon op pagina 1 met de term *natio bellica*, maar op de titelpagina schreef hij *gens Hungarica*, op pagina 2 *gens* en op 3 *natio Ungarica* en *gens Ungarorum*. De term *gens* komt in zijn boek vaker voor dan *natio*. Hij lijkt deze termen als synoniem van elkaar te gebruiken.

¹²⁶ Dit is de Latijnse naam voor de Romeinse provincie die lag in het oosten van Oostenrijk en het deel van het Hongaarse rijk ten westen van de Donau. Deze naam werd in de vroegmoderne periode gebruikt om het grondgebied van het hele koninkrijk Hongarije aan te duiden. Tibor Klaniczay, "Die Benennungen 'Hungaria' und 'Pannonia' als Mittel der Identitätssuche der Ungarn" 83-110

¹²⁷ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* 1-2

¹²⁸ Ibidem, 2

de zeshonderd jaar dat de *Monarchia Hungarorum* (monarchie van de Hongaren) had gebloeid'. Deze zin vormt de *propositio* (het thema) en de *summa* (hoofdgedachte) van zijn betoog, zoals blijkt uit de kleingedrukte verklaring in de kantlijn. De essentie van deze passage is dat zijn werk niet over de lotgevallen van het volk zal gaan, maar dat hij, door de analyse van de kroonbetekenis, zal schrijven over de relatie tussen God en de Hongaren, als politieke gemeenschap. Net als hij al in de opdracht deed, legt hij met deze doelstelling nadrukkelijk een verband tussen de sacrale betekenis van de kroon, het karakter van het Hongaarse volk en de politieke constitutie van het rijk. Deze hoofdgedachte van zijn werk, de band tussen God en de Hongaren, vormt de belangrijkste grond waarmee hij de politieke onafhankelijkheid van de gemeenschap zal beargumenteren.

De auteur gaat dieper in op deze band, wanneer hij de relatie tussen de oorsprong van het christelijke geloof bij de *natio Ungarica* en de komst van de kroon beschrijft.¹²⁹ Net als Lipsius, die in iedere historische gebeurtenis de hand van God ziet, stelt Révay dat de Voorzienigheid de oorzaak was van de overgang van het heidense naar het christelijke geloof. Hij kenschetst de Hongaren als een volk dat vroeger oorlogszuchtig en verwoestend was en onverzoenlijk voor haar vijanden. Door de kerstening veranderde hun vroegere haat jegens de christelijke gemeenschap in wederkerige genegenheid en voortaan streden de Hongaren met hun kracht en wapens samen met de overige christenen tegen welke tegenstander dan ook, zo beweert de auteur. Hij stelt dat door dit wonder de gehele gemeenschap van christelijke volkeren krachtiger werd, omdat de basis van alle deugd het geloof in Christus is. Deze wonderbaarlijke bekering van de Hongaren, de komst van de heilige kroon en het ontstaan van het *patria nostra regnum* (ons vaderland het koninkrijk) hebben één en dezelfde oorsprong: de 'hemelse waarheid', aldus Révay.¹³⁰

De functie van dit deel is de plaats van de bekering van de Hongaren in het grotere plan van God met de mensheid te onthullen, door de oorsprong van de bemoeienis van de Voorzienigheid met de Hongaren te beschrijven. Bovendien laat hij door de geschetste veranderingen zien dat het karakter van de volk werd geschapen door God. Dit van God gegeven karakter is tevens een element van Révay's uitvoerige argumentatie, dat het bestaansrecht en de soevereiniteit van de politieke gemeenschap berust op het nut van de Hongaren op grond van hun taak binnen het christelijke Europa, die een onderdeel is van Gods plan.

Vervolgens behandelt Révay de oorsprong van de monarchie bij de Hongaren en de relatie met de herkomst van de kroon. Hierbij gebruikt hij de beschrijving van Berger over de het ontstaan van de monarchie en breidt deze uit met zijn denkbeelden over een 'tweede bekering'. Ook zwakt hij de invloed van de paus op deze ontwikkelingen af. Révay beweert dat een vrijwillige bekering niet voldoende was geweest om de Hongaren over te laten gaan tot het christendom.¹³¹ Hij stelt, dat zij tijdens de regeringsperiode van Karel de Grote al eens waren bekeerd, maar dat het ware geloof teloor was gegaan door binnenlandse troebelen en zij weer terug in de duisternis waren gevallen. Pas met de komst van prins Géza en zijn zoon Stephanus kreeg het christelijk

---

¹²⁹ Ibidem, 3

¹³⁰ Ibidem, 3

¹³¹ Ibidem, 4

geloof een stevige basis, door de bouw van kerken en het stichten van de moederkerk. Deze ommekeer van de *indominata gens* (ongetemd of onoverwonnen volk) werd niet alleen veroorzaakt door de vroomheid en de standvastigheid van het geloof van deze twee vorsten, zo beweert Révay, maar ook en vooral door de *Divina potentia* (goddelijke macht). Het rijk werd gestabiliseerd, vergroot en van de prinselijke tot de koninklijke staat verheven. Bovendien zou het verrijkt worden met een *Regium Diadema* (koninklijk kroonjuweel), ‘dat van alle kroonjuwelen het meest *praeclarum* (eervol) en *religiosum* (heilig) zou zijn’, zo besluit de auteur dit deel.

Révay rechtvaardigt met deze uitleg de regeringsvorm van de Hongaren. Deze legitimatie steunt op de stelling dat de taak van de Hongaren die hen door God is toebedeeld, niet kan worden uitgevoerd zonder dat zij geregeerd worden door een koning. Zijn beschrijving van hun eerdere terugval in het heidendom na de vrijwillige kerstening is het belangrijkste argument voor deze stelling.

Hierna gaat Révay in op de oorsprong van de kroon, door het bekende wonder te beschrijven van de schenking van de kroon door de paus.¹³² Ook hij schrijft dat het heilige kleinood in eerste instantie door paus Benedictus VII was beloofd aan de Poolse prins Miecislav. Nadat deze Poolse prins op een bovennatuurlijke manier van zijn aangeboren blindheid was genezen, had hij zijn rijk gekerstend en van de heidense blindheid bevrijd, zo verhaalt de auteur. Vervolgens verzocht hij, op hetzelfde moment als prins Stephanus, aan de de paus in Rome om een kroon en een koninklijke titel voor zichzelf en zijn nakomelingen. Door een goddelijke ingeving veranderde de paus van gedachten en zond hij in het jaar 1000 deze diadeem aan de Hongaarse prins, samen met een dubbelkruis.

Révay’s weergave van het schenkingswonder heeft dezelfde functie als die in de middeleeuwse kronieken: de rechtvaardiging van de heerschappij van de vorst en de dynastie. Hij wijzigt daarentegen één element, waardoor ook de betekenis van dit verhaal verandert: de betekenis van de schenking van het dubbelkruis. In de eerdere beschrijvingen van Werbőczy, Berger en Jessenius is dit kruis het teken van de band tussen het christelijke geloof van Hongarije en de monarchie. Deze politiek-religieuze betekenis van het kruis noemt Révay nadrukkelijk niet, maar hij geeft een andere interpretatie aan dit symbool. In zijn ogen is het dubbelkruis en zijn lotgevallen het symbool en de proloog van de daaropvolgende ellende in de geschiedenis van Hongarije, omdat dit kruis verloren is gegaan.¹³³ Hij verbindt zijn interpretatie met de analyse van de toestand van Hongarije door Jessenius, door de passage te citeren waarin deze *Hungaria* (Hongarije) *Angaria* (‘rijk van ellende’) had genoemd.¹³⁴ Révay stelt dat de kroon dit *fatum* (lot) niet met het kruis deelde, omdat deze, ondanks alle ellende, op een wonderbaarlijke wijze behouden bleef voor Hongarije.

De auteur sluit zijn betoog over het ontstaan van de kroon af met een vergelijking van de politieke situatie in het koninkrijk Hongarije rond het jaar 1000 met die in de rest van Europa.¹³⁵ Deze vergelijking ontbreekt in het werk van Berger. De kroonhoeder beweert dat de gebeurtenissen die toen gelijktijdig elders in Europa plaatsvonden, al

---

¹³² Ibidem, 5

¹³³ Ibidem, 6

¹³⁴ Ibidem, citaat, zonder bronvermelding, afkomstig uit: Johannes Jessenius, “Der Königlichen Majestät zu Ungarn...” 303 regel 21-22

¹³⁵ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae*, 6-7

even wonderbaarlijk waren als de ‘geboorte’ van de kroon en alleen te vergelijken zijn met wat in zijn eigen tijd plaatsvindt. Vele volkeren gingen over tot het christelijk geloof, zoals de Polen, de Denen en het hele noorden van Europa. Bovendien kwam op hetzelfde moment een *constitutio christiana* (christelijke staatsinrichting) tot stand in drie *politiae* (staten) of *regna* (rijken). Ook ontstond op dat moment het *Imperium Romanum* (Roomse rijk) van de *Germani* (Duitsers). Met deze alliantie kon, volgens hem, de gemeenschappelijke vijand nog beter worden weerstaan. Vervolgens trekt Révay een parallel tussen het ontstaan van de Hongaarse kroon en het Roomse rijk, wanneer hij stelt dat de keizers Otto en Hendrik iets vergelijkbaars als ‘onze heilige kroon’ hadden gecreëerd, omdat ook de keizer van dit rijk werd gekozen en ook dit rijk al 600 jaar bloeide.

De functie van deze passage in het betoog van Révay is het benadrukken van het bestaansrecht van het Hongaarse rijk in zijn eigen tijd. Hij verbeeldt de overeenkomsten tussen het Duitse en Hongaarse rijk in twee dezelfde periodes. De actuele boodschap van deze vergelijking is dat het doel van de eigentijdse politieke veranderingen het behoud is van de christelijke gemeenschap in het licht van het gevaar van de heidense Turk is. Bovendien benadrukt hij de soevereiniteit van het Hongaarse rijk ten opzichte van het Duitse, door het ontstaan en het politieke karakter van beide rijken (de gekozen monarchie) op één lijn te stellen.¹³⁶ Doordat hij de gebeurtenissen in het jaar 1000 als een Godswonder voorstelt, krijgt ook zijn boodschap over de ontwikkelingen in zijn eigen tijd een goddelijke rechtvaardiging.

Nadat Révay de regeringsperiode van Stephanus heeft beschreven, is het opvallend dat hij, net als Berger in zijn werk, een sprong in de tijd maakt. Hierdoor laten beide auteurs een aantal belangrijke gebeurtenissen uit de vroegste Hongaarse historie onbesproken, die in andere boeken steeds werden verbonden met de betekenis van de kroon. De eerste is het korte leven en de vroege dood van Imre, de zoon van Stephanus, en de heiligverklaring van vader en zoon, de tweede is het ‘opdragen van de kroon’ aan de Maagd Maria, die hierdoor als ‘patrones van Hongarije’ werd beschouwd. De verklaring hiervoor is dat deze thema’s vanaf 1600 een steeds belangrijkere rol gingen spelen in de Contrareformatorische literatuur, waarmee men de macht en de plaats van de katholieke kerk in het koninkrijk wilde legitimeren.¹³⁷ Révay en Berger streven in hun werk naar de rechtvaardiging van het politieke compromis van 1608, waarin de rol en de macht van de kerk in de *respublica* juist beteugeld werd ten gunste van de protestantse standen.

a. De ondeugden van de koning

Révay vervolgt zijn betoog met de beschrijving van de troebelen gedurende een reeks van troonopvolgers van Stephanus, waarbij hij begint met de regering van koning Peter (Péter). Vrijwel al deze vorsten worden op een negatieve manier afgeschilderd. Hierbij benadrukt de auteur dat zij op een verkeerde manier invloed hadden op het lot van de kroon, doordat zij geen respect hadden voor de wetten en gewoonten die met dit symbool verbonden waren. Het doel van deze beschrijvingen is, met deze historische

---

¹³⁶ Sándor Bene, “A történeti kommunikációelmélet alkalmazása a magyar politikai eszmetörténetben- A kora újkori modell”, in: *ItK 105* (Boedapest, 2001) 301-302

¹³⁷ Zie voor het Maria-topos: Gábor Tüskés en Éva Knapp, “Magyarország – Mária országa” 573-602

voorbeelden, een algemeen beeld te schetsen van de ondeugden van een slechte heerser. Op grond daarvan luidt de morele les van Révay, dat een slechte heerser geen respect heeft voor de kroon en hierdoor het welzijn van de gemeenschap schaadt. Hij ontleent een deel van zijn voorbeelden aan het boek van Berger. In tegenstelling tot diens werk, beschrijft Révay de voorbeelden uitvoeriger en brengt hij zijn morele boodschap nadrukkelijker naar voren.

Hij begint zijn beschrijving van deze periode met de weergave van het *fortuna* (lot) van de kroon. Het kroonjuweel werd, volgens hem, al in haar *cunabula* (wieg) in het jonge koninkrijk door het lot beproefd. Hij verbeeldt dit door een beschrijving van de diefstal van de kroon door troonpretendent Aba, die hierna de verwant van Stephanus, Peter, het land uitjoeg. De verjaagde koning wendde zich vervolgens tot de Duitse keizer Hendrik III, om de kroon terug te krijgen. De keizer gaf gehoor aan dit verzoek, viel met een leger het koninkrijk binnen en verwierf het kroonjuweel. Maar in plaats dat hij dit voor zichzelf hield, gaf hij de kroon weer terug aan Peter en plaatste hem op de troon, aldus Révay.

Behalve ter illustratie van de ondeugden van koningen, fungeren deze historische voorbeelden opnieuw om de politieke onafhankelijkheid van het Hongaarse koninkrijk ten opzichte van de Duitse keizer aan te tonen. De morele boodschap van de auteur is dat een goede keizer de soevereiniteit van het koninkrijk respecteert, door zijn eerbied voor de legitieme Hongaarse koning en de kroon te tonen. Een slechte vorst doet dit niet en wordt door God gestraft. Hierdoor suggereert Révay dat de betekenis van de Hongaarse kroon belangrijker is dan de macht van de Duitse keizer. Analoog aan de wijze waarop Berger in zijn kruisfictie de daden van de Habsburgse keizer afhankelijk maakt van de manier waarop hij Hongarije regeert, hangt in de ogen van Révay het lot van de Duitse vorst af van zijn respect voor de kroon en daarmee voor de soevereiniteit van het koninkrijk.

Révay begint zodoende zijn weergave van het volgende historische *exemplum* met een positief oordeel over de Duitse keizer vanwege diens respect voor de heiligheid van de kroon, wat uit zijn eerdere daad zou blijken. Hij stelt dat de keizer 'onvergankelijke herinnering en roem verdient, omdat hij de *decus* (waardigheid) van de heilige kroon beschermd'.¹³⁸ Deze 'bescherming van de waardigheid van de kroon' hield volgens hem in, dat de keizer de wettige koning weer op de troon plaatste en het koninkrijk intact hield. Hij verzet zich dan ook tegen andere auteurs, die beweren dat Hongarije een vazalstaat werd van het Duitse rijk en gedwongen werd tribuut te betalen. In de ogen van Révay was deze daad van de keizer ingegeven door respect voor het hemelse (*coeleste*) en het heilige (*sacro sancta*) in de kroon, dat in de ogen van de keizer niet door list of geweld mocht worden geschonden.¹³⁹ Deze uitleg fungeert als moreel voorbeeld van de gewenste deugden van een vorst, zoals ook blijkt uit de geschiedenis van koning Peter, die later zijn leven en koninkrijk verloor door toedoen van koning Andreas (András). Het lot van deze koning is in Révay's ogen een waarschuwing voor koningen. Hij besluit daarom met een vergelijkbare morele boodschap als die van Lipsius over de vorstenmoraal: 'dat het belangrijk is om met mate om te gaan met de van God verkregen macht en noch hoogmoedig, onrechtvaardig, ondoordacht, of

---

¹³⁸ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae*, 8

¹³⁹ *Ibidem*, 9

gewelddadig te zijn, maar God te vrezen, omdat deze geen genade voor zondaren kent'.¹⁴⁰

In het volgende voorbeeld richt hij zich met een soortgelijke waarschuwing tot de Duitse keizer. Révay schrijft dat de keizer later een slechte naam kreeg, toen hij opnieuw Hongarije binnenviel, koning Andreas probeerde te verjagen en de kroon wilde stelen.¹⁴¹ Het lukte Andreas de keizerlijke troepen te weerstaan. Volgens Révay behaalde deze de overwinning op de keizer: 'door zijn rechtschappen ontzag voor de kroon en de hulp van de heiligheid van de kroon'. Deze bescherming van de koning en het Hongaarse rijk door de kroon tegen de vijand noemt de auteur de *victoria* (overwinning) van de kroon. De kroon beschermt de heerser die respect heeft voor de heiligheid van dit voorwerp, maar straft diegene die haar schendt, zo concludeert de auteur uit deze geschiedenis.

De idee van de *victoria* van de kroon fungeert voor Révay opnieuw om de onafhankelijkheid en de integriteit van het Hongaarse rijk te benadrukken. Wie de koning, de kroon of het rijk schendt, wordt door God gestraft via de kroon. Hoe deze 'bestrafing van de kroon' in zijn werk gaat, legt de auteur door het volgende *exemplum* uit. Een inbreuk op de heiligheid van de kroon wordt bestraft volgens de *lex talionis divinitus rata* (wet van vergelding met goddelijke goedkeuring), vergelijkbaar met de ideeën van Lipsius in *De Constantia*.¹⁴² Hij verbeeldt deze straf door een anekdote over koning Andreas. Deze liet Béla kiezen tussen de kroon, het symbool van de koninklijke waardigheid, en het zwaard, het teken van de grafelijke waardigheid.¹⁴³ Béla koos het zwaard, maar roofde niet lang daarna de kroon met hulp van zijn schoonvader, de Poolse koning Boleslav, en bezette het land. Révay stelt dat uit het lot van de koningen Peter, Andreas en Béla kan worden geleerd dat: 'het een onwankelbare wet is dat de zonde door de zonde wordt bestraft'.¹⁴⁴ Wie de kroon rooft met hulp van buitenlanders en de wettige koning van zijn troon stoot, zal op eenzelfde manier aan zijn einde komen. De morele les die Révay op grond van deze gebeurtenis trekt, is dat op een ondeugd van een koning de *vindicta sacrae coronae* (wrake/straf van de heilige kroon) volgt.

Het denkbeeld van de *vindicta* van de kroon is, in de ogen van Révay, opnieuw een teken van de directe invloed van God op het lot van de koning en het koninkrijk. Vanwege het bovennatuurlijke karakter staat deze bestrafing boven de aardse wetten: al wordt een koning door zijn onderdanen als de legitieme koning beschouwd, dan toch kan God hem zijn kroon ontnemen of laten afzetten door een andere troonpretendent. Révay verbeeldt de werking van deze goddelijke wrake door de beschrijving van een gebeurtenis in de elfde eeuw. Na de dood van Peter werd koning Salomo beschouwd als de wettige koning, maar de auteur beweert dat de verborgen wil van God deze koning zou straffen voor zijn zonde.¹⁴⁵ De koning had namelijk de zonde begaan door met hulp van vreemde troepen tegen zijn *patria* (vaderland) te strijden en zo met hulp van de Duitse keizer zich van de kroon meester te maken. De kroonauteur ziet het afbranden van de dom van Pécs, na de kroning van Salomo tot wettige koning, als het godsteken

---

¹⁴⁰ Ibidem.

¹⁴¹ Ibidem, 10

¹⁴² Justus Lipsius, *Over de standvastigheid bij algemene rampspoed* B. 1, H. 10, 104-105

¹⁴³ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* 11

¹⁴⁴ Ibidem, 12

¹⁴⁵ Ibidem, 13

van de naderende bestraffing van de zondige koning. Hij stelt dat dit voorval onmiskenbaar verband hield met de schending van de kroon door Salomo, wegens het vergoten bloed van zijn broer, de burgeroorlog en zijn zucht naar *maiestas* (majesteitelijkheid of soevereiniteit).¹⁴⁶ Niet lang daarna werd Salomo verslagen door zijn broer Géza en kreeg deze de kroon in handen. Voor de lezers uit de tijd van Révay zal het niet veel moeite hebben gekost, om in deze (en de komende) beschrijving van de regering van Salomo en Géza de overeenkomst te zien met de regeringsperiode van Rudolf en de broedertwist tussen hem en Matthias. Net als Salomo, streed Rudolf tegen het vaderland met vreemde troepen, veroorzaakte een burgeroorlog en schond de kroon in de ogen van de Hongaarse onderdanen.

b. De ideale koning

Na deze weergave van de ondeugden van de Hongaarse en Duitse vorsten, beschrijft Révay een beeld van een goede, deugdzaam koning door de regering van de koningen Géza en (de heilige) Ladislaus (László) als *exemplum* te tonen. In de hagiografie over deze koningen ging de aandacht uit naar hun heldendaden, maar Révay schenkt aandacht aan hun regering. Doordat de daden van Géza, Ladislaus en die van Matthias II met de kroon een zekere overeenkomst hebben in de ogen van de auteur, geeft hij zo een boodschap af over wat hij als wenselijke deugden bij Matthias ziet. Dit verband komt vooral in het derde deel van zijn betoog goed uit de verf. Het eerste en tweede deel van zijn werk vormen daardoor een inleiding op zijn bespreking van de regering van Matthias en zijn vermaning van vorst en gemeenschap.

Révay begint dit gedeelte met de bewering dat aan de komst van een goede koning een teken van God vooraf gaat. Zo stelt hij dat Géza: ‘niet alleen in het teken van de overwinning, maar ook door een wonderlijke en hemelse voorspelling het koninkrijk verwierf’.¹⁴⁷ De broer van Géza, Ladislaus, zag in een visioen dat engelen uit de hemel de kroon op het hoofd van zijn broer plaatsten. Deze wonderbaarlijke gebeurtenis is voor de auteur het belangrijkste argument voor de band tussen de hemelse en de aarde regering, via de heiligheid van de kroon. In zijn ogen bestaat daarom, vanwege deze heiligheid, een verband tussen de *coelestis providentia* (hemelse Voorzienigheid), de *pietas regis* (de vroomheid van de koning) en de *felicitas regni* (de voorspoed van het rijk).¹⁴⁸ Het is niet toevallig dat dit verband ook in het werk van Lipsius is terug te vinden.

Révay legt deze relatie aan zijn lezers uit door de koningen Géza en Ladislaus als de ideale Hongaarse heersers, als ‘koning-filosofen’ voor te stellen. Volgens hem respecteerden zij de heiligheid van de kroon en brachten hierdoor voorspoed in hun land. Zo wist Géza het rijk tot rust te brengen en kreeg hij door zijn daden de titel *magnus* (de grote).¹⁴⁹ De opvolger van Géza, Ladislaus, voldeed nog meer dan Géza aan het beeld van de ideale vorst en krijgt daarom van de auteur de titel ‘de favoriet van God’. Ladislaus beschikte over alle deugden die noodzakelijk zijn voor een vorst, die overeenkomen met de door Lipsius zo gewenste deugden van een heerser. Révay

---

¹⁴⁶ Ibidem, 14

¹⁴⁷ Ibidem.

¹⁴⁸ Ibidem.

¹⁴⁹ Ibidem.

schrijft: ‘dat de *pietas* (vroomheid) en de *singularis modestia* (buitengewone bescheidenheid) van Ladislaus zo bijzonder waren, dat hij de grootste lof van het nageslacht verdient’.¹⁵⁰

De vroomheid en bescheidenheid van Ladislaus illustreert de auteur door een aantal daden van deze koning op te sommen. De ‘buitengewone bescheidenheid’ kwam direct al tot uiting bij de verkiezing van Ladislaus tot koning. Deze verkiezing gebeurde met algemene instemming en naar de wens van allen (*communi consensu atque voto res declaratur*), zo schrijft Révay, maar Ladislaus ‘wees deze waardigheid lange tijd standvastig af, omdat hij het als een zonde ervoer om tijdens het leven van de gekroonde koning Salomo de heilige diadeem te dragen’.¹⁵¹ Pas nadat de Hongaarse edelen hem hadden gesmeekt om koning te worden, omdat hun hart verbitterd was door Salomo, liet hij zich tot vorst en *dux* (graaf) verheffen. Révay verklaart deze bescheidenheid door te stellen dat Ladislaus van mening was dat ‘de koninklijke *dignitas* (waardigheid) niet in de troon verborgen zit, maar in de opvallende en prijzenswaardige daden’.¹⁵² Ook deze beschrijving kan een verwijzing zijn naar het begin van de regeringsperiode van Matthias, omdat deze eerst gouverneur was en pas later tot koning werd gekozen.

Tot de belangrijkste deugden van de ‘koning-filosof’ Ladislaus rekent Révay ook diens vroomheid ten opzichte van de kroon. Deze koning ‘verzorgde en respecteerde de kroon met volledige eerbied en gelovigheid’ en ‘nam de scepter op met een grote verantwoordelijkheid’.¹⁵³ Door zijn deugden kreeg Ladislaus de steun van de Voorzienigheid en bracht zijn rijk voorspoed. Révay verbeeldt de deugden van Ladislaus door het voortdurende conflict met de verdreven koning Salomo te beschrijven. Ook in dit voorbeeld is de overeenkomst met de twist tussen Rudolf en Matthias herkenbaar, die pas met de dood van de eerste in 1612 tot een einde kwam.

Eenzelfde overeenkomst tussen Ladislaus en Matthias is ook duidelijk in de volgende passage. Toen Ladislaus ontdekte dat de verdreven koning misbruik maakte van zijn welwillendheid en bescheidenheid, door het land in onrust te brengen en vreemde troepen tegen het vaderland op te hitsen, kwam hij ertoe zich te verzetten tegen de wettige koning, zo beweert Révay. De auteur benadrukt dat deze daad van Ladislaus niet was ingegeven door bekommernis om zijn eigen welzijn, maar om dat van zijn *gens* en *patria*. Uiteindelijk behaalde Ladislaus de overwinning op Salomo, werd de burgeroorlog met de vrede beëindigd en wist Ladislaus zonder bloedvergieten heel Dalmatië en Kroatië ‘voor het bezit van de kroon te verwerven’.¹⁵⁴ Deze voorstelling van de ideale koning is ook bedoeld om de machtsovername van Matthias te rechtvaardigen. In een later deel van het betoog zal Révay op een vergelijkbare manier de geweldloze overname van de macht door Matthias en tegelijk diens daden voor de gemeenschap en het vaderland prijzen.

---

¹⁵⁰ Ibidem.

¹⁵¹ Ibidem, 15

¹⁵² Ibidem. Deze gedachte keert terug in het testament van Révay. Péter Révay, “Valedictio Morituri”, in: Rafaël Hrabecius, *D. O. M. A. Oratio Funeris In solennibus exequiis*, K

¹⁵³ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* 15

¹⁵⁴ Ibidem, 16

c. Soevereiniteit van de gemeenschap

Nadat Révay de regeringsperiode van deze ideale koningen heeft behandeld, volgt opnieuw een beschrijving van de heerschappij van onrechtvaardige heersers. Deze periode geeft de auteur de gelegenheid om een theorie uit te werken over de kroon en de gemeenschap in een tijd van politieke onrust. Hij verbeeldt een dergelijke onwenselijke toestand door de aan Berger ontleende voorstelling van het 'lijden van de kroon', waarin de kroon wordt gekweld door een onrechtvaardige koning.¹⁵⁵ De oorzaak van dit lijden is de verwaarlozing van de *cultus sacrae coronae* (verering van de heilige kroon), omdat de zondige opvolgers van Ladislaus de politieke moraal van de kroon niet respecteren. Révay stelt dat de machtswellust de grootste ondeugd van deze heersers is, die samengaat met listen en machinaties. De teloorgang van de publieke moraal (de 'kwellingen van de kroon') door het verkeerde handelen van de koning leidt tot schade voor het *bonum publicum* van het rijk en heeft de versterking van de harmonie in het rijk tot gevolg.¹⁵⁶ De auteur beschrijft deze situatie, in een neostoïsch beeld van de kroon, als een schip op een stormachtige zee.¹⁵⁷

Met deze nieuwe toestand treedt ook een verandering op in de rol van de kroon met betrekking tot haar geschiedenis. Tot nu toe beschreef de auteur de kroon als een passief voorwerp met een bovennatuurlijke betekenis. Vanaf hier stelt Révay de kroon voor als een 'handelend persoon', net als Berger dat deed in zijn werk. De auteur laat een verpersoonlijkte kroon optreden als de 'redder van het vaderland'. De auteur verbeeldt deze 'redding' door de relatie tussen de *gens*, de *cultus* van de kroon en de *maiestas* (hier: soevereiniteit) van de kroon uiteen te zetten.

In navolging van Lipsius omschrijft Révay een slechte vorst als een machthebber die het *bonum publicum* schade toebrengt. Desondanks stelt hij dat: 'niemand bang moet zijn dat slechte koningen dit *bonum publicum* zullen schenden, omdat de kroon de onvergankelijke *libertas gentis* (de vrijheid van het volk) beschermt door haar *maiestas* (soevereiniteit)'.¹⁵⁸ Deze bescherming betekent dat zolang de *gens* de *cultus* van de kroon in ere houdt, de *maiestas* van de kroon de gemeenschap in bescherming neemt. Hieruit volgt dat als zodanig de *gens* rechtstreeks wordt geregeerd door deze *maiestas* van de kroon. Als de gemeenschap zich vrijwillig onderwerpt aan het recht en de moraal van de kroon, dan keert de rust en orde weer terug in het land, wordt de vijand weerstaan en het territorium beschermd en uitgebreid, aldus de auteur.¹⁵⁹ Hij beweert dat de kroon: 'wilde volkeren voor het heil en het geloof met haar *maiestas* bevocht en overwon'.¹⁶⁰

De functie van deze idee van de *maiestas* van de kroon is de 'onvergankelijke vrijheid van het volk' van een rechtvaardiging te voorzien. Révay verbeeldt het gezag van de kroon over de Hongaren door de notie van *maiestas*. Deze idee houdt tevens in dat de *gens* zichzelf kan regeren, omdat de *maiestas* betekent dat het volk haar 'onvergankelijke vrijheid' kan beschermen tegen de regering van een slechte koning door de *cultus* van de kroon in ere te houden. Daar deze *cultus* van de kroon betekent

---

¹⁵⁵ Ibidem, 17

¹⁵⁶ Ibidem.

¹⁵⁷ Ibidem.

¹⁵⁸ Ibidem.

¹⁵⁹ Ibidem.

¹⁶⁰ Ibidem.

dat zowel de volk als de koning zich aan de van God via de kroon gegeven wetten en regels moeten houden, volgt hieruit dat het Hongaarse volk soeverein is ten opzichte van de vorst binnen de grenzen van de politieke moraal van de kroon. Daar Révay deze moraal zelf formuleert op grond van de historische voorbeelden, volgt hieruit dat, door de idee van de *maiestas* van de kroon, Révay het Hongaarse volk in zekere mate soeverein verklaart.

Op grond van deze idee ontwikkelt de auteur een theorie van de soevereiniteit van de politieke gemeenschap, die hij door zijn kroonfictie geloofwaardig maakt. Daar deze denkbeelden zijn gebaseerd op een bepaalde voorstelling van het Hongaarse volk, rechtvaardigt de auteur zijn politieke ideeën door gebruik te maken van de identiteit van deze gemeenschap. Hieruit volgt dat Révay dit vroegmoderne idee van de soevereiniteit van de gemeenschap legitimeert door een beeld te geven van de identiteit van deze gemeenschap. De functie van de identiteit is daardoor de rechtvaardiging van een bepaald idee van soevereiniteit van de gemeenschap. De kroonbetekenis bepaalt de normen volgens welke een koning rechtvaardig is of niet. Als de gemeenschap geregeerd wordt door een onrechtvaardig heerser, dan heeft zij recht op een zekere mate van soevereiniteit.

Door de idee van de *maiestas* van de kroon te verbinden aan een verpersoonlijkt voorwerp, geeft Révay de tastbare kroon een hoofdrol in de Hongaarse geschiedenis. Dit is de reden dat hij in het volgende deel meer aandacht besteedt aan de lotgevallen van de tastbare kroon, zoals de opeenvolgende diefstallen van het kroonjuweel. Hierbij maakt hij onderscheid tussen *diadema* (de kroon als tastbaar voorwerp), *insigne regium* (de kroon als symbool van de koningsmacht) en de *sacra corona* (de kroon in de zin van de bovennatuurlijke kracht, die verbonden is met de idee van de soevereiniteit van het volk). De kroonhoeder zet het verschil tussen deze termen uiteen, door de beschrijving van de troebelen tijdens de regeringsperiode van koning Stephanus (István) III.¹⁶¹ Terwijl deze vorst oorlog voerde in Dalmatië, stal zijn broer met hulp van ontevreden edellieden de *diadema* (kroonjuweel), omdat hij dacht dat hij daarmee ook gemakkelijk het koninkrijk zou verwerven en tot koning zou worden verheven.

Révay stelt, in navolging van Lipsius, dat de wettige koning over *prudencia* (gezond verstand, inzicht) behoort te beschikken.¹⁶² De koning liet de gekte van zijn broer op zijn beloop en wachtte als een ervaren zeeman tot de storm zou zijn uitgewoed, zo schrijft hij op neostoïsche wijze. God, die de koningen op hun troon zet en de hoeder is van de kroon, liet de zonde niet ongestraft. De zondaar kwam aan zijn einde, maar de kroon kwam nogmaals bij een slechte opvolger terecht en de moeilijkheden voor de wettige koning begonnen opnieuw. De auteur citeert hierbij Seneca, die schreef over de goden die de goede mensen beproeven.¹⁶³ De kroonauteur verklaart deze moeilijkheden door te stellen 'dat God geen genade heeft voor mensen in hoge functies, omdat ze anders denken dat ze alles te danken hebben aan hun eigen lot, bezit en macht, en daardoor zelfingenomen worden'.¹⁶⁴ Uiteindelijk won de goede zaak en kreeg de vorst zijn *insignia regia* (koninklijk teken) weer terug, maar de koning had de overwinning behaald met hulp van de *sacra corona*, aldus Révay. Een heerser die zachtmoedig,

---

¹⁶¹ Ibidem.

¹⁶² Ibidem, 18

¹⁶³ Ibidem. Zie: Lucius Annaeus Seneca, *Dialogen (Voorzienigheid)* (Amsterdam, 2001) 35

¹⁶⁴ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae*, 18

vroom en rechtvaardig is, en begaan met het welzijn van zijn onderdanen, wordt door God beschermd via de bovennatuurlijke kracht van de kroon, zo stelt hij.¹⁶⁵

De functie van deze voorbeelden hangt samen met de eerder geschetste politieke theorie van de soevereiniteit van de gemeenschap. Révay presenteert vervolgens een keten van samenhangende *exempla*, die zijn eerder genoemde politieke denkbeelden geloofwaardiger moeten maken. Ook uit deze voorbeelden volgt dat de rechtvaardigheid van de heerschappij van de koning afhangt van zijn respect voor de politieke moraal van de kroon. Omdat met deze moraal ook de rechten en vrijheden verbonden zijn, legitimeert de auteur hierdoor opnieuw de politieke aanspraken van de *gens*.

Hierna vergelijkt Révay de betekenis van het Hongaarse kroonjuweel met die van de overige tekenen van konings- en keizersmacht in Europa. Hierbij benadrukt hij het betekenisonderscheid tussen de keizerskroon van het Duitse rijk en het machtssymbool van het Romeinse rijk. De auteur verbeeldt dit door de rol uiteen te zetten van beide kronen in een twist om de tronen in de twee rijken. De Hongaarse broedertwist vond plaats tijdens de regeringsperiode van koning Imre (1196-1204).¹⁶⁶ Een jongere broer van de koning, prins Andreas, wilde zich meester maken van de troon. Toen de troepen van de broers tegenover elkaar stonden, legde de wettige koning zijn wapens neer en trad in vol ornaat, de heilige kroon op zijn hoofd en de scepter in zijn hand, de vijandelijke troepen tegemoet. Volgens Révay waren de prins en de troepen zo onder de indruk van deze aanblik, dat ze om vergiffenis smeekten en hun wapens neerlegden.

Révay vergelijkt deze gebeurtenis met een soortgelijk voorval aan het hof van de Duitse keizer. Hij verhaalt hoe keizer Hendrik V de macht overnam van zijn vader, Hendrik IV. Terwijl de keizer op de troon zat, namen de afgevaardigden van zijn zoon plotseling de keizerskroon en de scepter van de keizer af en kreeg de zoon de diens keizersmacht. Deze anekdote is voor Révay de aanleiding om de *maiestas* van de Duitse keizer met die van de Hongaarse koning te vergelijken. Uit de gebeurtenissen blijkt volgens hem, dat de Hongaarse Andreas meer respect voor de koninklijke *maiestas* (soevereiniteit) had dan de Duitse Hendrik V voor de keizerlijke *maiestas*.¹⁶⁷ De oorzaak van dit verschil is, volgens Révay, dat de Hongaarse koning wordt beschouwd als *sacro sanctus ac inviolatus* (heilig en onschendbaar), omdat zijn *maiestas* voortkomt uit de heiligheid en de *cultus* van *corona nostra*.¹⁶⁸ Hierbij haalt hij de woorden aan van de *palatinus* van Hongarije, Nicolaus Gara (Miklós Gara) bij Bonfini: 'een koning die gekroond is met de heilige diadeem, kan zelfs al was hij een wild dier, niet gekrenkt worden zonder dat sprake is van een grote misdaad'.¹⁶⁹ De keizerskroon moet het zonder deze heilige macht stellen, waaruit volgt dat de Hongaarse kroon voor een heerser belangrijker is dan de Duitse keizerskroon.

Révay wil opnieuw zijn politieke theorie ondersteunen met dit geschetste betekenisverschil tussen de twee kronen. Volgens hem zijn Hongaarse koningen niet

---

¹⁶⁵ Ibidem, 19

¹⁶⁶ Ibidem.

¹⁶⁷ Ibidem, 20

¹⁶⁸ '(...) à Religione fortisan & veneratione Coronae nostrae, à qua Regem Maiestatem suam accipere ab illa sacro sanctum ac inviolatum habire credimus.' Ibidem.

¹⁶⁹ '(...) coronatum sacro Diademate Regem, vel si bellua foret, nunquam sine magno laedi posse scelere.' Ibidem, 20-21. Met dank aan Zweder von Martels voor de vertaling. Révay kan deze zin op het boek van Bonfini hebben gebaseerd, maar hij noemt Nicolaus Gara in plaats van Michael Orsagh.

almachtig, maar ontlene zij hun soevereiniteit aan de heiligheid van de kroon, en hierdoor is het behoud van hun koningsmacht afhankelijk van hun respect voor de *cultus* van de kroon. Daar hij in een eerder deel heeft uiteengezet dat in deze *cultus* ook een zekere mate van soevereiniteit van het volk ligt besloten, legitimeert hij op deze wijze ook zijn denkbeelden over de politieke rechten van de gemeenschap.

De auteur volgt een vergelijkbare redenering als bij de eerdere voorbeelden, wanneer hij de legitimatie van de macht in het Romeinse keizerrijk bespreekt. Hij beweert dat een kroon in dit rijk geen rol speelde, maar dat de keizer zijn soevereiniteit ontleende aan de titel *Augustus* (verhevene). Hierbij citeert hij Flavius Vegetius Renatus, die beweerde dat aan de keizer gehoorzaamheid was verschuldigd als aan een godheid, nadat hij deze titel had gekregen. Ook uit dit citaat blijkt dat de heilige betekenis van de Hongaarse kroon enig en uniek is. Révay stuurt met deze voorbeelden aan op een these die vergelijkbaar is met die welke Berger uiteenzette in zijn werk over het kruis: de Hongaarse kroon is het belangrijkste teken van de goddelijke legitimatie van de keizersmacht van de Habsburgse vorst. Op grond van de heilige betekenis is de Hongaarse kroon belangrijker voor het behoud van de macht van de vorst dan de keizerskroon of de keizerstitel.

Deze korte beschouwing over titels en kronen is bedoeld om de eerdere these over de soevereiniteit van het volk van een rechtvaardiging te voorzien. Als de betekenis van de kroon het belangrijkste is voor de goddelijke legitimatie van de macht van de Habsburgse keizer en als hierdoor zijn macht afhankelijk van de wijze waarop hij Hongarije regeert, dan betekent dit dat het volk, via de juridische betekenis van de kroon die verbonden is met de *cultus* van de kroon, over een zekere mate van soevereiniteit beschikt. Net als Berger met zijn de kruisfictie, verdedigt Révay de rechten van de Hongaarse politieke gemeenschap met zijn verbeelding van de kroon.

d. Ondeugden van de gemeenschap

Hierna behandelt Révay de grenzen van de soevereiniteit van het volk, als hij ingaat op de ondeugden van het volk. Ook in dit deel is te merken dat hij gebruikt heeft gemaakt van de denkbeelden van Lipsius. Hij stelt dat de soevereiniteit van de kroon ook tegen het eigen volk gericht kan zijn, omdat het kwetsen van de *maiestas* van de kroon moet worden goedge maakt door de vernietiging van het hele volk. Deze schending wordt veroorzaakt door de zonden van het volk, net als die van de vorsten. Révay geeft een voorbeeld van deze ondeugd als hij, in navolging van Lipsius, de eerzucht van het volk beschrijft. Eerzucht is in zijn ogen het gif of de kanker van de staat, want het zet mensen tegen elkaar op die van nature zijn geboren om elkaar te steunen, maar nu zich laten leiden door machtswellust en niet geven om *religionis huius Coronae autoritas* (de autoriteit van de heiligheid van de kroon).¹⁷⁰

In het volgende deel gaat de auteur in op de machtsverhouding tussen kroon, koning en volk. De aanleiding voor deze beschouwing is de regeringsperiode van koning Andreas II (András), die volgde op een tijd van onrust. Deze koning was in de ogen van Révay een goed en rechtvaardig heerser, die werd geëerd vanwege zijn strijd om de herovering van de heilige stad Jeruzalem en het heilig land.¹⁷¹ Zijn deugden

---

¹⁷⁰ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae*, 22

¹⁷¹ *Ibidem*. Deze koning voerde ook de titel 'koning van Jeruzalem'.

kwamen ook tot uiting in zijn respect voor de kroon, wat de auteur verbeeldt in een ritueel met de kroon. ‘Andreas vroeg vergiffenis voor de slechte daden van zijn voorgangers door zijn legers in slagorde en met schallende horens voor de kroon op te stellen’, aldus Révay.¹⁷² Deze beschrijving van de daden en deugden van de koning vormen een inleiding op het belangrijkste regeringsbesluit van Andreas, dat volgens Révay ook was geïnspireerd door zijn eerbied voor de kroon. De koning vaardigde een *Axioma Regia* (constitutie of grondwet voor het rijk) uit, die onmiddellijk en met algemene instemming werd aangenomen, aldus Révay.¹⁷³ Hierdoor, in de woorden van de auteur: ‘vermeerderde deze koning de *libertas* (vrijheid) van Hongarije door privileges aan de adel toe te kennen, waar vervolgens alle koningen van Hongarije een eed op hebben afgelegd’.¹⁷⁴ Révay duidt met deze ‘grondwet’ de *Bulla Aurea* aan, de ‘Gouden Bul’ van Andreas uit 1222, waarin de voorrechten en de vrijheden van de standen werden vastgelegd, waaronder het recht om in opstand te komen tegen een onrechtvaardige koning.¹⁷⁵ Deze tekst haalt Werbőczy in zijn wetboek veelvuldig aan, maar ook in andere wetsteksten is ze terug te vinden. Bovendien was de passage over het recht op het weerstreven van een slechte koning één van de argumenten waarmee de opstand van Bocskay werd gerechtvaardigd.¹⁷⁶

De eedaflegging was een onderdeel van het kroningsritueel en verbeeldde het compromis tussen de politieke eisen van standen en koning. Tijdens deze plechtigheid legitimeerde de inhoud van de eed de koningsmacht en de voorrechten van de standen. Koning Andreas vaardigde in werkelijkheid deze bul uit onder druk van de adellijke factie, terwijl in de preambule de oorsprong van deze vrijheden werd teruggevoerd op de eerste koning van Hongarije.¹⁷⁷ Deze historische feiten vermeldt de zeventiende-eeuwse schrijver evenwel niet, en niet zonder reden. Door de totstandkoming van de Gouden Bul voor te stellen als het gevolg van de eerbied van de koning voor de heilige kroon, doet Révay het voorkomen alsof God zelf deze vrijheden van de adel bekrachtigt. De auteur legitimeert de idee van de vrijheid van het Hongaarse rijk niet door de persoon van een heilige koning, zoals dat in de ‘Gouden Bul’ gebeurde, maar door zijn idee van de heiligheid van de kroon, dat verbonden was met het tastbare voorwerp. De idee van de ‘vrijheid van Hongarije’ komt daarom overeen met de voorrechten van de standen en wordt gelegitimeerd door de betekenis van de heilige kroon.

Het doel van de uitvoerige beschrijving is een verband te leggen tussen de gebeurtenissen in 1608 en die in 1222. Deze relatie is gebaseerd op de overeenkomst tussen het politieke compromis dat tussen de standen en de koning werd gesloten, waarbij de koning een grondwet bekrachtigde, waarin de vrijheden en de rechten van de gemeenschap en zijn macht als koning werden afgebakend. De functie van de kroon in de beschrijving is, dat Révay deze afschildert als de verbindende schakel tussen de beide gebeurtenissen en als de legitimatie van dit politieke compromis. Volgens hem

---

¹⁷² Ibidem, 22

¹⁷³ Ibidem.

¹⁷⁴ Ibidem, 23

¹⁷⁵ Bálint Homan en Gyula Szekfű (red.), *Magyar történet* I (Boedapest, 1935) 491-497

¹⁷⁶ Kálmán Benda, “Habsburg-politika és rendi ellenállás” 425, Kálmán Benda, “Le droit de résistance de la bulle d’or hongroise et le Calvinisme” 155-161

¹⁷⁷ Bálint Homan en Gyula Szekfű (red.), *Magyar történet* I 492

waren beide overeenkomsten tussen koning en standen ingegeven door het ‘respect voor de kroon’ en werden hierdoor als het ware door de hemel gesanctioneerd. Bovendien geeft hij de idee van de soevereiniteit van de gemeenschap een historische basis door de verwijzing naar de inhoud van de Gouden Bul, waarin de vrijheid van de *gens* wordt genoemd.

e. *Victoria* van de apostolische kroon

Nadat Révay aldus zijn theorie heeft uiteengezet en beargumenteerd, zet hij in de hierop volgende gedeeltes het belang uiteen van deze denkbeelden voor Europa en het christendom. Hij doet dit door de *victoria* (overwinning) van de kroon te verbeelden, die opnieuw is gebaseerd op een verpersoonlijkt beeld van de kroon. Als aanleiding voor deze uiteenzetting neemt hij het binnenvallen van de Tataren in Hongarije in 1241-1243 tijdens de regering van koning Bela IV (Béla) en de enorme verwoestingen die deze invasie teweeg bracht. Tijdens deze aanval moest de koning vluchten naar Oostenrijk en kwam uiteindelijk terecht op een eiland voor de Dalmatische kust.

Révay acht het een wonder dat de kroon ongeschonden bleef te midden van dit krijgsgeweld en beschrijft dit als het gevolg van de bescherming van God. Hij stelt dat de kroon *apostolica corona* (apostolische kroon) moest worden genoemd, omdat de kroon op de wijze van de apostelen had standgehouden tegen het heidense, wilde volk.¹⁷⁸ Naar de mening van Révay had de kroon gewonnen en: ‘toen de Godheid de barbaren weer had verdreven, verwierf de *triumphalis corona*, de triomferende kroon, militaire eer’.¹⁷⁹ Vergelijkbaar met het teken van het kruis in het werk van Berger, stelt Révay de kroon voor als het symbool van de overwinning op de heidense Tataren. Deze beschrijving van de Tatareninval en het beeld van de *triumphalis corona* lijkt het minst overtuigende deel van het verhaal over de kroon. Révay laat de kroon geen duidelijke rol in de gebeurtenissen spelen, wat niet verwonderlijk is, omdat de kroon ook niet genoemd wordt in de kronieken over deze periode.¹⁸⁰ De auteur verbindt de kroon in de strijd tegen de Tataren met de ideeën *apostolica corona* en *triumphalis corona*. De schrijver gebruikt heel wat gezwollen taal en bombastische woorden om te verhullen dat de basis voor deze twee eretitels met betrekking tot het wonderbaarlijke behoud van de kroon te midden van de plunderende barbaren historisch mager was.

Révay zet door de noties *apostolica corona* en *triumphalis corona* zijn opvattingen over de strijd tegen de heidenen van zijn tijd (de Turken) uiteen. Door het gebruik van de termen ‘apostolisch’ en ‘triumferend’ stelt de auteur de tastbare kroon aan zijn tijdgenoten voor als het symbool van de strijd van de Hongaarse *gens* tegen de Turken, de hulp van God in deze strijd door de rol van de kroon (de apostolische kroon) en de uiteindelijke overwinning op deze heidenen door deze bovennatuurlijke hulp (de triomferende kroon). Nadat de auteur in een eerder gedeelte de band tussen de kroon en het volk heeft uiteengezet, wil hij met deze nieuwe betekenisontwikkeling van de kroon aantonen, dat ook het Hongaarse volk onder de bijzondere bescherming van God staat, vanwege zijn taak in Europa.

---

¹⁷⁸ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* 24

¹⁷⁹ Ibidem.

¹⁸⁰ De kroon wordt bijvoorbeeld niet genoemd in het *Carmen miserabile* van Magister Rogerius uit deze periode. Zie: Rogerius Mester, *Siralmas ének* (J. Horváth en A. Zsoldos vert.) (Boedapest, 2001) 399-441

In het gedeelte dat volgt op de Tatareninval komt Révay terug op deze politieke betekenis van de kroon voor de Hongaren. Hij stelt opnieuw de relatie tussen de idee van de ‘vrijheid van de Hongaren’ en de betekenis van de kroon aan de orde door de gevolgen van de opvolgingsstrijd tussen Karel Robert van Anjou en Vencel van Bohemen voor de kroon te beschrijven. Het belangrijkste gevolg van deze strijd was, in zijn ogen, dat de kroon ‘opnieuw moest lijden’, en net als in de voorafgaande gedeeltes werd dit lijden veroorzaakt door tweedracht in het rijk.¹⁸¹ Hierbij maakt hij gebruik van het werk van Berger, omdat deze op een vergelijkbare wijze deze ‘omzwerping’ van de kroon beschreef en ook de tweedracht binnen de gemeenschap als de belangrijkste oorzaak van het vertrek van de kroon zag.

Révay verbeeldt dit lijden als volgt. Karel Robert was door paus Bonifatius VIII aan de Hongaren aanbevolen als toekomstig koning, maar zij moesten niets hebben van deze troonpretendent. Tegen de wil van de paus kozen zij Vencel. Révay motiveert deze ongehoorzaamheid ten opzichte van de paus door de ‘vrijheid van koningsverkiezing’ van de Hongaren. Hij schrijft dat de liefde van de Hongaren voor hun vrijheid zo onverbreekelijk verbonden was met hun verering van de kroon, dat zij de weldaad van paus Benedictus VII vergaten.¹⁸² Met deze ‘weldaad’ doelt de auteur op de gift van de kroon. De tweedracht bij de Hongaren had tot gevolg dat de kroon voor het eerst in de geschiedenis het land verliet, zo laat Révay weten. Hij vervolgt met de mededeling dat de Hongaren een banbrief kregen van de paus. Na de kroning gaf de vader van de gekozen koning Vencel de kroon niet terug aan de Hongaren, maar nam deze mee naar zijn land Bohemen. In de woorden van Révay deed de koning dit: ‘om uit te proberen of het waar is dat daar waar de kroon is, het koningschap van Hongarije is’.¹⁸³ Volgens de auteur was dit de eerste reis van de kroon en kwam deze hierdoor ‘in de macht van vreemden’.

Vervolgens beschrijft Révay, net als Berger, het bekende wonder van het verlies van de kroon op de landweg, dat eerder in de ‘Verluchte kroniek’ werd beschreven.¹⁸⁴ Hierbij springt een belangrijk verschil in het oog tussen de tekst van de kroniek en die van Révay. Als Révay een middeleeuwse legende of deel van een kroniek gebruikte, dan benadrukte of overdreef hij doorgaans de rol van de kroon in het verhaal of beredeneerde hij wat deze in een bepaalde historische gebeurtenis zou kunnen zijn geweest, dit alles in overeenstemming met zijn theorie. Maar in dit geval neemt Révay, in navolging van Berger, bepaalde passages uit de kroniek over, terwijl hij de eerder geciteerde tekst over de kroon, de engelen en Pannonië weglaat. Bovendien verschilt zijn interpretatie van de gebeurtenis van die in de kroniek en eveneens van de interpretatie van Berger. De oorzaak hiervan is dat het wonder nu een andere functie heeft. De auteur van de veertiende-eeuwse beeldkroniek gebruikt de heilige betekenis van de kroon om de machtsaanspraken van Otto te ondergraven en de positie van koning Karel Robert van een bovennatuurlijke rechtvaardiging te voorzien. In de tekst van Révay dient deze functie om zijn these te rechtvaardigen over de *concordia* in het vaderland. Hij stelt dat de Voorzienigheid de ‘zonde van Otto’ (het verlies van de

---

¹⁸¹ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* 25-26

¹⁸² *Ibidem*, 26

¹⁸³ (...) quodque ubicunq; Coronam, ibi & Regnum Hungariae esse (...). *Ibidem*, 27

¹⁸⁴ *Ibidem*, 28

kroon) had aangewend om de *concordia* in het *patria* te bewerkstelligen.¹⁸⁵ Hieruit volgt dat de kroon ook het teken van de eendracht in het rijk is. Deze laatste interpretatie komt niet voor in het werk van Berger.

Een vergelijkbare gedachte over de relatie tussen de kroon en de eendracht in Hongarije keert uitvoerig terug in de beschrijving van de regeringsperiode van Karel Robert en diens zoon Lajos. Deze koningen beschermden, volgens Révay, de kroon tegen de onverschilligheid en de *gentis discordia* (tweedracht van het volk).¹⁸⁶ Dit respect van de koning voor de kroon en de eendracht binnen het rijk leidde wederom tot de *victoria coronae*, want de koning behaalde diverse overwinningen en wist de relatie met de buurlanden, de Poolse koning en de Duitse keizer te herstellen. Door deze *victoria* regeerde de koning volgens Révay over een enorm rijk. Hij somt de negen landen op die belasting betaalden aan de kroon: Dalmatië, Kroatië, Ramanië, Servië, Galicië, Lodomerië, Cumanië, Bulgarije en Hongarije.¹⁸⁷ Deze opsomming komt overeen met de territoriale betekenis die de auteur aan de kroon geeft en die verderop zal worden toegelicht. Ook is het verstevigen van het rechtssysteem van het rijk een belangrijk element van de *victoria* van de kroon. Zo stelt Révay dat in deze tijd ‘tot het geluk van de kroon’ het Franse rechtssysteem in Hongarije werd geïntroduceerd. Deze toestand van *victoria* van de kroon zette zich voort tijdens de regeringsperiode van Lajos. Hij gebruikt de beeldspraak van Berger, als hij stelt: ‘de kroon rustte uit en kwam een beetje op adem’.¹⁸⁸ De boodschap van Révay van deze nieuwe beschrijving van de *victoria* van de kroon is dat het respect voor de kroon, de eendracht binnen het rijk, de territoriale integriteit en een stabiel rechtssysteem met elkaar samenhangen.

In het volgende deel analyseert Révay de idee van de eendracht bij de Hongaren en binnen de christelijke gemeenschap van Europa, door het begin van de strijd tussen christenen en Turken in Europa te beschrijven.¹⁸⁹ De Turken waren in zijn ogen de ‘nieuwe vijanden’ van Europa. Hij verwijst hiermee naar de strijd tegen de ‘oude vijanden’ van Europa: de heidenen uit het begin van zijn boek, waartoe ook eens de Hongaren behoorden. Ook de Turken hebben een plaats in het plan van God, zoals Révay dat ziet. Hij verklaart de succesvolle Turkse opmars in Europa en de eerste nederlagen van de Hongaren tegen dit volk uit het gebrek aan eendracht in het Hongaarse rijk en in de christelijke gemeenschap. Na de dood van Lajos heerste tweedracht onder de Hongaarse aristocraten, wat leidde tot een strijd tussen verschillende troonpretendenten en uitmondde in een burgeroorlog. Deze strijd werd beslecht doordat koningin Maria trouwde en haar macht overdroeg aan haar man Sigismund (Zsigmond), de zoon van de Duitse keizer Karel IV, die orde op zaken stelde. Révay beweert dat hij niet kan beslissen of de kroon onder deze heerser eer of schande verwierf. De koning maakte een einde aan de tweedracht in het rijk, maar leed ook twee nederlagen tegen de Turken in Bulgarije. Deze verliezen waren te danken aan de *discordia* en de *levitas* (onbestendigheid) van de Fransen, zo schrijft hij. De kroon ontmoette voor het eerst de Turken tijdens deze strijd, maar de koning behield zijn leven

---

¹⁸⁵ Ibidem, 29

¹⁸⁶ Ibidem.

¹⁸⁷ Ibidem, 30

¹⁸⁸ Ibidem

¹⁸⁹ Ibidem, 31-32

tijdens deze strijd, dankzij de genade van God en de medewerking van de heilige kroon, aldus Révay.

Volgens de schrijver was deze eerste Hongaarse oorlog met de Turken een nasleep van de ondergang van het 'Griekse' (Byzantijnse) rijk. Ook dat was het gevolg van de Turken. Ondanks dat dit alles meer dan een eeuw geleden had plaatsgevonden, schrijft de auteur in felle bewoordingen over deze gebeurtenis. Révay ziet een analogie met zijn eigen tijd en geeft met zijn analyse een actuele politieke boodschap af. Deze was gericht tegen de partij van Bocskay, die een verbond met de Turken was aangegaan, en tegen diens opvolgers. Deze woorden van Révay kunnen worden beschouwd als een reactie op de brief van Bocatius (en de woorden van Bocskay) over de Turkse kroning, waarvan de inhoud gericht was aan de Habsburgse koning en zijn Hongaarse aanhangers. Daar Révay behoorde tot de koningsgetrouwen, is het zeer waarschijnlijk dat hij deze tekst kende. Zoals gezegd, beschrijft Bocatius hierin de oratie van de grootvizier, waarin deze de trouweloze Duitsers en hun keizer hekelde, de *gens Hungarica* het herstel beloofde van de *libertas sua antiqua* (haar aloude vrijheid) en de komende voorspoed voorspiegelde van *regnum et corona Hungarorum* (koninkrijk en kroon van de Hongaren), dankzij de vernieuwde verbintenis van de Hongaren met de Turken.¹⁹⁰

Révay dient Bocatius (en Bocskay) van repliek door in te gaan op de gevolgen van een verbintenis met de heidense Turken, en op die van tweedracht voor een christelijk volk. In de beschrijving van de kroonauteur keren bij de ondergang van het Byzantijnse rijk daarom de thema's 'trouw', 'vrijheid' en 'voorspoed' uit de oratie van de grootvizier terug. Révay voert het einde van het rijk terug op twee oorzaken: de *discordia* bij de 'Grieken' (Byzantijnen) en hun rampzalige bondgenootschap met de heidense Turken.¹⁹¹ Hij schrijft dat tijdens een burgeroorlog dit christelijke volk de hulp van de Turken had ingeroepen, omdat zij dachten: 'dat bij dit heidense volk meer trouw aanwezig was dan bij de christenen'. Het gevolg van dit verbond was de totale rampspoed en het verlies van de vrijheid. 'Zo was zelfs de herinnering aan het eens zo bloeiende rijk bijna verdwenen'.¹⁹² De auteur richt zich daarna direct tot de Bocskay-aanhangers, met zijn waarschuwing, dat deze ondergang 'een voorteken en een voorbeeld was voor iedereen, die bij de bescherming van de Turken een leugenachtig toevluchtsoord zoeken en zo hun gehele vaderland in ellendige slavernij brengen'.¹⁹³

In de ogen van Révay kunnen de Turken alleen verslagen worden als er eendracht heerst tussen de christelijke rijken.¹⁹⁴ Dit concept, de *unio christiana* tegen de Turken, is niet door Révay, maar door Aeneas Sylvius Piccolomini, de latere paus Pius II, bedacht en houdt verband met het eerder genoemde beeld van het Hongaarse koninkrijk als de verdedigingsmuur van het christendom.¹⁹⁵ Révay had dit concept al eerder in zijn brief aan Lipsius gebruikt en verbindt het ditmaal met de kroon.¹⁹⁶ In de ogen van Révay is deze eendracht de wil van God en de belangrijkste voorwaarde voor de overwinning op

---

¹⁹⁰ Ioannes Bocatius, "Relatio vel epistolica commemoratio" 100-101

¹⁹¹ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* 33

¹⁹² Ibidem.

¹⁹³ Ibidem, 33-34

¹⁹⁴ Ibidem, 34

¹⁹⁵ Mihály Imre, "Szenci Molnár Albert „Idea Christianorum“-a" 241

¹⁹⁶ György Bonis, *Révay Péter*, bijlage I, 98

de heidenen. De Hongaarse auteur hoopt daarom op een overwinning van keizer Matthias op de Turken door de hulp van de rest van het christelijke Europa. Deze hoop verbeeldt hij in zijn verdere beschrijving van de regering van Sigismund, waarin hij de politieke situatie van zijn eigen tijd laat doorschemeren. Révay schrijft dat Sigismund voor het eerst de keizerlijke diadeem naar Hongarije had gehaald. De auteur beweert dat Sigismund door zijn kroning tot keizer de keizerlijke *maiestates* (hier: waardigheid) aan de goddelijkheid van de heilige kroon had toegevoegd en dat dit een zeer gunstig teken van God was. Met de ervvijand van het christendom tegenover zich, was het Gods wil dat de Hongaren door dit teken verzekerd zouden zijn van de hulp van de overige christelijke prinses, schrijft de auteur.¹⁹⁷ Daar Matthias zich in 1612 had laten kronen tot keizer, drukt Révay met deze passage de hoop uit dat de Hongaren ook in zijn tijd zouden worden gesteund in hun strijd tegen de Turken.

Na dit intermezzo over de eendracht in de christelijke wereld, keert Révay terug bij zijn betoog over de tweedracht in het rijk en de rol van de kroon. Na de regering van Sigismund brak opnieuw een onrustig tijdperk aan, als het gevolg van nieuwe moeilijkheden met de kroon. Groothertog Albert van Oostenrijk bestuurdde het rijk, na een verzoek van de Hongaarse aristocraten. De regent kreeg de kroon niet, omdat deze gestolen was door de koningin-weduwe Elizabeth met hulp van een hofdame.¹⁹⁸ Albert stierf vroeg en de weduwe liet haar vier maanden oude zoontje kronen met de gestolen kroon. Vervolgens gaf zij haar kind en de kroon aan keizer Frederik en was de tweede reis van de kroon een feit. Ook deze gebeurtenis was eerder in het werk van Berger te lezen.

Révay vindt in deze gebeurtenis een verklaring van de oorsprong van de tweedracht bij de Hongaren. Hij constateert dat als dat de kroon gestolen wordt, er een burgeroorlog uitbreekt in het rijk. De schrijver legt hiermee (net als Berger) een verband tussen het ontstaan van de tweedracht bij de Hongaren, het vertrek van de kroon en de burgeroorlog. In zijn ogen is de kroondiefstal heiligschennis, omdat dit een schending is van het *divinum Regiae Maiestatis insigne* (goddelijk teken van de waardigheid van de koning). Deze ontvreemding werd volgens hem veroorzaakt door de nonchalance en onoplettendheid van de Hongaren.¹⁹⁹ De auteur stelt dat door de afwezigheid van de kroon de haat zich plantte in het karakter van het Hongaarse volk. Deze haat was de bron van de *dissidia* (twisten) en de *discordia* en leidde tot een burgeroorlog. Als de Hongaren de moraal van de kroon niet respecteren, dan vertrekt het kroonjuweel uit het rijk en breekt een burgeroorlog uit.

De periode dat de kroon niet in Hongarije was, wordt daarom volgens de auteur gekenmerkt door ellende.²⁰⁰ Hij verhaalt over koning Wladislaus (Ulászló), die zich liet kronen met de kroon van de reliekhouder, omdat de echte kroon bij de Duitse keizer was. Deze kroning acht Révay: ‘net zo onnatuurlijk, ongewoon en ongelukkig als de toestand van Hongarije op dat moment, als gevolg van de haat, de tweedracht, de twist van de troonpretendenten en de plundering door de troepen’.²⁰¹ Het rijk en de koning moesten in zijn ogen boeten voor het schenden van de kroon, en daarom viel de koning

---

¹⁹⁷ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* 34

¹⁹⁸ Ibidem, 35

¹⁹⁹ Ibidem, 36

²⁰⁰ Ibidem, 39

²⁰¹ Ibidem.

in de slag bij Murad tegen de Turken (1444) als slachtoffer van de afwezigheid van de kroon, aldus Révay. Vervolgens probeerde zijn opvolger, Ladislaus Posthumus (Utószülött László), de kroon terug te krijgen van de keizer, maar zonder veel succes. Révay stelt dat de keizer, koste wat kost, de 'bepaler van de grootheid en het lot van het koninkrijk Hongarije' in handen wilde houden.²⁰² Deze beschrijving van de auteur draagt de kenmerken van een vergelijkbare periode waarin de kroon ook niet in Hongarije aanwezig was, namelijk de regeringsperiode van koning Rudolf (1572-1608). Ook deze tijd kenmerkte zich door tweedracht, door strijd tussen machthebbers, plundering door legers, en door een keizer die geen afstand wilde doen van de kroon. Hiermee trekt de auteur opnieuw een parallel tussen het politieke verleden en de recente broedertwist.

Révay stelt vervolgens dat aan het lijden van de kroon en aan de ellende van het rijk een einde kwam, toen Matthias Corvinus de troon besteeg. Het belangrijkste wapenfeit van deze koning, die daarom door hem de 'goddelijke eerste Matthias' wordt genoemd, was het terughalen van de kroon naar Hongarije.²⁰³ De intocht van de kroon in Hongarije ging gepaard met uitzinnige vreugdeuitingen van het volk, zo beweert hij. Na de terugkeer van de kroon behaalde Matthias klinkende overwinningen op de keizers in het westen en het oosten en bracht bovendien het land tot rust. Révay stelt, dat de voorspoedige regering van Matthias het beste bewijs is van de goddelijke Voorzienigheid 'die is verborgen in de kroon'.²⁰⁴ Hij bespreekt de regeringsperiode van Matthias Corvinus in dit verband maar kort, omdat hij uitvoerig ingaat op deze bloeiperiode als hij de 'goddelijke Matthias' van zijn tijd, de Habsburgse koning Matthias II, bewierookt.

5.4.7 De kroon na de slag bij Mohács en de *Unio christiana*

a. het lot, het christendom en de kroon

Na de dood van Matthias Corvinus was het met de rust van de kroon gauw gedaan, zo constateert Révay. Het land viel opnieuw uiteen in strijdende facties met verschillende troonpretendenten. De kroon was in handen van de onwettige zoon van Matthias, Johannes Corvinus. Deze streed om de troon met Albert van Oostenrijk en Wladislaus van Polen. Vervolgens brak een oorlog uit tussen Wladislaus en Johannes, waarbij de eerste de burcht Visegrád belegerde en de kroon opeiste. Ondertussen viel Maximiliaan van Habsburg Hongarije binnen en bezette onder meer Székesfehérvár en Veszprém. Révay suggereert eerst, dat wellicht de onwettige afkomst van Johannes de oorzaak is van deze ongelukkige toestand van het rijk. Met deze passage belicht hij opnieuw een ondeugd van een heerser, wat al eerder bij Lipsius te vinden was. In zijn ogen schond de afkomst van Johannes de heiligheid van de kroon. Maar vervolgens, in tegenstelling tot wat men op grond van zijn denken zou verwachten, zoekt hij de verklaring voor dit plotselinge verval van het rijk niet in de werkzaamheid van de kroon. Hij beweert zelfs

---

²⁰² Ibidem, 40-41

²⁰³ Ibidem, 41-42

²⁰⁴ Ibidem, 43-44

dat de heilige kroon dit lot niet kon vermijden.²⁰⁵ Hiermee lijkt voor het eerst in zijn betoog het lot sterker dan de kroon.

De verklaring voor deze wending in het betoog moet worden gezocht in het eerder besproken politiek-theologische debat tussen Magyari en Pázmány. Révay formuleert een nieuw standpunt in deze discussie, zonder daarbij één van beide auteurs te noemen. Het is echter zeer waarschijnlijk dat hij hun werken kende, omdat de reactie van Pázmány op Magyari aanwezig was in de bibliotheek van de Révay's.²⁰⁶ Ook analyseert Révay het verval van het Hongaarse rijk conform de theorie van Magyari over de 'wetmatige verandering van rijken'. De auteur schrijft, dat zich na de dood van Matthias Corvinus een omwenteling had voltrokken in de toestand van Hongarije. Een soortgelijke verandering deed zich volgens hem in veel rijken voor na een periode van vijfhonderd jaar, wat al vaak door geleerden was geconstateerd.²⁰⁷ Révay moet deze passage overeenkomstig zijn met die van Magyari. Ook hij schrijft over het lot van het 'Aziatische rijk', dat na 520 jaar ten onderging door de Assyriërs, en over het lot van het 'Atheense imperium', dat na 490 jaar een democratie werd.²⁰⁸

Révay neemt stelling tegen deze auteurs door een niet-religieuze oorzaak aan te wijzen voor de dramatische toestand van het land. Deze stellingname vormt een breuk in de lijn van zijn betoog. Als hij zich zou hebben gevoegd naar de zienswijze van de lutherse predikant Magyari, dan zou Révay de omwenteling hebben verklaard door de wil van God, de heiligheid van de kroon of de zonden van de Hongaren. Maar in tegenstelling tot Magyari betoogt hij, dat deze verandering het gevolg was van het *fatum* (lot).²⁰⁹ De onafwendbare omwenteling vond in zijn ogen plaats door een verandering in de *oeconomia* ('staatshuishouding'), waardoor de machtsverhoudingen in de *respublica* veranderden. De verandering in de *respublica* moet, volgens hem, gevonden worden in de ordening van de *respublica*. De oorsprong van zijn zienswijze is opnieuw te verbinden met de opvattingen van Lipsius en de relatie tussen God, de mens en het lot. Révay gaat hiermee in op de politieke rol van de mens en de wijze waarop deze invloed kan uitoefenen op zijn lot. Daarom besteedt hij in het volgende deel aandacht aan de werking van de politieke gemeenschap.

Révay begint dit deel met een verzuchting over de zonden van de mens ten opzichte van de *respublica*. Hij begint met de uitroep: *O tempora! O mores!*.²¹⁰ De grootste zonde van de politieke gemeenschap en de mens is, in zijn ogen, de tweedracht. Hij keert zich vervolgens tegen de geloofsstrijd die als gevolg van deze zonde in zijn land woedde. Dit blijkt uit een citaat dat hij ontleent aan de Italiaanse humanist Julius Pomponius Laetus (1425-1497): 'dat de slechte demonen ons verstand zo benevelen, dat wij de werkelijke vijand met rust laten en onze bebloede en gewapende hand richten tegen onszelf en de onzen'.²¹¹ De Turken hadden, volgens Révay, zoveel succes door de

---

²⁰⁵ Ibidem, 46

²⁰⁶ Het boek bevond zich in de bibliotheek van het familiekaasteel Szklabinia van Péter en Ferenc Révay onder inventarisnummer 287. Dénes Mednyánszky, "Révay Ferencz szklabinia könyvtára 1651-ben" 344

²⁰⁷ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* 46

²⁰⁸ Ibidem.

²⁰⁹ Ibidem, 46

²¹⁰ Ibidem, 48. Deze uitroep deed hij ook in de brief aan Lipsius. György Bonis, *Révay Péter*, bijlage I, 98

²¹¹ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* 48

burgeroorlog in Hongarije en daarom moesten de Hongaren zoveel lijden. De tweedracht binnen de politieke gemeenschap is daarom de werkelijke oorzaak van het verval van het rijk. Zolang er nog politieke en religieuze verdeeldheid heerst in Hongarije en in Europa, zal het verval van het rijk verder gaan. Hij waarschuwt daarom dat: 'als de christelijke prins en de vijand niet met vereende krachten zullen overwinnen, het te vrezen valt dat de Hongaren in schandelijke slavernij zullen vervallen'.²¹² Deze passage lijkt op die in het weerwoord van Matthias uit 1608.

De oplossing die Révay voor ogen lijkt te staan voor het verval van het rijk en de tweedracht bij de Hongaren, is het streven naar eendracht in Hongarije en het christelijke Europa. Hierdoor kan gemeenschappelijk weerstand worden geboden aan de Turken. Een vergelijkbaar denkbeeld over een 'verenigd Europa' tegen de Turken ontvouwde hij al in de genoemde brief aan Lipsius.²¹³ Net als Magyari en Pázmány zet Révay de gemeenschappelijke oorlog van de christenen tegen de Turken centraal. Zijn streven is echter niet gericht op het verenigen van de mensheid tegen de heidenen binnen één bepaalde geloofsrichting, zoals Magyari en Pázmány voorstaan.²¹⁴ Révay propageert het politiek-religieuze denkbeeld van 'eendracht door het christendom', zonder dit katholiek of protestant te noemen. Hij vindt, dat het besef bij de mens moet postvatten dat alle christenen één zijn in hun geloof en door deze religie zijn verenigd in één *respublica*. Hij formuleert dit, in navolging van Augustinus, als volgt: 'dat het gehele christendom onder het *signum crucis* (teken van het kruis) moet strijden, omdat ons geloof één is en onze ene en enige *respublica* de *Dei urbs* (stad van God) is, waarvan wij de *cives* (burgers) zijn'. 'Een oorlog tussen ons kan daarom alleen maar een burgeroorlog zijn', zo besluit hij zijn betoog.²¹⁵

De functie van deze idee van christelijke eendracht, gesymboliseerd door het kruis, is de rechtvaardiging van het politieke programma van de Hongaren. De doelstelling van Révay is de vereniging van de christelijke rijken tegen de Turkse bezettingsmacht in Hongarije, omdat alleen op deze manier er hoop zou zijn op het verslaan van de Turken. Zijn gedachten over de betekenis van het kruis lijken op die in het eerder genoemde werk van Berger over het kruis. Révay liet zich inspireren door deze 'kruisleer' van Berger, omdat ook hij de invloed van God op de geschiedenis verbeeldt door de beschrijving van de kroon als symbool van de Hongaarse politieke gemeenschap. In het epos van Berger speelde de kroon ook al een rol, doordat het kruis op de top de band tussen het 'ware kruis' en de Hongaren symboliseert. Door de schenking van de kroon en het dubbelkruis kreeg het Hongaarse volk van God een heilige opdracht toebedeeld. Révay gaf deze betekenis van het 'ware kruis' aan de 'heilige kroon van het koninkrijk Hongarije'. In de ogen van de Hongaarse auteur symboliseert alleen de kroon de heilige taak op aarde van de Hongaren en hun koningen, omdat, zoals hij eerder schreef, het dubbelkruis het symbool van de ellende van Hongarije is.²¹⁶ De sacrale werking van het teken van het kruis in de Hongaarse

---

²¹² Ibidem, 47

²¹³ György Bonis, *Révay Péter*, bijlage I, 97-98

²¹⁴ Péter Pázmány, *Felelet Magyari István* 24-25

²¹⁵ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* 48

²¹⁶ Ibidem, 6

geschiedenis bij Berger is in het werk van Révay getransformeerd tot de werking van de 'heiligheid van de kroon'.²¹⁷

De verklaring voor deze verandering kan worden gevonden in de politieke en religieuze twisten tussen 1600 en 1608, zoals deze in het voorafgaande hoofdstuk werden beschreven. De symbolische betekenis van de kroon bij Révay was minder religieus en katholiek dan het teken van het kruis bij Berger, maar meer politiek en 'Hongaars'. De ontwikkeling van de idee van de 'heiligheid van de kroon', met het doel de eendracht te bevorderen, kan worden beschouwd als het antwoord van Révay op de politiek-religieuze onrust van zijn tijd.²¹⁸ De bedoeling van zijn kroonleer is het streven naar eendracht door de vereniging van een politiek en religieus verdeeld volk en rijk, op grond van een nieuw idee van de gemeenschap. Met de verspreiding van dit concept doet Révay een beroep op het besef van alle leden van de gemeenschap, zowel katholiek als protestant, dat zij deel uitmaken van een groter geheel en dat de betekenis van deze idee uitstijgt boven de gangbare, conflicterende, particuliere geloofsovertuigingen of politieke opvattingen. Vanwege de religieuze lading van dit politieke concept van de gemeenschap zou het zowel een 'religieus concept van de gemeenschap' als een 'gemeenschappelijk idee van de religie' kunnen worden genoemd.

b. De band tussen de *gens* en de kroon

De Hongaarse auteur doet een beroep op dit 'gemeenschappelijke gevoel' in het deel dat volgde op zijn uiteenzetting over het kruis. Het 'gemeenschappelijke gevoel' is in zijn ogen verbonden met de tastbare kroon, en uit zich in een bijna religieus respect voor de kroon. Hij schrijft: 'Ik roep als getuige op diegene, vaderlander of vreemdeling, die de kroon van dichtbij of van verre heeft gezien, of zij niet met een onvergelijkbaar respect werden bevangen voor dit juweel.'²¹⁹ Naar zijn idee wordt dit gevoel bij de Hongaren opgewekt door hun besef dat de eerste koning van Hongarije, de heilige Stephanus, de kroon had ontvangen door een goddelijk visioen en de opdracht van een engel.²²⁰ Door deze traditie is de kroon voor de Hongaren niet alleen het teken van de koningsmacht, maar bovenal: 'een eeuwig en onvergankelijke symbool en monument van de erkende

---

²¹⁷ De 'kruisfictie' van Berger verloor volgens Szörényi zijn invloed na 1604 door de politieke veranderingen die het gevolg waren van de opstand. László Szörényi, "Berger Illés eposza a Szent Keresztről" 298-299. Daarentegen gebruikte Berger dit beeld later opnieuw in een aantal pamfletten, onder meer ter gelegenheid van de kroning van de Habsburgse koning Ferdinand II en in zijn onvoltooide manuscript *Historia Hungaricae divisa in tres reipublica species*. Zie onder meer "Oratio autoris de triumpho SS. Crucis", in: Elias Berger, *Vindiciae Hungariae* (Viennae, 1618) EK RMK III.1212 (z. p., laatste pagina). Ook keert het thema van het dubbelkruis terug in een werk van György Erdődy, zowel in een prent als in de inhoud van dit boek. Georgius Erdeody, *Gloria virtutis Hungaricae* (Duaci, 1633), OSZK RMK III. 6185. Behalve het werk van Révay, is de enige aantoonbare receptie van de 'kruisfictie' van Berger: Melchior Inchofer, *Annales ecclesiastici regni Hungariae* (Romae, 1644) 385. Het is opvallend dat Inchofer deze fictie in verband brengt met de stichting van de *Crucigerorum equitum ordo* (orde van de kruisdragende ridders) in Hongarije, waar Berger zelf ook lid van was. Ook stond het kruis op de zegelring van Berger, gezien de lakzegels op zijn brieven aan Révay. Wat precies de relatie was tussen Berger, zijn werken over het kruis en deze orde, is nog niet onderzocht.

²¹⁸ Bartoniek beweert dat Révay deze religieuze betekenis van de kroon schiep onder invloed van de godsdiensttwisten van zijn tijd. Emma Bartoniek, *A magyar királykoronázások története* 169

²¹⁹ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* 49-50

²²⁰ *Ibidem*, 50

en beleden christelijke waarheid', zo stelt Révay, net als Berger.²²¹ Révay gebruikt hier het kroonverhaal van Stephanus, omdat de traditie van de heilige koning ook door de protestantse geschiedschrijvers in het Hongaarse koninkrijk werd gebruikt, zoals de eerder genoemde Heltai. De kroon is voor alle Hongaren het symbool van de gemeenschappelijke christelijke religie, door de algemeen aanvaarde historische traditie van de gemeenschap, aldus Révay.

Nadat Révay zijn mening heeft gegeven over het kruis, keert hij terug naar de kroon. Hij beschrijft daarbij het verband tussen het religieuze gevoel voor dit heilige voorwerp en de verbindende kracht van het kroonsymbool in de gemeenschap. Hij gebruikt hierbij een beeld van de kroon als magneet. De kroon oefent aantrekkingskracht uit op de Hongaren door zijn heiligheid. Révay stelt dat hij niet weet, 'of een magneet het ijzer sterker aantrekt, dan de kroon met haar geheime kracht en haar magnetische eigenschappen, de liefde en de gehoorzaamheid van de Hongaren aantrekt.'²²² Waar de kroon ook belandt, zij blijft volgens de auteur verbonden met de 'strijdbare Pannoniërs', aldus Révay. Door deze band zijn de Hongaren van mening dat zij omwille van de kroon iedere inspanning moeten verrichten, ieder gevaar moeten trotseren en haar moeten redden van iedere ontering, zo stelt hij.²²³

Hierna onthult Révay de functie van dit religieuze beeld van de kroon, als hij ingaat op de politieke betekenis van deze voorstelling. Ook deze betekenis was eerder bij Berger te lezen. De bescherming en de bewaking van de kroon is zo belangrijk voor de Hongaarse politieke gemeenschap, zo stelt hij, omdat: 'in ons vaderland de kroning bijna nog belangrijker is dan de koningsverkiezing en zonder de heilige kroon deze kroning niet op een wettige wijze kan worden uitgevoerd'.²²⁴ Hiermee legt de auteur een verband tussen de religieuze eerbied van de Hongaren voor de kroon, hun bescherming van de tastbare kroon, de koningsverkiezing, de kroning van de koning en de politieke rechten van de gemeenschap. Hij suggereert dat, zolang de kroon temidden van de Hongaren is, de legitieme kroning niet kan plaatsvinden zonder dat daaraan een koningsverkiezing voorafgaat. Hieruit volgt dat de aanwezigheid van de heilige kroon de garantie is voor een vrije koningsverkiezing en daarmee de waarborg vormt voor de rechten van de gemeenschap.

De essentie van deze bewering van Révay is, dat de politieke betekenis van de kroon wordt gerechtvaardigd door het geloof van het Hongaarse volk in de bovennatuurlijke kracht van de kroon. Hij redeneert als het ware dat de Hongaren beschikken over politieke rechten, omdat zij geloven in de heiligheid van de kroon en dat geloof tonen door de *cultus* van de kroon. Hierdoor werkt deze *cultus* niet alleen vanuit de hemel naar de Hongaren, maar ook andersom, vanuit het volk naar God, via de kroon. Door dit geloof wordt de politieke theorie van Révay tot leven gewekt, omdat hij deze legitimeert door een gemeenschapsidee.

---

²²¹ '(...) *sed magis ut veritatis Christianae agnitae et professae, Hungarorum aeternum sit symbolum atque monumentum.*' Ibidem.

²²² Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* 50

²²³ Ibidem.

²²⁴ Ibidem.

c. De Hongaarse en de Duitse kroon

In het volgende gedeelte borduurt Révay verder op dit thema door de politieke betekenis van de Hongaarse en de Duitse kroon met elkaar te vergelijken, vanuit het belang voor de politieke gemeenschap. Hij stelt dat de Hongaarse kroon voor de Hongaren belangrijker is dan de Duitse keizerskroon voor de Duitsers. De auteur toont dit aan, door het verschil in betekenis uit te leggen tussen de koningskroning en de keizerskroning.

De analyse van de auteur komt neer op het feit dat het voor de wettigheid van de heersersmacht van de Duitse keizer niet van belang is of de kroning plaatsvindt of niet, in tegenstelling tot de kroning in het Hongaarse koninkrijk. Révay poneert: ‘veel keizers lieten zich niet eens met het hoogste rijkssieraad kronen, terwijl dit met het gouden keizerlijke kroonjuweel gebeurt, met welke alleen de Roomse paus het recht en de mogelijkheid heeft te kronen in Rome.’²²⁵ Zelfs zonder de keizerskroning werden, volgens de auteur, de Habsburgse keizers Rudolf I, Konraad I en II, Hendrik, Lodewijk IV, Ferdinand en Maximiliaan na enkel de keizersverkiezing erkend als ware en wettige keizers en konden zij beschikken over de volledige keizerlijke *iusdictio* (jurisdictie) en *auctoritas* (autoriteit).²²⁶

d. De politieke betekenis van de kroon voor de rechten van de standen

In Hongarije is de legitimiteit van de koningsmacht strikt afhankelijk van de kroning met de heilige kroon, zo stelt Révay, in navolging van Berger. In dit rijk is het noodzakelijk dat diens macht *redimitus* (bekrachtigd) en *consecratus* (gewijd) wordt door de kroning van de koning met de kroon.²²⁷ Al is een vorst met de volledige instemming van de standen verkozen en bestuurt hij het land reeds jaren op grootse wijze, dan nog wordt hij beschouwd als een regent. Hierdoor, zo vervolgt hij, is iedere toestemming, gift of privilege dat door een ongekroonde koning is verleend, ongeldig en waardeloos.²²⁸ Révay beweert dat deze regel door ontelbare voorbeelden te bewijzen is, waarvan hij er twee noemt. De eerste is Wladislaus, die de gekozen koning was, dapper streed tegen de Turkse heerser en daarbij zijn leven verloor. Maar omdat hij niet was gekroond met de Hongaarse kroon, was na zijn dood geen enkel verleend voorrecht meer geldig. Ook de donaties van Matthias Corvinus werden na zijn kroning opnieuw bekrachtigd, waarmee ze toen pas geldig werden. Révay besluit met de constatering, dat de Hongaarse koningen hun *decus* (waardigheid) en *dignitas* (aanzien) aan de kroon vragen en van haar ontvangen: de koningen krijgen van de kroon de macht om heilzame en nodige wetten vast te stellen of ongeldig te verklaren.²²⁹

Het belang en de reikwijdte van deze politieke betekenis van de kroon voor de koningsmacht, is tot in onze tijd het onderwerp van discussie.²³⁰ In tegenstelling tot wat de zeventiende-eeuwse auteur doet voorkomen, had de kroon niet altijd deze legitimerende betekenis voor de koning als wetgever in de geschiedenis van het rijk.

---

²²⁵ Ibidem, 50-51

²²⁶ Ibidem, 51

²²⁷ Ibidem.

²²⁸ Ibidem, 51-52

²²⁹ Ibidem, 52

²³⁰ Zie het historische overzicht: László Péter, “The Holy Crown of Hungary, Visible and Invisible” 439-444

Haar betekenis hing samen met de dynastieke ontwikkelingen in het Hongaarse koninkrijk en de verandering in de legitimerende functie van het kroonjuweel. Toen er nog geen sprake was van een ‘heilige kroon van het Hongaarse rijk’ en de tastbare kroon nog geen rol speelde bij de koningskroning, kon zij ook niet de betekenis hebben die Révay hieraan toedicht. Vergelijkbaar met de situatie in 1608, was als gevolg van de opvolgingscrises in de veertiende en de vijftiende eeuw het belang van de kroon voor de wettigheid van de macht van de vorst tegenover de standen zeer groot.²³¹ Het is daarom niet verwonderlijk dat de aangehaalde voorbeelden van Révay uit deze periode stammen.

De functie van deze voorbeelden in zijn betoog is niet de koningsmacht te legitimeren, maar de politieke rechten te benadrukken van de Hongaren ten opzichte van de macht van de Habsburgse vorst. De Duitse keizer mag dan in zijn eigen rijk over de almacht beschikken, in het Hongaarse rijk heeft hij die niet, vanwege de betekenis van de kroon, zo lijkt de auteur te willen zeggen. De wetgevende macht van de koning treedt pas in werking nadat de koningsverkiezing en de kroning met de Hongaarse kroon heeft plaatsgevonden. Uit deze legitimerende betekenis voor de wetgevende macht van de koning volgt daarom, in de ogen van Révay, dat de kroon de *lex legum*, de ‘wet der wetten’ is. Net als Berger laat hij zien dat de kroon de belichaming is van het recht in het koninkrijk, en noemt hij een aantal voorbeelden waaruit dit zou blijken.²³² Zo vermeldt hij dat de Hongaren de gewoonte hebben boetes en losgeld aan de kroon te betalen en plechtige eden op de kroon te zweren. Ook lieten de Hongaren aan de kroon kerkelijke en wereldlijke erfenissen na of beloofden ze deze na te laten. Bovendien beweert hij dat de kroon de bron is van al het bezit in het rijk, omdat de Hongaren bezittingen aan de kroon teruggaven. Hij stelt tevens dat talrijke vrije koninklijke steden en burchten *bona sacrae coronae* (bezit van de heilige kroon) genoemd worden, die niemand vrijelijk mag gebruiken of vervreemden van de kroon.

e. De territoriale betekenis van de kroon

In het volgende deel verbindt de auteur deze idee van het ‘bezit van de kroon’ met een beschouwing over de territoriale betekenis van *corona regni Hungariae*. Deze betekenis baseert hij op de fictie van de ‘territoriale onschendbaarheid van de kroon’, die hij verbindt met het tastbare voorwerp. Aan dit denkbeeld ligt volgens de auteur de gedachte ten grondslag, dat de zichtbare kroon: ‘een zo grote kracht heeft, dat wie de intentie heeft deze te schenden, zich niet alleen schuldig maakt aan majesteitsschennis, maar ook zondigt tegen het geloof en de godheid’.²³³ Deze onschendbaarheid van het tastbare kroonjuweel strekt zich uit tot het hele territorium dat tot de jurisdictie van de Hongaarse kroon behoort of heeft behoord. Het omvat volgens Révay niet alleen het huidige grondgebied van het Hongaarse koninkrijk, maar ook de andere rijken die zich eens onder het gezag van de Hongaarse koningen bevonden.²³⁴ Hij stelt dat: ‘machtige en oeroude koninkrijken als Slavonië, Dalmatië, Kroatië, Bosnië, Servië, Holicie (Galicië), Lodomerië, Cumanië en Bulgarije, (die de Hongaarse koningen ooit inlijfden

---

²³¹ Emma Bartoniek, *A magyar királykoronázások története* 67-84

²³² Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* 52-53

²³³ *Ibidem*, 53

²³⁴ Over deze territoriale kroonbetekenis, zie: Ferenc Eckhart, *Magyar alkotmány- és jogtörténet* 125-126

en naar het gebruik van deze koninkrijken onder hun eigen kroon bestuurden), toch van een zo groot respect voor de engelenkroon getuigden, dat zij hun eigen kroonjuwelen verwaarloosden en slechts die koningen erkenden, die met de Hongaarse kroon waren gekroond'. Hiermee beweert Révay dat de kroon de betekenis van de andere kroonjuwelen als het ware in zich opnam. Hij verbeeldt dit door te stellen, dat: 'de engelenkroon met haar eigen schittering, het licht van de juwelen van de andere koninkrijken in de schaduw stelde'.²³⁵ Daarna zet Révay uiteen dat, als gevolg van de weldaden van de heilige kroon, tot op heden deze landen in de christelijke gemeenschap de titel 'koninkrijk' dragen en de herinnering en de roem van deze landen nog bestaat, ondanks het feit dat het grootste deel van deze gebieden door de Turkse tirannie is bezet. Hiermee suggereert hij, dat een groot deel van het koninkrijk Hongarije weliswaar de facto in de macht van de Turken is, maar in de verbeelding nog steeds bestaat, doordat de herinnering aan het grote rijk nog steeds levend is.

De functie van deze fictie van de 'territoriale onschendbaarheid van de kroon' is de Habsburgse koning te houden aan de belofte in zijn krooneed om het oorspronkelijke territorium van het middeleeuwse rijk te herstellen.²³⁶ De gebieden en rijken die Révay rekent tot de territoriale betekenis van de kroon, komen overeen met het *archiregnum Hungaricum* ('aartskoninkrijk Hongarije') in de Middeleeuwen. Volgens de Hongaarse heraldicus Szabolcs de Vajay wordt met deze term de losse politieke federatie verbeeldt, die bestond uit het middeleeuwse koninkrijk Hongarije en haar vazalstaten, die als een krans om dit rijk lagen.²³⁷ De federatieve band kwam, volgens hem, tot uitdrukking in de titels die de Hongaarse koningen droegen en in de heraldische symbolen, die door de verschillende rijken gemeenschappelijk werden gebruikt om hun politieke verbondenheid te verbeelden.

Het beeld van het *archiregnum* is vanzelfsprekend een politieke fictie, omdat de machtsverhoudingen in dit gebied en daarmee de grenzen van dit politieke verband voortdurend veranderden. In de Middeleeuwen gebruikten de Hongaarse koningen deze voorstelling om hun territoriale machtsaanspraken te onderstrepen, door al deze gebieden in hun titels te noemen. Na de veroveringen in Zuidoost-Europa vanaf de vijftiende eeuw door de Turken, waarbij ook gebied verloren ging dat tot de Hongaarse kroon behoorde, kreeg dit denkbeeld het karakter van een politiek programma. Het terugwinnen van de verloren gebieden was een belangrijke eis van de politieke gemeenschap aan de koning. Nog voor de kroning beloofde de troonpretendent deze territoria van de kroon weer terug te winnen. Na de kroning wilde de gemeenschap dat de koning zijn belofte hield.²³⁸ Zo kwam het beeld van het *archiregnum* ook voor tijdens de kroningsceremonies, waaronder die in 1608. Hierbij droegen de machtigste aristocraten van het rijk, waaronder Révay, de vlaggen van de verschillende

---

²³⁵ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* 53

²³⁶ László Péter, "The Holy Crown of Hungary, Visible and Invisible" 445 en 452-453

²³⁷ Szabolcs de Vajay, "Das "Archiregnum Hungaricum" und seine Wappensymbolik in der Ideenwelt des Mittelalters", in: *Überlieferung und Auftrag. Festschrift für Michael de Fernandy zum sechzigsten Geburtstag* (Wiesbaden, 1972) 647-667. De term *archiregnum* komt in dit werk van Révay niet voor, maar Berger gebruikte de term *sacra archiregni Hungariae monarchia*. Elias Berger, *Isagoge sev Prolegomena dvplícia in chronologiam* (ongepubliceerd manuscript, EK Ms. G.69) 7*

²³⁸ Ferenc Eckhart, *A Szentkorona- eszme története* 137

gebiedsdelen.²³⁹ Na de kroning kwamen deze territoriale aanspraken tot uiting in de titels die de vorst droeg en in de wapens van de verloren gebieden op zijn zegel.²⁴⁰

f. De Hongaarse kroon en de Turkse kroon van Bocskay

Révay gebruikt diverse keren dit beeld van het *archiregnum*, met het oogmerk zijn politieke eisen kracht bij te zetten. De reden dat hij deze territoriale betekenis nadrukkelijk verbindt met de tastbare kroon, is dat hij op deze wijze dit streven wil rechtvaardigen ten opzichte van de koning. De kroon wordt in zijn verbeelding het symbool van de territoriale claims van de gemeenschap, die de koning moet bewerkstelligen. Daar de Hongaarse kroon in de ogen van Révay het symbool is van deze claims, is het mogelijk dat andere tekenen van de heersersmacht in dit gebied een bedreiging vormen voor dit streven. Hij stelt daarom dat: ‘tussen het koninkrijk en de grenzen van de bezette gebieden geen andere kroon kan bestaan, zoals tussen hemel en aarde niet nog een zon kan zijn.’²⁴¹ De auteur doelt met deze frase op de Turkse kroon van Bocskay, waarover hij schrijft, dat de ‘Turkse tiran’ Achomat (Achmed) deze had gestuurd en pasa Ali deze op het hoofd van Bocskay had gezet.

Op het moment dat Révay zijn boek schreef, was deze gebeurtenis nog een gevoelige kwestie in het Hongaarse rijk. Dit blijkt ook uit zijn tekst, omdat de auteur laat weten dat hij niet dieper in zal gaan op de geschiedenis hoe Bocskay aan zijn einde kwam en wat het lot was van het land: ‘om geen oude wonden open te rijten’. Toch laat Révay het niet na om erop te wijzen, dat de *sapientiores patriae Cives* (meer verstandige burgers van ons vaderland) de ware betekenis van deze kroon (de Turkse) bitter en laatdunkend aanvaardden, zoals duidelijk is uit het Verdrag van Wenen en de *Constitutio Regni*, de grondwet van het rijk.²⁴² In dit verdrag en latere wetsartikelen werd inderdaad uitgebreid aandacht besteed aan de spanning tussen de betekenis van de Turkse en de Hongaarse kroon. In 1609 bepaalden de Hongaarse standen daarom, dat de Turkse kroon op geen enkele wijze een bedreiging mocht vormen voor de ‘oude kroon’ of *angelica corona*.²⁴³ Op 30 juni 1610 werd het Turkse kroonjuweel door György Thurzó daadwerkelijk aan de Habsburgse vorst overhandigd.²⁴⁴

g. De bewaking van de kroon

Na dit betoog over de territoriale betekenis van de kroon, gaat Révay verder met een historische beschrijving van de bewaking en bescherming van het kroonjuweel in het verleden. De functie van dit gedeelte is een rechtvaardiging te geven voor de feitelijke

---

²³⁹ Révay droeg het vaandel van Servië. Johannes Jessenius, “Der Königlichen Majestät zu Ungarn / Matthiae des Andern dieses Nahmens / Krönung: ”, 284 r. 25

²⁴⁰ Zie bijvoorbeeld de titels van koning Rudolf II in de adelsbrief van Ioannes Bocatius: *Nos Rudolphus Secundus, (...) Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Ramae, Gallitiae, Lodomeriae Bulgariaeque etc. Rex, (...)*, in: IOPr 395. Voor een overzicht van koningszegels en afbeeldingen: L.B. Kumorovitz, “Die Entwicklung des ungarische Mittel- und Großwappens”, in: D. Csátrai, L. Katus en Á. Rozsnyói (red.), *Nouvelles études historiques* I 322-328

²⁴¹ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* 54

²⁴² Ibidem. Révay beweert dat sommigen geloven dat deze kroon aan een Servische vorst heeft toebehoord.

²⁴³ *Articuli Diaetalis Posonienses a MDCIX* (s.l., 1609) OSZK RMK. III 1070, art. XX A6 9*-10*. Zie ook: Mihály Zsilinszky, *A 1609-ki Pozsonyi országgyűlés történetéhez* (Boedapest, 1882) 6-20

²⁴⁴ Kálmán Boldizsár, *A Bocskay koronája* (Debrecen, 1925) 10. Het wetsartikel dateert van 7 november 1609.

toestand van 1608, toen de kroon in handen van de gemeenschap was en zich weer op Hongaars grondgebied bevond. Révay getroost zich heel wat moeite om aan te tonen, dat de kroon zich altijd al onder de hoede van de *Nobilitas Hungarica* (adel van Hongarije) had bevonden.²⁴⁵ Onder meer introduceert hij een novum in de Hongaarse geschiedschrijving, door als eerste auteur de volledige inhoud van drie oorkondes in de tekst op te nemen: de eden van de kroonhoeders in 1463 en die van Révay en Pálffy in 1608.²⁴⁶ De auteur beweert dat hij deze teksten heeft opgenomen, om duidelijk te maken hoe de kroon in vroeger tijden werd bewaakt en als bewijs van de deugden van de vroegere kroonhoeders. Het werkelijke doel van deze weergave was een historische continuïteit te suggereren tussen de politieke situatie in de vijftiende en de zeventiende eeuw.

De beschrijving van dit deel van de kroongeschiedenis maakt duidelijk hoe Révay zijn politieke boodschap aan de lezer wil overbrengen. De kroon was het symbool van het politieke compromis dat tussen koning en standen in 1608 was totstandgekomen. Het ‘bewaken van de heilige kroon’ door de Hongaren was een waarborg voor de standen, waarmee de koning aan zijn beloftes kon worden herinnerd en het machts-evenwicht in stand kon worden gehouden. Ondanks het ogenschijnlijk symbolische karakter van dit ‘onderpand’, kwamen de partijen pas na langdurige onderhandelingen (tijdens de vredesbesprekingen en na een conflict tussen Matthias en de standen) tot een overeenkomst ten gunste van de Hongaren met betrekking tot de plaats en de omstandigheden waaronder de kroon zou worden bewaakt. De schrijver rechtvaardigt deze nieuwe situatie met een historische rechtvaardiging door een beschrijving te geven van de wijze waarop de kroon werd bewaard in de Late Middeleeuwen en de tekst van de eden. Hieruit moest blijken, dat ook toen de kroon in het bezit van de Hongaarse gemeenschap was, en dat zodoende het nieuwe politieke compromis een historische grond had.

h. De slag bij Mohács als teken van God

Hierna analyseert Révay de oorzaken en de gevolgen van de slag bij Mohács in 1526, waarmee een einde kwam aan het middeleeuwse Hongaarse koninkrijk. De auteur ziet (in navolging van Berger) de ontwikkelingen in deze periode als het gevolg van het morele verval van de Hongaren en het hiermee samenhangende verlies aan respect voor de kroon. Hij beschrijft in gloedvolle bewoordingen deze ramp voor het rijk, waarbij koning Lodewijk (Lajos) II, de ‘bloem der magnaten en adel’ en het grootste deel van de soldaten van Hongarije de dood vonden.²⁴⁷ Ondanks deze ellende, ziet hij ook een wonder gebeuren. Hij stelt dat Suleyman Boeda weliswaar had veroverd, maar de stad niet verwoestte, zoals hij dat met andere plaatsen had gedaan. Révay interpreteert dit wonder, in navolging van Lipsius, als een teken (en waarschuwing) van God voor de Hongaren, om zich te beteren door een morele verandering. Het Opperwezen beschermde de stad tegen de vijand, om: ‘de *gens nostra* (ons volk) te verlokken tot de studie van een beter leven’.²⁴⁸

---

²⁴⁵ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* 55

²⁴⁶ Ibidem, 56-62. Over deze ‘innovatie’ van Révay: György Bonis, *Révay Péter* 64

²⁴⁷ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* 63

²⁴⁸ ‘(...) *ad vitae melioris studium pellicere voluit.*’ Ibidem, 64

Ondanks deze vingerwijzing van God duurde het niet lang voordat het volgende stadium van de ontarding bij de Hongaren aanbrak. Révay schrijft over het uitbreken van een burgeroorlog onder de *proceres* (adel) en de hiermee samenhangende gruwelen.²⁴⁹ De grootste zonde die de adel tegen de heiligheid van de kroon beging, was, volgens de auteur, dat zij de hulp inriepen van de Turken, de gezworen vijand van het christendom. De auteur vergelijkt hierbij Gods toorn met de behandeling van een ernstige ziekte door een strenge dokter. God liet Boeda en het grootste deel van Hongarije door de Turken bezetten als een zwaar medicijn voor de Hongaren, aldus de auteur. Over het lot van de kroon zwijgen de kroniekschrijvers, zo constateert hij. Maar ondanks dat, beweert hij dat de kroon zonder twijfel door God werd beschermd tegen de Turkse plundering, ‘omdat Hij haar aan ons heeft geopenbaard en geschonken’.²⁵⁰

i. De deling van Hongarije en de ondeugden van de koningen

Ook in dit deel van de geschiedenis speelt een vorst van Zevenburgen een dubieuze rol. János Szapolyai liet zich tot koning verkiezen en kronen. De auteur stelt dat tijdens deze haastige kroning weinig respect werd opgebracht voor de *Corona Maiestatis* (hier: waardigheid van de kroon), wat de aanleiding en de oorzaak was van vreselijke oorlogen. Andere aristocraten steunden Ferdinand van Habsburg in zijn strijd om de troon. Deze wist zijn machtspositie zo te versterken, dat hij de kroon in handen kreeg en János Szapolyai uit het land wist te verdrijven, die daarna werd gedwongen om steun te zoeken bij de Turken. De overeenkomst met de recente gebeurtenissen in de tijd van Révay is ook hier zichtbaar.

De functie van deze historische beelden is opnieuw het etaleren van de ondeugden van de heerser en het volk. De auteur stelt, dat machtswellust en egoïsme de oorzaak waren van de beslissing van Szapolyai. Hierbij citeert hij Euripides, die volgens hem over zondige vorsten schreef: ‘schend omwille van de macht de wet en beoefen in al het andere de vroomheid.’²⁵¹ De ‘Turkse tiran’ was volgens Révay natuurlijk blij met deze onverwachte steun en hoopte dat hij op dezelfde manier Hongarije kon veroveren als hij had gedaan met Griekenland, Bulgarije, Galicië en Servië. De Turk trok met een groot leger naar Hongarije, bezette Boeda, en vervolgens kreeg János de heilige kroon terug, aldus de auteur. Deze passage is de opmaat voor de beschrijving van het grootste kroonwonder: het behoud van de kroon toen deze in het bezit van de sultan was. Ook hier gebruikt Révay de tekst van Berger, als hij zijn lezer duidelijk maakt in wat voor gevaar de kroon zich bevond.

Révay probeert de lezer te overtuigen dat dit alles paste in Gods plan, ondanks dat de kroon in handen kwam van de sultan. Hij stelt, dat de kroon in de ‘hand van de barbaar’ was gekomen door een doelbewuste beschikking van het *fortuna*.²⁵² De kroonhoeder, Péter Perényi probeerde te vluchten voor de Turken, maar werd gevangen genomen en met de kroon voor Suleyman gebracht. Niet anders dan door een *mirabile fatum* (wonderbaarlijk noodlot) waren de *religio*, *salus* (heil) en *decus* (eer) van de Hongaren in handen gevallen van de Turkse tiran, zo stelt Révay.²⁵³ Hij trekt dan

---

²⁴⁹ Ibidem.

²⁵⁰ Ibidem, 65

²⁵¹ Ibidem, 66

²⁵² Ibidem, 67

²⁵³ Ibidem, 67-68

onmiddellijk de conclusie ‘dat de tiran door de goddelijke kracht werd verblind, want het zag er naar uit dat deze het geloof niet afschafte, het heil niet waardeerde en zich niet bezighield met de eer’.²⁵⁴ De auteur baseert deze opvatting op het historische feit dat toen de sultan het beleg van Wenen opbrak, hij de kroon en de overige kroonjuwelen teruggaf aan János. Het thema van de verblindings door de kroon was eerder bij Berger te lezen, maar in het werk van Révay is dit verbonden aan de goddelijke kracht, die door de stralen op de prent werd verbeeld en in de kroonbetekenis werd uitgelegd.

Voor Révay is deze aan Berger ontleende beschrijving van het wonder het belangrijkste argument voor zijn stelling over de invloed van de Voorzienigheid via de kroon op het rijk, en het vormt de opmaat voor zijn denkbeeld over de gewenste eendracht binnen het christendom tegen de Ottomanen. Hij beweert: ‘Wie zou er nog aan durven twijfelen, dat de kroon onder de bescherming van de almachtige God staat? Versterkt dit voorbeeld niet onze vooronderstelling? Kunnen wij er nog aan twijfelen, dat boven onze vijanden een hogere macht staat?’²⁵⁵ Daarna redeneert hij op grond van deze band tussen God en de kroon: ‘Als deze [de kroon] onbeschadigd en overwinnend blijft, dan blijft het *patrium regnum* (vaderlandse koninkrijk) behouden.’²⁵⁶ De auteur doelt met deze zin op de moraal van de kroon, die moet worden gerespecteerd door het volgende in acht te nemen: ‘Laten wij alleen de *prisca religio Apostolica* (het oude apostolische geloof) behouden, laten wij het *commodum* (welzijn) bevorderen en onderhouden van onze *communitas* (gemeenschap), laten wij de Turken vervolgen met onverzoenlijke haat, laat in het *domus* (huis, hier: vaderland) *pietas* (vroomheid), *fides* (geloof) en *concordia* zijn, en wat wij ook lijden door toedoen van de vijand, wij zullen niet breken, maar sterker worden onder de druk.’²⁵⁷ Deze zin kan als de samenvatting worden beschouwd van zijn politieke programma.

j. De Habsburgers, Hongarije en de kroon

Révay zet zijn betoog voort met een beschouwing over de politieke toestand van het land in de zestiende eeuw. Hierbij komt de relatie tussen de macht van het Habsburgse huis en de Hongaren aan de orde. De Habsburgers kregen de macht over het Hongaarse rijk dankzij de Voorzienigheid, omdat, volgens Révay, de kroon na een omweg weer uit Zevenburgen terug in handen van Ferdinand kwam.²⁵⁸ Opnieuw schetst hij een beeld van de relatie tussen de afwezigheid van de kroon en de tweedracht in het rijk, als hij schrijft dat na de omzwervingen en de beproeving van de kroon de situatie in het land in de opperste staat van verwarring was, waarbij de *primores* (aristocraten) elkaar ‘met een haat als Vatinianus’ naar het leven stonden.²⁵⁹ Deze tweedracht is het slechtste wat een land kan overkomen, zo verzucht de auteur. Hierbij citeert hij Livius, die schrijft dat ‘de burgerlijke tweedracht meer schade toebrengt aan het land dan een buitenlandse oorlog, hongersnood, ziekte of wat de toorn van God ons stuurt.’²⁶⁰

---

²⁵⁴ Ibidem, 68

²⁵⁵ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* 68

²⁵⁶ Ibidem.

²⁵⁷ Ibidem.

²⁵⁸ Ibidem, 69

²⁵⁹ Dit citaat is afkomstig van Gaius Valerius Catullus, carmen 14

²⁶⁰ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* 69-70

Révay analyseert hierna opnieuw de vraag waarom de Hongaarse aristocraten hadden besloten de hulp van de Turken in te roepen. Hij begrijpt niet wat János en zijn medestanders voor voordeel zagen in de steun en vriendschap van de barbaren. Zij werden van verdedigers, de verwoesters van het *patria* (vaderland). Hij stelt dat vriendschap met de Turken altijd leidt tot onderdrukking, vernieling en slavernij.²⁶¹ Dit blijkt uit de inname van het belangrijke bastion Sziget en de verwoesting van Zevenburgen. Ook Boeda werd bezet, terwijl dit aan János was overgedragen. De auteur vraagt zich nogmaals af welke vruchten het bondgenootschap met de Turken en het goddeloze, wetteloze en bandeloze streven van de vorst had opgeleverd. In dit verband vergelijkt hij nogmaals de regeringsperiode van János met de omstandigheden van zijn eigen tijd: 'Oh, als wij in onze eigen tijd maar niet eenzelfde lot ervaren, als wij het geluk van onze keizer maar niet teloor doen gaan door onze onenigheid en opstandigheid, (...) als de christelijke rivaliteit maar niet de Turken in de kaart speelt, als onze tweedracht maar niet de woede van de Turken voedt en de bron zal worden van hun macht, als toch niet alleen het zwaar bevochten Esztergom het onze mocht worden, maar ook Boeda, welke stad Matthias tot twee keer toe belegerd heeft (...)'.²⁶²

Révay verbindt vervolgens deze politieke analyse met zijn inzicht in de *natura civica* (het karakter van de burger) en het Hongaarse volk.²⁶³ Hij stelt dat de mens op twee manieren leert: door zijn eigen fouten, of door die van anderen. De onvolkomenheid van de Hongaren is de haat die zij voelen voor elkaar, en dit bewerkt, volgens hem, de tweedracht in de gemeenschap. Dat alles leidt vervolgens tot de ondergang van het vaderland, omdat dit niet wordt verdedigd door het Hongaarse volk, maar van binnenuit wordt vernietigd. Révay spreekt de hoop uit dat 'wij in elk geval van onze eigen fouten zullen leren', maar hij is bang dat zijn oude liedje aan dovemansoren gericht is. Volgens hem zijn de zielen zo vervuld van onbeduidende dingen en van de gedachte aan wraak: 'dat men liever diegene vernietigt met hulp van diegene die wij haten, dan dat het vaderland verdedigd wordt, waar wij geboren zijn, en wij meer houden van de gevaarlijke koppigheid dan van een zekere toegeeflijkheid. Wij hebben een natuur die lijkt op die van een draak en die van een serpent.'²⁶⁴ De oorzaak van de ondergang van het vaderland is daarom in de ogen van Révay het onvolkomen karakter van zowel de Hongaar als dat van de gemeenschap.

De functie van deze karakteranalyse is, dat Révay op deze wijze de regering van een Habsburgse monarch legitimeert. Hij is de mening toegedaan dat de Hongaarse koningsmacht het beste in handen is van de Habsburgers. De auteur verdedigt deze opvatting door, net als Berger, de machtsovername van de Habsburgers voor te stellen alsof de kroon en de Hongaren zelf voor dit vorstenhuis hadden gekozen. De reden van de keuze van de kroon was de hierboven geschetste aard. Révay vertelt dat de *Regni Ordines* (de standen van het rijk) nog tijdens het leven van vorst Ferdinand van Habsburg diens zoon Maximiliaan tot koning verhieven, aan wie de vader gaarne en uit vrije wil de kroon overdeed. De kroon herneemt zijn persoonlijke rol in de geschiedenis, wanneer Révay verhaalt dat de kroon zich met veel moeite had gered uit de burgeroorlog. De eigen burgersamenleving was niet volledig veilig voor de kroon en

---

²⁶¹ Ibidem, 70

²⁶² Ibidem, 71

²⁶³ Ibidem.

²⁶⁴ Ibidem, 71-72

deze had zich daarom verzekerd van ‘de liefde en de bescherming van de Oostenrijkers’, net als Berger dat eerder had geschreven.

k. De Habsburgers, de politieke gemeenschap en erfopvolging

In dit verband brengt Révay het punt aan de orde dat de Habsburgers, volgens hem, geen bloedverwanten van de Hongaren zijn en daardoor niet als lid van de *gens Hungarica* kunnen worden beschouwd. Deze passage valt op, omdat Matthias, in onder meer de genoemde brief aan Illésházy, nog zijn bloedverwantschap met de Hongaarse *natio* had benadrukt. Révay beweert dat de kroon de Habsburgers verkoos, omdat de prinsen ‘uit ons volk en bloed’ geen lang leven hadden door de met misdaad verkregen macht en bovendien de afstammelingen van de (Hongaarse) koningen waren uitgestorven. Nadat het keizerlijke Oostenrijkse huis het Hongaarse rijk had verworven en de vaderlandse onrust was verdreven, kon de kroon in alle rust over het algemene welzijn en de roem waken, zo beweert de auteur.

Révay gebruikt de beschrijving van de opvolging van Maximiliaan om de heikele kwesties van erfopvolging en koningsverkiezing in Hongarije aan de orde te stellen. Nadat het Habsburgse huis de Hongaarse kroon had gekregen, was de troonopvolging feitelijk erfopvolging geworden. De kroonhoeder redeneert dat, gezien vanuit het oogpunt van het streven naar eendracht in het rijk, het beter is als de opvolging in het rijk goed geregeld is. Erfopvolging is, naar zijn mening, beter om de eendracht in het land te bewaren. Hij beweert dat koning Maximiliaan het voorbeeld van zijn vader volgde en Rudolf voordroeg als koning. Met instemming van de standen gaf hij aan Rudolf de kroonjuwelen en het rijk. Révay stelt hierbij dat: ‘het zeker te prijzen is, als onze vorsten zo wijs zijn dat zij het welzijn van ons land willen, door nog tijdens hun leven te denken over hun koninkrijk, goed wetende dat stervelingen hongerig naar macht zijn en ongeduldig wachten op hun aandeel van de koninklijke waardigheid.’²⁶⁵ De overgangstoestand bij een machtswisseling komt rebellerend en eerzuchtig streven ten goede en is daardoor gevaarlijk voor de toestand van het rijk, aldus de auteur. Révay verzucht daarom dat ‘hoeveel problemen en ellende de dood van een koning veroorzaakt, als deze niet denkt over zijn opvolging’. Bij gebrek aan een heerser valt de adel uiteen in elkaar bestrijdende facties. In de woorden van Révay: ‘Dan gaat de staat, als een stuurloos schip, heen en weer op de roerige zee, waarvan wij vele pijnlijke voorbeelden in ons rijk hebben gezien.’²⁶⁶ Vrijwel alle turbulente periodes in de Hongaarse geschiedenis zijn te wijten aan opvolgingsperikelen, zoals Révay in zijn werk uiteenzet.

De consequentie van erfopvolging voor het Hongaarse rijk is het verminderde belang van de koningsverkiezing. Omdat van een echte vrije keuze geen sprake meer kan zijn, wordt daarom de vrijheid van de standen ondergraven. Révay pareert deze kritiek bij voorbaat, door te betogen dat deze verkiezingen in werkelijkheid nooit in vrijheid plaatsvonden. Hij beweert dat de koningsverkiezing in Hongarije weliswaar met de instemming van de gehele adel plaatsvindt, maar vroeger vaak met wapens op het ‘veld van Rakos’ (Rákosmező) werd uitgevochten. Het komt volgens hem zeer zelden voor dat deze verkiezing eendrachtig verloopt bij de volledig bewapende

---

²⁶⁵ Ibidem, 73

²⁶⁶ Ibidem.

menigte. Hij stelt dat het vaak is gebeurd: 'dat een koning werd gekozen, die meer kracht, mannen en hulptroepen achter zich had staan, waardoor regelmatig een smet werd geworpen op de *libertas electionis* (vrijheid van verkiezing) en de wet groot onrecht werd aangedaan.'²⁶⁷ Révay stelt dat door erfopvolging weliswaar de vrijheid van de adel afneemt, maar dit de eendracht in het rijk bevordert, net als Lipsius had beweerd.

Nadat Révay aldus de overdracht van de koningsmacht heeft besproken, is hij aangekomen bij de regering van Rudolf van Habsburg. Het beschrijven van deze periode is lastig voor de auteur, omdat de troebelen in deze tijd zijn eerdere denkbeeld weerspreken dat een regering van de Habsburgers voor stabiliteit zorgt. Hij herschrijft daarom de recente geschiedenis ten gunste van het politieke compromis tussen Matthias en de Hongaarse standen. De auteur memoreert dat de kroon tot 1608 in het bezit en de macht van de keizer was, wat betekent dat de kroon zich niet in Hongarije bevond en bovendien niet onder de hoede van de Hongaarse adel stond. Révay verklaart deze situatie opnieuw vanuit de werkzaamheid van God. Hij stelt, net als Berger: 'iedereen zal kunnen begrijpen dat dankzij de verstrekkende genade van de goddelijke Voorzienigheid de heilige kroon al zeventig jaar wordt bewaard op het altaar van de majesteitelijke koningen, dat schittert met de keizerlijke waardigheid'.²⁶⁸ Gedurende deze tijd, zo brengt hij de lezer in herinnering, wisselde het succes van de oorlog tegen de Turken en woedden in het binnenland oproer en opstand. Hij stelt daarom vast dat: 'pas in de bescherming van de gezegende vrede de kroon met schitterende roem kon terugkeren naar het vaderland'.²⁶⁹

I. De terugkeer van de kroon

Ook de terugkeer van de kroon naar Hongarije is het resultaat van Gods invloed, zo beweert Révay. Door een goddelijke ingeving werd, volgens hem, tijdens de Weense vredesbesprekingen besloten dat de kroon moest worden teruggebracht naar het vaderland. Uit deze woorden blijkt dat de keizer niet vrijwillig afstand wilde doen van het kroonjuweel. Révay schrijft: 'Het liet zich aanzien, dat de onwillige keizer Rudolf eerder moest worden gedwongen, dan worden verzocht tot teruggave van de kroon. Daarom verzamelde Matthias van Habsburg troepen uit Hongarije, Oostenrijk en Moravië, trok op naar Praag en liet de heilige schat, als een balling, temidden van Hongaars vreugdegejubel, naar huis gaan'.²⁷⁰

Met de invloed van God via de kroon, die de auteur in deze episode benadrukt, wil hij een verklaring en een 'rechtvaardiging achteraf' geven van de weinig verheffende Habsburgse broedertwist. Volgens de theorie van Révay zouden de daden van Matthias tijdens deze twist immers een schending van de 'heiligheid van de kroon' zijn, omdat hij verzet tegen de legitieme koning pleegde en de koning dwong tot de overdracht van het kroonjuweel. Door de uitkomst van deze broedertwist nu voor te stellen als het gevolg van Gods ingrijpen, kan de auteur een verdere analyse het handelen van Matthias met betrekking tot dit conflict vermijden.

---

²⁶⁷ Ibidem, 73-74

²⁶⁸ Ibidem, 74

²⁶⁹ Ibidem.

²⁷⁰ Ibidem, 75

5.4.8 De kroon in de tijd van koning Matthias II en de beschrijving van de kroon

a. De beschrijving van de kroon

Révay vervolgt zijn betoog met een weergave van de regeringsperiode van Matthias. Hij begint met een beschrijving en een interpretatie van het uiterlijk van de kroon en de overige kroonjuwelen, die hij in verband brengt met wat in het jaar 1608 plaatsvond. Dit deel van het boek roept de vraag op waarom Révay, Berger, Jessenius en hun tijdgenoten, een verband zagen tussen het uiterlijk van het tastbare kroonjuweel, de politiek-morele betekenis daarvan en de gebeurtenissen in het jaar 1608. In het voorafgaande zijn al een aantal verklaringen genoemd, zoals de symbolische rol van de kroon tijdens de machtsoverdracht, de Matthiascultus en het denken over de band tussen de kroon en de politieke rechten van de Hongaren.

Een andere verklaring kan het zogenaamde ‘antiquarisme’ zijn, dat in de zestiende en zeventiende eeuw een grote belangstelling genoot en een onderdeel was van de bredere beweging van de Renaissance. Volgens Peter Burke moet onder deze term de interesse worden verstaan voor de materiële relictten van het verleden, op grond waarvan geprobeerd werd het verleden in zijn geheel te reconstrueren.²⁷¹ Hij beweert dat in het begin van de zeventiende eeuw de aandacht verschoof van teksten naar materiële overblijfselen, in het bijzonder naar afbeeldingen, als bron van informatie over de geschiedenis. Burke noemt deze ontwikkeling de ‘visual turn’. De ontdekking van afbeeldingen leidde bovendien tot een kennisverschuiving over de ‘three Antiquities’ (de Oudheid, het christendom en het barbaarendom) en had uiteindelijk grote culturele veranderingen tot gevolg, waaronder de ontwikkeling van een vroegmoderne ‘national identity’, aldus Burke.²⁷² De artefacten werden als bewijs gebruikt van allerhande nieuwe theorieën, waaronder de ‘Bataafse mythe’ van Grotius en de ideeën over de Romeinse oorlogsvoering van Lipsius.²⁷³ Hieruit volgt dat de studies van Révay en anderen met betrekking tot het uiterlijk van de kroon niet een specifiek Hongaarse ontwikkeling is, maar past binnen een internationale context van oplevende interesse voor het verleden.

Révay’s beschrijving en prent is uitgebreid bediscussieerd vanaf het einde van de achttiende eeuw, maar vooral de laatste twintig jaar liepen de gemoederen zowel binnen als buiten de wetenschap hoog op.²⁷⁴ De recente aandacht richt zich op de voorstelling van Maria, die zich, volgens Révay, op de achterzijde van de kroon bevindt, maar die

---

²⁷¹ Peter Burke, “Images as Evidence in Seventeenth-Century Europe” 273

²⁷² Ibidem, 282-283

²⁷³ Ibidem, 275-278

²⁷⁴ Zie onder mee: Ernő Marosi, “A magyar korona a jelenkori kutatásban és a popularis irodalomban”, in: *Művészettörténeti Értesítő* XXXV (Boedapest, 1986) 49-55, Enikő Buzási, “III. Ferdinánd mint magyar király (Iustus Sustermans ismeretlen műve az egykori Legánés gyűjteményből)”, in: *A Magyar Nemzeti Galéria Évkönyve* (Boedapest, 1991) 149-158, Endre Tóth en Károly Szelényi, *A magyar szent korona - királyok és koronázások* (Boedapest, 1996, 2000) 19, Ágnes R. Várkonyi, “... Jó Budavár magas tornyán...” 83-94, László Holler, “A magyar királyi koronát ábrázoló, 1620-1621. évi festményekről”, in: *Művészettörténeti Értesítő* L (Boedapest, 2000) 302-310, Iván Bertényi, “Révay Péter Magyarország Szent Koronájáról írt munkájának forrásértéke”, in: *A történelem és a jog határán. Tanulmányok Kállay István születésének 70. évfordulójára* (Boedapest, 2001) 19-29, Róbert József Szvitek, “A koronázási jelvények kora újkori történetéhez” 11-21, Géza Pálffy, “A Szent Korona balesete 1638-ban” 2

heden ten dage niet aanwezig is. Uiteindelijk draait de actuele discussie om de vraag waarom de kroon in de zeventiende eeuwse beschrijving en op de afbeelding afwijkt van het huidige kroonjuweel en welke betekenis aan dit verschil moet worden gegeven. Daar geen andere vroegmoderne afbeeldingen van de achterzijde bekend waren, werd druk gespeculeerd over een mogelijke, al dan niet opzettelijke, verandering van het kroonjuweel in het verleden en de oorzaak van deze verandering.²⁷⁵

Deze discussie nam recentelijk een nieuwe wending doordat de Hongaarse historicus Géza Pálffy een zeventiende-eeuwse weergave van de achterzijde van de kroon vond, waarop Maria niet te zien is en die overeenkomt met het huidige uiterlijk van de kroon.²⁷⁶ Ook toonde hij aan, door de prent in het werk van Jessenius onder de aandacht te brengen, dat al in 1609 een getrouwe afbeelding van de voorkant van de kroon voorhanden was. Daar Révay, volgens zijn correspondentie, Jessenius' boek met deze afbeelding van György Thurzó heeft gekregen en onmiskenbaar bij het schrijven van zijn werk heeft gebruikt, moet de auteur deze prent onder ogen hebben gehad. Hierdoor is het niet mogelijk dat hij iets anders kan hebben gezien op de kroon dan wat nu aanwezig is, omdat hij door zijn eigen waarnemingen, de prent van Jessenius en eventueel de beschrijving van Berger, een correct beeld van de kroon moet hebben gehad. Zijn afwijkende weergave van de kroon moet daarom een betekenis hebben, die past in zijn betoog en voortvloeit uit zijn denkbeelden.

Rest ons de vraag hoe deze voorstelling moet worden geïnterpreteerd. Voordat hierop een antwoord wordt gegeven, volgt eerst een deel van Révay's beschrijving. Het begin luidt als volgt: 'de kroon is uit zuiver goud vervaardigd, maar het edelsmeedwerk is eerder hemels, dan dat het door menselijk meesterschap heeft vorm gekregen.'²⁷⁷ In zijn ogen staat het volgende op de kroon afgebeeld: 'Aan de zijkanten zijn driehoekige vormen met bloemen te zien, (...) aan de voorhoofdszijde staat de Heiland met een appel in zijn hand, aan de andere kant *Divae Mater Virginis* (de heilige maagd Maria), daarna de apostelen, de heilige koningen, keizers en martelaren, in volgorde van heiligheid, naar het zich laat aanzien, met Griekse letters (...).'²⁷⁸ Over de kettingen schrijft de auteur: 'Op de plaats van het oor hangen aan twee zijden allerfijnste parels die op het oor hangen als hangers (...).'²⁷⁹ In navolging van Jessenius verklaart hij de betekenis van deze kettingen als volgt: '(...) welke bij lichte bewegingen van het heilige hoofd in wederzijdse harmonie met elkaar klinken, zodat de twee oren de goddelijke en de aardse waarheid horen, opdat alles omwille van de roem van Gods naam, de goede eer en de eigen naam wordt gedaan.'²⁸⁰ Révay verbindt vervolgens dit uiterlijk van het kroonjuweel met de eerder genoemde idee van het *archiregnum*. Hij stelt dat: 'de negen kettingen en de negen toppen, welke schitteren op de voor- en achterkant met bepaalde hoeken en parels, de macht en het aanzien van de bij Hongarije ingelijfde negen landen en gebieden voorstellen, als Dalmatië, Kroatië, Ramanië, Servië, Bosnië, Galicië,

---

²⁷⁵ Zie ook: Kees Teszelszky, *De Hongaarse heilige kroon: van koninklijk reliek tot symbool van de Hongaarse republiek* (ongepubliceerde afstudeerscriptie, Amsterdam, 1998)

²⁷⁶ Mondelinge informatie van Géza Pálffy, waarvoor mijn dank.

²⁷⁷ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* 75

²⁷⁸ Ibidem. Révay is de eerste die de Griekse letters op de kroon opmerkt.

²⁷⁹ Ibidem, 76. Op de prent van de kroon zijn zelfs 18 parelkettingen herkenbaar.

²⁸⁰ Ibidem.

Lodomerië, Bulgarije en Cumanie.²⁸¹ Hierna vervolgt hij met nog meer getalsmystieke bespiegelingen en beweert dan: 'Ik geloof, dat dit niet toevallig zo is samengesteld, omdat bij de toppen, edelstenen, afbeeldingen en vergulde aanhangsels zeer precies het getal negen is op te merken'. Deze numerologische passage dient als bewijsvoering voor de volgende stelling van Révay, dat de opbouw van de kroon de 'eenheid' en de 'harmonie' voorstelt.

De gedetailleerde voorstelling van de kroon, de prent en de interpretatie maken deel uit van de retorische strategie van de schrijver, waarmee hij zijn lezer wil overtuigen van zijn politieke denkbeelden. Deze tactiek is niet gebaseerd op logica, maar op de overtuigingskracht van visuele en woordelijke suggestie. Révay stelt het uiterlijk van de kroon impliciet voor als een volmaakte verbeelding van zijn eerder geschetste theorie. Daar de Hongaarse standen de kroon een aantal jaren eerder kort hebben kunnen aanschouwen en daar hij de theorie van de kroon in het voorafgaande betoog geloofwaardig heeft gemaakt, vormt de (ogenschijnlijk objectieve) beschrijving van het kroonjuweel en de bijbehorende prent het overtuigend bewijs voor het gelijk van de schrijver. Het uiterlijk van het tastbare kroonjuweel vormt zelf het ideale argument voor de juistheid van de denkbeelden van Révay over de heilige kroon. Daar de Hongaren zelf ook graag wilden geloven in deze theorie, omdat deze overeenkomt met hun eigen politieke doelstellingen, zouden zij niet geneigd zijn dit beeld van de kroon te bekritisieren, omdat dit hun eigen denkbeelden ondersteunt. Door de band tussen het beeld en de idee is het te verklaren dat deze voorstelling van de kroon van Révay zich eeuwenlang in het collectieve geheugen heeft vastgezet en pas aan het einde van de achttiende eeuw, in een periode van ingrijpende politieke veranderingen, werd bekritiseerd.

De betekenis van deze passages moet daarom worden uitgelegd op grond van Révay's theorie over de politieke moraal, zoals ook blijkt uit het vervolg. De essentie van het ontwerp van de kroon is de perfectie, omdat God een volmaakte kroon, koning en rijk wenst en ook deze volmaaktheid in stand houdt, aldus de auteur.²⁸² Uit deze ideale opbouw volgt dat de kroon, in de ogen van de auteur als schepping van God, het ideaal voorstelt van hoe vorst, gemeenschap en koninkrijk zouden moeten zijn. In deze zin stelt het een verstoffelijking voor van de politieke moraal, als een betekenisvolle constructie met afbeeldingen, edelstenen en onderdelen. De wijze waarop Révay de denkbeeldige opbouw van de kroon beschrijft doet denken aan de verbeelding van de 'stad van God' of het 'hemelse Jeruzalem' van Augustinus op grond van het bijbelboek Openbaring.²⁸³ Daar Révay in een eerder deel de ideale gemeenschap al vergeleek met de *Dei urbs* (stad van God), komt in dit deel de opbouw van de kroon overeen met het beeld van Gods stad.

De functie van deze beschrijving wordt duidelijk in de afsluiting, wanneer Révay beweert: 'ik geloof dat God, met de eigen betekenis van het totale edelsmeedwerk van de kroon, niets anders wil dan dat de gekroonde koning zelf, zijn regering en op dezelfde manier de hele *gens* van Hongaren, die het gelukkige apostolische geloof won, zo standvastig mogelijk moet streven naar kennis, cultivering, liefde en zelfs de

---

²⁸¹ Ibidem.

²⁸² Ibidem, 77

²⁸³ Kees Teszelszky, *Sacra Angelica et Apostolica Regni Hungariae Corona* 60-63

gewapende bescherming van dit geloof'.²⁸⁴ Hiermee maakt de auteur expliciet duidelijk dat de goddelijke boodschap van de kroon in het ontwerp verborgen zit. De essentie van deze boodschap is het ideaal van de vereniging van het hele volk door een gedeeld geloof. Daar de auteur in een eerder gedeelte al een definitie gaf van deze 'ideale religie van de gemeenschap', onderbouwt hij hier deze omschrijving door zijn weergave van het uiterlijk van het kroonjuweel. Hiervoor gebruikt hij bekende beelden bij de Hongaren, zoals Maria als de patrones van Hongarije.

De thema's en beelden in Révay's beschrijving moeten worden geplaatst in de samenhang van een gewenste volmaakte toestand en niet worden begrepen vanuit de context van de dagelijkse politiek van de zeventiende eeuw, waarin de gebruikte beelden en ideeën een andere betekenis hadden. De auteur gaf niet een nauwkeurige (kunsthistorische) beschrijving van het uiterlijk kroon, maar maakte deze het vehikel van zijn denkbeelden, net als Berger en Jessenius dat doen. Hij verbeeldt met zijn gefantaseerde kroonjuweel een ideaaltoestand van koning, volk en rijk. Deze situatie is in werkelijkheid niet aanwezig, maar moet wel worden nagestreefd. Daarom schrijft hij over zijn ideale Hongaarse koninkrijk, dat bestaat uit de negen rijken van het *archiregnum*, over een perfecte politieke gemeenschap, verenigd door het 'apostolische geloof', over de patrones Maria, en de heilige kroon en over een volmaakte vorst. Révay geeft zo een voorstelling van een politiek ideaal door een ideale Hongaarse kroon, die in werkelijkheid niet bestaat, maar die zijn lezer wel een spiegel voorhoudt.

b. De beschrijving van de overige kroonjuwelen

De auteur vervolgt met een interpretatie van de overige kroonjuwelen, die als een deugdenspiegel voor de koning is op te vatten. Hij is van mening dat deze voorwerpen niet alleen noodzakelijk zijn bij de kroningsplechtigheden, maar ook de gekroonde koning wijzen op zijn plichten 'met een geheime symbolische taal'.²⁸⁵ Révay's uitleg gaat nagenoeg geheel terug op Jessenius' werk. Jessenius gebruikte klassieke bronnen en Révay neemt diens interpretatie letterlijk over. Hij doet dit zonder Jessenius als bron te noemen en neemt bovendien alleen de essentie van diens zienswijze over, zonder te vermelden welke klassieke auteurs de Boheemse auteur gebruikt.

Het eerste voorwerp na de kroon dat Révay bespreekt, is de mantel van de heilige Stephanus. De herkomst van dit voorwerp (en de overige kroonjuwelen) voert de auteur terug op de eerste heilige koning. In zijn ogen is de kroningsmantel vanwege het borduursel wonderbaarlijk en heilig. Volgens zijn beschrijving, is aan de ene kant een tronende God en alle apostelen met het goddelijke licht herkenbaar en aan de andere kant de overwinning van Christus in het teken van het kruis te zien. Ook hier gebruikt Révay het beeld van Maria als *patrona Hungarica*. Hij oppert dat de afkorting op de mantel, *R.R.E.T.O.B. VMBRA*, 'De koningin van de Roomse kerk en de hele Olympus, de Heilige Maagd Maria, de patrones van het strijdbare koninkrijk' betekent. Ook noemt hij een andere interpretatie: 'De koning der koningen, de gezegende overwinnaar van de wereld, de Heilige Maagd Maria, koningin der engelen'.²⁸⁶ Net als Jessenius, die beweert dat de mantel verwijst naar de onschuld van de koning, is Révay de opvatting

---

²⁸⁴ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* 77

²⁸⁵ *Ibidem*, 77-78

²⁸⁶ *Ibidem*, 79

toegedaan dat dit kledingstuk het symbool is van het goede karakter van de vorst.²⁸⁷ De koning is het beeld en de afschaduwing van God, voor hem geldt de regel: ‘wij zijn schaduw en stof, omdat het aardse koninkrijk slechts een schaduw is van het hemelse en geestelijke koninkrijk’, aldus Révay. De mantel verbeeldt deze betekenis, aldus de auteur. Voor de *dignitas* (waardigheid) van de koning is daarom niets belangrijker dan God, wiens beeld hij op aarde draagt, zo stelt hij. De koning moet God kennen, respecteren, de heiligheid en de waarheid beschermen en, gewapend met het christelijke geloof, de overwinning behalen op de vijanden, aldus Révay.²⁸⁸

Hierna gaat hij kort in op de betekenis van de scepter, de rijksappel en het zwaard van de heilige Stephanus en geeft hij een interpretatie van diens handschoenen en sandalen. Ook deze uitleg ontleent hij aan Jessenius. De scepter staat voor *veritas et iustitia* (waarheid en de gerechtigheid).²⁸⁹ De vorm van de scepter wijkt volgens hem af van het traditionele model, omdat deze lijkt op de Hongaarse strijdnok, die de leiders van Hongarije gebruikten. Net als de kroon heeft dit voorwerp kettingen die de koning eraan te herinneren dat hij, als het nodig is, moet vechten *pro lege et pro grege* (voor de wet en voor de kudde), aldus de auteur. De rijksappel heeft de betekenis van de ‘verandering van het lot’ van de koning.²⁹⁰ Het zwaard werd achtergelaten aan de opvolgers van de heilige Stephanus om daarmee onder de blote hemel de zwaardslagen uit te voeren, zo beweert hij op grond van Bonfini.²⁹¹ Dit ritueel verwijst ook naar de bescherming van het koninkrijk.²⁹² Tot slot stelt hij dat de handschoenen en de sandalen de onschuld en de reinheid van de koning betekenen.²⁹³ Met deze interpretatie plaatst hij de betekenis van al deze kroonjuwelen in een ‘Hongaarse’ context en verbindt hij deze met de identiteit van de gemeenschap.

c. De bewaking en de terugkeer van de kroon in relatie tot Matthias

Hierna gaat Révay verder met een uiteenzetting over de plaats waar de kroonjuwelen worden bewaard. Hij is van mening dat dit een bewaakte plaats moet zijn, hoog in de nabijheid van God, ver van de mensen en niet te dicht bij de koninklijke macht. Daarmee doelt de auteur op het kasteel Visegrád, gelegen op een bergtop, waar de kroon oorspronkelijk werd bewaakt. Dat deze plek werd veroverd door de Turken, is in zijn ogen symbolisch voor de toestand van Hongarije. Hiermee is ook Révay’s gedachte verbonden dat Visegrád niet lang geleden door Matthias II werd heroverd en ‘aan ons’ werd teruggegeven, hetgeen natuurlijk ook een teken was voor de politieke verandering in Hongarije die zich in 1608 voltrok.

Deze beschrijving van de ideale verblijfplaats van de kroon vormt de opmaat van een nieuwe uiteenzetting over de terugkeer van de kroon en de regering van Matthias. Net als Berger ziet Révay als het gelukkigste voorteken en voorspel voor de komende gebeurtenissen dat de heilige kroon werd teruggegeven aan het vaderland.²⁹⁴ Hij kan

---

²⁸⁷ Ibidem, 79-81, Johannes Jessenius, “Der Königlichen Majestät zu Ungarn”, 288 r. 32-35

²⁸⁸ Péter Révay, *De sacrae coronae regni* 80, Johannes Jessenius, “Der Königlichen” 291-292 r. 22-5

²⁸⁹ Péter Révay, *De sacrae coronae regni* 80-81, Johannes Jessenius, “Der Königlichen”, 292-293 r. 17-6

²⁹⁰ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* 81

²⁹¹ Ibidem, 82

²⁹² Ibidem, Johannes Jessenius, “Der Königlichen Majestät zu Ungarn / ”, 289 r. 6-24

²⁹³ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* 82

²⁹⁴ Ibidem, 83-84

niet met woorden beschrijven, wat voor triomftocht, wat voor roem de *gens Ungarica* en wat voor onsterfelijke naam Matthias kreeg, toen Rudolf de kroon teruggaf en de grote volksmenigte met gejuich en gejubel de kroon terug ontving. Met deze uiteenzetting legt de auteur een verband tussen de regeringsperiode van Matthias I en II. Net als Berger, gebruikt Révay hierbij passages uit Bonfini's werk over de terugkeer van de kroon en haar 'blijde inkomst' in het vaderland. Beide auteurs gebruiken het beeld van de terugkeer als gunstig voorteken van de komende succesvolle regering van Matthias II. Het succes van de tweede heerser vormde het compromis met de standen. De auteur rechtvaardigt de huidige politieke verhouding door deze historische parallel.

Hierna kondigt Révay aan dat hij de beide Matthiassen zal vergelijken op grond van de wijze waarop zij de kroon terugwonnen. Het doel van van deze vergelijking is dat hij, op grond van zijn theorie, zal laten zien dat de Habsburgse vorst een deugdzamere koning is dan zijn voorganger. Het belangrijkste argument voor deze stelling is dat Matthias II geen gebruik heeft gemaakt van geweld bij zijn machtsovername en bovendien de eendracht bevorderde. Révay stelt dat de eerste Matthias veel bloed vergoot en meedogenloze oorlogen voor de terugkeer van de kroon voerde, maar desondanks de kroon niet kon terugkrijgen voordat hij zestigduizend goudstukken had betaald. Matthias II bracht ook de kroon terug, maar zonder dat daar bloedvergieten en moord aan te pas kwam. Révay zet vervolgens gedetailleerd uiteen hoe deze terugkeer verliep. De thuiskomst van de kroon en de kroning beschrijft hij in vergelijkbare woorden als Bonfini: 'Oh, wat een gelukkige dag, toen wij zagen dat de heilige kroon terugkeerde uit haar lange ballingschap en victorie vierde, en wij ook zagen dat zij de uitstekende koning Matthias vanwege zijn kolossale verdiensten en inspanningen, met eensgezinde stemmen, met eendracht van elke stand en luide begroetingen, uit de hand van Ferenc Forgach, bisschop van Esztergom, op het meest waardige majesteitelijke hoofd werd geplaatst.'²⁹⁵

Vervolgens bezingt Révay de lof van koning Matthias II, waarbij hij uitgebreid aandacht schenkt aan wat deze vorst voor het vaderland heeft gedaan. De auteur ziet het als de belangrijkste verdienste van Matthias II, dat hij de ondeugden uit *nostra patria* heeft verdreven. Hij vermeldt dat er een einde is gekomen aan de intriges van de tegenstander, dat de opstand van de ontevreden is uitgebleven, de diepgewortelde rivaliteit en jaloezie en de plannen om bloed te vergieten tot stof zijn vergaan, en de bitterheid en verwoesting van de voorbije tijden zijn verdwenen.²⁹⁶ Wat bleef, zo stelt Révay, was de 'hemelse vrede en rust', waardoor onze wetten floreren en de *iuris dicendi potestas* (gezag van het recht) weer in ere werd hersteld.²⁹⁷ Révay verzekert de lezer dat: 'wij weer gelukkig zijn' en beweert dat: 'na zoveel geleden te hebben, zijn we weer in de *aurea tempora* (gouden tijden) beland'. De Hongaarse aristocraat wenst uit de grond van zijn hart dat deze toestand blijvend en stabiel zal zijn en niet weer zal worden verstoord door nieuwe ruzies en aanvallen.

Daarna keert Révay weer terug naar het kroonjuweel en plaatst de hiervoor beschreven gebeurtenissen in het kader van zijn voorstelling van de kroon. Hij schrijft de aldus ontstane toestand niet alleen toe aan de keizer, maar ook aan de *corona*

---

²⁹⁵ Ibidem.

²⁹⁶ Ibidem, 87-88

²⁹⁷ Ibidem, 88

angelica (engelenkroon) zelve. De auteur doet een beroep op de verbeelding van de lezer als hij stelt dat, als een toegift of zelfs sluitsteen, de kroon een onverbreekelijk verbond sloot met het machtige rijk van de Boheemse kroon en met de keizerlijke waardigheid, waardoor de heilige kroon dit alles onder haar eigen macht plaatste. Hierdoor, zo beweert Révay, won de kroon de medewerking en steun van de gehele christelijke wereld. De auteur wil hiermee zeggen, dat zijn theorie van eenheid van het christendom en eendracht binnen de Hongaarse en de gehele christelijke gemeenschap, tot leven werd gewekt dankzij de komst van Matthias en de terugkeer van de kroon.

In het voorafgaande heeft Révay een nieuwe kroonbetekenis verbeeld, die als het gevolg van de recente politieke ontwikkelingen was ontstaan. Vervolgens beschrijft hij de bezegeling van de status-quo, die volgens hem plaatsvond door het uitvaardigen van wetten en het instellen van een tweemanschap dat de kroon moest bewaken. Met deze beschrijving wekt de auteur nogmaals zijn kroonfictie tot leven. Révay doet het voorkomen alsof de gelukkige toestand van het rijk in stand zal worden gehouden door de juiste bewaring van de kroon. De bezegeling vond plaats door het ‘tonen van de kroon’ aan de aanwezigen. Nadat het tweemanschap was ingezworen, tilde één van hen de kroon uit haar kist op en toonde haar aan de verzamelde adel, zodat een ieder zich ervan kon vergewissen, dat dit de echte kroon was.²⁹⁸ Hieruit blijkt opnieuw de band tussen het zichtbare kroonjuweel en de geschetste theorie. Het ‘tonen van de kroon’ lijkt een rituele bevestiging van het politieke compromis.

Révay probeert met de voorafgaande beschrijving en de eed van de kroonhoeders die hierop volgt, de lezer duidelijk te maken hoeveel respect de koning, de Hongaarse adel en de kroonhoeders hadden voor de kroon in 1608. Zijn beeld staat in contrast met de moeite die de hoeders van de kroon vier jaar later hadden om het garnizoen soldaten in de burch van Pozsony te betalen, vanwege de uitblijvende belastingbetaling door de standen, waarover hij echter niet spreekt.²⁹⁹ Aansluitend besteedt de auteur nog aandacht aan de betekenis van de kroning van de Hongaarse koningin. Ook deze moet plaatsvinden met de heilige kroon, zo probeert hij aan te tonen. De aanleiding voor deze uiteenzetting was de kroning van koningin Anna, die in 1613 de kroon op haar hoofd kreeg geplaatst. De functie van dit deel is de rechtvaardiging van de kroningsplechtigheid van de koningin met de Hongaarse kroon.

d. De oratie aan de Hongaren en de oratie aan kroon, koning en rijk

In het voorlaatste deel richt Révay het woord tot zijn landgenoten in een oratie *Ad vos Hungari fortissimi, cum quibus communis mihi est patria* (Aan U, onverschrokken Hongaren, wiens gemeenschap mijn vaderland is).³⁰⁰ De essentie van deze toespraak is, dat de Hongaren moeten streven naar eendracht door de kroon op de juiste wijze te beschermen en te onderhouden. In barokke taal herhaalt hij nogmaals in het kort zijn belangrijkste boodschap. Révay stelt, dat de Hongaren dankzij God de heilige kroon weer hebben teruggekregen, maar dat zij haar weer hadden verloren door hun eigen nonchalance, wat de oorzaak was van de wetteloosheid en de onverschilligheid toen de kroon in vreemde handen kwam. Uit naam van zijn liefde en respect voor de heilige

---

²⁹⁸ Ibidem, 89

²⁹⁹ György Bonis, *Révay Péter* 31-32

³⁰⁰ Péter Révay, *De sacrae coronae regni Hungariae* 96

kroon smeekt Révay de Hongaren te bidden tot God dat de kroon veilig bewaard mag blijven. Volgens hem kwam de kroon tegelijk met het christelijke geloof zeshonderd jaar geleden naar Hongarije. De auteur roept de Hongaren op 'om met gezamenlijke wil en intentie ervoor te zorgen dat deze heilige ster naar de gewoonten van de voorouders in haar eigen vaderland een veilig en passend huis krijgt en kan stralen tot in eeuwigheid'. Ook moeten zij waken voor interne twisten en buitenlandse vijandelijkheden. Révay benadrukt, dat het verbreken van de eendracht het einde van de *societas* (samenleving) betekent. Hij stelt dat de Hongaren in zijn bescheiden boekwerk de middelen kunnen vinden om een zekere, gelukkige en vredige bescherming van de kroon terug te vinden. De auteur roept hiermee in wezen zijn landgenoten op om zijn fictie werkelijkheid te laten worden.

Révay besluit zijn boek met een *Oratio pro Corona, rege et Regno* (oratie voor de kroon, koning en rijk), die de conclusie van zijn betoog is.³⁰¹ Ook hier smeekt hij God de eendracht in het rijk te bewaren. Hij bidt tot God, die (in zijn eigen woorden) de heilige kroon aan de *gens nostra* heeft gegeven en haar heeft behouden, dat de kroon *tuta* (veilig), *salva* (behouden) en *florens* (bloeiend) mag blijven. Ook bidt hij voor de keizer, en 'onze koning', de *patriae pater* (vader des vaderlands), dat hij de overwinning mag behalen op zijn vijanden. Hij vraagt God om eendracht bij de aristocratie, rust en vrede bij het *populus*, om de tweedracht en de twist te verdrijven, de haat en de jaloezie uit te drijven en bovenal, dat de kroon 'het eeuwige leven' mag hebben en sluit af met *Amen*.

5.5 Révay, het beeld van de kroon en de ontwikkeling van een nationale identiteit

5.5.1 De theorie van de kroon en nationale identiteit

Révay presenteert in zijn boek een theorie van de soevereiniteit van de politieke gemeenschap, die hij rechtvaardigt door een betoog over de lotgevallen van de kroon en het volk der Hongaren. Door deze uiteenzetting geeft hij tevens een politieke betekenis aan de *gens*. De verandering van dit beeld ten opzichte van vergelijkbare voorstellingen van eerdere auteurs duidt op een ontwikkeling van de identiteit van deze gemeenschap.

De belangrijkste vernieuwing van de idee van de Hongaarse gemeenschap die in dit werk naar voren komt, is de verbinding van deze idee met een opvatting over de politieke moraal van de kroon, op grond van de constitutie van 1608. Op grond van deze verbinding verklaart de auteur de *gens* soeverein ten opzichte van een onrechtvaardige koning. Ook geeft de auteur, door deze moraal, een rechtvaardiging voor de koningsmacht van de Habsburgers. De functie van de idee van de gemeenschap is het scheppen van politieke stabiliteit in het rijk na een periode van grote maatschappelijke onrust. Het belangrijkste instrument voor de instandhouding van deze toestand is de politieke moraal van de kroon, die bestaat uit een bepaalde deugdenleer voor gemeenschap en koning. Révay hoopte dat deze deugden zullen worden nagestreefd door de schepping van een morele kroonfictie, die sturende elementen bevat, als bestraffing en beloning van de gemeenschap, en bovendien zondebesef en boetedoening

---

³⁰¹ Ibidem, 98

stimuleert. Deze deugdenleer heeft Révay aan Lipsius ontleend. Ook de wijze waarop de Hongaarse auteur deze ideeën heeft vorm gegeven, is geïnspireerd door de manier waarop de Leidse filosoof zijn theorie aan zijn lezers trachtte over te brengen. Door middel van een uitgedachte retorische structuur van historische voorbeelden, rijst in het werk van Révay een beeld op van de Hongaarse gemeenschap met een overtuigende politieke boodschap.

Uit de intellectuele context waarin dit werk over de kroon is ontstaan, blijkt dat de auteur een groot deel van zijn historische voorbeelden heeft geput uit zeer recent verschenen politieke of historiografische werken, die ook een actuele politieke boodschap uitdroegen op basis van een idee van de politieke gemeenschap. Révay gebruikte in het bijzonder de boeken van Jessenius en Berger, maar ook de werken van Magyari en Pázmány. Tevens past zijn werk binnen de ontwikkeling van teksten met het thema ‘kroon van Hongarije’. Hierdoor is de stelling onhoudbaar dat Révay vanuit een religieuze optiek de middeleeuwse politieke theorie van de kroon beschreef. Zijn werk bevatte een actuele politieke boodschap en was een belangrijk onderdeel van de politieke discussie uit zijn tijd, maar hij legitimeert zijn inzichten door de schepping van een historische fictie met de schijn van echtheid, die evenwel grotendeels op recent verschenen werken en eigentijdse denkbeelden is gebaseerd.

Op grond van de bestudering van dit Hongaarse voorbeeld valt het volgende te constateren over de ontwikkeling van de vroegmoderne identiteit in Europa. Het ontstaan van deze specifieke vorm van de identiteit, in de zin van de betekenisontwikkeling van de heilige kroon, was het gevolg van het bestaan van een lokale traditie, maar de inhoud was echter het resultaat van een internationale intellectuele interactie. Het transnationale netwerk van de *respublica litterata*, de gemeenschappelijke interesse voor de kennis van het verleden en de uitwisseling van ideeën, was de belangrijkste stimulans voor het ontstaan van vroegmoderne ‘nationale’ identiteiten.

5.5.2 De receptie van het werk van Révay en nationale identiteit

De vraag die na de analyse van dit werk overblijft, is of op grond van dit beeld en deze theorie van Révay werkelijk een nationale identiteit is ontstaan in het vroegmoderne Hongaarse koninkrijk. In theorie zou pas van het bestaan van een dergelijke identiteit kunnen worden gesproken, als zou kunnen worden vastgesteld dat het beeld van de kroon zich, bij wijze van spreken, had vastgezet ‘in het hoofd en de harten’ van de leden van de gemeenschap. In de praktijk komt het beantwoorden van deze vraag dit neer op een onderzoek naar de receptiegeschiedenis van Révay’s werk. In dit boek ontbreekt de ruimte om de receptie van het werk uitputtend te beschrijven: dit zou een aparte studie vergen.³⁰² In het volgende hoofdstuk zal het gebruik van het boek van Révay centraal staan na diens dood in 1622. Nu zal aan de hand van een aantal voorbeelden enkele uitspraken worden gedaan over de relatie tussen Révay’s denkbeelden en het bestaan van een nationale identiteit.

---

³⁰² Onder meer is hier het werk van Christoph Lackner (Kristóf Lackhner, 1571-1631) uit 1615 over de kroon buiten beschouwing gelaten, omdat het, als burgerlijke vorstenspiegel, buiten het kader van deze studie valt. Ik hoop hier in een aparte studie aandacht aan te besteden. Christophorus Lackhner, *Coronae Hungariae emblematicae descriptio* (Lavingae Suevorum, 1615)

De denkbeelden van Révay over de kroon en de gemeenschap vormden het fundament van de Hongaarse nationale identiteit in de vroegmoderne periode, zo blijkt uit de enorme populariteit van zijn werk tot het einde van de achttiende eeuw. Merkwaaardig genoeg is deze relatie tot nu toe nauwelijks gelegd door Hongaarse historici, met uitzondering van Várkonyi. De belangrijkste oorzaak is de heersende visie in Hongarije dat de theorie van Werbőczy aan het beeld van de kroon en de gemeenschap in de vroegmoderne periode ten grondslag ligt.³⁰³ In de vorige hoofdstukken is niet alleen aangetoond dat de ‘leer van de heilige kroon’ niet heeft bestaan in dit tijdvak, maar ook dat geen enkele van de genoemde auteurs verwijst naar Werbőczy als hij schrijft over de kroonbetekenis. Een andere oorzaak is dat de inhoud van het werk van Révay niet serieus wordt genomen of niet begrepen wordt vanuit de politieke, religieuze en intellectuele context van zijn tijd. Bovendien wordt vaak automatisch naar Werbőczy verwezen als sprake is van de kroon in een vroegmodern werk, terwijl het in werkelijkheid gaat om de receptie van Révay’s ideeën.

De receptie van de kroonvoorstelling van Révay kan ruwweg in drie categorieën worden verdeeld: de eerste omvat de werken die Révay zelf heeft geschreven of waarvan hij het ontstaan heeft gestimuleerd of geïnspireerd, de tweede het werk van de auteurs die van zijn boek hebben gebruik gemaakt en ten derde de voorstellingen van de kroon en de beschrijvingen van het uiterlijk van het kroonjuweel die op grond van de kroonprent uit 1613 werden gemaakt. De grenzen tussen deze drie categorieën zijn overigens niet scherp te trekken, omdat bijvoorbeeld het latere werk van Berger in al deze groepen past.

Als het eerste werk uit de eerste categorie kan het vervolg op het werk over de kroon, worden beschouwd, dat Révay tussen 1613 en 1622 heeft geschreven. Vanwege de politieke situatie na 1619 verscheen het werk pas in 1659.³⁰⁴ In deze tijd (1619-1621) vond een opstand plaats, waarbij de kroon in handen kwam van de Zevenburgse prins Gábor Bethlen en Révay, als kroonhoeder, een belangrijke rol speelde. Na afloop van de opstand overleed Révay, in 1622. In het volgende hoofdstuk zal dit werk kort aan de orde komen. Het tweede is het omvangrijke project van Berger, die de opdracht had gekregen een geïllustreerde geschiedenis te schrijven van het Hongaarse koninkrijk en dat Révay financieel steunde.³⁰⁵ Hierin verwijst Berger diverse keren naar Révay en diens werk over de kroon. Daar het werk nooit in druk is verschenen en daardoor geen receptie in Hongarije heeft gekregen, zal het hier niet verder besproken worden. Tot slot moet het grafschrift van Révay genoemd worden, waarin hij opnieuw refereert aan de bekende kroonbetekenis.³⁰⁶

De belangrijkste werken uit de tweede categorie zijn die van (hof-)historici, zoals de gedrukte pamfletten van Berger. Ook Bocatius refereert in zijn latere werken

---

³⁰³ Ernő Marosi, “A magyar történelem képei. A történetiség szemléltetése a művészetekben”, in: Árpád Mikó en Katalin Sinkó (red.), *Történelem – kép* (tentoonstellingscatalogus, Boedapest, 2000) 19-21

³⁰⁴ Péter Révay, *De Monarchia Et Sacra Corona Regni Hvangariae Centuria Septem* (Francofurti, 1659)

³⁰⁵ Elias Berger, *Liber iconum Regum Hungariae*, zie Béla Holl, Ferenczffy Lőrinc 149-170. Het werk heeft in de loop van de jaren vele ‘werktitels’ gehad en het manuscript is pas recentelijk teruggevonden. Zie: Péter Kulcsár, “Berger Illés történeti művei” 245-259. Over de prenten en hun lot zie onder meer: Árpád Mikó en Katalin Sinkó (red.), *Történelem – kép* 293-296

³⁰⁶ Péter Révay, “Valedictio Morituri” Kr.-v.

regelmatig aan Révay en de kroon.³⁰⁷ Gergely Petthő (1570-1629) schreef een kroniek over de Hongaren en de kroon, die als een vervolg op het boek van Révay kan worden beschouwd.³⁰⁸ Ook dit werk werd later door anderen herdrukt en uitgebreid. Na 1629 werd de theorie van Révay ook in de politieke geschiedwetenschap in Straatsburg opnieuw onder de aandacht gebracht, doordat de *politico-historicus* Martin Schödel het Révay's werk als uitgangspunt van zijn proefschrift nam.³⁰⁹ Schödel was een student van Martin Bernegger in Straatsburg, één van de belangrijkste Lipsius-navolgers van zijn tijd. De dissertatie was opgezet als een citatenreeks, waarin onder meer tientallen passages uit het werk van Lipsius en uit dat van Révay met elkaar werden verbonden. De door Révay zo verfoeide juristen gebruikten eveneens de kroonbetekenis, gezien het boek over het Hongaarse strafrecht van János Kitionich, dat met een op Révay geïnspireerde 'ode aan de kroon' begint.³¹⁰ Een vergelijkbare ode als die van Kitionich, is te vinden in het werk van János Nadányi (1641-1707), die hij, net als de rest van zijn werk, in Leiden schreef.³¹¹ Dit is, voor zover ons bekend, de enige 'tekst' over de kroon die in de Nederlanden in de vroegmoderne periode is ontstaan.

De derde en laatste categorie van de receptiegeschiedenis is bekend in de Hongaarse kunstgeschiedenis, omdat vrijwel alle vroegmoderne afbeeldingen van de Hongaarse kroon terug zijn te voeren op de prent van Révay.³¹² Toch heeft tot nu toe (voor zover ons bekend) niemand stil gestaan bij de vraag waarom juist deze voorstelling zo populair was. Uit het voorafgaande is gebleken dat er in deze periode veel meer beelden en beschrijvingen van het tastbare kroonjuweel voorhanden waren, zoals die van Berger en Jessenius, waarbij het werk van de laatste in een vergelijkbare oplage als dat van Révay was verspreid. Bovendien weken deze voorstellingen af van de gravure en de beschrijving in het werk van Révay. Zelfs het beeld van de kroon dat zichtbaar is op de (minimaal) vier schilderijen, die Révay in 1621 liet maken ter gelegenheid van de nieuwe redding en terugkeer van de kroon, wijkt af van zijn prent.³¹³ (zie afbeelding 4d.) Dat desondanks toch de prent van Révay de status kreeg van 'nationale icoon', is een belangrijke indicatie voor de verspreiding van zijn denkbelden over de kroon. Het fraaiste voorbeeld van de receptie van theorie en beeld is de voorstelling op de titelpagina van de gewijzigde en vermeerderde heruitgave uit 1665

---

³⁰⁷ Onder meer: Johannes Bocatius, *Hexastica Votiva* (Bartphae, 1614), in: IOPo II 688, idem, *Matthiados Carmina Heroica* (Cassovia, 1614), in: *ibidem*, 751, 774-775, 783, 799-802, idem, *Historica Parasceve* (Cassovia, 1621), in: IOPr 53, 58-59, 64, 53, 58-59, 64. In de laatste twee verwijst Bocatius ook naar Berger.

³⁰⁸ Gergely Petthő, *Rövid magyar kronika* (Viennae Austriae, 1660) RMK I. 955, vervolg en herdrukken in 1702, 1729, 1734, 1738, 1742, 1742 en 1753.

³⁰⁹ Martinus Schödel, *Disquisitio Historico-Politica, De Regno Hungariae* (Argentorati, 1629, 1630)

³¹⁰ János Kitionich, *Directio Methodica Processus* (Tyrnaviae, 1619) (titelpagina, verso)

³¹¹ János Nadányi, *Florus Hungaricus, sive rerum Hungaricarum ab ipso exordio ad Ignatium Leopoldum deductarum compendium* (Amsterdam, 1663) (titelprent, verso). De kroon wordt verder niet in het werk genoemd. In de Engelse vertaling (Londen, 1664) ontbreekt het vers.

³¹² György Rózsa, *Magyar történetábrázolás a 17. században* (Boedapest, 1973), Juliusz Chrościcki, "Rituals and Space", in: Allan Ellenius (red.), *Iconography, Propaganda, and Legitimation* 210

³¹³ Attila Pandula, "Egy XVII. századi, heraldikai témájú, magyar olajfestmény", in: *Turul* 71 (Boedapest 1997) 26-28, Szilvester Sólomos, "Hozzászólás és kiegészítés", in: *Turul* 71 (Boedapest, 1998) 39-41, László Holler, "A magyar királyi koronát ábrázoló, 1620-1621. évi festményekről", in: *Művészettörténeti Értésítő* (Boedapest, 2000) 297-309, Monika Zsámbéky, "Megjegyzés a magyar királyi korona 1621. évi ábrázolásaihoz", in: *Művészettörténeti Értésítő* 51 (Boedapest, 2001) 341-342. Over deze schilderijen hoop ik in een later stadium te publiceren.

van een werk van Hieronymus Ortellius over de Turkenstrijd in Hongarije.³¹⁴ (zie afbeelding 5.) De prent, van een onbekende maker, kan worden beschouwd als een allegorie van de denkbeelden van Révay over de kroon, de Hongaarse gemeenschap en het christelijke Europa. Het beeld bewijst dat meer dan veertig jaar na de dood van de bedenker diens kroonfictie nog leefde in de Hongaarse gemeenschap en ver daarbuiten.

---

³¹⁴ Hieronymus Ortellius, *Ortelius Redivivus Et Continuatus* (Francofurti, 1665) OSZK RMK III. 7685 (titelpagina)

Hoofdstuk 6. De bul van Silvester (1644) en de receptie van de ideeën van Révay over de kroon

‘De Hongaren zijn er sterk van overtuigd, dat de paus geen enkel recht heeft in hun koninkrijk, omdat zij ooit door hun eigen koningen zijn gekerstend. Om hen op andere gedachten te brengen, heb ik bepaalde documenten van paus Silvester verzameld, die ik op de één of andere manier in de openbaarheid zal brengen. Ik dacht erover om ze zo te verspreiden, alsof ze in Rome boven water zijn gekomen, maar zonder medeweten en toestemming van Uwe Zeereerwaarde kan ik geen beslissing nemen (...)’ (Brief van Rafaël Levakovicis aan kardinaal Ippolito Aldobrandini uit 1638)¹

6.1 Inleiding

In 1644 verscheen in een werk over de geschiedenis van de Hongaarse katholieke kerk een tekst onder de naam ‘Bul van Silvester’, die werd gepresenteerd als een afschrift van de originele pauselijke bul uit de elfde eeuw. Het onderwerp van de bul was de schenking van de Hongaarse kroon, door de paus, aan de eerste Hongaarse koning István. De inhoud van de tekst heeft tot in onze tijd invloed op het denken over de herkomst van het kroonjuweel en de politieke en religieuze kroonbetekenis, ondanks het feit dat al aan het einde van de zeventiende eeuw twijfels rezen over de echtheid van de tekst. Net als bij de eerder genoemde bronnen werden in de eeuwenlange discussies over deze bul ideologische, politieke, religieuze vragen en wetenschappelijke kwesties door elkaar gehaald.

In dit hoofdstuk zal niet de discussie over het auteurschap van de bul worden opgerakeld, maar een ander, tot nu toe onbelicht aspect van deze tekst worden behandeld. De betekenisontwikkeling van de kroon na het verschijnen van het eerste werk van Révay (1613) zal worden verbonden met het verschijnen van deze pauselijke tekst. Niet alleen zal worden aangetoond dat deze bul is ontstaan onder invloed van de ideeën van Révay, maar ook dat de inhoud van de tekst terecht is gekomen in de herdrukken van Révay’s werk. De schepper van de ‘Bul van Silvester’ zorgde zo meer dan twintig jaar na de dood van Révay voor een verrassende ontwikkeling en verspreiding van diens kroontheorie.

6.2 Politieke achtergrond van de bul van Silvester

De tekst die in Hongarije bekend staat onder de naam ‘Szilvester-bulla’ (‘Bul van Silvester’) moest doorgaan voor de authentieke oorkonde van paus Silvester II (999-1003), gericht aan de eerste koning van Hongarije.² In deze bul krijgt Stephanus, de *dux* (vorst) van de Hongaren, de apostolische zegen van de paus, omdat hij het Hongaarse *regnum* (rijk) en de *gens et Natio Hungariae* (stam en volk van Hongarije) onder de

---

¹ Adamus Kollar, *De originibus et usu perpetuo potestatis legislativae circa sacra apostolicorum regum Hungariae libellus singularis* (Vindobonae, 1764) 160, geciteerd in: Lewis L. Kropf, “Pope Sylvester II and Stephan I of Hungary”, in: *The English Historical Review* XIII (Oxford, 1898) 294

² Georgius Fejér, *Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* I (Boeda, 1828) 274-277

bescherming van de heilige kerk van Rome heeft geplaatst. Stephanus vroeg daarbij om een *diadema* (kroon), de *nomen regis* (titel van koning), de verheffing van de kerk van Esztergom tot kathedraal en de inzegening van de bisdommen. De paus geeft het Hongaarse rijk terug aan Stephanus en wil zijn verzoeken in. Deze inwilliging vindt plaats op voorwaarde dat iedere koning die door de *optimates* (hoge edelen) wettig is gekozen, persoonlijk of door zijn vertegenwoordigers, de eed van trouw en gehoorzaamheid aan de Heilige Stoel zal hernieuwen. De pontifex schenkt bovendien de koning het recht een kruis voor zich uit te laten dragen als teken van zijn *apostolatus* (apostolaat: apostolische waardigheid) en kent hem op grond van zijn *apostolica auctoritas* (apostolische bevoegdheid) het privilege toe om de kerkelijke zaken in zijn rijk te regelen. Tot slot laat hij schrijven dat hij een *diadema* (kroon) zal sturen, die in eerste instantie ten behoeve van de vorst van de Polen was vervaardigd.

Wegens de belangrijke rol van de kroon in de tekst fungeerde de bul tot aan het einde van de negentiende eeuw als het bewijs van de pauselijke herkomst van de kroon en van de band met de heilige Stephanus.³ Voor een lezer uit 1644 had de inhoud echter een geheel andere betekenis, die te maken had met de politieke discussie van die tijd over het machtsbereik van de Habsburgse koning. De bul gaf uitsluitsel over de apostolische status van de vorst binnen het territorium van de Hongaarse kroon. De term ‘apostolisch’ had de betekenis voor de koning dat hij, als drager van de titel ‘apostolische koning’, niet alleen op wereldlijke macht aanspraak kon maken, maar ook het gezag op het terrein van de kerk in zijn koninkrijk had.

Naar aanleiding van deze vermeende apostolische status van de koning vond in het tweede kwart van de zeventiende eeuw een discussie plaats over het recht van de Habsburgse koningen om bisschoppen te benoemen op Hongaars grondgebied.⁴ Dit recht wordt in het Hongaars aangeduid met de term ‘főkegyúri jog’ (‘privilege van de kerkstichter’). De Habsburgers legitimeerden dit recht door zich te beroepen op hun afstamming van de heilige Stephanus, de eerste apostolische koning van Hongarije, aan wie dit recht door paus Benedictus VII (974-983) met de schenking van de kroon zou zijn verleend. De kerkvorst in Rome echter betwistte deze macht, door te beweren dat er geen bewijs was van de overerfbaarheid van deze apostolische status. Het gevolg was, dat hij regelmatig zijn *confirmatio* onthield aan een bisschop die door de Habsburgse vorst was benoemd. De publicatie van de Bul van Silvester in 1644 kwam daarom voor de koning als een geschenk uit de hemel. Deze zogenaamd uit de elfde eeuw stammende tekst gaf met terugwerkende kracht een ondubbelzinnig antwoord op deze actuele politieke kwestie: indien de legitieme troonopvolgers trouw zwoeren aan de paus, dan hadden zij, als opvolgers van de apostolische koning, het recht om bisschoppen te benoemen in het rijk.

---

³ Arnold Ipolyi, *A magyar szent korona és a koronázási jelvények története és műleírása* (Boedapest, 1886)

⁴ Over deze discussie: Vilmos Fraknói, *A magyar kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziaig* (Boedapest, 1883), Ferenc Galla, *Marnavics Tomkó János Boszniai püspök magyar vonatkozásai* (Boedapest, 1940) 74-84, Péter Tumor, “A magyar egyház és Róma a 17. században”, in: *Vigilia* 64 (Boedapest, 1999) 503-513, Sándor Bene, “A Szilvester-bulla nyomában. Pázmány Péter és a Szent István-hagyomány 17. századi fordulópontja”, in: *A Ráday Gyűjtemény Évkönyvei* (Boedapest, 1999) (Hierna zal naar het handschrift van deze, meer uitgebreide versie worden verwezen.), Sándor Bene, “A Szilvester-bulla nyomában. Pázmány Péter és a Szent István-hagyomány 17. századi fordulópontja”, in: László Veszprémy (red.), *Szent István és az államalapítás* (Boedapest, 2002) 144-146 (verkorte versie)

Deze machtsstrijd vond niet alleen plaats tussen paus en koning, maar ook binnen de katholieke kerk zelf.⁵ De oorzaak was het centralistische streven van zowel de kerkvorst als de Habsburgers van buiten het rijk en de verstrengelde kerkelijke en wereldlijke hiërarchie binnen het Hongaarse rijk. De Hongaarse kerkelijke machthebbers probeerden een autonome positie te bemachtigen in Hongarije ten opzichte van de paus en de koning. Hierdoor zochten zij steun bij Rome na de troonsbestijging van relatief meer protestantsgezinde koningen, als Rudolf II en Matthias II.⁶ In het geval dat een Fransgezinde paus in Rome zetelde, wiens beleid inging tegen de belangen van de Habsburgse landen, dan kozen de Hongaarse bisschoppen de kant van de Habsburgse vorst op grond van binnenlandse politieke motieven.

Dit conflict tussen kerk en vorst kwam het krachtigst tot uiting bij de vervulling van de vacante bisschopszetels in de door de Turken bezette gebieden van het zuidelijke en oostelijke deel van het territorium van het middeleeuwse Hongaarse koninkrijk. Deze bisdommen bestonden vaak alleen nog maar in naam, of besloegen slechts een klein gedeelte van het oorspronkelijke grondgebied. De bisschoppen die hier werden benoemd hadden meer een wereldlijke dan een geestelijke status, en hadden vaak hun titel te danken aan verdiensten die weinig met het geloof te maken hadden.⁷ Zij werden dan ook enkel door de Habsburgse koning benoemd en vroegen vaak niet eens om de *confirmatio* van de paus.⁸ Deze, in naam kerkelijke, maar in de praktijk wereldlijke gezagsdragers, dienden voornamelijk de belangen van de koning.

De telkens opblaiende twist over dit recht van de koning bereikte zijn hoogtepunt tijdens het pontificaat van paus Gregorius XV (1621-1623).⁹ Deze kerkvorst riep in 1622 een congregatie samen met de naam: *De Propaganda Fide* (ten behoeve van de verspreiding van het geloof), die ten doel had de kerkelijke hiërarchie binnen het verdeelde Europa te herstellen.¹⁰ Een andere doelstelling was het opzetten van een nieuwe missiestructuur in de heidense gebieden van de Nieuwe Wereld en in de voormalige katholieke gebieden binnen het oude Europa, waaronder het bezette Hongaarse territorium.¹¹ Bovendien verplaatste de paus in datzelfde jaar de leiding over het missiewerk op de Balkan van Wenen naar Rome.¹²

---

⁵ Sándor Bene, "A Szilvester-bulla nyomában" 1*-2*

⁶ Péter Tusor, "Az 1608. évi magyar törvények a római inkvizíció előtt: II. Mátyás kiközösítése", in: *Aetas* (Boedapest, 2000) 89-105

⁷ Galla noemt het voorbeeld van een violist die was benoemd tot bisschop, omdat hij tijdens een mis prachtig viool had gespeeld voor de keizer. Ferenc Galla, *Marnavics Tomkó János* 70

⁸ In de periode 1610- ± 1620 benoemde de koning vier bisschoppen van Bosnië, die geen van alle vanuit Rome werden bekrachtigd. Sándor Bene, "„Hol vagy István király?" (Pázmány Péter és a Szent István-hagyomány fordulópontja)", in: Zsolt Unger (red.), *Szent István király képe a magyar irodalomban* (Boedapest, 2001) 2, 8

⁹ Péter Tusor, "A magyar egyház és Róma a 17. században" 503-504

¹⁰ Philippe Levillain, *The Papacy: An Encyclopedia* II (New York etc., 2002) (Deborah Blaz vert.) 1253-1258

¹¹ Antal Molnár, "Relations between the Holy See and Hungary during the Ottoman Domination of the Country", in: István Zombori (red.), *Fight against the Turk in Central-Europe in the First Half of the 16th Century* (Boedapest, 2004) 192, Peter Rietbergen, *Power and Religion in Baroque Rome. Barberini Cultural Politics* (Leiden en Boston, 2006) 395-398

¹² Sándor Bene, "A Szilvester-bulla nyomában" 4*

De paus kwam door deze politiek in conflict met diegenen die aanspraak maakten op de wereldlijke en geestelijke macht over dit gebied: Ferdinand II van Habsburg (1618-1637) en aartsbisschop Péter Pázmány, de *primatus* (primaat, hoofd van een kerkprovincie) van Hongarije. De laatste verdedigde de belangen van de Hongaarse standen tegenover de Habsburgse vorst en die van de koning en de standen tegenover de paus en had geen behoefte aan de inmenging van Rome in de rijksaangelegenheden van de bezette gebieden. De katholieke koning Ferdinand II en de Hongaarse geestelijkheid zochten naarstig naar argumenten om hun rechten tegenover Rome te beschermen. Ferdinand gaf opdracht aan zijn rechtsgeleerden om hiervoor onderzoek te doen in de kanselarij van Hongarije en in de pauselijke archieven. Ook Pázmány liet zich niet onbetuigd, zoals later zal worden aangetoond. Daarentegen zochten geestelijken uit Rome in de Weense archieven naar bronnen die deze aanspraken kon weerleggen.¹³

Deze verhoogde activiteit vanuit Wenen verklaart de hernieuwde aandacht voor de positie en de werkzaamheden van Elias Berger, de hofhistoricus van de Habsburgers. Berger publiceerde niets tussen 1619 en 1622, onder meer omdat hij zijn beloofde toelage niet kreeg uitgekeerd. Naar eigen zeggen leefde hij in behoeftige omstandigheden.¹⁴ Pas in het laatste jaar werd zijn achterstallige salaris uitbetaald.¹⁵ In 1624 kreeg Berger 300 forint van Ferdinand II om zijn werk over de Hongaarse geschiedenis te laten drukken.¹⁶ Ook stelde deze vorst hem in 1625 opnieuw aan als *historicus noster*, nadat Pázmány bij hem had aangedrongen op de herbenoeming van de *historicus Ungarus*.¹⁷

Een bijkomend gevolg van de strijd tussen Rome en Wenen was de literaire activiteit van drie geestelijken: János Marnavics Tomkó (Johannis Tomci Marnavitii Bosniensis, Ivan Mrnaviae Tomko, 1580-1639), de Franciscaan Raphaël Levakovics (Rafael Levakoviae, Ferenc Ráfael Levakovich, ?1590-?1650) en Menyhért Inchofer (Melchior Inchoffer, 1580/1585-1648)¹⁸. In 1622 kregen Levakovics en Tomkó de opdracht een misboek en een breviarium voor Glagolita samen te stellen. Tussen 1622 en 1644 schreven de drie auteurs over de apostoliciteit van de koning en de betekenis van de kroon. Ook hebben zij vermoedelijk de tekst van de Silvester-bul bedacht. Zoals later zal worden aangetoond, valt op, dat deze geestelijken in dienst van de paus, opvattingen aan het papier toevertrouwden die de positie van de Habsburgse vorst versterkten ten koste van die van de paus.

De politieke strijd verklaart het verschijnen van een grote hoeveelheid aan historiografische, politieke en religieus getinte geschriften over de historische grond van het apostolische koningschap van de Habsburgers na 1622. Daar deze politieke kwestie over de apostolische status van de koning verbonden was met de betekenis van de koningsmacht van de heilige Stephanus, kreeg ook de ‘gift van de kroon’ een prominente plaats in deze werken. De Habsburgse koning ontleende opnieuw de

---

¹³ Galla, *Marnavics Tomkó János Boszniai püspök magyar vonatkozásai* 76

¹⁴ Berger ontving drie jaar (1619-1621) geen geld. Vilmos Frankl, “Berger Illés” 386

¹⁵ Zie de uittreksels van het register van de kamer van Pozsony over de betaling van Berger in: István Monok (red.), *A magyar könyvkultúra múltjából* 188

¹⁶ Vilmos Frankl, “Berger Illés” 386, Péter Kulcsár, “Berger Illés történeti művei” 247

¹⁷ Ferenc Hanuy (red.), *Petri Cardinalis Pázmány epistolae collectae I (1610-1628)* 462, vóór 14 juli 1625. Pázmány liet ook in 1622 de geschiedenis van Hongarije van Miklós Istvánffy uitgeven.

¹⁸ R. Aubert (red.), *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques* (Parijs, 1995) 979-980

legitimiteit van zijn macht aan de Hongaarse kroon, waardoor deze een nieuwe, actuele betekenis kreeg.

6.3 De discussie over de apostoliciteit en de verandering van de legitimerende betekenis van de Hongaarse kroon

6.3.1. De wortels van het debat

De discussie over de politieke betekenis van de term ‘apostolisch’ in samenhang met de schenking van de kroon speelde al eerder een rol in de polemische literatuur van het Hongaarse rijk. Hierbij valt op, dat Pázmány steeds een actieve rol speelde bij iedere nieuwe ontwikkeling van het denken over deze term en dit thema.¹⁹ Tevens was hij degene die na 1625 de verandering van het denken over deze term in gang zette. Uit de genoemde bronnen blijkt, dat al voor 1625 van een betekenisontwikkeling van dit thema en deze term sprake was, maar dat deze nog geen betrekking had op de legitimiteit van de apostolische koningsmacht van de Habsburgers. Anders gezegd: het thema van de ‘apostoliciteit van de koning’ werd tot 1625 niet in verband gebracht met de Hongaarse kroon.

Pázmány gebruikte voor het eerst het thema van de ‘gift van de kroon’ in het al eerder genoemde vlugschrift uit 1603.²⁰ De functie daarvan was de Hongaren te wijzen op hun plicht tot gehoorzaamheid aan de paus, maar de apostolische waardigheid van koning Stephanus kwam daarbij niet aan de orde. Een jaar later noemden de katholieke leden van de Hongaarse raad, op basis van het wetboek van Werbőczy, de Hongaarse koning *apostolus*, om zijn macht op het gebied van kerkelijke aangelegenheden te benadrukken ten koste van de rechten van de protestanten.²¹ In 1606 schreef de bisschop van Csanád, Faustus Verancsics (?1540-1617), een pamflet over de manieren om het geloof te vernieuwen in Hongarije. Hierin beweert hij dat de koning dankzij de apostolische koning Stephanus het *ius patronatus* heeft om te beschikken over kerkelijke eigendommen en eveneens bisschoppen mag benoemen, maar dat de paus deze benoemingen bekrachtigt.²² Hij bracht dit recht niet in verband met de kroon, want hij noemt alleen de territoriale kroonbetekenis. Berger noemt in 1608 de kroon ‘apostolisch’ op grond van de afbeeldingen van de apostelen op de kroon. Révay’s boek verscheen in 1613 met steun van Pázmány, maar diens idee van de apostoliciteit van de kroon verwijst naar de werkzaamheid van de kroon in de geschiedenis en heeft geen betrekking op de koningsmacht. Pas in werken die verschenen naar aanleiding van de kroning van Ferdinand II in 1618 verschijnt ook de titel ‘apostolische koning’ ten tonele, maar deze werd niet met de kroon verbonden. In het vlugschrift *Apparatus regius* dat verscheen in hetzelfde jaar, werd Ferdinand voor het eerst als zodanig aangeduid, maar in deze tekst werd geen verbinding tussen de kroon en de apostolische

---

¹⁹ Sándor Bene, “„Hol vagy István király?” 1-14

²⁰ Péter Pázmány, *Felelet Magyar István* 19. Zie ook: Sándor Bene, “A Szilvester-bulla nyomában” 2*

²¹ MOE X 519

²² Faustus Verancsics, “A vallás felújításának módszerei Magyarországon (1606)”, in: Katalin S. Vargha (red.), *Verancsics Faustus Machinae novae és más művei* (Boedapest, 1985) 328-329, 333

koningsmacht gelegd.²³ De jezuïet Tamás Balásfy (Thomas Balasfi, 1580-1625) verwijst ook in 1621 nog niet naar een actuele apostolische betekenis van de kroon. Hij betreft in zijn verweer enkel de uitleg van Révay over de heiligheid van de kroon tegen een anti-katholiek werk van de calvinist Albert Szenci Molnár.²⁴

6.3.2 De zienswijze van Pázmány op de betekenis van apostoliciteit

Het duurde tot 1625 voordat de discussie over de apostoliciteit van de Habsburgse koning in gang werd gezet door Pázmány, waarbij ook de kroonbetekenis werd betrokken. Deze was vanaf zijn benoeming in 1616 tot aartsbisschop van Esztergom de eerste woordvoerder van de katholieke kerk in het Hongaarse rijk. Tevens had hij de functie van belangrijkste raadgever van de Habsburgse vorst omtrent de politieke en religieuze kwesties die Hongarije betroffen en speelde hij een belangrijke politieke rol in de Hongaarse standenpolitiek.²⁵ De invloed van Pázmány was zo groot, dat prins Gábor Bethlen van Zevenburgen hem de 'regent van Hongarije' noemde.²⁶ Naast zijn bekende religieuze werken schreef hij ook een groot aantal wat minder bekende politieke werken en raadgevingen in briefvorm, onder meer over de wenselijkheid van erfopvolging door de Habsburgers.²⁷ In 1625 bood hij de paus een petitie aan namens de Hongaarse standen, waarin gevraagd werd de cultus van koning Stephanus wereldkundig te maken.²⁸

Het denken van Pázmány over de heikele kwestie van het *ius patronatus* ontwikkelde zich op de volgende manier. In 1625 verdedigt hij het recht van de koning op het benoemen van bisschoppen in twee brieven aan de Weense nuntius Caraffa, zonder daarbij te refereren aan het apostolische recht.²⁹ De geadresseerde bestreed vervolgens het standpunt van Pázmány. Hierna deed Pázmány literatuuronderzoek, waarbij hij naar een krachtiger rechtsgrond voor de verdediging van het *ius patronatus* van de koning zocht, dan het gewoonterecht en de overlevering. In een brief die hij op 5 augustus 1627 aan Ferdinand II schreef, geeft hij blijk van zijn veranderde zienswijze.³⁰ Pázmány stelt vast dat de oorspronkelijke bul van de paus verloren is gegaan, waarin het benoemingsrecht door de koning van bisschoppen was bekrachtigd. Hierdoor kan, volgens hem, de koning alleen aanspraak maken op deze macht door te verwijzen naar het gewoonterecht, dat slechts in secundaire bronnen werd bevestigd, zoals het wetboek

---

²³ S.n., *Apparatus regius. Sereniss. ac potentissimo Ferdinando II. Hungariae ac Bohemiae regi. Symbolis regum Hungariae adornatus. A collegio Tyrnaviensi Societatis Jesu gratul. Obseq. Vener. Ergo.* (Viennae, 1618) OSZK RMK III. 1212, zie ook: Béla Holl, *Ferenczffy Lőrinc* 193

²⁴ Thomas Balasfi, *Christiana responsio ad libellum Calvinisticum Alberti Molnar Hungari, pedagogi Oppenheimensis* (Viennae, 1621) 14-18, zie ook: Béla Holl, *Ferenczffy Lőrinc* 79-83

²⁵ Ágnes R. Várkonyi, *Europa varietas – Hungarica varietas* (Éva Pálmai and Kálmán Ruttikay vert.) (Boedapest, 2000) 55-88

²⁶ Márton Tarnóc (red.), *Pázmány Péter művei* (Boedapest, 1985) 1172

²⁷ Péter Pázmány, "Két beszéd. Pázmány beszéde II. Ferdinánd megválasztása érdekében a Pozsonyi megyegyűlésen", in: Miklós Óry e.a. (red.), *Pázmány Péter válogatás műveiből* (Boedapest, 1983) (november 1617) 339-395, Péter Pázmány, "Petri Pazmani Responsum ad Quaestionem: An Ferdinando III. Successionis vel Electionis Jure Regnum debeatur", in: Ferenc Hanuy (red.), *Petri Cardinalis Pázmány epistolae collectae I (1610-1628)* 470-472

²⁸ Ágnes R. Várkonyi, *Europa varietas – Hungarica varietas* 78

²⁹ Sándor Bene, "A Szilvester-bulla nyomában" 5*

³⁰ *Ibidem*.

van Werbőczy, de legende van bisschop Hartvic, de geschiedenis van het koninkrijk Hongarije door Bonfini en de bekrachtiging van de Gouden Bul van András door Lajos II in een oorkonde. De kern van de kwestie is, dat de koning òf het recht heeft bisschoppen te benoemen en te beschikken over de kerkelijke eigendommen, òf hij heeft alleen het recht bisschoppen aan Rome voor te dragen.

Vervolgens gaf Pázmány acht jaar later een uitgebreid juridisch antwoord op deze kwestie in een memorandum ten behoeve van de koning, d.d. 10 april 1635.³¹ In een aantal punten bevestigt hij het recht van de koning. Het belangrijkste argument voor dit recht is, in zijn ogen, dat de heilige Stephanus uit eigen beweging de Hongaren tot het christendom had bekeerd. Vervolgens had deze koning bisschoppen benoemd door zelf de personen voor deze waardigheid uit te zoeken, waarna deze de bekrachtiging van de paus ontvingen. Dit alles viel volgens Pázmány op te maken uit de teksten die worden gezongen tijdens de feest van de heilige koning en uit de stichtingsoorkondes van de bisdommen uit de tijd van Stephanus. Hij roert daarna het probleem aan, dat het koninklijke archief bij de val van Boeda in Turkse handen is geraakt en daarbij de pauselijke bullen vernietigd zijn. Ondanks het ontbreken van tastbaar bewijs, hecht hij toch geloof aan de validiteit van dit gewoonterecht.

Hierna kwam voor het eerst de betekenis van de kroon ter sprake in de volgende fase van het debat. De reactie uit Rome op de tekst van Pázmány luidde dat dit recht misschien geldig is voor het huidige Hongaarse rechtsgebied, maar niet van kracht kan zijn in de verloren gebieden van het Hongaarse koninkrijk. Hierop reageerde Pázmány opnieuw met een nieuw memorandum aan de koning, d.d. 16 juni 1635. Hij stelt hierin dat de koning geen enkel schenkings- of benoemingsrecht van welk bisdom dan ook, dat rechtmatig eigendom was van de Hongaarse kroon, aan de Heilige Stoel mag overdragen, omdat de koning, naar het voorbeeld van zijn voorouders, verplicht is te beschermen dat van de heilige kroon is.³² Pázmány betrok zo de juridische en de territoriale kroonbetekenis, die eerder al door Révay was beschreven, in de discussie. Het recht van de bisschopsbenoeming van de koning is onverbrekkelijk verbonden met de Hongaarse kroon, omdat het betrekking heeft op de territoria die in het bezit zijn of waren van de kroon. De koning heeft door de aflegging van een eed aan de standen beloofd die te beschermen en hierdoor heeft hij zijn koningsmacht gewonnen. Als de koning afstand doet van zijn recht, dan schendt hij de Hongaarse kroon en verliest hij diensgevolge de legitimiteit van zijn koningsmacht, zo luidt de redenering van Pázmány.

Op grond van het verloop van de discussie kan de conclusie worden getrokken dat de Habsburgse ‘partij’ geen hard juridisch bewijs voor de apostolische rechten van de koning kon vinden op grond van authentieke bronnen. Zij zag zich daarom genoodzaakt haar rechtsargumenten te baseren op de middeleeuwse legende van Hartvic, een geschiedenisboek als dat van Bonfini en de omstreden codificatie van Werbőczy, die nota bene niet eens door de toen regerende vorst was bekrachtigd. Deze werken waren in het verleden opgesteld om een zekere dynastieke politiek, de regeringsdaden van een vorst of een bepaald politiek programma te legitimeren. In deze bronnen werd aan dergelijke doelstellingen voldaan door het creëren van doelbewust geschapen politieke

---

³¹ Ibidem.

³² Ibidem, 6*

of juridische ficties. Het Habsburgse hof baseerde haar aanspraken op dergelijke dubieuze werken en maakte daarom hernieuwd gebruik van deze oude politieke en juridische ficties. Deze mythen waren van eeuwen her, waardoor ze niet altijd voldeden aan de actuele politieke behoefte. Ze werden daarom aangepast aan de actualiteit en zo gepresenteerd aan de buitenwereld. Maar nog belangrijker dan het afstoffen en oppoetsen van dergelijke oude beelden, was de noodzaak van het vinden van overtuigend en tastbaar bewijs dat deze ficties werkelijk rechtskracht hadden. De antieke politieke verbeelding moest actuele juridische werkelijkheid worden.

Om te laten zien hoe dit proces in werking trad, is het van belang de aandacht te richten op de ontwikkelingen in Rome, tussen 1626 en 1644, en de literatuur die op grond daarvan verscheen. Kardinaal Francesco Barberini was hier de sleutelfiguur voor de promotie van de Habsburgse belangen, omdat hij optrad als een belangrijk patroon voor de Hongaarse geestelijken in de pausenstad, die onder meer verzameld waren in het *Collegium Germanicum - Hungaricum*. Dankzij zijn steun kreeg Pázmány de kardinaalshoed en andere Hongaren en Habsburg-gezinden de bisschopsstaf, waaronder Marnavics Tomkó. Vanuit Esztergom had Pázmány intensief contact met deze kardinaal en de ‘schrijvende geestelijken’ in Rome als Tomkó, Levakovics en Inchofer. De eerste twee waren actief in het missiewerk op de Balkan in opdracht van de paus. Zoals zal blijken uit de hier besproken bronnen, ondersteunden deze auteurs de Habsburgse machtsclaims in hun werken.

6.3.3 *De coronis Ungaricis brevis nota* (1626)

Het eerste werk waarin de apostoliciteit van de Habsburgse koning door een kroonfictie werd gelegitimeerd, heeft de titel *De coronis Ungaricis brevis nota* en werd in 1626 geschreven door János Marnavics Tomkó in opdracht van kardinaal Lorenzo Magalotti (1584-1637).³³ Magalotti was de ‘staatssecretaris van buitenlandse zaken’ van de paus.³⁴ De aanleiding van dit geschrift was de schenking aan de paus door de Hongaarse Graaf Mihály Althan van een ‘Hongaarse kroon’ en een Turks zwaard, met de bedoeling dat deze gift in het bekende bedevaartsoord *Casa Sancta* in het Italiaanse Loreto terecht zou komen.³⁵ Deze voorwerpen zouden uit het bezit van Bocskay afkomstig zijn. Deze vermeende relatie tussen Althan en de ‘kroonjuwelen’ van Bocskay is niet toevallig. Althan was lid van de keizerlijke oorlogsraad van Rudolf, had met Miklós Istvánffy als afgezant van de keizer deelgenomen aan de vredesonderhandelingen met Bocskay en zou aanwezig zijn geweest bij de kroning met de Turkse kroon.³⁶ Bovendien steunde hij het missiewerk in de bezette gebieden van het rijk.³⁷

---

³³ Johannes Tomci Marnavitii, *De coronis Ungaricis nota brevis* (handschrift, 1 januari 1627). Bibliotheca Apostolica Vaticana Ms. OTTOB. Lat. 2776

³⁴ Peter Rietbergen, *Power and Religion* 149

³⁵ Imre Takács, “Corona Vladislaviana avagy corona Coronensis. Tomkó János kéziraza 1626-ból Bocskai István második, Későgotikus koronájáról”, in: *Művészettörténeti Értesítő* (Boedapest, 1984) 102

³⁶ Ibidem. Over zijn aanwezigheid bij deze kroning is niets bekend uit de beschikbare bronnen. Over de werkzaamheden van Althan voor Rudolf, zie: Peter von Chlumecky, *Carl von Zierotin und seine Zeit 1564-1615 I*, 551 e.v.

³⁷ István György Tóth, “Between Islam and Catholicism: Bosnian Franciscan Missionaries in Turkish Hungary, 1584-1716”, in: *Catholic Historical Review* 89 (Washington DC, 2003) 420

Het handschrift over de schenking van de kroon is in een vlotte stijl en in een net handschrift geschreven. Het is voorzien van een getekende afbeelding van de kroon, het zwaard en het wapenschild van Magalotti, met diens devies *libertas* en getooid met een kardinaalshoed. Uit de opmaak en het uiterlijk valt op te maken dat het hier een uniek gelegenheidswerk betreft, dat enkel bestemd was voor de ogen van de kardinaal en niet bedoeld was om in druk te verschijnen. Hierdoor bleef dit handschrift lange tijd voor Hongaarse blikken verborgen.

Het handschrift werd eerst in 1909 door een wetenschapper uit Hongarije ontdekt, die veronderstelde dat het een boek over de heilige kroon was en het als zodanig beschreef.³⁸ Pas in 1984 vond de ‘herontdekking’ plaats en verscheen een transcriptie, een Hongaarse vertaling en een interpretatie van deze tekst.³⁹ Omdat dit geschrift door kunsthistorici werd herontdekt en gepubliceerd, ging hun belangstelling vooral uit naar de beschrijving van de kroon en de kunsthistorische aspecten van de inhoud van de tekst. Zij hadden hierdoor geen oog voor de opmerkelijke historische elementen van de beschreven fictie en de belangwekkende politieke betekenis van dit werk. Vervolgens namen historici geen kennis van deze moderne publicatie.

Het doel van de *brevis nota* was de kardinaal te overtuigen van een historische fictie, die Tomkó ophing aan de door Althan geschonken ‘Hongaarse kroon’. Hij beweert, dat dit de kroon is die Bocskay in 1605 van de Turkse afgezant had gekregen en waarmee hij zich niet had laten kronen. Hieruit blijkt dat de auteur op de hoogte was van de mythe van de ‘weigering van de kroon’, waarschijnlijk via het werk van Istvánffy. Deze kroon kwam volgens Tomkó in handen van de Turken na de slag bij Varna in 1444, waarbij de Hongaarse koning Wladislaus (Úlászló) I het leven liet. Hij verklaart het gegeven dat de vorst daar niet de echte kroon van Hongarije bij zich had, uit het historische feit dat op het moment van de veldslag de heilige kroon in het bezit was van de Duitse keizer, na de bekende ‘diefstal van de kroon’ door de Duitse hofdame. Omdat de kroon niet in het land was, had volgens Tomkó de Hongaarse koning een votiefkroon van een reliekhouder van de heilige Stephanus afgenomen en zich daarmee laten kronen. Ergo, de kroon van Bocskay die zich nu in Loreto bevond, was in de ogen van de auteur niet alleen een ‘Hongaars kroonjuweel’ met een bewogen geschiedenis, maar had ook een verbinding met de heilige koning Stephanus. Via deze weg suggereert de auteur dat dit voorwerp iets van de heiligheid van de eerste koning had gekregen.

Net als de eerder behandelde kroongeschiedenissen, is dit prachtige verhaal van Tomkó een mengsel van feit en fictie, verbonden met een tastbaar voorwerp en het uiterlijk van dit object. In het manuscript staat een afbeelding van de geschonken kroon, die volgens de kunsthistorica Éva Kovács op grond van de uiterlijke kenmerken van rond halverwege de vijftiende eeuw dateert.⁴⁰ Op grond van deze datering identificeert Imre Takács dit voorwerp met een andere middeleeuwse kroon die Bocskay kreeg na zijn kroning op het veld van Rákos uit handen van de burgers van de stad Brassó

---

³⁸ Imre Zsák, “A római Ottoboni Könyvtár hazai vonatkozásai”, in: *Magyar Könyvszemle* (Boedapest, 1909) 314

³⁹ Imre Takács, “Corona Vladislaviana avagy corona Coronensis” 106-113

⁴⁰ Éva Kovács, “Bocskai István Loretói koronája”, in: *Művészettörténeti Értesítő* XLIV (Boedapest, 1984) 114-115

(Kronstadt, *Corona civitas*, nu: Braşov, Roemenië).⁴¹ De echte ‘Turkse kroon’ van Bocskay bevond zich al vanaf 1609 in Wenen en is daar nu nog te bezichtigen. De votiefkroon uit Loreto kan daarom onmogelijk identiek zijn aan het door de Turken geschonken kroonjuweel van Bocskay, noch het hoofd van Wladislaus hebben getooid of van een reliekhouder van de heilige Stephanus afkomstig zijn.

De vraag is nu waarom Tomkó een dergelijke knap geconstrueerde fictie over deze kroon heeft bedacht. Een verklaring is te vinden in een inventarislijst van de schatten van Loreto. Blijkens de opsomming schonken in de zeventiende eeuw meer katholieke aristocratische Hongaren votiefkronen aan dit bedevaartsoord. Graaf Althan was derhalve niet de enige die een dergelijk prestigieus geschenk gaf.⁴² Tomkó wilde de geschiedenis van de ‘Hongaarse kroon’ van Althan indrukwekkender maken dan deze was, waardoor de votiefkroon als gift en de status van de gever ten opzichte van de andere votiefgaven belangrijker werden. Waaronder Magalotti aan Tomkó de opdracht gaf voor het schrijven van deze tekst, is niet bekend.

Een nadere bestudering van de opbouw van de tekst, de gebruikte termen en de herkomst van bepaalde ideeën, wekt het vermoeden dat Tomkó nog een ander verhaal wilde vertellen dan dat van de votiefkroon. De auteur begint zijn notitie met een uiteenzetting van de oorsprong van de Hongaarse gemeenschap. Vervolgens verhaalt hij van de overgang van de Hongaren tot het Christendom en de schenking van de Hongaarse kroon, ditmaal de echte, aan dit volk. Daarna zet hij omstandig de betekenis van deze schenking en die van de kroon uiteen. In de rest van zijn betoog over de betekenis van de ‘reliëkkroon’ van Wladislaus, de kroning van Bocskay en zelfs zijn eigen fictieve familiegeschiedenis, brengt hij deze thema’s telkens in verband met de legitimerende betekenis van de Hongaarse kroon. Het lijkt er daarom op dat Tomkó in dit werk ook een bepaalde theorie van de kroon van Hongarije wilde overbrengen aan de kardinaal.

Gezien de politieke achtergrond waarin deze tekst tot stand kwam, wekt het geen verbazing dat het sleutelwoord in deze theorie de term *apostolica* (apostolisch) is. De auteur legt in het betoog een verbinding tussen de betekenis van deze term, de Hongaarse kronen, de koningen en het volk van Hongarije. Deze band beschrijft hij vanuit een ‘Illyrisch’ (Zuid-Slavisch) gezichtspunt, wat een kenmerk is van het oeuvre van Tomkó.⁴³ Daarom baseert hij zich niet alleen op de bekende ‘Hongaarse’ auteurs als Bonfini en Istvánffy, maar haalt hij ook Griekse schrijvers aan.⁴⁴ De studie van Tomkó, in het bijzonder het deel over de Hongaren, wijkt hierdoor af van de gangbare historiografische werken over Hongarije van zijn tijd, wat ons nieuwsgierig maakt naar de uitwerking van het thema.

Tomkó begint zijn studie over de kroon met een erudiete en wijdlopijge uiteenzetting over de oorsprong van de *gens Ungarica*, het volk van Hongarije, dat

---

⁴¹ Imre Takács, “Corona Vladislaviana avagy corona Coronensis” 103. Zowel Bocatius als Homonnai Drugeth schreven over de schenking van deze kroon na de Turkse kroningsceremonie.

⁴² Alessandro Mihalik, *Tesori ungheresi smariti della Sancta Casa di Loreto* (Corvina, 1930) 116, geciteerd in: Imre Takács, “Corona Vladislaviana avagy corona Coronensis” 105, noot 23

⁴³ Sándor Bene, “A Szilvester-bulla nyomában” 7*. Tomkó presenteerde zichzelf onder meer als de nazaat van een Illyrisch vorstenhuis.

⁴⁴ Tomkó haalt onder meer Constantini Imperatoris Porphyrogeniti, *De administrando imperio* aan, dat in 1611 te Leiden in een tweetalige Griekse en Latijnse editie verscheen. Johannes Tomci Marnavitii, *De coronis Ungaricis nota brevis* 3a. Verder noemt hij Plinius, Nicetas, Curopalatos en Theopanes. Ibidem, 4b-5a

volgens hem van de Hunnen en de Avaren afstamt. Hierbij gaat hij in op de herkomst van de Latijnse naam *Ungarus*. Deze is in zijn ogen niet afgeleid van de naam van de Hunnen, maar van de Oegoren, omdat de Illyriërs de Hongaren vanaf de verovering van hun land zo noemden.⁴⁵ De Latijnse benaming van de Hongaren is, volgens deze redenering, van de Illyriërs afkomstig. Tomkó maakt de kardinaal zo op een subtiële manier duidelijk dat dit volk eerder op het grondgebied van het koninkrijk aanwezig was dan de Hongaarse *gens*. Hierbij wordt zijn Zuid-Slavisch zelfbeeld zichtbaar, omdat hij zich als *Bosniensis* (Bosniër) presenteert.⁴⁶

Vervolgens behandelt hij het thema van de apostoliciteit, als hij de overgang van de Hongaren tot het christendom en de komst van de kroon beschrijft. De auteur geeft hier de bekende geschiedenis weer op grond van de Hartvic-legende, maar legt nog meer dan Hartvic deed de nadruk op de apostolische rol van de eerste Hongaarse koning. Tomkó maakt duidelijk dat Stephanus de kerstening leidde en de bisschoppen benoemde, nog voordat hij van de pauselijke zegen en een kroon was voorzien. Hij schrijft dat Stephanus *Apostolici operarii* (apostolische werkers) uitnodigde van over de hele christelijke wereld, om de ‘zichtbare en onzichtbare vijand te overwinnen’, en hij met hun hulp deze overwinning behaalde.⁴⁷ Om ervoor te zorgen dat zijn opvolgers vroom zouden blijven, stichtte Stephanus een aartsbisdom in de hoofdstad van het volk en stelde hij bisschoppen aan in de rest van het land.⁴⁸ Pas nadat hij op deze wijze de Hongaarse kerk had gegrondvest, stuurde hij bisschop Asterik naar Rome om *regalia insignia* (kroonjuwelen) te vragen aan paus Benedictus. Asterik verschijnt vervolgens voor de *Senatus Apostolicus* (apostolische senaat) en geeft een uiteenzetting over de apostolische werken van Stephanus voor het katholieke geloof aan weerszijden van de Donau. Deze beschrijving vervult de paus en de apostolische senaat met vreugde. Vanwege deze verdiensten kennen zij deze *Christianissimus rex* (allerchristelijkste koning) niet alleen een *regia corona* (koninklijke kroon) toe, maar ook de *in regno apostolica auctoritas* (apostolisch gezag in het rijk).⁴⁹ Deit gezag houdt in dat hij en zijn troonopvolgers het recht hebben de bisschoppen te installeren.

Deze nieuwe betekenis houdt volgens de auteur bovendien in dat niet alleen het kruis, maar ook de kroon als *Apostolica insignia* (apostolische tekenen of insignes) symbolen zijn van de gehoorzaamheid van de koning en zijn opvolgers aan de paus. Tomkó stelt vervolgens dat de senaat aan Stephanus besluit een kruis te schenken, dat voor hem uit mag worden gedragen en dat hij en zijn opvolgers voor eeuwig mogen gebruiken om de *dignitas* van deze ware en trouwe ridder en apostel van God te vergroten.⁵⁰ Daarna keert Asterik terug naar Hongarije. Vervolgens schrijft Tomkó letterlijk, dat bij de terugkeer deze *Apostolica insignia* (apostolische tekens) door Stephanus met eerbied werden ontvangen. Stephanus geeft daarna het goede voorbeeld

---

⁴⁵ Ibidem, 5a. De visie van Tomkó op de herkomst van het woord *Hungarus* komt opvallend overeen met de moderne wetenschappelijke zienswijze over deze kwestie. Zie het overzicht in Jenő Szűcs, “Theoretical elements” xlv. De vraag is of Tomkó dit zelf heeft bedacht, of deze visie aan een ander heeft ontleend.

⁴⁶ ‘Johannes Tomci Marnavitii *Bosniensis*’

⁴⁷ Johannes Tomci Marnavitii, *De coronis Ungaricis nota brevis*, 6a. Deze beschrijving lijkt een echo van het missiewerk vanuit Rome uit zijn tijd.

⁴⁸ Ibidem, 6r.-v.

⁴⁹ Ibidem, 7r.

⁵⁰ Ibidem.

door keer op keer aan het volk blijk te geven van zijn gehoorzaamheid aan de paus en de apostolische senaat.⁵¹

Tomkó benadrukt vervolgens de apostolische betekenis door te stellen dat de Hongaren deze, door God aan de Hongaarse koningen geschonken kroon, tot op de dag van vandaag hoog achten, deze als *sacra* (heilig) en *angelica* (der engelen) beschouwen en andere verheven namen geven.⁵² Zonder kroning met deze kroon wordt geen koning als wettig heerser beschouwd, zo stelt hij. Vervolgens noemt hij de reeds eerder genoemde uitspraak van Michael Orsagh (Mihály Országh) uit Bonfini, over het rund dat als wettige koning moet worden beschouwd als deze met de kroon is gekroond.⁵³ Tomkó stelt daarom dat vanaf de eerste apostolische koning al zijn opvolgers op grond van de eer van de engelachtige kroon het respect van de onderdanen en de angst bij vreemden hebben verkregen.⁵⁴ Het kruis keert niet meer terug in het verhaal, want de auteur heeft het alleen over de ‘engelachtige kroon’ als hij over de macht van de apostolische koningen schrijft.

Daarna beschrijft Tomkó de al eerder genoemde geschiedenis over hoe de kroon van de relik van Stephanus op het hoofd van Wladislaus I terecht kwam en door de Turken aan Bocskay werd geschonken. Hierbij benadrukt hij keer op keer dat ‘zonder de engelachtige kroon de koning geen rechtmatig heerser is’.⁵⁵ Tomkó besteedt ook veel aandacht aan de kroning door de Turkse afgezant van Bocskay. Hij stelt dat het respect van Bocskay voor de heilige kroon zo groot was, dat hij zich niet met de andere kroon liet kronen, maar deze als geschenk aanvaardde.⁵⁶ De auteur sluit af met de bewering dat de votiefkroon is terechtgekomen in Loreto door de medewerking van Maria, de patrones van Hongarije.⁵⁷

Tomkó blijkt zo uitgesproken ideeën te hebben over het ‘apostolische koningschap’ en de Hongaarse kroon. Op grond van zijn fictie heeft de koning het recht bisschoppen te benoemen, maar is hij ook gehoorzaamheid aan de paus verschuldigd. De kroon is het symbool van dit ‘apostolische koningschap’ en zonder kroning met dit teken heeft hij geen koningsmacht. De ‘apostolische’ betekenis van de kroon legitimeert daarmee tegelijk de macht van de Habsburgse koning op het terrein van de kerkelijke aangelegenheden.

Omdat tot op heden nog geen aandacht is besteed aan deze politieke opvattingen, bleef ook de inspiratiebron van de denkbeelden van Tomkó over de Hongaarse kroon onbekend. Het lijkt alsof Marnavics Tomkó zich alleen heeft gebaseerd op de werken van Bonfini en Istvánffy over de Hongaarse geschiedenis, omdat hij enkel deze auteurs citeert, zoals Imre Takács vaststelt.⁵⁸ Op grond van een aantal argumenten kan worden gesteld dat Tomkó ook gebruik moet hebben gemaakt van het boek over de Hongaarse kroon van Révay.

---

⁵¹ Ibidem, 7v.

⁵² Ibidem, 8r.

⁵³ Ibidem, 8r., vgl. Antonio Bonfini, *Magyar történelmi tizedei* 4.3.5-10 777

⁵⁴ Johannes Tomci Marnavitii, *De coronis Ungaricis nota brevis* 8r.

⁵⁵ Ibidem, 8r., 14r., 15r., 17v.

⁵⁶ Ibidem, 16v.

⁵⁷ Ibidem, 18v.

⁵⁸ Imre Takács, “Corona Vladislaviana avagy corona Coronensis” 104 en noot 28

De opbouw van zijn handschrift, de geschetste betekenis van de kroon en delen van de tekst komen overeen met Révay's werk over de kroon. Bovendien lijkt de structuur van het werk over de 'Hongaarse kroon van Loreto' sterk op dat over de Hongaarse kroon van Révay. Zo begint Tomkó met een uiteenzetting over de oorsprong van de Hongaren, beschrijft hij de herkomst van de kroon en geeft hij vervolgens zijn visie op de betekenis van de ene Hongaarse kroon en de lotgevallen van de andere 'Hongaarse kroon'. Ook de politieke betekenis van de Hongaarse kroon bij Tomkó moet uit het werk van Révay afkomstig zijn, omdat hij deze niet aan Bonfini of Istvánffy kan hebben ontleend. De Italiaanse humanist schreef dan wel over de kroon, maar de betekenis van het kroonjuweel had in zijn werk slechts de functie om de eer en glorie van Matthias Corvinus te doen vermeerderen. In het werk van Istvánffy speelt de kroon geen noemenswaardige rol en heeft deze geen bijzondere betekenis. Daarentegen is in een aantal passages van Tomkó een citaat van Révay te herkennen, over het belang van de kroning met de Hongaarse kroon, omdat anders een koning geen wettig heerser is.⁵⁹ Tot slot is het citaat over de betiteling van de kroon gebaseerd op de inleiding van het werk van Révay.⁶⁰

Ondanks deze overeenkomsten blijft het merkwaardig dat Tomkó nergens de naam van Révay noemt of naar diens werk verwijst. Als een bepaald werk zo doordesemd is van het gedachtegoed van een bepaalde auteur, dan zou het logisch zijn dat diens naam ook ergens opduikt in het boek. De verklaring dat dit niet gebeurt, is dat Révay, als lutheraan, in 1621 één van de pijlers van de protestantse kerk in Hongarije wordt genoemd.⁶¹ Een boek dat in opdracht van een kardinaal was vervaardigd en wellicht ook bedoeld was om de carrière van Tomkó te ondersteunen, kon beter niet openlijk op het werk van een protestantse auteur gebaseerd zijn. Toch kan het werk van Tomkó als een bron van de receptie en de verdere ontwikkeling van Révay's politieke theorie over de kroon worden beschouwd. De 'Illyrische auteur' steunde door zijn fictie van de kroon de aspiraties van de Habsburgse koning en ontwikkelde bovendien een politiek beeld van de Zuid-Slavische gemeenschap.

6.3.4 *Regiae sanctitatis Illyricanae foecunditas* (1630)

Vier jaar na de voltooiing van het handschrift over de kroon schreef Tomkó een werk, waarin hij opnieuw de Habsburgse en Hongaarse politieke theorie, de Illyrische identiteit, de kerkgeschiedenis en de kroon met elkaar in verband brengt. In dit boek, dat tussen 1630-1631 in delen van de drukpersen rolde, beschreef hij de levens van de 'heiligen van Illyrië'.⁶² Daaronder vallen alle heiligen die in de Romeinse tijd en in de Middeleeuwen leefden binnen het 'Illyrische territorium' (volgens zijn beschrijving

⁵⁹ Hij noemt dit vier keer in de tekst. Johannes Tomci Marnavitii, *De coronis Ungaricis* 8r., 14r., 15r., 17v.

⁶⁰ CORONAM SACRAM, ANGELICAM, APOSTOLICAM & similibus nominibus appellamus (...) Péter Révay, *De sacrae (autor ad lectorem), vergelijk met: (...) et sacra, et Angelica, et Caelestis alisque summis nominibus appellata tanti apud Ungaros (...) Johannes Tomci Marnavitii, De coronis nota brevis* 6r.

⁶¹ Albert Szenci Molnár, *Jubileaus esztendei prédikáció*, geciteerd in: Judit Vásárhelyi, *Eszmei áramlatok és politika Szenci Molnár Albert életművében* 48

⁶² Johannes Tomci Marnavitii, *Regiae sanctitatis Illyricanae foecunditas a Joanne Tomco Marnavitio Bosniensi Edita* (Romae, 1630), over dit werk: Ferenc Galla, *Marnavics Tomkó János Boszniai püspök magyar vonatkozásai* (Boedapest, 1940) 61-68, Sándor Bene, *Egy kanonok három királysága. Ruttkay György horváth históriája* (Boedapest, 2000) 20-21, 127

Dalmatië, Kroatië, Bosnië, Servië, Thracië en Macedonië), of op de één of andere manier met dit gebied in verband konden worden gebracht.⁶³ Tomkó rekent hierdoor ook Hongaren als Stephanus, Ladislaus en Imre tot de Illyrische heiligen, omdat Illyrië in zijn ogen tot Pannonië behoort.⁶⁴

Het werk bestaat uit vier afzonderlijke delen. Het eerste deel bestaat uit een titelblad met het jaartal 1630. Het tweede is een opdracht aan koning Ferdinand III, die in 1626 gekroond was, en zijn vrouw Maria. Het derde deel bestaat uit een opdracht aan kardinaal Francesco Barberini, de neef van paus Urbanus VIII (1623-1644). Hierna volgt de tekst van het boek als het vierde en afsluitende deel. De beide opdrachten dragen het jaartal 1631. Op het titelblad is een verbeelding van de rechtsmacht of de territoriale betekenis van de kroon te zien, het al eerder genoemde idee van het *archiregnum Hungaricum*. Het wapen van het koninkrijk Hongarije is weergegeven, samen met de wapenschilden van Dalmatië, Kroatië, Slavonië, Ramanië, Servië, Bulgarije, Lodomerië en Galicië. Bovendien is op dit blad een gravure van de dan nog jonge koning en verschillende Hongaarse heiligen afgedrukt.

In de opdracht aan Ferdinand wordt opnieuw het thema van het apostolische koningschap en de relatie met de kroon gebruikt. De kern van de boodschap in de opdracht, is dat de koning op grond van de macht van de *apostolica corona* (apostolische kroon) regeert over het *sacrae apostolicae coronae regnum* (het rijk van de heilige apostolische kroon) Hongarije en Illyrië.⁶⁵ Bovendien is de koning verbonden met de bevolking van dit gebied, omdat hij een nazaat is van Constantijn de Grote. Tomkó stelt ook dat Ferdinand in zijn jeugd het voorbeeld van de heiligen Quirinus, Emmerich (Imre) en anderen heeft gevolgd en nu, als koning, zijn illustere voorouders Constantijn de Grote en de heilige koningen Stephanus en László als voorbeeld moet nemen.

Het onderwerp van de opdracht aan Barberini is de speciale relatie van deze kardinaal met het Hongaarse koninkrijk en zijn bevolking. Volgens Galla draagt de opdracht het jaartal 1631 en het titelblad van het boek het jaar 1630, omdat Tomkó aan de kardinaal eerst de drukproef heeft laten lezen van het deel over de heilige koning Stephanus, waarin ook aan het apostolische koningschap werd gerefereerd. Hierna heeft deze de kosten van de druk van het boek voor zijn rekening genomen.⁶⁶ Volgens de opdracht van Tomkó geeft de kardinaal blijk van een grote genegenheid voor de volkeren van de landen van de Hongaarse kroon: hij is een medestander van iedere Hongaar in Rome, hij heeft een portret van Matthias Corvinus in zijn kamer hangen, en dankzij zijn medewerking is Pázmány kardinaal geworden. Uit de totstandkoming van het boek en de opdracht blijkt, dat de kardinaal een actieve rol had in de kwestie rondom het apostolische koningschap. Volgens Peter Rietbergen hield de betrokkenheid van de kardinaal bij dergelijke 'nationale' vraagstukken, verband met diens machtspolitiek.⁶⁷

Tomkó gebruikt in zijn boek verschillende elementen van de identiteit van de Hongaarse politieke gemeenschap om een eigen beeld van Illyrië te schetsen. De functie

---

⁶³ Johannes Tomci Marnaviti, *Regiae sanctitatis Illyricanae foecunditas...* A6r.

⁶⁴ Sándor Bene, *Egy kanonok három királysága* 127, noot 304

⁶⁵ Johannes Tomci Marnaviti, *Regiae sanctitatis Illyricanae foecunditas...* A3r.

⁶⁶ Ferenc Galla, *Marnavics Tomkó János* 63, Sándor Bene, *Egy kanonok három királysága* 190-191

⁶⁷ Peter Rietbergen, *Power and Religion in Baroque Rome. Barberini Cultural Politics* 399-400

daarvan is het belang van dit gebied aan te tonen voor de rest van het christelijke, in het bijzonder het katholieke Europa. Net als de eerder behandelde auteurs in deze studie verbindt hij in zijn voorstelling Illyrië met de politieke ontwikkelingen in de rest van Europa, door de bekende thema's als de kroon, het Hongaarse koninkrijk als het bastion van het christendom en de onvervreembare vrijheid van de politieke gemeenschap.⁶⁸ Hiermee sluit hij ook aan bij het denken van Révay.

De Hongaarse kroon is in de ogen van Tomkó een samenbindende factor voor de politieke gemeenschap van het rijk. Hij stelt, in navolging van Révay, dat de verschillende volkeren van het Hongaarse territorium verenigd worden door de macht van de Hongaarse kroon. Hij is de eerste auteur die de term 'apostolische kroon' van Révay opnieuw gebruikt. De context van deze term in zijn werk is, net als bij Révay, de strijd tegen de Turken door de inwoners van dit gebied. Op het moment dat Tomkó dit schreef, was het leeuwendeel van wat hij Illyrië noemt, bezet door de Turken en maakte het restant deel uit van een systeem van 'végvárak' (grensburchten), dat in een permanente frontoorlog met de vijand verwickeld was.

De functie van dit beeld van de kroon en de gemeenschap van de Illyriërs is steun te verwerven voor dit deel van Europa. Tomkó benadrukt keer op keer de relatie tussen Europa en Illyrië. Volgens hem heeft deze gemeenschap niet alleen manmoedig standgehouden tegen de heidense Turken, ook is dit volk nooit overgegaan tot het protestantisme. Dit laatste volgens hem in tegenstelling tot de rest van Hongarije, dat vrijwel geheel protestants is geworden. Hierdoor is volgens de auteur de Kroatische stad Zagreb het laatste bastion van het katholieke christendom tegen de Turken. Tomkó beweert dat de Kroaten, met de Hongaren en de overige volkeren, onder de vlag van de Hongaarse koningen en de macht van de kroon strijden voor de vrijheid, het katholieke geloof en de christelijke cultuur van het westen.⁶⁹

De fictie van Tomkó over Illyrië wijkt af van de tot nu toe geschetste ontwikkeling van de idee van de gemeenschap en de kroon. In het middelpunt van de verbeelding van Tomkó staat niet het Hongaarse volk, maar een andere dat op het Hongaarse lijkt. De auteur schildert zijn eigen volk af als Hongaren, op grond van de welbekende kenmerken van de Hongaarse identiteit. Het Illyrische volk heeft in zijn verbeelding alle elementen van deze identiteit, maar staat zelfs nog boven de Hongaren door haar innige en duurzame band met het katholieke geloof. Geredeneerd volgens de logica van Tomkó kunnen daarom de Illyriërs als de enige echte 'Hongaren' worden beschouwd, omdat zij als enigen het 'Hongaarse' katholieke geloof, de 'Hongaarse' heiligen als Maria, István en László en de 'Hongaarse' kroon in ere hebben gehouden. Kortom: het Illyrische volk is de enige ware Hongaarse gemeenschap, omdat zij als enige de 'katholieke' politieke identiteit hebben behouden.⁷⁰ Deze fictie heeft te maken met een werkelijk gevoerde discussie, omdat tijdens een landsvergadering in 1608 de Kroaten

---

⁶⁸ Johannes Tomci Marnavitii, *Regiae sanctitatis Illyricanae foecunditas...* 68

⁶⁹ *Ibidem*, 68

⁷⁰ Omdat dit werk van Tomkó door de moderne Kroatische nationalisten is toegeëigend, zijn deze elementen een onderdeel geworden van de nationale identiteit van Kroatië. Zie: Stanko Guldescu, *The Croatian-Slavonian Kingdom 1526-1792* (Den Haag en Parijs, 1970) 123. Guldescu gebruikt de term: 'het drievoudige koninkrijk onder de kroon van Stephanus' en is overigens zeer anti-Hongaars in zijn werk.

hadden bedreigd het rijk van de Hongaarse kroon te zullen verlaten, als de godsdienstvrijheid voor de protestanten in hun land werd toegestaan.⁷¹

Door Tomko's fictie, kreeg ook het werk van Révay een onverwachte receptie, omdat de inhoud van diens boek werd ingezet om een andere identiteit te scheppen dan de Hongaarse. Deze toeëigening van de 'Hongaarse identiteit' en de kroon ging verder na de benoeming van Tomkó tot bisschop van Bosnië in 1631. Hij bewerkstelligde met steun van kardinaal Francesco Barberini de donatie van een schedelrelik van de heilige koning Stephanus aan de kathedraal van Zagreb.⁷² De kardinaal schonk tevens een fraaie relikhouder, die de vorm heeft van een buste van de heilige vorst, getooid met een kopie van de Hongaarse kroon.⁷³ (zie afbeelding 6b.) Tomkó schreef voor die gelegenheid een boek met lofdichten op Stephanus, de kardinaal, de relikhouder en de kroon van de heilige koning.⁷⁴ In deze gedichten beschrijft hij een fictie over de bescherming van de kathedraal tegen de Turken door de heilige Stephanus. Ook noemt hij de apostolische waardigheid van de kroon, waarbij de auteur meermalen de term *corona apostolica* gebruikt. De Hongaarse kroon werd zo door Tomkó in dit werk geïdentificeerd met de apostolische waardigheid van de Hongaarse koning.

Dat de strijd tussen Wenen en Rome onverminderd voortging, blijkt uit een vlugschrift van Berger, dat ter gelegenheid van de kroning van Maria van Habsburg tot koningin van Hongarije in 1638 verscheen. Het onderwerp was ditmaal de rechtmatigheid van kroningen van een koningin met de Hongaarse kroon in Hongarije. Bovendien bevat dit pamflet een lofzang op Ferdinand III (1637-1657), waardoor de auteur de kans heeft het thema van de apostolische waardigheid nader te bezingen.⁷⁵ In een vers benadrukt hij de band tussen kroon, *apostolica monarchia* (apostolische monarchie) en *maiestas apostolicae coronae* (de soevereiniteit van de apostolische kroon). Als hij de kroning van Ferdinand beschrijft, beweert hij dat deze vorst hierbij de *apostolica iura* (apostolische rechten) kreeg. Deze apostolische waardigheid van de koning legitimeert hij op de bekende manier door te verwijzen naar Stephanus, de eerste apostolische koning.⁷⁶ Hierna vervolgt hij met de bewering dat een koningin deze *apostolica iura* (apostolisch rechten) niet heeft. De inhoud van dit vlugschrift van Berger toont aan dat het thema van de apostolische waardigheid van de koning meer dan tien jaar na het begin van de discussie, nog steeds actueel was. In het werk geeft de

---

⁷¹ Thomas Winkelbauer, *Ständerfreiheit und Fürstenmacht* II 89

⁷² Ferenc Galla, *Marnavics Tomkó János Boszniai püspök magyar vonatkozásai* 190-192

⁷³ Op de relikhouder is een kroon geplaatst, die een barokke kopie is van de Hongaarse kroon: *Ad imitationem Angelicae Apostolicaeque Coronae Ungaricae. Johannes Tomci Marnavitii, Pro sacris ecclesiarum ornamentis et donariis, contra eorum detractores* (Romae, 1635) 75, geciteerd in: Sándor Bene, "A Szilvester-bulla nyomában" 8*. Het uiterlijk lijkt niet op de voorstelling van Révay, maar heeft meer kenmerken van het originele kroonjuweel. László Veszprémy (red.), *Szent István és az államalapítás* 148 (afbeelding)

⁷⁴ Johannes Tomci Marnavitii, *Pro Sacris Ecclesiarum Ornamentis et Donariis contra eorum detractores Joannis Tomci Marnavitii Bosnensis Episcopi, Lectoris et Coadiutoris Zagradiensis, Sacrae Caesarea Regiaeque Maiestatis Consilarii Dissertatio* (Romae, 1635), zie: Ferenc Galla, *Marnavics Tomkó János Boszniai püspök magyar vonatkozásai* 187. Galla publiceerde dit werk als appendix in zijn studie over Tomkó. *Ibidem*, 208-229

⁷⁵ Elias Perger [Berger], *D.O.M.A Symbolum Sacrum et Augustum Decem Reginarum Hungariae. Politicè et Historicè Expositum* (Viennae, 1637) (datum van kroning in boek: 1638), EK RMK III. 1518 (zonder paginanummering). Over dit werk, zie: Béla Holl, *Ferenczy Lőrinc* 164-167, 178-179, 202-203

⁷⁶ *Ibidem*, vers 5

hofhistoricus de kroon en koning Stephanus opnieuw nadrukkelijk een functie voor de legitimatie van de apostolische koningsmacht. Uit het belang dat Berger aan het thema hecht, blijkt bovendien dat de strijd tussen Wenen en Rome nog immer onbeslist was.

6.3.5 *Annales ecclesiastici regni Hungariae* (1644)

Een volgende stap in dit debat over de apostolische waardigheid van de Habsburgse koning, was de publicatie van de vermeende tekst van de ‘Bul van Silvester’ in het eerste deel van *Annales ecclesiastici regni Hungariae* in 1644, geschreven door de jezuïet Inchofer.⁷⁷ Het manuscript van dit werk over de geschiedenis van de katholieke kerk in het Hongaarse rijk was in 1641 klaar. De tekst van de bul kwam in de jaren dertig van de zeventiende eeuw tot stand en kwam via het werk van Inchofer in de openbaarheid. Hierdoor leek de kwestie voor eens en altijd opgelost.⁷⁸

De verbinding in het werk tussen de betekenis van de kroon en de term ‘apostolisch’ is al kenbaar op het titelblad.⁷⁹ Dit blad wordt in zijn geheel ingenomen door een gravure, met in het midden een wit vlak met de boektitel, een buitenproportionele Hongaarse kroon en het rijkswapen in een barokke cartouche. (zie afbeelding 6a.) De maker van deze gravure heeft hiervoor de afbeelding van de kroon in het boek van Révay gebruikt. Naast het wapen staan twee heiligen afgebeeld. Het kader rondom het witte vlak met de titel is verdeeld in vakken, waarin in barokke cartouches het pantheon van Hongaarse heiligen staat afgebeeld. Hierbij valt de voorstelling van koning Stephanus het meest op, die als attribuut een groot apostolisch dubbelkruis draagt. Bovendien staat onder zijn afbeelding de langste tekst. De heilige koning wordt aangeduid als *Stephanus primus Rex Apostolicus* (Stephanus de eerste, apostolische koning). Hiermee is hij niet alleen de eerste koning van dit rijk, maar ook de eerste apostolische koning.

Uit deze prent blijkt direct al de doelstelling van het boek: het overtuigen van de lezer van de politieke boodschap over de positie van de katholieke religie en de Habsburgse koningsmacht in het Hongaarse rijk. De kern hiervan is dat de koning, op grond van zijn apostolische titel, soeverein in zijn rijk is wat betreft de kerkelijke zaken, maar ook een eed van trouw aan de paus en de katholieke standen (waaronder de kerkelijke gezagsdragers) moet afleggen. Het politieke doel van deze boodschap was de macht van de katholieke autoriteiten in Hongarije tegenover de Habsburgse koning te doen toenemen en de invloed vanuit Rome op de kerkelijke en de Habsburgse politiek te doen verminderen. De inhoud van het werk verstevigde zo vooral de positie van de katholieke instituties en gezagsdragers in het rijk zelf. Als gevolg van de inhoud werd dit werk het fundament van de politieke geschiedschrijving van de katholieke kerk in

---

⁷⁷ Melchior Inchofer, *Annales ecclesiastici regni Hungariae* I (Romae, 1644, Posonii, 1797) 256-257. Een tweede deel is nooit verschenen en het handschrift bevindt zich in Venetië.

⁷⁸ Een werk wat hier niet is behandeld, is een boek uit 1637 over de geschiedenis van de Dominicanen in Hongarije van Sigismund Ferrarius. Op de fraaie titelpagina staat boven het wapen van Hongarije *apostolici reges* (apostolische koningen) en in de opdracht wordt Ferdinand III ‘apostolische koning’ genoemd. Sigismund Ferrari, *De rebus Ungaricae provinciae sac. Ordinis praedicatorum* (Viennae, 1637), titelblad en 2. In een appendix is een fictieve oratie van een Kroatische bisschop uit de twaalfde eeuw opgenomen, waarvan de inhoud opnieuw bedacht is door Tomkó. Vilmos Fraknói, *A királyválasztások története* 221, noot 53

⁷⁹ Melchior Inchofer, *Annales ecclesiastici regni Hungariae*, titelblad

Hongarije.⁸⁰ Het werk leverde onder meer argumenten voor politiek-religieuze discussies en stof voor toneelstukken op katholieke scholen.⁸¹

Inchofer hanteert een vergelijkbare 'historische methode' als Révay om zijn politieke opvattingen aan de man te brengen. Ook hij gebruikt pakkende historische voorbeelden, fragmenten uit middeleeuwse bronnen en verwijzingen naar gezaghebbende auteurs, om de lezer te overtuigen van zijn politieke denkbeelden over de actualiteit. De katholieke censuur had echter kritiek op zijn werkwijze, omdat hij teveel uit het werk van Caesar Baronius en Hendrikus Spondanus zou hebben overgenomen.⁸² Tevens beweerden de critici uit Rome, dat de auteur te positief over de Hongaren en te negatief over andere volken was.⁸³ De censuur had gelijk dat Inchofer een te positief beeld had geschetst. De auteur stelde de Hongaarse katholieke gemeenschap in een uitermate positief daglicht, door selectief het werk van Baronius en anderen te lezen en op grond van historische voorbeelden.

De functie van dit positieve beeld was de rechtvaardiging van de aanspraken op de apostolische waardigheid van de Habsburgse koning, die eerder door Pázmány waren geformuleerd. De pijler waar de argumentatie van de auteur op rustte, was de inhoud van de Bul van Silvester. De inhoud van deze tekst verbond de auteur in zijn werk met de andere bronnen, die eerder door Pázmány in de brief aan Ferdinand waren genoemd, zoals het wetboek van Werbőczy, de legende van bisschop Hartvic en het boek van Bonfini. Doordat de schrijver de politieke betekenis van deze werken op grond van de inhoud van de bul alsnog van een rechtvaardiging voorzag, was het door Pázmány geschetste gewoonterrecht, met terugwerkende kracht geschreven recht geworden.

Inchofer geeft in zijn boek telkens een bepaalde elfde-eeuwse gebeurtenis weer door een passage uit een gezaghebbend werk. Hierna verbindt hij deze met een deel van de bul van Silvester, waardoor hij de betekenis van dat tekstgedeelte kan verklaren. Vervolgens geeft hij nog een verdere uitleg door deze betekenis te verbinden met een later werk, als dat van Bonfini of Révay. Een voorbeeld is zijn beschrijving van de schenking van de kroon en de hemelse oorsprong. Inchofer begint met de overname van de weergave van Baronius, waarna hij deze passage vergelijkt met de bul.⁸⁴ Hierna zet hij uiteen dat de Hongaren werkelijk geloven in de hemelse herkomst van de kroon, waarbij hij het werk van Révay gebruikt.⁸⁵ Daarna beargumenteert hij deze herkomst door opnieuw de inhoud van de bul onder de aandacht te brengen. Het verdere verloop van de uiteenzetting lijkt op eerdere beschrijvingen van de betekenis van de kroon als die van Berger, Jessenius en Révay. Inchofer beschrijft de kroning van Stephanus, het

---

⁸⁰ Gyula Szekfű, "Szent István a magyar történet századaiban" 35, György Szabados, "Párhuzamos gondolatok Attiláról, Szent Istvánról", in: *Aetas* (Boedapest, 2003) 137. Over het omstreden karakter van dit werk in Rome en de reactie van de censuur: Dezső Dümmerth, "Inchofer Menyhért küzdelmei és tragédiája Rómában 1641-1648", in: *Filológiai Közlöny* 21 (Boedapest, 1976) 195-197

⁸¹ Sándor Bene, "„Hol vagy István király?” (Pázmány Péter és a Szent István-hagyomány fordulópontja)" 13

⁸² Ibidem, 195. Baronius had op zijn beurt de doctrines van de katholieke kerk een historische grond willen geven. Zie: Hubert Jedin, *Kardinal Caesar Baronius. Der Anfang der katholischen Kirchengeschichtsschreibung im 16. Jahrhundert* (Münster, 1978) 35-37, 49

⁸³ Inchofer verdedigt zichzelf tegen deze aantijging met het bekende argument: 'Europa zal ten gronde gaan zonder Hongarije'. Ibidem.

⁸⁴ Melchior Inchofer, *Annales ecclesiastici regni Hungariae* I, 251-252

⁸⁵ Ibidem, 252-253

uiterlijk van de kroningsmantel en de ‘waardigheid van de kroon’, die hij vergelijkt met die van de koningen van Engeland, Aragon, Frankrijk en het Habsburgse rijk.⁸⁶ In deze zin past het werk van Inchofer in de ontwikkeling van werken over de betekenis van de kroon.

In de loop van de beschrijving van de eerste regeringsperiode toont Inchofer aan dat niet alleen het kruis, maar ook de kroon het symbool van de apostolische waardigheid van de Hongaarse koning was. De kern van zijn bewering is, dat de troonpretendent de apostolische titel krijgt als hij gekroond wordt met de ‘ware kroon, die door de Hongaren heilig en engelachtig wordt genoemd’.⁸⁷ Het kroonjuweel is het middel waardoor hij de beschikking krijgt over de apostolische waardigheid. Vervolgens verbindt hij met deze stelling de eerder geschetste voorstelling van Révay van de politieke betekenis van de kroon. De koning is alleen een rechtmatig heerser, als hij met de kroon is gekroond, maar pas nadat hij gezworen heeft de rechten en wetten van het rijk te respecteren, aldus Inchofer.⁸⁸ Ook noemt hij de *religio sacrae coronae*, de juridische betekenis van de kroon en beschrijft hij de onwettige kroning met het reliek van Stephanus.⁸⁹ De auteur legitimeert met deze uiteenzetting de politieke constitutie van het Habsburgse rijk op een vergelijkbare wijze als Révay. Inchofer ondersteunt ditmaal de machtsaanspraken van de katholieke standen en de gezagsdragers van de katholieke kerk in Hongarije.

Een aantal pagina’s later verbindt Inchofer deze politieke opvattingen over de kroon met de katholieke religie.⁹⁰ In zijn ogen is het katholieke geloof de oorsprong van de heiligheid van de kroon. Vervolgens gaat hij in op het verlies van het apostolische kruis in de geschiedenis, waarbij hij de redenering van Révay overneemt, dat de teloorgang van het kruis het teken van het komende lot van het rijk is. Hierna beweert hij dat de kroon op hetzelfde moment in Hongarije met het kruis is aangekomen, en vervolgens geeft hij een beschrijving van de kroon.⁹¹ Ook Inchofer geeft dit aan het uiterlijk van het kroonjuweel een betekenis. In zijn ogen verwijzen de stenen, de onderdelen en ornamenten naar de koningsmacht van Stephanus, die hij van de paus ontvangen heeft. Daar hij in een eerder deel deze macht met de apostolische waardigheid heeft verbonden en daar het kruis verloren is gegaan, suggereert hij hier dat het Hongaarse kroonjuweel het tastbare teken is van deze apostolische macht.

Het paradoxale van de werkwijze van Inchofer is dat hij, net als Tomkó, bij de constructie van het katholieke beeld van de kroon en de gemeenschap gebruik heeft gemaakt van de denkbeelden van de lutherse Révay. Ook Inchofer verwijst geen enkele keer naar deze auteur, maar in zijn werk zijn verschillende passages aan te wijzen die rechtstreeks uit Révay’s werk lijken te zijn overgenomen. De reden dat Inchofer niet verwijst naar deze auteur heeft te maken met diens religieuze opvattingen, waardoor Révay niet als een ‘gezaghebbende auteur’ kon worden opgevoerd. De denkbeelden van Révay over de ‘apostolische kroon’ en de *religio sacrae coronae* boden echter wel een

---

⁸⁶ Ibidem, 258-259

⁸⁷ Ibidem, 278-279

⁸⁸ Ibidem, 279. Inchofer herhaalt dezelfde stelling op pagina 304.

⁸⁹ Ibidem, 279

⁹⁰ Ibidem, 304

⁹¹ Ibidem.

ondersteuning van de Inchofer's these over de apostolische waardigheid van de Habsburgse koning.

6.3.6 De receptiegeschiedenis van de bul van Silvester en het werk van Révay in de achttiende eeuw

Het resultaat van de literaire inspanningen van Inchofer was opnieuw een verandering van de traditie van de kroon. De 'ontdekking' van de Bul van Silvester gaf de jezuïtische auteur de gelegenheid om de historische literatuur over kroon en gemeenschap om te werken tot een nieuw verhaal. Hierdoor ontstond een actuele betekenis van de kroon en een gewijzigd beeld van de Hongaarse gemeenschap met een duidelijk katholieke signatuur, die de politieke belangen van de katholieke standen in het rijk ondersteunden. Zoals eerder werd aangetoond, vond een vergelijkbaar proces vaker plaats in de afgelopen eeuwen. Een nieuw aspect was de aanpassing van de inhoud van het boek van Révay over de kroon aan de actualiteit.

Een verrassend en onbekend aspect van de receptie van de Silvester-bul is de opname daarvan in de achttiende-eeuwse herdrukken van Révay's eerste werk over de kroon.⁹² Diens boek werd voor het eerst in 1652 heruitgegeven, waarbij de hoofdtekst niet veranderde. De eerste verwijzing naar de bul duikt op in de tekst van de volgende heruitgave in 1712.⁹³ Hierna is dezelfde verandering te vinden in de inhoud van alle opeenvolgende uitgaven in de achttiende eeuw.⁹⁴ In 1766 wordt het werk opnieuw opgenomen in een verzameling van historische bronnen over de geschiedenis van Hongarije, waarbij de tekst door Matthias Bél werd geredigeerd.⁹⁵ In de inleiding die aan het werk over de kroon voorafgaat, stelt de bezorger dat de tekst is aangepast op grond van handgeschreven aantekeningen van de oorspronkelijke auteur. Deze aantekeningen waren, volgens Bél, door de edelman András Czemenka uit Turóc, met toestemming van de nazaten van Révay, uit het archief van deze familie gekopieerd.⁹⁶ Over deze edelman is ons verder niets bekend. György Bonis beweert dat na deze redactie en publicatie 'het levenswerk van Révay compleet werd'.⁹⁷

De term 'overcompleet' is hier wellicht beter van toepassing. Zoals bekend, blies de kroonhoeder in 1622 zijn laatste adem uit. De tekst van de bul van Silvester dateert uit de jaren dertig van de zeventiende eeuw en werd voor het eerst gedrukt in 1644,

---

⁹² Met dank aan de bibliotheekmedewerkers van de abdij van Pannonhalma, die mij in de gelegenheid stelden alle uitgaven van het werk van Révay gelijktijdig te bestuderen.

⁹³ Martinus Schmeizel, *Commentatio Historica de Coronis tam Antiquis, quam Modernis ... Speciatim de Origine et Fatis Sacrae, Angelicae et Apostolicae Regni Hungariae Coronae* (Jena, 1712) 6-7. Over de achtergrond van dit werk, zie: Thomas DaCosta Kaufmann, "Antiquarianism, the History of Objects, and the History of Art before Winckelmann", in: *Journal of the History of Ideas* (New York, 2001) 433

⁹⁴ Martinus Schmeizel, *De sacrae coronae Regni Hungariae ortu, virtute, victoria, fortuna. Brevis commentarius. Ad nostra usque tempora continuatus* (Tyrnaviae, 1732) 6-7, Paulus Okolicsanyi, *Commentarius Petri De Réwa Comitatus de Turóc, De Sacra Regni Hungariae Corona. Ad nostra usque tempora continuatus* (Tyrnaviae, 1732) 5-6, Martinus Schmeizel, *Commentarius Petri De Rewa comitis Comitatus de Turóc, De Sacra Regni Hungariae Corona Ad nostra usque tempora continuatus* (Claudiopoli, 1735), Laurentius Podhorszky, *Commentarius Petri de Réwa Comitatus etc. Thesis ex univ. Theologia* (Poznán, 1749)

⁹⁵ Johannes Georgius Schwandtner, *Scriptores rerum Hung. veteres ac genuini II* (Matthias Bél red.) (Viennae, 1766)

⁹⁶ Ibidem, xx

⁹⁷ György Bonis, *Révay Péter* 52

meer dan twintig jaar na de dood van Révay. Uit deze informatie volgt, dat de aanvullingen in de achttiende-eeuwse versie van zijn werk met de verwijzingen naar de bul, niet tijdens zijn leven tot stand kunnen zijn gekomen. Hieruit kan worden geredeneerd dat in ieder geval de wijzigingen met betrekking tot de bul niet van de hand van Révay kunnen zijn.⁹⁸ De conclusie luidt dat in dit werk, al dan niet opzettelijk, een nieuwe kroonbetekenis werd geschapen op grond van inhoud van de Silvester-bul.

Als deze veranderingen in het werk zijn terechtgekomen op de manier zoals Bél die beschrijft, dan is de overeenkomst treffend met de wijze waarop meer dan honderd jaar eerder de Silvester-bul voor het eerst verscheen. Ook deze werd zogenaamd als afschrift tussen de archiefstukken van een bekend historicus aangetroffen en door een tussenpersoon aan een schrijver overhandigd om deze te laten publiceren. In het geval van Révay's werk dienden de verwijzingen naar het familiearchief als bewijs van de authenticiteit van de aanpassingen.

De reden van deze veranderingen is, dat de latere redacteur de inhoud van Révay's boek heeft aangepast aan de politieke actualiteit van het begin van de achttiende eeuw. Tijdens de kroning van Maria Theresia (Mária II) van Habsburg tot Hongaarse koningin in 1741 werd de titel 'apostolische koningin' voor het eerst tijdens een kroning gebruikt.⁹⁹ Desondanks gaf paus Clemens XIII pas in 1753 officieel zijn toestemming voor het voeren van deze titel vanwege de herovering van het koninkrijk Hongarije op de Turken in 1681.¹⁰⁰ De bewerking in 1712 van het boek van Révay maakte mede de weg vrij voor het hernieuwde gebruik van deze titel, doordat hiermee een historische legitimatie aan dit gebruik werd geven. Ook de opleving van de cultus van de kroon en de heilige 'apostolische koning' Stephanus, en de herdrukken van de Silvester-bul in deze periode hingen samen met de actuele ontwikkelingen.¹⁰¹

Als gevolg van deze politieke ontwikkelingen en de wijzigingen in het boek van Révay, veranderde ook de theorie van de kroon. Een beschrijving en een analyse van deze betekenisverandering van de kroon in de achttiende eeuw liggen buiten het bestek van dit boek. De geconstateerde verandering van de inhoud heeft wel consequenties voor de beoordeling van moderne analyses van het werk van Révay. Veel moderne auteurs verwijzen in hun werk niet naar de oorspronkelijke druk uit 1613, maar naar de

---

⁹⁸ Verder is een kort stuk over de perikelen in 1621 rond prins Gábor Bethlen en de Hongaarse kroon toegevoegd over een opmerkelijk gesprek tussen de predikant Alvinczi en de prins. Bethlen wil worden gekroond met de Hongaarse kroon, maar Alvinczi beweert dat de aartsbisschop van Esztergom dat alleen kan doen. Hierna stelt Bethlen dat hij (de protestantse!) Alvinczi pas na zijn kroning tot aartsbisschop (!) kan verheffen en dat er dus geen kroning kan plaatsvinden. De kroningsplechtigheid heeft uiteindelijk niet plaatsgevonden. Deze merkwaardige conversatie had waarschijnlijk een serieuze achtergrond, omdat Bethlen Bocskay probeerde te imiteren, maar het is niet zeker dat dit gesprek werkelijk heeft plaatsgevonden. Martinus Schmeizel, *De sacrae coronae* 32. Of deze beschrijving uit Révay's pen komt, is niet bekend.

⁹⁹ Het is opmerkelijk dat Berger nog in 1638 ontkent dat een Hongaarse koningin deze apostolische rechten zou kunnen krijgen door een kroning. Elias Berger, *D.O.M.A Symbolum Sacrum*, vers 5.

¹⁰⁰ Lewis L. Kropf, "Pope Sylvester II and Stephan I of Hungary" 292

¹⁰¹ Sándor Bene, "Hol vagy István király" 3. Maria Theresia stichtte onder meer de Hongaarse orde van Stephanus. In de ordetekens zijn kroontjes verwerkt, die op de prent van Révay geïnspireerd waren. Ook werd de koningin vaak met de kroon afgebeeld op schilderijen. In de herdrukken van Gergely Petthő, *Rövid magyar kronika* uit 1702, 1729, 1734, 1738, 1742, ²1742, 1753 is een Hongaarse vertaling van de tekst van de bul opgenomen als bijlage. Zie: Gergely Petthő, *Rövid magyar kronika* (Kassa, 1753, 1990) 110-113.

paginanummers van de uitgave uit 1766.¹⁰² Een mogelijke verklaring hiervoor is de misvatting dat de achttiende-eeuwse uitgave de meest correcte is.¹⁰³ De vergelijking van de inhoud van de verschillende drukken bewijst dat voorzichtigheid geboden is. Gezien de beschreven receptiegeschiedenis luidt de conclusie, dat op grond van de herdrukken geen correcte analyse van de denkbeelden van Révay over de politieke betekenis van de kroon kan worden gemaakt.

6.4 De bul van Silvester, nationale identiteit en Révay

6.4.1 De tweede druk van het werk van Révay (1652)

Na deze omweg via de achttiende-eeuwse uitgaven van het werk Révay keren we terug naar de tijd rond 1650. In deze periode vonden opnieuw politieke veranderingen plaats, die in andere studies uitvoerig zijn beschreven.¹⁰⁴ Één aspect van deze periode is echter tot nu toe onderbelicht gebleven: de publicatie van de Silvester-bul, als belangrijke prikkel van de vernieuwing van het beeld van de gemeenschap. Daar de tekst van de bul pas in 1679 in een ander werk werd herdrukt, vond de receptie van deze bron in de periode vóór 1679 plaats via het werk van Inchofer.¹⁰⁵ Het wezenlijke van de culturele verandering die onder invloed van de politieke betekenis van de bul plaatsvond, was het gevolg van de verbinding tussen de bestaande denkbeelden van Révay met de inhoud van de bul. De nieuwe theorie die hiervan het gevolg was, werd ingezet om actuele politieke denkbeelden te rechtvaardigen.

De drijvende kracht achter de verandering was Ferenc Nádasdy, een neef van Révay en één van de rijkste aristocraten van het Hongaarse rijk.¹⁰⁶ Hij was een belangrijke vertolker van het politieke programma, dat was bedacht na het sluiten van de Vrede van Münster (Westfalen) in 1648. Het belangrijkste kenmerk van dit programma was de bevordering van de eendracht binnen het Hongaarse rijk en in Europa, met het oog op een nieuw offensief dat de definitieve verdrijving van de Turken uit Hongarije ten doel had.¹⁰⁷ Het welslagen van dit project hing, wat betreft Hongarije, af van de politieke samenwerking tussen het Habsburgse rijk, Hongarije, Zevenburgen

---

¹⁰² Onder meer: Arnold Ipolyi, *A magyar szent korona és a koronázási jelvények története és műleírása* 108, Gyula Szekfű, "Szent István a magyar történet századaiban" 35 (561), Tibor Wittman, "Az osztrák Habsburg-hatalom válságos éveinek történetéhez (1606-1618)" 31, Emma Bartoniek, *Fejezetek* 401-403, Thomas von Bogay, "Über die Forschungsgeschichte der heiligen Krone" 67

¹⁰³ Een andere reden is de zeldzaamheid van de eerste druk. Ferenc Nádasdy klaagde hier al in 1652 over, waarna hij besloot tot een herdruk. Péter Révay, *De sacrae coronae* (Viennae, 1652), voorwoord door Nádasdy.

¹⁰⁴ Zie onder meer: Katalin Péter, *A magyar romlásnak századában* (Boedapest, 1975), Katalin Péter, *A magyar nyelvű politikai publicisztika kezdetei. A Siralmas Panaszcselektörténete* (Boedapest, 1973) 8-68, Géza Perjes, Zrínyi Miklós és kora (Boedapest, 1965, 2002), Ágnes R. Várkonyi, "Európai játéktér – magyar politika 1657-1664", in: *Az értelem bátorsága. Tanulmányok Perjes Géza emlékére* (Boedapest, 2005) 577-614

¹⁰⁵ István Kereskényi, *Corona Apostolico-Basilica seu Stephani I. Regis Hungariae* (Cassoviae, 1679) OSZK RMK II. 1399. De receptie na 1679 vond plaats via de herdrukken van de eerder genoemde kroniek van Petthó.

¹⁰⁶ Zijn moeder Judith was de enige dochter van Révay, die niet op jonge leeftijd stierf.

¹⁰⁷ Ágnes Várkonyi, "Vienna, Buda, Constantinople", in: *The New Hungarian Quarterly* XXV (Boedapest, 1984) 1-7

en Kroatië.¹⁰⁸ De belangrijkste aristocraten en kerkelijke machthebbers in dit gebied, zoals Pázmány, de prelaat van Hongarije, Miklós Zrínyi (1620-1670), de onderkoning van Kroatië en de Zevenburgse prins György Rákoczy II (1621-1660) waren overtuigd van de noodzaak tot samenwerking, waarbij politieke en religieuze tegenstellingen geen belemmering mochten vormen.¹⁰⁹ Nádasdy was vanaf 1650 actief als politicus, schrijver en mecenas van werken, die deze denkbeelden moesten uitdragen.¹¹⁰

Een belangrijk medium voor de politieke denkbeelden van Nádasdy was de voorstelling van de kroon. In 1652 gaf hij het werk van Révay opnieuw uit, met een nieuw voorwoord.¹¹¹ In deze tekst geeft Nádasdy een actuele interpretatie van de denkbeelden van Révay. Daarbij verbindt hij de kroontheorie met het politieke programma van zijn medestanders en de nieuwe politiek-religieuze situatie van het rijk, die het gevolg was van het succes van de Contrareformatie in het westelijk deel van Hongarije. Dankzij de inspanningen van Pázmány waren veel machtige aristocratische families in het westen van Hongarije samen met hun lijfeigenen teruggekeerd tot het katholieke geloof.¹¹² Zevenburgen ontwikkelde zich tot een semi-autonoom gebied met een eigen buitenlandse politiek, dat politiek gezien minder met de rest van het rijk verbonden was. Ook de band tussen Kroatië en het rijk werd lossler. De oorzaken van deze verwijdering tussen de delen van het rijk waren de religieuze verschillen en de veranderingen in de buitenlandse politieke verhoudingen als gevolg van het vredesverdrag van 1648. Deze ontwikkelingen leidden er bovendien toe dat een eigen cultuur ontstond in de afzonderlijke delen, die de aparte status rechtvaardigde en versterkte, zoals al bleek uit het werk van Tomkó.

De boodschap van Nádasdy in het voorwoord was gericht aan de standen van het hele koninkrijk. De essentie van zijn woorden is, net als die van Révay, het streven naar *concordia* (eendracht) binnen dit rijk, maar nu, in 1652, staat dit streven in dienst van het politieke programma van Nádasdy en diens tijdgenoten. De auteur roept op tot harmonie tussen de verschillende delen van het rijk en de omringende volkeren, zonder onderscheid te maken qua religie. Desondanks is zijn tekst een krachtig pleidooi voor het katholieke geloof als een belangrijke samenbindende factor binnen het rijk. Hij rechtvaardigt zijn boodschap door gebruik te maken van historische voorbeelden over de kroon en de gemeenschap, die hij aan Bonfini en Werbóczy ontleent.

---

¹⁰⁸ Voor de rol van de paus, zie: Antal Molnár, "Relations between the Holy See and Hungary" 208

¹⁰⁹ Zie voor deze politiek: Ágnes R. Várkonyi, *Europa varietas – Hungarica varietas* (Boedapest, 2000) 55-187. Nádasdy was overigens zelf pas in 1643 overgegaan tot het katholicisme, waarbij zijn 60.000 lijfeigenen een gedwongen terugkeer naar de oude kerk maakten.

¹¹⁰ György Rózsa, "Nádasdy Ferenc és a művészet", in: *Művészettörténeti Értesítő* (Boedapest, 1970) 185-202, Géza Galavics, *Kössünk kardot az pogány ellen 77-85*, Nórá G. Etényi, "A Nürnbergi nyilvánosság és a Nádasdy Mausoleum", in: Pál Fodor, Géza Pálffy en István György Tóth (red.), *Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére* (Boedapest, 2002) 121-138. Zo steunde hij met geld en gegevens de beroemde Amsterdamse kaartenmaker Johan Blaeu (1630-1673), die in 1664 een kaart van Hongarije aan hem opdroeg. Ook liet Nádasdy drukkersbenodigdheden in Amsterdam kopen. György Rózsa, "Nádasdy Ferenc és a művészet" 188. In de atlas van Blaeu staat een beschrijving van het politieke systeem in Hongarije, die overeenkomt met de denkbeelden van Nádasdy. Onder meer schrijft Blaeu over de 'gekozen koning' en 'gekozen stadhouder'. Joan Blaeu, "Het koninkrijk Hvgaryen" OSZK TM 06656 v.

¹¹¹ Ook had Nádasdy, volgens een inventarislijst, twee etsplaten met een voorstelling van de Hongaarse kroon in zijn bezit. György Rózsa, "Nádasdy Ferenc és a művészet" 202, noot 106

¹¹² Katalin Péter, "A haza és a nemzet" 222-228

Niet zozeer de politieke boodschap of de theorie van Nádasdy is hier van belang, maar de wijze waarop hij deze legitimeert door een veranderd beeld van de kroon. De essentie van deze verandering ligt besloten in de term *Angelica regni nostri apostolici corona* (engelenkroon van ons apostolische rijk) en de betekenis van deze term. Volgens Nádasdy is de kroon door God geschonken aan Stephanus via paus Silvester, om *pax et concordia* (vrede en eendracht) in het rijk te brengen. Als gevolg van deze schenking van de *apostolica corona* (apostolische kroon) is de *gens* één in de apostolische religie. Daar Révay nog Benedictus VII als schenker van de kroon beschouwde en Inchofer op grond van de bul beweerde dat Silvester de gever was, is het zeer waarschijnlijk dat Nádasdy bij het opstellen van zijn tekst van het werk van Inchofer heeft gebruik gemaakt.

In de tekst van Nádasdy is de functie van de idee van de *apostolica corona* evenwel veranderd ten opzichte van die in het werk van Révay en Inchofer, omdat de idee niet fungeert als rechtvaardiging van een bepaald politiek compromis, de apostolische koningsmacht of de positie van de katholieke kerk in het rijk. De functie van deze idee bij Nádasdy is de rechtvaardiging van zijn politieke programma voor de gemeenschap, dat niet gericht is tegen de Habsburgse koning. Deze idee kon alleen als zodanig fungeren als het een katholieke betekenis kreeg, gezien het feit dat de katholieke standen de Hongaarse politieke gemeenschap domineerden in die periode. Hierdoor is in 1652 de idee van de apostolische kroon verbonden met de idee van een katholieke gemeenschap. Het is hierdoor aan te nemen dat het werk van Nádasdy ook een reactie was op het verschijnen van Inchofer's werk.

De receptie van deze band tussen de katholieke gemeenschap en de kroon komt al een jaar later tot uiting in het werk van László Liszti (Listius, 1628-1678), getiteld: 'Magyar Márs' (Hongaarse Mars).¹¹³ Dit boek bevat een katholiek getint epos over de oorlogen van de Hongaarse 'nemzet', en is opgedragen aan de standen van Hongarije. Al op de titelpagina staat de Hongaarse kroon afgebeeld.¹¹⁴ De kroon komt vervolgens voor in twee verzen, in een over de heilige koning Stephanus en in een over het wapen van het Hongaarse rijk. In het eerste vers stelt de auteur dat de 'nemzet' de kroon heeft gekregen om 'het ontzag voor God weer terug te brengen'.¹¹⁵ In het tweede gedicht over het wapen schrijft Liszti, dat de 'angyali korona' (engelenkroon) van God gezonden is om voor eeuwig te blijven bestaan, en dat er niets boven deze kroon gaat.¹¹⁶ De kroon verbindt in deze twee verzen opnieuw het katholieke geloof met de Hongaarse gemeenschap via de kroon, door de bewering dat de kroon aan de gemeenschap gezonden is. De betekenis van de kroon legitimeerde zo de katholieke geloofsovertuiging van de gemeenschap.

---

¹¹³ László Listius, *Magyar Márs avagy Mohách mezején történt veszedelemnek emlékezete* (Viennae, 1653) OSZK RMK I. 869

¹¹⁴ Géza Galavics, *Kössink kardot az pogány ellen. Török háborúk és képzőművészet* 85, afb. 41

¹¹⁵ László Listius, *Magyar Márs* 6

¹¹⁶ *Ibidem*, 80

6.4.2 Siralmas, könyörgő levél (1659)

De laatste ontwikkeling van het thema ‘apostolische kroon’ die in deze studie behandeld zal worden, is zichtbaar in de ‘Siralmas, könyörgő levél’ (droevige smeekbrief).¹¹⁷ Deze tekst werd rond 1659 geschreven als een klacht door een onbekende, naar aanleiding van de Hongaarse landsvergadering van 1655-1656.¹¹⁸ De auteur moet een geletterd persoon geweest zijn, vanwege de vele verwijzingen naar klassieke auteurs en naar oudere vlugschriften.

De schrijver roept de Hongaarse standen op om het rijk te verdedigen tegen de christelijke en heidense vreemdelingen, die, volgens de auteur, de oorzaak zijn van de naderende ondergang van het rijk.¹¹⁹ Hij rechtvaardigt deze bewering door te stellen, dat al het onheil in de geschiedenis van de ‘nemzet’ te wijten is aan de buitenlanders. Hierdoor krijgt de politieke boodschap van de tekst een sterke xenofobe lading. Als tegenhanger van zijn negatieve beeld van de vijand geeft de auteur etnische trekken aan het beeld van de politieke gemeenschap als ‘nemzet’, door de nadruk te leggen op de bloedverwantschap en de gedeelde afkomst van de Hongaren.¹²⁰ Door de inhoud van het beeld van de ‘nemzet’ wijkt deze af van de eerder behandelde werken, waarin de gedeelde culturele kenmerken van de Hongaren overheersen. Hierdoor is de term ‘nemzet’ in de tekst eerder op te vatten als een etnische gemeenschap. Daarbij omschrijft de auteur de politieke gemeenschap als ‘ország’ (letterlijk: *regnum*, land of rijk, maar ook de politieke gemeenschap van de standen).

De oplossing voor de toestand van het rijk is een terugkeer naar het katholieke geloof en naar de belangrijkste waarden van de ‘nemzet’, aldus de auteur. Hij verwijst hierbij naar God, naar de heilige István, als de apostel van het land, naar László, naar Imre en naar Maria als patrones van Hongarije, die als ‘Hongaarse heiligen’ de ‘nemzet’ niet ten onder zullen laten gaan.¹²¹ De belangrijkste gift van de eerste apostolische koning aan de Hongaren was de structuur van het rijk, de wetten en de decreten, kortom: de constitutie. De auteur legitimeert zo zijn boodschap op grond van deze band tussen het katholieke geloof en de politieke gemeenschap, via de specifieke Hongaarse kenmerken van de politiek-religieuze cultuur.

Deze band wordt in de volgende redenering verder uitgewerkt. De schrijver stelt dat koning István de apostolische titel van de paus heeft gekregen, omdat hij het volk heeft gekerstend. Daarna redeneert hij: ‘omdat de koning apostolisch was, is de ‘ország’ dat ook’.¹²² Wat deze term ‘apostolisch’ voor de ‘ország’ betekent, legt hij hierna uit door de kenmerken en de oorsprong van de gemeenschap uiteen te zetten. Hij stelt dat de ‘nemesség’ (adel) en de ‘szabadság’ (vrijheid) de belangrijkste eer vormen voor de ‘nemzet’ (hier: etnische gemeenschap) en de ‘ország’ (land, rijk, politieke gemeenschap), omdat vanaf de oorsprong van de ‘nemzet’ iedereen van adel was. Deze vrijheid van de adel werd vanaf het begin bevochten door een klein aantal katholieke Hongaren op een groot aantal heidenen. Deze apostolische strijd gaat door, omdat de

---

¹¹⁷ “Siralmas, könyörgő levél”, in: Márton Tarnóc (red.), *Magyar gondolkodók 17. század* (Boedapest, 1979) 186-239. Eerder gepubliceerd in: Katalin Péter, *A magyar nyelvű politikai publicisztika kezdetei* 69-121

¹¹⁸ *Ibidem*, 8

¹¹⁹ “Siralmas, könyörgő levél” 193

¹²⁰ *Ibidem*, 190, 236

¹²¹ *Ibidem*, 235-236

¹²² *Ibidem*, 236

‘nemzet’ haar ‘vier schatten’ moet verdedigen tegen vreemdelingen. Deze schatten zijn de adeldom, de vrijheid, ‘de van de apostolische stoel afkomstige eervolle lof’ voor onze ‘nemzet’ (hiermee bedoelt de auteur de apostolische titel) en de heilige kroon. De laatste is, volgens hem, aan de ‘nemzet’ door de apostolische stoel geschonken en deze schenking werd met het bekende Godswonder bekrachtigd.¹²³

Zoals gesteld, was de term ‘apostolisch’ vanaf 1625 verbonden met het Habsburgse koningschap in Hongarije en de legitimatie van bepaalde aspecten van de koningsmacht. In deze tekst verandert deze functie, omdat de term wordt verbonden met de politieke gemeenschap. De auteur presenteert hierbij een nieuw beeld, waarin hij de notie van het apostolische koningschap laat samensmelten met de idee van de katholieke politieke gemeenschap van Hongarije. De functie van deze voorstelling is de rechtvaardiging van een bepaald idee van politieke soevereiniteit van de gemeenschap op grond van een eigen interpretatie van het katholieke geloof van de Hongaarse gemeenschap.

De auteur haalt de term ‘apostolisch’ uit de oorspronkelijke context van de Habsburgse koningsmacht, door de constructie van dit nieuwe beeld. Hierdoor ontstaat de paradoxale situatie dat deze term en de betekenis worden gebruikt als ‘wapen’ tegen de ‘buitenlandse’ koning van Hongarije en de ‘vreemde’ kerkelijke machthebbers, die oorspronkelijk van deze titel gebruik maakten. Ditzelfde geldt voor de overige ‘Hongaarse’ elementen uit deze tekst, zoals de heilige koningen en Maria als patrones. In eerdere bronnen dienden deze als ondersteuning van de machtsaanspraken van de Habsburgse koning en het streven van de kerkelijke autoriteiten in het rijk, maar in dit pamflet worden ze tegen de buitenlandse invloed van de Habsburgers en de rooms-katholieke kerk in Hongarije gebruikt.

De Hongaarse historica Katalin Péter beweert dat de functie van de kroon in deze tekst voortkomt uit een verbinding tussen de ‘leer van de heilige kroon’ van Werbőczy en de middeleeuwse Hartvic-legende.¹²⁴ Omdat dit laatste evenwel een negentiende-eeuwse constructie is, kan het niet hebben gefungeerd als inspiratiebron voor een zeventiende-eeuws boek. Het is aannemelijker dat de auteur gebruik heeft gemaakt van de kroontheorie van Révay, omdat dit boek minder dan vier jaar in herdruk verscheen voor de publicatie van het vlugschrift. Péter vermoedt ook een verband tussen het kroonboek uit 1652 en het klaagschrift, maar gaat hier verder niet op in vanwege haar opvatting over de leer van de kroon.

De relatie tussen Révay’s boek en het klaagschrift verdient de aandacht, vanwege de opmerkelijke opvattingen in het pamflet over de apostoliciteit van de politieke gemeenschap. Volgens Péter heeft de auteur, al dan niet opzettelijk, geen gebruik gemaakt van het werk van Inchofer, omdat hij niet Silvester II, maar paus Benedictus VII als schenker van de kroon aanwijst.¹²⁵ Hierna noemt zij het werk van Révay uit 1652, dat volgens haar wat betreft de inhoud vergelijkbaar is met het pamflet en dat de auteur gebruikt kan hebben bij het schrijven.¹²⁶ Daar Nádasdy in het voorwoord een aantal keer nadrukkelijk paus Silvester II als schenker opvoert, maar in de tekst van Révay nog immer Benedictus VII staat vermeld, zou het merkwaardig zijn als de auteur

---

¹²³ Ibidem, 237

¹²⁴ Katalin Péter, *A magyar nyelvű politikai publicisztika kezdetei* 43-51

¹²⁵ Ibidem, 46

¹²⁶ Ibidem, 50

van de protestbrief dit verschil over het hoofd zou hebben gezien. Péter beweert dat de opsteller van het pamflet een politieke reden kan hebben gehad om Benedictus VII op te voeren als de verantwoordelijke voor de komst van de kroon, maar noemt deze reden niet.¹²⁷

De verklaring is te vinden in het aparte tweeslachtige karakter van de tweede druk van het kroonboek, dat bestaat uit het betoog van een lutherse politieke denker en het voorwoord van een katholieke aristocraat, die de oorspronkelijke tekst van een actuele interpretatie voorziet op grond van het werk van Inchofer. In het werk van Révay is de belangrijkste these die van de van God gegeven vrijheid van de gemeenschap op basis van de fictie van de 'komst van de kroon', die door God aan de Hongaren zou zijn geschonken via het wonder met Benedictus VII. Inchofer verandert deze theorie, door op grond van de bul te betogen dat Silvester de schenker is. Hiermee weerlegt hij niet alleen in het begin van zijn werk de beschrijvingen van Hongaarse auteurs over de schenking, maar verandert hij ook in zijn latere analyse van de bul het denken over de vrijheid van de gemeenschap ten gunste van de machtsaanspraken van de Habsburgse koning en de invloed van de katholieke geestelijkheid in het rijk. Vervolgens heeft Nádasdy in 1652 een synthese geprobeerd te maken van het denken van Révay en de politieke betekenis van de inhoud van de bul ten gunste van zijn eigen politieke programma.

Gezien de these van de soevereiniteit van de 'nemzet' in het klaagschrift, is het zeer waarschijnlijk dat de auteur van dit stuk aansluiting heeft gezocht bij de denkbeelden van Révay en doelbewust de opvattingen van Inchofer heeft omzeild. Uit de nadruk die hij legt op het 'apostolische' karakter van de gemeenschap blijkt, dat hij desondanks toch gebruik heeft gemaakt van de ideeën uit het voorwoord van Nádasdy, of kennis heeft genomen van het werk van Inchofer. De kern van de inhoud van het pamflet is, dat de Hongaarse politieke gemeenschap als soeverein moet worden beschouwd door haar goddelijke, apostolische missie, die voortkomt uit het katholieke geloof. Hij gebruikt daarom de term 'apostolisch' om de soevereiniteit van de gemeenschap aan te duiden en legitimeert dit door te verwijzen naar de 'vier schatten', waaronder de 'apostolische kroon'. Révay had een vergelijkbare these over de soevereiniteit van de gemeenschap, maar deze was gebaseerd op een meer algemeen idee van het 'christelijke geloof' en een specifieke 'waarheid' van de geschiedenis van gemeenschap en kroon. Deze 'waarheid' was in 1644 weerlegd door de inhoud van de bul als middeleeuwse bron, waarmee ook de these over de soevereiniteit van de gemeenschap was ondermijnd. Daar het centrale thema van de klacht opnieuw de soevereiniteit van de gemeenschap is, lijkt het logisch dat de onbekende schrijver is teruggekeerd naar het werk van Révay. Hij heeft Révay's idee over de soevereiniteit van een nieuw fundament voorzien door deze te baseren op een overtuigende voorstelling van de Hongaren als katholieke etnische gemeenschap. Het is zeer waarschijnlijk dat de 'etnisering' van het beeld van de gemeenschap het gevolg was van de verdere ontwikkeling van deze historische voorstelling.

---

¹²⁷ Ibidem, 46-48

6.4.3 De voorstelling van de kroon en de verandering van dit beeld

In dezelfde periode dat de genoemde teksten met een nieuwe betekenis verschenen, ontstonden meer bronnen met een vergelijkbaar beeld van de kroon. In deze studie ontbreekt de ruimte om deze te behandelen, maar toch zal voor de volledigheid een aantal worden genoemd. Om te beginnen verscheen in 1659 de tweede en meer uitvoerige studie van Révay over het Hongaarse koninkrijk en de kroon, met opnieuw een prent van de kroon. Ook dit boek is door Nádasdy uitgegeven en van een inleiding voorzien.¹²⁸ De Vlaamse hofhistoricus Gaspar Jongelinus voegde hier een overzicht van paltsgraven en rijksrechters aan toe. Voor een analyse van dit omvangrijke werk ontbreekt hier de ruimte, maar de uiteenzetting over de kroon komt overeen met die in het eerste boek. Hier zal volstaan worden met de constatering dat in het werk opnieuw een prent van de kroon is opgenomen. Ook schrijft Nádasdy over de *angelica corona apostolici Regni nostra Hungariae* (onze engelenkroon van het apostolische koninkrijk Hongarije) in de korte opdracht aan László Révay.¹²⁹

Twee jaar later, in 1661 schreef de eerder genoemde Miklós Zrínyi één van zijn bekendste pamfletten: ‘Het medicijn tegen het Turkse opium, of het ware tegengif tegen de vrede tussen de Turken en de Hongaren’.¹³⁰ Aan het begin vergelijkt de auteur zichzelf met de zoon van koning Croesus, die zijn hele leven stom was geweest. Die zag het gevaar voor zijn vader en riep plotseling: Doe de koning geen kwaad! Zrínyi ziet op zijn beurt de dreiging voor de Hongaarse ‘nemzet’, krijgt een visioen van een verschrikkelijke draak, die de kroon in zijn handen had en roept uit: doe de Hongaar geen kwaad!¹³¹ De draak staat hier voor de macht van de Turken en de kroon symboliseert de Hongaren.¹³² Dit beeld met de kreet is een belangrijk *topos* geworden in Hongarije.¹³³

Het laatste werk waaraan in deze studie aandacht zal worden besteed, draagt de titel: *Mausoleum Regni Apostolici Regum & Ducum* (Mausoleum van koningen en aanvoerders van het apostolische rijk) en is uitgegeven in 1664 door Ferenc Nádasdy, die ook het voorwoord schreef.¹³⁴ Het bestaat uit een groot aantal afbeeldingen van heersers en koningen van de Hongaren, waarvan een aantal met de Hongaarse kroon is afgebeeld, met beschrijvingen in het Latijn van de humanist Nicolaus Avacini (1611-1686) en in het Duits van de lutherse predikant Sigmund von Birken (1626-1681).¹³⁵ Deze prenten waren oorspronkelijk bestemd voor het historische werk van Elias Berger en werden vermoedelijk in het begin van de jaren '30 van de zeventiende eeuw

---

¹²⁸ Péter Révay, *De Monarchia Et Sacra Corona Regni Hvgariae Centuria Septem* (Francofurti, 1659)

¹²⁹ Ibidem, 4

¹³⁰ Miklós Zrínyi, “Az török áfium ellen való orvosság, avagy az töröknek magyarral való békessége ellen antidotum”, in: *Zrínyi Miklós prózai művei I* (Boedapest, 1985) 208-228

¹³¹ Ibidem, 209, r. 22-25

¹³² Vergelijkbaar met het beeld in een brief van Illésházy aan Thurzó, d.d. 25 juli 1606, waarin deze schrijft over een leeuw met een tulband, die de Hongaarse kroon onder zijn hoede zal hebben. TT (Boedapest, 1882) 423

¹³³ Behalve de kroon in dit beeld noemt Zrínyi nog een keer de kroon als hij stelt dat de ‘kroon van de oude koning Stephanus’ niets is zonder een slagzwaard. Ibidem, 227, r. 31-32

¹³⁴ S.n., *Mausoleum Regni Apostolici Regum & Ducum* (Norimbergae, 1664, fascimilé-editie Boedapest, 21991). Edities in het Latijn verschenen in 1667, 1688, 1752, 1758 en 1779, edities in het Hongaars werden in 1661, 1697, 1773 en in 1779 gepubliceerd. IDO, 673

¹³⁵ György Rózsa, *A Nádasdy Mausoleum* (bijlage bij fascimilé-editie, Boedapest, 1991) 7-14

vervaardigd.¹³⁶ De tekst zal hier niet worden behandeld, omdat de kroonbetekenis in dit werk past binnen het politieke programma van Nádasdy en niet wezenlijk afwijkt van de eerder genoemde werken.¹³⁷

De ontwikkeling van de kroonbetekenis in dit werk is, bijna onzichtbaar, op de titelpagina verbeeld. Bij nadere bestudering van het kroonjuweel op de prent blijkt dat Maria, als patrones van Hongarije, op de voorkant van de kroon staat afgebeeld, precies onder de plaat met Christus. (zie afbeelding 7a-b.) Volgens de beschrijving van Révay uit 1613 was deze afbeelding van Maria op de achterzijde van de kroon aanwezig. De onbekende kunstenaar heeft de prent van Révay als voorbeeld genomen, maar plaatste de beeltenis van Maria op de voorzijde van de kroon. De functie van dit nieuwe beeld van het kroonjuweel is de bekrachtiging van de eerder genoemde theorie van de kroon en de apostolische, katholieke gemeenschap. De voorstelling van Maria op de kroon sluit aan bij de veranderde politieke context en ondersteunt de aanspraken op soevereiniteit van de Hongaarse politieke gemeenschap. Met deze aanpassing van het kroonbeeld van Révay was de omwerking van zijn theorie voltooid.

6.4.4 De receptie van Révay en de ontwikkeling van de nationale identiteit

In dit hoofdstuk is gebleken, hoe de inhoud van het werk van Révay keer op keer een nieuwe betekenis kreeg, door de veranderde context waarin zijn denkbeelden over de kroon werden gebruikt. Door de introductie van een nieuwe ‘middeleeuwse’ bron en de aanpassing van de denkbeelden van Révay aan de inhoud van deze bron, kreeg de voorstelling van de Hongaarse politieke gemeenschap katholieke kenmerken. Ook kwam uit de receptie naar voren dat het werk van de kroon niet alleen gevolgen had voor de visie op de Hongaarse identiteit van de gemeenschap, maar ook de aanzet was voor de ontwikkeling van een ‘Illyrische’ identiteit, die uiteindelijk het begin zou zijn van de vorming van een Kroatische nationale identiteit. Tegelijkertijd rechtvaardigden deze denkbeelden het politieke programma van een supranationale alliantie. Tot slot werd duidelijk dat dezelfde opvattingen die eerder de heerschappij van de Habsburgse koningsmacht en de katholieke geestelijkheid in Hongarije ondersteunden, in een veranderde context gebruikt werden om de macht van dezelfde instituties te ondermijnen ten gunste van de politieke gemeenschap, die onder invloed van deze verandering etnische trekken kreeg. Zelfs de voorstelling van de kroon van Révay werd aangepast aan de veranderde politieke omstandigheden.

De conclusie die op grond van deze analyse van de receptie van het werk van Révay kan worden getrokken, is dat de ideeën over de betekenis van de kroon en het samenhangende beeld van de Hongaarse gemeenschap niet als eeuwig en onveranderlijk moeten worden beschouwd, maar dat de inhoud van dergelijke opvattingen afhankelijk is van de politiek van het moment. Uit de receptie is gebleken dat schijnbaar overeenkomstige ideeën werden gebruikt voor de rechtvaardiging van uiteenlopende en soms tegenstrijdige politieke doeleinden, waarbij niet de politieke of religieuze

---

¹³⁶ Ibidem, 9-14, Géza Galavics, *Kössünk kardot az pogány ellen* 61-69, Béla Holl, *Ferenczffy Lőrinc* 149-170

¹³⁷ Rózsa beweert dat aan dit werk de leer van de heilige kroon ten grondslag ligt. György Rózsa, *A Nádasdy Mausoleum* 7-14. Over het ontstaan en de achtergrond van dit werk: Nóra G. Etényi, “A nürnbergi nyilvánosság és a Nádasdy Mausoleum”, in: Pál Fodor e.a. (red.), *Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére* (Boedapest, 2002) 121-138

overtuiging van de afzonderlijke auteurs, of eerdere interpretaties, bepalend waren voor de betekenis van bepaalde termen en ideeën, maar enkel en alleen de actuele politieke context.

Samenvattende conclusie

Een conclusie vormt de kroon op een studie. Daar in dit werk al veel gevolgtrekkingen zijn volvoerd, zal nu voor de laatste maal de balans worden opgemaakt van wat in de voorafgaande hoofdstukken is uiteengezet. Het doel van dit boek was de relatie tussen de ontwikkeling van de nationale identiteit in het Hongaarse koninkrijk en de betekenisverandering van de kroon in de vroegmoderne periode uiteen te zetten. De vraag was hoe de politieke gemeenschap van het Hongaarse koninkrijk en haar relatie met de Hongaarse kroon werd verbeeld, wat de legitimerende functie van de kroon in deze voorstelling was, hoe dit beeld en deze functie veranderde en wat de verklaring is van deze verandering.

Het uitgangspunt van deze studie was dat de kroonbetekenis geen eeuwig en onveranderlijk idee is maar moet worden beschouwd als een voortdurend veranderende set van denkbeelden die aan verschillende termen, beelden of zelfs aan andere kroonjuwelen kon worden gekoppeld, afhankelijk van de actuele politieke en religieuze context. De overeenkomst tussen al deze beelden en ideeën was de opvatting dat er een band bestond tussen een zeker voorwerp met een sacrale betekenis, de rechtvaardiging van de macht in het rijk en een bepaalde voorstelling van de Hongaren als politieke gemeenschap. Ook is uitgegaan van de gedachte dat de 'leer van de heilige kroon' een moderne uitvinding is en dat daarom de rol van de kroon in de vroegmoderne politieke cultuur van Hongarije niet door deze theorie kan worden verklaard.

Vervolgens is in een aantal hoofdstukken uiteengezet hoe de kroon evolueerde van een symbool van de rechtmatigheid van de koningsmacht tot een teken dat fungeerde als legitimatie van uiteenlopende ideeën en waarvan de betekenis werd verbeeld in een groot aantal voorstellingen. De ontwikkeling van de functie van de kroon is beschreven in een aantal fases, die corresponderen met belangrijke politieke en culturele veranderingen in het Hongaarse rijk tussen 1572 en 1665. De politiek van Rudolf II van Habsburg, het conflict tussen Illésházy en de koning en de opstand van Bocskay leidden tot een kroonbetekenis die de standenpolitiek in de periode 1600-1606 legitimeerde.

De rol van de kroon kan worden verklaard door het bestaan van de aloude kroontraditie in de Middeleeuwen, die telkens opnieuw werd gebruikt om nieuwe politieke denkbeelden uit te dragen en daarbij aan de actuele politieke toestand werd aangepast. Deze ontwikkeling leidde tot het ontstaan van een voorstelling van de kroon en de Hongaarse politieke gemeenschap, waarmee de politieke aanspraken van de standen werden gelegitimeerd. In geen enkele vroegmoderne bron is sprake van een 'organische staatstheorie van de kroon' en derhalve vormt de receptie van de 'leer van de heilige kroon' geen verklaring voor de rol van de kroon in de vroegmoderne politieke cultuur van Hongarije.

De kroon kreeg een belangrijke functie in de vorming van de Hongaarse nationale identiteit als gevolg van de politieke omstandigheden in de periode 1600-1613. De kroning van Bocskay met de Turkse kroon en zijn politieke testament, het einde van de broedertwist tussen Matthias en Rudolf, die werd bezegeld door overdracht van de kroon, het politieke compromis tussen Matthias en de Hongaarse standen, dat werd bekrachtigd door de terugkeer van de kroon naar Hongarije, de kroning van Matthias met de kroon en de bewaring van de kroon in Hongarije door de Hongaarse standen vormden de significante politieke momenten in de betekenisontwikkeling van de kroon. Deze momenten staan in verband met het ontstaan van het werk van onder meer

Bocaius, Bocskay, Matthias, Illésházy, Berger, Jessenius en Révay, waarin de betekenis van de kroon voor de politieke gemeenschap werd vastgelegd.

Het beslissende moment in deze ontwikkeling was de schepping van een theorie van de Hongaarse politieke gemeenschap door Révay, op basis van de kroonbetekenis van Berger. Révay verklaarde de politieke gemeenschap soeverein binnen een specifieke politieke context op grond van een fictie van de kroon. Deze fictie hield in dat het lot van het Hongaarse volk wordt bepaald door God via de verpersoonlijkte betekenis van de kroon. Deze verpersoonlijking van de kroon houdt in dat de kroon de drager is van de politieke en religieuze denkbeelden, volgens welke het Hongaarse koninkrijk goed kan worden bestuurd en het *bonum publicum* in de gemeenschap kan worden verzekerd.

Deze theorie van Révay was gebaseerd op de politieke denkbeelden van Lipsius en werd uiteengezet aan de hand van historische voorbeelden die uit de bestaande kroontraditie afkomstig waren. Ook de wijze waarop hij deze theorie op basis van de historische voorbeelden presenteerde, is ontleend aan de historische methode van Lipsius. Uit de receptie van Révay's werk blijkt dat diens denkbeelden een grote rol speelden in de vroegmoderne Hongaarse nationale identiteit en bovendien opnieuw aan de veranderde politieke omstandigheden werden aangepast.

Afsluitend kan daarom worden gesteld dat de geschetste kroonbetekenis en de daarmee samenhangende nationale identiteit zijn ontstaan door middel van het gebruik van de bestaande lokale traditie en de invloed van de internationale intellectuele interactie. Het gebruik van de denkbeelden van Lipsius door Révay leidde tot een voorstelling van de nationale gemeenschap op grond van de ontwikkeling van de kroonbetekenis. De receptie van Lipsius' werk in de Nederlanden en in Hongarije had vergelijkbare denkbeelden bij Grotius en Révay over de nationale identiteit tot gevolg. Uit deze Hongaarse casus blijkt zo dat de groei van nationale identiteit nauw verband houdt met intellectuele veranderingen op een breder Europees niveau. Révay's werk vormt daarom een aanwijzing dat het transnationale netwerk van de *respublica litterata*, de gedeelde interesse voor het verleden en de uitwisseling van ideeën een belangrijke stimulans waren voor het ontstaan van de vroegmoderne 'nationale' identiteiten in Europa.

English summary

This dissertation treats the connection between the developments of national identity in the Hungarian Kingdom and the changing meaning of the crown of Hungary between 1572 and 1665. Using a constructivist method of research, an attempt is made to answer the question of how the Hungarian political community and its relation to the Hungarian crown was depicted, in what way the function of the crown legitimized this depiction, how this image and function of the crown changed, and how this change can be explained. Starting point for this approach was the notion that the “doctrine of the holy crown” is a modern invention. This doctrine makes it impossible to explain the meaning of the crown in early Hungarian political culture in the early modern period. (László Péter)

The first chapter of this study introduces the origin of the Hungarian Crown Jewel, the Hungarian monarchy, and the development of the “tradition of the crown” in the Middle Ages. The importance of the crown to claims of power of the Hungarian kings increased in the course of the Middle Ages. This was mainly due to the violent succession of royalty. “The crown” did not have a set meaning, and there was an intentional development of the tradition of the crown which achieved its apex during the reign of Matthias Corvinus. Additionally, the alleged meaning of the crown, which was introduced in the work of István Werbőczy at the beginning of the early modern period and summarized in the nineteenth century *Doctrine of the Holy Crown*, is examined critically using the ideas of Timon Ákos, Ferenc Eckhart, and László Péter.

The second chapter explains the used methods of research, and gives an analysis of the development of national identity and the meaning of the crown in the kingdom of Hungary in the period around 1526. Applying the notions of *natio, regnum*, and the crown, an explanation is given of how in Hungary the transformation from a cultural to a political community took place. The influence on this transformation of the tripartition of the kingdom after the battle of Mohács in 1526 is also discussed. During this period, the crown began to symbolize the unity of the as yet divided political community and of the kingdom.

The third chapter discusses the changed legitimizing function of the crown in the period between 1572 and 1606. Due to the political weakness of King Rudolf II of Habsburg, the crown was used increasingly in political literature to strengthen the demands of the community. The function of the crown changed from a symbol of legitimacy of royal power to that of the political claims of the community during the insurrection of Bocskay against Habsburg authority. This development is shown mainly in the creation of the fiction of “the refusal of the Turkish Crown” and the content of the political testament of Bocskay.

Elaborating on the important legitimizing function of the crown in political culture, the fourth chapter further explains a number of texts and events which demonstrate this new importance of the crown. This development is set against the creation of the court of Matthias of Habsburg in Hungary in 1607-1608, the transfer of the Hungarian Crown by Rudolf to Matthias, and the latter’s coronation in Hungary in 1608. The ideas of Matthias, István Illésházy, Elias Berger, Péter Révay, and János Jessenius, are used to show how the political compromise between Matthias and the Hungarian classes was legitimized by a certain image of the Crown, the Hungarian community, and the kingdom.

The fifth chapter focuses on the political thinking of Révay on the crown and on national identity. It elaborates on the origin of his book on the crown and the political community, the intellectual context of his thinking and the reception of his ideas about the crown. The central thesis of this chapter is that the way in which Révay depicts national identity can be traced back to the method used by Justus Lipsius of Leiden to describe history. Furthermore Révay, supported by Lipsius' political theory, creates the notion of the sovereignty of the Hungarian political community using a fiction of the "effects of the crown". These constructs of Révay concerning the crown (and not those of Werbőczy or the "doctrine of the holy crown") determined the Hungarian national identity in the early modern period, as is shown by the reception and popularity of his work concerning the crown until the rise of modern nationalism at the end of the eighteenth century.

In conclusion, the sixth chapter treats a part of the reception of the work of Révay using the history of the "Bull of Silvester": an eleventh-century fiction made up in the seventeenth century. By explaining the role of the crown in the discussion between the kings of Habsburg of Hungary and the popes about the right of appointing bishops in the seventeenth century, it appears that the ideas of Révay within the changing political context gained a contemporary meaning. Révay's book clearly played a part in the origins of the Bull. Eventually, the text of the Bull was smuggled into the contents of an eighteenth-century edition of Révay's work. A deliberate adaptation to contemporary politics of Révay's meaning of the crown changed national identity once again.

Translation: Ivo Richaers

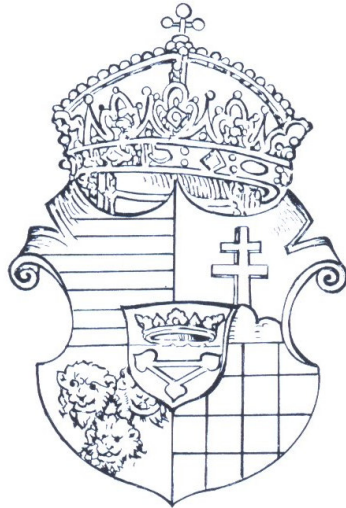
Afbeeldingen

a.

b.

c.

d.

Afbeelding 1

- a. De voorzijde van de Hongaarse kroon Uit: Tamás Katona (red.), A korona kilenc évszázada (Boedapest, 1979)
- b. De achterzijde van de Hongaarse kroon (idem.)
- c. De kroon op de kaart van Wolfgang Lazius uit 1556
- d. De kroon in de Fugger-kroniek

Afbeelding 2.

- Hongarije in de tweede helft van de zestiende eeuw uit: Paul Lendvai, Paul, *The Hungarians: a Thousand Years of Victory in Defeat* (Ann Major vert.) (Londen, 2003)
- De kroon van Rudolf II van Habsburg
- De Turkse kroon van István Bocskay

a.

b.

c.

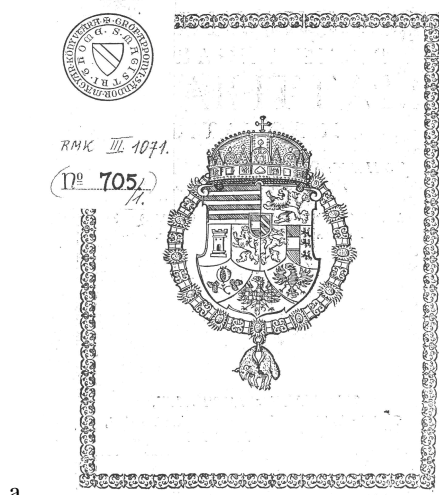
Afbeelding 3. De kroon tijdens en na de kroning van Matthias II in 1608

a. Thaler 1611 (Magyar Nemzeti Múzeum)

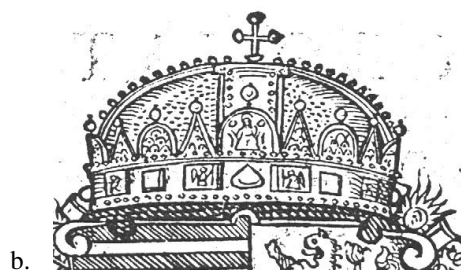
b. stroopenning 1608 (privécollectie)

c. Thaler 1608 (privécollectie)

d. stroopenning 1608 Alessandro Abondio. Praag, Národní muzeum, numismatische afdeling, inv. nr. H5-150975

a.

b.

c.

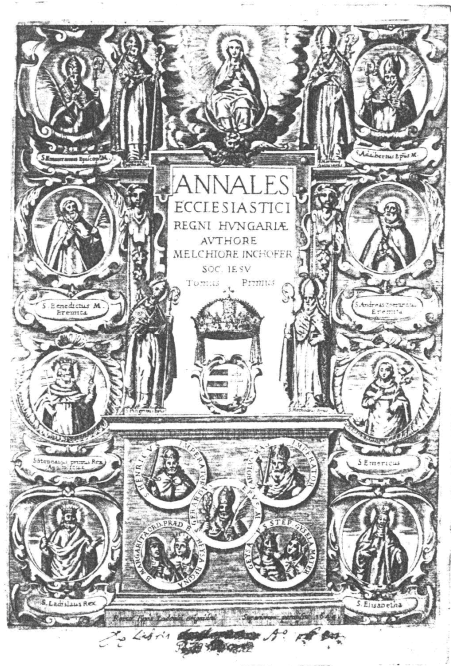
d.

Afbeelding 4.

- a. De kroon in het werk van Jessenius uit 1609, OSZK RMK III 1071
- b. (detail van afbeelding a.)
- c. De kroon in het werk van Révay
- d. Een schilderij van de kroon uit 1621 in opdracht van Révay

Afbeelding 5. De titelprint van het werk van Hieronymus Ortelius uit 1665
Afkomstig uit: Hieronymus, Ortelius, *Ortelius Redivivus Et Continuatus, Oder Der Ungarischen Kriegs-Empörungen/ Historische Beschreibung* (Francofurti, 1665)

a.

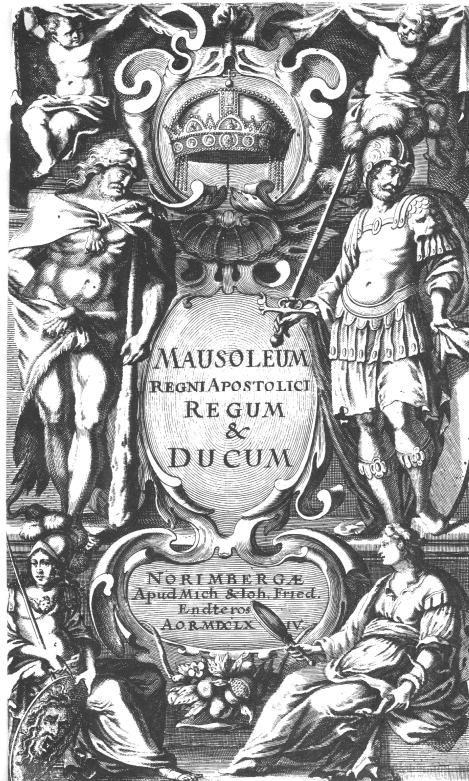

b.

Afbeelding 6.

a. De titelprint van het werk van Melchior Inchofer (1644)

b. De kroon op de reliekhouders van de heilige Stefanus in Zagreb (1631)

a.

b.

Afbeelding 7. De kroon in *Mausoleum* afkomstig uit: S.n., *Mausoleum Regni Apostolici Regum & Ducum* (Norimbergæ, 1664, fascimilé-editie Boedapest, 21991)

a. titelpagina

b. detail met Maria in medaillon onder Christus

Bibliografie

Handschriften

- Egyetemi Könyvtár, Boedapest, Hongarije, Ms. G.69-71,
Főegyházmegyei könyvtár, Esztergom, Hongarije, Ms. 224, 253, 272, 273
Magyar Tudományos Akadémia, Boedapest, Hongarije, nalatenschap van Kálmán
Benda (historisch instituut, zonder inventarisnummer)
Országos Széchényi Könyvtár, Boedapest, Hongarije, Fol. Lat. 140, fol. 70-79, 136,
Fol. Lat. 2336 fol. 1-58
Bibliotheca Apostolica Vaticana, Rome, Italië, Ms. OTTOB. Lat. 2776
Slovaaks Nationaal Archief, Bratislava, Slowakije, Korešpondencia Peter Révay Krč.
81-83

Gedrukte werken

- Ács, Pál (red.), *Rimay János írásai* (Boedapest, 1992)
Ákos, Timon, *Magyar alkotmány- és jogtörténet különös tekintettel a nyugati államok
jogfejlődésére* (Boedapest, 1902)
Ákos, Timon von, *Ungarische Verfassungs- und Rechtsgeschichte* (Felix Schiller vert.)
(Berlin, 1904)
Altheim, Franz e.a. (red.), *Überlieferung und Auftrag. Festschrift für Michael de
Fernandy zum sechzigsten Geburtstag* (Wiesbaden, 1972)
Anderson, Benedict, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of
Nationalism* (Londen, 1983, 21994)
Angyal, Zoltán, *Rudolfs II. ungarische Regierung; Ursachen, Verlauf und Ergebnis des
Aufstandes Bocskay* (Boedapest, 1916)
Asch, Robert G. en Adolf M. Birke (red.), *Princes, Patronage and the Nobility. The
Court at the Beginning of the Modern Age* (Londen, 1991)
Aubert, R. (red.), *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques* (Parijs, 1995)
Avity, Pierre de, *Archontologia cosmica ... opera et studio Jo. Ludovici Gotofredi*
(Francofurti, 1628)
Bahlcke, Joachim, *Regionalismus und Staatsintegration im Widerstreit* (München,
1994)
Bahlcke, Joachim en Arno Strohmeyer (red.), *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa*
(Stuttgart, 1999)
Bak, János M., *Königtum und Stände in Ungarn im 14.-16. Jahrhundert* (Wiesbaden
1973)
Bak, János M. en Béla K. Király (red.), *From Hunyadi to Rákóczi: War and Society in
Late Medieval and Early Modern Hungary* (New York, 1982)
Bak, János M. (red.), *Coronations, Medieval and Early Modern Monarchic Ritual*
(Berkeley etc., 1990)
Bak, János M., "Magyar királyi jelvények a középkorban", in: *A hadtörténeti múzeum
értésítője* (Acta Musei Militaris in Hungaria) 4 (Boedapest, 2002) 17-21

- Balásfi, Thomas, *Christiana responsio ad libellum Calvinisticum Alberti Molnar Hungari, pedagogi Oppenheimensis* (Viennae, 1621)
- Balázs, Éva H. en László Makkai (red.), *Magyarország története 1526-1790* I-II (Boedapest, 21972)
- Balázs, Mihály e.a. (red.), *Művelődési törekvések a korai újkorban (Tanulmányok Keserű Bálint tiszteletére)* (Szeged, 1997)
- Balázs, Mihály en Gizella Keserű (red.), *György Enyedi and Central European Unitarism in the 16-17th Centuries* (Boedapest, 2000)
- Banac, Ivo en Paul Bushkovitch (red.), *The Nobility in Russia and Eastern Europe* I-II (New Haven, 1987)
- Barany, George, *Stephan Széchenyi and the awakening of Hungarian Nationalism* (Princeton, 1968)
- Bárány-Oberschall, Magda von, *Die Sankt Stephanskronen und die Insignien des Königreiches Ungarn* (Wenen en München, 1961)
- Bartoniek, Emma, "A koronázási eskü fejlődése 1526-ig", in: *Századok* 50 (Boedapest, 1917) (separatum)
- Bartoniek, Emma, "Corona és regnum", in: *Századok* 86 (Boedapest, 1934) (separatum)
- Bartoniek, Emma, *A magyar királykoronázások története* (Boedapest, 1938, 21989)
- Bartoniek, Emma, *Fejezetek a XVI-XVII századi magyarországi történetírás történetéből* (Ágnes Ritoók-Szalay red.) (handschrift, Boedapest, 1975)
- Baycroft, T., *Nationalism in Europe 1789-1945* (Cambridge, 1998)
- Bayerle, Gustav (red.), *The Hungarian Letters of Ali Pasha of Buda 1604-1616* (Boedapest, 1991)
- Bél, Matthias, *Notitia Hungariae novae historico-geographica* II (Viennae, 1735-1742)
- Benda, Kálmán, *A magyar nemzeti hivatástudat története a XV-XVII. században* (Boedapest, 1942)
- Benda, Kálmán, *A Bocskai-szabadságharc* (Boedapest, 1955)
- Benda, Kálmán, *Bocskai István* (Boedapest, 1955, 21993)
- Benda, Kálmán (red.), "Alvinczi Péter kassai prédikátor történeti följegyzései 1598-1622", in: *A Ráday Gyűjtemény évkönyve 1955* I (Boedapest, 1956) 1-32
- Benda, Kálmán, "Habsburg-politika és rendi ellenállás", in: *Történelmi Szemle* 12 (Boedapest, 1970) 420-426
- Benda, Kálmán, "A kálvini tanok hatása a magyar rendi ellenállás ideológiájára", in: *Helikon* 17 (Boedapest, 1971) 322-329
- Benda, Kálmán en Erik Fügedi, *A magyar korona regénye* (Boedapest, 1979)
- Benda, Kálmán en Katalin Péter, *Az országgyűlések a kora újkori magyar történelemben* (Boedapest, 1987)
- Benda, Kálmán en Erik Fügedi, *Tausend Jahre Stephanskronen* (Aline Zimmermann-Teutsch vert.) (Boedapest, 1988)
- Benda, Kálmán e.a. (red.), *Magyarország történeti kronológiája* (Boedapest, 1989)
- Bene, Sándor, "A Szilvester-bulla nyomában. Pázmány Péter és a Szent István-hagyomány 17. századi fordulópontja", in: *A Ráday Gyűjtemény Évkönyvei* IX (Boedapest, 1999) 1-15
- Bene, Sándor, *Egy kanonok három királysága. Ruttkay György horváth históriája* (Boedapest, 2000)

- Bene, Sándor, „„Hol vagy István király?” (Pázmány Péter és a Szent István-hagyomány fordulópontja)”, in: Zsolt Unger (red.), *Szent István király képe a magyar irodalomban* (Boedapest, 2001) 2-8
- Bene, Sándor, „A Szilvester-bulla nyomában. Pázmány Péter és a Szent István-hagyomány 17. századi fordulópontja”, in: László Veszprémy (red.), *Szent István és az államalapítás* (Boedapest, 2002) 144-146
- Bene, Sándor, „A történeti kommunikációelmélet alkalmazása a magyar politikai eszmetörténetben- A kora újkori modell”, in: ItK 105 (Boedapest, 2001) 285-315
- Benits, Péter (red.), *Istvánffy Miklós magyarok dolgairól írt históriája Tállyai Pál XVII. századi fordításában I-II* (Boedapest, 2001-2003)
- Benkő, Loránd, (red.), *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I-II* (Boedapest, 1970) 579-580
- Berend, Nóra (red.), „Hartvic, *Life of King Stephan of Hungary*”, in: Thomas Head (red.), *Medieval Hagiography. An Anthology* (New York en Londen, 2000) 379-398
- Bérenger, Jean, *A History of the Habsburg Empire 1273-1700* (C.A. Simpson vert.) (Londen en New York, 1994)
- Berger, Elias, *Rapsodiae de cruce insigniis regni Hungarici et sanctissimis, et de gestis pro Cruce Christi inclutorum Hungariae Regum Faelicissimis: secundum fidem historicam pro Immortali Gloria Hungariae, pro nomine Christi tot seculis Pugnantis* (Olomutii, 1600)
- Berger, Elias, *Gratulatio Serenissimo Principe ac Domino D. Matthiae Archiduci Austriae, Duce Burgundiae etc.* (Viennae Austriae, 1607)
- Berger, Elias, *Caduceus, seu proba, et brevis invitatio. Ad comitia pia, concordia, fida, Hungariae Posonii celebranda. Ad Illustriss: Reverendiss: Spectabiles et Magnificos Dominos Procures, Caeterosq; Generosos Nobiles Hungariae. Facta à patriae amante, & studioso Elia Bergher. A.G. Poeta Laureato Historico Caesareo* (Viennae Austriae, 1607)
- Berger, Elias, *D.O.M. Jubilaeus de origine, errore et restitutione S. Coronae Hungariae Regni fortiss. ac felicissi. Praeterea corolla mixta adfaelicissimam ac meritiss: coronationem novi regis Hungariae pijßimè status, humilime texta ab Elia Berger, A.G. P.L. et R.H. Historico* (s.l., 1608)
- Berger, Elias, *Oratio funebris inexequis illustrissimi comitis, palatini Stephani de Ilieshaza comitis Trenchinien: et Liptovien: ([Kassa], 1609)*
- Berger, Elias, *Connubium Hungariae et Bohemiae in Matthia II. rege Hungariae et rege Bohemiae coronato denuo sanctitum* (Pragae, [1611])
- Berger, Elias, *Spectator theatri extemporanei belli Hungarici* (Pragae, 1612)
- Berger, Elias, *Trinubium Europaeum* (Francoforti, 1612)
- Berger, Elias, *Vindiciae Hungariae* (Viennae, 1618)
- Berger, Elias, *Duplex speculum chronologicum* (Viennae Austriae, 1635)
- Berger, Elias, *D.O.M.A Symbolum Sacrum et Augustum Decem Reginarum Hungariae. Politicè et Historicè Expositum* (Viennae, 1637)
- Bertényi, Iván, *A magyar szent korona* (Boedapest, 1996)
- Bertényi, Iván, *Szent István és öröksége* (Boedapest, 1997, 2000)
- Bertényi, Iván, „Révay Péter Magyarország Szent Koronájáról írt munkájának forrásértéke”, in: Tibor Seifert (red.), *A történelem és a jog határán. Tanulmányok Kállay István születésének 70. évfordulójára* (Boedapest, 2001)

- Bijvoet Williamson, Maya, (red. en vert.), *The Memoirs of Helene Kottanner (1439-1440)* (Cambridge, 1998)
- Bilt, Albertine van der, *Lipsius' De Constantia en Seneca. De invloed van Seneca op Lipsius' geschrift over de Standvastigheid van gemoed* (Nijmegen, 1946)
- Bireley, Robert, *The Counter-Reformation Prince. Anti-Machiavellianism or Catholic Statecraft in Early-Modern Europe* (Chapel Hill en Londen, 1990)
- Birnbaum, Marianna D., *Janus Pannonius: Poet and Politician* (Zagreb, 1981)
- Birnbaum, Marianna D., *Humanists in a Shattered world. Croatian and Hungarian Latinity in the Sixteenth Century* (Columbus, 1986)
- Bisztray, Gyula, Tibor Klaniczay, Lajos Nagy en Béla Stoll (red.), *Régi Magyar költők tára XVII. század I* (Boedapest, 1959)
- Bitskey, István, "Bethlen Gábor és a két Rákoczi György irodalompolitikája", in: *Magyar Könyvszemle* 102 (Boedapest, 1980) 3-6
- Bitskey, István, *Hitviták tüzeiben* (Boedapest, 1978)
- Bocaius, Ioannes, *Opera quae exstant omnia: poetica* I-II (Ferenc Csonka red.) (Boedapest, 1990)
- Bocaius, Ioannes, *Opera quae exstant omnia: prosaica* (Franciscus Csonka red.) (Boedapest, 1992)
- Bogyay, Thomas von, *Stephanus rex* (Wenen en München, 1976)
- Boldizsár, Kálmán, *A Bocskay koronája* (Debrecen, 1925)
- Bonfini, Antonio, *Rerum Ungaricarum decades* (Hanoviae 1606)
- Bonfini, Antonio, *Magyar történelmi tizedei* (Péter Kulcsár vert.) (Boedapest, 1995)
- Bongarsius, Jacobus, *Rerum Hungaricum scriptores varii historici, geographici* (Francofurti, 1600)
- Bonis, György, "Ferenc Eckhart", in: *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte* 75 (Weimar, 1958) 596-600
- Bonis, György, *Révay Péter* (Boedapest, 1981)
- Boronkai, Iván, (red.), *Lexicon Latinitatis Mediaevi Hungariae* (Boedapest, 1991)
- [Botsgay, Stephanus, Michael Kathay, Simon Bechy], *Copey eines Sendtschreibens / welches Stephan Botschkay / etc. An einen Hungarischen Herrn / seinen Blutsverwandten / von jetzigem Zustand und Kriegswesen in Hungarn / gethan. Aus seiner Sprach in die Hochteutsche ubergesetzt* (s.l., 1605)
- [Botsgay, Stephanus, Michael Kathay, Simon Bechy], *Sendtschreiben welches von jetzigen Zustand und Kriegswesen in Hungarn getan, aus seiner Sprach in die Hochdeutsche ubergesetzt* (s.l., 1605)
- Bukovinská, Beket, "Zu den Goldschmiedearbeiten der prager Hofwerkstätte zur Zeit Rudolfs II", in: *Leids Kunsthistorisch Jaarboek* 1 (Delft 1982) 71-82
- Burke, Peter, *The European Renaissance: Centres and Peripheries* (Oxford ect., 1998)
- Burke, Peter, "Images as Evidence in Seventeenth-Century Europe", in: *Journal of the History of Ideas* 64 (New York, 2003) 273-294
- Burns, J.H. (red.), *The Cambridge History of Medieval Political Thought c. 350-c. 450* (Cambridge etc., 1988)
- Buzási, Enikő, "III. Ferdinand mint magyar király (Iustus Sustermans ismeretlen műve az egykori Legánes gyűjteményből)", in: *A Magyar Nemzeti Galéria Évkönyve* (Boedapest, 1991) 149-158,
- Bůžek, Václav en Pavel Král (red.), *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740)* (České Budějovice, 2003)

- Carlen, Louis en Fritz Steinegger (red.) *Festschrift für Nikolaus Grass I* (Innsbruck, 1974-1975)
- Chlumecky, Peter von, *Carl von Zierotin und seine Zeit 1564-1615 I-II* (Brünn, 1862)
- Chroust, Anton, (red.), *Der Ausgang der Regierung Rudolfs II. und die Anfänge des Kaisers Matthias* (Briefen und Acten des Dreissigjährigen Krieges) VI (München, 1906)
- Coron, Antoine, "Justus Lipsius levelezése a magyarokkal és Révay Péter kiadtlan levele Lipsiushoz", in: *ItK* (Boedapest, 1980) 495-496
- Crankshaw, Edward, *The Habsburgers* (Londen, 1971)
- Csatári, D. e.a. (red.), *Nouvelles études historiques publiées à l'occasion du XIIIe Congrès International des Sciences Historiques par la Commission Nationale des Historiens Hongrois I-II* (Boedapest, 1965)
- Csipkay, Sándor, *Magyar-holland irodalmi kapcsolatok kezdetei* (Boedapest, 1935)
- Csonka, Ferenc en Ferenc Szakály (red.), *Bocskai kíséretében a Rákosmezőn* (Boedapest, 1988)
- DaCosta Kaufmann, Thomas, *Variations on the Imperial Theme in the Age of Maximilian II and Rudolf II* (New York en Londen, 1978)
- DaCosta Kaufmann, Thomas, "Remarks on the Collections of Rudolf II: the *Kunstammer* as a Form of *Representatio*", in: *Art journal* 38 (New York, 1978-1979) 22-28
- DaCosta Kaufmann, Thomas, "Antiquarianism, the History of Objects, and the History of Art before Winckelmann", in: *Journal of the History of Ideas* 62 (New York, 2001) 523-541
- Dán, Róbert, *Az erdélyi szombatosok és Péchi Simon* (Boedapest, 1987)
- Décsy, Samuel, *A' magyar szent koronának és az ahoz tartozó tárgyaknak históriája* (Viennae, 1792)
- Deér, József, *Pogány magyarság, keresztény magyarság* (Boedapest, 1938, 21993)
- Deér, József, "Eckhart Ferenc: A szentkorona-eszme története", in: *Századok* 76 (Boedapest, 1941) 201-207
- Deér, József, "A magyar királyság megalakulása", in: *A Magyar Történettudományi Intézet Évkönyve* (Boedapest, 1942) 1-88
- Deér, Josef, *Die Heilige Krone Ungarns* (Wenen, 1966)
- Deichler, Conrad, *Disputatio Circularis de Corona Hungarica* (dissertatie, Altdorf, 1709)
- Dézsí, Lajos (red.), *Szenci Molnár Albert naplója, levelezése és irományai* (Boedapest, 1898)
- Dümmerth, Dezső, "Inchofer Menyhért küzdelmei és tragédiája Rómában 1641-1648", in: *Filológiai Közöny* 21 (Boedapest, 1976) 195-197
- Dümmerth, Dezső, *A két Hunyadi* (Boedapest, 1984)
- Dunlop, D.M., *The History of the Jewish Khazars* (New York, 1967)
- Dvorský, František (red.), *Archiv Český XXVII. – Dopisy Karla st. z Žierotína 1591-1610* (Praha, 1904)
- Eckhardt, Sándor, "Magyar szónokképzés a XVI. századi Strasszburgban", in: György Németh (red.), *Értekezések a nyelv- és a széptudományi osztály köréből XXVI* (Boedapest, 1944) 351-363
- Eckhardt, Sándor, "Balassi Bálint utóélete", in: *ItK* (Boedapest, 1955) 421-427

- Eckhart, Ferenc, "Bocskay és hiveinek közjogi felfogása", in: Sándor Domanovszky (red.), *Emlékkönyv Károlyi Árpád születése nyolcvanadik fordulójának ünnepére* (Boedapest, 1933) 133-141
- Eckhart, Ferenc, *A szentkorona-eszme története* (Boedapest, 1941, Máriabesznyő en Gödöllő 2003)
- Eckhart, Ferenc, *Magyar alkotmány- és jogtörténet* (Barna Mezey red.) (Boedapest, 1946, 2000)
- Eckhart, Sándor (red.), *Rimay János összes művei* (Boedapest, 1955)
- Elemy, Klára, *Rudolf király kora Magyarországon* (Szeged, 1930)
- Ellenius Allen (red.), *Iconography, Propaganda, and Legitimation* (Oxford, 1998)
- Engel, Pál, Gyula Kristó en András Kubinyi, *Magyarország története* (Boedapest, 1998)
- Engel, Pál, *The Realm of St Stephen. A History of Medieval Hungary 895-1526* (Londen en New York, 2001)
- Ens von Lorch, Kaspar, *Ad rerum Hungaricarum historiam appendix* (Coloniae, 1608)
- Erdeody, Georgius, *Gloria virtutis Hungaricae, religionis, bellicae atque politicae peritiae laude propagata per reges 43 usque ad Ferdinandum III* (Duaci, 1633)
- Erdő, Péter (red.), *Doctor et apostol: Szent István tanulmányok* (Boedapest, 1994)
- Evans, R.J.W. en T.V. Thomas (red.), *Crown, Church and Estates* (Londen, 1991)
- Evans, R.J.W., *Rudolf II and his World. A Study in Intellectual History 1576-1612* (Oxford, 1973, 1984)
- Evans, R.J.W., *The Making of the Habsburg Monarchy* (Oxford, 1979)
- Fallenbüchl, Zoltán, *Magyarország főispánjai- die Obergespane Ungarns 1526-1848* (Boedapest, 1994)
- Fejér, Georgius, *Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis I* (Boeda, 1828)
- Ferrari, Sigismund, *De rebus Ungaricae provinciae sac. Ordinis praedicatorum* (Viennae, 1637)
- Fillitz, Hermann, *Die österreichische Kaiserkrone und die Insignien des Kaisertums Österreich* (Wenen en München, 1959)
- Fodor, Pál, Géza Pálffy en István György Tóth (red.), *Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére* (Boedapest, 2002)
- Forster, Gyula (red.), *III. Béla magyar király emlékezete* (Boedapest, 1900)
- Fraknói, Vilmos, "Berger Illés magyar király historiographus", in: *Századok* 6 (Boedapest, 1873) 373-390
- Fraknói, Vilmos, *A magyar kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziaig* (Boedapest, 1883)
- Fraknói, Vilmos, *Werbőczy István életrajza* (Boedapest, 1899)
- Fraknói, Vilmos, *A magyar királyválasztások története* (Boedapest, 1921, Máriabesznyő en Gödöllő, 2005)
- Fučíkova, Eliška e.a. (red.), *Rudolf II and Prague* (Londen, 1997)
- Fügedi, Erik, *Kings, Bishops, Nobles and Burghers in Medieval Hungary* (János M. Bak red. en vert.) (Londen, 1986)
- Fügedi, Erik, *The Elefánthy. The Hungarian Nobleman and His Kindred* (Damir Karbić red. en Csaba Farkas vert.) (Boedapest, 1998)
- Gábor, Gyula, *A kormányzói méltóság a magyar alkotmányjogban* (Boedapest, 1931)
- Galavics, Géza, *Kössünk kardot az pogány ellen. Török háborúk és képzőművészet* (Boedapest, 1986)

- Galla, Ferenc, *Marnavics Tomkó János Boszniai püspök magyar vonatkozásai* (Boedapest, 1940)
- Gelderen, Martin van en Quentin Skinner (red.), *Republicanism. A Shared European Heritage I-II* (Cambridge, 2002)
- Geréb, László e.a. (red. en vert.), *Chronicon Pictum - Képes Krónika I-II* (Boedapest, 1964)
- Gergely, Jenő en Lajos Izsák (red.), *A magyar államiság ezer éve* (Boedapest, 2001)
- Gerics, József, "Szent István királlyá avatásának körülményeiről", in: *Művészettörténeti Értesítő XXXIII* (Boedapest, 1984) 97-101
- Gerő, András, *Hungarian society in the making* (J. Patterson en E. Koncz vert.) (Boedapest, 1993, 21995)
- Gindely, Anton, *Rudolf II. und seine Zeit I-II* (Praag, 1863-1865)
- Glatz, Ferenc (red.), *Magyarok Európában I-II* (Boedapest, 1990)
- Gosman, Martin, Alisdair MacDonald en Arjo Vanderjagt (red.), *Princes and princely culture 1450-1650* (Leiden, 2005)
- Grafton, Anthony, *Bring Out Your Dead* (Cambridge, Massachusetts, en Londen, 2001)
- Greenfeld, Liah, *Nationalism. Five Roads to Modernity* (Cambridge, 1992)
- Grotius, Hugo, *The Antiquity of the Batavian Republic with the notes by Petrus Scriverius* (Jan Waszink e.a. red. en vert.) (Assen, 2000)
- Gudenus, János J., en László Szentirmay, *Összetört címerek* (Boedapest, 1989)
- Guldescu, Stanko, *The Croatian-Slavonian Kingdom 1526-1792* (Den Haag en Parijs, 1970)
- Györffy, György, *The Original Landtaking of the Hungarians* (Boedapest, 1975)
- Györffy, György, *István király és műve* (Boedapest, 1977)
- Györffy, György, *Saint Stephen of Hungary* (New York, 1994)
- Gyula, László, *Steppenvolkeren en hun kunst. Hongaarse schakel in de Volksverhuizing* (D. Ouwendijk vert.) (Boedapest, en Den Haag, 1970)
- Hamann, Brigitte, *Die Habsburger: ein biographisches Lexikon* (Wenen, 1988)
- Hamza, Gábor (red.), *Tanulmányok Werbőczy Istvánról – Studien über István Werbőczy* (Boedapest, 2001)
- Hankovszky, Béla J., Terézia Kerny en Zoltán Móser, *Ave rex Ladislaus* (Boedapest, 2000)
- Hantsch, Hugo, *Geschichte Österreich I* (Keulen, 1959)
- Hanuy, Ferenc (red.), *Petri Cardinalis Pázmány epistolae collectae I (1610-1628)* (Boedapest, 1910)
- Hargittay, Emil (red.), *Pázmány Péter és kora* (Piliscsaba, 2001)
- Hargittay, Emil, *Gloria, fama, literatura. Az uralkodói eszmény a régi magyarországi fejedelmi tükrökben* (Boedapest, 2001)
- Hatvani, Mihály (red.), *Magyar történelmi okmánytár a brüsszeli országos levéltárból és a burgundi levéltárból MHH III* (Pest, 1857)
- Hellmann, Manfred (red.), *Corona Regni. Studien über die Krone als Symbol des Staates im späteren Mittelalter* (Darmstadt 1961)
- Hobsbawm, Eric, *Nations and Nationalism since 1780. Programme, Myth, Reality* (Cambridge, 1990, 21992)
- Hofer, Tamás (red.), *Hungarians between "East" and "West"* (Boedapest, 1994)
- Holl, Béla, *Ferenczffy Lőrinc. Egy könyvkiadó a XVII. században* (Boedapest, 1980)

- Holler, László, "A magyar királyi koronát ábrázoló, 1620-1621. évi festményekről", in: *Művészettörténeti Értesítő* L (Boedapest, 2000) 297-310
- Holtzmann, Robert (red.), *Die Chronik des Bisschofs Thietmar von Merseburg und ihre Korveier Überarbeitung* (Berlijn, 1955)
- Hóman, Bálint (red.), *A magyar történetírás új útjai* (Boedapest, 1931, ²1932)
- Hóman, Bálint en Gyula Szekfü, *Magyar történet I-V* (Boedapest, ³1936)
- Hóman, Bálint, *Szent István* (Boedapest, 1938, ²2000)
- Hopp, Lajos, *Az "antemurale" és "conformitas" humanista eszméje a magyar-lengyel hagyományban* (Boedapest, 1992)
- Horányi, Alexius, *De Sacra Corona Hungariae, ac de Regibus eadem redimitis Commentarius* (Pest, 1790)
- Hrabecius, Rafaël, *D. O. M. A. Oratio Funebris In solennibus exequiis Spect. ac Mag. Dni Petri de Reva, supremi ac perpetui Comitatus Thurocen... Habita in loco sepulturae Ejusdem & Majorum, in templo Martinopolitano... 17. Julij. Anno 1622... Adjuncta est Valedictio Eiusdem Dni Petri de Reva, ... morituri* (Kassa, 1623)
- Huszár, Lajos, *Habsburg-ház királyok pénzei* (Boedapest, 1975)
- Impery, Oliver en Arthur MacGregor (red.), *The Origins of Museums* (Oxford, 1985, ²1986)
- Imre, Mihály, "Magyarország panasza" (a *Querela Hungariae* toposz a XVI-XVII század irodalmában) (Debrecen, 1995)
- Inchofer, Melchior, *Annales ecclesiastici regni Hungariae I* (Romae, 1644, Posonii, ²1797)
- Ipolyi, Arnold, "Rimay János munkáiról", in: *Új magyar muzeum* (Pest, 1853) 485-486
- Ipolyi, Arnold, *A magyar szent korona és a koronázási jelvények története és műleírása* (Boedapest, 1886)
- Istvanfi, Pannonius, Nicolaus, *Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV* (Coloniae, 1622)
- Jankovics, József (red.), *Literátor-politikusok levelei Jenei Ferenc gyűjtéséből (1566-1623)* (Boedapest en Szeged, 1981)
- Jastrzębska, Jolanta en Ineke Molenkamp-Wiltink (red.), *Overzicht van de Hongaarse literatuur in de zeventiende en de achttiende eeuw* (Groningen, 2003)
- Jászay, Pál, *A királyi szabad városok szavazatjoga országgyűlésen* (Pesti, 1843)
- Jászay, Pál, "A' magyar nyelv' történetének vázlata", in: *A' magyar tudós társaság' évkönyvei VI* (Buda, 1845) 279-280
- Jedin, Hubert, *Kardinal Caesar Baronius. Der Anfang der katholischen Kirchengeschichtsschreibung im 16. Jahrhundert* (Münster, 1978)
- Jessenius a Jessen, Johannes, *Zoroaster nova, brevis veraque de universo Philosophia* (Witebergae, 1593)
- Jessenius a Jessen, Johannes, *Regis Ungariae, Matthiae II. coronatio; Johan: Jessenio a Jessen, Regio Medico, Descriptore. Adiecta, regni, regumque Pannoniae, brevis Chronographia* (Viennae, 1609)
- Jessenius a Jessen, Johannes, *Regis Ungariae, Matthiae II. coronatio; Johan: Jessenio a Jessen, Regio Medico, Descriptore. Adiecta, regni, regumque Pannoniae, brevis Chronographia* (Hamburg, 1609)

- Jessenius a Jessen, Johannes, "Der Königlichen Majestät zu Ungarn / Matthiae des Andern dieses Nahmens / Krönung", in: András Vizkelety (red.), *Wolfhart Spangenberg Sämtliche Werke IV/2* (Berlijn en New York, 1982) 261-316
- Kann, Robert A., *A History of the Habsburg Empire 1526-1918* (Berkely, Los Angeles en Londen, 1974, 21977)
- Kantorowicz, Ernst, *The King's Two Bodies: A Study in Mediaeval Political Theology* (Princeton, 1957)
- Karácsonyi, János, *Szent István király oklevelei és a Szilveszter-bulla* (Boedapest, 1891)
- Kardos, József, *A Szentkorona-tan története 1919-1944* (Boedapest, 1985)
- Kardos, Tibor (red.), *Die Ungarische Bilderchronik* (Berlin 1961)
- Károlyi, Árpád, *Illésházy István hűtlenségi pöre* (Boedapest, 1883)
- Károlyi, Árpád, *Bocskay szerepe a történetben* (Boedapest, 1898)
- Katona, Tamás, *A korona kilenc évszázada. Történelmi források a magyar koronáról* (Boedapest, 1979)
- Kazinczy, Gábor (red.), *Gr. Illésházy István Nádor följegyzései 1592-1603. és Hídvégi Mikó Ferencz históriája 1594-1613. Bíró Sámuel folytatásával MHH VII* (Pest, 1863)
- Kecskeméti, Gábor, *Prédikáció, retorika, irodalomtörténet (A magyar nyelvű halotti beszéd a 17. században)* (Boedapest, 1998)
- Kelleher, Patrick, *The Holy Crown of Hungary* (Rome, 1951)
- Kereskényi, István, *Corona Apostolico-Basilica seu Stephani I. Regis Hungariae* (Cassoviae, 1679)
- Khevenhüller, Franz Christoph, *Annales Ferdinandeae I-VI* (Leipzig, 1723)
- Kiss, Etele, "Új eredmények a Monomachus-korona kutatásában?", in: *Folia Archeologica XLVI* (Boedapest, 1997) 125-162
- Kitonich, János, *Directio Methodica Processus Judicarij Juris Consuetudinarij, Incltyi Regni Hungariae* (Tyrnaviae, 1619)
- Klanczay, Gábor, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe* (Éva Pálmai vert.) (Cambridge, 2002)
- Klanczay, Tibor, *Reneszánsz és Barokk (tanulmányok a régi magyar irodalomról)* (Boedapest, 1961)
- Klanczay, Tibor (red.), *A magyar irodalom története I-VI* (Boedapest, 1964)
- Klanczay, Tibor (red. en inl.), *Forgách Mihály és Justus Lipsius levélváltása* (Boedapest, 1970)
- Klanczay, Tibor en August Buck (red.), *Sozialgeschichtliche Fragestellungen in der Renaissanceforschung* (Wiesbaden, 1972)
- Klanczay, Tibor, *Janus Pannonius – magyarországi humanisták* (Boedapest, 1982)
- Klanczay, Tibor e.a. (red.), *Zrínyi Miklós prózai művei I* (Boedapest, 1985)
- Klanczay, Tibor, *Pallas magyar ivadéka* (Boedapest, 1985)
- Klanczay, Tibor, S. Katalin Németh en Paul Gerhard Schmidt (red.), *Antike Rezeption und Nationale Identität in der Renaissance insbesondere in Deutschland und in Ungarn* (Boedapest, 1993)
- Klanczay, Tibor, *A magyar akadémiai mozgalom előtörténete* (Boedapest, 1993)
- Klanczay, Tibor en József Jankovics (red.), *Matthias Corvinus and the Humanism in Central Europe* (Boedapest, 1994)
- Klanczay, Tibor, *Stilus, nemzet és civilizáció* (Boedapest, 2001)

- Knapp, Éva en Gábor Tüskés, “Magyarország – Mária országa (Egy történelmi toposz a 16-18. századi egyházi irodalomban)”, in: *Itk CIV 5-6* (Boedapest, 2000) 573-602
- Koenigsberger, H.G., (red.), *Republiken und Republikanismus im Europa der Frühen Neuzeit* (München, 1988)
- Koenigsberger, H.G., *Monarchies, States Generals and Parliaments. The Netherlands in the Fifteenth and Sixteenth Centuries* (Cambridge, 2001)
- Kohn, Hans, *Die Idee der Nationalismus. Ursprung und Geschichte bis zur Französischen Revolution* (Günther Nast-Kolb vert.) (Heidelberg, 1950)
- Konečný, Lubomír e.a. (red.), *Rudolf II, Prague and the World* (Praag 1968)
- Köpeczi, Béla en Éva H. Balázs (red.), *Noblesse française, noblesse hongroise: XVIe-XIXe siècles* (Boedapest, 1981)
- Köpeczi, Béla e.a. (red.), *Erdély története I-III* (Boedapest, 1987)
- Kovachich, M., *Solemnia inauguralia seren. ac potentiss. principum utriusque sexus, qui ex stirpe Habspurgo-Austriaca sacra corona in reges Hungarorum reginasque redimiti sunt, industria synchronorum scriptorum adumbrata* (Pestini, 1790)
- Kovachich, Martinus Georgius, *Vestigia comitiorum apud Hungaros* (Boeda 1790)
- Kovács, Éva, *Árpád-kori ötvösség* (Boedapest, 1974)
- Kovács, Éva en Zsuzsa Lovag, *A magyar korona jelvények* (Boedapest, 1980)
- Kovács, Éva, “Bocskai István Loretói koronája”, in: *Művészettörténeti Értesítő XLIV* (Boedapest, 1984) 114-115
- Kovács, József László, *Lackner Kristóf és kora (1571-1631)* (Sopron, 2004)
- Kovács, László, “A Budapest lándzsa. A magyar királylándzsa történetének vázlata”, in: *Folio Archeologica XXI* (Boedapest, 1970) 127-145
- Kovács, László, “A *Lancea regis* – a király kezében”, in: *Communicationes Archaeologicae Hungariae* (Boedapest, 1996) 165-180
- Kovács, Sándor Iván, “Justus Lipsius és a magyar késő-renaisszánsz utazási irodalom”, in: *Helikon 17* (Boedapest, 1971) 428-435
- Kovács, Sándor V. (red.), *Jani Pannonii opera omnia* (Boedapest, 1987)
- Kristó, Gyula, *Hungarian History in the Ninth Century* (György Novák vert.) (Szeged, 1996)
- Kropf, Lewis L., “Pope Sylvester II and Stephan I of Hungary”, in: *The English Historical Review XIII* (Oxford, 1898) 294
- Kulcsár, Péter, *Bonfini magyar történetének forrásai és keletkezése* (Boedapest, 1973)
- Kulcsár, Péter (red.), *Humanista történetírók* (Boedapest, 1977)
- Kulcsár, Péter, “Berger Illés történeti művei”, in: *Magyar Könyvszemle 110* (Boedapest, 1994) 245-259
- Lakner, Christophor, *Coronae Hungariae emblematicae descriptio* (Lavingae Suevorum, 1615)
- Lambert, Véronique, “Methodologische beschouwingen bij het onderzoek naar de concepten ‘natie’, ‘nationalisme’, en ‘nationale identiteit’ in de Middeleeuwen”, in: *Jaarboek voor middeleeuwse geschiedenis 4* (Hilversum, 2001) 66-85
- Lani, Elias, *Defensio Libertatis Christianae in Vsv Imaginvm Historico* (Bartphae, 1595?)
- Laureys, Marc e.a. (red.), *The World of Lipsius: a Contribution towards his Intellectual Biography* (Brussel en Rome, 1998)

- Lenz, Géza, *Der Aufstand Bocskays und der Wiener Friede* (Debrecen, 1917)
- Lendvai, Paul, *The Hungarians: a Thousand Years of Victory in Defeat* (Ann Major vert.) (Londen, 2003)
- Levillain, Philippe, *The Papacy: An Encyclopedia I-III* (New York etc., 2002) (Deborah Blaz vert.)
- Lieburg, Fred van, "Hungary and the Batavian Myth", in: *Acta Ethnographica Hungarica* 49 (1-2) (Boedapest, 2004) 151-160
- Lindberg, Nils-Herman, *Zur Geschichte der Heilige Krone von Ungarn* (Tartu, 1930)
- Lipsius, Justus, *Diva Virgo Hallensis, Beneficia ejus et miracula fide atque ordine descripta* (Antverpiae, 1605)
- Lipsius, Justus, *Over de standvastigheid bij algemene rampspoed* (vert. en inl. P.H. Schrijvers) (Baarn, 1983)
- Lipsius, Justus, *Politica. Six Books of Politics or Political Instruction* (Jan Waszink red. en vert.) (Assen, 2004)
- Listius, László, *Magyar Márs avagy Mohách mezején történt veszedelemnek emlékezete* (Viennae, 1653)
- Louthan, Howard, *The Quest for Compromise: Peacemakers in Counter-Reformation Vienna* (Cambridge, 1997)
- Lovag, Zsuzsa (red.) *Insignia Regni Hungariae I. Studien zur Machtsymbolik des Mittelalterlichen Ungarn* (Zsófia Fülep vert.) (Boedapest, 1983)
- Lovag, Zsuzsa, "A koronakutatás vadhajtsái", in: *Művészettörténi Értesítő XXXV* (Boedapest, 1986) 35-48
- Macartney, Carlile A., *The Medieval Hungarian Historians. A Critical and Analytical Guide* (Cambridge, 1953)
- Macartney, Carlile A., *Studies on Early Hungarian and Pontiac History* (László Péter en Lóránt Czigány red.) (Aldershot etc., 1999)
- Madas, Edit en István Monok, *A könyvkultúra Magyarországon a kezdetektől 1730-ig* (Boedapest, 1998)
- Magyar, Zoltán, *Szent László a magyar néphagyományban* (Boedapest, 1998)
- Magyari, István, *Az országokban való sok romlásoknak okairól* (Tamás Katona red.) (Boedapest, 1979)
- Makkai, László, "A Habsburgok és a magyar rendiség a Bocskai-felkelés előestéjén", in: *Történelmi Szemle* 13 (Boedapest, 1974) 155-182
- Makkai, László (red.), *Mindszenti Gábor diáriuma öreg János király haláláról* (Boedapest, 1977)
- Makkai, László (red.), *Bethlen Gábor krónikásai* (Boedapest, 1980)
- Mályusz, Elemér, "Az Eckhart-vita", in: *Századok* 64 (Boedapest, 1931) 416
- Marczali, Heinrich, *Ungarisches Verfassungsrecht* (Tübingen, 1911)
- Marosi, Ernő, "A magyar korona a jelenkori kutatásban és a popularis irodalomban", in: *Művészettörténeti Értesítő XXXV* (Boedapest, 1986) 49-55
- Marosi, Ernő, "Művészettörténeti megjegyzések Szent István lándzsa-attribútumához", in: *A Hadtörténeti Múzeum értesítője* 4 (Boedapest, 2001) 27-32
- Mátrai, László (red.), *Régi magyar filozófusok XV-XVII. század* (Boedapest, 1961)
- Matthiae, Christian, *Theatrum historicum theoretico-practicum* (Amstelodami, 1668)
- May, Louis De [Du May de Salettes], *A discourse historical and political of the causes of the Turkish war. Or an abridgment of the History of Hungary* (Glasgow, 1669)

- Mednyánszky, Dénes, “ Révay Ferencz szklabinia könyvtára 1651-ben”, in: *Magyar Könyvszemle* (Boedapest, 1881) (separatum)
- Meester, Tom de, “De exclusieve natiestaat. Pleidooi voor een constructivistische benadering van nationalisme en nationale identiteit”, in: *Belgisch tijdschrift voor de nieuwste geschiedenis XXVII* (Gent, 1997) 473-547
- Mester, Rogerius, *Siralmas ének* (J. Horváth en A. Zsoldos vert.) (Boedapest, 2001)
- Mezey, Barna, (red.), *Magyar alkotmánytörténet* (Boedapest, 2000)
- Mezey, László (red.), *Athleta Patriae. Tanulmányok Szent László történetéhez* (Boedapest, 1980)
- Mikó, Árpád en Katalin Sinkó (red.), *Történelem – kép* (tentoonstellingscatalogus, Boedapest, 2000)
- Mollay, Károly, (vert.), *A korona elrablása - Kottanner Jánosné emlékirata 1439/1440* (Boedapest, 1978)
- Molnár, Andrea, *Fürst Stefan Bocskay als Staatsmann und Persönlichkeit im Spiegel seiner Briefe 1598-1606* (München, 1983)
- Monok, István (red.), *A magyar könyvkultúra múltjából. Iványi Béla cikkei és anyaggyűjtése* (Szeged, 1983)
- Moss, Ann, “The Politica of Justus Lipsius and the Commonplace-Book”, in: *Journal of the History of Ideas* 59 (New York, 1998) 421
- Mout, Nicolette, *Bohemen en de Nederlanden in de zestiende eeuw* (proefschrift, Leiden, 1975)
- Murdock, Graeme, *Calvinism on the Frontier 1600-1660. International Calvinism and the Reformed Church in Hungary and Transsylvania* (Oxford, 2000)
- Nadányi, János, *Florus Hungariae, sive rerum Hungaricarum ab ipso exordio ad Ignatium Leopoldum deductarum compedium 461-1653* (Amsterdam, 1663)
- Nagy, Gábor, (red.), *Magyar história 1526-1608 (forrásgyűjtemény)* (Debrecen, 1998)
- Nagy, László (red.), “Okmányok a Bocskai-szabadságharc idejéből”, in: *Hadtörténelmi közlemények* 69 (Boedapest, 1956) 323-330
- Nagy, László, *A Bocskai-szabadságharc katonai története* (Boedapest, 1961)
- Nagy, László, “Káthay Mihály a magyar históriában”, in: *Valóság* 9 (Boedapest, 1976) 93-108
- Nagy, László, “A magyar politikai történetéhez (az 1605-ös kiáltvány Európa népeihez)”, in: *Magyar Tudomány* 88 (Boedapest, 1981) 358-365
- Nagy, László, “Megint fölszánt magyar világ van...” (*Társadalom és hadsereg a XVII. század első felének Habsburg-ellenes küzdelmeiben*) (Boedapest, 1985)
- Nagy, László, *Kard és szerelem (Török kori históriák)* (Boedapest, 1985)
- Nagy, László, *Botránykövek régvolt históriánkban* (Boedapest, 1997)
- Nehring, Karl, “A zsitvatoroki szerződés története”, in: *Századok* 120 (Boedapest, 1986) 3-50
- Nelson, Janet L., *Politics and Ritual in Early Medieval Europe* (Londen, 1986)
- Németh, Gyula (red.), *Attila és Hunjai* (Boedapest, 1940, 21986)
- Oestreich, Gerard, *Neostoicism and the Early Modern State* (Brigitta Oestreich en H.G. Koenigsberger red.) (Cambridge, 1982)
- Oestreich, Gerhard, *Antiker Geist und moderner Staat bei Justus Lipsius (1547-1606)* (Nicolette Mout incl. en red.) (Göttingen, 1989)

- Okolicsanyi, Paulus, *Commentarius Petri De Réwa Comitatus de Turócz, De Sacra Regni Hungariae Corona ad nostra usque tempora continuatus* (Tyrnaviae, 1732)
- Orhonlu, Cengiz, *Osmanli Tarihine Aid Belgeler. Telhisler (1597-1607)* (Istanboel, 1970)
- Ortelius, Hieronymus, *Chronologia oder historische Beschreibung aller Kriegsempörungen und Schlachter so in ober und under Ungern auch Siebenbürgen mit dem Türken geschehen, 1395-1598* (Neurenberg, 1613)
- Ortelius, Hieronymus, *De chronycke van Hungarie* (P. Neander vert.) (Amsterdam, 1619)
- Ortelius, Hieronymus, *Ortelius Redivivus Et Continuatus, Oder Der Ungarischen Kriegs-Empörungen/ Historische Beschreibung / ... zusammen gefasst und beschrieben worden/ durch den berühmten Historicum Herrn Hieronymum Ortelium Augustanum ... Deßgleichen auch Mit einer Continuation, von dem 1607. biß an das 1665. Jahr/ vermehret. Durch Martin Meyern/ Historiophilum* (Francofurti, 1665)
- Öry, Miklós e.a. (red.), *Pázmány Péter válogatás műveiből* (Boedapest, 1983)
- Ott, Joachim, *Krone und Krönung. Der Verheißung und Verleihung von Kronen in der Kunst von der Spätantike bis um 1200 und die geistige Auslegung der Krone* (Mainz, 1998)
- Ötvös, Péter (red.), *Pálffy Kata leveleskönyve* (Szeged, 1991)
- Öze, Sándor en Norbert Spannenberger, "Zur Reinterpretation der mittelalterlichen Staatsgründung in der ungarischen Geschichtsschreibung des 19. und 20. Jahrhunderts", in: *Jahrbuch für Geschichte und Kultur Südosteuropa 2* (München, 2000) 62-70
- Özkırımlı, Umit, *Theories of Nationalism* (Londen, 2000)
- Pach, Zsigmond Pál en Ágnes R. Várkonyi (red.), *Magyarország története 1526-1686 I-II* (Boedapest, 1987)
- Pais, Dezső (red.), *Anonymus Gesta Hungarorum* (facsimile en teksteditie) (Boedapest, 1977)
- Pálffy, Géza, "The Impact of the Ottoman Rule on Hungary", in: *Hungarian Studies Review XXVIII* (Boedapest, 2001) 109-111
- Pálffy, Géza, "A magyar nemesség I. Ferdinand bécsi udvarában", in: *Történelmi Szemle* (Boedapest, 2003) 45-59
- Pálffy, Géza, "Mikor ferdült el a Szent Korona keresztje?", in: *Magyar Nemzet Magazin LXVII* (5 juni 2004) 36
- Pálffy, Géza, "A Szent Korona és a társadalomtudományok védelmében", in: *Új Ember LX* (5 september 2004)
- Pálffy, Géza, "Koronázási lakomák a 15-17. századi Magyarországon", in: *Századok 138* (Boedapest, 2004) 1005-1101
- Pálffy, Géza, *A Szent Korona balesete 1638-ban* (handschrift, verschijnt in 2006 in: *Szörényi László emlékkönyv*)
- Pálffy, Géza, "Magyar címerek, zászlók és felségjelvények a Habsburgok dinasztikus-hatalmi reprezentációjában a 16. században" (handschrift, verschijnt in 2006)
- Pálffy, Géza, "A magyar királykoronázások történetének eddig ismeretlen alapforrása: A magyar tanácsok 1561. évi javaslata a koronázások pozsonyi szertartásrendjéről" (handschrift, verschijnt in 2006)

- Pandula, Attila, "Egy XVII. századi, heraldikai témájú, magyar olajfestmény", in: *Turul* 3 (71) (Boedapest 1997) 26-28
- Papp, Sándor, *Die Verleihungs-, Bekräftigungs- und Vertragsurkunden der Osmanen für Ungarn und Siebenbürgen: eine quellenkritische Untersuchung* (Wenen, 2003)
- Papy, Jan, "The Use of Medieval and Contemporary Sources in the History of Louvain of Justus Lipsius (1547-1606); the Lovanium (1605) as a Case of Humanist Historiography", in: *Lias: Sources and Documents relating to the Early Modern History of Ideas* 29 (Amsterdam, 2002) 45-62
- Papy, Jan, "Justus Lipsius and the German Republic of Letters - Latin Philology as a Means of Intellectual Exchange and Influence" (ongepubliceerd manuscript)
- Pauler, Gyula, "Ki volt Hartvich püspök?", in: *Századok* 16 (Boedapest, 1883) 803-804
- Pázmány, Péter, *Felelet Magyarai István sárvári prédikátornak az ország romlása okairul írt könyvére* (Emil Hargittay red.) (Nagyszombat, 1603, Boedapest, 2000)
- Pázmány, Péter, *Isteni igazságra vezérlő kalauz* (Posonii, 1613, Boedapest, 2001)
- Perjes, Géza, *Zrínyi Miklós és kora* (Boedapest, 1965, 2002)
- Péter, Katalin, *A magyar nyelvű politikai publicisztika kezdetei. A Siralmas Panasz keletkezettörténete* (Boedapest, 1973)
- Péter, Katalin, *A magyar romlásnak századában* (Boedapest, 1975)
- Péter, Katalin, *Papok és nemesek* (Boedapest, 1995)
- Péter, László, *The Antecedents of the Nineteenth Century Hungarian State Concept: A Historical Analysis. The Background of the Creation of the Doctrine of the Holy Crown* (dissertatie, Oxford, 1966)
- Péter, László, "The Holy Crown of Hungary, Visible and Invisible", in: *The Slavonic and East European Review* 81 (Londen, 2003) 421-510
- Pétercsak, Tivadar (red.), *Hagyomány és korszerűség a XVI-XVII. században* (Eger, 1997)
- Petthó, Gergely, *Rövid magyar kronika...* (Kassa, 1753, fotomechanische herdruk Boedapest, 1993)
- Podhorszky, Laurentius, *Commentarius Petri de Réwa Comititis etc. Thesis ex univ. Theologia...* (Poznan, 1749)
- Podhraczký, József, "Mikor és miért vittete Rudolf király Prágába a' magyar koronát, in: *TT Értekezések XI* (Boeda, 1842) 374-376
- Podhraczký, József, "Berger Illés magyar történetíró", in: *TT Értekezések XII* (Boeda, 1843) 351-366
- Podhraczký, József, "Illésházy István nádor élete", in: *Új magyar múzeum I* (Pest, 1856) 299-321, 370-390
- Pray, György, *Epistolae procerum regni Hungariae (Pars III. ab anno 1554 ad 1711) I-III* (Posonii, 1806)
- Probszt, Günther (red.), *Hans Khevenhüller Geheimes Tagebuch 1548-1605* (Graz, 1971)
- Rácz, Árpád (red.), *Nagy képes millenniumi arcképcsarnok* (Boedapest, 1999)
- Rady, Martyn, *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary* (Londen, 2000)
- Révész, Kálmán, "Bocskay István apologiája", in: *Protestáns Szemle* 18 (Boedapest, 1906) 285-309
- Rewa, Petrus de, *Disputatio de mutuo materia...* (Argentorati, 1591)

- Rewa, Petrus de, *De sacrae coronae regni Hungariae ortu, virtute, victoria, fortuna, annos ultra D C clarissimae, brevis commentarius Petri de Rewa, comitis comitatus Turocz* (Augustae Vindelicorum, 1613)
- Rewa, Petrus de, *De sacrae coronae...* (Viennae, 1652)
- Rewa, Petrus de, *De Monarchia Et Sacra Corona Regni Hvgariae Centuria Septem* (Francofurti, 1659)
- Richardson, Brian, *Printing, Writing and Readers in Renaissance Italy* (Cambridge, 1999)
- Rietbergen, Peter, *Power and Religion in Baroque Rome. Barberini Cultural Politics* (Leiden en Boston, 2006)
- Rimay, János, *Balassi epicédium* (Pál Ács red.) (Boedapest, 1994)
- Ritoók-Szalay, Ágnes, *Hortus Musarum. Egy irodalmi társaság emlékei* (Boedapest, 1984)
- Ritter, Moriz (red.), *Die Gründung der Union 1598-1608* (Briefen und Acten des Dreissigjährigen Krieges) I (München, 1870)
- Ritter, Moriz, "Matthias, Österreichischer Erzherzog und Deutscher Kaiser", in: *Allgemeine Deutsche Biographie* 20 (Leipzig, 1884) 629-654
- Rózsa, György, "Nádasdy Ferenc és a művészet", in: *Művészettörténeti Értesítő* IXX (Boedapest, 1970) 185-202
- Rózsa, György, *Magyar történetábrázolás a 17. században* (Boedapest, 1973)
- Rózsa, György, *A Nádasdy Mausoleum* (bijlage bij fascimilé-editie, Boedapest, 1991)
- Rozsondai, Marianne (red.), *Jubileumi csokor Csapodi Csaba tiszteletére (tanulmányok)* (Boedapest, 2002)
- Ruttkay, László, *Jeszenszky János (Jessenius) és kora 1566-1621* (Boedapest, 1971)
- S.n., *Apparatus regius. Sereniss. ac potentissimo Ferdinando II. Hungariae ac Bohemiae regi. Symbolis regum Hungariae adornatus. A collegio Tyrnaviensi Societatis Jesu gratul. Obseq. Vener. Ergo.* (Viennae, 1618)
- S.n., *Articuli Dietalis Posenienses a MDCIX* (s.l., 1609)
- S.n., *Mausoleum Regni Apostolici Regum & Ducum* (Norimbergae, 1664, fascimilé-editie Boedapest, 1991).
- S.n., *Warhafftige Neue Zeitung/ Wie und was massen sich des Sigissmundi Bathori Mutterbruder Steffan Botschkai genandt/ gegen unserm Christlichen Keyser/ sampt den Deutschen Kriegsvolck/ Trewlos und Meineydig verhalten/ dem Türcken gehuldet unnd sich ihm untergeben* (Praag, 1605)
- Sambucus, Iohannes, *De corona serenissimi Rodolphi regis Ungariae, &c. Archiducis Austriae, &c. 25. Septemb. 1572. ad status Regni, & alios Ioan. Samb. oratiuncula* (Viennae, 1572)
- Schenk, Hugo G., *The Mind of the European Romantics. An Essay in Cultural History* (Oxford ev., 1979)
- Schindling, A. en W. Ziegler (red.), *Die Kaiser des Neuzeit 1519-1918: Heiliges Römisches Reich, Österreich, Deutschland* (München, 1990)
- Schmeizel, Martinus, *Commentarius Petri De Rewa comitis Comitatus de Turócz, De Sacra Regni Hungariae Corona Ad nostra usque tempora continuatus* (Claudiopoli, 1735)
- Schmeizel, Martinus, *Commentatio Historica de Coronis tam Antiquis, quam Modernis ... Speciatim de Origine et Fatis Sacrae, Angelicae et Apostolica Regni Hungariae Coronae* (Jena, 1712)

- Schmeizel, Martinus, *De sacrae corona Regni Hungariae ortu, virtute, victoria, fortuna. Brevis commentarius. Ad nostra usque tempora continuatus. Petri de Rewa, comitis comitatus de Turóc* (Tyrnaviae, 1732)
- Schödel, Martinus, *Disquisitio Historico-Politica, De Regno Hungariae* (Argentorati, 1629, 21630)
- Schramm, Percy (red.), *Herrschaftszeichen und Staatssymbolik I-III* (Stuttgart, 1956)
- Schwandtner, Johannes Georgius, *Scriptores rerum Hung. veteres ac genuini I-III* (Matthias Bél red.) (Viennae, 1766)
- Seneca, Lucius Annaeus, *Dialogen* (Tj. Jansen vert.) (Amsterdam, 2001)
- Szerédi, Jusztinián (red.), *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évforulóján I-III* (Boedapest, 1938, gedeeltelijke herdruk 1988)
- Sinkovics, István (red.), *Magyar történelmi szöveggyűjtemény I-II* (Boedapest, 1968)
- Siraissi, Nancy, “Anatomizing the Past: Physicians and History in Renaissance Culture”, in: *Renaissance Quarterly* 53 (New York, 2003) 1-30
- Smetius, Henricus, *Auxilliante Iehova* (Spirae Nemetum, 1593)
- Smith, Anthony D., “Nationalism. A Trend Report and Bibliography”, in: *Current Sociology* 21 (Den Haag en Parijs, 1973) 3-187
- Smith, Anthony D., *Myths and Memories of the Nation* (New York, 1999)
- Smith, Anthony, *National Identity* (Londen, 1991)
- Soly, Hugo (red.), *Charles V 1500-1558 and his Time* (Antwerpen, 1999)
- Sólymos, Szilvester, “Hozzászólás és kiegészítés”, in: *Turul* 71 (Boedapest, 1998) 39-41
- Sroka, Stanisław, “Methods of Constructing Angevin Rule in Hungary in the Light of Most Recent Research”, in: *Quaestiones Mediae Aevi Novae* 1 (Warschau, 1996) 77-90
- Stieve, Felix (red.), *Vom Reichstag 1608 bis zur Gründung der Liga* (Briefen und Acten des Dreissigjährigen Krieges) VI (München, 1895)
- Sturmberger, Hans, *Georg Erasmus Tschernembl: Religion, Libertät und Widerstand* (Linz, 1953)
- Sugar, Péter (red.) *A History of Hungary* (Londen en New York, 1990)
- Szabados, György, “Párhuzamos gondolatok Attiláról, Szent Istvánról”, in: *Aetas* (Boedapest, 2003) 137
- Szakály, Ferenc (red.), *Szalárdi János siralmas krónikája* (Boedapest, 1980)
- Szamosközy, István, *Erdélyi története [1598-1599, 1603]* (István Borzsák vert., Sinkovics István red. en inl.) (Boedapest, 21977)
- Szappanos Debrecenium, Ioannem, *Militaris congratulatio Comitatus Bihariensis: Ad Illustrissimum Principem et Dominum, Dn. Stephanum Botskai de Kis Maria...* (Debrecen, 1605)
- Szenci Molnár, Albert, *Dictionarium Latino-Ungaricum* (Nürnberg, 1604, Boedapest, 21990)
- Szigethy, Gábor (red.), *Bocskai István testamentumi rendelése* (Boedapest, 1986)
- Sziklay, László, “Thurzó György udvara mint késő-renaisszánsz irodalmi és tudományos központ”, in: *Helikon* 17 (Boedapest, 1971) 393-401
- Szilágyi, Sándor (red.), *A magyar nemzet története I-V* (Boedapest, 1894-1898)
- Szilágyi, Sándor (red.), “Három uralkodói levélke”, in: *TT I* (Boedapest, 1878) 389-390
- Szilágyi, Sándor, *Révay Péter és a Szent Korona (1619-1622)* (Boedapest, 1875)

- Szinnyei, József, *Magyar írók élete és munkái* (CD-rom, Boedapest, 2000)
- Szörényi, László, *Hunok és jezsuiták, Fejezetek a magyarországi latin hősepika történetéhez* (Boedapest, 1993)
- Szücs, Jenő, *Nation und Geschichte. Studien* (Johanna Kerekes e.a. vert.) (Keulen en Wenen, 1981)
- Szvitek, Róbert József en Endre Tóth (red.), *A koronázási jelvények okmányai* (Boedapest, 2003)
- Takács, Imre, "Corona Vladislaviana avagy corona Coronensis. Tomkó János kéziraza 1626-ból Bocskai István második, Későgotikus koronájáról", in: *Művészettörténeti Értesítő* XXXIV (Boedapest, 1984) 102
- Tapié, Victor-L., *The Rise and Fall of the Habsburg Monarchy* (S. Hardman vert.) (Londen, 1971)
- Tarczai, György, *Az Árpád-ház szentjei* (Boedapest, 1930)
- Tarnóc, Márton (red.), *Magyar gondolkodók 17. század* (Boedapest, 1979)
- Tarnóc, Márton (red.), *Pázmány Péter művei* (Boedapest, 1985)
- Terbe, Lajos, *Egy európai szállóige életrajza* (Boedapest, 1937)
- Teszelszky, Kees, *De Hongaarse heilige kroon: van koninklijk reliek tot symbool van de Hongaarse republiek* (ongepubliceerde afstudeerscriptie, Amsterdam, 1998)
- Teszelszky, Kees, "De Hongaarse Heilige Kroon" in: *Fibula* 38 (Den Haag, 1998)
- Teszelszky, Kees, "Sacra Angelica et Apostolica Regni Hungariae Corona" in: *Ablak* 3 (1998)
- Teszelszky, Kees, "Rooms of Russisch? De Heilige Kroon van Hongarije", in: *Skript historisch tijdschrift* (Amsterdam, 1999)
- Teszelszky, Kees, "Het Hongaars Millennium", in: *Reformatorisch Dagblad* (18 december 1999)
- Teszelszky, Kees, "Invloed Hongaarse Kroon niet overschatten", in: *Rijn en Gouwe* (18 december 1999)
- Teszelszky, Kees, "Hongaarse Kroon heeft nog niets van politieke betekenis verloren", in: *Utrechts Nieuwsblad* (20 december 1999)
- Teszelszky, Kees, "De terugkeer van de Hongaarse Kroon in de Hongaarse politiek", in: *Nederlands Dagblad* (23 december 1999)
- Teszelszky, Kees, "De bekroning van een tijdperk", in: *Ablak* (Amsterdam, 2000)
- Teszelszky, Kees, "Rudolf II, keizer tussen macht en magie", in: *Ablak* (Amsterdam, 2000)
- Teszelszky, Kees, "Hongarije, Stefanus en de kroon: een duizendjarige staat tussen Oost en West", in: *Oost-Europaverkenningen* 9 (Amsterdam, 2000)
- Teszelszky, Kees, "Deus, sacra corona et natio Hungarica", in: Mária Czibere e.a. (red.), *Feestbundel voor Jolanta Jastrzebska* (Groningen, 2005)
- Teszelszky, Kees, "The Changing of the Meaning of the Hungarian Crown between 1450 and 1650" (verschijnt in 2006)
- Teszelszky, Kees, "A Holy Crown for a Nation. The Development of the Symbolic Meaning of the Holy Crown of Hungary and the Construction of an Idea of the Nation in the Early Modern Period" (verschijnt in 2006)
- Teszelszky, Kees, "A Bocskay-korona mítosza; a koronázás körülményeinek leírása a fikció és a valóság tükrében", in: Tivadar Pétercsak (red.), *Studia Agriensia* (Eger, 2006) (in druk)

- Thallóczy, Lajos, “Bocskay István koronája”, in: *Archaeologiai Értésítő* 16 (Boedapest, 1884) (separatum)
- Thuróczi-Trostler, József, “Keresztény Seneca”, in: *Egyetemes Philológiai Közlöny* 60 (Boedapest, 1937) 33-72
- Timon, Samuel, *A' magyar Szent koronának és az ahoz tartozó tárgyaknak historiája* (Bécs [Wenen], 1792)
- Tomci Marnavitii, Iohannes, *Regiae sanctitatis Illyricanae foecunditas a Joanne Tomco Marnavitio Bosniensi Edita* (Romae, 1630)
- Tóth, Endre, “Zur Ikonigraphie des ungarischen Krönungsmantels”, in: *Folia Archaeologica* XXIV (Boedapest, 1973) 219-242
- Tóth, Endre, “A szent korona apostolmezeinek keletkezéséhez”, in: *Communicationes Archaeologicae Hungariae* (Boedapest, 1996) 181-209
- Tóth, Endre en Károlyi Szelényi, *A magyar szent korona. Királyok és koronázások* (Boedapest, 2000)
- Tóth, István György, “Alternatives in Hungarian History in the Seventeenth century”, in: *Hungarian studies* 14 (Boedapest, 2000) 171-178
- Tóth, István György, “Between Islam and Catholicism: Bosnian Franciscan Missionaries in Turkish Hungary, 1584-1716”, in: *Catholic Historical Review* 89 (Washington DC, 2003) 409-433
- Tóth, Zoltán József, *Szemelvények a Szent Korona-tan 20. századi történetéből. Az Eckhart-viták története* (dissertatie, Universiteit van Miskolc, 2005)
- Tóth, Zoltán, *A Hartvik-legenda kritikájához* (Boedapest, 1942)
- Trevor-Roper, Hugh, *Princes and Artists. Patronage and Ideology at Four Habsburg Courts 1517-1633* (Londen, 1976)
- Truhlář, Antonín e.a. (red.), *Enchiridion renatae poesis Latinae in Bohemia et Moravia cultae* I (Praag, 1966)
- Tusor, Péter, “A magyar egyház és Róma a 17. században”, in: *Vigilia* 64 (Boedapest, 1999) 503-513
- Tusor, Péter, “Az 1608. évi magyar törvények a római inkvizíció előtt: II. Mátyás kiközösítése”, in: *Aetas* 15 (Boedapest, 2000) 89-105
- Unger, Emil, *Magyar éremhatározó* (Boedapest, 1980)
- Váczy, Péter, “Az angyal hozta korona”, in: *Életünk* XIX (Boedapest, 1982) 456-460
- Vajkovich, Imre, *Systema de origine sacrae regni Hungariae coronae. Ab illustr. dno comite Petro de Réwa... olim elucubraturum. Nunc vero adversus neophyta clar. Samuelis Décsi figmenta defensum* (Colocae, s.d., Colocae, 21798)
- Vargha, Anna, *Iustus Lipsius és a magyar szellemi élet* (Boedapest, 1942)
- Vargha, Katalin S. (red.), *Verancsics Faustus Machinae novae és más művei* (Boedapest, 1985)
- Varjas, Béla (red.), *Irodalom és ideológia a 16-17. században* (Boedapest, 1987)
- Várkonyi, Ágnes R. *Magyarország keresztútjain. Tanulmányok a XVII. századról* (Boedapest, 1978)
- Várkonyi, Ágnes R., “Vienna, Buda, Constantinople”, in: *The New Hungarian Quarterly* XXV (Boedapest, 1984) 1-9
- Várkonyi, Ágnes R. (red.), *Magyar reneszánsz udvari kultúra* (Boedapest, 1987)
- Várkonyi, Ágnes R., *Három évszázad Magyarország történetében 1526-1790 I* (Boedapest, 1999)
- Várkonyi, Ágnes R., *A királyi Magyarország 1541-1686* (Boedapest, 1999)

- Várkonyi, Ágnes R., *Europa Varietas – Hungarica Varietas* (Éva Pálmai and Kálmán Ruttkay vert.) (Boedapest, 2000)
- Várkonyi, Ágnes R. „,... Jó Budavár magas tornyán...” A magyar államiság szimbólumairól Mohács után”, in: *Hagyomány és történelem* (seperatum) (Eger, 2000) 77-100
- Várkonyi, Ágnes R., “A korona és a Budai vár”, in: *Tanulmányok a Budapest múltjából* (Boedapest, 2001) (seperatum) 37-47
- Várkonyi, Ágnes R., “Az egység jelképei a megosztottság másfél évszázadában”, in: *A hadtörténeti múzeum értesítője* 4 (Boedapest, 2002) 59-69
- Várkonyi, Ágnes R., “Európai játéktér – magyar politika 1657-1664”, in: *Az értelem bátorsága. Tanulmányok Perjes Géza emlékére* (Boedapest, 2005) 577-614
- Vásárhelyi Judit, (red.), *Szenczi Molnár Albert válogatott művei* (Boedapest, 1976)
- Vásárhelyi, Judit, *Eszmei áramlatok és politika Szenci Molnár Albert életművében* (Boedapest, 1985)
- Veress, Endre, “Szent Koronánk keresztje kérdéséhez”, in: *Századok* 43 (Boedapest, 1999) 143-146
- Verschuuren, Stan, André Gerrits, Marc Jansen en H.J.A. Hofland, *Nationalisme in Europa en de Sovjet-Unie. Emancipatie of onderdrukking in een nieuw gewaad* (Amsterdam, 1991)
- Veszprémi, István, *Magyar országi öt különös elmékedések. I. A Magyar Szent Koronáról* (Pozsoni, 1795)
- Veszprémy, László en Frank Schaer (red. en vert.), *Simonis de Kéza Gesta Hungarorum - Simon of Kéza The Deeds of the Hungarians* (Boedapest, 1999)
- Veszprémy, László, (red.), *Szent István és az államalapítás* (Boedapest, 2002)
- Visser, Arnoud, *Joannes Sambucus and the Learned Image* (Leiden en Boston, 2005)
- Vitéz de Zreda, Johannes, *Opera quae supersunt* (Iván Boronkai red.) (Boedapest, 1980)
- Vocelka, Karl, *Die politische Propaganda Kaiser Rudolfs II. (1576-1612)* (Wenen, 1981)
- Vocelka, Karl, “Matthias contra Rudolf: zur politische Propaganda in der Zeit des Bruderzwistes”, in: *Zeitschrift für historische Forschung* 10 (Berlijn 1983) 341-351
- Wansink, Harm, *Politieke wetenschappen aan de Leidse universiteit 1575-±1650* (dissertatie, Utrecht, 1975)
- Wheatcraft, Andrew, *The Habsburgs embodying Empire* (Londen, 1995)
- Winkelbauer, Thomas, *Ständefreiheit und Fürstenmacht: Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter I-II* (Wenen, 2003)
- Wittman, Tibor, “A magyarországi államelméleti tudományosság XVII. század eleji alapvetésének németalföldi forrásaihoz. J. Lipsius”, in: *Filológiai Közöny* 2 (Boedapest, 1957) 53-66 (seperatum)
- Wittman, Tibor, “Az osztrák Habsburg-hatalom válságos éveinek történetéhez (1606-1618)”, in: *Acta universitatis Szegedinensies sectio Historica* V (Szeged, 1959) 3-44
- Wolkan, Rudolf (red.), *Der Briefwechsel des Eneas Silvius Piccolomini. I. Abteilung: Briefe aus der Laienzeit. I. Band: Privatbriefe. (1431-1445)* (Fontes Rerum Austriacarum) (Wenen, 1909)

- Wolkan, Rudolf (red.), *Der Briefwechsel des Eneas Silvius Piccolomini. I. Abteilung: Briefe aus der Laienzeit (1431-1445). II. Band: Amtliche Briefe* (Fontes Rerum Austriacarum) (Wenen, 1909)
- Yates, Frances A., *Astrea: the Imperial Theme in the Sixteenth Century* (Londen en Boston, 1975)
- Yates, Frances A., *The Occult Philosophy in the Elizabethan Age* (Londen, Boston en Henley, 1979)
- Zemon Davies, Natalie, *The Gift in Sixteenth-Century France* (Madison, 2000)
- Zombori, István (red.), *Fight against the Turk in Central-Europe in the First Half of the 16th Century* (Boedapest, 2004)
- Zsák, Imre, "A római Ottoboni Könyvtár hazai vonatkozásai", in: *Magyar Könyvszemle* 131 (Boedapest, 1909) 314.
- Zsámbéky, Monika, "Megjegyzés a magyar királyi korona 1621. évi ábrázolásaihoz", in: *Művészettörténeti Értésítő* 51 (Boedapest, 2001) 341-342
- Zsilinszky, Mihály, *A 1609-ki Pozsonyi országgyűlés történetéhez* (Boedapest, 1882)
- Zsoldos, Attila, *The Legacy of Saint Stephan* (Judit Barna vert.) (Boedapest, 2004)

Stellingen behorende bij het proefschrift

DE SACRA CORONA REGNI HUNGARIAE

De kroon van Hongarije en de ontwikkeling van
vroegmoderne nationale identiteit (1572-1665)

van

Roger Cornelis Emil Teszelszky (Kees)

te verdedigen op 29 juni 2006

1. In geen enkele vroegmoderne tekst in Hongarije is sprake van een ‘organische staatstheorie van de kroon’; derhalve kan de receptie van de ‘leer van de heilige kroon’ geen verklaring vormen voor de belangrijke rol van de kroon in de vroegmoderne Hongaarse politieke cultuur.
Pro: László Péter, “The Holy Crown of Hungary, Visible and Invisible”, in: *The Slavonic and East European Review* 81 (Londen, 2003) 421-510
2. De ‘weigeren van de Turkse kroon’ door István Bocskay in 1605 heeft nooit plaatsgevonden, maar was een fictie met een actueel-politieke boodschap.
Contra: Heinrich Marczali, *Ungarisches Verfassungsrecht* (Tübingen, 1911) 11, Zoltán Angyal, *Rudolfs II. ungarische Regierung* (Boedapest, 1916) 84, Kálmán Benda, *A Bocskai-szabadságharc* (Boedapest, 1955) 40, Andrea Molnár, *Fürst Stefan Bocskay als Staatsmann und Persönlichkeit im Spiegel seiner Briefe* (München, 1983) 85-86, Gábor Barta, “Az Erdélyi Fejedelemség első korszaka (1526-1606)”, in: Béla Köpeczi e a. (red.), *Erdélyi története* I (Boedapest, 1987) 535, Péter F. Sugar (red.), *A History of Hungary* (Londen en New York, 1990) 98, Ferenc Szakály, “Virágkor és hanyatlás 1440-1711”, in: Ferenc Glatz (red.), *Magyarok Európában* II (Boedapest, 1990) 177, István György Tóth, “Alternatives in Hungarian History in the Seventeenth Century” in: *Hungarian Studies* 15 (Boedapest, 2000) 173 173, Paul Lendvai, *The Hungarians: a Thousand Years of Victory in Defeat* (Ann Major vert.) (Londen, 2003) 112, Thomas Winkelbauer, *Ständefreiheit und Fürstenmacht* I (Wien, 2003) 145
3. De denkbeelden van Elias Berger en Péter Révay, en niet die van István Werbőczy en evenmin de ‘leer van de heilige kroon’, bepaalden in de vroegmoderne periode de verbinding tussen de betekenis van de kroon en de Hongaarse nationale identiteit.
4. Het werk van Révay is te beschouwen als een vroegmoderne historische voorbeeldencollectie, waarvoor de auteur gebruik heeft gemaakt van de denkbeelden en de werkwijze van Justus Lipsius. Het feit dat historici in het verleden dit werk vaak hebben geïnterpreteerd als een beschrijving van de middeleeuwse religieuze betekenis van de kroon, pleit voor de overtuigingskracht van zijn vroegmoderne schepping.
Contra: Thomas von Bogyay, “Über die Forschungsgeschichte der heiligen Krone”, in: Zsuzsa Lovag (red.) *Insignia Regni Hungariae I. Studien zur Machtsymbolik des Mittelalterlichen Ungarn* (Boedapest, 1983) 66
5. De editie van het werk over de Hongaarse kroon van Révay uit 1766 is niet betrouwbaar.
Contra: György Bonis, *Révay Péter* (Boedapest, 1981) 52
6. De Hongaarse nationale identiteit in de vroegmoderne periode ontstond door middel van het gebruik van de bestaande lokale traditie en de invloed van de internationale intellectuele interactie.
7. Niets is veranderlijker dan een eeuwenoude nationale mythe. (Vrij naar de uitspraak: ‘niets is veranderlijker dan een monument’, toegeschreven aan: Ir. E.H. van Tuyll van Serooskerken, toenmalig voorzitter Bond Heemschut)
8. Nationalisme ontstaat bij de gratie van het ontbreken van kennis over de eigen cultuur.
9. Maatschappelijk relevant onderzoek is niet altijd maatschappelijk gewenst onderzoek.
10. Een manier om de kloof tussen West- en Midden- en Oost-Europa te overbruggen, is kennis te nemen van de geschiedenis van deze regio.
Pro: Ágnes R. Várkonyi, *Europa varietas – Hungarica varietas* (Éva Pálmai en Kálmán Ruttkay vert.) (Boedapest, 2000) 2